

TEZAURUL LITURGIC

AL

SFINTEI BISERICI CREȘTINE ORTODOXE DE RĂSĂRIT

TOMUL III

42

TEZAURUL LITURGIC

AL

SFINTEI BISERICI CREŞTINE ORTODOXE DE RĂSĂRIT

TOMUL III

STUDIUL LITURGIC SPECIAL

CUPRINZÂND CERCETARI ŞTIINŢIFICE ASUPRA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC, ASUPRA SFINTELOR LITURGII ORTODOXE CU EXPLICAŢIUNI AMANUNŢITE, CERCETARI SERBATORALE, CUM ŞI ASUPRA SFINŢIRILOR, BINECUVÂNTARILOR BISERICEŞTI, POSTURILOR, ETC., ÎNTEMEIATE PE ŞTIINŢA PROPRIE, ŞI PE TEXTE ORIGINALE CLASICE, DIN SCRIERILE SFINŢILOR PARINŢI ŞI ALE MARILOR SCRIITORI.

CURSURI UNIVERSITARE

ROSTITE DE

BADEA CIREŞEANU

DOCTOR IN TEOLOGIE

PROFESOR DE LITURGICĂ, PASTORALĂ, OMILETICĂ ŞI CATEHETICĂ

LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A UNIVERSITĂŢEI DIN BUCUREŞTI

CU 62 ILUSTRAŢII

Acest Tezaur Liturgic este aprobat de sfântul Sinod din Bucureşti al Bisericei ortodoxe române, în şedinţa sa din 23 Octombre, anul 1909.

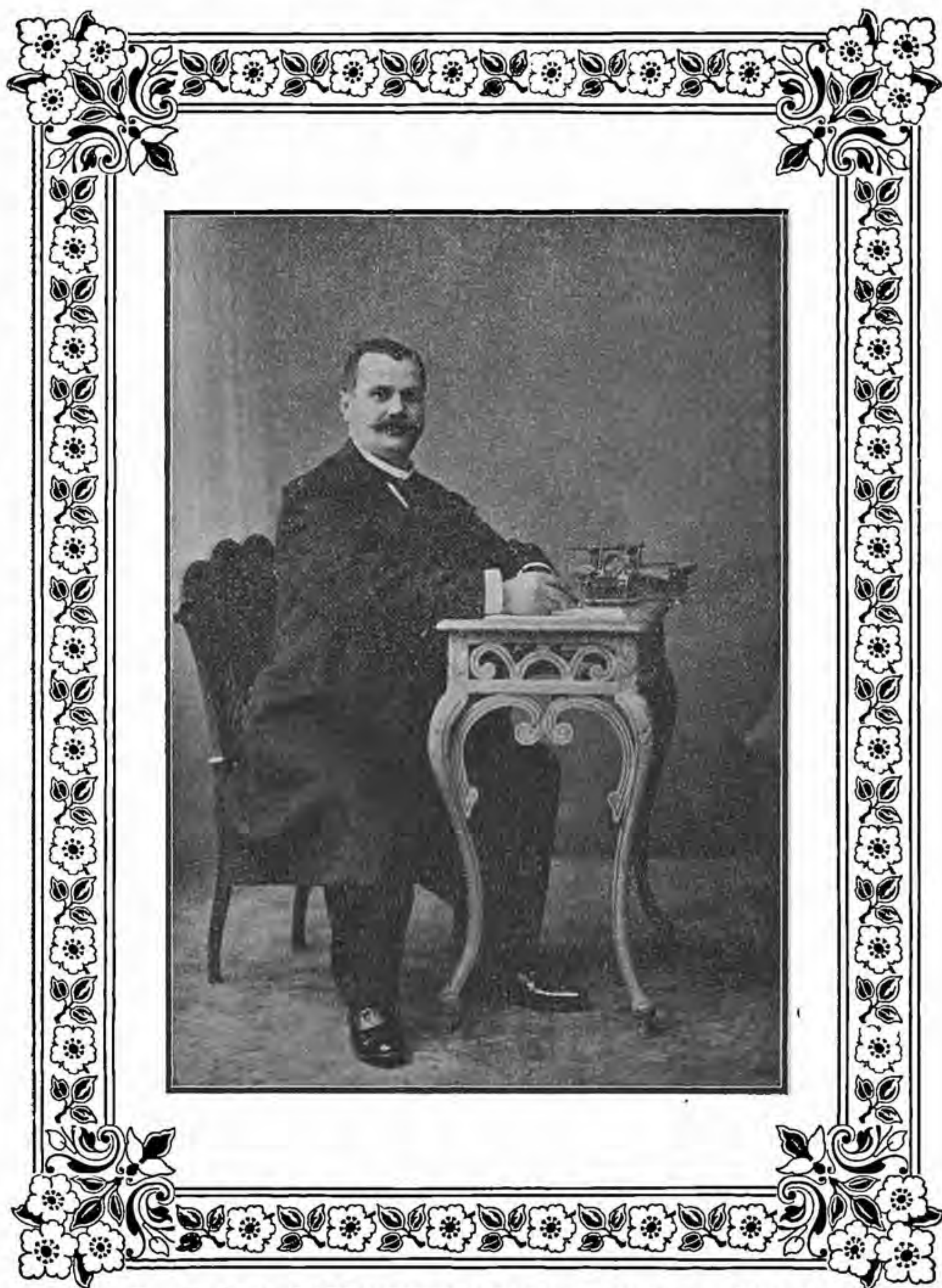

BUCUREŞTI 1912

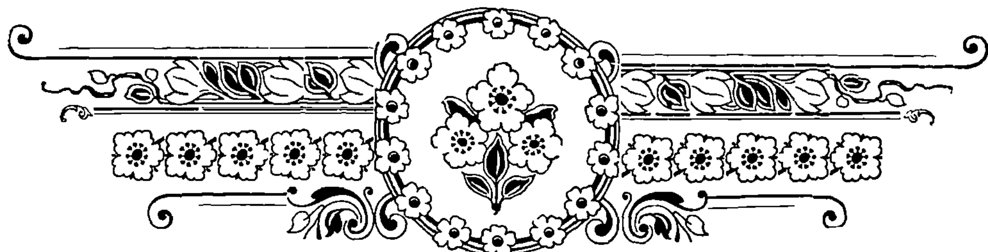
TPOGRAFIA „GUTENBERG", JOSEPH GÖBL S-sori

20.—STRADA DOAMNEI,—20.

TIPĂRITU-S'A ÎN 2.000 EXEMPLARE ŞI FIE CARE EXEMPLAR ÎN 3 TOMURI CU TOATĂ ÎNGRIJIREA ŞI CHELTUEALA AUTORULUI

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU, lucrează la Tezaurul Liturgic.

TEZAURUL LITURGIC

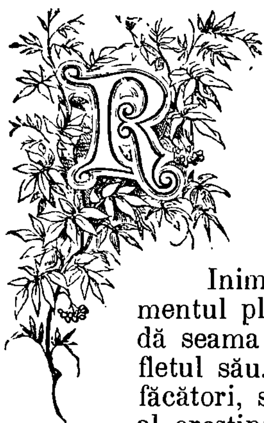
DE

Dr. BADEA CIREȘEANU

TOMUL III-LEA
STUDIUL LITURGIC SPECIAL

§ 1.

Deosebirea între cele trei Tomuri ale acestui Tezaur.

Răspândirea învățăturilor mântuitoare în lume, a fost însoțită în Biserica Domnului nostru Iisus Hristos de *plinirea serviciului divin*, cu credință, dragoste și vrednicie preoțească. Strălucirea acestui serviciu, înalță tainic gândul omului, și apoi îl înlănțuește în ceata drept credincioșilor creștini.

Inima pioasă, simțește o bucurie cerească în momentul plinirei serviciului dumnezeesc, și omul nu'și dă seama de cauza schimbărei ce se produce în sufletul său. Niște fiori mistici, dar foarte plăcuți și bine făcători, străbat în acel moment întregul organism al creștinului, și îi înviorează ființa lui spirituală, călătoare în cercul înalt al ideilor.

Mișcările liturgice ale ministrilor altarului, purtarea obiectelor sfinte în casa lui Dumnezeu cu solemnitatea orânduită, fac

pe credincios să se prosterneze cu umilință înaintea Celui A Tot Puternic[1]).

Partea aceasta a studiului nostru, cuprinde săvârșirea actelor serviciului dumnezeesc, de către sfințiții servitori ai altarului, apoi semnificațiunea istorică și mistică a acestor acte și tot ce stă în legătură cu ele. Această parte se cheamă «specială», pentru că ea se ocupă în deosebi, în special, cu fie care act sfânt, și nu face asupra lor numai o privire generală. Actele sfinte se plinesc după litera și spiritul formulariilor liturgice și ritualistice, ale sfintei noastre Biserici creștine ortodoxe de răsărit.

De aceea și deosebirea între cele trei Tomuri ale Tezaurului nostru este aceasta: în Tomul I-iu întitulat **„Istoria și Litera-**

Imbarçarea din Constantinopole pe vapor a Domnului Doctor BADEA CIREȘEANU, Autorul Tezaurului Liturgic, spre a merge la Muntele Athos, Palestina și Egipt, în vara anului 1904 pentru scopuri liturgice și studii de anticități egiptene.

tura liturgică“, am desfășurat noțiunea cultului creștin, cu isvoarele și scrierile de literatură liturgică, de la începutul creștinismului și până în zilele noastre. In Tomul II-lea numit **„Studiul liturgic general“,** ne-am ocupat cu locașurile în cari se plinesc actele sfinte, cu istoricul acestor locașuri, podoabele lor picturale, persoanele sfințite servitoare înaintea altarului, precum și cu obiectele trebuincioase în cultul creștin ortodox. Toate acestea sunt întemeiate pe dovezi cu texte clasice și patristice. Apoi în

1) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָֹה׃ וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי׃ = II Moisi, VI, 2—4: „Și Dumnezeu vorbi către Moisi și'i zise: Eu sunt Iehova care m'am arătat lui Avraam, lui Isac și lui Iacov, ca Dumnezeu A Tot Puternic“.

Tomul III-lea sau în **„Studiul liturgic special“** ne vom ocupa cu însăși actele liturgice și serviciile bisericești, cari se săvârșesc pentru mărirea lui Dumnezeu și mântuirea omului. De aceea Tomul I-iu se mai poate întitula **„introductiv“**; Tomul II-lea **„pregătitor“**, față de Tomul III-lea, care se poate zice și **„lucrător“** sau **„activ“**.

Cum vedem, distingerea acestor trei părți este bine determinată, și fie care din ele are cuprinsul său propriu. S'ar putea zice prin urmare, că aceste trei părți formează un întreg, dar și fie care parte este pentru sine un întreg, ce stă în legătură cu fie care din cele două surori.

§ 2.

Planul materiei din Tomul III-lea al Tezaurului Liturgic.

Cuprinsul acestei părți speciale, este tot așa de bogat ca și cuprinsul părței prime, și cu deosebire al părței generale.

Biserica catedrală a sfântului Paul din Londra, capitala Angliei, pe care am cercetat-o cu deamănuntul împreună cu alte monumente ale orașului, Sâmbătă 9 August anul 1897. (Autorul).

Partea specială se deosebește, bine înțeles, prin lumina ce respândește asupra cultului și prin conducerea spre săvârșirea serviciului dumnezeesc public. Ea ne face să cunoaștem că *sfințenia cultului* creștin, cere ca el să fie plinit cu demnitate de litur-

gisitori și ascultat cu pietate și liniște de către credincioși. Tot așà, partea aceasta a studiului nostru, ne dă unele *luminări* asupra Liturgiei din timpurile prime ale Bisericei, cum și asupra vredniciei liturgisitorului de a săvârși cele sfinte.

Mai încolo, în partea specială, se vor propune învățăturile teoretice și practice folositoare în săvârșirea actelor sfinte. Vom trece după aceea, la *serviciul divin introducător* în sfânta Liturgie și apoi la *explicațiunile istorice și mistice* asupra Liturgiilor Bisericei noastre răsăritene. Explicațiunile acestea vor fi făcute pe temeiul celor fixate înscris, de către marii liturgiști orientali.

Pentru că în ziua *Duminecei* și în zilele de *sărbători creștine*, se bucură tot insul și în special fie care fiu al Bisericei ortodoxe, apoi pentru că aceste zile atrag atențiunea lumei prin strălucirea lor bisericească și socială, de aceea vom arăta origina istorică a acestor zile mari, cum și orânduirile Bisericei în această privință, ca să știe fie cine, cum au luat ele naștere în cursul timpului. Cele *șeapte misterii* practicate în Biserică de la începutul creștinismului, pentru folosul mântuirei piosului, încă au un loc însemnat în studiul acesta, spre a'și da seamă credinciosul de origina lor divină, și de frumusețea lor ritualistică.

Dar maica noastră Biserica, împărtășește necontenit și cu prisosință fiilor ei, mângâerile sale, cu ori ce ocaziune de bucurie și întristare. De aceea nu vom trece cu vederea nici *binecuvântările* și *sfințirile* bisericești, pe cari le primește creștinul în toată ziua și ora. De asemenea, înfrânările de la articolele nutritoare compunândîn lumea învățaților o cestiune de studiu adânc, urmează să cunoaștem și *inceputul posturilor* din Biserica noastră, instituirea și istoria lor, binefacerile ce isvorăsc din ele, cum și partea lor morală.

Prin urmare, cuprinsul Tomului al III-lea, va fi următorul :

SECȚIUNEA I.

Priviri generale asupra cultului dumnezeesc public.

Cap. I. Sfințenia cultului dumnezeesc public și pietatea cerută de la creștini cu deosebire în casa Domnului.

Cap. II. Unele luminări științifice asupra serviciului divin.

SECȚIUNEA II.

Sfânta Liturgie.

Cap. I. Serviciul divin introducător în sfânta Liturgie, săvârșită în zilele de Dumineci, și în zilele de rând ale săptămânei.

Cap. II. Explicațiuni asupra Liturgiilor sfinților Părinți, Vasilie cel Mare, Ioan Hrisostom și Grigorie Dialogul.

SECȚIUNEA III.

Sărbătorile împărătești ale sfinților și sfintele misterii.

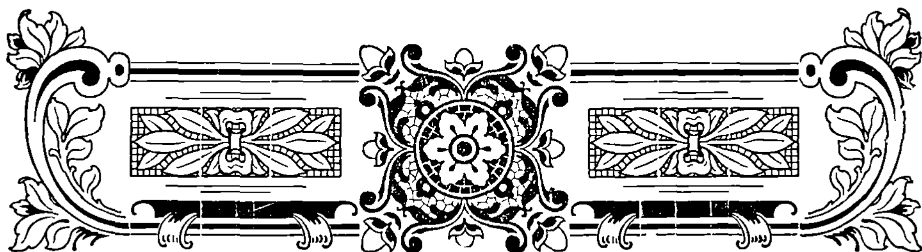
Cap. I. Sărbătorile împărătești, ale sfinților, origina lor, și serviciul divin al acestor zile.
Cap. II. Cele șeapte misterii cu întocmirile lor liturgice.

SECȚIUNEA IV.

Binecuvântările, sfințirile, înmormântările și posturile anuale, cu orânduirile lor liturgice.

Cap. I. Binecuvântările și sfințirile.
Cap. II. Cele patru posturi ale anului, cu spiritul lor liturgic.

SECŢIUNEA I-A

PRIVIRI GENERALE ASUPRA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC.

§ 3.

Cuprinsul secţiunei.

ultul dumnezeesc public, s'a deosebit în creştinism, din vechime şi până astăzi prin curăţenia ideilor dintr'însul şi prin formele lui exterioare demne şi impunătoare. În cultele celorlalte religiuni de pe pământ, călăuzesc idei pline de răutate [1]), egoiste, materialiste şi adesea ori josnice; iar formele dinafarice nu se prezintă de cât în cazuri rari cu o palidă frumuseţe şi seriozitate. Nu mai vorbim aci de cultul *sabeist*, *zooteist*, *antropoteist*, *şamanist* şi mai ales *fetişist*, căci conţinutul acestor culte, este întru totul barbar, iar formele lor nu sunt scutite de cruzimi. Dar cultele acestea după cum am arătat în partea generală a studiului nostru, nu au nici un sistem

1) Ca să ne facem idee de unele principii rele din **Coranul** (adică cetirea) lui Mahomed, dau aci câteva texte din această carte (cu 6.000 versuri) a religiei islamiste.

Iată poruncile lui Alah scrise de Mahomed profetul Islamismului:

Coranul Cap. 10, v. 38: „Această Carte este de la Alah" (Dumnezeul Islamismului).

Poligamia Cap. 4, v. 3: „Nu vă însuraţi cu femeile cari vă plac, de cât cu 2, 3 şi 4".

de ordine în credință, nu au literatură scrisă, nu au temple și nici preoți. Vrăjitorii și descântătorii acestor fanatici sălbatici, sunt conducătorii credințelor deșarte. Și cu toate acestea 150

Cap. 5, v. 4: „Animale moarte, sânge, *carne de* **porc,** nu mâncați".

Cap. 5, v. 85: „Să știți că cei ce urăsc pe Islamiști sunt *Jidovii și idololatrii*".

Cap. 4, v. 38: „Bărbații sunt superiori femeilor... pe cele nesupuse din ele *bateți-le*".

Intinderea Islamismului cu sabia. Cap. 9, v. 5: „Fiind trecute lunile sfinte (4 la număr) *ucideți pe idololatrii* ori pe unde îi găsiți, faceți-i sclavi, împresurați-i și căutați ascunzătorile lor. Iar dacă ei trec la Islamism, dacă fac rugăciuni și milostenii, dați-le ertare căci Alah este bun și îndurat".

Cap. 9, v. 17: „Cei necredincioși *să nu intre în moscheele voastre.* Ei sunt mărturia necredinței lor și in veci vor locui în foc".

Moscheea sultanului Suleiman (sec. XVI) din orașul Constantinopole, în care am intrat în luna August anul 1898. Aci e reședința Seic-ului Islamului, patriarhul religiunei mahomedane. (Autorul).

Cap. 9, v. 18: „In moschee (temple islamiste) să intre numai *cei ce cred în Alah,* cari fac rugăciuni și dau milostenie".

Cap. 9, v. 29: „*Faceți răsboi* cu cei necredincioși în Alah, luptați-vă cu ei până ce vă va plăti tribut și vor rămânea umiliți".

Cap. 9, v. 30: „Jidovii zic că *Ozair* (fiul lui Ezra) este fiul lui Dumnezeu... Creștinii zic că *Mesia* este fiul lui Dumnezeu... Ei se aseamănă necredincioșilor din vechime... *Ei sunt mincinoși*".

Raiul islamist. Cap. 9, v. 73: „Alah a făgăduit credincioșilor islamiști bărbaților și femeilor, grădini udate cu râuri de apă. Ei vor viețui în veci în *locuințele fermecătoare* din grădinile Edenului".

Cap. 9, v. 85: „Dacă moare vre unul din inimicii voștri, *nu te ruga pentru el,* nu te opri la mormântul lui, căci el nu a crezut în Alah și profetul său".

Cap. 47, v. 4. „Când întâlniți pe cei necredincioși **ucideți-i,** ca să faceți multă carne și legați bine pe prizonieri ca să nu fugă".

Cap. 42, v. 38: „*Faceți rău pentru rău*", etc.

Numai cărțile sfinte ale Noului Testament pe cari se întemeiază crești-

de milioane suflete, zac și astăzi în acest întunerec adânc. Deșerturile Africei, ale unor insule australiene, și unele părți ale Americei, sunt culcușurile mai cunoscute ale acestor păgâni.

În cultul public al Bisericei noastre ortodoxe, se cere atât de la *creștinul laic* [1]), și mai ales de la *liturgisitor*, ca și unul și altul să fie cu *cuget curat* în Biserică. Dar cugetul acesta urmează a fi însoțit de o ținută cuviincioasă în fața tronului lui Dumnezeu. Dacă pe oamenii de o seamă cu noi, muritori și ei fiind, și cu toate acestea îi onorăm cu *șederea noastră în stare respectoasă* înaintea lor, cu atât mai vârtos o facem aceasta *în casa Dumnezeului celui viu.*

Ideile mari din cultul nostru, sunt împrumutate din învățăturile Domnului nostru Iisus Hristos; iar acestea sunt acoperite în cult ca un *germene frumos și dătător de roade, cu o pătură aleasă, pusă d'asupra, de către marii dascali ai creștinătății.* Chiar rugăciunile și binecuvântările liturgice, cu conținutul sfintelor Liturgii; în întregimea lor, sunt zidite pe piatra învățăturilor mesianice. Iar în contra acelor creștini fără rânduea1ă în practicarea cultului dumnezeesc public și particular, Biserica ca o maică iubitoare de fii, aduce mustrările ei îndreptătoare, prin rostul sinoadelor ecumenice, locale și prin graiul păstorilor sufletești. Ea nu îngădue semeție, trufie și deșertăciune între frații creștini, căci toți sunt de o potrivă înaintea ei și înaintea Cerescului Părinte.

Cultul ortodox recomandă înfrângerea inimei, învățătura dreaptă [2]), umilința de sine, iubirea de oameni și facerea de bine. Aceste virtuți împodobesc pe adevăratul închinător și-l fac să pătrundă cu inima în locașurile cerești. Veghierea Bisericei, așa dar, nu se întinde în cult numai asupra curățeniei corpului omenesc și a așezărei lui în hotarele bunei rândueli, ci și asupra rânduelei și curățeniei sufletești, isvorul tuturor faptelor bune ale omului. Mai departe, cultul nostru, *nu este o literă fără viață* și o practică fără roade, ci el cere ca săvârșirea lui, să fie însoțită de o acțiune exterioară rodnică, pe care trebue să o îndeplinească fie care creștin în binele său propriu și al semenului său. Sau ceea ce este tot una: învățăturile câștigate din practicarea cultului, să se pună în aplicare în folosul omenirei, de fie care

---

nismul, odihnesc sufletul nostru muncit în lupta vieței, îndulcesc traiul nostru, ne mângâe, ne îmbărbătează și aduc pace. Aceste cărți sunt singurele în cari aflăm blândețe față de omenire, singurele cari iartă păcatele și ne răcoresc sufletul. Iată pentru ce toți oamenii mari ai lumei cetesc cu atâta plăcere cărțile Noului Testament; într'însele ei află balsamul vindecător al întristărei și amărăciunei. (Autorul).

1) Etimologia și însemnarea cuvântului „laic“, am arătat-o în „Partea generală“ la nota 2, pag. 306, Tez. Liturgic, Tom. II.

2) Omul ori cât ar învăța, el totuși nu știe nimic față de cele ce se petrec în univers. De aceea **Solone** unul din cei 7 înțelepți ai Atenei († 595 a. Hr.), zicea adesea ori: „Am îmbătrânit învățând în fie care zi câte ceva“. Conf. Cicero, De senectute, cap. XIII. Iar Socrat († 400 a. Hr.) arăta că el știe atât, că nu știe nimic.

creştin supus poruncilor bisericeşti; iar acel ce împlineşte cultul numai în formă mecanică şi lipsită de viaţă, nu este destoinic pentru împărăţia lui Dumnezeu.

Luceferii de odinioară ai Bisericei, precum şi toţi creştinii adevăraţi, nu s'au mulţumit numai cu închinarea de Dumnezeu internă şi externă, dar ei au însoţit-o pe aceasta cu fapte de caritate [1]), blândeţe, luminarea altora, ospătarea călătorilor, împărţirea averei, ertarea celor greşiţi şi cercetarea celor închişi în temniţe. De asemenea aceşti luceferi, au împodobit cultul dumnezeesc public, cu frumuseţea mai pre sus de lucrurile pământeşti şi şi-au dat viaţa pentru păstrarea neclintită a închinărei celei adevărate. Apoi pana lor a apărat cu tărie acest cult, de năvălirile învăţăturilor eretice, şi cu graiul au învăţat pe oile cuvântătoare, cum să se închine lui Dumnezeu cu trupul şi cu sufletul. Acestea toate să fie spre pildă adevăratului nostru păstor sufletesc şi credinciosului fiu al Bisericei.

CAPITOLUL I-IU

SFINŢENIA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC ŞI PIETATEA CERUTĂ DE LA CREŞTINI CU DEOSEBIRE ÎN CASA DOMNULUI.

§ 4.

Definiţiunea cultului dumnezeesc public, împărţirea şi însemnătatea lui.

Cuvântul «cult dumnezeesc», ori «cult religios» sau şi numai «cultus», se derivă de la verbul latin «*colere*» şi însemnează, îngrijire, practicare sfântă, dar mai ales *onorare*, *glorificare*. De aceea se şi zice în vorbirea de ştiinţă «cultul creştin», ori «cultul mahomedan» sau «păgân», înţelegându-se prin aceasta adoraţiunea lui Dumnezeu, ori dacă este vorba de păgânism, adoraţiunea zeilor unei religiuni oare care. Dar cuvântul «cult dumnezeesc» are o întindere foarte mare în ştiinţa religiunilor, căci prin el înţelegem nu numai adoraţiunea divină după un fel oare care de religiune, ci şi întregul sistem

1) Avariţia proprie mai ales oamenilor bătrâni, a fost combătută şi de păgâni. Iată ce zice Cicerone în cartea sa „De senectute“ cap. XVII, despre

de practică religioasă a acelei religiuni. Se zice prin urmare, «cultul budist», «cultul brahman», «cultul stelelor», înţelegându-se prin aceasta tot sistemul de credinţă şi practică religioasă, al fie cărei din aceste religiuni.

1. După învăţătura generală a tuturor religiunilor, *cultul* sau *serviciul divin*, este manifestarea publică în afară a credinţei interne, prin acte sfinte, ceremonii şi glorificări făcute de nişte anumite persoane şi nu de fie care om de rând. Aceste practicări se săvârşesc de un om ales dintre oamenii din aceeaşi societate religioasă. Cultul este aşà dar partea externă a unei religiuni.

In Biserica noastră creştină ortodoxă, înţelegem prin *«cultul dumnezeesc public»* sau prin *«serviciul divin»*, arătarea în afară a **credinţei noastre interne**, ori mai bine zis glorificarea adusă lui Dumnezeu în Biserică, sau şi în alte locuri sfinte, numai *de către miniştrii altarului*, adică de către episcopi şi preoţi, în faţa drept măritorilor creştini, în numele acestora şi pentru mântuirea lor. Acest cult ori serviciu divin, se săvârşeşte după litera şi spiritul cărţilor liturgice şi al cărţilor de ritual bisericesc, întărite de Biserică şi recunoscute de ea ca normative ale cultului ortodox.

Protestanţii, afară de Anglicani, aici se deosebesc de noi, afirmând că cultul public protestant, fie el general ori particular, se poate face de ori ce creştin membru al comunităţii lor. După ei o preoţie sacramentală nu există, ci numai o preoţie generală din care fac parte toţi creştinii ; deci toţi creştinii au puterea de a săvârşi tainele şi celelalte lucrări ale cultului [1]). Comunităţile de creştini aşà dar, rânduesc pe unii dintre dânşii, învestindu'i cu dreptul de a predica şi a săvârşi actele cultului în numele tuturor credincioşilor. Aceasta să face prin o simplă alegere însoţită cu rugăciune, dar nu prin o taină, căci ei *nu au taina preoţiei* [2]). Cei aleşi, sunt *«predicatorii»* (praedicantes) sau *«pastorii»* (pastores) rânduiţi pentru lucrările religioase.

Superiorii lor, cari de asemenea nu sunt ceva mai mult de cât predicatorii sau pastorii, se zic *«episcopi»*, căci acest cuvânt nu însemnează după ei de cât *«supraveghetori»*, sau mai bine se pot numi *«superintendenţi»*, spre distingere de episcopii Bisericei latine şi ortodoxe. Predicatorii sau pastorii şi superintendenţii, precum şi *«seniorii»* (seniores) cari stau între ambele trepte, cum şi *«prepoziţii»* (præpositi), primesc prin actul rânduirei lor, dreptul de a săvârşi cultul, tainele şi cele-

---

această patimă: „Cât pentru avariţie, nu înţeleg ce mai însemnează ea la un bătrân. Poate să fie ceva mai absurd de cât ca un bătrân să-şi mărească cu atât mai mult proviziunile de călătorie, cu cât îi rămâne mai puţină cale de făcut?".

1) In finele anului 1904, în Anglia a fost rânduită în funcţiunea de pastor o fată erudită de origine germană. Până unde s'au întins însă drepturile şi datoriele ei sacerdotale, nu'mi este cunoscut. (Autorul).

2) Vezi rugăciunile la învestitura pastorilor şi superintendenţilor protestanţi în Codicele lui Daniel, Tom. II, pag. 517—556 şi Tom. III, pag. 213—291.

lalte acte religioase, iar nu și dreptul de a cârmui Biserica. Acest drept e rezervat numai comunității întregi; ea este «Biserica» (ἐκκλησία [1]).

După învățăturile Bisericei ortodoxe, serviciul divin sau cultul, este o lucrare externă, prin care se întăresc legăturile omului cu Dumnezeu. În cult sunt două elemente de căpetenie: elementul *mistic*, nevăzut și supranatural, și cel *văzut* sau natural. Cultul este împreunarea actelor liturgice, a ceremoniilor sfinte, prin cari se glorifică Cel A Tot Puternic, se sfințește omul, și dobândește mântuirea cu ertarea păcatelor [2]).

În actele și ceremoniile cultului, se exprimă și se reprezintă în mod văzut tot conținutul religiei, atât supranatural, cât și firesc sau natural. Prin căderea omului în păcat, legătura dintre el și Creator, s'a întunecat dar nu s'a șters cu desăvârșire. A trebuit să fie omul răscumpărat din păcat prin moartea pe cruce a Domnului nostru Iisus Hristos, și să se restabilească iarăși legătura dintre Creator și om.

Expresiunea acestei legături, se face prin cultul dumnezeesc public, cu partea lui fundamentală, *sfânta euharistie*, întemeiat pe învățăturile Mântuitorului Hristos.

2. Cultul dumnezeesc public sau serviciul divin se împarte în *general* și *particular* (singular). Cel d'întâiu conține în sine legătura omului cu Dumnezeu și se face pentru trebuințele Bisericei întregi s. e. Liturgia obișnuită din zilele anului întreg; cel de al doilea reprezintă legătura în deosebi a fie cărui om cu Dumnezeu și se săvârșește după trebuințele diferiților membrii ai Bisericei d. e. Liturgia pentru scopul ori mântuirea unui om oare care. Dar și un cult și altul se plinește de miniștrii altarului.

În înțelesul strâns al cuvântului, este mare deosebire între cultul dumnezeesc public și între sfințirile ori binecuvântările bisericești. Acestea din urmă, sunt numai niște acte prin cari se resfrânge binecuvântarea bisericească asupra oamenilor [3]), ori asupra locașurilor sfinte, obiectelor religioase, holdelor, roadelor pământului, asupra ostașilor, etc. Dar atât cultul cât și sfințirile ori binecuvântările bisericești, se fac numai de miniștrii altarului. Iar binecuvântările «*personale*», se fac și de oamenii neînvestiți

1) Eusevie Popovici, Ist. Bis. trad. de Athanasie al Râmnicului și Gherasim al Argeșului, Vol. II, București 1901, pag. 204.

2) Conf. pag. 4, Tezaur. Liturgic, Tom. I.

3) Și Dumnezeu a binecuvântat pe primii oameni, după cum cetim în Cartea I-a a lui Moisi, Cap. I, v. 28: וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־
(„Și i-a bine cuvântat pe ei (pe Adam și Eva) Dum-=׃ חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ
nezeu (Iehova) și a zis lor Dumnezeu, creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și supuneți-l și domniți peste peștele mărei și peste sburătorul cerului și peste toată vietatea târâtoare de pe pământ").

cu putere sacerdotală s. e. Isac binecuvintează pe fiul său Iacov[1]; Iacov binecuvintează pe Iosif şi pe fiii acestuia [2]; un tată ori o maică poate binecuvânta pe fiii săi. Aceste binecuvântări însă nu au un caracter sacordotal [3]).

De asemenea este deosebire între cultul dumnezeesc public, fie el general ori particular, şi între rugăciunea publică şi particulară. Cunoaştem că cultul dumnezeesc, se plineşte numai de preoţi ori episcopi după anumite formulare pentru Biserica întreagă sau pentru diferiţi membrii ai ei. Iar rugăciunea se face de ori

Trireme (corăbii) cartageneze aduc pe credincioşii zeului Moloch, cu pruncii lor ca să-i sacrifice acestui zeu.

ce creştin în numele său, pentru sine sau pentru un semen al său d. e. rugăciunea părinţilor pentru fii, a acestora pentru părinţi, fraţi, rude, neamuri sau şi streini. Chiar şi o rugăciune litur-

1) I M. 27, 27–32.
2) I M. 48, 15–20.
3) Contrară actelor de binecuvântare este *blasfemia* (βλασφημία, βλασφημέω = grăesc de rău). In Biblie se găsesc vr'o câteva cazuri tipice de blasfemie. Dumnezeu blestemă pe diavolul înşelător al protopărinţilor omenirei: *„Blestemat să fii tu,* zice Creatorul către diavolul, *între toate animalele şi între toate fiarele pământului"*. (I M. 3, 14). Noe blestemă pe Ham. (I M. 9,25). Iacov blestemă mânia lui Simeon şi Levi. (I M. 49,7). Iov blestemă ziua naşterei sale. (Iov, 3, 1–19). Biserica blestemă numai pe diavolul ca pricinuitor al răului; mai încolo nu blestemă pe nimine, nici chiar pe duşmanii ei, ci să roagă pentru a lor mântuire.

gică rostită de un ministru al altarului, nu este un serviciu dumnezeesc deplin, ci numai o parte a lui.

3. Insemnătatea cultului dumnezeesc public, general ori particular, se vede din efectele lui, întipărite în înfrăţirea omenirei, în numirea creştinilor ca fii ai aceluiaşi Părinte şi în ajutorul dat de ei fie cărui om. Însemnătatea cultului dumnezeesc se mai vede din lumina culturală şi religioasă ce domneşte între creştini, din înobilarea simţimintelor, creaţiunea institutelor de binefacere, cari nu se mai văd în nici o altă religiune din lume. Cultul acesta ne aduce mângâere sufletească, scutirea de grijile lumeşti ce ne istovesc trupul şi sufletul şi în fine îndulcirea traiului nostru în spirit şi în adevăr.

Cu cât cultul ortodox ne înviorează sufletul şi ne aduce liniştea tainică, cu atât cultele păgâne înăspresc viaţa credincioşilor lor şi iuţesc simţirile d. e. *islamismul*, *brahmanismul*, *antropoteismul* ş. a. Nu mai vorbim aici şi de cultele vechi ale zeiţelor Cibela, Afrodita, Diana şi ale altor zeiţe, serbătorite cu desfrânările cele mai excesive. De asemenea, nu mai vorbim nici de cruzimile ce se săvârşeau înainte de creştinism în cultul zeului Moloch [1]). Din aceste scurte asemănări se vede destul de limpede strălucirea cultului dumnezeesc public, general ori particular, al Bisericei noastre ortodoxe.

---

1) Iată cum descrie francezul **Flaubert Gustav** († 1880), după documente vechi şi în special după Istoria lui Diodor Sicilianul, una din zilele când se făcea sacrificarea copiilor în vechiul oraş Cartagena din Africa nordică, în onoarea zeului **Baal (בַּעַל)** sau **Moloch (מֹלֶךְ)**: „O parte din zidul templului lui *Moloch* fu dărâmată pentru ca să se scoată zeul de aramă. Apoi când răsări soarele preotesele lui il împinseră spre piaţa *Chamon.* El mergea de a îndăratele, alunecând pe nişte tăvălugi; umerii săi întreceau înălţimea zidurilor Cartagenei. Cartagenezii fugeau în grabă căci nu puteau privi nepedepsiţi pe Moloch, de cât în exerciţiul mâniei lui. Toţi cu mic cu mare veneau la locul sacrificiului. Preoţii lui Moloch erau gătiţi cu podoabe. Zeul ajunse în mijlocul pieţei. Un foc mare din aloe, cedru, laur, ardea la picioarele zeului".

„Jertfirea copiilor vii începù. In mâinile colosului copii se înalţă încet şi cum fumul se ridica în sus în vârtejuri, părea de departe că dispar în nouri. Nici unul nu se mişcà. Erau legaţi de mâini şi de picioare, şi vălurile negre ce-i acopereau, îi împedecau să vadă cevà şi îi făceau să nu fie cunoscuţi. Victimele abia ajungeau la marginea deschizăturei şi dispăreau în lăuntru, sfârâind ca o picătură de apă pe o placă roşie. Foamea zeului nu se potolea. El voia fără încetare copii. In sfârşit ca să-i dea mai mulţi îi punea grămadă în mâinile lui, legându-i cu un mare lanţ care îi ţinea strânşi. Focul ardea mereu, surlele şi tobele făceau un sgomot infernal, mamele ţipau. Nu se puteau număra copiii ce se aruncau vii în foc. Ei întreceau cu mult numărul zilelor anului".

„Să lăsà seară. Nourii de fum erau deşi împrejurul monstrului. Fanaticii cereau necontenit copii; alţii strigau că e destul pentru acum. Tot poporul agăţat pe ziduri şi grămădit în piaţă, urla de plăcere şi spaimă. Scene grozave se petreceau în timpul sacrificiului. Părinţii aruncau în foc jucăriile copiilor arşi. Fanaticii se repezau unii la alţii cu cuţitele spre a se omorî. Alţii profetizau viitorul şi îşi sfâşiau buzele".

„La sfârşitul nelegiuirei, preotesele luară cu lopeţile cenuşa copiilor arşi,

ARTICOLUL I

DEMNITATEA CULTULUI

§ 5.

Formele exterioare ale cultului ortodox.

acă cultul ar exista numai în cugetul omului, adică fără forme exterioare, atunci el ar fi lipsit de roade frumoase, trăinicie, şi nu ar mai lega cu tărie pe credincioşi. Formele cultului sunt nişte semne vizibile, de cari se foloseşteBiserica, spre a mijloci mântuirea credincioşilor înaintea lui Dumnezeu. Ele se reduc la numărul de patru: *veşmântul*, *simbolul*, *actul* şi *graiul*.

1. *Veşmântul* sacerdotal sau liturgic, este semnul distinctiv al ministrului altarului, pe care el îl îmbracă atunci când serveşte înaintea lui Dumnezeu. Fără de această îmbrăcăminte, orânduirile liturgice nu îngăduesc sfinţiţilor servitori a săvârşi cele sfinte. Dar prin «veşmânt sacerdotal» ori liturgic, nu înţelegem vr'o anumită şi singură haină simplă sau preţioasă, ci întreaga comoară de veşminte sfinte, arătate în formulariile liturgice, şi pe cari le îmbracă în deosebi preotul şi episcopul, după ritualuri stabilite şi neschimbate. Atât preotul şi mai ales episcopul au veşmintele lor deosebite, după treptele ierarhice pe cari le reprezintă d. e. felonul, omoforul, ş. a.[1]).

şi o aruncară în aer, ca sacrificiul să fie de ajutor pentru tot oraşul şi să ajungă până la stele".

Iată grozăviile cultului lui Moloch, chiar într'o cetate ca Cartagena, unde înflorea cu prisosinţă, ştiinţa, arta şi comerciul. Canaaniţii, Babilonenii şi mai rar, Evreii, serbătoreau şi ei în acelaşi mod pe zeul *Moloch* numit şi *Baal*, *Milcom*, *Malcam*, *Chemoş* ş. a.

„Iar a II-a zi după sărbătoarea lui Moloch, urma în Cartagena sărbătoarea în onoarea **Astartei** (עַשְׁתֹּרֶת) soţia acestui zeu, drept mulţumire pentru naşterile pruncilor sacrificaţi bărbatului ei. Fantazia vioae şi aprinsă a Cartagenezilor, făcea din această zi, tot ce poate să fie mai desfrânat. Eri era jale mare; astăzi orgii, petreceri şi danţuri ameţitoare".

„Mai pe urmă bărbaţii şi femeile din oraş, suindu-se pe colinele din apropiere, acolo la umbra arborilor frunzoşi şi la răcoarea zilei ori a nopţei, se desfrânau în toate chipurile cu **hieroduli** bărbăteşti şi femeeşti. Acestea erau sacrificii aduse Astartei. Dar câte fapte neomenoase se petreceau acolo, pana încetează de a mai scrie. Şi cu cât aceste plăceri erau mai înfocate, cu atât sacrificiul era mai deosebit". Conf. De vita Constantini, lib. III, cap. 55. Vezi şi nota 6, p. 193, Tom. II, Tezaurul Liturgic, cum şi cap. 7, v. 31 din Ieremia (Autorul).

1) Conf. pag. 414—437, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

Aceste veşminte au fost introduse în cult încă din timpurile prime ale Bisericei, atât pentru a se da o strălucire mai mare actelor liturgice, cum şi pentru a se înfăţişa sfinţiţii servitori înaintea lui Dumnezeu cu veşminte întru totul curate, sfinţite şi deosebite de veşmintele purtate de ei în afară de Biserică [1]).

2. *Simbolul* este figura, chipul ori obiectul care serveşte spre a însemna o idee sau un lucru oare care. Simbolismul a existat în toate cultele religioase şi cu atât mai vârtos în cultul creştin. Aci însă s'a purificat de înţelesul lui josnic, cum el era în păgânism. În Biserica creştină, simbolismul se vede accentuat cu deosebire pe câmpul dogmatic şi mai ales pe cel liturgic. Pe câmpul dogmatic, simbolul este un semn deosebitor de dogme între ortodoxism şi alte confesiuni creştine, s. e. simbolul credinţei întocmit la sinodul I şi II ecumenic; iar pe terenul liturgic, este o comoară de lucruri sfinte, din a căror întrebuinţare se scoate un înţeles religios cu privire la diferite evenimente petrecute în creştinism s. e. tămâea, simbolul darurilor sfântului spirit; mânecuţele, simbolul legăturilor cu care au fost strânse mâinile Domnului, la patima cea de bună voe, ş. a. [2]).

De înţelesul simplu adică simbolic ori natural, ce stă în obiecte, se deosebeşte înţelesul mistic ori misterios ce stă adâncit în scrierile sfinte şi în cărţile liturgice. Ceea ce este înţelesul alegoric în tâlcuirile exegetice, aceea este înţelesul mistic pe câmpul liturgic [3]).

3. *Actul* liturgic este o lucrare sfântă exterioară săvârşită în casa Domnului de ministrul altarului s. e. purtarea cu solemnitate a *sfintei evangelii*, eşirea cu *sfintele daruri* în timpul Heruvicului, cetirea rugăciunei *transsubstanţiaţiunei*, ş.a. Sunt şi acte interne sau sufleteşti ce se petrec în lăuntrul omului, d. e.

1) Chiar şi în cultele religioase păgâne, cu începere de la cele sistematice până la cele mai sălbatice, servitorii zeilor poartă anumite veşminte în practicarea acestor culte. In ziua de 26 Iulie 1897 aflându-mă în „grădina animalelor" (Tiergarten) din Berlin, am găsit aci o ceată de Calmuci din familia mongolă, adusă din Asia orientală, pentru a desfăta poporul cu jocurile şi alergările lor. In fruntea Calmucilor erau doui preoţi de ai lor, de religiune budistă amestecată cu elemente religioase mongole.

Inainte de a începe vre-o reprezentaţie, Calmucii în număr de vre-o 40 cu femei şi copii, se înfăţişau înaintea celor doui preoţi, spre a le cere binecuvântarea. Preoţii idololatrii, cu o ţinută gravă, şezând jos pe o piatră şi având pe gât în acest moment o bucată de stofă albă cu puncte şi vărgi negre, primeau înclinările credincioşilor lor. Terminându-se această ceremonie, Calmucii cu cei doui preoţi înaintea lor, îşi făceau alergările pe cai, în căruţe şi pe jos, cu strigări şi jocuri asiatice. După aceea preoţii îşi lepădau acea bucată de stofă ce purtau pe gât, considerată de ei ca sfântă, şi şedeau liniştiţi pe loc; iar Calmucii îşi urmau sgomotoasele lor jocuri şi alergări. De altfel erau îmbrăcaţi cu toţii ca ţiganii noştrii. Dar şi vrăjitorii cultelor selbatice, au semnele lor distinctive, când se închină stelelor, lunei, soarelui, lemnelor, pietrelor, munţilor, rîurilor, ş. a. (Autorul).

2) Conf. p. 558–567, 580–608, Tom. II, Tez. Lit.

3) Conf. p. 608–612, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

cugetarea asupra diferitelor probleme religioase, asupra vieţei omului ş. a., dar acestea sunt acte de altă natură. Actele liturgice se săvârşesc succesiv şi necontenit în cultul nostru după anumite rânduieli, şi de aceea se poate zice, că tot serviciul divin este o acţiune de credinţă şi glorificare a lui Dumnezeu. Aceste acte sunt mai toate însoţite şi de cuvânt, ca formă deplină, limpede şi înţeleasă; dar sunt şi altele plinite în tăcere, ca o expresiune a unui misticism adânc, d. e. eşirea cu darurile în timpul Heruvicului, la liturgia celor mai înainte sfinţite. Atât actele însoţite de cuvânt, cum şi cele plinite în tăcere, au frumuseţea şi solemnitatea lor potrivită cu timpul. Actele sfinte însoţite de cuvânt ori de cântare, exprimă de obiceiu bucuria sufletească; iar cele tăcute, umilinţa, întristarea. Aşa sunt şi actele fireşti psihice: omul vesel, grăeşte, cântă; cel întristat, tace, sufere.

4. *Graiul* ori cuvântul cu limba, este mijlocul prin care exprimăm cugetările noastre. El este un dar scump dat omului de Dumnezeu. Prin el înfăţişăm virtuţile teologice, bucuria, întristarea, cultura ori neştiinţa. Graiul este icoana sau oglinda exterioară a lăuntrului omenesc. De aceea şi sfântul Ioan Hrisostom în cele două cateheze ale sale, arată că graiul este o sabie ascuţită pe care omul o poartă după a sa voinţă liberă. Cu această sabie, zice sfântul Părinte, curăţim cangrena păcatului prin învăţături folositoare; dar tot cu ea săvârşim şi răutăţi când nimicim pe fratele nostru cu clevetiri, defăimări şi plănuiri satanice (Epistola sf. Iacov 3, 5—10[1]).

Graiul luat în partea lui cea bună, este una din formele alese ale cultului. De la începutul Bisericei a aflat el primire în actele liturgice, şi nu putea să ajungă serviciul dumnezeesc la atâta înflorire, de cât numai cu ajutorul graiului. Dar graiul este de două feluri în serviciul divin: graiul rostit ca o vorbire obişnuită şi graiul rostit ca o cântare. Şi un fel şi altul se cuvine a se face cu blândeţe, cu ondulaţiunile pietăţei, şi cu accentul limpede dar plin de umilinţă. Graiul trufaş, îndrăsnet şi aspru, este înlăturat din cultul ortodox.

1) În aceste două cateheze (P. Migne, Patr. gr. tom. 49), Hrisostom se plânge indirect de clevetirile îndreptate în contra lui de către duşmanii săi, fraţii episcopi, pe când el se afla arhiepiscop al Constantinopolului. In fruntea inimicilor, se afla Impărăteasa Eudoxia, ajutată de Teofil arhiepiscopul Alexandriei, un om rău şi răsbunător, din cauză că nu reuşise la scaunul din Constantinopole unde fusese chemat Hrisostom. Acest sfânt Părinte fu condamnat în anul 403 cu exilarea de un sinod ţinut lângă Halcedon la *Stejar* (πρὸς τὴν δρῦν) sub preşedinţia lui Teofil; iar în anul 404 suferi o nouă condamnare şi exilare. Apoi la anul 407 moare pe când îl duceau inimicii de la Cucuza din Asia Mică spre Pityus din Colchida spre a'şi face o nouă exilare. (Autorul).

§ 6.

Săvârşirea cu demnitate a cultului.

Urzirea cultului creştin este făcută de Domnul nostru Iisus Hristos, şi apoi urmată de apostolii lui. Pe baza acestei urzeli şi a tradiţiunilor bisericeşti, sfinţii Părinţi ai creştinătăţii, înfloriră acest cult şi-l aduseră în starea minunată în care îl vedem în Biserica ortodoxă. De şi urzeala şi înflorirea acestui sfânt edificiu sunt de origină divină, şi însoţite de frumuseţe mai presus de priceperea omenească, totuşi se cuvine şi din partea sfinţiţilor servitori, să-şi dea osteneala a săvârşi cu destulă vrednicie cultul dumnezeesc. Mintea omului însoţită de voinţă, lucrează mult şi bine pe câmpul celor sfinte, când firul pietăţei străbate întregul organism al fiinţei lui. Şi din contră, omul înjoseşte cele sfinte, când nu este luminat prin harul dumnezeesc, şi când el nici nu voeşte această lumină.

Ministrul altarului de şi are înaintea sa cartea vieţei cu învăţăturile şi rânduelile cultului ortodox, cu toate acestea, el este organul providenţial de care atârnă plinirea cu devoţiune a acestor acte. El este păstorul oilor cuvântătoare, care au foame de hrană spirituală şi dor de lumină evangelică. De servitorul altarului atârnă încălzirea inimilor credincioşilor şi apoi lauda cerească a acestora, îndreptată către Eternul Părinte al tuturor făpturilor.

Iar când cultul nu este plinit cu vrednicie şi cu strălucirea lui clasică, *casa lui Dumnezeu este goală de credincioşi*, şi nepăsarea către cele sfinte, prinde rădăcini între urmaşii crucei. Când cetirea şi cântarea cuvintelor sfinte nu se face în Biserică cu rânduealǎ şi frumuseţe, spiritul evangelic nu pătrunde de cât cu mare anevoinţă printre fiii Bisericei. De asemenea şi atunci, când glasul păstorului nu răsună de pe amvonul predicilor şi nu se explică de aci rostul zilelor mari, al sărbătorilor şi al cultului, creştinul nu se îndulceşte de mierea învăţăturilor mântuitoare. În locul acestora se strecoară învăţăturile cele rele, cari sdruncină din temelie organizarea omenirei.

Ori cât de roditor ar fi un câmp, cu toate acestea, dacă nu se seamănă pe el grâul cel dătător de hrană, pălămida şi spinii cresc în locul grâului. Ori cât de blânde şi primitoare de învăţătură ar fi inimile credincioşilor, totuşi dacă nu se seamănă într'însele dumnezeeştile cuvinte, dacă cântarea liturgică nu le aduce o desfătare sufletească, acele inimi înţelenesc, şi apoi *scaiul* cu *pirul* prind adânci rădăcini în lăuntrul lor. Tot aceasta se întâmplă şi atunci, când pe fruntea păstorului liturgisitor, nu se oglindeşte sfinţenia, blândeţea îngerească, nevinovăţia şi căldura inimei. Mare pagubă pentru Biserică mai răsare şi atunci, când pe fruntea liturgisitorului nu se zugrăveşte de cât *agoniseala răpi-*

toare de aur şi argint, câştiguri neguţătoreşti, arendăşii, speculaţiuni băneşti, şi tot felul de lucruri nevrednice de sfinţenia lui.

Când Ioan Hrisostom servea sfânta liturgie, atât ca preot în Antiohia, şi mai pe urmă ca arhiepiscop al Constantinopolului, toată lumea alerga la Biserică ca să vadă pe sfântul Părinte, cum stă el în faţa lui Dumnezeu. Chipul lui Hrisostom încăruntit de numărul anilor, şi de suferinţele îndurate pentru mântuirea turmei, apoi în acelaşi timp împodobit cu frumuseţea păstorească, făcea ca poporul să-i aducă lui adâncă veneraţiune şi plecări umilicioase. Iar când sfântul Părinte începea să cuvinteze, cu gura sa de aur, despre tot ce folosea pe oameni, aceştia într'un glas măreau pe Iisus Hristos adevăratul Păstor, pentru că le-a trimis lor pe cea mai frumoasă stea a oratoriei bisericeşti. De aceea, când inimicii duceau pe Hrisostom în exil, la anul 404, poporul răsculându-se, a exclamat în mânia lui, că *«mai bine să se întunece soarele, de cât să tacă gura lui Ioan»*.

Următorul fapt istoric, ne arată cu prisosinţă roadele binecuvântate, ce răsar din cultul dumnezeesc servit cu deplină vrednicie. Hronograful rus **Nestor** († 1114), istoriseşte că compatriotul său Marele duce *Vladimir* (980—1014) pe când era încă păgân, dar stăpânitor al Ruşilor, pe atunci tot păgâni, a trimes soli din Kiev în ţări depărtate, spre a studia creştinismul, judaismul şi islamismul, şi apoi a-i recomanda pe cea mai bună din aceste trei religiuni. Vladimir se hotărî a primi creştinismul după ritul grec, căci acesta plăcu trimişilor săi în Constantinopole aşa de mult, în cât îi istorisiră, că *ascultând acolo liturgia, li s'a părut că sunt în ceruri.* Vladimir se boteză primind numele de *Vasilie,* apoi porunci a se boteza şi fiii săi, a se înlătura cele 600 de femei ale sale, şi a se arunca zeul *Perun* în apa Dniprului de lângă Kiev. După aceea boteză armata, pe locuitorii Kievului, şi în urmă porni încreştinarea Ruşilor şi în afară de această localitate [1]).

Iată dar, cum frumuseţea cultului constantinopolitan, servit cu demnitate, a adus în sânul Bisericei ortodoxe pe Ruşi din păgânismul lor strămoşesc, cum şi pe alte neamuri, de cari nu mai amintim aci [2]).

1) Conf. Istoria Bisericească, de Eusevie Popovici, trad. de Athanasie episc. Râmnicului şi Gherasim al Argeşului, Bucureşti, 1900, Vol. I, pag. 630. Conf. pag. 91, Tom. II, Tez. Liturg.

2) In August 1904, pe când mă aflam în Ierusalim, am observat cu plăcere că Arabii creştini ortodocşi, ascultau cu cel mai mare entuziasm cultul dumnezeesc din patriarhia locală grecească. Inchinăciunile pe cari le făceau ei la icoanele împărăteşti, erau manifestarea unui simţ religios foarte călduros. De asemenea am mai văzut rigorismul cu care ajunau ei în corturi albe pe muntele Eleonului, postul sfintei Fecioare, de la 1—15 August. Toate aceste sentimente religioase le întreţin numai frumuseţea cultului patriarhal grecesc. (Autorul).

§ 7.

Calităţile interioare ale serviciului divin.

Manifestările exterioare trebue să corespundă întru totul ideilor interioare. De şi cultul dumnezeesc public are, după cum am văzut, cele mai frumoase forme exterioare, totuşi urmează ca acestea să cuprindă într'însele următoarele calităţi:

1. *Spirit bisericesc.* Prin aceasta înţelegem că ori ce formă a cultului, să fie pătrunsă în săvârşirea ei de cugetarea bisericească. Formele ce ar fi predominate de un înţeles lumesc, ori ar fi lipsite de cuviinţă şi respect, acestea nu sunt potrivite cu sfinţenia cultului. Tot aşa şi atunci când ministrul casei lui Dumnezeu, plineşte cultul cu semeţie ori cu prea multă încredere în sine, acest lucru încă nu corespunde demnităţei serviciului divin. În toate formele cultului, este prin urmare de nevoe, ca ideea bisericească să fie ascunsă într'însele.

2. *Semnificaţiune clară.* Dacă în acţiunile noastre zilnice ne dăm seama de fie ce lucru săvârşit de noi, şi cugetăm asupra lui chiar mai înainte de a'l începe, cu atât mai vârtos se cere ca fie care formă a cultului sfânt, să aibă înţelesul şi rostul ei intern. Înţelesul acesta trebue să fie priceput nu numai de ministrul săvârşitor, dar şi de credincioşii cari se află de faţă. Iar o formă săvârşită fără o conştiinţă internă şi fără a avea un înţeles deplin, seamănă cu o închinăciune lipsită de cugetare.

3. *Lege firească.* Cu toate că formele cultului sunt prea bine stabilite, totuşi se cere ca ele să fie acomodate în spiritul lor şi cu legile dictate de fire. Iar aceste legi, sunt însuşi simţul moral aşezat de Dumnezeu în sufletul nostru, şi se cunosc şi de omul cărturar ca şi de cel necărturar. Pentru aceea şi apostolul Pavel vorbind, despre fiinţa acestor legi, zice că şi *«neamurile ce nu au lege, din fire fac ale legei»* [1]). Tot ceea ce este în contra legei fireşti, este o călcare grea a poruncilor divine.

4. *Frumuseţe liturgică.* Frumos se chiamă tot ceea ce este plăcut vederei şi simţului nostru perceptibil, dar în acelaşi timp înfăţişarea frumosului, trebue să răsară dintr'o idee măreaţă a sufletului nostru. Este o mare deosebire între frumuseţea profană şi cea religioasă. Aceasta din urmă constă în mulţumirea sufletului omenesc, prin manifestarea esteticei sacerdotale, desfăşurată în larg de liturgisitor înaintea scaunului sfânt. Frumuseţea religioasă trebue să troneze în casa Domnului în toate mişcările sfinţitului servitor al altarului.

5. *Adevăr dogmatic.* Cultul este expresiunea învăţăturilor

---

1) Rom. 2, 14: Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν.

dogmatice ale sfintei noastre Biserici. Actele lui să fie prin urmare o icoană absolut potrivită cu aceste învăţături. Ori care act s'ar abate în forma lui exterioară sau interioară de la acest principiu, şi ar aluneca spre un cult dintr'o altă religiune, nu mai corespunde învăţăturilor noastre dogmatice formulate în sinoadele ecumenice,

6. *Stabilitate şi unitate.* Prin «stabilitate» înţelegem statornicia actelor cultului, în toate timpurile şi în toate împrejurările. Se ştirbeşte această calitate când se scurtează ori se adaugă actele în afară de rândueala cărţilor liturgice. De aceea *este oprit cu desăvârşire liturgisitorului, ori cine ar fi el, de a urma voinţei sale subiective în această privinţă şi a se abate de la stabilitatea cultului.* Iar prin «unitate» înţelegem uniformizarea actelor cu privire la timp, loc şi persoane, în toate ţările ortodoxe. Lipsa de unitate, aduce cu sine slăbiciunea şi apoi sdruncinarea temeliei ortodoxismului [1]).

§ 8.

Scopul întreit al cultului.

 acţiune aşa de mare şi însemnată cum este servirea de Dumnezeu, are şi scopul ei înalt şi prea bine determinat. Acest scop însă nu este unic, ci el se desface în trei feluri:

1. *Scopul întâiu* şi cel mai de căpetenie, este *adoraţiunea* lui Dumnezeu, adică aducerea omagiului nemărginit Celui Prea Înalt, sau exprimarea călduroasă a credinţei noastre în a tot puternicia, mărirea, bunătatea şi dreptatea lui. Iar formele adoraţiunei sunt preamărirea şi lauda lui Dumnezeu. Odată însă cu această adoraţiune, mai exprimăm şi următoarele stări ale fiinţei noastre: umilinţa, supunerea şi ascultarea de poruncile dumnezeeşti; apoi fiinţa păcatului, a neputinţei şi a cererei de ajutor din partea lui Dumnezeu. În strânsă legătură cu adoraţiunea, mai stă şi mulţumirea nemărginită pe care a aducem Cerescului Părinte, pentru atâtea daruri pe cari le primim necontenit de la dânsul [2]).

1) Din călătoriile mele în ţările europene, asiatice şi africane, cum şi din studiile ce am făcut asupra cultului ortodox, m'am încredinţat că în Biserica ortodoxă din unele puncte de vedere, lipseşte unitatea cultului şi mai ales legătura de frăţie dintre clericii diferitelor naţiuni. Ruşii au d. e. cântarea liturgică pe note liniare şi o melodie proprie. Românii îşi păstrează notele psaltice greceşti cu ehurile clasice ortodoxe; Grecii tot asemenea; Bulgarii se deosebesc şi de unii şi de alţii, ş. m. d. Apoi fie care ţară ortodoxă îşi are Biserica sa fără vr'o legătură mai strânsă cu Bisericile surori. Din fericire însă, ***serviciul liturgic este unul şi acelaşi în toate ţările ortodoxe.*** (Autorul).

2) Acei cari nu se închină cu evlavie lui Dumnezeu, şi nu-i arată lui mulţumire pentru darurile primite, nu au luminarea minţei, ci întru întunerecul neştiinţei vieţuesc. Aceştia zac într'o turburare sufletească continuă, şi liniştea vieţei nu le îndulceşte sufletul. Amărăciunea şi pesimismul stăpânesc viaţa lor.

2. *Scopul al doilea* este *sfinţirea* creaturilor şi a tot ce există pe pământ Omul de la naşterea lui şi până la răsuflarea cea mai de pe urmă, şi apoi chiar după moarte, are nevoe de sfinţirile şi rugăciunile bisericeşti. Intrarea omului în lume, în sânul Bisericei, începuturile unor schimbări din viaţa lui s. e. căsătoria, monahismul ş. a., sunt însoţite de sfinţiri, binecuvântări şi rugăciuni. Biserica prin cultul public ori particular, cum

Biserica rusească «Adormirea Maicei Domnului» din Cremlinul Moscvei (Rusia) în care se ung Ţarii. Am cercetat-o în luna August anul 1898. (Autorul).

şi prin mângâerile ce ne aduce în timpuri nenorocite, ne însoţeşte necontenit în toţi paşii noştrii.

3. În fine, *scopul al treilea* sau *susţinerea şi răspândirea credinţei în Dumnezeu*. Dacă cultul ar exista numai în sufletul omului, iar nu şi în afară de el, nu ar mai fi o unitate de cu-

---

Iar cei ce iubesc podoaba casei lui Dumnezeu şi se închină lui, petrec în dulceaţă spirituală şi seninătatea le înfrumuseţează faţa în toate împrejurările, fie ele bune ori rele. (Autorul).

getare religioasă şi o formă de închinare evlavioasă. De aceea Mântuitorul a înfiinţat cultul public, pentru ca creştinii să se întărească unul prin altul şi credinţa să prindă adânci rădăcini. Cunoaştem că multe popoare păgâne au intrat în creştinism, mai mult din cauza formelor frumoase ale cultului. Romanii, Grecii, Sirienii, Abisinienii, Egiptenii, Germanii, Slavii, ş. a., nu primiră botezul de cât în urma cuvântului şi apoi a admiraţiunei actelor liturgice. Cu toate că mai în urmă, unele din aceste popoare se abătură de la dreapta învăţătură, totuşi ele păstrează necontenit semnul crucei şi numele lui Hristos.

ARTICOLUL II

SEMNELE EXTERIOARE ALE PIETAŢEI CREDINCIOŞILOR IN BISERICA

§ 9.

Descoperirea capului.

Din timpurile cele mai întunecoase şi până astăzi, omul a îngrijit de a'şi acoperi capul, ca ori care parte a trupului, în contra frigului, căldurei şi a vântului. Acoperemântul acesta a fost însă în legătură cu cultura, gustul şi avuţia omului. Sălbatecii şi-au învălit capul în contra soarelui ori a frigului, cu plante, piei nelucrate, sau şi cu pânzeturi ; iar locuitorii ţărilor luminate, au făcut această acoperitoare, din stofe, piei fine ori şi din mătăsării. Cu timpul, învălitoarea capului a fost transformată în obiecte simbolice şi de podoabă s. e. coroanele împărăteşti şi regale, mitrele ierarhice, etc.

1. Vechii **păgâni,** bărbaţii şi femeile, nu au avut cutezanţa a se înfăţişa înaintea mai marilor lor, cu capul descoperit, dar nici a privi în faţa acestora. Şi cu atât mai vârtos, n'au îndrăsnit a ridica ochii să vadă chipul viu al împăraţilor şi al domnitorilor lor. Sezostre, Nabuchodonosor, Cirus, Darius şi alţi împăraţi puternici ai vechimei, ar fi pedepsit cu moartea pe cei cari ar fi avut capul descoperit, ori nu s'ar fi aşternut cu fruntea la pământ în faţa lor. Descoperirea capului înaintea celor mai mari ai popoarelor, starea dreaptă înaintea acestora şi privirea în faţa lor, erau semne de nesupunere, de despreţ şi pentru aceea aceste necuviinţe se pedepseau amarnic.

Dar nu a trecut mult timp de când Sultanii din Constantinopole, cereau chiar de la trimişii împăraţilor streini, cea mai umilită înfăţişare. O asemenea prosternare, cereau şi Fiii Cerului, Ţarii Rusiei, Şahii Perşilor şi toţi autocraţii asiatici, de la cei ce veneau în faţa lor.

Obiceiurile sociale au fost în legătură cu obiceiurile cultului, la toate popoarele omenirei. Acoperirea capului înaintea monarhilor vechi, și prosternarea înaintea lor cu ochii lăsați în jos, a răsărit din felul adorațiunei zeilor, căci și împărații erau fiii acestora, și li se aduceau și lor închinare și tămâieri. De aceea, Egiptenii, Arabii, Indienii, Perșii, Chinezii, Romanii, nu veneau în templele lor de cât cu capul acoperit. Picturile și gravurile vechi, în așa stare reprezintă pe păgâni înaintea împăraților și a zeilor. Iar Virgiliu în cartea III-a din *Eneida*, vorbește de sacrificarea înaintea zeilor romani, cu îmbrăcămintea de purpură și cu părul acoperit cu o mantelă [1]). Grecii însă făceau esceptiune de la această datină. Ei umblând de obiceiu cu capul descoperit, tot așa mergeau și se rugau înaintea zeilor.

Evreii erau foarte riguroși păstrători ai acoperirei capului și chiar a feței înaintea lui Iehova și în templele lor. Această poruncă au primit-o din partea lui Iehova care a zis lui Moisi: «*Nu va vedea omul fața mea și să fie viu*» [2]). Dar și alte texte din Vechiul Testament, ne vorbesc de acoperirea capului și a feței în cultul mozaic. «*Și Moisi ascunse fața lui, că se temea să caute spre Dumnezeu*» [3]). Iar în alt loc cetim: «*Și cum auzi Ilie* (vocea lui Iehova), *acoperi fața sa cu mantia, și eși, și stătu la intrarea peșterei*» [4]). Chiar și Serafimii își acoper fața înaintea Celui A Tot Sfânt. «*Și Serafimii ședeau d'asupra lui* (Iehova); *câte șase aripe avea fie care; cu două își acopereau fața; cu două își acopereau picioarele*»... etc. [5]). Chivotul cu tablele lui Moisi, toiagul lui Aaron, și cupa cea cu mană, încă nu erau văzute de nici un Evreu, căci ar fi fost pedepsit cu moarte [6]). De aceea, când chivotul era transportat undeva trebuia să fie înfășurat cu pânzeturi scumpe. Dar și preoții și leviții erau tot cu moarte pedepsiți când vedeau chivotul. Singur arhiereul îl vedea în nour de fum de tămâe odată pe an, când intra în sfânta sfintelor la sărbătoarea împăcărei [7]). Pentru aceste temeiuri Evreii și astăzi merg în templele lor și stau la rugăciune cu capul acoperit. Tot așa fac și Turcii, Arabii și toți Mahomedanii [8]). În același chip urmează Brahmanii, Budiștii, Parsiștii, ș. a.

1) Virgil. Aeneid. lib. III, v. 405:
Purpures velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum.

2) Exod. 33,20. Comp. Fac. 32,30; Deut. 5,24; Judec. 6,22; Isa. 6,5; Apoc. 1,16. Cei doui fii ai lui Aaron „*se apropiară de Iehova și* **muriră**“, (III M. 10, 1—2). „*Și Iehova zise lui Moisi: vorbește lui Aaron fratele tău, să nu intre ori când în sanctuar... ca să nu moară*“ (III M. 16, 2—3).

3) Exod. 3, 6. (וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים:).

4) I Reg. 19, 13.

5) Isaia, 6, 2.

6) I Sam. 5, 10—12; 6,19; 9,2. II Sam. 6,6.

7) III Moisi, 16, 1 seqq.

8) Pretutindenea pe unde am intrat în moscheele mahomedane din Europa,

2. Numai în **creştinism** s'a schimbat această datină, şi prin urmare bărbaţii creştini, de la începutul Bisericei şi până astăzi, s'au rugat în casa lui Dumnezeu cu capul descoperit, iar femeile cu capul acoperit. Iată şi textul în această privinţă aflat în epistola II-a către Corinteni cu porunca apostolului Pavel: «*Tot bărbatul*, zice apostolul, *rugându-se sau profeţind cu capul acoperit* (κατὰ κεφαλῆς ἔχων), *îşi ruşinează capul său. Iar toată femeea, rugându se sau profeţind cu capul descoperit* (ἀκατακαλύπτῳ), *îşi ruşinează capul ei; căci una şi aceeaşi este, ca şi cum ar fi rasă. Iar de nu se învăleşte femeea, poate să se şi tundă. Şi de este lucru de ruşine femeei a se tunde sau a se rade, învălească-se* [1]). *Bărbatul nu trebue să-şi acopere capul, pentru că este chipul şi mărirea lui Dumnezeu, iar femeea este mărirea bărbatului*» [2]). Apoi continuă apostolul Pavel zicând: «*Judecaţi întru voi înşi-vă, de este cuviincios ca femeea să se roage lui Dumnezeu desvălită? Au nu şi însăşi firea vă învaţă, că bărbatul de-şi lasă părul să crească lung, este spre ruşinea lui? Iar femeea de-şi lasă părul să crească, este spre podoaba ei; căci părul îi este dat spre învălitoare*» [3]).

Porunca apostolului, a fost primită nu numai în cultul religios, dar şi în viaţa socială creştină, încât ar fi o necuviinţă şi lipsă de pietate, de a intra vr'un bărbat în Biserică cu capul acoperit, şi a se înfăţişa înaintea împăraţilor şi demnitarilor creştini în felul acesta. Iar femeilor, apostolul le-a impus acoperirea părului [4]), ca să nu fie în Biserică, un ornament de vanitate şi de turburare a simţirilor bărbăteşti.

Clement Alexandrinul († 215) în cartea sa «Παιδαγωγὸς» (lib. III, cap. XI, in Migne, vol. III, p. 634), mustră pe creştinele africane, cari veneau în Biserică împodobite cu găteli aurite şi cu părul încreţit. Apoi Tertulian văzând că în Cartagena, unii dintre bărbaţii veniţi în creştinism din păgânism, nesocotesc porunca apostolică şi intră în casa Domnului cu capul acoperit, se exprimă astfel faţă de ei: «*Cu capul gol, totdeauna nu ne ruşinăm să ne rugăm, chiar şi înaintea tuturor împăraţilor*» [5]). Şi conchide apoi, după ce-i mustră pentru această

Asia şi Africa, nu mi-am descoperit capul. Acoperirea capului, a fost mai riguroasă în moscheele din Brusa şi în moschea măreaţă din citadela din Cairo. (Autorul).

1) Iar în Cartea Proverbielor, cap. V, v. 4, cetim: וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת׃ — („Şi urmările (păcatului cu femeea) sunt amari ca absintul şi străpungătoare ca sabia cu 2 ascuţişuri").

2) I Corint. 11, 4–8.

3) I Corint. 11, 13–16.

4) I Timot. 2, 9: „Aşijderea şi femeile... să se împodobească pe sine, nu cu împletiturile părului, sau cu aur, sau cu mărgăritare sau cu haine scumpe".

5) Tertull. Adversus gentes: Capite nudo, quia non erubescimus, precantes sumus semper pro omnibus imperatoribus.

necuviință, că tot așa să ne rugăm și înaintea lui Dumnezeu Împăratul Împăraților. Pe de altă parte apologetul văzând că multe femei vin în Biserică cu părul descoperit și lucrat cu împletituri ispititoare, le povățuește să umble cu capul acoperit. Fecioarele însă ne voind să se supună învățăturei apostolice, Tertulian compuse scrierea sa *«De velandis virginibus»* în care sfătuește din nou atât pe cele măritate cât și pe fecioare a veni în Biserica lui Dumnezeu cu capul acoperit. *«Cât de mare pedeapsă,* zice Tertulian, *merită acelea cari în timpul psalmilor, sau în timpul rugăciunilor, în cari se vorbește de Dumnezeu, stau cu capul descoperit!»* 1). Iar Ioan Hrisostom zice că *«Nu este nevoe ca bărbatul să fie totdeauna cu capul descoperit, ci numai când se roagă»* 2). Iată acum ce zice și sinodul ținut în Gangra prin canonul său XVII: *«Dacă veri-una dintre femei, din motive de pietate își tunde perii capului pe cari 'i-a dat Dumnezeu ca ea să-și aducă aminte de supunerea ei, ca una ce s'a deslegat pe sine de rândueala supunerei, anatema să fie* 3).

Măsura apostolului Pavel susținută și de Biserică, s'a introdus nu numai în cult și rugăciune, ci și în manifestarea respectului nostru, față de semenii ori superiorii cu cari venim în atingere. De aceea bărbații își descoper capul înaintea acestora cu o ușoară ori mai simțită înclinare a corpului. Iar când bărbații nu-și descoper capul, însemnează egalitate, superioritate sau și desprețul lor față de cei ce stau lângă ei 4).

---

1) Tertull. De velandis virginibus c. XVII: Quantam castigationem merebuntur etiam illae, quae inter psalmos, vel in quacunque Dei mentione retectae perseverant.

2) Chrysost. I Cor. Homil. XXVI: Τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ ἀεὶ ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὔχηται μόνον.

3) Conc. Gangr. c. XVII: Εἴ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείροιτο τὰς κόμας... ἀνάθεμα ἔστω.

Iar canonul 13 al sinodului din Gangra zice că *„Dacă oare cari femei pentru păruta nevoință ar schimba îmbrăcămintea... și ar lua asupra lor haine bărbătești* (cum făceau femeile ereticilor Eustațieni), *anatema să fie"*.

Apoi canonul 62 al sinodului VI ecumenic poruncește: *„Nici un bărbat să se îmbrace cu podoabă muerească, sau muerea cu cea cuvenită bărbaților... Dar nici cu măsci comicești sau satiricești sau tragicești să se îmbrace... Cei ce ar face aceasta, ...să se caterisească ...să se aforisească"*.

Despre miniștrii altarului, Simeon Tesaloniceanul, zice că și „arhiereii și preoții răsăritului săvârșesc liturgia cu capul gol... căci așa precum sunt hirotonisiți, tot așa sunt datori să se roage și să săvârșească liturgia, mai vârtos arhiereii." Conf. Sf. Simeon arhiep. Tesalon. op. c., p. 257.

Iar dacă arhiereii și preoții au pe cap cuculion ori potcapet, nu își descoper capul în împrejurări ca acestea: când intră în case, când șed între fii sufletești și în adunări, când salută ori răspund la salutare, ci salutarea ori răspunsul îl fac numai prin înclinarea capului. Tot așa nu își descoper capul când petrec pe un mort la mormânt, când intră în Biserică, când cetesc apolise în mijlocul Bisericei, ș. a. Miniștrii altarului închipuesc în aceste împrejurări că își arată demnitatea lor sacerdotală.

4) Sătenii noștrii Români, obișnuesc din timpuri vechi a ține capul descoperit, în tot timpul cât stau în fața celor superiori. Dar în unele părți ale țărei și mai ales în Oltenia, ei țin capul descoperit nu numai în Biserică și la

§ 10.

Îndreptarea feţei spre răsărit şi motivele pentru aceasta.

Biserica a hotărît de la începutul ei, ca atunci când creştinul se leapădă de diavolul în timpul botezului, să se îndrepteze cu faţa spre apus şi să rostească formulele de lepădare. Iar când se împreună cu Hristos, să se întoarcă spre răsărit şi să se închine lui.

Din cele patru puncte cardinale ale pământului, răsăritul are însemnătatea lui deosebită. Dar răsăritul a fost la toate popoarele, simbolul luminei, al bucuriei, al vieţei şi al speranţei.

Fie care început de zi se iveşte la răsărit. Luceafărul dimineţei care bucură pe tot omul, la răsărit îşi face arătarea lui. Aurora purpurie, cu frumuseţea ei cântată de poeţii neamurilor, tot la răsărit îşi are scaunul ei. Ivirea mândrului soare, ce aduce cu sine, lumină, căldură şi bucurie pentru toate vieţuitoarele, de asemenea la răsărit îşi face măreaţa lui arătare [1]). Când vedem răsăritul soarelui, sufletul nostru prinde bucurie, şi înlătură din noi gândurile negre ce ne turbură în întunerecul nopţei [2]). De aceea unul din cântăreţii vechiului Testament, admirând măreţia răsăritului de soare, zice aceste cuvinte în psalmul 103 (104): «*Pus-ai* (tu Doamne) *întunerec şi s'a făcut noapte; întru aceea vor trece* (umbla) *toate fiarele pădurei. Puii leilor vor răcni ca să apuce de la Dumnezeu mâncarea lor. Răsărit-a soarele şi* (fiarele) *se vor aduna, şi în culcuşurile sale vor zăcea. Eşi-va omul la lucrul său şi la lucrarea sa până seara*».

---

rugăciuni, ci şi când petrec pe morţi, şi pe tot timpul cât ţine doliul după părinţii şi iubiţii lor. Obiceiul acesta este răspândit din vechime printre Români. Un manuscris din arhiva curţei imperiale din Viena, scris în Noembre 1701 şi întitulat: „*Historica relatio unionis Walachicae cum romana ecclesia factae anno 1701*", arătând starea Românilor din Transilvania către finele secolului al XVII, apoi posturile lor, neştiinţa clerului, hainele clericale şi mireneşti, adaogă că Românul care „a pierdut pe tatăl său pe mama sa, acela timp de un an întreg nu pune nici un acoperemânt pe capul său..., şi faţă de soţiile moarte... printr'un rit tenace umblă un an cu capul gol, ori cât de mare ar fi frigul ernei sau căldura verei". Conf. Nicolae Dobrescu, Fragmente, Budapesta, 1905 p. 61—70.

1) Pasările cu glas şi peştii fără glas, salută răsăritul soarelui. Cu deosebire delfinii mărei, se bucură prin sărituri din apă, la lumina soarelui de curând ivită. O faptă minunată de acestea, am văzut-o în dimineaţa zilei de 1 August 1899, când veneam pe vaporul austriac „Electra" de la Atena la Constantinopole. Un delfin uriaş a mers prin apă o bună distanţă în fruntea vaporului nostru, sărind şi făcând felurite întorsături cari uimiau pe călători din vasul plutitor. Mai pe urmă delfinul s'a dus în adâncul mărei. (Autorul).

2) Măreţia răsărirei soarelui cu coloarea lui de foc, se cunoaşte mai bine de pe munţii înalţi, sau când privind această minune de pe ţărmii mărilor. În cazul din urmă, ni se pare că marele corp ceresc ese din apă. Priveliştea aceasta măreaţă, am avut-o în deosebi în Suedia nordică, când călătoream pe acolo în vara anului 1898. (Autorul).

Popoarele păgâne atâta bucurie simțeau la răsăritul soarelui, în cât aduceau și jertfe acestei arătări a marelui astru. Răsăritul soarelui ne bucură, apusul său ne întristează; răsăritul soarelui ne aduce lumină, culcarea lui ne aduce întunerecul. Pentru aceea se și fac multe asemănări în sfânta Scriptură cu răsăritul și apusul soarelui, arătându-se propășirea, lumina, prin răsăritul astrului, iar scăderea, nimicirea, prin apusul său. Evreii vechi pronunțau cu bucurie *răsăritul soarelui* (מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ) și cu oare care înfrânare *apusul soarelui* (מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ).

1. Creștinismul nu a adus jertfe răsăritului de soare cum făceau păgânii, ci a înălțat spiritualmente și simbolic, partea în care se ivește această făptură a lui Dumnezeu. Dar și Mântuitorul dă mare însemnătate răsăritului când grăește: *«Însă zic vouă, că mulți de la răsărit și de la apus vor veni și se vor odihni cu Avraam, cu Isaac și cu Iacov intru împărăția cerurilor»*[1]). În timpul cetirei ori cărei rugăciuni, fața sfințitului servitor al Bisericei creștine, s'a îndreptat totdeauna spre răsărit. Tot astfel au făcut și credincioșii ascultători. Cultul public ori particular, de la începutul creștinismului și până astăzi s'a plinit de Liturgisitori, cu fața spre răsărit. Pioșii în nici o țară creștină, nu s'au închinat spre apus, ci spre răsărit, pentru motivul că răsăritul este simbolul luminei firești, spirituale și al luminei lui Hristos[2]). Clement episcopul Alexandriei zice că ne îndreptăm cu fața spre răsărit, *«fiind că răsăritul este icoana zilei de naștere, și de acolo isvorăște* **lumina,** *mai intâi luminând din întunerec. Dar și acelora cari zac în necunoștință, le răsare ziua cunoștinței adevărului, precum răsare soarele. De aceea se și finesc rugăciunele cu fața spre răsărit»*[3]). Tertulian de asemenea afirmă zicând că *«noi în partea despre răsărit ne rugăm»*[4]).

2. Cei mai mari scriitori și părinți bisericești orientali, întăresc că ne închinăm spre răsărit, căci acolo se află **raiul,** patria noastră cea veche și locuința noastră, din care am fost scoși prin vina strămoșului nostru Adam. Dar sperăm că acolo iarăși vom fi aduși, prin al douilea Adam, Hristos Domnul nostru.

Acest înțeles îl găsim în Constituțiunile apostolice (lib. II, cap. LXVII) că adică vechii creștini se uitau spre răsărit când se rugau, căci într'acolo se află vechiul paradis, de unde primul

1) Mat. 8,12.

2) In Liturgia sfântului Marcu, există chiar invocarea Diaconului către credincioși: „spre răsărit" (εἰς ἀνατολὴν) adică „îndreptați-vă la rugăciune". Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 157.

3) Clement. Alexandr. Stromat. VII: Ἐπεὶ δὲ γενεθλίου ἡμέρας εἰκὼν ἡ ἀνατολὴ, κἀκεῖθεν τὸ φῶς αἴρεται ἐκ σκότους λάμψαν τὸ πρῶτον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ἀγνοίᾳ κυλινδουμένοις ἀνέτειλε γνώσεως ἀληθείας ἡμέρα κατὰ λόγον τοῦ ἡλίου· πρὸς τὴν ἑωθινὴν ἀνατολὴν αἱ εὐχαί.

4) Tertull. Apologeticus adversus gentes pro christianis, c. XVI: Nos ad orientis regionem precari.

om a fost alungat, din cauza călcărei ordinului divin. În felul acesta se exprimă şi Atanasie cel Mare: «*Să audă şi să înţeleagă credincioşii cauza acestui lucru, pentru care fericiţii apostoli au poruncit ca creştinii în Biserici să se roage spre răsărit; căci spre paradis ne uităm, de unde am eşit, adică către vechea patrie şi ţară a noastră*»[1]. Asemenea şi Vasilie cel Mare grăeşte: «*Toţi privim spre răsărit când ne rugăm*»[2]. Aproape cu aceleaşi cuvinte argumentează şi Hrisostom faptul acesta[3].

3. Alţi scriitori bisericeşti susţin că ne închinăm spre răsărit, căci de acolo vine **lumina** şi **bunătatea**; din contră, nu ne închinăm spre apus, căci din acea parte soseşte întunerecul şi răutatea. Din această clasă de scriitori se disting Iustin Martirul[4] şi Lactanţiu. Dar în această privinţă să ascultăm cuvintele acestui din urmă. «*Răsăritul*, zice Ciceronele creştin, *se apropie de Dumnezeu, fiind că răsăritul însuşi este fântâna luminei şi luminătorul lucrurilor, şi fiind că el ne îndreaptă spre viaţa eternă. Iar apusul se uneşte cu acea minte ce cugetă lucruri turburate şi rele, căci ascunde lumina, ne aduce totdeauna întunerecul şi face pe oameni a ucide şi a muri în păcate*»[5]. Lactanţiu vede în răsărit, lumina, iar în apus, întunerecul, atât de prielnic criminalilor din Italia şi Africa nordică, unde trăise acest distins scriitor.

4. O seamă de învăţaţi bisericeşti, susţin că ne îndreptăm spre răsărit la rugăciune, pentru că acolo **s'a arătat Hristos** omenirei, acolo a propoveduit, a arătat lumina sa, a pătimit, a înviat, s'a înălţat la ceruri, şi tot la răsărit va veni iarăşi să judece pe cei vii şi pe cei morţi[6]. Iudeii însă credeau că dacă creştinii se închină spre răsărit, ei se întemeiază, pe următorul text profetic şi mesianic, din psalmul 131 (132) vers 7: «*Intra-vom în locaşurile lui* (Dumnezeu), *închina-ne-vom la locul unde au stătut picioarele lui*». Din aceste cuvinte, deduc Iudeii, că aci ar fi vorba de

1) Athanas. Quæstiones ad Antiochum. Quæst. XXXVII: Οἱ πιστοὶ ἀκουέτωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι τούτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι κατὰ ἀνατολὰς τὰς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας προσεύχειν ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶμεν, ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν.

2) Basil. De Spiritu Sancto., c. XXVII: Πάντες μὲν ὁρῶμεν κατὰ ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν προσευχῶν· Apoi Marele Ierarh adaogă: „*Dar puţini ştim că căutăm vechea noastră patrie, adică paradisul, pe care îl păstrează Dumnezeu în Eden spre răsărit*“ = Ὀλίγοι δέ ἴσμεν, ὅτι τὴν ἀρχαίαν ἐπιζητοῦμεν πατρίδα, τὸν παράδεισον, ὅν ἐφύτευσεν ὁ θεὸς ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς.

3) Cotel. Notæ in Constitut. Apost., lib. II, c. LVII, ex Chrysost. ad Dan. VI.

4) Iustin. Quæstiones ad orthodoxos. Quæst. CXVIII.

5) Lactant. Institutiones divinæ, lib. II, c. X: Oriens Deo accensetur, quia ipse luminis fons et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam aeternam. Occidens autem conturbatæ illi pravæque menti adscribitur, quod lumen abscondat, quod tenebras semper inducat, et quod homines faciat occidere ac interire peccatis.

6) Aceste afirmaţiuni sunt numai simbolice, căci după cum eu însu-mi am văzut în vara anului 1904, creştinii din Africa nordică se închină tot spre răsărit, iar nu spre Ierusalim. (Autorul).

Mântuitorul nostru Iisus Hristos, şi pentru aceea se închină creştinii pe locul unde a învăţat şi a umblat el, sau cel puţin aflându-se creştinii în depărtare, ei se îndreptează cu faţa spre răsărit, adică spre acel loc sfânt de care ne ocupăm. Dar susţinerea Iudeilor nu a aflat părtaşi între creştini. Iar Ilariu de Pictaviu, arată că cu îndreptarea feţei spre răsărit, ne conformăm textului din psalmul 67, v. 34: *«Împărăţiile pământului, cântaţi lui Dumnezeu, cântaţi Domnului, celui ce s'a suit peste cerul cerului spre răsărituri»*.

Mai sunt şi alte interpretări în această privinţă, însă cele mai serioase sunt acelea pe cari le-am arătat mai sus, în acest paragraf, la No. 1 şi 2.

Dar îndreptarea feţei spre răsărit, stă în legătură şi cu căutătura vioae a ochilor noştri spre icoanele din Biserică, ce sunt fixate mai ales în acea direcţiune. Prin urmare nu este îndestulătoare numai ţiitura trupului spre răsărit, ci odată cu aceasta să fie îndreptată tot în acea parte şi privirea deşteaptă şi pioasă a creştinilor.

§ 11.

Ascultarea cu sfinţenie a serviciului divin.

După atâtea nevoi şi lupte zilnice pe cari le avem cu lumea şi cu noi înşi-ne, ne simţim istoviţi şi căutăm odihnă sufletului şi trupului nostru. Odihna aceasta dulce şi înviorătoare, o aflăm numai în casa lui Dumnezeu, dacă suntem cu luare aminte la toate cele ce se cetesc şi se cântă într'însa, de către sfinţiţii servitori ai Bisericei. Tot insul cu oare care lumină sufletească, nu-şi îngădue el însuşi să aibă gândurile sale aiurea de cele sfinte. Numai în Biserică găsim liniştea sufletului nostru sbuciumat de nevoile vieţii. Aci dăm fiinţei noastre hrana cea isvorîtoare de bunătăţi.

Eşind din casa lui Dumnezeu, iarăşi intrăm în valurile viforoase ale acestei lumi; iarăşi începem a înnota în apa spumegândă a necazurilor, a bârfelelor şi a luptei pentru pâinea cea de toate zilele. Acum înţelegem noi pentru ce creştinii timpurilor începătoare ale Bis ricei, stărueau ziua şi noaptea rugându-se Celui Prea Înalt[1]).

Apostolul Pavel a auzit că în adunările bisericeşti, Corintenii nu ascultau cu luare aminte cuvântul Domnului, ci se gâlceveau între ei. Din această cauză apostolul îi mustră cu aceste cuvinte: *«Când vă adunaţi în Biserică, aud că se fac împă-*

---

1) In statele apusene din Europa, în toate zilele săptămânei am găsit Bisericile pline de credincioşi, cari se rugau neîncetat. Aci îşi găsesc oamenii repausul lor sufletesc şi trupesc. Tot aceeaşi pietate şi stăruinţă în rugăciuni, am aflat şi în moscheele islamiste din Europa, Asia şi Africa. Noi Românii însă, stăruim de obiceiu în localuri nebisericeşti. (Autorul).

recheri între voi, şi în parte o cred aceasta. Trebue să fie şi eresuri între voi, ca cei lămuriţi să se facă cunoscuţi între voi... Ce voiu zice vouă? Vă voiu lăuda? Eu nu vă laud pentru aceasta» 1).

Mai departe acelaşi apostol dă următoarele învăţături Corintenilor, cu privire la serviciul dumnezeesc public: *«Deci, când se adună toată Biserica la un loc şi toţi vorbesc în limbi*

Domnul Doctor BADEA CIREŞEANU Autorul Tezaurului Liturgic, Miercuri 9 August anul 1900, priveşte din pavilion măreaţa şi înfricoşata cascadă a râului Rinul (Rheinfal) din Elveţia.

şi intră sau neînvăţaţi sau necredincioşi, au nu vor zice că sunteţi nebuni?... 2) *Iar dacă vorbeşte cineva în limbă, să vorbească câte doui, sau cel mult câte trei şi pe rând, iar unul să tâlcuească. Când nu va fi cine să tâlcuească, să fie tăcere în Biserică, şi să-şi vorbească fie care lui-şi şi lui Dumnezeu»* 3).

Despre starea la rugăciune a femeilor în Biserică, iată ce zice apostolul Pavel: *«Femeile voastre* **să tacă** *în Biserică, căci*

1) I Corint. 11, 18–22.
2) I Corint. 14, 23–24.
3) I Corint. 14, 27–29. Conf. Tom, II, Tez. Lit., pag. 455.

nu li s'a dat voe să vorbească, ci să fie supuse precum şi legea grăeşte. Iar de voesc să se înveţe ceva, să-şi întrebe pe bărbaţii lor acasă, căci este cu necuviinţă ca femeile să vorbească în Biserică» [1]). Apoi termină zicând: în Biserică *«toate să se facă dupre cuviinţă şi bună rânduează»* [2]).

De aci vedem că apostolul Pavel porunceşte ca să ne rugăm în Biserică cu linişte, bună cuviinţă şi cu ascultarea pioasă a serviciului divin [3]). Iar şoptele petrecute între unii şi alţii, grăirile deşarte şi ce este mai mult starea necuviincioasă în casa lui Dumnezeu, sunt învinuite şi de poruncile dumnezeeşti, şi de mintea sănătoasă a fie cărui om. Unele ca acestea departe să fie de toţi închinătorii crucei [4]).

În Biserica veche, văzându-se că sunt unii cari nu vin în Biserică de cât pentru puţin timp, şi aceasta numai ca să aducă cu ei necuviinţa, s'a hotărît prin canonul IX apostolic următoarea măsură: *«Toţi credincioşii cei ce intră în Biserică şi aud scripturile, dar nu stăruesc la rugăciune şi la sfânta împărtăşire, ca unii ce fac neorânduială în Biserică, trebue să se aforisească»* [5]).

Iar despre **femei,** iată ce glăsuesc în această privinţă Părinţii sinodului al VI ecumenic prin canonul 70: *«Să nu fie ertat* (femeilor) *în vremea dumnezeeştei Liturgii să vorbească, ci după glasul apostolului Pavel, să tacă. Că nu li s'a dat lor voe să grăească, ci a se supune, după cum şi legea zice. Iar de voesc să înveţe ceva, în case întrebe-şi pe bărbaţii lor»* [6]). Se vede că în timpurile vechi creştine, femeile erau mai vor-

---

1) I Corint. 14, 34—35. Conf. I Tim. 2, 12—15.

2) I Corint. 14, 40.

3) **Codul penal** român, prin art. 210 *pedepseşte cu închisoare de la 15 zile până la o lună,* şi cu amendă de la 26 până la 100 lei, pe cel ce face turburare în Biserică.

Iar articolul 211 din acelaşi cod, *pedepseşte pe cel ce ar îndrăsni să lovească pe preot în exerciţiul funcţiunei sale, cu închisoare de la un an până la 2.* Acela însă care prin gesturi ori cuvinte ultragiază pe ministrul unui cult în exerciţiul funcţiunei, se pedepseşte cu închisoare de 15 zile până la 3 luni şi cu amendă de la 26 până la 100 lei. Conf. Const. Hamangiu, Codul general al României, Bucureşti 1900, Vol. I, pag. 1051.

4) De obiceiu mai totdeauna credincioşii şoptesc ori vorbesc între ei în Bisericile noastre, fără rost şi rânduială. Dar nici odată nu m'am scandalizat mai mult de cât în anul 1901, când mă aflam într'o Biserică din Bucureşti, în dimineaţa Invierei Domnului nostru Iisus Hristos.

La acea sfântă solemnitate, nu am putut să ascult serviciul dumnezeesc din cauza a doui **târgoveţi neguţători** cari grăeau cu glas tare în naosul casei lui Dumnezeu. Ei au vorbit şi gesticulat despre negustoria lor, tot timpul cât a ţinut măreaţa servire, fără ca cineva să le atragă atenţiunea asupra ignoranţei lor. Toată lumea era scandalizată de această necuviinţă şi lipsă de respect. Cuvintele dumnezeeştei Liturgii despre sfintele Paşti, nu le-a atins inima lor nesimţitoare. In asemenea ocaziuni, preoţii sunt datori să cheme la ordine pe cei necuviincioşi. (Autorul).

5) Aceste cuvinte le găsim şi în canonul 2 al sinodului din Antiohia.

6) Acest canon este o reproducere a cuvintelor apostolului Pavel, din epistola I, către Corinteni 14, 34—35 şi din epistola I către Timoteiu 2, 12—15.

bărete în Biserică, de cât bărbaţii. Pentru aceea, tăcerea le erà lor mai mult impusă, de cât bărbaţilor. Dar şi o parte şi alta, pentru mărirea lui Dumnezeu, să păstreze buna rînduială în casa lui cea sfântă.

Ascultarea cu atenţiune a serviciului dumnezeesc, se cere de multe ori şi de formulariile noastre liturgice şi ritualistice. Aşà, d. e. diaconul ori preotul înainte de cetirea parimiilor, a apostolului, a evangeliei, a simbolului credinţei, după cetirea acestuia, etc., rostesc solemn invocaţiunea către credincioşi: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν).

§ 12.

Facerea semnului sfintei cruci.

Creştinul aflându-se în casa Domnului, pe lângă atenţiunea şi pietatea cu care ascultă sfântul serviciu, se mai cere de la dânsul, ca să fie într'o măsurată mişcare a trupului, în legătură însă cu acţiunea sufletului. Cea mai de căpetenie mişcare, este facerea semnului crucei cu credinţă şi dragoste către cele sfinte. Acest semn are temeiuri foarte adânci în învăţăturile Domnului şi ale apostolilor săi [1]).

Mântuitorul omenirei îndreptându-se odinioară către învăţăceii lui a zis: *«De voeşte cineva să vină după mine, să se lepede de sine, să-şi ea crucea sa şi să-mi urmeze mie»* [2]).

Apoi adaogă: *«Iar cela ce nu-şi ea crucea sa şi nu-mi urmează mie, nu este vrednic de mine»* [3]). În altă parte, Domnul nostru, arată şi timpul când se cuvine să ne însemnăm cu sfânta cruce: *«Ori cine voeşte să vină după mine*, zice el, *să se lepede de sine, şi să-şi ea crucea sa* **în toate zilele** (καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν), *şi să-mi urmeze mie»* [4]).

Apostolul Pavel afirmând că cei întunecaţi şi nepioşi se ruşinează de chipul crucei, zice acestea: *«Cuvântul crucei celor*

---

1) Numai oamenii neînvăţaţi şi răi nu cred în Dumnezeu şi nu se închină lui; iar marii filosofi ai lumei, astronomii, matematicii, fizicii, naturaliştii şi toţi eruditii, au fost foarte religioşi, pentru că ei au avut puterea sufletească să înţeleagă tainele Creatorului Nemărginit. Vestiţii filosofi: *Socrat* († 400 a. Hr.), *Platon* († 397 a. Hr.) şi *Aristotel* († 322 a. Hr.), au fost încălziţi cu îndestulare de simţurile lor religioase. Aşà au fost religioşi şi renumiţii astronomi: *Copernic* († 1543), *Kepler* († 1630), *Galileu* († 1642), *Laplace* († 1827), *Herschell* († 1822), etc. Evlavioşi închinători de Dumnezeu au fost şi chimistul *Lavoisier* († 1794), matematicul *Euler* († 1783), precum şi fizicii: *Réaumur* († 1757), *Volta* († 1802), *Ampèr* († 1836), apoi naturaliştii: *Linné* († 1778), *Buffon* († 1788), *Cuvier* († 1832) cum şi vestitul *Pasteur* şi chiar materialistul *Darwin* († 1882). Foarte pios a fost şi *Nansen* exploratorul Polului Nord (an. 1893-1896). (Autorul). Conf. Dr. N. Paulescu, Noţiunele „Suflet" şi „Dumnezeu" în Physiologie, Bucureşti, 1905.

2) Mat. 16, 24.

3) Mat. 10, 38. Marcu 8, 34.

4) Luca 9, 23.

peritori nebunie este; iar nouă celor ce ne mântuim, puterea lui Dumnezeu este» [1]). În alt loc apostolul se laudă cu crucea lui Hristos zicând: «*Iar mie să nu-mi fie a mă lăuda de cât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care mie s'a răstignit şi eu lumei»* [2]).

Cum că creştinii cei vechi se însemnau necontenit cu sfânta cruce, despre aceasta ne spun Ignatie Teoforul [3]), Irineu [4]), ş. a. Dar un text mai luminos şi complect în această privinţă găsim la Tertulian. În secolul III când trăeşte apologetul, semnul crucei era foarte des repetat în lucrul de toată ziua al creştinului. Iată acum ce zice Tertulian: «*La ori ce păşire şi mişcare, la fie ce intrare şi eşire din casă, când ne îmbrăcăm, ne încălţăm, ne spălăm, la masă, la aprinderea luminei, la culcare, la şederea pe scaun, şi la toată vorba, ne însemnăm fruntea cu semnul crucei»* [5]). Acest lucru îl afirmă şi Ciril al Ierusalimului în catehesa sa a IV-a (n. X).

Grecii întrebuinţau cuvântul σταυρὸς (cruce) sau σφραγὶς (sigiliu) când vorbeau de chipul lemnului lui Hristos. Ioan Hrisostom învaţă că cu semnul crucei alungăm pe diavolul de lângă noi [6]). Acelaşi Părinte vorbind de obiceiurile religioase ale timpului său, zice că «*în toate zilele, ca pe un stâlp însemnăm fruntea noastră cu crucea»* [7]). Apoi tot Hrisostom îndreptându-se către maici le zice aceste cuvinte: «*Voi, maicilor, învăţaţi pe copii voştrii să-şi însemneze fruntea cu mâna; iar mai înainte de ce sunt ei în stare să facă aceasta, întipăriţi-le voi semnul crucei»* [8]).

Cu privire la actele sfinte, Augustin ne arată că toate acestea erau însoţite pe timpul său, ca şi în zilele noastre, de semnul sfintei cruci. «*Cei neştiutori,* zice fericitul părinte, *prin misterul crucei se catehisează; fântâna renaşterei (a botezului), prin acelaşi mister se sfinţeşte. Cei ce se botează, primesc darurile graţiei, impunându-li-se mâna prin semnul aceleeaşi cruci. Cu acelaşi chip se afierosesc Bisericile, se sfinţesc altarele... sfânta euharistie... preoţii şi leviţii prin acelaşi semn înaintează în treptele ierarhice»* [9]). Apoi tot Augustin adaogă: «*Dacă zicem*

1) I Corint. 1, 18.
2) Galat. 6, 14.
3) Ignat. Ep. ad Rom. VII.
4) Irinæus, Adversus hæreses V.
5) Tertull. De corona militis, c. III: Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem additum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcumque eos conversatio exerceret, frontem crucis signaculo tenere.
6) Chrysostom. Hom. XXI ad popul. Antiochen.: Μετὰ τοῦ ῥήματος τούτου καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου διατύπωσον... ὁ διάβολος βλάψαι τι δυνήσεται... κ. τ. λ.
7) Chrysostom. Demonstratio quod Christus sit Deus., c. IX: Ὥσπερ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ' ἑκάστην ἡμέραν διατυπούμενον περιφέρουσιν.
8) Chrysostom. Homil. 12, în ep. I ad Corint.
9) Augustin. Serm. XIX de sanct.: Hujus crucis misterio rudes cate-

catehumenului: crezi în Hristos? El răspunde: Cred. Şi se însemnează cu crucea lui Hristos» [1]). Iar în altă parte acelaşi părinte latin zice următoarele: *«Eu cred că catehumenii se sfinţesc după ce se însemnează cu semnul lui Hristos, li se ceteşte rugăciunea şi li se impun mâinile»* [2]). Iar despre viaţa sa, Augustin afirmă în *«Confesiunile»* sale, că el însuşi se însemna totdeauna cu crucea lui Hristos [3]). Fericitul Ieronim vorbind despre cruce, mărturiseşte acestea despre el însuşi: *«Eu sunt creştin, născut din părinţi creştini şi port pe fruntea mea steagul crucei»* [4]). Apoi Leon episcopul Romei, zice că *«toţi regii renăscuţi* (botezaţi) *fac semnul crucei»* [5]).

În scurte cuvinte, toţi părinţii şi scriitorii creştinătăţei, din timpurile vechi şi noui, afirmă în formă şi în faptă repetirea infinită a acestui semn, în toată ziua şi ora. Împăraţii, regii, pioşii, monahii, anahoreţii, servitorii altarului, în fericirea ori nenorocirea lor, în timpuri de linişte sau turburare, deopotrivă se însemnară cu chipul crucei.

Acestea şi altele multe, sunt temeiurile din sfânta Scriptură şi scrierile părinţilor bisericeşti, din cari răsare porunca, să ne însemnăm necontenit cu crucea lui Hristos, atât în Biserică cum şi în toţi paşii noştrii [6]). Se cere însă ca semnul acesta să fie totdeauna însoţit de o cugetare adâncă cu privire la Cel răstignit pe lemn, la patimile sale şi la binefacerile ce ne-a adus în lume. În acelaşi moment, gândul nostru curat să se înalţe sus la Părintele Ceresc şi să ne încălzim dorul pentru dobândirea harurilor sfântului Spirit [7]).

---

chisantur; eodem misterio fons regenerationis consecratur; ejusdem crucis signo per manus impositionem baptisanti dona gratiarum accipiunt. Cum ejusdem crucis charactere basilicæ dedicantur, altaria consecrantur... sacramenta... sacerdotes et levitæ per hoc ipsum ad sacros ordines promoventur.

1) Augustin. Tract. XI: Si dixerimus catechumeno: credis in Christum? Respondet: Credo et signat se cruce Christi.

2) Augustin. De peccatorum meritis lib. II, cap. XXVI: Catechumenos secundum quemdam modum suum per signum Christi et orationem manus impositione puto sanctificari.

3) Augustin. Confess. lib. I, c. XI: Audieram ego adhuc puer de vita æterna nobis promissa... et signabar jam signo crucis ejus...

4) Hieron. Epist. CXIII Præf. in Job: Ego Christianus, et de parentibus christianis natus et vexillum crucis in mea fronte portans.

5) Leo. Serm. III in anniversario die suæ adsumtionis.

6) Conf. § „Veneraţiunea şi închipuirea sfintei cruci" pag. 243—256, Tom. II, Tezaurul Liturgic. Mulţi dintre părinţii noştrii de familie, nu se închină nici ei, şi nici pe copiii lor nu-i învaţă să facă semnul crucei, şi să se roage lui Dumnezeu. Dar omul trebue să lucreze ceva; dacă nu lucrează binele, săvârşeşte răul. Sau: dacă omul nu vorbeşte cu Dumnezeu, vorbeşte cu Satan, adică cu tot ceea ce este rău. Şi din rău peire răsare.

7) In vara anului 1904, când mă aflam în Biserica patriarhală din Ierusalim, un Arab ortodox se închina pe la icoanele împărăteşti. In pietatea lui, asupra fie cărei icoane făcea cu mâna dreaptă un semn în formă de arc, ca şi când ar fi voit să cheme spre sine ajutorul divin. Acest fel de închinare l'am văzut şi în Biserica **„Scaunele"** din Bucureşti. Un pios avea în mână o hârtie mueată în unt de lemn sfinţit. După ce se închina pe la icoane, atingea fie care icoană cu hârtia ce ţinea în mână.

Iar în catedrala românească din Sibiiu, în ziua de 15 August 1907, poporul

Altfel, dacă facem acest semn în neştire şi ipocrizie, nu ne deosebim de Budişti cari au maşini învârtitoare cu formule de rugăciuni, şi prin urmare aflându-ne în această stare ne ating următoarele cuvinte ale Mântuitorului: *«Poporul acesta numai cu buzele mă cinsteşte, iar cu inima departe este de mine»* [1]).

§ 13.

Cele patru feluri de poziţiuni ale corpului nostru la rugăciune.

dată cu semnele exterioare de pietate, pe cari le-am văzut până aci, mai trebue ca şi întreg corpul nostru să aibă ţiitura lui, potrivită cu momentele solemne ale cultului, ori cu vioiciunea simţirilor religioase. Ţiitura corpului nostru la rugăciune este de patru feluri: *starea dreaptă*, *plecarea capului*, *îngenucherea*, *şi aşternerea cu faţa la pământ*. În tot timpul cât ne rugăm, trebue să avem veri-una din aceste patru poziţiuni.

1. *Starea dreaptă*. Felul acesta de ţiitură corporală, a fost considerat totdeauna ca simbol al veseliei şi al demnităţei omeneşti. În Vechiul Testament, aflăm că Anna maica lui Samuel, se ruga câte odată, stând drept înaintea lui Iehova [2]). Iov de asemenea mărturiseşte, că a stătut rugându-se în faţa lui Dumnezeu [3]).

Mântuitorul vorbind despre rugăciune, recomandă şi starea dreaptă, zicând: *«Şi când staţi de vă rugaţi, ertaţi ori ce aveţi asupra cuiva»* [4]). În momentele de bucurie ale Bisericei, rugăciunile la cult s'au făcut stând drept, însă cu umilinţă înaintea lui Dumnezeu. Pentru aceea în zilele de Duminici, amintindu-se Învierea lui Hristos, nu se făceau rugăciunile de cât în stare dreaptă. Tot aşà şi de la Duminica Învierei Domnului şi până la aceea a Pogorîrei sfântului Spirit, era îndatinată starea dreaptă a corpului în toată Biserica creştină. Iustin Martirul vorbind despre acest fel de poziţiune la rugăciune, zice că *«Pentru aceea se face plecarea genuchilor în cele şase zile* (ale săptămânei), *căci este simbolul căderei noastre în păcate; iar în ziua Duminicei nu se pleacă genuchile, căci este simbolul învierei»* [5]).

---

ce sta în genuchi, atingea cu fruntea pardoseala Bisericei, apoi o ştergea cu o măhramă. Aceste obiceiuri religioase, sunt efectul pietăţei curate şi nevinovate a poporului. (Autorul).

1) Mat. 15, 8.

2) I Sam. 1, 26. אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָֹה׃

3) Iov. 30, 20.

4) Marcu, 11, 25.

5) Iustin. Quæst. et respons. ad orthodox. Quæst. CXV: Διὰ τοῦτο ἡ ἐν ταῖς ἕξ ἡμέραις ἡμῶν γονυκλισία σύμβολόν ἐστι τῆς ἐν ταῖς ἁμαρτίαις πτώσεως ἡμῶν· τὸ δὲ ἐν τῇ κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς ἀναστάσεως.

Dar şi Tertulian arată că *«În ziua Duminicei nu este îngăduit a posti sau a ne ruga in genuchi. De aceeaşi scutire ne bucurăm din ziua Paştelor şi până la Pentecoste»* (ziua cincizecimei sau a Pogorîrei sfântului Spirit [1]). Iar în Constituţiunile apostolice (lib. II, c. LIX), cetim că în ziua Duminicei se ziceau rugăciunile stând, întru amintirea Aceluea care a înviat a III-a zi din mormânt.

În liturgiile orientale ortodoxe, s. e. a sf. Iacov (n. XXVII), a sf. Vasilie (Codex Dan. IV, p. 425), a sf. Hrisostom (n. XXVIII), după cetirea simbolului credinţei, diaconul ori preotul liturgi-

Sultanul turcesc Ahmed * (sec. XVII) cu curtenii săi plănuesc zidirea moscheei sale în Constantinopole, pe care am cercetat-o de multe ori în anii 1898, 1899 şi 1904. (Autorul).

sitor, ne cheamă la atenţiune cu cuvintele: *«Să stăm bine* (στῶμεν καλῶς = drepţi) *să stăm, cu frică să luăm aminte* (στῶμεν μετὰ φόβου, πρόσχωμεν). Apoi în liturgia sfântului Marcu se porunceşte scurt a sta «drepţi» (ὀρθοὶ, in Codex Dan. IV, p. 141).

Părinţii sinodului I ecumenic văzând că *«sunt unii cari pleacă genuchile Duminica şi în zilele cinci-zecimei, pentru a se păzi toate asemenea în toată parichia, s'a socotit de sfântul*

1) Tertull. De corona militis, c. III: Die dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate a die paschæ in pentecosten usque gaudemus. Aceeaşi învăţătură o dă apologetul şi în scrierea sa „De oratione" cap. XXIII.

sinod, a se da lui Dumnezeu (în aceste zile), *rugăciunile stând»*[1]). Asemenea şi Marele Vasilie grăeşte: *«Întru una a sâmbetei* (Duminica) *stând drepţi plinim rugăciunile; dar motivul nu-l ştim toţi: nu numai că în această zi am înviat cu Hristos..., ci şi pentru că ziua Duminicei se vede a fi oare cum asemănarea şi închipuirea timpului viitor; în care toţi se vor afla înviaţi. Şi toată cinci-zecimea stând drepţi ne rugăm»* [2]). De asemenea şi Hrisostom afirmă că de multe ori să *«stăm drepţi şi să ne rugăm»* [3]). Apoi Epifanie al Salaminei din Cipru, arată că *«în toate zilele cinci-zecimei, nici genuchile nu se pleacă şi nici ajunarea nu se păzeşte»* [4]). În acest înţeles grăeşte Augustin [5]), Cassian despre monahii Egiptului [6]), sinodul VI ecumenic [7]), etc.

Măsura aceasta bisericească şi canonică, este păstrată şi astăzi în Biserica ortodoxă. De aceea nu facem îngenucheri la cult, în zilele de Duminici, apoi de la Duminica Învierei Domnului şi până la Rusalii, cum şi la sărbătorile mari.

2. *Plecarea capului.* Atunci când piosul stă drept la rugăciune, în unele momente solemne totuşi pleacă capul şi corpul în semn de supunere înaintea Celui A Tot Sfânt. În Constituţiunile apostolice se porunceşte catehumenilor să plece capul, ca să primească binecuvântarea episcopului. Iată textul acesta: *«Înclinaţi-vă şi primiţi binecuvântarea... Catehumenii însă plecând capetele lor, episcopul orînduit să-i binecuvinteze le rosteşte această binecuvântare: Dumnezeule a tot puternic»...* [8]) Dar în Constituţiunile apostolice se porunceşte şi energumenilor să facă acelaşi lucru. *«Înclinaţi-vă energumeni,* cetim în Aşezăminte, *şi primiţi binecuvântarea»* [9]). Tot acolo aflăm această orînduire, repetîndu-se şi neofiţilor, numiţi acum *«sigilaţi în*

---

1) Conc. Nicæn. c. XX: Ἐπειδή τινές εἰσιν ἐν τῇ κυριακῇ γόνυ κλίνοντες, καὶ ἐν ταῖς τῆς πεντηκοστῆς ἡμέραις ὑπὲρ τῶν πάντα ἐν πάσῃ παροικίᾳ φυλάττεσθαι, ἑστῶτας ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ θεῷ.

2) Basil. De Spiritu Sancto c. XXVII: Ὀρθοὶ μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς, ἐν τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου· τὸν δὲ λόγον οὐ πάντες οἴδαμεν· οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ... κ. τ. λ.

3) Chrysostom. Homil. II in II-a Corint.: Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν. Hrisostom însă întrebuinţează, ca şi în formulariile liturgice, cuvântul καλῶς (bine, frumos), în loc de ὀρθός (drept).

4) Epiphan. Expositio fidei n. XXII: Ὅλις τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὔτε γονυκλησίαι γίνονται, οὔτε νηστεία προστέτακται.

5) Augustin. Epist. CXIX ad Januarium. c. XVII: Ut autem stantes in illis diebus et omnibus dominicis oremus.

6) Cassian. Instit. lib. II, c. XVIII.

7) Concil. Trull. c. XC. Ταῖς κυριακαῖς μὴ γόνυ κλίνειν ἐκ τῶν θεοφόρων ἡμῶν πατέρων κανονικῶς παρελάβομεν.

8) Constitut. lib. VIII, c. VI: Κλίνατε, καὶ εὐλογεῖσθε—κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, εὐλογείτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε· ὁ Θεός παντοκράτωρ... κ. τ. λ.

9) Constit. lib. VIII, c. VI: Κλίνατε οἱ ἐνεργούμενοι· καὶ εὐλογεῖσθε.

Dumnezeu prin Hristosul său» [1]), cât şi penitenţilor [2]), ca şi unii şi alţii să primească astfel binecuvântarea episcopului. Hrisostom adaogă la acestea că *«diaconul la anumit timp, porunceşte să plecam capul»* [3]).

Plecarea capului o aflăm impusă pioşilor de către diaconul liturgisitor, şi în Liturgia sfântului Iacov, cu cuvintele tipice: *«capetele noastre Domnului să le plecăm»* [4]); apoi în aceea a lui Clement Romanul (n. XXII), în liturgia Marelui Vasilie cu formula: *«capetele voastre Domnului să le plecaţi»* [5]), în liturgia sfântului Hrisostom [6]), şi în fine în aceea a celor Mai înainte sfinţite [7]). Tot aşà, plecarea capului este impusă în liturgia sfântului Marcu [8]), în liturgia nestoriană, zisă *«a sfinţilor apostoli»* şi atribuită lui **Adeu** şi **Maris** [9]), în liturgia monofizită coptică, zisă *«a sfântului Vasilie»* [10]), în liturgia lui **Nestorie** [11]), etc.

3. *Îngenucherea*. În unele timpuri ale serviciului divin, era impusă plecarea genuchilor, în semn de întristare şi umilinţă; iar în zilele de Duminici şi sărbători domneşti, precum şi de la Duminica Învierei Domnului, până la Duminica pogorîrei sfântului Spirit, îngenucherea nu era îngăduită, căci aceste zile sunt expresiunea bucuriei şi a îndulcirei sufleteşti. Plecarea genuchilor o găsim în cultele tuturor popoarelor, dar cu deosebire în cele asiatice şi africane.

Şi Mântuitorul omenirei a îngenuchiat în rugăciunele sale. În noaptea în care dânsul a fost vândut de Iuda, mai înainte de a fi sărutat de acest vânzător *«a mers după datina sa în muntele Olivilor* [12]); *şi i-a urmat şi discipulii lui... Şi îngenuchind se ruga zicând: Părinte, de voeşti să treacă de la mine acest pahar»* [13]). Iar atunci când Iudeii ucideau cu pietre pe arhidiaconul Ştefan, acesta *«îngenuchiând, a strigat cu glas tare: Doamne, nu le pune lor păcatul acesta»* [14]). De asemenea a în-

---

1) Constit. Apost. lib. VIII, c. VII: Κατασφραγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογείσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

2) Constit. Apost. lib. VIII, c. VIII: Ἀναστάντες κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε.

3) Chrysostom. Homil. XXVIII sive III, De incomprehensibili Dei natura: Τὸν καιρὸν ὁ διάκονος, κελεύει κλῖναι τὴν κεφαλὴν... κ. τ. λ.

4) Liturg. s. Iacob. n. XXXIX: Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ κυρίῳ κλίνωμεν.

5) Liturg. s. Basil. Codex Daniel, IV, p. 436.

6) Liturg. s. Chrysostom. n. XXXIII.

7) Liturg. celor m. n. sfinţ. Daniel IV, pag. 448.

8) Liturg. s. Marc., Daniel IV, pag. 156, 157 şi 164.

9) Liturg. s. Adeo et s. Mari, n. IX, XII şi XIII.

10) Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. Liturg. ale Bis. orient., op. cit., p. 236.

11) Teodor Tarnavschi, op. cit., pag. 268.

12) Ceteşte „Călătoria mea în împrejurimea Ierusalimului, pe muntele Maslinului, în pârâul Chidron şi în Peştera Getsimani", publicată în revista „Biserica ortodoxă română" din Bucureşti, anul XXXI, n. 3, pag. 327—339. (Autorul).

13) Luca 22, 39 seqq.

14) Fapt. Apost. 7, 60. Când am cercetat Ierusalimul în vara anului 1904, într'o zi eşind din sfânta cetate pe poarta Getsimani, am coborît în vale lângă pârâul Chidronului. Aci pe ţărmul drept al pârâului lipsit de apă în timpul verei,

genuchiat în rugăciuni şi Petru în Ioppe (Iafa [1]), apostolul Pavel în Milet [2]), etc.

Clement Romanul vorbind despre rugăciune, în epistola sa I către Corinteni, zice că *«Domnului să cădem şi să plângem rugându-l pe el»* [3]). Iar în cartea «Păstorul» atribuită lui Erma, se dă credincioşilor această învăţătură: *«punându-vă în genuchi, aşa să începeţi a vă ruga Domnului»* [4]). În acelaşi chip grăesc Tertulian [5]), şi Arnobiu [6]).

Eusebiu istoricul, făcând descrierea martirismului lui Iacov primul episcop al Ierusalimului, întemeiat pe *«Memoriile Bisericei»* scrise în secolul II de Egesip, zice că Iacov *«intra singur în templu şi se afla zăcând atât de mult pe genuchii săi, rugându-se pentru păcatele poporului, în cât i se învârtoşaseră genuchii, ca pielea de cămilă»* [7]). Tot Eusebiu arată că şi Constantin cel Mare, îngenuchind (γόνυ κλίνας) se ruga lui Dumnezeu [8]). Asemenea şi în Constituţiunile apostolice se invoacă credincioşii cu cuvintele: *«Câţi suntem credincioşi să plecăm genuchile şi să ne rugăm lui Dumnezeu prin Hristosul său»* [9]). Hrisostom [10]), Augustin [11]), Cassian [12]), şi toţi propoveduitori bisericeşti, îndeamnă pe credincioşi la plecarea genuchilor în rugăciuni.

---

mi s'a arătat locul unde a fost ucis Arhidiaconul Ştefan. Iar de cealaltă parte a pârâului la poalele muntelui Olivilor, am văzut locul unde în vechime era grădina Getsimani, *în care s'a rugat Domnul când a fost prins în noaptea vânzărei.* Pe aci, acum Franciscanii au o grădină încungiurată cu zid de piatră; într'însa se află maslini bătrâni. Iar locul unde a fost prins Iisus, nu este împrejmuit, căci el este al tuturor creştinilor. In apropiere este şi peştera în care a fost pus *corpul sfintei Fecioare.* Peştera este transformată într'o Biserică măreaţă în care m'am pogorît în lăuntru pe 47 de trepte de piatră. Apoi de aci la deal pe partea stângă, Ruşii au o frumoasă mânăstire cu o mare grădină încungiurată cu ziduri tari de piatră. Suindu-mă în vârful muntelui Olivilor, în partea despre răsărit, am văzut în depărtare dincolo de Ierihon o făşie albă şi un lac. Acolo este Iordanul şi Marea Moartă, pe cari locuri de asemenea le-am cercetat. În vârful muntelui numit şi anume spre nord de mânăstirea Carmelitelor mi s'a arătat şi locul unde s'a înălţat Domnul la ceruri. Pe acest loc, se află astăzi o moschee turcească. (Autorul).

1) Fapt. Apost. 9, 40.

2) Fapt Apost. 20, 36.

3) Clem. Rom. epist. I ad. Cor. n. 48: Προσπέσωμεν τῷ δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτὸν.

4) Herm. Past. I viz. I, n. 1.

5) Tertull. ad Scapulam c. IV.

6) Arnob. Opera, lib. I : Huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus.

7) Euseb. Hist. eccles. lib. II, c. XXIII: Μόνον εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν· ηὑρίσκετό τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἄφεσιν· ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου.

8) Euseb. Vita Constant. lib. IV c. 61.

9) Constit. lib. VIII, c. IX: Ὅσοι πιστοὶ, κλίνωμεν γόνυ, δεήσωμεν τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

10) Chrysostom. Homil. XVIII in II Cor.

11) Augustin. De civitate Dei, lib. XXII, c. VIII.

12) Cassian. Instit. lib. II, c. VII : Post hæc puncto brevissimo procidentes humi.... etc.

Îngenuchierea se impune credincioşilor de preotul liturgisitor la diferite rugăciuni bisericeşti cu cuvintele: *«iară şi iară plecând genuchile, Domnului să ne rugăm»*. Aceasta se face la rugăciunile din Duminica pogorârei sfântului Spirit, la sfinţirea apei, la rugăciuni pentru ploae. ş. a.

4. *Aşternerea cu faţa la pământ.* Când Iehova întări legătura de credinţă cu Avraam, acesta *«cazu pe faţa sa»* [1]), arătând umilinţă înaintea Domnului său. Tot aşa şi atunci când Iehova făgădui un fiu lui Avraam, acesta iarăşi *«căzù pe faţa sa»* [2]). Iar când Moabiţii şi Edomiţii năvăliră asupra Evreilor, regele Iudeei *«Iosafat îşi plecă faţa la pamânt»* [3]), ca să se închine lui Iehova, cerând ajutor în contra duşmanilor. Exemple de acestea se găsesc destule în Vechiul Testament.

Evangeliştii Mateiu şi Marcu, ne mărturisesc că şi Mântuitorul în grădina Getsimani *«a căzut cu faţa la pământ»* [4]).

Aşternerea cu faţa la pământ este simbolul celei mai umilite stări sufleteşti şi trupeşti. Penitenţii din Biserica veche numiţi *«lapsi»* (căzuţi), se prosternau înaintea credincioşilor la porţile Bisericilor, pentru ca aceştia să mijlocească, spre a fi admişi şi cei căzuţi, la penitenţa oficială [5]); iar după ce erau admişi astfel, rugăciunile lor le făceau aşternuţi cu faţa la pământ [6]).

În timpul certelor furtunoase din cauza ereziei lui Arie, Alexandru urmaşul lui **Mitrofan** la scaunul episcopal din Constantinopole *«intrând în sfântul altar* (al Bisericei sfânta Irina), *de desubtul sfintei mese, s'a întins cu corpul pe pamânt, şi se ruga cu lacrimi»* [7]), pentru pacea, liniştea şi întărirea sfintei credinţe.

---

1) I Moisi, 17,3. Conf. I Moisi 24,26; I Sam. 1,28.
2) I Moisi 17,13.
3) Paralip. 20,18.
4) Mat. 26,39. Marcu 14,35.
5) In fioroasa persecuţie îndreptată de Decie (an. 249) în contra creştinilor, mulţi dintre închinătorii crucei se lepădară de Hristos. Ei fură numiţi de Biserică *căzuţi* (lapsi) şi apoi împărţiţi în patru categorii: *blestematorii* (blasphemati) cari se lepădau cu blesteme de Biserică; *tămâietorii* (thurificati) sau cei ce tămâeau pe idoli; *sacrificatorii* (sacrificati) adică cei ce aduceau sacrificii înaintea zeilor; şi *cumpărătorii de cărţi*, de acte (libellatici, libellus = cărticică) că în adevăr au sacrificat idolilor, ca să nu fie torturaţi. Starea acestor 4 feluri de căzuţi a fost obiectul mănos de certuri mai ales în Biserica apuseană, dacă ei trebue, ori nu, să mai fie primiţi la penitenţă, când ei cereau aceasta, şi apoi admişi în rândul credincioşilor. Unii cu Ciprian în frunte erau pentru admiterea lor; iar preotul Novatus cu diaconul Felicissimus au fost în contra admiterei. Totuşi Biserica întemeiată pe învăţătura Domnului că *„pe cel ce vine la mine nu-l voiu scoate afară"* (Ioan. IV, 38), şi apoi îngăduitoare fiind (Mat. 18,15), i-a primit după multă stăruinţă şi încercare a vinovaţilor, mai întâiu la căinţă şi după aceea în rândul credincioşilor.
6) Bingham. Orig. s. antiq. eccl., op. cit., Tom. V, pag. 262.
7) Socrat. Hist. eccles. lib. I, cap. XXXVII: Εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθὼν, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἑαυτὸν, ἐπὶ σῶμα ἐκτείνας, εὔχεται δακρύων... Socrat arată apoi în cap. XXXVIII (lib. I) moartea lui Arie astfel: „Eşind Arie din palatul din Constantinopole al împăratului Constantin, şi mergând trufaş prin piaţa lui Constantin, încungiurat de linguşitorii săi, a simţit nevoea de a'şi împăca nepu-

Vicleanul sofist **Ecebol,** învăţător de retorică în Constantinopole, instrument al neomenoaselor legi anticreştine ale lui Iulian Apostatul, după moartea acestuia, prefăcându-se că se pocăeşte aşternându-se cu faţa la pământ înaintea uşei Bisericei, striga către credincioşi: *«călcaţi-mă în picioare ca pe o sare stricată»* [1]). Iar Teodoret (Hist. eccles lib. V, c. XVIII, al. XIX), afirmă că împăratul Teodosie cel Mare, oprit fiind de la Biserică de către Ambrosie episcopul Mediolanului, când a intrat, după ce i s'a îngăduit, în casa lui Dumnezeu, monarhul, nu stând drept, dar nici în genuchi, ci aşternându-se cu faţa la pământ, în semn de pocăinţă, a rostit cuvintele psalmistului David: *«aşterne-voiu pe pământ viaţa mea, ca să trăesc după cuvântul tău»* [2]).

În timpul de faţă credincioşii creştini, încă îşi aştern faţa la pământ în rugăciunile lor arătând cu aceasta sdrobirea inimei. Dintre popoarele ortodoxe, de obiceiu **Ruşii** se folosesc mult de această stare a corpului în sentimentele lor pioase. În cultul mahomedan, iarăşi se proaştern pe pământ supuşii lui Alah şi ai profetului [3]).

§ 14.

Impunerea mâinilor şi ridicarea braţelor.

mpunerea mâinilor (ἐπιθέσις τῶν χειρῶν, impositio manum), constă în punerea mâinei drepte sau a amânduror mâinilor, de către episcop ori preot, pe capul omului ce stă în genuchi ori cu capul plecat şi cere binecuvântarea ministrului celor sfinte şi pogorîrea harului sfântului Spirit asupra sa.

1. Impunerea mâinilor este o datină religioasă veche, de o însemnătate deosebită. Ea se află obişnuită şi în viaţa religioasă a Romanilor. Titu Liviu în «*Historia Romanorum*» (lib. I, c. 48 [4]), ne arată că Numa Pompiliu (an. 714 a Hr.) s'a suit

---

tinţa. Intrând în latrina din dosul pieţei, **maţele** îi căzură cu escrementele, şi îşi dădu sufletul".

1) Socrat. Hist. eccl. lib. III, c. XIII: Ῥίψας ἑαυτὸν πρηνῆ πρὸ τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου οἴκου, πατήσατέ με, ἐβόα, τὸ ἅλας τὸ ἀναίθητον.

2) Iată pentru ce oprise Ambrosie pe Teodosie cel Mare de a intra în Biserică: la anul 390 când acest împărat, ca pedeapsă pentru o răscoală a Tesalonicenilor, porunci să se măcelărească poporul, ce se afla adunat într'un amfiteatru, Ambrosie i-a făcut mustrări amare ne primind pe monarh în comunitatea Bisericei, şi abia după 8 luni de pocăinţă îi dădu ertare. Teodosie se supuse canonului rânduit de Ambrosie, şi totdeodată făgădui că nu va mai subscrie nici o sentinţă de moarte până nu vor trece 30 de zile. Cu toate acestea episcopul Mediolanului se bucura de atâta respect din partea împăratului, în cât acesta zise odinioară: *„Cunosc numai un episcop adevărat, adică pe Ambrosie"*. Conf. Eusevie Popovici, Ist. Bis., op. c. I, pag. 548.

3) Din toate acestea vedem că şederea pe scaune şi bănci în Biserică la rugăciune, cum fac latinii şi protestanţii, este în contra învăţăturilor şi datinelor creştine.

4) Scrierea lui Titu Liviu întitulată *„Historia Romanorum"* se compunea

pe tronul său de rege al Romanilor, punându-i-se mâna dreaptă pe cap, de către Ponteficele roman [1]). Sclavii Romanilor se eliberau prin impunerea mâinilor de către stăpânii lor, cari renunţau cu chipul acesta la dreptul ce aveau asupra celor eliberaţi.

În Testamentul Vechiu găsim foarte multe locuri de unde vedem impunerea mâinilor îndatinată la Iudei. Aşa d. e. Isac, binecuvintează pe Iacov în locul lui Esau (I Moisi, cap. 27);

Isac binecuvintează pe Iacov crezând că binecuvintează pe Esau (Fac. 27, 27).

iar bătrânul *«Israil* (Iacov) *işi intinse mâna sa cea dreaptă şi o puse pe capul lui Efraim... şi mâna sa cea stângă pe capul lui Manase»* [2]) spre a-i binecuvânta, căci erau fiii săi. Dar şi

---

din 140 cărţi sau 14 decade şi cuprindea o perioadă de 744 ani. Începea cu fundarea Romei şi termina cu moartea lui *Drusus*. Dintr'însa nu au ajuns până la noi de cât 35 de cărţi. In secolul XVII Germanul *Freinshemius* a reconstituit şi cărţile perdute pentru a complecta această operă.

1) Conf. Titi Livii Patavini, Res Memorabiles c. VIII.

2) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם (I Moisi 48, 14).

Iehova poruncește lui Moisi zicându-i: *«Ia-ți pe Iosua fiul lui Nun și pune peste dânsul mâna ta»* [1]), arătându-i cu aceasta ca să-l consacre urmaș al său în conducerea lui Israil. Prin impunerea mâinilor de către fiii lui Israel, fură sfințiți și Leviții pentru serviciul dumnezeesc [2]). Asupra animalelor pentru sacrificii, încă se impuneau mâinile, de către preot sau și de bătrânii poporului [3]). Asemenea și celui condamnat la moarte, i se impuneau mâinile de către martori, afirmând cu aceasta vinovăția condamnatului [4]). Binecuvântarea erà însoțită mai totdeauna de actul acesta sacramental.

Impunerea mâinilor se află des repetată și în Noul Testament. Lui Iisus Hristos aducându-i-se copiii ca să-i binecuvinteze, *«și-a pus mâinile peste ei, și s'a dus de acolo»* [5]). Iisus recomandă impunerea mâinilor și discipulilor săi, ca să o facă la vindecarea bolnavilor [6]), la împărtășirea sfântului Spirit [7]), la hirotonii [8]), etc.

Apostolii la rândul lor, și-au pus mâinile pe cei 7 diaconi aleși [9]), pe Samarinenii primitori de cuvântul lui Dumnezeu [10]), făceau minuni prin acest act sfânt [11]), chemau harul sfântului Spirit [12]), etc.

După apostoli, Biserica a săvârșit impunerea mâinilor prin episcopii și presviterii săi, asupra celor ce se pocăiau [13]), asupra catehumenilor [14]), la primirea lor în catehumenat [15]), asupra lui Constantin cel Mare când s'a făcut catehumen [16]), cum și asupra păcătoșilor îmbrăcați în haina pocăinței, ori în *cilicium*, adică într'un veșmânt ca un sac făcut în apus din păr de capră, de coloare cenușie ori neagră [17]).

Impunerea mâinilor se mai făcea asupra păcătoșilor când se primeau în rândul credincioșilor și la împărtășirea lor cu

1) Num. 27,18.
2) Num. 8,10.
3) Deuter. 21,6. Conf. Isidor de Onciul, Arheologia bibl., op. cit., p. 515.
4) Deuter. 17,7.
5) Mat. 19,15. Marcu 10,16. Luca 18,15... Τιθείς τὰς χεῖρας ἐπ᾽αὐτά...
6) Marcu 16,18. Fapt. Apost. 5,15. 28,8.
7) Fapt. Ap. 9,17... Καὶ ἐπιθεὶς ἐπ᾽αὐτὸν τὰς χεῖρας...
8) I Timot. 4,14. II Timot, 1,7.
9) Fapt. Apost. 6,6.
10) Fapt. Apost. 8,17.
11) Fapt. Apost. 5,12.
12) Fapt. Apost. 19,6.
13) Concil. Laod. c. 19.
14) Constit. Apost. lib. VII, c. XXXIX.
15) Concil. Iliberit, c. XXXIX.
16) Euseb. De vita Constant., lib. IV, c. LXI.
17) Concil. Agath. c. XV: Penitentes tempore... impositionem manum et *cilicium* super caput a sacerdote consequantur.

sfânta euharistie [1]), asupra clericilor exorcişti [2]), la hirotonia episcopului [3]), a preotului, diaconului, s. m. d.

Astăzi, impunerea mâinilor se face tot în cazurile arătate în Biserica veche şi anume: la hirotonia şi hirotezia clericilor, asupra celor bolnavi, asupra celor ce îşi mărturisesc păcatele, etc.

2. *Ridicarea braţelor.* Piosul nu se mulţumeşte la rugăciune numai cu semnele exterioare pe cari le-am văzut până acum, ci el aflându-se în culmea simţirilor religioase, ridică mâinile şi braţele către cer, invocând prin aceasta ajutorul Celui A Tot Sfânt, sau prea mărind pe Dumnezeu.

Cum că în Vechiul Testament se obişnuia ridicarea mâinilor, în sus, la rugăciune, dovedim aceasta cu psalmul 134, v. 2: «*Ridicaţi mâinile voastre cele sfinte,* zice psalmistul, *şi bine cuvântaţi pe Domnul*» [4]). Iar în cartea profetului Isaia, cap. 1, v. 15, cetim că Iehova mânios fiind pe fiii lui Israil, le zice aceste cuvinte: «*Când veţi întinde mâinile voastre, ascunde-voiu ochii mei de la voi*».

Apostolul Pavel provocându-se la textul din psalmul 134, v. 2, pe care l'am arătat mai sus, îndeamnă pe pioşi a se ruga «*în tot locul, ridicând mâini sfinte, fără de mânie şi fără de ceartă*» [5]).

Origen [6]), Minuciu Felix [7]), vorbesc de obiceiul din zilele lor, de a se ridica mâinile către cer în timpul rugăciunei. Mai luminos se exprimă Tertulian în această privinţă: «*Noi nu ridicam numai braţele,* zice apologetul, *dar le şi întindem, atât pentru a imita cu aceasta patima Domnului, cât şi de a-l mărturisi la rugăciune*» [8]). Apoi şi în liturgia sfântului Marcu, la cuvintele de instituire, diaconul de două ori îndeamnă pe auditori, să se roage cu mâinile întinse. «Intindeţi» (ἐκτείνατε adică τὰς χεῖρας), zice el; apoi repeteşte: «iarăşi întindeţi» (ἔτι ἐκτείνατε). Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 161, n. XVI.

Eusebiu vorbind de pietatea lui Constantin cel Mare, zice că «*Împăratul avea obiceiu de a se ruga lui Dumnezeu cu ochii ridicaţi la cer, şi cu mâinile întinse*» [9]). După aceea istoricul urmează: «*Sunt şi câteva imagini la intrarea în palat unde Împăratul este zugrăvit stând în picioare şi rugându-se cu mâinile întinse, şi cu ochii ridicaţi la cer*» [10]).

---

1) Cyprian. Epist. XII, al. XVII: Qui agit poenitentiam, nec ad communionem venire... nisi prius ili ab episcopo et clero manus fuerit imposita.

2) Concil. Carthag. IV, c. VII: Exorcista, quum ordinatur accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo: habeto potestatem imponendi manus super energumenum, sive baptizatum... etc.

3) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVIII şi XXXIX.

4) Psalm. 134 v. 2: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת יְהוָה (dela verb. נָשָׂא)

5) I Timot. 2, 8. Conf. cele 14 trimiteri. Bucureşti, 1906, pag. 157, T. III.

6) Origen. De oratione, c. 20.

7) Minuc. Felix. In Dialog. Octavius.

8) Tertul. De oratione, c. 11.

9) Euseb. Vita Constant. lib. IV, c. XV.

10) Euseb. Vita Constant. lib. IV, c. XV.

Paulin de Nola biograful lui Ambrosie, vorbind despre moartea acestuia, arată că *«aproape de ora unspre-zece din zi, și până la acea oră in care și-a dat spiritul, se ruga* (Ambrosie) *cu mâinile intinse in chipul crucei»* [1]. Apoi Ioan Hrisostom recomandând fiilor săi sufletești, ridicarea brațelor, învață că *«ni se poruncește să întindem mâinile, pentru ca plinirea rugăciunei in chipul acesta, să fie pentru ele ferire de păcat și liberare de fără de legi»* [2].

Din acestea vedem că eră o obișnuință mult răspândită în vechime de a se ruga creștinii cu mâinile ridicate spre cer. Iar din cuvintele lui Tertulian și Paulin, înțelegem că mulți pioși nu se îndestulau numai cu ridicarea mâinilor, ci le și *intindeau in chipul crucei*, ca să imiteze cu aceasta patimile lui Hristos.

Ridicarea mâinilor și a brațelor, în zilele noastre, se îndatinează numai la liturgie de către preot, în anumite momente tainice. Laicul dacă își întinde mâinile către cer, o face aceasta la întâmplări grele. Ridicarea mâinilor și a brațelor închipuește **răstignirea lui Hristos.**

CAPITOLUL II-LEA

UNELE LUMINĂRI ŞTIINŢIFICE ASUPRA SERVICIULUI DIVIN.

§ 15.

Vechimea sfintei Liturgii şi pregătirile pentru săvârşirea ei.

Odată cu semănarea cuvântului dumnezeesc, de către Mântuitorul lumei Iisus Hristos, el însuși a așezat sfânta liturgie la Cina cea de taină, ca să ne amintim prin această așezare, de activitatea mântuitoare a Domnului nostru, de patimile, moartea, învierea și suirea lui la ceruri. După instituirea acestui mister euharistic, el se plini necontenit de apostoli și apoi de urmașii acestora, perpetuându-se astfel, până în zilele noastre. Prin urmare sfânta liturgie are aceeași vechime ca și Biserica creștină. Amândouă aceste instituiri sunt înființate de același Întemeietor al împărăției mesianice. Creștinii pri-

1) Paulin. Vita Ambrosii.
2) Chrysost. Homil. 27, De cruce.

melor timpuri, îşi găsiră în acest dumnezeesc serviciu, alinarea suferinţelor şi îmbărbătare în chinurile îndurate de la păgâni. În momentele de veselie, tot prin serviciul liturgic îşi luminară feţele lor. Şi răbdară închinătorii crucei, cruzimile neomenoase ale tiranilor, fără să se înfricoşeze şi să schimbe spiritul şi litera cultului.

Dar pentru săvârşirea sfintei liturgii, se cere şi o hotărîtă pregătire. Liturgisitorul trebue să fie vrednic de această sfântă lucrare. Hirotonia ce primeşte asupră-şi, viaţa sa, pietatea cu care serveşte, sunt calităţi de căpetenie, ale ministrului altarului. De asemenea se cere pentru săvârşirea sfintei liturgii, şi un timp al zilei, regulat şi potrivit cu sfinţenia serviciului. Tot timpul este al Domnului, şi toată ziua sfântă este; cu toate acestea

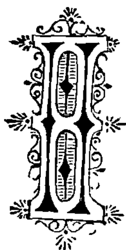
Sosirea cu vaporul a Domnului Doctor BADEA CIREŞEANU Autorul Tezaurului Liturgic, în oraşul Smirna (Asia), Sâmbătă 24 Iulie anul 1899, pentru cercetarea cultelor islamiste.

liturgia, nu se poate face în ori ce oră a zilei s. e. la apusul soarelui, ori seara, ci în timpul tradiţional şi canonic s. e. dimineaţa, când liturgisitorul şi poporul îşi păstrează tresvia sufletească şi trupească, cu care se înfăţişează în Biserică. De asemenea, în timpul dimineţei, mai fie-care ins poate păstra ajunarea atât de trebuincioasă pentru primirea sfintei euharistii. Aşişderea se cere pentru plinirea sfintei liturgii, şi un anumit local. Nu tot locul este curat, căci şi Iehova arătându-se lui Moisi într'un rug aprins pe muntele Horeb, din Arabia Petroasă, îi zice aceste cuvinte: *«Moisi, Moisi!... Nu te apropia aici; deslegă încălţămintea picioarelor tale, căci locul pe care tu stai, pământ sfânt este»* (Exod. 3,5). Iehova deci, nu-i zice lui Moisi

despre ori ce loc că este sfânt, ci numai despre acela pe care se afla el în acel timp, în apropiere de rug. De aceea trebue cu luare aminte ales locul pentru lucrarea liturgică; el se cuvine a fi în sfintele Biserici anume zidite și întocmite pentru practica cultului. Nu mai puțin sunt de trebuință în scopul acesta, și odoarele liturgice, stabilite de Biserică încă din timpurile începătoare ale religiunei creștine.

ARTICOLUL I

ÎNFLORIREA SERVICIULUI LITURGIC CU TRECEREA TREPTATA A TIMPULUI.

§ 16.

Serviciul divin în Vechiul Testament.

Îndată ce omul fu creat de Făcătorul său, el cunoscu a tot puternicia dumnezeească cum și neputința omenească. De aceea Cain și Avel, fiii protopărinților omenirei, aduc lui Dumnezeu sacrificii din roadele ostenelelor lor, pe cari le considerau ca daruri obligatoare față de Cerescul Părinte; iar odată cu nașterea lui Enos nepotul lui Adam, *se începu a se chema și numele lui Iehova* [1]).

Înmulțindu-se omenirea se înmulțiră și fără de legile, cu credința în idoli; dar Dumnezeu chemă pe Avraam (n. c. 2366 † 2191 a. Hr.), din împrejurimea idololatră și-l aduse în pământul Hanaan, ca aci să păstreze adevărata credință în Puternicul Creator și închinarea curată a monoteismului. Acum cultul se cuprindea în ridicarea de altare, de stâlpi, sacrificii, rugăciuni, făgădueli sfinte, tăerea împrejur, și din jurăminte cu chemarea numelui lui Iehova. Așà se păstră cultul în timpul patriarhului Avraam, și în timpul celorlalți patriarhi cari au viețuit după dânsul.

Crescând urmașii lui Iacov (n. c. 2206 † 2059 a. Hr.), în Egipt, legea cea simplă patriarhală, nu mai erà îndestulătoare, ci ea a trebuit să dobândească o întindere mai mare prin Moisi alesul lui Iehova și conducătorul poporului israiltean. Principiile *dogmatice* mozaice se desfășoară în acest înțeles : *Iehova este unul* (יְהֹוָה אֶחָד [2]), *să nu i se facă lui chip cioplit* [3]), *el este*

---

1) I Moisi, 4, 26.
2) V Moisi, 6 ,4.
3) II Moisi 20, 4. V M. 5, 8.

etern, el este cel ce este [1], *el este prea sfânt* [2], *Dumnezeul Dumnezeilor... tare şi înfricoşat,* etc. [3]). Iar principiile *morale* mozaice sunt următoarele: *iubirea de Dumnezeu* [4]), *iubirea aproapelui* [5]), *a nu păcătui* [6]), *a cinsti pe părinţi* [7]), *a fi milostiv* [8]), *a nu înşela* [9]), *a fi blând cu animalele* [10]), ş. a. Aceste învăţături frumoase, serviră de călăuza Evreilor din toate timpurile, de şi ei se abătură de la ele.

1. Pentru păstrarea *cultului* Vechiului Testament, Moisi (n. c. 1725 † 1605 a. Hr.), întocmi un cort despărţit în aceste trei părţi: a) *tinda,* unde erà altarul sacrificiilor şi lavoarul preoţilor, b) *sfânta* (הַקֹּדֶשׁ), în care se afla altarul tămâierei, masa şi candelabrul, apoi c) *sfânta sfintelor* (קֹדֶשׁ קָדָשִׁים), unde intrà numai arhiereul odată pe an, şi anume la sărbătoarea numită *«ziua împăcărei»*. Aci era chivotul legei în care se păstra tablele lui Moisi, vasul cu mană şi toiagul lui Aaron. Intrarea în cort erà despre **răsărit.** Ebraiştii însă, despart cortul lui Moisi numai în aceste două părţi: în sfânta şi sfânta sfintelor; iar liturgiştii creştini văd în cort cele 3 părţi amintite mai sus, şi de aci Biserica se împarte tot în 3 părţi şi anume: în nartică, naos şi altar, cu toate că intrarea aci este despre **apus.**

Poporul israiltean propăşind mai târziu în cultură, a trebuit ca şi locaşul pentru plinirea cultului judaic, să corespundă cerinţelor timpului. De aceea Solomon († c. 962 a. Hr.), zidi măreţul templu ce i-a purtat numele său, unic în splendoare şi bogăţie pe acele timpuri [11]). Regele **Hiram** al Tirului îi veni în ajutor lui Solomon cu lemne de cedru şi meşteri mari. Împărţirea templului fu aceeaşi ca şi la cortul lui Moisi, cu deosebire că la templul lui Solomon, toate părţile şi obiectele fură făcute în bogăţie mare.

După vr'o 400 de ani dela zidirea lui, templul lui Solomon fu prefăcut în ruină împreună cu Ierusalimul, la anul 588 înainte de Hristos, din ordinul lui Nabuhodonosor regele Babilonului. Atunci mare parte din poporul evreu împreună cu regele Zedechia, fu dus în captivitatea Babilonului [12]).

---

1) II Moisi, 3,14.
2) III Moisi, 19,2.
3) V Moisi, 10,17.
4) V Moisi, 6,5.
5) III Moisi, 19,18.
6) I Moisi, 17,1.
7) II Moisi, 20,12–17.
8) III Moisi, 19,9.
9) V Moisi, 25,13–15.
10) II Moisi, 20,10–11.
11) David (n. c. 1071 † 1001 a. Hr.), voia să zidească el templul, dar fu oprit prin profetul Natan. Chemând la tron pe fiul său Solomon, îl îndatoră să facă zidirea proectată. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 54 şi 593.
12) Citeşte călătoria mea în Palestina şi Istoria oraşului Ierusalim, publi-

Cir regele Perşilor cucerind Babilonul la anul 538 a. Hr., Evreii dobândiră voia de a se reîntoarce în Palestina şi a-şi rezidi templul. La anul 515 templul fu terminat prin ajutorul guvernatorului *Zerubabel*, într'o zidire mult mai inferioară de cât cum era templul lui Solomon. Sfânta sfintelor acum era goală, căci chivotul legei fu nimicit la dărâmarea Ierusalimului; iar în locul lui era numai o piatră pe care în ziua împăcărei punea arhiereul tămâiarul. În sfânta era un candelabru, altarul tămâerei şi masa pâinilor feţei. Tinda avea altarul sacrificiilor făcut din piatră. Templul acesta fu pângărit de Antioh Epifanul regele Siriei, apoi la anul 63 a. Hr. fu asediat de Pompei, şi în fine la anul 37 a. Hr. luat cu asalt de Irod Idumeul zis şi **Irod cel Mare** [1]), care îi arse mai multe portice.

Irod Idumeul ocupând apoi tronul Iudeei, ca să-şi câştige iubirea Evreilor, restaură templul lui Zerubabel făcându-l în formă de terasă, în felul cum se zidiră mai târziu unele moschei turceşti s. e. moscheea sultanului **Suleiman** din Constantinopole (Vezi pag. 13 Tom. III Tezaur. Liturg.). Reînoirea templului fu măreaţă. Înşişi apostolii lui Hristos admirară această clădire [2]). Împrejurul sfintei şi al sfintei sfintelor erau 38 de cămări cu 3 caturi cum fusese la templul lui Solomon. La anul 70 d. Hr. templul lui Irod fu prefăcut în ruină sub Tit şi în contra voinţei acestuia.

Pe locul acestui templu se zidi mai în urmă, în secolul VII, moscheea califului Omar, care stă şi astăzi în fiinţă ca o minune a arhitecturei arabe [3]).

Cultul judaic se săvârşi nu numai în templul din Ierusalim, ci şi în sinagoge, adică în casele jidoveşti de rugăciune [4]).

2. *Actele liturgice ebraice*, în vechime erau rugăciuni de

---

cată în revista *„Biserica ortodoxă Română“* din Bucureşti, anul XXX (1907) n. 2, pag. 199–212. (Autorul).

1) Patru guvernatori ai Iudeei purtară numele *„Irod“*, pe la începutul erei creştine: 1) *Irod Idumeul*, zis şi *Irod cel Mare*, domnitor pe tronul Iudeilor în timpul naşterei Domnului; 2) fiul său *Irod Antipa*, domnitor după moartea lui Irod cel Mare numai peste Galilea şi Perea, şi depus în anul 39 de Caligula; 3) *Irod I Agrippa*, nepotul lui Irod cel Mare, domnitor iarăşi peste toată Iudea până la anul 44; şi în fine 4) fiul acestuia *Irod II Agrippa*, domnitor pe la anul 64 cu titlul de rege, peste Batanea, Trahonitis şi Auranitis.

2) Mat. 24,1–2. Marcu 13,1–2.

3) Duminică 13 August 1904, aflându-mă în Ierusalim, după amiază am cercetat moscheea lui *Omar* (Kubbet-es-Sachrâ). Pe lângă moscheea *Caaba* din Meca, moscheea lui Omar este la Mahomedani locul cel mai sfânt din lume. Acest edificiu este făcut de piatră în formă octagonală şi în cel mai curat stil arab. Tot exteriorul este împodobit cu flori şi arabescuri sculptate în piatră şi colorate cu albastru şi galben. O cupolă măreaţă lucrată numai în sculpturi, împodobeşte moscheea lui Omar. Vezi chipul moscheei la p. 185 T. II, Tez. Lit. (Autorul).

4) Pe timpul exilului babilonic apare şi *sinagoga*. Iudeii fiind acolo în neputinţă de a participa la serviciul divin al templului din Ierusalim, înfiinţară sinagoge sau case de rugăciune (בָּתֵּי הַכְּנֶסֶת, συναγωγή, προσευκτήρια) pentru a se aduna într'însele sâmbăta şi în zilele de serbători. In sinagoge se cetea sfânta Scriptură, se traducea în limba cunoscută poporului, se făceau rugăciuni

mulțumire către Dumnezeu, cereri, făgăduințe și aduceri de sacrificii. Moisi formulează unele rugăciuni la ziua împăcărei [1]), și la aducerea prinoaselor din roadele pământului [2]). De la David înainte rugăciunile se tot înmulțiră prin compunerea psalmilor, cari nu sunt alt ceva de cât rugăciuni cântate la locul sfânt de persoanele îndreptățite și de popor. Orele de rugăciune erau: a *treia* (= a noastră a 9-a de dimineață), a *șasea* (= a 12-a, amiază) și a *noua* (= a 3-a după amiază [3]).

Cultul dumnezeesc ebraic de toate zilele, după rânduirile Legei [4]), se plinea aducând la templu în fie care zi dimineața și seara, în numele poporului evreu, câte un miel de un an ca ardere de tot. Impreună cu aceasta se aprindea tămâe pe altarul tămâerei, și de la David înainte, se cântau psalmi în timpul sacrificiului, de către Leviți, însoțindu-se aceste cântări cu sunete din **instrumente muzicale** [5]). Se mai citeau bucăți din cărțile lui Moisi, profeți, etc. Pentru trebuințele liturgice s'a făcut și împărțirea textului Vechiului Testament în **paraşe** și **haftare** adică în pericope, mai lungi ori mai scurte, potrivite cu subiectul și însemnătatea zilei. După finirea sacrificiului și a tămâerei de dimineață se rostea de către preot binecuvântarea asupra adunărei [6]).

Cultul dumnezeesc de toate zilele, aducea aminte Israilteanului, cum că omul nici odată să nu înceteze de a se ridica cu mintea la Dumnezeu și a-i aduce lui prinos și adorațiune.

Evreii se rugau stând în picioare [7]), sau în genuchi [8]), ori

---

şi se intonau cântări religioase. Pe timpul Mântuitorului vedem aceste sinagoge în Palestina şi în multe ţări streine. (Mat. 12, 9. 13, 54. Marcu 1, 21. 6, 2. Luca 4, 16. 7, 5. Ioan 6, 59. Fapt. Ap. 6, 9. 13, 5. 14, 42. 17, 1. 18, 4). Stilul acestor edificii se deosibea în vechime ca şi azi, dnpă gusturi şi împrejurări.

In sinagoge erau aceste obiecte: un sicriu în păretele îndreptat spre Ierusalim pentru păstrarea cărţilor sfinte, un amvon pentru cetirea sfintei Scripturi, scaune, sfeşnice şi candele.

Superiorul sinagogei (רֹאשׁ הַכְּנֶסֶת) conducea colegiul bătrânilor, priveghea ordinea, îngrijea de săraci şi pedepsea moralmente şi fiziceşte pe culpabili. Pe lângă colegiul sinagogei mai era un împărţitor de mile, un cetitor şi un servitor cu îndatorirea de a biciui în sinagoge pe cei vinovaţi. (Mat. 10, 17. 23,34. Ioan 12,42. Fapt. Ap. 22,19).

Cultul dumnezeesc se începea în sinagoge, cu o rugăciune rostită de unul din cei de faţă, îmbrăcat în mantie albă şi cu filacteriile legate, cum fac şi Iudeii de astăzi. După aceasta urma cetirea unei pericope din Lege, iar din timpul lui Antioh Epifanul se făceau cetiri şi din prooroci. Finindu-se acestea, superiorul îndemna pe unul din mulţime ca să explice cele cetite. (Luca 4, 16). Era însă deosebire între cultul măreţ plinit în templul din Ierusalim, şi între cel simplu din sinagoge.

1) III Moisi, 16,21.
2) V Moisi, 26,3–10.
3) Ps. 55, 18. Dan. 6,11. Fapt. Ap. 2,15.
4) II M. 29,38 41. IV M. 28,3–8.
5) I Par. 16,40–42.
6) IV M. 6,23. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 382, n. 3.
7) I Sam. 1,26.
8) I Impăr. 8,54.

plecați la pământ [1]), în chilii singuratice cum era d. e. foișorul d'asupra acoperământului casei [2]), sau sub cerul liber. Ori unde s'ar fi rugat Evreul, fața lui era îndreptată spre sfânta sfintelor, cum fac și creștinii când se îndreaptă spre răsărit locul activității Mântuitorului și de unde s'a ivit soarele dreptății. La rugăciune mai era obiceiul ca Evreii să ridice mâinile la cer [3]), să-și bată pieptul [4]), și să-și plece capul [5]). Aceste deprinderi trecură și în creștinism.

Preoții Evreilor se alegeau numai din seminția lui Levi fiul lui Iacov; iar cele trei trepte de preoție erau: *arhiereul*

Noe zidește altar și aduce sacrificiu lui Iehova. (Fac. 8,50).

cu serviciul în sfânta sfintelor, *preotul* cu îndatoriri de împlinit în sfânta, și *leviții*, niște ajutători și servitori ai preoților, cu servicii în curtea templului la arderea sacrificiilor. Aceste trei trepte ierarhice trecură și în creștinism sub numirea de arhierie, preoție și diaconie. (Vezi Tez. Lit. T. II p. 316 seqq.).

Arhiereul, preotul și leviții Evreilor, păstrau legea Domnului, învățau poporul această lege, și săvârșeau cultul. De aceea oamenii din această categorie se hrăneau din prinoasele aduse

1) I Impăr. 8,42.
2) Daniel, 6–11.
3) I Impăr. 8,22. שְׁלֹמֹה וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמָיִם׃ =(Și Solomon a ridicat mâinile la cer).
4) Luca, 18,13.
5) Psalm 35 (34), 13.

la templu, din zecіueala din fructe și animale domestice [1]), din o parte a sacrificiilor lui Iehova [2]), și din alte venituri mărunte. Dar pentru ajutorul acestor trei trepte ierarhice judaice, mai erau pe lângă cortul sfânt, iar mai târziu pe lângă templu, servitori inferiori, ori sclavi, ca să tae lemne, să aducă apă, să scoată măruntaele din animalele pentru sacrificii, să curețe altarul de cenușă, etc.

In legătură cu cultul judaic, erau și următoarele *sărbători* ale Vechiului Testament: sabatul săptămânal, lunile nouă, anul sabatic și anul iubileu. Pe lângă acestea mai erau: sărbătoarea paștelor, a azimelor, a cinci-zecimei, a împăcărei și a colibelor. Toate aceste sărbători erau însoțite de o mulțime de ritualuri deosebite și de sacrificii numeroase.

Dar cultul divin și sacrificiile Vechiului Testament fiind întemeiate numai pe făgăduința despre răscumpărare, iar nu pe însăși răscumpărarea, nu au putut să aibă o prea mare însemnătate. Ele numai preînchipuiau răscumpărarea omului, ce avea să se îndeplinească prin Hristos în Biserica sa.

§ 17.

Liturgia în timpul sfinților apostoli.

Sfânta liturgie s'a plinit de la începutul Bisericei după o rânduеală anumită, căci însuși apostolul Pavel după ce arată Corintenilor cele ce trebue să se facă la cultul dumnezeesc, adaogă cuvintele: *«toate să se facă după cuviință și rânduială»* [3]). Apostolii întrebuințau în liturgia lor și unele formule rămase până astăzi în liturgiile ortodoxe: «*Pace vouă*»... «*Darul Domnului nostru Iisus Hristos*»... rugăciunea domnească, câțiva psalmi, unele imne, cuvinte de binecuvântare și sfințire, cum și proorocii din Vechiul Testament cu privire la Iisus și Biserica sa. La acestea se adăogau de apostoli și cuvintele euharistice, rostite de Mântuitorul la cina cea de taină [4]). Cum că apostolii **nu au scris vr'o liturgie**, se vede de acolo că în canonul cărților sfinte ale Noului Testament, nu aflăm vr'o scriere de felul acesta, ci numai orânduiri scurte asupra cultului și asupra ordinei ce trebuia să domnească într'însul.

---

1) III Moisi 27,30—33.

2) IV Moisi 18,7—32.

3) Corint. 14,26—40. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii ale Bisericei orientale. Cernăuți 1893, pag. 13 23.—Prosper Guéranger, Institutions Liturg., ed. II, Paris 1878, Tom. I, pag. 8 seqq.—Conf. § 6. „Casele de rugăciune în timpul apostolilor", Tom. II, Tez. Liturg., pag, 54—59.— Asem. Heinrich Adolf Koestlin, Geschichte des christlichen Gottesdienstes, Freiburg 1887, S. 5—38.

4) Mat. 26,26.

1. Unii învățați ca d. e. **Bingham, Renaudot, Lebrun,** ș. a., trec marginile adevărului și se încearcă a dovedi că până în secolul IV-lea nu găsim vr'o liturgie scrisă. Părerea lor însă este neîntemeiată, întru cât vedem în cele trei secole prime. o literatură bisericească scrisă, un început de imnologie liturgică, adunări religioase în regulă, zidiri de Biserici, cărți bisericești, orânduiri canonice, ș. a., și nu ne putem închipui că s'au scris de odată tocmai în secolul IV-lea niște liturgii atât de bogate în formă și cuprins, cum le cunoaștem noi înșine în ziua de astăzi. Pe lângă aceasta, iarăși, nu ne putem închipui că creștinii secolului II-lea și al III-lea cari erau atât de entuziasmați în credința și faptele lor sfinte, să stea în nepăsare 200 de ani, și să nu fixeze în scris tocmai ceea ce îi înfrățea mai mult în adunările lor, adică liturgia instituită de Iisus și practicată de apostoli și urmașii acestora. În ajutorul nostru, cum că adică în secolele II-lea și III-lea erau cărți liturgice, mai vine și asemănarea aproape literară ce domnea între liturgiile diferitelor Biserici creștine. Afară de aceasta însuși Proclu patriarhul Constantinopolului († 447), afirmă că ss. Vasilie cel mare și Ioan Hrisostom, au prescurtat liturgiile lor, de pe altele mai lungi, scrise în secolul II-lea și III-lea [1]).

Este drept că avem puține mărturii despre existența cărților liturgice din secolul II-lea și III-lea; dacă însă ne aducem aminte de urgia persecutorilor și de poruncile ce au dat ei de a se arde aceste cărți, înțelegem pentru ce părinții bisericești nu vorbesc de ele în secolele prime, de cât cu multă sfială. Între mulți scriitori, Eusebiu ne arată cum Dioclețian dăduse poruncă să se distrugă Bisericile din temelie și să se ardă cărțile sfinte. Faptul acesta se îndeplinea cu exactitate de slujitori, ca să placă tiranului lor [2]). Iată pentru ce cărțile liturgice de pe acele timpuri nu au ajuns până la noi, ci abia puține din ele, au ajuns până în secolele posterioare persecuțiunilor, când timpul și întrebuințarea le-au distrus cu totul, și când aceste cărți nu mai corespundeau cerințelor timpului. De altfel timpul și împrejurările au distrus și manuscriptele vechi cu conținuturi profane, scrise în limba latină, greacă, ebraică, haldaică, arabă, etc.

2. Să vorbim mai departe în puține cuvinte și despre *modul cum serveau apostolii liturgia.* Formele liturgice plinite de apostoli erau simple, ușoare, pline de nevinovăție, sfințenie și încredere în Dumnezeu. Aceste forme se compuneau din cântări, cetiri, binecuvântări și mărturisiri. Apostolii săvârșeau liturgia după cum o săvârșise și Iisus Hristos. Iar Iisus a instituit liturgia **seara** la cina cea de taină, luând în mâinile sale pâinea ce era

1) Πρόκλου, Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας, in Bingham, Orig. sive antiquit, eccles. versio latina, T. V, I. XIII. c. V p. 173. Vezi P. Migne, Patrologia gr. Tom. 65. Conf. Tez. Lit., T. I, p. 43, n. 10.
2) Euseb. Hist. eccles. lib. VIII c. 2.

pe masă, arătând-o lui Dumnezeu Tatăl, mulţumind, binecuvântând-o, apoi frângând-o, a dat-o apostolilor săi zicând: «*Luaţi mâncaţi acesta este corpul meu...*» [1]). Asemenea luând şi paharul cu vin, sfinţindu-l a dat apostolilor săi zicând: «*Beţi dintru acesta toţi, acesta este sângele meu...*» [2]). Şi a adaos Domnul aceste cuvinte: «*Aceasta se faceţi întru amintirea mea*» [3]). Lucrarea aceasta a finit-o Iisus cu cântări de psalmi [4]).

Tot în chipul acesta a trebuit şi apostolii să urmeze la plinirea sfintei liturgii, căci Domnul le poruncise lor, că «*aceasta să facă întru pomenirea lui*». Apostolii prin urmare, aduceau pe altarul Domnului [5]), pâinea şi vinul, şi mulţumind lui Dumnezeu, le sfinţeau prin rugăciuni şi binecuvântări [6]). Apoi luând pâinea şi frângând-o, se împărtăşeau cu corpul Domnului [7]). După aceea luând paharul cu vin, îl binecuvântau, şi se împărtăşeau astfel şi cu sângele lui Hristos [8]). Toate acestea le fineau cu cântări de psalmi şi rugăciuni [9]). Apostolul Pavel dacă recomandă lui Timoteiu, ca să se facă «*rugăciuni, cereri, făgăduinţe şi mulţumiri pentru toţi oamenii*» [10]), nu are în vedere pentru aceasta alt timp, de cât acela în care se făcea sfânta liturgie. În acest chip tâlcueşte şi fericitul Augustin textul apostolului Pavel [11]).

Apostolii însă fiind obişnuiţi şi cu datinele cultului judaic, au adaos pe lângă sacrificiul euharistic, cetiri din Vechiul Testament, rugăciuni, cântări de psalmi şi unele obiceiuri judaice potrivite Noului Testament, pentru că Legea veche erà în legătură cu cea nouă, şi apoi credincioşii în mare parte erau Iudei. Mai pe urmă intrând mulţi păgâni de seamă în creştinism, a fost nevoe ca şi apostolii să înfloreascâ şi să înfrumuseţeze formele cultului, pentru a fi atrăgătoare şi în acelaşi timp instructive pentru credincioşi. În felul acesta s'au stabilit părţile cumpenitoare liturgice, cari au rămas neschimbate în Biserica ortodoxă până în zilele noastre s. e.: ecteniile, alegerea pâinei şi a vinului, rostirea cuvintelor lui Hristos: «*Luaţi mâncaţi*» şi «*Beţi dintru acesta toţi*», ş. a.

Acum având aceste scurte îndrumări la îndemână, vom încerca pe temeiul sfintei Scripturi şi al tradiţiilor vechi liturgice, să punem în şir sistematic, cele ce compuneau liturgia pe care o săvârşeau sfinţii apostoli.

1) Mat. 26,26. Marcu 14,22; Luca 22,19. I Corint. 11,23—25.
2) Mat. 26,28. Marcu 14,23.
3) Luca 22,19. Conf. Trim. cele patru-sprezece, Bucureşti 1904. T. I, p. 441.
4) Mat. 26,29.
5) Ebr. 13,10. I. Cor. 10,21.
6) I Corint. 10,16.
7) I Corint. 11, 26—27.
8) I Corint. 11, 26—27.
9) Fapt. Apost. 2,42.2,47.20,11.
10) I Tim. 2,1. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 555.
11) Augustin. Epist. 149, ad Paulinum.

3. Când se adunau apostolii cu creştinii în casele lor de rugăciune, pentru a săvârşi sfânta liturgie, începeau acest serviciu dumnezeesc cu rugăciuni [1]). Urmă după acestea cântarea imnelor şi a psalmilor, cari au trecut pentru totdeauna în cultul creştin, din cauza frumuseţei şi a bogăţiei conţinutului lor. Imnele însă nu erau numai psalmi, ci şi cântări întocmite în Legea nouă, şi numite de apostolul Pavel «*spirituale*» pentru că erau compuse sub inspiraţiunea sfântului Spirit [2]). Se făceau cetiri şi din scriptura Vechiului Testament, iar mai apoi şi din **epistolele** apostolilor, cum şi din evangelii. Despre faptul că se ceteau epistolele în Bisericile întemeiate pe timpul apostolilor, aducem un text din epistola apostolului Pavel I-a către Tesaloniceni, prin care îi îndeamnă ca această scriere să se citească «*tuturor fraţilor sfinţi*»[3]). De şi apostolul nu arată ca să se ceteascâ epistola sa la liturgie, totuşi spune în alt loc, ca epistolele să se ceteascâ «*în Biserică*» [4]), deci când se adunau creştinii pentru împărtăşirea cu sfânta euharistie, căci alte adunări afară de acestea nu erau. Dar epistolele fiind introduse în cult, urma de la sine, ca să se ceteascâ şi **evangeliile** cu învăţăturile Celui ce a chemat pe pescari la apostolat [5]). Se zicea apoi o rugăciune comună (un fel de ectenie) făcută de toţi asistenţii, «*pentru toţi oamenii, pentru împăraţi, pentru toţi cari sunt în diregătorii, ca să petrecem viaţă lină şi cu odihnă, în toată pietatea şi curăţenia*» [6]). După aceea se făcea **sărutarea păcei,** simbolul frăţiei [7]), şi apoi aducerea prinoaselor [8]), cari constau din pâine, vin, poame şi alte roade ale pământului. Cu acestea toate, legau apostolii şi **predica,** căci apostolul Pavel aflându-se în Troada, şi aci adunaţi fiind discipulii ca să frângă pâinea, apostolul a prelungit cuvântul până la miezul nopţei [9]).

După ce se terminau părţile sus enumărate şi anume: rugăciunile, cântările, psalmii, cetirile Vechiului şi Noului Testament, rugăciunea comună, sărutarea păcei şi aducerea prinoaselor, venea la rând actul cel mai însemnat şi adică plinirea sacrificiului **euharistic.** Lucrarea aceasta se cheamă în sfânta Scriptură «*frângerea pâinei*» (κλάσις τοῦ ἄρτου [10]). Ea se începea după exemplul lui Hristos cu rugăciuni de mulţumire, şi se încheea din partea poporului cu afirmaţiunea «*amin*» [11]). Se făcea după aceasta prin rugăciuni şi binecuvântări, sfinţirea şi pre-

1) Fapt. Apost. 2,46. I Tim. 2,1.
2) Efes. 5,19. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 473.
3) I Tesal. 5,27. Conf. Tez Lit., T. II, p. 58.
4) Colos. 4,16.
5) Euseb. Histor. eccles. l. II c. 15.
6) I Tim. 2,23. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 555.
7) Rom. 16,16. I Corint. 16,20. I Tesal. 5,26. II Corint. 13,12. I Petru 5,14.
8) I Corint. 11,20—22.16,1—3. Evr. 13,16.
9) Fapt. Apost. 20,7.
10) Fapt. Apost. 2,42.2,46.20,11.
11) I Corint. 14,16.

facerea pâinei și a vinului în corpul și sângele lui Iisus, rostindu-se cuvintele cu cari a instituit el sacrificiul cel sfânt: «*Luați mâncați*» și «*Beți dintru acesta toți*» [1]). Frângându-se apoi sfânta pâine [2]), se făceau pomenirile celor vii și celor morți [3]), se cetea rugăciunea domnească, și urmă *împartașirea* cu sfintele daruri și rugăciunea finală cu care se elibera poporul [4]).

Terminându-se toate acestea, nu erau trecuți cu vederea nici săracii și flămânzii poporului. Pentru aceștia în deosebi, se

Agapele sau mesele frățești ale primilor creștini. (Fapt. Apost. c. 6).

așeză acum cina cea *comună* (κοινωνία) numită și *ospățul de dragoste* (ἀγάπη) întru aducerea aminte de cina cea de taină [5]). Din ospățul acesta gustau toți creștinii și mai ales săracii. El se făcea din prinoasele aduse de cei bogați, și puse pe masă

1) I Corint. 11,23–25.
2) I Corint. 10 16.
3) Evr. 13,7.
4) Fapt. Apost. 2,42. 2,46. 20,11.
5) Vezi și Mich. Heinecii, Abbildung des alten und neuen Griechische Kirche, Leipzig, 1711, III Th. S. 289.

pentru gustare în frăţie şi dragoste. La ospăţul acesta cei 7 diaconi serveau şi împărţeau hrană celor ce erau la masă [1]). Cum vedem, ospăţul agapă, era la început în strânsă legătură cu plinirea euharistică.

4. Unii scriitori cred că frângerea pâinei euharistice se făcea în timpul apostolilor, după cina comună, adică după agapă. Ei se întemeează pe aceste cuvinte ale apostolului Pavel din epistola I către Corinteni Capitolul XI, vers 20: «*Deci adunându-vă voi într'un loc*, zice apostolul, *aceasta nu este pentru a mânca cina Domnului; căci fie care îşi pune cina sa mai înainte spre mâncare, în cât unul este flămând, iar altul este beat*». Dar aci prin cuvintele «*cina Domnului*» (κυριακὸν δεῖπνον) după interpretarea lui Ambrosiu, a sfântului Ioan Hrisostom şi a fericitului Augustin, se înţelege agapa, iar nu ospătul euharistic [2]). Noi însă întemeiaţi pe textele sfintei Scripturi şi pe sâmburele ritualului liturgic rămas în fiinţă neschimbat până în zilele noastre, nu putem admite că tocmai credincioşii timpurilor apostolice se ospătau mai întâiu cu hrană obişnuită la agapă, şi apoi după aceea primeau şi hrana nemuritoare euharistică, adică corpul şi sângele Domnului. În felul acesta din urmă, nu ar mai avea rost cuvintele apostolului Pavel îndreptate către Corinteni: «*Drept aceea, ori cine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi corpului şi sângelui Domnului. Deci, fie care să se cerceteze pe sine însuşi, şi aşa să mănânce dintru această pâine şi să bea dintru acest pahar*» [3]). Prin urmare, mai întâiu se primea de credincioşii vrednici, hrana euharistică în tresvie sufletească şi trupească, şi apoi după aceea urma agapa comună pentru hrana obişnuită a adunărei [4]).

Aci ni s'ar putea aduce obiecţiunea că în Troada s'a făcut frângerea pâinei *seara*, pentru că apostolul Pavel a prelungit cuvântul până la miezul nopţei (Fapt. Ap. 20,7); deci agapa s'a mâncat înainte de ospăţul euharistic. Noi însă răspundem la

---

1) Fapt. Apost. 20, 7.

2) Bisping, Erklärung des ersten Briefes an die Korinther, Münster, 1883, S. 205. Tot aşa înţelege şi Teofilact al Bulgariei, că adică la agape bogaţii erau sătui şi beţi, iar săracii erau flămânzi. Conf. Trimiterile cele patrusprezece ale s. apostol Pavel, Bucureşti 1904. Tom. I, pag. 437—438.

Iar tâlcuirea canonului 74 al sinodului al VI-lea ecumenic, din Pidalion ediţia din mânăstirea Neamţul an. 1844, pag. 192, cu privire la oprirea agapelor, sună ast-fel: „Obiceiul era apostolic de a face creştinii ospăţuri în Biserică... *ca după împărtăşirea cu sfintele taine*, precum zice Hrisostom în voroava 27 a celei I către Corinteni... cei mai avuţi să poftească pe cei mai săraci şi toţi împreună şezând să mănânce... Cei mai avuţi însă dintre Corinteni, îşi mâncau singuri bucatele lor, şi nu dau şi celor săraci, în cât de aci urma că unul era flămând iar altul era beat".

3) I. Corint. 11, v. 27—30.

4) In chipul acesta grăesc: Tertulian (De corona militis. c. 3), Ioan Hrisostom (Hom. 27 in epist. I c. Corint.), Jeronim. (Comment. in epist. I c. Corint.) s. a.

aceasta, că în sfânta Scriptură nu se spune în ce oră din acea zi s'a frânt pâinea, ci numai că s'a prelungit cuvântul până la miezul nopţei [1]). A fost cu putinţă deci, ca euharistia să fi fost plinită în cursul acestei zile, şi numai cuvântul s'a prelungit. Sau chiar dacă s'a săvârşit frângerea pâinei în acea seară, totuşi înainte de ospăţul euharistic, nu aflăm vr'o urmă de agapă. Afară de aceasta, agapele nu se făceau la fie care ospăţ euharistic, ci numai când erau prinoase îndestulătoare.

O seamă de Protestanţi, se mai încearcă a dovedi că frângerea pâinei adică liturgia din timpul apostolilor, erà o *copie după serviciul divin ebraic* al Vechiului Testament. Pentru a susţine acest lucru, Protestanţii se provoacă la unele serbători din Vechiul Testament (Exod. 13,3—10), la formele de binecuvântări mozaice (Num. 6,24—26), la jertfe, ş. a., zicând că acestea au fost prototipul frângerei pâinei. Noi însă am făcut studii îndelungate asupra Vechiului Testament, şi nu am aflat într'însul vr'un act de servire divină, care să se asemene cu cina euharistică, instituită de Domnul şi urmată de apostolii săi. Cele ce arată Protestanţii în Vechiul Testament, nici pe departe nu se aseamănă cu ospăţul euharistic. Iar dacă în timpul apostolilor, ca şi astăzi, se ceteau la frângerea pâinei, şi bucăţi din Vechiul Testament, aceasta nu e o dovadă că cina euharistică, sau liturgia apostolilor, erà împrumutată din judaism.

§ 18.

Liturgia în secolul al II-lea.

Pe la începutul secolului al II-lea şi chiar în tot cuprinsul acestui secol, cultul creştinilor era îmbrăcat tot în simplitatea lui apostolică. Din scrierile lui *Clement Romanul* († 100 [2]), şi cu deosebire din cele ale lui *Ignatie Teoforul* († 107 sau 116 [3]), învăţăm că serviciul divin se săvârşea de episcopi, preoţi şi diaconi. Ei compuneau clerul bisericesc, ca instituţie sacerdotală şi deosebită de mireni. Episcopul era reprezentantul văzut al lui Hristos, presviterii, reprezentanţii apostolilor. Fără

1) Mulţi cred că apostolii frângeau pâinea **seara**, căci şi Domnul, zic ei, a făcut seara cina cea de taină (Mat. 26,26—31), şi tot seara a frânt pâinea apostolul Pavel în Troada (Fapt. Apost. 20,7). Şi numai după timpul apostolilor s'a frânt pâinea în timpul zilei. Dar noi nu găsim texte în sfânta Scriptură că apostolii frângeau pâinea seara, ci găsim textul că apostolii frângeau pâinea „în toate zilele“ (Fapt. Apost. 2,46), iar nu „în toate serile“. (Autorul).

2) Clem. Rom. Epist. ad. Corint. cap. 59—61: Ἡμεῖς δὲ ἀθῷοι ἐσόμεθα ἀπὸ ταύτης ἁμαρτίας κ. τ. λ. Asem. Clem. Rom. Epist. ad Smyrn. c. 7: Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται... τῆν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος... προσέχειν δὲ τοῖς προφήταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ εὐαγγελίῳ.

3) Conf. Heinr. Adolf Koestlin, Geschichte des christlichen Gottesdienstes Freiburg 1887, S. 23.

episcopi și presviteri, nu se săvârșea nici o lucrare sfântă, și adică nici botezul, nici euharistia, nici nunta, nici agapele. Diaconii erau ajutătorii episcopilor și ai preoților. Participarea la serviciul dumnezeesc public, era obligatoare pentru toți creștinii. Acum din serviciul divin făceau parte ca și în secolul apostolic, rugăciunea, cântarea, cetirea sfintei Scripturi și cuvântul sau **predica**.

a) Rugăciunea era mijlocul de comunicare a credincioșilor cu Dumnezeu. Ea se înălță pentru toți creștinii, pentru Biserică, pentru episcopi, domnitori, pentru toți oamenii și chiar pentru dușmani. Cântarea se făcea prin horul creștinilor pentru prea mărirea lui Dumnezeu. Imne bisericești de pe atunci nu ne-au rămas. Ignatie Teoforul trece de întemeetor al cântărei antifonice, adică al cântărei în două horuri. Sfânta scriptură se cetea ca și mai 'nainte, iar după aceea se explica poporului de către episcopi și preoți sub formă de predică.

Partea principală a serviciului divin era euharistia cu elementele ei pâinea și vinul, prefăcute prin rugăciunea ministrului altarului și chemarea sfântului Spirit, în corpul și sângele Domnului. Euharistia se împărțea poporului sub ambele chipuri în deosebi. Primirea euharistiei era obligatoare pentru ori ce creștin; cel ce nu o primea nu avea partășie cu Hristos, și nu luă parte la patimile, moartea și răscumpărarea Domnului. Cu euharistia se împreunau și agapele. Celelalte taine erau în legătură cu serviciul divin public.

O scrisoare de mare preț în care se oglindește cultul creștinilor din începutul secolului II-lea, ni s'a păstrat până în ziua de astăzi. Aceasta e scrisoarea lui **Pliniu** *al II-lea cel tânăr* († 114) proconsolul Bitiniei, trimisă pe la anul 104 lui Traian împăratul Romanilor. Într'însa se vădește cercetarea judecătorească ce o face Pliniu asupra cultului creștinilor din provincia sa. Iată ce scrie Pliniu împăratului său: *«Creștinii mărturisesc că toată vina sau rătăcirea lor constă în obiceiul pe care îl au, că într'o anumită zi* (soliti stato die = Duminica) *se adună împreună în zorile zilei* (ante lucem convenire), *cântă cântece de laudă lui Hristos ca lui Dumnezeu, și se leagă prin jurământ că să nu facă rău cuiva, să nu săvârșească nici hoții, nici bătăi, nici preacurvii, să nu calce credința, să nu respingă chezășia dacă s'ar cere aceasta. Făcând aceste legăminte, ei se împrăștie, și după aceea din nou se adună pentru primirea hranei obișnuite și nevinovate (euharistia). Însă și aceasta ei au lăsat-o când eu după porunca ta, am hotărât ca să se oprească adunările tainice»* [1]).

Dar o descriere mai complectă a serviciului divin din se-

1) Epistola 97 (al. 96) Lib. X, n. 7. C. Plinii Secundi Bithyniae Propraetoris ad Trajanum relatio:

„Adfirmabant autem hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris quod

colul II-lea, ni s'a păstrat în cele două apologii ale lui **Iustin** *Filosoful* şi *Martirul* († 163 sau 167). Prima apologie a fost trimisă de Iustin, împăratului Antonin Piul (a. 138—161) şi senatului roman; iar a doua apologie a fost trimisă împăratului Marcu Aureliu (161—180).

b) Cea **dintâiu apologie,** cu deosebire ne procură o comoară foarte bogată de aşezăminte liturgice din timpul autorului [1]). În capitolul 65 al acestei apologii cetim următoarele cuvinte cu privire la **plinirea liturgiei** credincioşilor pe acele timpuri: «*Iar noi după ce l-am botezat pe cel ce s'a întărit în adevăr*, zice apologetul Iustin, *il ducem pe el la cei ce se zic fraţi* (ἀδελφοὺς), *la locul unde sunt adunaţi aceştia, ca să facă rugăciuni comune pentru noi, pentru cel luminat, şi pentru toată lumea întreagă... Finind rugăciunile ne plecăm unul altuea, şi* **ne sărutăm** *frăţeşte* (ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα), *unul cu altul. Apoi ii aduc celui mai mare* (τῷ προεστῶτι) *dintre fraţi, pâine şi un potir cu apă şi vin; acesta luându-le trimite laudă şi mărire către Părintele a toate, prin numele Fiului şi al sfântului Spirit, făcând şi mulţumire pentru cele ce ne-am învrednicit de la el. Terminând el rugăciunile şi mulţumirea, tot poporul răspunde zicând într'un glas «amin»... După ce a mulţumit proistosul şi a cântat poporul, împărţesc de la noi cei ce se zic diaconi, dând fiecăruia din cei de faţă, ca să se*

Christiani essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem; seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latronicia", etc. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii ale Bis. orientale, Cernăuţi, 1898, p. 23. – Conf. Prosper Guéranger, Institutions Liturg. Paris 1878 T. I, p. 48. – Asem. Ios. Bingham, Origines sive antiquitates eccl., op. c., Tom. 5, p. 127. – Conf. Euseb. Hist. eccl. III, 33.

La această scrisoare împăratul Traian răspunde lui Pliniu: „*Nu trebue să mai faci de acum înainte vr'o cercetare în contra creştinilor; iar dacă ei sunt ţie pârâţi, şi se dovedeşte că în adevăr sunt creştini, să-i pedepseşti pe ei. Acei cari mărturisesc că nu sunt creştini şi se închină zeilor noştrii, chiar de ar fi bănuiţi, să nu le faci lor vr'un rău*". C. Plinii, Epistolae Selectæ.

1) Iustin Martirul în capitolul 13 al primei apologii, arată păgânilor sârguinţa creştinilor la rugăciune zicând: „*Facem rugăciune şi pentru creaturi, şi pentru a ne îndruma pe calea cea bună şi pentru înaintarea neamului... şi să nu fim în necurăţenie*" (ἐν ἀφθαρσία).

Apoi în capitolul 26 cetim aceste cuvinte: „*Ei* (păgânii) *au născocit acele nelegiuiri şi acele bârfiri, cum că noi după stingerea luminei* (la cult), *ne dăm la fapte imorale şi mâncăm* **carne omenească,** *lucruri ce noi nu cunoaştem; şi cu toate acestea ei nu au fost pedepsiţi pentru aceste minciuni*".

În capitolul 27 autorul dă pe faţă desfrânarea urâcioasă a păgânilor, în următorul chip: „*Căci precum cei vechi ţineau turme de boi, sau de capre, sau de oi, sau de animale felurite, tot aşa şi acum, se ţin* **copii** *numai pentru lucruri de desfrânare... Voi* (păgânilor) *în loc să le desfiinţaţi din împărăţia voastră, luaţi pentru aceasta dajdie şi bir... Unii îşi prostituesc singuri copiii şi femeile; alţii se ciuntesc în public pentru scopuri nefireşti*", etc.

împărtăşească din euharistie—din pâine, vin şi apă—; şi celor ce nu sunt de faţă, le duc pe acasă» [1]).

În capitolul 66 al apologiei lui Iustin urmează cugetările **dogmatice** ale apologetului asupra euharistiei: «*Şi mâncarea* (καὶ ἡ τροφὴ), *aceasta, se numeşte la noi «euharistie»* (εὐχαριστία), *cu care nu e ertat nimănui altuia a se împărtăşi, de cât numai celui ce crede că cele ce l'am învăţat sunt adevărate, care s'a spălat cu botezul, şi care trăeşte cum a poruncit Hristos. Noi luăm acestea* (pâinea şi vinul), *nu ca pe o pâine simplă, şi nici ca pe o băutură obişnuită, ci noi credem că mâncarea aceasta asupra căreia s'a pronunţat bine cuvântarea prin mijiocul rugăciunei cu cuvintele Lui, şi care prin introducerea în noi, nutreşte corpul şi sângele nostru, este însuşi corpul şi sângele lui Hristos cel ce s'a încorporat* [2]). *Căci astfel ne-au predat apostolii în memoriile scrise de ei, cari la noi se numesc* **evangelii** (εὐαγγέλια), *că aşà li s'a poruncit de Iisus, când a luat pânea a mulţumit şi a zis: «aceasta să faceţi întru amintirea mea» (Luca 22, 19), «acesta este corpul meu» (Mat. 26, 26-28); şi asemenea când a luat potirul şi a mulţămit şi a zis: «acesta este sângele meu».* (Mat. 26, 27—28 [3]).

Mai departe în capitolul 67 al numitei apologii vedem din cuvintele următoare cum se făcea liturgia în ziua **Duminicei**, şi cum se împărţeau **ofrande** la cei săraci. «*Totdeauna ne aducem aminte de acestea,* zice apologetul Iustin; *iar noi cei ce avem mai mult, îi ajutăm pe toţi cei ce au lipsă, şi suntem pururea uniţi unul cu altul... Şi în aşa zisa zi a soarelui* (καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρα = *Duminica), ne adunăm la un loc, toţi cei ce petrecem prin oraşe şi prin sate* (κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς) *şi cetim până când iartă timpul memoriile apostolilor* (ἀπομνημονεύμανα τῶν ἀποστόλων) *şi cărţile proorocilor* (συγγράμματα τῶν προφητῶν). *După ce a finit cetetul, ţine proistosul o* **cuvântare**, *în care îndeamnă şi cheamă la urmarea acestor învăţături bune. Apoi ne sculăm toţi împreună, şi precum am zis* (în capitolul 65), *finind noi rugăciunea, se aduce pâine, vin şi apă, şi proistosul înalţă rugăciuni asemenea şi mulţumiri, cât îi este cu putinţă, iar poporul răspunde zicând «amin»* [4]).

---

1) Iustin. Mart. Apologia I pro Christianis c. 65, 66, 67. I. P. Migne, T. VI.—Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. liturg. op. c., p. 23. Asem. Archim. Ghenadie Enăceanu, Patristica sau studiul istoric asupra părinţilor bis., Bucureşti, 1878, pag. 43. Textul grecesc al acestui capitol se află şi în „*Codex Liturgicus*" al lui Hermann Adalbert Daniel, Tom. IV, p. 11 seqq. Lipsiae, 1853.

2) Conf. Herm. Adalb. Daniel „Codex Liturg.", op. c., p. 12. P. Migne, Patr. gr., Tom. 6.

3) Dr. Teodor Tarnavschi, op. c., p. 24.—Conf. Arhim. Ghenadie Enăceanu, Patristica, op. c, p. 43.—Asem. Herm. Adalb. Dan. „Codex Liturgicus", op. c., p. 13, Tom. IV.

4) Herm. Adalb. Dan. „Codex", op. c., p. 14, T. IV. Conf. Tez. Lit, T. II, p. 568.

«Şi după aceea se dă fie căruia a se împărtăşi din cele binecuvântate, şi celor ce nu sunt de faţă, li se trimite prin diaconi. Cei bogaţi şi cei ce voesc, dau **ofrande** *fie care după a sa bună voinţă. Ofrandele strânse se duc la proistos şi acesta vine în ajutorul orfanilor şi văduvelor, celor ce din cauza boalei, sau din alte cauze au lipsă, şi celor ce sunt în lanţuri şi străinilor ce petrec în loc cu trecerea; în scurt proistosul se face purtătorul de grijă pentru toţi cari se află în nevoe»* [1]).

În **apologia II-a** trimisă lui Marcu Aureliu, Iustin Martirul complectează cele zise în apologia I-a, arătând că substanţa cultului creştin este adoraţiunea lui Dumnezeu Tatăl, a lui Dumnezeu Fiul şi a sfântului Spirit [2]).

c) Dar în secolul II-lea plinirea liturgiei se făcea nu numai în ziua anumită (stato die) cum zice Pliniu, şi Iustin Martirul (ziua soarelui), ci şi în celelalte zile ale săptămânei. Duminica însă era ziua obligatoare pentru aceasta, pe când celelalte zile ale săptămânei, erau legate de împrejurări, s. e. persecuţii, nevoi, ş. a. Cum vedem la plinirea euharistiei, se ceteau bucăţi din Vechiul şi Noul Testament, predica adică explicarea bucăţilor din scriptură, rugăciunea domnească şi rugăciunea credincioşilor, la care nu luau parte cei ne botezaţi. În aceasta se făceau rugăciuni pentru toţi oamenii [3]), pentru duşmani [4]), pentru autorităţi [5]), şi pentru cei ce ne urăsc pe noi.

Credincioşii după aceasta se sărutau frăţeşte în semn de împăcare (pe temeiul cuvintelor din Mateiu 5,23), se întreceau în pietate, se aduceau prinoasele la altar, se făceau rugăciuni şi mulţumiri de episcop ori presviter, şi urma apoi împărţirea şi împărtăşirea cu sfânta euharistie (διάδοσις καὶ μετάληψις). Împărţirea sfintei euharistii se făcea prin diaconi; iar Iustin arată

---

1) Herm. Adalb. Dan. „Codex.", op. c., p. 14., Tom. IV.—P. Migne, Patrologia gr. Tom. VI. Apoi tot în acelaşi capitol apologetul adaogă: *„Iar ziua soarelui în care ne adunăm cu toţii, este* **aleasă,** *pentru că aceasta este ziua întâia, în care Dumnezeu a făcut totul... şi Iisus Hristos în această zi a înviat din morţi; căci în ziua înainte de Sâmbătă l'au răstignit, iar în ziua după Sâmbătă, care este ziua soarelui, s'a arătat apostolilor şi 'i-a învăţat acestea pe care noi vi le-am arătat".* Vezi, Herm. Adalb. Dan. „Codex Liturg.", op. c., p. 14. Tom. IV.

2) P. Migne, Patrologia, Tom. VI, pag. 441, seqq. **Un isvor** din sec. II, scurt dar de mare preţ pentru liturgia acelui timp, este şi Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων. In capitolul XIV al acestei cărţi cetim: „În Duminica Domnului (κατὰ κυριακὴν δὲ Κυρίου), adunându-vă, să frângeţi pâinea (ἄρτον) şi să faceţi euharistie (εὐχαριστήσατε), după ce mai nainte aţi mărturisit păcatele voastre".

Acestea le citim şi în epistola lui **Varnava** cap. 15: „Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην, ἐν ᾗ καὶ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς" = De aceea ne şi adunăm în ziua a 8-a (adică Duminică) în care şi Iisus a înviat din morţi... etc.

3) Iustin. Mart. Dialogus cum Tryphone c. 35: Ὑπὲρ ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων.

4) Iustin. Mart. Apol. I. c. 14: Καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι.

5) Iustin. Mart. Apol. I. c. 17: Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων... εὐχόμενοι

că toți credincioșii cei de față primeau pâine, vin și apă (ἀπὸ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος). *Pâinea se da în mână; iar vinul amestecat cu apă se da dintr'un potir.* După împărtășirea credincioșilor cu sfântul corp și sânge al Domnului, se adunau **mile** pentru săraci, văduve, orfani și streini. Acum agapele erau despărțite de serbarea euharistică și se făceau mai rar.

Din acestea se vede că Iustin descrie foarte pe scurt liturgia timpului său, fără a arăta și ritualul mai amănunțit ori cuprinsul rugăciunilor liturgice. Cauza acestei lipse a fost că el s'a adresat cu apologiile lui împăraților Antonin Piul și Marcu Aureliu, precum și senatului roman, adică păgânilor streini de cultul creștinilor [1]).

Iar *Irineu* episcopul Lugdunului († 202) și discipulul lui Policarp, privește euharistia ca o jertfă a Noului Testament pe care Biserica a primit-o de la Iisus și apostolii săi, și o aduce în toată lumea. Prima parte a euharistiei, după Irineu este aducerea darurilor de către credincioși, adică aducerea pâinei și a vinului, cari încă nu sunt, zice el, corpul și sângele lui Hristos. Apoi urmează sfințirea darurilor, cuvintele de instituire și rugăciunea Bisericei pentru trimiterea sfântului Spirit, să săvârșească această lucrare, adică să prefacă pâinea în corpul lui Hristos, iar vinul în sângele său.

Din cuvintele lui Iustin Martirul și ale lui Irineu conchidem, că liturgia în secolul II constă din două părți: a) *din cântare, cetirea sfintei Scripturi cu tâlcuirea ei, și din rugăciunea publică;* b) *din sărutarea frățească, alegerea pâinei și a vinului pentru darurile sfinte și prezentarea lor proistosului ca să le sfințească, rugăciunea către sfântul Spirit pentru prefacerea darurilor, plinirea euharistiei, și apoi împărțirea și gustarea euharistiei, cum și binecuvântarea poporului.*

§ 19.

Liturgia Constituțiunilor apostolice din secolul al III-lea, și jumătatea primă a secolului al IV-lea.

În secolul III-lea, și în prima jumătate a secolului al IV-lea, Biserica primind o organizațiune mai întinsă, făcu ca și liturgia să aibă o mai mare înflorire. Proistoșii bisericești îmbogățiră ritualul liturgic cu rugăciuni noui și cu așezăminte impunătoare. Înflorirea aceasta însă, nu a fost pretutindinea

1) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., p. 28—30. Și în scrierea din secolul II „Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων", cetim (cap. XIV): „Iar în Duminica Domnului (κατὰ κυριακὴν δὲ Κυρίου), adunându-vă, să frângeți pâinea (ἄρτον) și să faceți euharistie, după ce mai nainte ați mărturisit păcatele voastre".

asemenea; ci fie care Biserică metropolă îşi avu gustul său propriu liturgic, de şi substanţa erà pretutindenea una şi aceeaşi.

Secolul al III-lea ni se înfăţişează mai bogat şi în mărturii liturgice, de càt secolele trecute. Mărturiile acestea le scoatem din scrierea «Παιδαγογός» a lui Clement episcopul Alexandriei († 215); apoi din scrierile: «*De jejuniis*», «*De virginibus velandis*», «*De cultu feminarum*» şi «*Ad uxorem*», ale lui Tertulian († 240); din scrierea «*Contra Celsum*», a lui Origen († 254); din tratatele: «*De lapsis*» şi «*De oratione Dominica*», ale lui Ciprian, etc. Pe lângă acestea, multe din actele martirice, din aşezămintele apostolice şi din monumentele liturgice, ne mărturisesc cum se făcea serviciul divin în acel secol, şi cum înflorea treptat pe atunci, sfânta noastră liturgie.

La această înflorire liturgică, au contribuit în deosebi chiar persecuţiunile din partea păgânilor, întinse cu repeziciune asupra creştinilor. În mijlocul acestor suferinţe, creştinii îşi găseau mângâerea sufletească numai în casa lui Dumnezeu. Propăşirea formelor liturgice a mai fost motivată de lupta cu ereticii gnostici, cari se nevoiau pe toate căile a-şi împodobi cultul eretic, pentru a amăgi cu acesta pe creştinii drept măritori, şi a-i chema în staulul rătăcirei. Ortodocşii la rândul lor, căutau a opune frumuseţea lor liturgică, curată şi plină de sfinţenie, uneltirilor amăgitoare născocite de propoveduitorii gnosticismului. Dar şi păgânii îşi împodobeau acum cultul în felul şi gustul lor. Pentru aceea mulţi dintre creştini cădeau în cursele păgâneşti şi intrau în capiştele idololatre. Iată dar pentru ce creştinii se sileau a înfrumuseţa cât mai mult a lor sfântă liturgie. Voiau cu aceasta să fie adică mulţumiţi în suflet şi să opună pe de altă parte curăţenia cultului lor, amăgirilor eretice şi păgâneşti.

Ca să ne luminăm mai bine asupra liturgiei din secolul III-lea, şi prima jumătate a secolului al IV-lea, am putea să luăm în vedere liturgia sfântului **Iacov** ca pe cea mai veche dintre toate liturgiile, şi s'o arătăm aşa cum era ea în acel timp; dar din cauza multor înfloriri ce i s'au adaos mai târziu din dragostea creştinilor, acum ne ar fi greu a o arăta aşa cum se afla în vechime. De aceea vom lua mai bine în vedere liturgia orientală din cartea a VIII-a a Constituţiunilor apostolice, atribuită lui **Clement Romanul** [1]), aşa cum era ea în secolul al III-lea şi în

1) Titlul Constituţiunilor apostolice este acesta: „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων δια Κλήμεντος" (Constituţiunile apostolice prin Clement); deci toate cele 8 cărţi ale Constituţiunilor sunt atribuite lui Clement Romanul († 100). De aci deducem cu toţi scriitorii, că însăşi Constituţiunile apostolice atribuesc această liturgie din cartea VIII, acestui Clement, care numai a urzit-o înscris. Apoi şi Proclu patriarhul Constantinopolului († 447) în scrierea sa „Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας", zice că Clement a predat înscris o liturgie, dictată lui de apostoli.

Totuşi în capitolul II al acestei liturgii, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 49, cum şi în alţi Codici, se văd şi orânduiri zise ale apostolului Andreiu, sub titlul acesta: „Φημὶ ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου" (Zic şi eu Andreiu fratele lui Petru).

jumătatea d'întâiu a secolului IV, fiind că aceasta şi-a păstrat întâmplător originalitatea ei, de şi nu s'a bucurat de autoritatea liturgiei sfântului Iacov [1]). Din cauză că liturgiei clementine nu i s'a dat prea multă atenţiune, de aceea ea nu a primit înflorituri. Liturgia Constituţiunilor apostolice se desparte în două: în liturgia *catehumenilor* sau a *chemaţilor*, şi în liturgia *credincioşilor* [2]).

a) *Liturgia* **catehumenilor** (κατηχουμένων) începea cu cetiri din sfânta Scriptură rostite de cetet (ὁ ἀναγνώστης) cu formula: «Aşa grăeşte Domnul» [3]). El cetea mai întâiu bucăţi din cărţile Vechiului Testament şi anume: din cărţile lui Moisi, Isus Navi, ale Judecătorilor, din cărţile Impăraţilor, din Paralipomena, din cărţile Ezra, Neemia, Estir, Iov, Solomon, şi din cei 16 prooroci [4]). După acestea se cântau psalmi într'o melodie duioasă şi aproape unisonă [5]).

Urmau apoi cetiri din Noul Testament şi adică: din Faptele apostolilor, din epistole şi din evangelii. *Evangeliile* se ceteau de diacon şi presviter, şi se ascultau de popor cu multă pietate şi linişte [6]). Terminându-se cetirea evangeliei, poporul zicea: «Mărire ţie Doamne» (δόξα σοι κύριε [7]). După aceasta se rostea **predica** (διδασκαλίας λόγον) de către preot (ὁ χειροτονηθείς), care începea cu cuvintele: «Darul Domnului nostru Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl şi împărtăşirea sfântului Duh, să fie cu voi cu toţi» [8]).

Apoi capitolul XI al acestei liturgii, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 60, şi din alţi Codici, poartă acest titlu: „Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου" (Rânduеala lui Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu). Şi apoi acel capitol începe cu cuvintele atribuite lui Iacov fratele lui Ioan: „Φημὶ δὴ κ'ἀγὼ, Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου" (Zic şi eu Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu).

Unii liturgişti deci, conduşi de aceste titluri, înţeleg că autorul cărţei a VIII-a a Constituţiunilor, atribue *apostolului Andreiu* liturgia aceasta, de la începutul ei şi până la capitolul XI; iar de aci până la fine adică până la capitolul XXIII, se atribue *apostolului Iacov cel Mare*. Sau: liturgia catehumenilor este a apostolului Andreiu, iar liturgia credincioşilor, a apostolului Iacov. Cu toate acestea, liturgia întreagă se zice „clementină". Conf. P. Migne, Patr. gr., T. I.

1) Hermann Adalb. Daniel, Codex Liturg. op. c. Tom. IV, p. 42: „Postquam Krabbius, Dreyius aliisque studium... Constitutionum Apostolicarum origine... sex libros priores conscriptos esse sæculo tertio ad finem vergente, septimum quarti sæculi initia ostendere, octavum circa medium sæculum quartum", etc.

2) In Codicele lui Daniel, Tom. IV, textul grec al acestei liturgii, se cuprinde în 15 file 8⁰, adică de la pag. 48—79. El se împarte în 23 capitole, însemnate cu cifre romane.

3) Chrysostom. Homilia 19 in Acta Apost.: Τάδε λέγει Κύριος... ὁ ἀναγνώστης ἐκφωνεῖ λέγων.

4) Constit. Apost. lib. II, c. 39, 50, 57.—Conf. p. 32, T. I, Tez. Liturg.

5) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Liturgii, op. c., p. 32. — Conf. Daniel, Tom. IV, n. I, p. 48, şi p. 14—24.

6) Constit. Apost. lib. II, c. 57. — Conf. pag. 474 şi 569, T. II, Tez. Lit.

7) Ioan Chrysost. Hom. 52. De circo.

8) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. liturg. p. 32.—Conf. p. 578, Tom. II, Tez. Liturg. — Daniel, Codex, Tom. IV, n. II, p. 49.

În textul grecesc al acestei liturgii, urmează imediat după ţinerea predicei, aceste cuvinte sub formă de titlu : «*Zic şi eu Andreiu fratele lui Petru*» [1]), să se scoale toţi, şi diaconul (ὁ διάκονος), dintr'un loc înalt (amvonul), să strige cu glas tare : «nimeni din ascultători (ἀκροώμενοι), nimeni din cei necredincioşi» (ἀπίστων [2]). La aceste cuvinte «ascultătorii» adică clasa I a catehumenilor precum şi necredincioşii eşeau din Biserică. (Conf. Tez. Lit., T. II, pag. 115).

Diaconul apoi cu voce tare zicea clasei a II-a catehumenilor : «rugaţi-vă catehumenilor (κατηχούμενοι). La aceste cuvinte toţi credincioşii într'un gând se rugau pentru ei zicând : «Doamne milueşte» (Κύριε ἐλέησον [3]). Catehumenii fiind în genuchi, se ruga diaconul împreună cu credincioşii pentru ei, ca Dumnezeu să asculte cererile lor, să le descopere evangelia lui Hristos, etc. După rugăciunea aceasta diaconul zicea: «sculaţi-vă catehumeni... plecaţi-vă şi primiţi binecuvântarea». Apoi episcopul (ἐπίσκοπος) cetea asupra capeteler plecate rugăciunea : «Doamne a tot puternice» (Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ [4]). Luând catehumenii binecuvântarea, îi trimitea diaconul zicând : «eşiţi catehumenilor în pace» (προέλθετε οἱ κατηχούμενοι ἐν εἰρήνῃ [5]).

Eşind catehumenii diaconul zicea către «energumeni» (ἐνεργούμενοι), adică către cei munciţi de spirite rele : «rugaţi-vă voi cei chinuiţi de spiritele necurate» (εὔξασθε οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐκτενῶς [6]). Şi se ruga diaconul cu credincioşii pentru energumeni, ca Domnul se depărteze de la ei spiritele necurate. Apoi le zicea diaconul să-şi plece capetele : «plecaţi-vă energumenilor şi luaţi binecuvântarea» (κλίνατε οἱ ἐνεργούμενοι καὶ εὐλογεῖσθε [7]). Apoi episcopul le cetea rugăciunea : «Cela ce pe cel tare l'ai legat»... ş. c. l. [8]), pe care o ascultau nefericiţii cu atenţiune. După rugăciunea aceasta, diaconul pronunţa cuvintele : «eşiţi energumenilor» (προέλθετε οἱ ἐνεργούμενοι [9]).

După aceea diaconul se îndrepta către cei «luminaţi» (φωτιζόμενοι) adică clasa III-a a catehumenilor, cu aceste cuvinte : «rugaţi-vă luminaţilor» (εὔξασθε οἱ φωτιζόμενοι). Deci se ruga el împreună cu credincioşii pentru dânşii, ca Dumnezeu să'i învrednicească de botezul şi credinţa în Iisus Hristos. Apoi luminaţii plecându-şi capul, episcopul îi binecuvânta cetindu-le:

1) A se vedea nota 1 de la pagina 70, Tom. III, Tez. Lit. : „Φημὶ ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου".
2) Daniel, Codex Liturgicus, Tom. IV, p. 49, n. II : Ὁ διάκονος... μή τις τῶν ἀκροωμένων... ἀπίστων.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 49, n. III.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, 50, n. IV : Ὁ ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε.
5) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, op. cit., p. 33. — Canon. 19 Laod. : „Să se facă şi rugăciunea celor ce se catehisesc".
6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 51, n. V.
7) Dr. Teodor Tarnavschi, op. c., p. 34.
8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 52 : Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δείσας καὶ πάντα.. κ. τ. λ.
9) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 53, n. VI.

«Cela ce prin sfinţii proroci ai descoperit luminaţilor» ş. c. l. Apoi diaconul le zicea: «eşiţi luminaţilor» (προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι [1]).

Se îndrepta diaconul apoi către penitenţii din clasa III numiţi «căzuţi la pământ» (ὑποπίπτοντες) zicându-le: «rugaţi-vă cei ce sunteţi în pocăinţă» (εὔξασθε οἱ ἐν τῇ μετανοίᾳ [2]). Şi se făceau rugăciuni pentru dânşii, ca Domnul să le arate calea căinţei. După ce se termina rugăciunea, diaconul îi îndemna cu cuvintele: «plecaţi-vă şi luaţi binecuvântarea». Episcopul apoi le cetea rugăciunea: «Dumnezeule a tot puternice şi veşnice» (Παντοκράτορ θεὲ αἰώνιε [3]). În fine diaconul îi trimitea şi pe aceştia cu formula: «eşiţi cei întru penitenţă» (ἀπολύεσθε οἱ ἐν μετανοίᾳ [4]).

b) *Liturgia* **credincioşilor.** Eşind din Biserică catehumenii, energumenii şi penitenţii, se începea liturgia credincioşilor, la care aveau dreptul a lua parte numai aceştia. Diaconul începea liturgia aceasta cu cuvintele: «nimineà dintre cei cari nu le este îngăduit, să iasă afară» [5]). «Câţi suntem credincioşi să plecăm genuchile» [6]). Şi urma după aceea o mare ectenie pentru pace, Biserică, pentru episcopii **Iacov**, **Clement** şi **Evodie,** pentru presviteri, diaconi, anagnoşti, psalţi, fecioare, văduve, orfani, neofiţi ş. a. Finindu-se ectenia. episcopul cetea o rugăciune, şi apoi diaconii strângeau **darurile** aduse de credincioşi, şi alegând dintr'însele elementele euharistice, le pregăteau pentru sfânta euharistie [7]).

Diaconul apoi zicea cu glas tare: «să luăm aminte (πρόσχωμεν); iar episcopul binecuvânta zicând: «pacea Domnului să fie cu voi cu toţi» (ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν [8]). Poporul (ὁ λαὸς): «şi cu duhul tău» (καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου). Diaconul: «*sărutaţi-vă unul cu altul cu sărutarea sfântă*» (ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ [9]). La aceste cuvinte, clericii **sărutau** pe episcop; laicii se sărutau unii cu alţii, bărbaţii cu bărbaţi, şi femeile cu femei [10]). Totuşi diaconii umblau prin Bi-

1) Daniel, Codex, Tom. IV p. 53. n. VII: Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι. Conf. Tez. Lit. T. II, p. 120.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 53, n. VII.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 54, continuarea n. VII.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 55, n. VIII. Vezi Tez. Lit. T. II, p. 115 şi 121.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 55, n. VIII: Μή τις τῶν μὴ δυναμένων προελθέτω. In unii din Codici, în loc de προελθέτω aflăm cuvântul: προέλθετε.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 55, n. VIII: Ὅσοι πιστοὶ κλίνωμεν γόνυ.

7) Constit. Apost. lib. II, c. 57: Οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν προσευχὴν, οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολαζέτωσαν.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 59 n. X. Conf. Constit. apost. lib. VIII c. XI în Bingham op. c. Tom. VI, p. 280 seqq.

9) Daniel, IV p. 59. Despre această sărutare vorbeşte mai târziu şi Hrisostom în Homilia 18 în 2 Corint.

10) Daniel, IV p. 59. Sărutarea păcei se recomandă şi prin can. 19 Laodic. Iar tâlcuirea acestui canon sună aşa: *„Să se facă sărutarea iereilor cu episcopul şi a mirenilor cu mirenii, adică a bărbaţilor cu bărbaţii şi a femeilor cu femeile, care sărutare se cheamă „pace" pentru că este semn al dragostei"*.

Dar această sărutare o mai aflăm în vechime sprijinită şi în Cateheza V mistagogică a lui Ciril (καὶ ἀλλήλους ἀσπαζόμεθα); în Homil. XX a lui Hri-

serică în acest timp, ca toate să se facă cu orânduială. Uşile erau bine păzite, ca să nu se deschidă în timpul sacrificiului [1]). Uşile bărbaţilor erau păzite de diaconi (διάκονοι); iar uşile femeilor de ipodiaconi (ὑποδιάκονοι [2]). În timpul sărutărei sfinte, un ipodiacon aducea apă şi *preoţii liturgisitori îşi spălau mâinile* [3]).

După sărutare, diaconul zicea ectenia cea mare pentru pacea Bisericei, pentru episcopii Iacov, Clement, Evodie, Anian, pentru preoţie, diaconie, **eunuci** (ὑπὲρ εὐνούχων), neofiţi, bolnavi, călători, etc. Apoi episcopul binecuvintează poporul cu cuvintele: «mântueşte Doamne poporul tău şi binecuvintează moştenirea ta».

Liturgia aceasta dela începutul ei şi până aici, se atribue de autorul cărţei a VIII-a a Constituţiunilor, apostolului Andreiu fratele lui Petru; iar de aci înainte şi până la sfârşitul ei, se atribue de acelaşi autor, apostolului Iacov cel mare, fiul lui Zevedeu şi fratele lui Ioan. De aceea acum urmează în textul grecesc acest titlu:

«**Rânduiala lui Iacov** *fratele lui Ioan al lui Zevedeu*». Apoi îndată încep cuvintele acestea: «*Zic şi eu Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu*» [4]), ca diaconul îndată aşa să strige: «nimine din catehumeni, nimine din auzitori, nimine din cei necredincioşi; nimine din cei de altă credinţă (ἑτεροδόξων), (să nu fie de faţă)... Să stăm drepţi înaintea Domnului cu frică şi cu cutremur, la proaducere» (προσφέρειν [5]). Acum urma actul pregătitor pentru plinirea sfintei euharistii. Diaconii aduceau episcopului la altar, darurile alese, adică pâinea dospită şi vinul amestecat cu apă. În dreapta şi în stânga lui se aşezau preoţii; doui diaconi de ambele laturi ţineau **ripide** (ῥιπίδιον), făcute din coajă de arbore, ori din pene de păun, sau şi din pânză, şi alungau cu ele insectele sburătoare ca să nu cadă în sfântul potir. (Constit. ap. VIII, 12 [6]).

Elementele euharistice fiind aşezate pe sfânta masă, episcopul (ὁ ἀρχιερεὺς) îmbrăcat în haine albe (λαμπραὶ), închinându-se începea lucrarea euharistică zicând: «Harul a tot puternicului Dumnezeu, şi dragostea Domnului nostru Iisus Hristos, şi împărtăşirea sfântului Duh, să fie cu voi cu toţi». Poporul: «şi cu Duhul tău» [7]). Episcopul: «sus spiritul» (ἄνω τὸν νοῦν). Poporul:

---

sostom în Mateiu; în Homilia 77 a acestui părinte în Ioan; în Hierarch. ecl. a lui Dionisie c. III § VII; în Orat. domin. a lui Tert. ş. a. Conf. Tez. Lit. T. III, p. 61 şi 66.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 60. n. X.

2) Conf. Tez. Lit. T. II, p. 345.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 60 n. X: Εἷς δὲ ὑποδιάκονος διδότω ἀπόνιψιν χειρῶν ἱερεῦσι σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν θεῷ ἀνακειμένων.

4) Conf. nota 1, pag. 70, Tom. III, Tez. Liturg: Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου. „Φημὶ δὴ κ'ἀγώ, Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου". Conf. Constit. apost. lib. VIII, c. XII, în Bingham, op. c. Tom. VI, pag. 281. P. Migne, Patrol. gr. Tom. I, pag. 1092 seqq.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61, n. XI.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61. Vezi „Ripida" la p. 446, T. II, Tez. Lit.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61. n. XII: Καὶ πάντες συμφώνως λεγέτοσαν· ὅτι καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

«avem către Domnul». Episcopul: «să mulţumim Domnului». Poporul: «cu vrednicie şi cu dreptate» (ἄξιον καὶ δίκαιον [1]).

După acestea episcopul cetea o lungă rugăciune de mulţumire: «Să cuvine ca cu vrednicie şi cu dreptate». Poporul cânta apoi imnul de biruinţă: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e cerul şi pământul de mărirea lui, binecuvântat să fie în veci, amin» [2]). Episcopul urma cu altă rugăciune: «Căci cu adevărat sfânt eşti», pe care o termină cu cuvintele de instituire:

Mântuitorul binecuvintează pâinea şi vinul la cina cea de taină. (Mat. 26, 26).

«luaţi dintru acesta, mâncaţi» şi «beţi dintru acesta toţi» [3]). Zicea după aceea rugăciunea: «aducându-ne aminte» (μεμνημένοι οὖν) şi o finea cu cuvintele prefacerei darurilor zicând: «şi ca

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 62, n. XII: Καὶ πάντες· ἄξιον καὶ δίκαιον.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 66, n. XII: Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, κύριος Σαβαώθ.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 68, n. XIV: Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε.

să trimiţi peste sacrificiul acesta pe sfântul tău Spirit... şi să arate (ὅπως ἀποφήνῃ) pâinea aceasta trupul Hristosului tău şi paharul acesta, sângele Hristosului tău» [1]).

Terminându-se sfinţirea darurilor, episcopul se rugà pentru sfànta Biserică, pentru episcopi, pentru sine, pentru presviteri şi pentru diaconi, pentru împăratul (βασιλέως), oaste, pentru cei morţi şi vii [2]). Diaconul apoi rostea o lungă ectenie pentru darul ce s'a adus, pentru Biserică, popor, împărat, martiri, liniştea aerului, ş. a. [3]). Se cetea **rugăciunea domnească**, şi după aceea diaconul zicea: «să luăm aminte». Episcopul: «sfintele sfinţilor» (τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις). Poporul: «Unul sfànt, unul Domn»... «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace» [4]).

Urmà împărtăşirea cu trupul şi sângele Domnului, cântàndu-se psalmul 33: «Gustaţi şi vedeţi cât este de bun Domnul» [5]). Se împărtăşea mai întàiu episcopul, apoi preoţii, diaconii, ipodiaconii, lectorii, cântăreţii şi asceţii (οἱ ἀσκηταὶ). Veneau după aceea femeile: diaconesele (διακόνισσαι), fecioarele, văduvele, copiii şi apoi poporul de rând [6]).

Euharistia se luà de ori cine sub amândouă chipurile; pàinea o frângea şi o da episcopul ori presviterul; iar potirul îl da diaconul. Episcopul dând celui ce se cumineca sfànta pâine zicea: «sàngele lui Hristos paharul vieţii» (αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς [7]). Cel ce se cumineca răspundea: «amin». La împărtăşire se lua seama să nu cadă ceva din cele sfinte; iar rămăşiţele le ducea diaconul în pastoforia. Se ceteau apoi rugăciuni, iar episcopul rostea în fine rugăciunea de binecuvàntare: «Dumnezeule a tot puternice». Diaconul pronunţa solemn după aceasta: «mergeţi în pace» (ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ), şi poporul eşea liniştit din casa Domnului [8]).

Aşa era liturgia în secolul al III-lea şi în cea d'intâi jumătate a secolului al IV-lea. Dacă vor fi fost oare cari deosebiri în unele Biserici, acestea erau neînsemnate [9]).

1) Daniel, Codex, Tom. IV. p. 69. n. XIV: Τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 70–72. n. XV.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 73 74. n. XVI.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 75.–Conf. Bingham, op. c., Tom. VI, pag. 293.
5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 76.
6) Tot acolo.
7) Tot acolo.
8) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, pag. 44.
9) In Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 79, la finele textului grecesc al liturgiei clementine, găsim aceste cuvinte: Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατασσόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις „Acestea am orânduit noi apostolii, despre tainica adoraţiune, vouă episcopilor şi presviterilor şi diaconilor". De aci s'ar mai înţelege că această liturgie este întocmită de toţi apostolii. (Autorul).

§ 20.

Liturgia sfântului apostol Iacov fratele Domnului.

In literatura mea liturgică, am arătat că această liturgie, este în adevăr urzită verbal de sfântul apostol Iacov fratele Domnului, episcopul cel d'intâi al Ierusalimului, și predată astfel urmașilor săi; iar aceștia au așezat-o și au înflorit-o în scris, pe rânduiala stabilită de apostol [1]). Aici vom vedea în scurt un rezumat ritualistic al acestei bogate liturgii, așa cum o găsim în secolul al IV-lea și al V-lea [2]). Studiem în deosebi liturgia sfântului Iacov, căci ea a fost în timpurile începătoare ale Bisericei, cel mai prețios monument liturgic, al creștinilor din Palestina și Asia Mică. Și această liturgie, se împarte în liturgia *catehumenilor* și în aceea a *credincioșilor.*

a) *Liturgia* **catehumenilor.** Se făceau rugăciunile pregătitoare în felul cum vom arăta mai departe. Diaconul (ὁ διάκονος): «Domnului să ne rugăm». Poporul (ὁ λαός): «Doamne miluește». Preotul (ὁ ἱερεύς): «În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit». Diaconul: «Să stăm cu bună cuviință. În pace Domnului să ne rugăm». Preotul cetea rugăciunea: «Nu mă lepăda pe mine păcătosul», prin care cerea să fie vrednic de a săvârși sfânta euharistie [3]). Apoi zicea altă rugăciune stând lângă sfânta masă (εὐχὴ τῆς παραστάσεως), începând cu cuvintele: «Mărire Tatălui și Fiului și sfântului Spirit, luminei celei în trei fețe». După aceasta urmă cu rugăciunea tămâerei (εὐχὴ τοῦ θυμιάματος): «Stăpâne Doamne Iisuse Hristoase».

Acum se începea liturgia catehumenilor, cu rugăciunea aceasta (εὐχὴ τῆς ἀνάρξεως) zisă de preot: «Împărate binefăcător» [4]). Apoi după aceasta zicea Diaconul: «Iarăși să ne rugăm în Domnul». Preotul rostea o altă rugăciune a tămâerei: «Doamne cela ce ai primit darurile lui Avel». Diaconul: «Doamne binecuvintează». Preotul: «Doamne Dumnezeul nostru Iisuse Hristoase» [5]). Diaconul după o scurtă rugăciune cânta: «**Unule născut** Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu» [6]).

După acestea preotul rostea rugăciunea următoare, mergând de la ușile Bisericei până în altar: «Dumnezeule a tot puternice, Doamne cel cu nume mare» (μεγαλώνυμος [7]). Termi-

1) A se vedea pag. 30—32, Tom. I, Tez. Liturg.

2) In Codicele lui Daniel, Tom. IV, textul grec al acestei liturgii, se cuprinde în 23 file 8°, adică de la pagina 88—133. El se împarte în 50 capitole, însemnate cu litere latine.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 88, n. I.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 90, n. IV.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 90, n. V.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 91, n. VI. Cântarea, „Unule născut" (ὁ μονογενὴς Υἱὸς) a fost introdusă în liturgia sfântului Iacov, în secolul al VI-lea.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 91, n. VII.

nând-o, tot el zice: «Pace tuturor». Poporul: «Și Duhului tău». Preotul: «Domnul să ne binecuvinteze pe noi» [1]). Apoi diaconul glăsuea o scurtă ectenie: «Cu pace Domnului să ne rugăm... pentru pacea a toată lumea, unirea sfintelor lui Dumnezeu Biserici», etc. Cântăreții (οἱ ψάλται), cântau după aceea: «**Sfinte Dumnezeule**, sfinte tare, sfinte fără de moarte, miluește-ne pe noi» [2]). Preotul plecându-se se ruga: «Milostive și îndurate, îndelung răbdătorule», cu ecfonisul (ἐκφώνησις): «Că sfânt ești Doamne Dumnezeul nostru, și întru sfinți te odihnești, și ție mărire»... Poporul: «amin» [3]). Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Psalții: «Aliluia» (ἀλληλούϊα). Se ceteau după aceea profeții din Vechiul Testament cu privire la Iisus Hristos, patima și întreaga lui operă. Diaconul după aceea glăsuia o mare ectenie «pentru pacea de sus, pentru mântuirea de tot necazul, pentru patriarhul locului, episcop, cler, împărat, oaste», ș. a. Poporul: «Doamne miluește», de 3 ori.

După Codicele «**Messanensis**» [4]) scris în secolul al X-lea, și Codicele «**Rossanensis**» [5]), din secolul al XII-lea, aici se zicea de preot rugăciunea: «Strălucește în inimele noastre», cu ecfonisul: «Că tu ești vestea cea bună... acum și pururea». Și se cetea *evanghelia*, după care poporul aducea laudă lui Dumnezeu cu cuvintele: «mărire ție, Doamne». Iar diaconul rostea ectenia: «cu pace Domnului să ne rugăm... pentru pacea de sus... pentru prea sfințitul patriarh», ș. a. [6]). Preotul: «pre prea sfânta Curata, prea mărita Stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea». Poporul: «ție Doamne». Apoi după unele mici rugăciuni ale preotului și răspunsuri ale poporului, diaconul zicea cu glas tare: «nimenea din cei chemați, nimenea din cei neintrați, nimenea din cei ce nu se pot ruga cu noi (să nu fie de față). Cunoașteți-vă unul cu altul. Ușile. Toți drepți (să fim). Iarăși să ne rugăm Domnului» [7]). Cu aceasta se finea liturgia catehumenilor.

b) *Liturgia* **credincioșilor**. Preotul începea această liturgie cu rugăciunea tămâerei: «Doamne a tot puternice, Împărate al măririi»; iar psaltii cântau Heruvicul: «**Să tacă** *tot trupul omenesc»* [8]). Preotul aducând sfintele daruri zicea rugăciunea: «Dumnezeule, Dumnezeul nostru», și apoi: «pace tuturor». Diaconul:

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 91. n. VIII.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 93. n. IX.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 93, n. X.
4) Manuscrisul „Messanensis" se cheamă astfel, pentru că el s'a aflat în mânăstirea Mântuitorului de lângă Messane din Sicilia.
5) Manuscrisul „Rossanensis" se cheamă așa, pentru că el s'a aflat în mânăstirea „Rossano" din Calabria.
6) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. liturg, pag. 61, nota 2.
7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 97, n. XVI.
8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 98 n. XVI: „Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου". Acesta este Heruvicul liturgiei noastre din Sâmbăta cea Mare. In codicii „Messanensis" și „Russanensis", în loc de „Să tacă" se cântă „Cari pre heruvimi".

«Binecuvintează Doamne». Preotul ecfonisul: «Binecuvântat să fie Dumnezeul nostru». Diaconul: «cu înțelepciune să luăm aminte». Preotul zicea simbolul credinței: **„Cred întru unul Dumnezeu“** [1]). Apoi după aceea preotul se ruga plecându-și grumazul în semn de umilință: «Dumnezeule și Doamne al tuturor». Diaconul: «să stăm bine să stăm cu pietate (εὐλαβῶς), să stăm cu frica lui Dumnezeu și cu înfrângerea noastră. Cu pace Domnului să ne rugăm» [2]). Preotul ecfonisul: «că tu ești Dumnezeul păcei». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Spiritului tău». Diaconul: «Să ne iubim unii cu alții în sărutare sfântă. Capetele noastre Domnului să le plecăm» [3]). Apoi urmează mici rugăciuni liturgice, cu ecfonise, și după aceea o ectenie mare pentru pacea de sus, pentru cei ce aduc daruri, pentru cei ce sunt în bătrânețe (ἐν γήρᾳ) și în neputință, în feciorie, pentru cei ce umblă pe ape, pentru ploae, pentru sfânta noastră de Dumnezeu Născătoare, ș. a. Poporul: «Doamne miluește». Preotul însemnează darurile cu semnul crucei și se roagă astfel: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu» [4]).

După acestea preotul cetea rugăciunile: «Cela ce cu milă și cu îndurare privești la noi», «Dumnezeule cela ce pentru multa și nespusa ta iubire de oameni» (φιλανθρωπίαν [5]), «Doamne Dumnezeule, cela ce ne-ai creat», și «Ție îți mulțumim Doamne Dumnezeul nostru». Diaconul: «să stăm cu evlavie (στῶμεν εὐλαβῶς), să stăm cu frica lui Dumnezeu, cu înfrângere, să luăm aminte la sfânta jertfă [6]). Poporul: «mila păcei jertfa laudei». După o scurtă rugăciune, preotul zicea: «Dragostea Domnului și a Tatălui, harul Domnului și al Fiului... și darul sfântului Spirit, să fie cu noi toți». Poporul: «și cu Spiritul tău». Preotul: «sus să avem inimile». Poporul: «cu vrednicie și cu dreptate». Preotul, după o mică rugăciune: «cântare de biruință a strălucitei tale măriri, cu glas tare cântând... și grăind». Poporul: «sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e cerul»... Preotul făcând semnul crucei asupra darurilor, se ruga zicând: «sfânt ești Împărate al veacurilor». Urmau apoi cuvintele de instituire: «Luați mâncați» și «Beți dintru acesta toți». Poporul: «amin» [7]). După alte rugăciuni scurte, liturgisitorul zicea cuvintele **prefacerei**: «pe Spiritul tău cel prea sfânt, trimite-l Doamne preste noi și peste darurile acestea... și să facă pâinea

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 99, n. XVIII: Πιστέυω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 100, n. XX: Στῶμεν καλῶς... ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 100, n. XX: Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους... τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 103, n. XXIII: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ.
5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 105, n. XXV.
6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 107, n. XXVII.
7) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, p. 72–73.

acеasta, sfânt trupul Hristosului tău... şi potirul acesta, sângele Hristosului tău». Poporul: «amin» [1]).

La sfintele Daruri, acum prefăcute în corpul şi sângele Domnului, preotul se roagă pentru ca Dumnezeu să'şi aducă aminte de sfinţii Părinţi, oraşul şi ţara aceea, de bolnavi, şi «mai ales de prea sfânta Curata..» Acum psalţii cântau: «**Cuvine-se** cu adevărat» [2]), şi imediat «**De tine** se bucură toată făptura» [3]). Urmează apoi mici dar frumoase rugăciuni cu răspunsuri ale poporului, şi după aceea ecfonisul: «şi ne învredniceşte pe noi Stăpâne, iubitorule de oameni» (καὶ καταξίωσον ἡμᾶς). Poporul: «Tatăl nostru carele eşti în ceruri» [4]). Iarăşi după unele formule liturgice şi răspunsuri, preotul zice ecfonisul: «Sfintele sfinţilor». Poporul: «Unul sfânt, unul Domn Iisus Hristos» [5]).

Urmau apoi în sfântul altar, lucrări liturgice, rugăciuni, şi cetirea psalmilor 23, 33, 145 şi 117, aşa cum prevede formularul acestei liturgii, şi se împărtăşea clerul. Apoi Diaconul zicând: «cu frica lui Dumnezeu... să vă apropiaţi», venea şi poporul să se împărtăşească cu sfânta euharistie, sub ambele chipuri, şi anume cu fie care în deosebi. Sfântul corp se da credincioşilor în gură (τοῖς τῶν πιστῶν στόμασιν), iar nu ca în liturgia veche, în mână; apoi sfântul sânge se bea din potir [6]).

La această liturgie se întrebuinţau *mai multe discuri şi potire*; dintr'un potir se împărtăşeau episcopul şi clerul; iar din celelalte potire se împărtăşeau credincioşii [7]). Apoi preotul zicea apolisul pentru eşirea poporului din Biserică: «Binecuvântat să fie Dumnezeu, cel ce ne binecuvintează şi ne sfinţeşte pe noi... acum şi pururea şi în vecii vecilor».

Această liturgie, după cum am văzut, era foarte bogată; ea se asemăna întru câtva cu liturgia sfântului Vasilie, pentru că aceasta este o prescurtare a liturgiei sfântului Iacov.

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 114, n. XXXII.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 119, n. XXXV: Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 119, n. XXXV: Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 123, n. XXXVIII.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 125, n. XL: Ὁ λαός· εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

6) Dr. Teodor Tarnavschi, op. c., p. 87.

7) Mulţimea acestor potire, dovedeşte vechimea acestei liturgii, cum şi numărul cel mare al credincioşilor din acele timpuri, vrednici a se împărtăşi cu corpul şi sângele Domnului. Conf. Daniel, Codex, p. 127, Tom. IV, n. XLIII: „Εἶτα μεταδέδωσι τῷ κλήρῳ· ὅτε δὲ ἐπαίρουσιν οἱ διάκονοι τοὺς δίσκους (discurile) καὶ τοὺς κρατῆρας (potirele) εἰς τὸ μεταδοῦναι τῷ λαῷ".

§ 21.

Liturgia sfântului Marcu.

Această străveche liturgie alexandrină [1]), este întitulată în Codicii liturgici: «Dumnezeeasca liturgie a sfântului apostol şi evangelist Marcu, discipulul sfântului Petru» [2]). Ea se împarte ca şi celelalte liturgii orientale în două părţi: în liturgia catehumenilor şi în aceea **a** credincioşilor [3]).

a) *Liturgia* **catehumenilor** începea astfel: Preotul (ὁ ἱερεύς): «pace tuturor». Poporul (ὁ λαός): «şi Duhului tău». Diaconul (ὁ διάκονος): «rugaţi-vă» (προσεύξασθε). Poporul: «Doamne miluește». Preotul rostea această rugăciune: «Îţi mulţumim ţie Doamne (εὐχαριστοῦμέν σοι... κύριε)... în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «şi Duhului tău». Diaconul: «rugaţi-vă pentru Împăratul» (ὑπὲρ τοῦ βασιλέως). Poporul: «Doamne miluește» de 3 ori [4]). Dar şi preotul se roagă pentru Împărat zicând: «Stăpâne Doamne... păzeşte-l... în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «şi Duhului tău». Diaconul: «rugaţi-vă pentru **papa** (Πάπα, adică arhiepiscopul Alexandriei) şi episcopul» (ἐπισκόπου [5]). Poporul: «Doamne miluește» de 3 ori. Preotul apoi se roagă pentru ierarhul său zicând: «Stăpâne Doamne Dumnezeule a tot puternice... păzeşte pe prea sfinţitul şi arhiereul nostru Papa (N) şi pe prea cinstitul episcopul nostru (N) în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «şi Duhului tău». Diaconul: «să staţi la rugăciune» (ἐπὶ προσευχὴν στάθητε).

---

1) Ciril patriarhul Alexandriei, încetând din viaţă la anul 444, urmă pe scaunul său **Dioscur**, un om rău şi plin de deşertăciuni. El fu conducătorul sinodului lotresc, ţinut în Efes la anul 449 şi propoveduitorul monofizitismului. Dioscur muri în exil în Gangra Paflagoniei în anul 454 din cauza eresului său.

Monofizitismul introdus cu sila printre mulţi creştini din Egipt, ortodocşii de aci se despărţiră de eretici, şi fură numiţi „Melchiţi“ de la cuvântul ebraic מֶלֶךְ (rege), adică cei de partida regelui; iar ereticii fură numiţi „copţi“ sau şi „monofiziţi“.

Liturgia sfântului Marcu era mai înainte în întrebuinţare liturgică, între toţi creştinii egipteni; iar de la desbinarea dintre ortodocşi şi ereticii monofiziţi, această liturgie se întrebuinţă numai de Melchiţi până în secolul al XII-lea, când fu înlocuită şi aci de liturgiile constantinopolitane. Conf. p. 43, n. 1 şi 151, n. 2, Tez. Lit., Tom. I.

2) Acesta este titlul grecesc în Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 137, al liturgiei sfântului Marcu: „Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μαρκοῦ, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου“. In acest Codice, textul grecesc al liturgiei sfântului Marcu, se cuprinde în 17 file 8°, adică de la pagina 137-170. El se împarte în XXIII capitole însemnate cu numere latine. Vezi p. 33, Tez. Lit., T. I.

3) Despre autenticitatea acestei Liturgii, a se vedea pag. 33, Tom. I, Tez. Liturg.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 138, n. II.

5) In acest loc, nu este vorba de **papa** (πάπα, ἄββα) al Romei cum voesc Romano-catolicii să înţeleagă, ci de însuşi arhiepiscopul Alexandriei, care se numea şi el „papa“ adică „părinte“. Acest din urmă înţeles, îl afirmă şi Eusebiu

Poporul: «Doamne milueşte» de 3 ori. Preotul apoi zicea această rugăciune a tămâerei originală în felul ei: «Stăpâne Doamne Dumnezeul nostru... iartă păcatele episcopilor, diaconilor, cetetilor, psaltilor şi laicilor... şi ne mântueşte de **afurisenie** (ἀρᾶς), de blestem, de anatemă (ἀναθέματος), de legătură, de excomunicare» ş. a.[1]).

Diaconul: «drepti» (ὀρθοὶ). Şi se cânta de popor «**Unule născut**», făcându-se intrarea cu evangelia în altar şi zicându-se de Diacon: «La rugăciune». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «Şi Duhului tău». Preotul apoi zicea rugăciunea trisagiului: «Stăpâne Doamne Iisuse Hristoase... în vecii vecilor». Poporul: «amin. **Sfinte Dumnezeule**, sfinte tare, sfinte fără de moarte, milueşte-ne pe noi»[2]). Preotul: «pace tuturor». Poporul: «şi Duhului tău». Preotul: «să luăm aminte». Şi se ceteşte **apostolul**, prochimenul şi «aliluia». Preotul: «Domnul să vă binecuvinteze şi să vă ajute». Diaconul: «Doamne binecuvintează». Preotul: «Domnul să vă binecuvinteze şi să vă ajute a asculta sfânta evangelie». Diaconul: «stati să ascultăm sfânta evangelie» (στάθητε ἀκούσαμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου). Preotul: «pace tuturor». Poporul: «şi Duhului tău»[3]).

Diaconul ceteşte **evangelia**. După aceea preotul rosteşte o foarte frumoasă rugăciune: «Cercetează Doamne pe cei bolnavi... trimite ploi bune.. ridică apele râurilor la măsura lor cuvenită (τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ μέτρον[4])... înmulţeşte roadele pământului... păzeşte oraşul acesta pentru martirul şi evangelistul Marcu», etc. Lectorii cetesc versul στίχος, troparul),

---

Renaudot († 1720) în opera sa „Collectio liturgiarum orientalium", Tom. I, p. 334. Asemenea şi Daniel în „Codex", Tom. IV, p. 139 zice astfel: „Non agitur de Romano pontefice, sed de patriarcha Alexandrino, cui Papae nomen indutum est". Vezi şi pag. 432, n. 12, Tez. Lit., Tom. II.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 141, n. IV.

2) Renaldotius (Renaudot), în „Collectio liturgiarum" Tom. I, p. 335: „Hoc loco, non assignatur in aliis Liturgiis. Quod vero legitur hic, ut apud orthodoxos cani solebat absque (fără) additione illorum verborum *qui crucifixus es pro nobis*, quam Petrus Gnapheus induxit, orthodoxae doctrinae signum est simulque antiquitatis. Iacobitae quippe Aegyptii non minus quam Syri illa verba subiugunt". Conf. p. 550, Tez. Lit., T. II.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 145, n. VIII.

4) Aci exegeţii liturgişti, văd o aluziune la revărsarea binecuvântată a Nilului. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, pag. 207 nota 1 subliniară. Asem. Renaldotius, „Collectio" op. c. Tom. I, p. 336: Est oratio pro aquis fluminis, Nili scilicet... ἀνάγαγε εἰς τὸ μέτρον. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 145, n. VIII.

Când eram în Egipt în vara anului 1904, am aflat că şi astăzi în finele lui Octomvrie, în fie care an, apa Nilului fiind ridicată la înălţimea îndestulătoare, se face mai sus de Cairo o strălucită serbare religioasă numită „**Khalig**". Poporul indigen, având în frunte pe Kediv, miniştrii, preoţi arabi, greci şi latini, mulţumeşte Cerului pentru această bogăţie de apă, singura care hrăneşte tot Egiptul.

Şi vechii Egipteni sărbătoreau revărsarea Nilului; dar bucuria lor se termina cu aruncarea în valuri a unei fecioare, drept jertfă adusă marelui fluviu ca recunoştinţă pentru bogăţia isvorîtă din revărsare. (Autorul).

iar Diaconul zice *«cele trei»* (τὰς τρεῖς). De oare ce textul Liturgiei nu ne spune ce erau «cele trei», învățații **Nealius** (englezul Neale, cetește *Nil*) și **Renaldotius** (francezul Renaudot), au înțeles, fie care în deosebi. Numai Ioannes a s. **Andreas**, a înțeles mai bine, că aci adică este vorba de trei ectenii ce se găsesc în liturgia coptică zisă «a sfântului Vasilie», dar purcesă din aceea a sfântului Marcu [1]).

Preotul se roagă apoi: «Stăpâne Doamne... pe prea sfințitul Papa al nostru (N) și pe prea cinstitul nostru episcop (N) păzește-i întru mulți ani». Poporul: «amin», Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Diaconul: «Vedeți ca nimine din cei chemați» (să rămână aci). Și se termină liturgia catehumenilor [2]).

b) *Liturgia* **credincioșilor**. Cântăreții cântau Heruvicul: «Cari pre heruvimi cu taină». Preotul pune tămâe pentru intrarea cea mare, și se roagă pentru curățirea inimei zicând: «Doamne Dumnezeul nostru primește această tămâe». Apoi se aduc sfintele în altar rugându-se preotul: «Sfinte, înălțate, înfricoșate». Diaconul: «**sărutați-vă** unul cu altul» (ἀσπάσασθε ἀλλήλους). Preotul cetește rugăciunea sărutărei zicând: «Stăpâne Doamne... trimite harul sfântului Spirit... să ne sărutăm unul cu altul cu sărutare sfântă, iar nu în fățărnicie» [3]).

După acestea preotul pune tămâe rugându-se: «Tămâe i se aduce numelui tău». Apoi binecuvintează discurile (τοὺς δίσκους) și potirele (καὶ τὰ ποτήρια [4]), și zice cu voce ridicată **simbolul** credinței: «Cred întru unul Dumnezeu» [5]). Diaconul: «stați la rugăciune». După rugăciunea «punerei înainte», preotul zicea: «Domnul să fie cu toți» (ὁ Κύριος μετὰ πάντων [6]). Poporul: «și cu Duhul tău». Preotul: «sus să avem inimile». Poporul: «avem către Domnul». Preotul: «să mulțumim Domnului». Poporul: «Cu vrednicie și cu dreptate». Preotul începe **anafora** (ἀναφορά [7]), cu rugăciunile: «Drept aceea, cu vrednicie și cu

---

1) Acele trei ectenii erau: a catapetesmei, pentru pace și pentru patriarh Conf. Daniel, Codex. Tom. IV, p. 146, nota subliniară.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 148, n. IX. În liturgiile coptice nu se înlăturau din Biserică catehumenii și penitenții.

3) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, p. 209: „Rugăciunea sărutărei păcei se află numai în liturgiile familiei Alexandrine, și în cele iacobite; iar în celelalte liturgii orientale nu se găsește". Sărutarea sfântă se recomandă și prin canonul 19 al sinodului din Laodicea.

4) Și în Liturgia sfântului Marcu ca și în aceea a sfântului Iacov (n. XLIII), se întrebuințau mai multe **discuri** și **potire**.

5) Renaldotius în „Collectio" Tom. I, p. 398, crede că simbolul credinței în liturgia coptică a sfântului Vasilie și coptică a sf. Ciril, se cetea înainte de sărutarea păcei.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 150, n. XIII. Numai în liturgiile: a sfântului Marcu, în cea coptică a sf. Vasilie, și în cea coptică a sf. Ciril, se află această binecuvântare; iar în toate celelalte liturgii orientale, este deplina binecuvântare a apostolului Pavel din epist. II Cor. 13, 13: „Darul Domnului nostru Iisus Hristos".

7) Aci cuvântul ἀναφορά are înțelesul de „jertfă" adică începerea adu-

dreptate»; «Şi ne rugăm şi te chemăm»[1]). Apoi Diaconul ceteşte **dipticele** celor repausaţi, iar preotul se roagă: «Toate sufletele acestea odihneşte-le... pe prea sfinţitul şi prea fericitul Papa (πάπαν N)... şi pe prea cinstitul nostru episcop (ἐπίσκοπον N)... păzeşte-i»[2]).

Diaconul: «sculaţi-vă cei ce şedeţi» (οἱ καθήμενοι ἀνάστητε). Preotul zice rugăciunea: «Răscumpără-i (Doamne) pre cei ce sunt în **lanţuri**". Diaconul: «La răsărit» (îndreptaţi-vă) — εἰς ἀνατολήν[3]). Preotul se roagă: «Tu eşti peste toată începătoria». Poporul: «sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot». Preotul făcând semnul crucei asupra sfintelor daruri zice: «Cu adevărat plin este cerul şi pământul de mărirea ta». Preotul: «Luaţi mâncaţi». Diaconul: «întindeţi» (ἐκτείνατε adică τὰς χεῖρας). Preotul: «căci

Domnul Doctor BADEA CIREŞEANU Autorul Tezaurului Liturgic, soseşte cu vaporul in portul oraşului Iafa (Asia), Mercuri 10 August anul 1904. pentru cercetări liturgice.

acesta este corpul meu carele se frânge pentru voi şi se dă spre ertarea păcatelor». Poporul: «amin». Preotul: «Beţi dintru acesta toţi». Diaconul: «iarăşi întindeţi». Preotul: «căci acesta este sângele meu al legei celei nouă... spre ertarea păcatelor».

---

cerei de jertfă, cum observă aceasta şi Renaldotius în „Collectio" Tom. I, p. 204: „ἀναφορά proprie appellatur... tunc ἀναφορά προσφέρεται". Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 152, n. XIII.

1) In această rugăciune se repetesc iarăşi cuvintele de la No. 8 ale acestei liturgii, ca să se ridice apele la măsura lor proprie (ποτάμια ὕδατα... ἐπὶ τὸ ἴδιον μέτρον). Conf. nota 4 subliniară de la pag 82, Tez. Liturg. T. III.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 156.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 157. Aci se îndemnează credincioşii a-şi îndrepta feţele spre răsărit simbolul luminei spirituale.

Poporul: «amin» [1]). Preotul se roagă: «Aceasta să o faceţi întru amintirea mea». Urmează după aceea rugăciunea **prefacerei** cu finitul ei: «Şi peste noi şi peste pâinele acestea şi potirele acestea (τὰ ποτήρια ταῦτα) — trimite — pre sfântul tău Spirit ca să le sfinţească şi să le îndeplinească (τελειώσῃ)... şi să facă pâinea aceasta corpul». Poporul: «amin». Preotul: «iar potirul sângele legei celei nouă»... Şi se roagă mai departe terminând cu cuvintele: «Şi ne învredniceşte pe noi Stăpâne». Poporul: «**Tatăl nostru**» [2]). Preotul se roagă în taină, apoi cu voce tare: «Că a ta este împărăţia». Preotul: «pace tuturor». Diaconul: «Capetele voastre lui Iisus să le plecaţi». Poporul: «Ţie Doamne». După mici rugăciuni preotul zice: «Sfintele sfinţilor». Poporul: «**Unul sfânt** Tatăl, unul sfânt Fiul, unul sfânt Spiritul sfânt» [3]).

Apoi după mai multe lucrări liturgice făcute în sfântul altar, se împărtăşeşte preotul; iar când cuminecă clerul zice: «sfântul corp»; apoi la potir: «cinstitul sânge al Domnului». Se fineşte în urmă şi cuminecarea poporului. Din acestea vedem că împărtăşirea se făcea sub ambele chipuri, şi cu fie care în deosebi ca şi la liturgia din Constituţiuni şi a sfântului Iacov.

Rostindu-se rugăciunile orînduite în formular, se trimetea poporul cu cuvintele zise de Diacon: «eşiţi în pace». Poporul: «în numele Domnului». Preotul: «Binecuvântat să fie Dumnezeu... în vecii vecilor» [4]).

§ 22.

Cele trei formulare liturgice ale Bisericei ortodoxe, autoritare din secolul al IV-lea şi până astăzi.

Sacrificiul euharistic, de la aşezarea lui de către Mântuitorul Hristos şi până astăzi, atât după cuprinsul său cât şi după a sa formă, a rămas *totdeauna unul şi acelaşi*. Ierarhii bisericeşti însă, au avut grija ca acest sacrificiu să fie sărbătorit ori de câte ori se plineşte el, cu o împletire de cântări şi rugăciuni prea frumoase. Cu chipul acesta şi credincioşii eau parte cu mai mare dragoste la plinirea sfântului sacrificiu.

Ceremoniile liturgice stabilite pentru acest scop, se înfăţişară în feluri deosebite, după popoare şi timpuri, şi primiră atât la răsărit cât şi la apus forme măreţe. Cele răsăritene se

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 161, n. XVI.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 163, n. XVIII: Ὁ λαός. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 167, n. XX: Ὁ λαός. Εἷς Πατὴρ ἅγιος εἷς Υἱὸς ἅγιος, ἕν Πνεῦμα ἅγιον.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 169, n. XXIII: Ὁ διάκονος. Πορεύεσθε, ἐν εἰρήνῃ· Ὁ λαὸς. Ἐν ὀνόματι Κυρίου.

deosebiră de cele apusene, prin frumusețea, conținutul lor clasic și **stabilitatea** pentru toate timpurile. De la simplicitatea lor apostolică, ceremoniile acestea, ajunseră în secolul al IV-lea la starea înflorită în care le găsim și astăzi. Înflorirea aceasta, a fost așternută tot pe temeiuri apostolice și cerințele firei.

Sfântul **Iacov** fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, după cum am mai arătat aceasta, a lăsat prin viu graiu urmașilor săi, urzeala liturgiei care poartă numele său. Ea a fost mai târziu așternută în scris, și înflorită cu o mare bogăție de rugăciuni, așa după cum am văzut mai nainte, în scurt, cuprinsul ei. (Vezi p. 77, T. III, Tez. Lit.).

1. Dar sfântul **Vasilie** *cel Mare* († 379) pentru a face ca liturgia să fie ascultată de toți creștinii până la sfârșitul ei, prescurtă liturgia sfântului Iacov, și întocmi din aceasta pe a sa, în felul neschimbat, cum găsim și astăzi liturgia sfântului Vasilie, în Biserica noastră ortodoxă. Proclu patriarhul Constantinopolului († 447), ne mărturisește în cartea sa «Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας» că «*Marele Vasilie văzând moliciunea și înclinarea oamenilor spre desfătări, în urma cărora se săturau de lungimea liturgiei* (sfântului Iacov), *a scurtat-o, nu pentru că a crezut-o prea mare ori prea lungă, ci spre a înlătura lenevirea împreună rugătorilor și a ascultătorilor, din cauza timpului îndelungat*». Despre această prescurtare, mai vorbește în același chip și Amfilohie epi copul Iconiei, în biografia sfântului Vasilie. (Conf. Tez. Lit., p. 40, T. I).

Pentru aceea, din secolul al VI-lea ori al VIII-lea încoace, liturgia sfântului Iacov începù a-și pierde din autoritatea ei, înlocuindu-se cu liturgiile «constantinopolitane», și rămânând ca ea să se săvârșească numai odată pe an și anume la 23 Octomvrie, în patriarhia din Ierusalim, întru amintirea sfântului autor al ei. Avem așa dar în prima linie ca formular de liturgie al Bisericei ortodoxe, pe acela al sfântului Vasilie cel Mare, care se săvârșește numai de 10 ori pe an în întreaga Biserică [1]).

2. Al doilea formular liturgic al Bisericei noastre, este cel întocmit de sfântul *Ioan* **Hrisostom** arhiepiscopul Constantinopolului († 407). Afară de cele 10 zile anuale ale liturgiei sfântului Vasilie, și afară de zilele hotărîte pentru liturgia celor mai înainte sfințite, liturgia sfântului Hrisostom se săvârșește în tot cursul anului, aproape cu aceeași rînduială ca și aceea a sfântului Vasilie, deosebindu-se însă de aceasta, prin unele cântări și rugăciuni.

Proclu patriarhul Constantinopolului în cartea sa «Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας», se rostește astfel despre această liturgie: «*Puțin după aceea* (adică după întocmirea liturgiei sfântului Vasilie), *părintele nostru Ioan cel cu Gura de aur, îngrijit de mântuirea oilor, cum se cuvine unui păstor, văzând ușurința firei omenești, s'a hotărît a scoate din rădăcini toată*

1) A se vedea pag. 39, nota 5 și 6 subliniară Tez. Lit., Tom. I.

meşteşugirea satanică. Pentru aceea a şi tăiat multe şi a rânduit a se face sfântul serviciu mai scurt, ca nu cumva oamenii, cari iubesc mai pre sus de toate oare care neînfrânare şi moliciune, înşelându-se prin temeiuri amăgitoare ale vrăjmaşului, să se depărteze peste puţin de la această apostolică şi dumnezeească întocmire, cum au făcut-o mulţi de multe ori şi în mai multe locuri, şi o fac până în ziua de astăzi».

Din cuvintele acestea ale lui Proclu înţelegem, că sfântul Ioan Hrisostom a prescurtat liturgia Marelui Vasilie şi aşa a întocmit pe a sa proprie. Pentru aceea este asemănare între aceste două liturgii şi aceea a sfântului Iacov, unde aflăm isvorul lor. De altfel Biserica ortodoxă nici odată nu a înlăturat aşezămintele vechi apostolice, ci le-a păstrat cu sfinţenie, şi cu atât mai vârtos a păstrat aşezămintele liturgice. De aceea şi sfinţii părinţi Vasilie cel Mare şi Ioan Hrisostom, nu au înlăturat liturgia sfântului Iacov, ci au potrivit-o cerinţelor pioase ale secolului al IV-lea, scurtând unele dintr'însa şi adăogind altele, iarăşi în spiritul vechiu liturgic. Cu toate acestea şi liturgiile cum sunt făcute de aceşti doui sfinţi autori Vasilie şi Ioan, au părţile şi întocmirile lor **originale**, şi întrunesc prin urmare autenticitatea cuvenită [1]).

3. Al treilea şi cel din urmă formular liturgic al Bisericei răsăritene ortodoxă, este acela al *Liturgiei darurilor celor* **mai înainte sfinţite**. Simeon al Tesalonicului, ridică origina acestei liturgii până în timpul apostolilor [2]). Tot ce ştim cu siguranţă în această privinţă, este faptul că era o datină veche liturgică, ca în postul cel mare să se aducă jertfa cea prea sfântă numai de două ori pe săptămână şi adică Sâmbăta şi Dumineca. Însă erau creştini cari cereau împărtăşirea cu sfânta euharistie şi în alte zile ale săptămânei. Pentru a se împlini aceste cereri, obişnuiau creştinii la început a se împărtăşi Mercurea şi Vinerea cu tainele cari se sfinţeau mai înainte. De aceea liturgia la care se făcea împărtăşirea în felul acesta, se chema «*a celor mai înainte sfinţite*».

Sinodul din Laodicea ţinut între anii 360 şi 375, în urma acestei datine hotărî prin canonul său 49 că «*nu se cuvine în patruzecime a preaduce pâine de cât numai Sâmbăta şi Dumineca*» [3]). Iar prin canonul 51 acelaşi sinod hotărî că «*nu se cade în patru zecime a săvârşi sărbătorile naşterilor mucenicilor; ci pomenirile mucenicilor a se face Sâmbetele şi Dumincele*» [4]). Motivul acestor hotărîri a fost, că zilele de post sunt zile de amintire a patimilor şi a morţei Domnului, sunt zile de căinţă în care nu se face serviciul dumnezeesc public; însă Sâmbăta şi Duminica el este îngăduit şi chiar de mare trebuinţă,

1) A se vedea pag. 41—43, Tez. Liturg., T. I.
2) Simeon al Tesalonicului, op. cit., întrebarea 55 p. 327.
3) Vezi Pidalionul tipărit în mânăstirea Neamţul 1844, pag. 297.
4) Vezi Pidalionul, pag. 298.

căci în aceste zile se sărbătoreşte amintirea creaţiunei lumei şi învierea Domnului.

Liturgia «celor mai înainte sfinţite» se aşternu în scris şi rânduealâ de către **Grigorie cel Mare** episcopul Romei, pe timpul când el era apocrisiar în Constantinopole (an. 578—582). Mai târziu, sinodul al VI-lea ecumenic (an. 692), hotărî prin canonul 52 ca *«întru toate zilele ajunărei sfintei păresimi, afară de Sâmbata şi Dumineca şi de sfânta zi a Bunei Vestiri, să se facă sfinţita liturgie a celor mai înainte sfinţite»* [1]).

Acestea sunt cele trei formulare de liturgii, stabilite în Biserica noastră, cu începere din secolul al IV-lea încoace, aşa după cum am arătat. Ele au fost păstrate de Biserică neştirbit şi cu sfinţenie, în chipul cum le-au compus sfinţii autori ai lor, şi tot aşa se vor păstra în toate timpurile.

§ 23.

Sacrificiul euharistic şi numirile lui.

Sacrificiile religioase sunt vechi în lume ca şi omul. Acesta a simţit nevoe totdeauna, de a aduce sacrificii zeităţilor, pentru a împăca mânia lor, şi de a le dobândi ajutorul [2]). Sub cele mai vechi ruine ale templelor păgâne, s'au găsit altare pentru jertfe. Cu cât însă omul a fost mai depărtat de adevărata credinţă în Dumnezeu, cu atât sacrificiile au fost şi sunt mai sângeroase. Este destul să ne aducem aminte de jertfele de copii, arşi de vii în statua de fier a zeului **Moloch**, şi inima noastră se strânge de durere şi de spaimă. Pare că auzim vaetele maicilor, de la ale căror sânuri se smulgeau nevinovaţii prunci, pentru a fi aruncaţi în ghiarele zeului fioros [3]). În acelaşi chip ne mâhnesc jertfele aduse zeilor de sabeiştii vechi, de zooteişti, antropoteişti, şamanişti şi fetişişti. Dar şi sălbatecii antropofagi de astăzi, locuitori în unele părţi din Africa, America, Australia şi insulele oceanice, încă nu se dau la o parte de la sacrificiile sângeroase aduse zeităţilor lor. Ei **frig de vii** pe oamenii prizonieri şi chiar pe semenii lor, şi apoi îi mănâncă cu totul, în danţuri, urlete sălbatice şi bucurie mare. Sălbatecii aceştia însă mănâncă şi de vii pe cei ce le cad în mână, alegându-şi fie care câte o parte mai plăcută a corpului victimei [4]).

---

1) Vezi Pidalionul, pag. 180. Conf. Tez. Lit. T. I, p. 43.

2) Oswald, Die dogmatische Lehre von den heil, Sakramenten, 1 Bd. 3 Aufl. 1870.

3) Vezi pag. 19, nota 1 subliniară, Tom. III, Tez. Liturg.

4) Cuvântul „carne“ se pronunţă *„niama“* în toată populaţiunea neagră din Africa. Cel mai cunoscut trib african, vestit în lăcomia lui de a mânca oameni, este aşezat în ţinuturile Sudanului din Africa. Tribul se numeşte **Niam-Niam,** adică „carnivor“.

Mai omenoase sacrificii găsim la vechii Iudei, cari aduceau pe altare, animale şi pasări înjunghiate, fructe şi felurite roade ale pământului, pentru a se consuma de flacări întru mărirea lui Iehova [1]). Dar nici aceste jertfe din urmă, nu au fost în stare să şteargă vina păcatului de la neamul omenesc, *«că nu poate sângele taurilor şi al ţapilor să erte păcatele»*, zice apostolul Pavel [2]). Jertfele acestea erau numai chipul jertfei, ce era să vină prin răscumpărarea făcută de Iisus Hristos. Aceea ce nu puteau să facă jertfele cele înainte de Hristos, se făcu prin jertfa adusă de Unul născut Fiul lui Dumnezeu.

a) Jertfa aceasta constă întru aceea că el Fiul lui Dumnezeu, s'a umilit pe sine chipul sclavului luând şi întru asemănarea omenească făcându-se. Fiul lui Dumnezeu s'a umilit pe sine *«ascultător făcându-se până la moarte, iară moartea de cruce»* [3]). Prin aceasta el cel curat şi nevinovat, a satisfăcut pentru noi, nu prin sânge de ţapi şi de viţei, ci prin însuşi sângele său [4]). Iisus Hristos din nefinita ascultare către Părintele ceresc, şi din dragostea către neamul omenesc, s'a dat pe sine morţei pe cruce. Aceasta este jertfa cea adevărată adusă pentru noi.

Iar pentru ca toţi oamenii până la finele timpului, să se facă părtaşi de această jertfă, a trebuit ca ea să se aducă necontenit şi să se urmeze infinit. Această jertfă curată este însăşi *sfânta Liturgie* aşezată de Iisus la Cina cea de taină, cu porunca lui ca *«aceasta să faceţi întru pomenirea mea»* [5]). Această poruncă o împlinîră apostolii, precum şi urmaşii acestora episcopii şi preoţii [6]).

Astfel se plineşte jertfa aceasta în Biserica ortodoxă, sub numirea de sfânta liturgie, din timpul apostolilor şi până în ziua de astăzi. Sfânta liturgie este aşa dar, jertfa necurmată a Testamentului Nou, în care Iisus Hristos sub forma pâinei şi a vinului, în chip fără de sânge, prin mâinile preotului se jertfeşte Părintelui său ceresc, astfel precum oare când el s'a jertfit pe cruce.

Toţi Negrii din Africa coboară dintr'o singură rasă despărţită în familii şi triburi. Cel mai cunoscut trib este acela al **Şuahelilor**, întins în Zanzibar şi până în interiorul Africei. Toate triburile au multe cuvinte comune; iar limba Şuahelilor, dă cheea tuturor limbilor vorbite de Negrii din continentul african.

Caracterul şi firea Negrilor s'au schimbat în rău după greutatea traiului *căci omul îmbuibat de bunătăţi în traiul său, este mai blând, mai bun; iar cel lipsit de ale vieţei, sau care munceşte din greu, este rău, crud*. (Autorul).

1) Iată ce cetim în Levitic cap. 1 v. 1: קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־
הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן׃

2) Evr. 10, 1–5.
3) Filip. 2, 7—9.
4) Evr. 9, 12.
5) Luca 22, 19.
6) Fapt. Apost. 2, 42; 20, 7; Evr. 13, 10.

Sfânta liturgie după fiinţa sa este aceeaşi jertfă pe care Hristos a adus-o pe cruce, pentru că întru aceasta el se jertfeşte Părintelui său ceresc, spre ertarea păcatelor lumei. Numai modul jertfirei este deosebit: pe cruce se jertfi el în moarte dureroasă şi sângeroasă; iar la sfânta liturgie, el se jertfeşte în chip fără de sânge. Acolo se jertfi Hristos numai odată şi într'un loc; aici de multe ori şi în multe locuri.

b) Sfântul sacrificiu liturgic a purtat diferite numiri din timpul apostolilor şi până astăzi. Dintre acestea însemnăm pe cele mai întrebuinţate. În timpul apostolilor sfântul sacrificiu se chema «pâinea» (ἄρτος), sau «frângerea pâinei» (κλᾶσις τοῦ ἄρτου), «trupul Domnului» (σῶμα ori σάρξ τοῦ Κυρίου), «sângele lui Hristos» (αἷμα τοῦ Χριστοῦ [1]). În Biserica veche sfântul sacrificiu se mai chema *«euharistia»* (εὐχαριστία) adică *«mulţumirea»* pentru că prin acest sacrificiu se aduce o deplină mulţumire lui Dumnezeu [2]). În primele secole se întrebuinţa deopotrivă cu *«euharistia»*, şi numirea *«binecuvântarea»* (εὐλογία), fiind că prin jertfa euharistică, necontenit se aduc binecuvântări Puternicului Creator [3]). Mai târziu se însemnau cu această numire şi darurile alese pentru sfânta jertfă, precum şi pâinea sfinţită, pe care episcopii o trimeteau unul altuia în semn de frăţie, sau care după sfânta liturgie se împărţea între cei ce nu se cuminecau.

Numirea cea mai răspândită în toate timpurile în cărţi şi în viaţa religioasă este *«cuminecătura»* (κοινωνία [4]), adică legătura omului cu Hristos şi cu ceilalţi creştini. Asemenea se mai chema sfânta jertfă *«cina Domnului»* (δεῖπνον τοῦ Κυρίου), *«cina domnească»* (δεῖπνον κυριακόν [5]), *«masa misterioasă»* (μυστικὴ τράπεζα [6]), *«mister»* (μυστήριον), *«dumnezeeştile mistere»* (θεία μυστήρια), *«sfintele mistere»* (ἅγια μυστήρια [7]).

Întrebuinţate erau şi aceste numiri: *«pâinea lui Dumnezeu»* (ἄρτος τοῦ Θεοῦ), *«pâinea Domnului»* (ἄρτος τοῦ Κυρίου), *«pâinea cea cerească»* (ἄρτος ἐπουράνιος [8]), *«proaducere»* (προςφορά [9]), *«jertfa»* (θυσία [10]), ş. a. Drept că aceste numiri se dau de părinţii bisericeşti şi sfintei mese din altar [11]), dar ele se dau în chipul acesta obiectului (sfintei mese), în loc de ceea ce se

1) Fapt. Apost. 2, 42. 20, 7. Luca 24, 35. I Corint. 11, 23. Orig. Cels. 8, 33. Cyril. Catech. 23, 22. Const. Apost. 2, 57.
2) Iustin. Mart. Apol. I c. 65. Clem. Alex. Paed. 22. Cypr. Epist. 75. Const. Apost. 2, 22.
3) Cyrill. Alexandr. in Ioan 6, 56.
4) Fapt. Apost. 2, 42.
5) Chrysost. Hom. 27 in I Corint.
6) Suicerus, Thesaurus eccles. voce τράπεζα.
7) Const. Apost. 8, 14—15. Cyrill, Catech, 23, 23. Chrysost. De sacerdotio 6, 4.
8) Orig. in Mat. 11, 14. Cyrill. Catech. 22, 5.
9) Constit. Apost, 8, 13.
10) Basil. Epist. 93.
11) Vezi Tezaurul Liturgic, T. II, p. 136—137.

pune pe obiect (euharistia), făcându-se cu aceasta un frumos trop numit «**metonimia**» [1]).

Sfântul sacrificiu după ființa lui este:

1. O *jertfă de laudă*, pentru că printr'însul necontenit aducem laudă lui Dumnezeu.

2. O *jertfă de mulțumire*, fiind că prin sfântul sacrificiu, mulțumim necontenit lui Dumnezeu pentru toate cele ce ne-a dat nouă.

3. O *jertfă de cerere*, căci prin plinirea sfântului sacrificiu, facem necontenit cereri pentru nevoile noastre sufletești și trupești.

4. O *jertfă de împăcare*, de oare ce noi apropiindu-ne printr'însul de Dumnezeu cu inimă curată, cu credință și cu dragoste, câștigăm îndurare și ertarea păcatelor [2]).

Sfântul sacrificiu euharistic, este **centrul** serviciului divin ortodox. El este actul prin care credincioșii se leagă între dânșii într'o inimă și un cuget. Printr'însul se înfățișează Mântuitorul și Răscumpărătorul lumei *în chip real*, împreună cu întreaga lucrare a întrupărei, a patimei și morței sale. Sfântul sacrificiu este **hrana** ce deșteaptă simțirile cele sfinte, conștiința păcatului omenesc, precum și îndemnul către lauda, mulțumirea, cererea și împăcarea cu Dumnezeu.

Prin plinirea acestui sacrificiu ne aducem aminte de acel timp plin de fericire când Mântuitorul a petrecut cu oamenii pe pământ. Printr'însul vedem în plină activitate pe reprezentanții celor 12 apostoli, adică pe episcopii liturgisitori [3]), și pe reprezentanții celor 70 de apostoli adică pe preoții ce stau înaintea sfântului altar [4]). Iată pentru ce plinirea sfântului sacrificiu este însoțită de un cerc de ceremonii prea frumoase și sfinte, fiind tot odată obligat fie care creștin, să fie față la aceste acte.

---

1) Bingham. Origines sive antiq. eccles. op. c. Tom. VIII, cartea VIII-a cap. 6, pag. 225.
2) I Ioan 1, 7.
3) Hieronym. Epist. 75: Episcopi omnes apostolorum successores sunt.
4) Conf. Simeon Tesalon. Tractat despre dogmele credinței, București 1859, p. 313.

ARTICOLUL III

CONDIŢIUNILE TREBUINCIOASE PENTRU SAVARŞIREA SFINTEI LITURGII.

§ 24.

Vrednicia şi pregătirea ministrului liturgisitor.

acă pentru săvârşirea lucrurilor lumeşti se cere o pregătire potrivită fiinţei lor, cu atât mai vârtos se cere aceasta, de la ministrul altarului pentru plinirea sfintei liturgii. Purtarea lui exterioară şi sufletească să fie întru totul în legătură cu sfinţenia tainelor ce le săvârşeşte. Preotul însă nu poate servi sfânta liturgie dacă nu are o hirotonie canonică de la un episcop canonic, pe seama unei anumite Biserici.

a) De asemenea nu poate servi liturgie în Biserică un preot **strein**, fără carte canonică de la episcopul de unde a plecat, şi fără învoirea episcopului întru a cărui eparhie se află. Pentru aceea şi tâlcuirea canonului 8 al sinodului din Antiohia arată că «*singur arhiereului* (episcopului) *lucru este, a scrie către arhiereii* (episcopii) *cei în locuri depărtate, şi a da recomandaţii ca să se cerceteze mai bine feţele care au a le lua*»[1]). Apoi şi canonul 17 al sinodului al VI-lea ecumenic porunceşte ca «*nici unul din toţi clericii, măcar în ori care treaptă s'ar întâmpla, să nu aibă voe fără de înscrisă slobozenie* (ἐγγράφου ἀπολυτικῆς) *a episcopului său, a se rândui întru altă Biserică*» [2]).

Taina sfintei liturgii nu poate fi săvârşită de un mirean, cetet, cântăreţ, ipodiacon şi chiar diacon; iar cine ar îndrăsni să facă ceva ce se cuvine numai preotului, ori episcopului, acela nelegiuit se numeşte şi în grea osândă cade. *Numai preotul şi episcopul au puterea de a liturgisi* [3]).

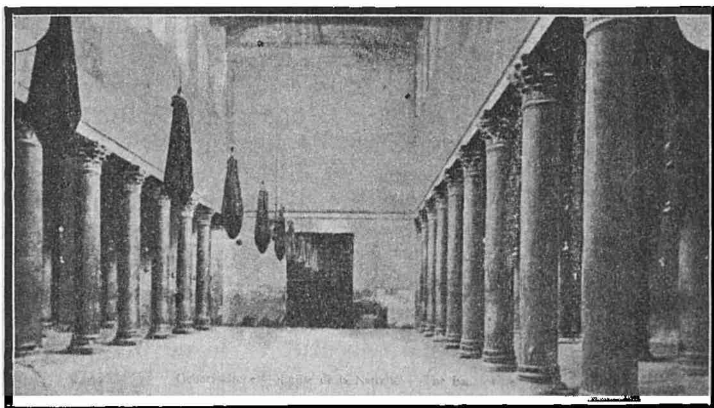
b) Preotul care se pregăteşte pentru a face sfânta liturgie, cade-se să se ferească de ori ce l'ar împedeca să primească cu vrednicie sfânta euharistie. Spre a fi vrednic de o aşa înaltă servire şi de împărtăşirea cu sfintele taine, cuvine-se a se înfrâna de la multa **mâncare** şi **băutură** în seara ce cade înaintea sfintei liturgii. Şi dacă gustă ceva, să o facă aceasta numai înainte de miezul nopţei; «*iar de va gusta preotul cât de puţină mâncare*

1) Tâlcuirea canonului 8 antiohian, în Pidalionul tipărit în Mânăstirea Neamţul, anul 1844 pag. 279.
2) Canonul 17 al sinod. VI ecum. în Pidalion op. c. pag. 161.
3) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 256.

ori băutură după miezul nopţei, să nu mai îndrăsnească a servi sfânta liturgie, pentru că de la miezul nopţei începe cursul zilei»[1]).

Asemenea şi trupul să-i fie curat de desmierdările trupeşti. Pentru aceea preoţii şi diaconii cari au **femei**, au datoria de a se înfrâna de ele câteva zile mai 'nainte de a săvârşi sfânta liturgie, precum şi în acea zi a săvârşirei; iar cel ce nu se va înfrâna şi va servi, în grea osândă cade [2]).

Dar şi scurgerea **seminţei** în vis, este o oprire de la împărtăşirea cu sfânta euharistie şi de la servirea sfintei liturgii, după cum glăsueşte canonul 4 al sfântului Dionisie al Alexandriei. Apoi şi sfântul Ioan Pustnicul în canonul său 6 zice că *«cel ce s'a întinat în somn, cu patima scurgerei, o zi să se scoată de la împărtăşire»*.

Interiorul Bisericei „Naşterea Domnului" din Betleem (Palestina), zidită de împăratul Iustinian deasupra celei din Peştera in care s'a născut pruncul Iisus. In amândouă m'am închinat Joi 12 August anul 1904. (Autorul).

Cu atât mai vârtos trebue să fie curat şi **sufletul** celui ce se pregăteşte pentru liturgisire. Piedica ce se iveşte înaintea preotului în această privinţă, este în deosebi **caterisirea** după dreptate, adică pentru greşeli vădite în contra canoanelor şi rânduelelor bisericeşti. De aceea şi canonul 28 apostolic zice că *«dacă vr'un episcop, ori presviter, ori diacon caterisit după dreptate, pentru vinovăţii arătate, ar îndrăsni a se atinge de liturgia* (funcţiunea) *cea oare când încredinţată lui, acesta să se depărteze de la Biserică»*. Şi întinăciunile morale sunt piedici opritoare de la liturgie s. e. curvia, călcarea jurămân-

1) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 257. Conf. Can. 48 Cartag.
2) Tot acolo pag. 257.

tului, furtişagul ş. a.; acestea mai sunt pedepsite şi cu caterisirea după orânduirea canonului 25 apostolic.

Iar dacă preotul se află într'un **păcat greu**, să nu îndrăsnească a servi sfânta liturgie, până nu va dobândi ertare în scaunul mărturisirei de la Confesorul său, şi până ce nu se va pocăi. Călcând aceste orânduiri, îndoite păcate va avea [1]).

c) Preotul să se pregătească pentru serviciul sfintei liturgii cu cetirea ori ascultarea pioasă a celor **7 laude** dumnezeeşti: *ora IX-a, vespera (vecernia), după cinarea (pavecerniţa), miezonoptica (polunoşniţa), ortrina (utrenia) cu ora (ceasul) I-a, ora III-a şi a VI a.* Asemenea să asculte ori să cetească, rugăciunile spre somn, cele ale dimineţei şi rândueala împărtăşirei, ne lăsând nimic dintr'însele. Aceste cetiri sfinte aduc linişte sufletului, umilinţă, pietate şi petrecere cu sufletul întru cele cereşti [2]). Iar de va fi întârziat preotul în lucrări sufleteşti, trebuincioase mântuirei oamenilor, adică ascultând mărturisirea celor bolnavi, sau a celor sănătoşi, sau împărtăşind ori botezând pe cei bolnavi, şi apropiindu-se timpul sfintei liturgii, silit fiind să-şi lase pravila, nu va greşi; dar după terminarea sfintei liturgii, toate să le împlinească. Rugăciunile împărtăşirei negreşit să le cetească mai înainte de liturgie [3]).

d) Dacă preotul a ocărît pe cineva, şi l'a scârbit sau nedreptăţit întru ceva, şi ştie că acela este **mânios** pe el; sau dacă preotul este nedreptăţit sau scârbit de cineva, şi este mânios ori supărat pe acela, să nu îndrăsnească a face sfânta liturgie în această stare turburată, ci să meargă după porunca Domnului, să se împace cu fratele său, şi aşa să servească [4]). Iar de va fi cel scârbit departe şi preotul va fi nevoit să servească, măcar gând bun să aibă, adică că dacă se va întâlni cu dânsul, negreşit se va împăcă, şi întru inima sa îi va părea rău de aceasta, şi aşa de nevoe să servească [5]).

e) Preotul venind să oficieze sfânta liturgie, este dator să o facă aceasta întru prea mărirea sfintei **Treimi**, şi întru veneraţiunea tuturor sfinţilor, cari se veselesc în raiul cel ceresc, şi spre folosul şi ertarea păcatelor tuturor credincioşilor ce sunt pe pământ şi ale celor ce au adormit în dreapta credinţă.

Şi să săvârşească sfânta liturgie după rândueala Domnului şi obiceiul sfintei Biserici a răsăritului, ca pe o taină ce sfinţeşte, şi ca pe o jertfă adusă pentru mântuirea omului. Fie care cuvânt să fie rostit cu credinţă [6]).

---

1) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti 1887, pag. 256.
2) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti 1887, pag. 259-261.
3) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti 1887, pag. 261.
4) Mat. 5,23: „De-ţi vei aduce darul tău la altar, şi acolo îţi vei aduce aminte că fratele tău are ceva în contra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului, şi du-te mai întâiu de te împacă cu fratele tău, şi atunci vino să'ţi aduci darul tău".
5) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 258.
6) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 259.

f) La oficierea sfintei liturgii, preotul este dator a fi curat cu sufletul şi cu corpul. Dar precum corpul trebue să fie curat, aşa şi **veşmintele** de pe el, şi mai ales cele liturgice se cade a le avea curate şi întregi [1]). Veşmintele cele sfinţite, deşi vor fi din materii simple, dar să fie făcute cu cuviinţă, curate şi în forma clasică hotărîtă de Biserica ortodoxă.

Capul să fie pieptănat, faţa şi gura spălate, unghiile tăiate şi toată curăţenia păzită pentru mărirea lui Dumnezeu. De'şi va spăla preotul **gura**, dimineaţa înainte de liturgie, să se ferească să nu înghită apă. Poporul ce-l priveşte pe preot în starea bunei cuviinţe şi a curăţeniei trupeşti şi sufleteşti, îi sărută mâna cu dragoste fiească, şi nu se scârbeşte de dânsul [2]).

g) Preotul să săvârşească sfânta liturgie după **formularille** întărite de Biserica ortodoxă, cu toată pietatea şi religiositatea, vădindu-se aceste simţiminte şi în exteriorul său, pentru ca să cheme cu chipul acesta şi pe cei de faţă la o adâncă pietate. Să-şi aducă aminte de faptele, învăţăturile, patimile şi moartea Domnului pe cruce pentru mântuirea noastră [3]). În timpul servirei liturgisitorul să fie blând, cucernic, liniştit şi senin în cugetul său. Să fie cu frică, cu cutremur şi umilită căutătură a ochilor. Mişcările corpului să se facă cu cuviinţă, linişte, măsură potrivită şi cu vioiciune [4]).

Preotul liturgisitor este îndatorat a se **împărtăşi** cu sfânta euharistie; neîmpărtăşindu-se cade sub osânda caterisirei [5]). Să fie cu mare luare aminte ca să nu pice ceva din corpul şi sângele Domnului, căci cu aceasta liturgisitorul păcătueşte de moarte. Iar întâmplându-se această nenorocire, să pice adică sfânta euharistie, pe scândură, piatră, pământ gol ori pe inditii, liturgisitorul să lingă cu limba picătura căzută, ori să o şteargă cu buretele, să radă bine locul unde a picat sfânta euharistie, să-l spele apoi cu apă curată, şi după aceea răzătura să o ardă, iar apa să o îngroape sub sfânta masă, ori să o arunce într'o apă curată şi curgătoare [6]).

---

1) Dacă de la sacrificatorul păgân se cerea să fie curat, cu atât mai vârtos se cere aceasta de la preotul creştin. La **Romani** se cerea ca cel ce aducea sacrificiu să aibă *„mâini curate, haine curate, vase curate, victimă curată, vin curat"* = puras manus, puras vestes, pura vassa, puram hostiam, purum vinum. Conf. Tibullus, Lib. I *Eleg.* ult. v. 27.—Virgil. *Eneid.* Lib. XII, v. 169.—Varon. *De re rustica*, Lib. II, etc.

2) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, pag. 262.

3) Dumnezeeştile Liturgii, op. cit., pag. 263—264.

4) Greşesc foarte mult şi sub grea păcătuire cad acei liturgisitori cari servesc sfânta liturgie **mânioşi**, iuţi, nepioşi, şi mustrători asprii ai celor mai de jos. Tot aşa sunt vinovaţi şi acei liturgisitori cari vorbesc sau şi **râd** unii cu alţii în sfântul altar, ori zornăesc monedele date ca ofrande de pioşi şi le numără cu sgomot. Mai pre sus de toate acestea se fac vinovaţi şi acei liturgisitori ce se **ceartă** între dânşii în Biserică şi aduc scandal între credincioşi şi jicnire sfântului locaş. Conf. p. 37, n. 3 şi 4, Tom. III, Tezaur. Liturg.

5) Dumnezeeştile Liturgii op. c., p. 269.

6) Tot acolo p. 270.

h) Numai **o liturgie** poate să săvârşească preotul într'o zi. Şi numai o liturgie se poate face într'o zi pe una şi aceeaşi masă, pentru a nu se repeti unica moarte a Mântuitorului nostru [1]). (Vezi şi n. 1, p. 144, Tez. Lit., T. II).

i) **Iar** *de se va* **aprinde Biserica** în timpul când preotul serveşte sfânta liturgie, ori dacă din vr'o cauză va cădea Biserica în vr'o parte, preotul să ea cu sine sfintele taine şi antimisul, să iasă din sfântul locaş, şi în alt loc cuvenit, pe acelaşi antimis, să servească dumnezeeasca jertfă, începând din locul de unde a lăsat la eşire [2]).

§ 25.

Timpul pentru săvârşirea sfintei liturgii.

Domnul nostru Iisus Hristos a aşezat sfânta liturgie *seara*, la cina cea de taină, înainte de a fi prins în grădina maslinilor [3]). După înălţarea Domnului la ceruri, apostolii frângeau pâinea prin case particulare, adică săvârşeau sfânta liturgie «*în toate zilele*» (καθ'ἡμέραν [4]). Aşa făcură şi urmaşii apostolilor plinind adică sfânta jertfă în ori ce zi a săptămânei. Şi era firesc acest lucru de a se aduce prea mărire lui Dumnezeu în fie ce zi, atât în timpurile începătoare ale Bisericei, cât şi mai pe urmă. Totdeauna avea nevoe creştinul de ajutorul lui Dumnezeu, şi de a-i aduce lui nesfârşită laudă.

1. Cum că sfânta liturgie se făcea *in toate zilele* chiar şi în timpul persecuţiilor, despre aceasta ne încredinţează Tertulian [5]), Origen [6]), ş. a., cari laudă îndeajuns pietatea creştinilor din Cartagena, Alexandria şi alte părţi ale lumei. Iar Ciprian ne arată anume, că creştinii din Cartagena, în timpurile triste ale Bisericei, se adunau în casa Domnului cu presviterii lor, pentru ca aceştia zilnic să sărbătorească sfânta euharistie [7]). Asemenea şi Eusebiu al Cesareei [8]), Ambrosie al Mediolanului [9]), Ioan Hrisostom [10]), Ieronim [11]), Augustin [12]), şi alţi părinţi şi scriitori, mărturisesc că în timpul lor, se făcea liturgia în Biserică în ori care zi, atât în răsărit cât şi în apus.

1) Conf. Tâlcuirea canonului 68 apostolic în Pidalion. A se vedea şi Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 273.
2) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 272.
3) Mat. 26, 20—31. Marc. 14, 17—21. Luca 22, 14. Ioan 13, 21.
4) Fapt. Apost. 2, 46.
5) Tertull. De corona militis. c. III.
6) Origen. Contra Celsum. lib. VI.
7) Ciprian. Epist. 54.
8) Euseb. Demonstratio evangelica, I. 10.
9) Ambros. Epist. 20.
10) Chrysost. Contra Iudaeos I. 3.
11) Ieronym. Epist. 28.
12) Augustin. Epist. 98.

Dar de şi se plinea sfânta liturgie în fie care zi, totuşi cetim în însăşi sfânta Scriptură a Noului Testament, că apostolii păstrau în deosebi pentru aceasta, *ziua Duminicei*, căci într'însa a înviat Domnul. In Faptele Apostolilor stă scris că *«în întâia zi a Sâmbetei* (ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων) adică Duminecă [1]), *fiind adunaţi discipulii* (în Troada) *ca să frângă pâinea, Pavel având a purcede a doua zi, vorbea cu dânşii, şi a prelungit cuvântul până la miezul nopţei»* [2]).

Pliniu cel tânăr proconsolul Bitiniei († 114) scrie împăratului său Traian că *«creştinii... într'o anumită zi* (stato die = Duminica), *se adună împreună în zorile zilei* (ante lucem...) *pentru primirea hranei obişnuite şi nevinovate»* (euharistia [3]). Apoi şi în prima apologie a lui Iustin Filosoful şi Martirul († 163 sau 167), trimisă împăratului Antonin Piul şi senatului roman aflăm aceste cuvinte: *«In aşa zisa zi a soarelui* (τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ) adică în ziua Duminicei, *ne adunăm la un loc... şi după aceea se dă fie căruia a se împărtăşi din cele binecuvântate»* [4]).

Cu privire la solemnitatea liturgiei în ziua Duminicei, Tertulian se întreabă în faţa unor neorândueli: *«În ce chip ne vom aduna la rugăciune, şi în ce chip vom sărbători* (mai bine) *Duminica?»* [5]). Aci se arată entuziasmul apologetului pentru această zi. Apoi şi Lactanţiu, Eusebiu, Marele Vasilie, Hrisostom, Augustin, Teodoret al Cirului, zugrăvesc foarte frumos în scrierile lor, solemnitatea liturgică în sfânta zi a Duminicei. Dar şi în zilele de sărbători mai mari ori mai mici, se aducea sfânta jertfă cu o deosebită strălucire.

Şi astăzi se plineşte liturgia în toate zilele anului, afară de **Vinerea cea Mare** a patimilor, când după obiceiu nu se săvârşeşte acest mare act. Mai ales Duminica şi sărbătorile, se privesc ca zile anumite pentru veselie, buna vestire a cuvântului şi solemnitatea liturgiei. Pentru aceea şi canonul 29 al sinodului din Laodicea, recomandă cu toată râvna sărbătorirea liturgică şi religioasă a acestor zile.

2. In ceea ce priveşte *ora* din zi în care trebue să se săvârşească liturgia, aceasta în timpurile începătoare ale creştinismului, nu era determinată. După cum am văzut, Domnul nostru Iisus Hristos, a aşezat sfânta liturgie, seara la cina cea de taină, mai 'nainte de a fi vândut de Iuda în grădina masli-

---

1) La Evrei nu se numărau zilele săptămânei după numele planetelor cum facem noi s. e. Luni (Luna), Marţi (Martie), Mercuri (Mercur), Joi (Jupiter), Vineri (Venus), ş. a., ci ei puneau în fruntea săptămânei ziua a 7-a, adică Sâmbăta şi de aci numărau: I-a a Sâmbetei (Duminica), a II-a a Sâmbetei (Luni), a III-a a Sâmbetei (Marţi), a IV-a a Sâmbetei (Mercuri), ş. a. Acest fel de numărătoare îl vedem şi în Noul Testament. (Autorul).

2) Fapt. Apost. 20, 7.

3) Plinius, Epist. 97 (al. 96). Lib. X n. 7.

4) Iustin. Martyr. Apolog. I, c. 67. Conf. „Codex" Daniel, Tom. IV, p. 13.

5) Tertull. De fuga in persecutione, ad Fabium. c. XIV. Quomodo colligemus, quomodo dominica, solemnia celebrabimus?

nilor [1]). Asemenea şi apostolul Pavel, la frângerea pâinei în Troada, adică la plinirea sfintei liturgii, a prelungit vorba până la miezul nopţei [2]). Dar Fiul lui Dumnezeu fiind fără de păcat şi îmbrăcat cu putere dumnezeească, a aşezat liturgia când el a binevoit. Asemenea şi apostolii, învestiţi fiind cu puterea dată lor de Domnul, au fost totdeauna într'o curată şi sfântă tresvie, şi au putut săvârşi liturgia în ori ce oră a zilei. Tot aşa şi creştinii cei vechi, aflându-se într'o necontenită veghere religioasă şi totdeauna vrednici de cele sfinte, au putut fi destoinici pentru ascultarea sfintei liturgii, în ori ce oră hotărâtă de mai marii bisericeşti.

Nu tot aşa însă a rămas lucrurile şi în timpurile următoare, când omul începù a fi cuprins de grijile lumeşti, şi când pietatea începù a se împuţina. Cerându-se cu drept cuvânt o absolută tresvie sufletească şi trupească de la ministrul liturgisitor, cel puţin în timpul servirei sfintei liturgii, şi apoi mai cerându-se de la dânsul curăţenia, **pregătirea**, seninătatea sufletului şi vrednicia pentru aducerea sfintei jertfe, de aceea s'a hotărît de Biserică ca sfânta liturgie să se plinească *în timpul* **dimineţei** [3]). Este firesc lucru ca omul să fie atunci mai vrednic de cele sfinte, până ce nu se înjumătăţeşte ziua, şi până ce nu se ivesc nevoile ei. Aşa şi credincioşii, în timpul dimineţei sunt mai voioşi a fi de faţă la plinirea sacrificiului euharistic, şi sunt mai curaţi cu inima şi cu trupul. Mai târziu vine îmbuibarea corpului cu ale lui neajunsuri şi se trezesc din somn grijile vieţei. Iată pentru ce s'a hotărît de Biserică ca liturgia să se facă în timpul dimineţei.

După restabilirea păcei religioase şi stingerea persecuţiilor, s'a hotărît ca liturgia să se înceapă în *ora a 3-a din zi*, adică în ora noastră a 9-a de dimineaţă, pentru că acum timpul era în deplină siguranţă la creştini, iar nu ca în timpul goanelor, când închinătorii crucei, erau în pericol de la un moment la altul. De aceea, liturgia după restabilirea păcei, de obiceiu nu se începea mai 'nainte de ora a 3-a, pentru motivul că în acea oră fù Domnul condamnat la moarte. Însă aceasta nu se înţelege aşa, ca şi când nu am avea voe de a liturgisi de cât numai în ora a 3-a; căci în sfânta şi marea zi a Paştilor, şi în ziua naşterei lui Hristos şi a botezului său, încă fiind **noapte** se face liturgia în Ierusalim şi la locurile sfinte. Iar în joia şi în sâmbăta cea mare, acolo liturgia către **seară** se face, pentru a se ajuna cu îndestulare şi pentru unele misterii ale acestor zile. Deci sunt zile când se poate liturgisi şi înainte de ora a 3-a şi după această oră.

---

1) Mat. 26, 20—31. Marcu 14, 17—21.
2) Fapt. Apost. 20, 7.
3) Iată ce zice şi Ciprian în „Epistola ad Caecilium" cap. XIII: „De şi Iisus a sărbătorit cina cea de taină seara... noi însă trebue să o facem aceasta în timpul dimineţei".

Dar şi în cărţile noastre liturgice cetim acestea: «*Timpul liturgisirei după obiceiul cel vechiu al Bisericei, este ora a 3-a din zi (ora noastră a 9-a* [1]*); iar de va fi trebuinţă, poate a se săvârşi sfânta liturgie şi mai târziu şi mai de dimineaţă, însă nu mai 'nainte de a se lumina de ziuă, şi nici după amiază. Deslegări de la aceste hotăriri sunt: când se face vespera împreună cu liturgia mai nainte sfinţită; apoi în sâmbăta cea mare, în ajunul naşterei lui Hristos, în ajunul botezului său, şi in ziua cinci-zecimei*»[2]. În aceste zile se prelungeşte liturgia şi până după amează, când cântările se zic cu solemnitate şi meşteşug mare.

Este bine însă, ca în **parohii** ora începerei liturgiei să fie hotărîtă, pentru a se şti de credincioşi când să vină la Biserică.

§ 26.

Odoarele trebuincioase la servirea sfintei liturgii.

Potrivit rînduelelor vechi bisericeşti, la plinirea jertfei euharistice, sunt de neapărată trebuinţă cele următoare:

1. *Sfântul locaş* întocmit pentru acest scop, sfinţit şi afierosit lui Dumnezeu. Iar un locaş mai propriu pentru a se servi într'însul sfânta liturgie, nu poate să fie altul, de cât o *Biserică*, sau un *paraclis*, sfinţit de episcop ori de presviterul împuternicit de chiriarhul său. Sfântul locaş însă să nu fie profanat prin ceva ce ar atinge curăţenia lui, d. e. prin uciderea sau sinuciderea cuiva în sfântul locaş, vărsarea sângelui, sau curgerea sângelui femeesc, ori vărsarea seminţei omeneşti prin păcătuire, sau prin înmormântarea veri unui păgân, afurisit ori eretic. De asemenea sfântul locaş să nu fie profanat de păgâni, eretici, schismatici, prin stricarea păreţilor, ori prin alte fapte necuviincioase. Întâmplându-se unele ca acestea, preotul să nu îndrăsnească a servi într'însul, până când nu se va curăţi cu binecuvântarea episcopului, ori până când Biserica nu se va sfinţi din nou [3].

La împrejurări de nevoe, şi pentru folosul oştilor de răsboiu, în afară de Biserică ori paraclis, se poate face sfânta liturgie, şi într'un cort curat, sau într'o casă particulară, şi chiar într'un loc deschis, căci şi Moisi în cortul mărturiei a adus sacrificiu lui Dumnezeu [4]; iar Mântuitorul a întemeiat euharistia la cina cea de taină într'un «*foişor mare aşternut*», adică în

1) Codicele Barberin tot ora a 9-a de dimineaţă o arată pentru liturgisire
2) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 262.
3) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 263.
4) Exod. cap. 27—30.

cămara de sus a unui om din Ierusalim[1]); apoi rugăciunea o făcea el de obiceiu în grădina maslinilor, pe malul stâng al pârâului Cedrilor[2]). Asemenea şi apostolii se rugau şi frângeau pâinea prin case[3]). Iar mai târziu şi adică în timpul persecuţiunilor, după mărturia lui Dionisie al Alexandriei, creştinii îşi făceau cultul în peşteri, pe câmpii, în pustietăţi, în corăbii, şi în fine pretutindenea era Biserica lor[4]). Pentru aceea şi canonul 31 al sinodului al VI-lea ecumenic, îngădue la nevoe, a face liturgia şi în case curate sau într'un loc public curat, însă numai cu binecuvântarea episcopului. Locul unde se face proscomidia este *sfântul jertfelnic;* iar acela unde se aduce jertfa cea fără de sânge, este *sfânta masă.* Biserica să fie curată şi îngrijită, ca nu cumva prin nepurtarea de grijă să se defaime sfintele taine[5]).

2. *Veşmintele liturgice.* Pentru diacon sunt acestea: stiharul, orariul şi mânecuţele; iar pentru preot sunt: stiharul, mânecuţele, epitrahilul, brâul şi felonul. Veşmintele arhiereului sunt însă mai multe şi mai bogate. Ele sunt cele următoare: stiharul, mânecuţele, epitrahilul şi brâul; apoi mai departe: sacosul, omoforul, mantia, mitra, epigonatia, engolpionul, crucea, cârja, trichiriul şi dichiriul[6]).

3. *Vasele cele sfinte* şi anume: potirul, discul, steaua şi linguriţa, făcute din aur, argint sau şi din plumb; iar din aramă, fier, pământ şi sticlă, să nu fie făcute. Mai sunt de trebuinţă: copia, buretele şi cădelniţa. Toate acestea să fie în bună stare; iar învechindu-se şi stricându-se, cu altele să fie schimbate[7]).

4. *Trei acopereminte*: unul pentru acoperirea potirului, altul al discului, şi al treilea mai mare, pentru acoperirea împreună a potirului şi a discului. Câte trele acoperemintele să fie făcute din materii frumoase, curate şi întregi[8]).

5. *Antimisul,* un odor foarte trebuincios, «*fără de care nu se poate aduce sacrificiul cel fără de sânge*»[9]). Antimisul să

1) Luca 22, 7–14.

2) Mat. 26, 36. Marcu 14, 32. Luca 22, 39. Ioan 18, 1. Eu am umblat în luna August 1904, prin grădina maslinilor şi pe locul unde s'a rugat Domnul. Grădina se află lângă Ierusalim în partea despre răsărit, pe malul stâng al pârâului Cedrilor. Pe aci şi acum sunt maslini bătrâni, cam de vr'o 200 de ani. (Autorul).

3) Fapt. Apost. 2, 46. 20, 7.

4) Apud. Euseb. Hist. eccles. lib. VII, c. XXII. Vezi p. 64, T. II, Tez. Lit.

5) În grea osândire cad preoţii cari nu 'şi îngrijesc de Bisericile lor şi le ţin în necurăţenii, cu **burueni** şi **scaeţi** în curte. În asemenea osândire cad şi preoţii cari nu 'şi apără grădinile şi curţile Bisericilor de profanatori. (Autorul).

6) Când veşmintele se strică şi se învechesc, să se ardă, iar cenuşa să se arunce într'un loc curat. Vezi tâlcuirea canonului 72 şi 73 apostolic în Pidalionul din Mânăstirea Neamţul, 1844. Conf. pag. 414–437, Tom. II, Tez. Lit.

7) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti 1887, pag. 263. Conf. pag. 437-439, Tez. Lit., Tom. II.

8) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti 1887, pag. 263. Conf. pag. 442, Tez. Lit., Tom. II.

9) Confess. Ortod. întrebarea 107.

nu fie rupt ori șters, în cât literele să nu se cunoască, căci atunci nu se mai poate liturgisi pe el [1]).

6. *Cinci prescuri* făcute numai din făină de grâu, curată, amestecată cu apă firească, și dospită cu aluat, coaptă bine, nu prea sărată, ci să aibă gust plăcut. Prescurile vechi, mucede, dospite cu drojdii, nu sunt admise în sfânta euharistie [2]).

7. *Vinul și apa.* Vinul să fie făcut din struguri de viță, cu gust firesc, bun la băut, curat și neamestecat cu alte băuturi. La proscomidie să se toarne în vin, puțină apă curată, iar după sfințirea tainelor, să se toarne puțină apă caldă după rânduială [3]). Vinul să fie de ori ce coloare.

8. *Cărțile liturgice* și anume pentru preot: Liturgiarul și Evan-

Preotul lui Joe și poporul din cetatea Listra (Asia), aduc jertfe apostolului Pavel și lui Varnava. Aceștia se mâhnesc și resping aceste fapte. (Fapt. Apost c. 14).

geliarul; iar pentru trebuința psalților și ceteților: Apostolul, Psaltirea, Tipiconul, Octoihul, Mineiul, Triodul, Penticostariul, Orologiul și Irmologionul. În Biserică, atât preotul cât și ori ce față bisericească, mai bine să cetească și să cânte pe carte, de cât să facă aceasta pe nevăzute, și așa să greșească [4]).

1) Dumnezeeștile Liturgii, București 1887, pag. 262. Conf. pag. 443 Tez. Lit., Tom. II.
2) Dumnezeeștile Liturgii, op. citat, pag. 264.
3) Dumnezeeștile Liturgii, op. citat, pag. 265.
4) Dumnezeeștile Liturgii, op. citat, pag. 263.

9. *Persoanele bisericești* după bogăția Bisericei și anume: preot, diacon, cetet, cântăreț și paraeclesiarh, pentru trebuința serviciului divin. La o Biserică mai săracă sunt de trebuință cel puțin un preot și un cântăreț; iar la o Biserică bogată, personalul servitor poate să fie cât mai numeros. Se cere însă ca aceste fețe să fie cu credință și cu frica lui Dumnezeu în a lui sfântă casă. Laicilor nu le este îngăduit a intra în sfântul altar [1]).

10. *Lumina.* Pe lângă cele zise mai sus, la săvârșirea sfintei liturgii, trebue a fi 3 sau 4 lumânări de ceară curată, aprinse pe sfânta masă, la proscomidie și înaintea icoanelor, de asemenea trebuincioase și pentru a fi purtate înaintea sfintei evangelii, sfintelor daruri, etc. La nevoe poate să fie și numai una sau două lumini. Iar de va îndrăsni preotul să liturgiseassă fără nici o lumină în Biserică, nu puțin va greși [2]). În timpuri bune și de bucurie însă, se cuvine ca în Biserică să fie aprinse multe lumânări și candele, și așa lumina să strălucească în casa lui Dumnezeu.

Spicuiri asupra secțiunei I-a

e definește cultul ca o manifestare publică în afară, a credinței interne, prin acte și ceremonii sfinte. Iar cultul dumnezeesc public, sau serviciul divin în Biserica ortodoxă, este glorificarea lui Dumnezeu, în casa lui cea sfântă, sau în alte locuri, prin miniștrii altarului. Dar Protestanții învață că cultul lor general ori particular, se poate face de ori ce creștin membru al comunității lor. Cultul dumnezeesc public se împarte la ortodocși în general *și* particular. *Cel d'intâiu se face pentru Biserica întreagă; iar cel de al doilea pentru folosul și mântuirea unui om. Este deosebire mare între cultul public general ori particular, și între rugăciunile făcute de preoți ori laici.*

---

1) Sinodul VI ecumenic, canonul 69: „Și să nu fie ertat laicilor, ori cât ar fi numărul lor de mare, de a trece îngrăditurile (κιγκλίδες) sfântului altar. Cu toate acestea nici decum nu 'i este oprită intrarea puterei împărătești, când aceasta voește să-și aducă lui Dumnezeu darurile sale (δῶρα), potrivit vechei tradițiuni". Vezi p. 134, T. II, Tez. Lit.

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. cit., pag. 264. Conf. pag. 394—402, Tom. II, Tez. Liturgic.

Formele exterioare ale cultului ortodox sunt 4: veşmântul, simbolul, actul şi graiul. Fie care din aceste forme îşi are însemnătatea ei. Iar serviciul divin trebue să aibă următoarele calităţi: spirit bisericesc, semnificaţiune clară, lege firească, frumuseţe liturgică, adevăr dogmatic, stabilitate şi unitate. Apoi şi scopul cultului este întreit: adoraţiunea lui Dumnezeu, sfinţirea creaturilor, şi susţinerea cu răspândirea credinţei în Dumnezeu.

De folos mare este să cunoaştem şi semnele exterioare ale pietăţei credincioşilor în Biserică. Acestea sunt următoarele: descoperirea capului, îndreptarea feţei spre răsărit, ascultarea cu sfinţenie a serviciului divin şi facerea semnului sfintei cruci. In Biserică se cuvine să avem înfăţişarea noastră hotărîtă şi adică să ştim când să stăm drepţi, când să plecăm capul în semn de umilinţă înaintea lui Dumnezeu, când să îngenuchem, şi când să ne aşternem cu faţa la pământ. Dar şi impunerea mâinilor de către preoţi şi episcopi, asupra celor ce au trebuinţă de binecuvântare, cum şi ridicarea braţelor spre cer în semn de pietate, încă sûnt semne exterioare ale cultului.

Serviciul divin din Vechiul Testament, fu numai o umbră a serviciului dumnezeesc din Noul Testament. Partea fundamentală a acestui din urmă, este sfânta liturgie *întemeiată de Domnul nostru Iisus Hristos la cina cea de taină, şi apoi urmată de apostoli. Formele liturgice plinite de apostoli, erau simple, uşoare, pline de nevinovăţie, sfinţenie şi încredere în Dumnezeu. In secolul al II-lea cultul şi liturgia creştinilor, erau îmbrăcate tot în simplitatea apostolică. Clement Romanul, Pliniu cel tânăr şi Iustin Martirul, ne aduc dovezi despre aceasta.*

In secolul al III-lea şi în prima jumătate a secolului al IV-lea liturgia dobândi o mai întinsă înflorire. Liturgia din cartea a VIII-a a Constituţiunilor apostolice, este o icoană fidelă a liturgiei din acest timp. Ea se împarte în două: în liturgia catehumenilor şi în cea a credincioşilor. Intocmirea clasică a acestor două părţi, vădeşte frumuseţea şi marea ei valoare. Liturgia sfântului Iacov *fratele Domnului, este urzită prin graiu de acest apostol şi predată astfel urmaşilor săi; iar aceştia au aşezat-o şi au înflorit-o în scris, pe temelia aşternută de apostol. In secolul al IV-lea şi al V-lea era destul de înflorită. Şi ea se împarte în liturgia catehumenilor şi în cea a credincioşilor, cu întocmiri ce vădesc vechea ei origină. Dar şi liturgia zisă a sfântului* Marcu *apoi înflorită în primele secole ale Bisericei, încă a fost de mare autoritate în patriarhatul alexandrin, cu deosebire până la ivirea ereziei monofizite. Ea se împarte ca şi celelalte liturgii orientale, în cea a catehumenilor şi a credincioşilor. Şi ea are nişte particularităţi foarte frumoase.*

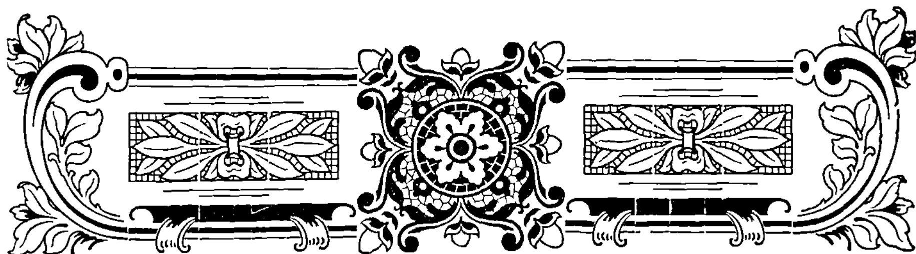
Liturgiile constantinopolitane, şi adică a sfântului Vasilie, a sfântului Ioan Hrisostom şi a celor mai 'nainte sfinţite, înlocuiră liturgiile vechi orientale, şi anume liturgia din Constituţiunile apostolice, pe aceea a sfântului Iacov, şi apoi pe cea zisă a sfântului Marcu. Liturgiile constantinopolitane au rămas în autoritatea lor clasică şi neştirbită, până astăzi, în întreaga Biserică ortodoxă.

Sfânta liturgie se săvârşeşte de preotul canonic, cu hirotonia pri-

mită de la un episcop canonic. Preotul trebue însă a se pregăti pentru a face sfânta liturgie, cu înfrânarea şi cu ferirea şi de cele mai mici păcate. Să cetească ori să asculte cele 7 laude dumnezeeşti, să nu fie mânios pe cineva, să aibă sufletul şi trupul curat, şi să facă liturgia după formulariile întărite de Biserica ortodoxă.

Timpul pentru servirea sfintei liturgii este dimineaţa, şi anume ea să se înceapă la ora noastră a 9-a; dar ea se poate servi şi mai târziu, sau mai de dimineaţă, după împrejurări binecuvântate. Apoi pentru această damnezeească servire, trebue o Biserică ori un paraclis, sau la nevoe un cort curat, o casă curată particulară, iar la întâmplări de răsboae sau alte împrejurări, se poate servi sfânta liturgie şi pe un câmp curat. Mai departe, tot pentru aceasta, trebue veşminte şi vase liturgice, 3 acoperimente, antimis, 5 prescuri, vin, apă, cărţi liturgice şi de ritual, personalul trebuincios şi lumina provenită din ceară şi unt de lemn.

SECŢIUNEA II-A

SFÂNTA LITURGIE.

§ 27.

Cuprinsul acestei secţiuni.

Acum intrăm în partea cea mai însemnată a studiului liturgic, şi ne vom ocupa în deosebi cu însăşi fiinţa celor **trei liturgii** ale Bisericei ortodoxe, cum şi cu tâlcuirea lor, luând învăţătură întru aceasta din scrierile sfinţilor părinţi răsăriteni. Dar tâlcuirea sau **exegeza liturgică**, se va întinde nu numai asupra actelor sfintelor liturgii, ci şi asupra celor ce premerg acestor acte, şi anume asupra celor 7 laude dumnezeeşti. Greu lucru este a face aceste tâlcuiri mistice; însă mergând pe calea arătată de marii dascăli ai Bisericei, va fi cu putinţă să eşim şi noi la limanul cel dorit. Aici lucrul ni se înfăţişează ca şi un câmp înverzit şi presărat cu **flori**, peste care este de nevoe să străbatem ca să intrăm în cetate. Dacă câmpul este brăzdat de un drum umblat de călători, se micşorează greutatea sosirei în cetate, căci fie care drumeţ păşeşte pe calea umblată. Asemenea se va întâmpla şi cu aceste tâlcuiri frumoase. Câmpul exegetic al sfintelor liturgii, este destul de întins, dar foarte frumos şi peste tot presărat cu florile învăţăturilor şi al dogmelor creştine. Se poate însă străbate acest **câmp** ca să ajungem în cetatea luminărei sufleteşti, urmând drumul arătat de Ciril al Ierusalimului, Sofronie al Ierusalimului, Maxim Mărturisitorul, şi alţi tâlcuitori destoinici ai sfintelor liturgii.

În toate aceste comentarii ale noastre, este de folos a se vădi o pietate adâncă, ca să se dea cu aceasta adevărata expresiune a învăţăturilor liturgice. Asupra textelor profane, se pot face cugetări, comentarii şi ori ce studii subiective, după părerea şi chibzueala comentatorului; iar în comentariile asupra textelor dogmatice şi liturgice, nu trebue să existe nici o umbră de abatere faţă de **litera** şi **spiritul** textului.

Unii din scriitorii creştini, crezând că aduc lumină prin libertatea lor faţă de textele liturgice, căzură în greşeli, şi pentru aceea Biserica nu mai păstră învăţăturile lor. În studiul celor sfinte, mai bine este ca omul să fie cu **temere** şi **sfială,** de cât cu prea mare încredere în ştiinţa şi puterile sale sufleteşti. *De multe ori cutezanţa aduce cu sine slabirea şi căderea; iar sfiala aduce tăria şi inălţarea la cele de sus.*

CAPITOLUL I-IU

SERVICIUL DIVIN INTRODUCĂTOR ÎN SFANTA LITURGIE SĂVARŞITA ÎN ZILELE DE DUMINICI ŞI ÎN ZILELE DE RÂND ALE SAPTAMANEI.

§ 28.

Cele 7 laude dumnezeeşti şi origina lor.

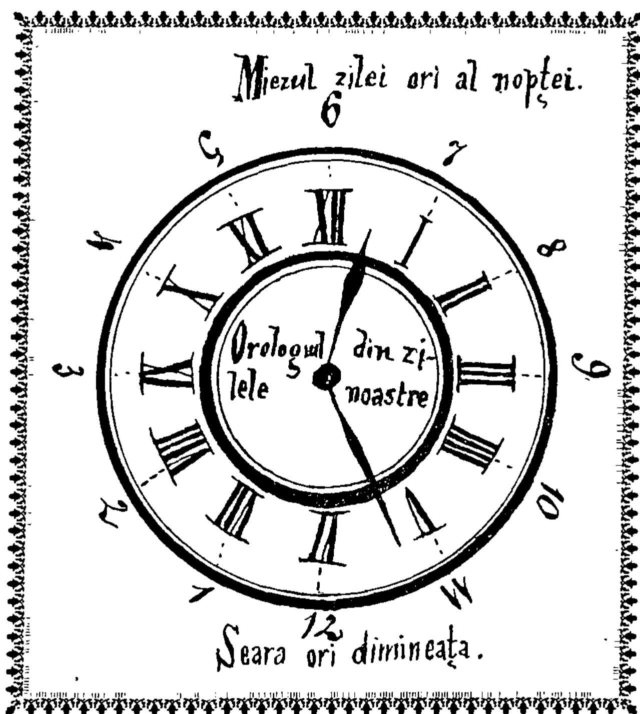
Sfintelor noastre liturgii le premerg cele 7 laude dumnezeeşti cetite în Biserică şi anume: *Ora IX, vespera, după cinarea, miezonoptica, ortrina cu ora I, ora III şi ora VI*[1]). Ora IX, vespera şi după cinarea, să săvârşesc *in ziua premergătoare liturgiei;* iar miezonoptica, ortrina cu ora I, ora III şi ora VI, se săvârşesc chiar *in ziua plinirei liturgiei* şi adică înainte de această plinire. Nu se putea ca serviciul liturgic să se înceapă de o dată şi fără nici o introducere; ci precum răsăritului de soare îi premerge **luceafărul** dimineţei şi frumuseţea aurorei cu aureola ei purpurie, toate acestea vestind apropierea luminei strălucitoare, tot aşa

1) Simeon Tesaloniceanul (op. c., pag. 196, cap. 298), înşiră astfel aceste

şi sfintei liturgii îi merg înainte ca o vestire de bucurie, cele 7 laude, pregătind necontenit pe pios pentru timpul ce trebue să vină cu plinirea sacrificiului euharistic. Fără de cele 7 laude premergătoare, nu se poate face sfânta liturgie [1]).

a) Laudele dumnezeeşti îşi au origina în Vechiul Testament şi în cultul sfinţilor apostoli [2]). În **Vechiul Testament** aflăm **ore** pentru rugăciunea de dimineaţă şi de seara. În timpul Evreilor vechi şi în zilele apostolilor, în Palestina era îndatinat acest orologiu :

Orologiul din timpul sfinţilor apostoli.

Orologiul apostolic întocmit şi desemnat de Autorul Tezaurului Liturgic.

În cultul Evreilor, la ora a 3-a de dimineaţă sau a noastră a 9-a, cum şi la ora a 9-a de seara sau a noastră a 3-a, s'a adaos mai târziu şi ora a 6-a, adică a noastră a 12-a de

7 laude: miezonoptica, ortrina cu ora I-a, ora a III-a, ora a VI-a, ora a IX-a, vespera şi după cinarea.

Iar în cap. 328, pag. 213, zice că „ceasul întâiu de şi este deosebit, dar se zice **împreună cu ortrina,** fără a se număra singur între cele 7 laude".

1) Simeon Tesalon., op. c., pag. 196, cap. 298 şi 299.

2) Cultul **mahomedan** fiind întocmit cu elemente ebraice şi creştine, s'au introdus într'însul şi parte din orele de rugăciuni din cele două religii, însă numai în ceea ce priveşte timpul. In călătoriile mele făcute printre Mahomedanii

la amează [1]). Cum că în adevăr aceste ore erau obligatoare pentru plinirea cultului în Vechiul Testament, aduce-voiu mai multe texte din psalmi. In psalmul 55 v. 17, cetim aceste cuvinte: *«Striga-voiu către Domnul şi mă va auzi. Seara şi dimineaţa şi la ameaza zi mă voiu tângui»*. Dar şi în cartea lui Daniil cetim că el *«ingenuchiat-a pe genuchile sale, de trei ori rugându-se şi mulţumind Domnului»* [2]). Evreii pioşi însă nu se mulţumeau cu rugăciunea numai de 3 ori pe zi, ci aduceau laude lui Dumnezeu şi în alte timpuri. Pentru aceea şi psalmistul grăeşte în felul acesta: *«In toată noaptea spăl patul meu; în lacrămile mele spăl aşternutul meu»* [3]). Apoi: *«Neîncetat 'mi aduc aminte de tine, Doamne, în aşternutul meu; în întunerecul nopţei cuget la tine»* [4]). Mai departe: *«Dumnezeule, Dumnezeul meu, ziua şi noaptea strigat-am înaintea ta; să vină rugăciunea mea înaintea ta»* [5]). Şi iarăşi: *«Adusu-mi-am aminte noaptea de numele tău şi am păzit legea ta»* [6]). Tot în acelaşi psalm cetim: *«În* **miezul nopţei** *m'am sculat să mă mărturisesc ţie spre judecăţile dreptăţei tale»* [7]). În fine: *«De* **şeapte ori** *în zi te-am lăudat pe tine pentru judecăţile dreptăţei tale»* [8]). Deci Evreii lăudau pe Dumnezeu de două ori, de 3 ori şi până de 7 ori pe zi; iar adesea ori îl lăudau ziua şi noaptea necontenit.

b) Dar nu numai în Vechiul Testament, ci şi în cultul **sfinţilor apostoli** găsim origina celor 7 laude dumnezeeşti. În Faptele Apostolilor cetim că discipulii Domnului, erau la rugăciune în ziua cincizecimei, în ora 3-a din zi, adică în ora noastră a 9-a de dimineaţă. Atunci s'a pogorît sfântul Spirit asupra lor [9]). Petru apostolul, pe când se afla în oraşul **Iope** (astăzi Iafa) găzduit în casa lui Simon Curelarul de lângă mare, s'a suit la ora

europeni, asiatici şi africani, am văzut că între ora 3 şi 4 după amează, ei se adună în moschee ori geamii pentru a asculta „rugăciunea apusului"; pe la ora 9 seara „rugăciunea nopţei"; la 2 ore după miezul nopţei „rugăciunea dimineţei". Afară de rugăciunea dimineţei, toate celelalte se anunţă din minarete (turle) de către *muezini* (cântăreţi), cu o voce ascuţită şi plângătoare.

Iar în moscheea **El Azar** din Cairo (Egipt) este universitatea Islamismului, cu 9.000 de studenţi mahomedani din toată lumea şi 300 profesori. Aci se învaţă *Coranul* în toate amănuntele lui. Lecţiile se fac sub arbori la lumina soarelui. (Autorul).

1) Din epistola I-a a lui Pliniu cel tânăr către **Tacit,** în care îi arată acestuea nimicirea prin lava Vezuviului a celor 3 cetăţi: Pompei, Stabia şi Erculanum, în anul 79 d. Hr., vedem că şi Romanii aveau în acel timp, tot acelaşi orar ca şi Evreii din Palestina. Conf. Arune Pumnul, Lepturariu românesc, Vieanna 1863, Partea I, pag. 172.

2) Daniel, 6, 10.

3) Psalm. 6, 6—7.

4) Psalm. 63, 6.

5) Psalm. 88, 1—3.

6) Psalm. 119, 55.

7) Psalm. 119, 62.

8) Psalm. 119 v. 164: שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃

9) Fapt. Apost. 2, 16. Despre cele 7 laude ceteşte şi **Pravila** cea mare cap. 62.

a 6-a, a noastră a 12-a (amează), în foişorul de sus să se roage [1]). Petru şi Ioan însă, s'au suit în templul din Ierusalim să se roage şi în ora a 9-a, a noastră a 3-a după amiază [2]). Dar în sfânta Scriptură a Noului Testament se arată că se făceau rugăciuni şi în miezul nopţei. Mântuitorul în noaptea când a fost vândut de Iuda, s'a rugat îndelungat în grădina maslinilor [3]). Iar apostolul Pavel împreună cu Sila, când se aflau închişi în temniţa oraşului Filipi din Macedonia, s'au rugat *«la miezul nopţei»* (κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον)... şi *«au cântat cântece de laudă lui Dumnezeu, în cât îi auzeau şi ceilalţi închişi»* [4]). Pe lângă aceste ore de laudă pentru mărirea lui Dumnezeu, apostolii obişnuiau a se ruga şi **necontenit,** căci cetim în Faptele Apostolilor: *«Şi erau* (apostolii) *stăruind cu un cuget în rugăciune şi în cerere»* [5]).

c) Aceste ore de rugăciune fură păstrate cu sfinţenie şi de creştinii urmaşi ai apostolilor. Ignatie Teoforul în epistolele sale către Efeseni şi Magnesieni, cheamă pe credincioşi la rugăciune în timpuri hotărîte. Acelaşi lucru îl face şi Iustin Martirul în cele două Apologii ale sale. Clement Alexandreanul în scrierea sa «Stromata», recomandă închinarea înaintea lui Dumnezeu, cu deosebire în ora a 3 a, a 6-a şi 9-a [6]). Tertulian făcând amintire de orele de rugăciune ale profetului Daniel şi ale apostolilor, conchide şi el că ora a 3-a, a 6-a şi a 9-a, sunt vrednice de păstrat cu adâncă pietate [7]). Origen îndeamnă la rugăciune nesfârşită [8]); iar în Constituţiunile apostolice se recomandă rugăciunea în timpul dimineţei, apoi la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara şi la cântatul **cocoşilor** (ἀλεκτυροφωνία = ἀλεκτρυοφωνία, ἀλεκτρυών, cocoş; φωνή, voce [9]). Atanasie cel Mare zice că creştinul să se roage la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, a 12-a şi la miezul nopţei [10]).

Ioan Hrisostom arată că **călugării** timpului său, se sculau la cântatul cocoşilor, apoi ceteau laudele dumnezeeşti, cântau imne şi ceteau profeţii. Urmau apoi rugăciunile şi cântările dimineţei. După aceea: ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, vespera şi sinaxul [11]).

---

1) Fapt. Apost. 10, 9.
2) Fapt. Apost. 3, 1.
3) Mat. 26, 39. Marcu 14, 35. Luca 22, 42. Evrei 5, 7.
4) Fapt. Apost. 16, 25.
5) Fapt. Apost. 1, 14.
6) Clem. Alex. Stromat., lib. VII: Εἰ δέ τινες καὶ ὥρας τακτὰς ἀπονέμουσιν εὐχῇ, ὡς τρίτην φέρε, καὶ ἕκτην καὶ ἐννάτην.
7) Tertull. De jejuniis adversus Psyhicos: Quam insigniorum exinde apostolicarum *tertiae, sextae, nonae.* Aceasta o spune apologetul şi în scrierea sa „De oratione" cap. XXV.
8) Origen. Περὶ εὐχῆς n. XXXIII. XXXV.
9) Constitut. Apost. lib. VIII. c. XXXIV: Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὄρθρου, καὶ τρίτῃ ὥρᾳ, καὶ ἕκτῃ καὶ ἐννάτῃ, καὶ ἑσπέρᾳ καὶ ἀλεκτυροφωνίᾳ.
10) Athanas. Magn. De virginitate.
11) Chrysost. Homil. XIV în I-a Timot: Ἀλεκτρυὼν ἐφώνησε... πάντας ἀνέστησεν... εὐθέως ἑστήκασιν, ὕμνους ᾄδοντεις, προφητικούς... εἶτα τρίτην, ἕκτην, ἐννάτην καὶ τὰς ἑσπερινὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦσι.

Asemenea şi Ieronim zice că în mânăstirea Betleemului, se cântau psalmi dimineaţa, la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara şi la miezul nopţei [1]). Ioan Cassian († 432) călătorind în Egipt, Palestina şi Mesopotamia, pentru a cunoaşte viaţa şi cultul dumnezeesc monahal, a scris o carte «*De institutione coenobiorum*», cu rezultatul acestor cercetări. În această carte, arată Cassian cum lăudau călugării pe Dumnezeu în ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara la miezul nopţei şi dimineaţa [2]). Tot Cassian este *cel dintâiu* care vorbeşte şi de ora I-a întrodusă pentru prima oară în mânăstirea din Betleem sub numirea de «matutina» [3]). De aci înainte, aceste 7 laude dumnezeeşti, fură împodobite şi îmbogăţite treptat, cu multe cetiri şi rugăciuni, aşa cum le avem astăzi.

Dar laudele dumnezeeşti, cetite şi cântate în Biserică de miniştrii altarului, fură ascultate cu multă pietate şi de popor. Pentru aceea cetim în Constituţiunele apostolice această poruncă dată episcopului: «*Dacă inveţi, o episcope, porunceşte şi îndeamnă pe popor, ca el în fie care zi, dimineaţa şi seara să vină la Biserică*» [4]). Şi Ioan Hrisostom, în cuvântările sale îndeamnă pe creştini să între în Biserică la cântarea laudelor dumnezeeşti, căci atunci se aud cele ce Creatorul a economisit pentru mântuirea noastră [5]). Şi aşa pe rând toţi învăţătorii bisericeşti, îndeamnă pe credincioşi să vină şi să asculte serviciul divin.

Iar atunci când se iuţeau persecuţiunile păgâneşti în contra fiilor Bisericei, era îngăduit ca fie care creştin să se roage îndeosebi şi în casa sa, căci porunca Domnului sună astfel: «*Unde sunt doui sau trei adunaţi în numele meu, acolo sunt şi eu în mijlocul lor*» [6]).

---

1) Hieron. Epitaph. Paulæ, epist. XXVII, c. X.
2) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. „Office divin" p. 538: „Ce fut d'abord la nécesité qui, pendant les persecutions, obligea les chrétiens à s'assembler la nuit pour prier, *antelucanis coetibus*, dit Tertulien (De coron. III. Apolog. II et passim). Quand la paix fut donnée à l'Église, elle continua cette pratique, soit pour nourrir la piété chez les ascètes, soit pour assigner aux laïques eux-mêmes un temps plus opportun pour la prière et plus favorable à la dévotion".
3) Bingham. Origin. eccles., Tom. V, p. 311.
4) Constit. Apost. lib. II, c. LIX: Διδάσκων, ὦ ἐπίσκοπε, κέλευε καί παραίνει, τῷ λαῷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελεχίζειν ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ἑκάστης ἡμέρας.
5) Chrysostom. Homil XVIII în Act. Comp. Chrysost. Hom. IV de Anna.
6) Mat. 18, 20.

ARTICOLUL I-iu

LAUDELE DUMNEZEEŞTI DE SEARA.

§ 29.

Numărul 7 găsit în cele mai mari acte din Vechiul şi Noul Testament.

Părinţii şi scriitorii bisericeşti aduc temeiuri din sfânta Scriptură şi arată că s'au săvârşit fapte mari în orele celor 7 laude dumnezeeşti. Temeiurile mai însemnate arătate de dânşii sunt acestea: la ora a 3-a s'a pogorît sfântul Spirit asupra apostolilor [1]; la ora a 6-a s'a suit Petru pe acoperiş să se roage [2]; Domnul cel răstignit de la ora a 6-a şi până la ora a 9-a a spălat cu sângele său păcatele noastre [3]. Iar înainte de patimă, Domnul s'a rugat noaptea în grădina maslinilor [4]. Pentru aceea şi Biserica a orânduit a se aminti neîncetat aceste ore însemnate, aducându-se într'însele nesfârşită laudă lui Dumnezeu.

Dar numărul 7 are însemnătate mare şi în **viaţa noastră** de toate zilele. Solone unul dintre cei 7 înţelepţi ai lumei, arată însemnarea acestui număr zicând: «ora 7 după naştere ne face să cunoaştem dacă va vieţui pruncul; după 7 zile i se dă lui nume; după 7 luni de la naştere îi cresc dinţii pentru hrană; după de 2 ori 7 luni, şeade el fără sfială; după de 3 ori 7 luni începe a grăi». Şi în lumea **stelelor** numărul 7 are rostul său [5]. În monumentele uriaşe ale lumei vechi şi în zidirea **oraşelor** mari, încă nu lipseşte numărul 7. Pentru aceea se zice: erau 7 minuni ale lumei vechi, adică 7 monumente; oraşul Roma era zidit pe 7 dealuri; erau 7 înţelepţi ai lumei, ş. a.

În **Vechiul Testament**, numărul 7 este întâlnit în toate ac-

---

1) Fapt. Apost. 2, 16.
2) Fapt. Apost. 10, 9.
3) Mat. 27, 45. Amos 8, 9. Marcu 15, 33. Luca 23, 44.
4) Mat. 26, 39. Marcu 14, 35. Luca 22, 42.
5) După teoria lui **Ptolomeu** sunt 7 ceruri după numărul acestor 7 stele: cerul soarelui, al lunei, al lui Martie, al lui Mercur, al lui Joe, al Venerei şi al lui Saturn.

În cărţile sfinte **Asiro-Babilonice**, numărul 7 încă are însemnătatea lui. În acele cărţi se ceteşte că deluviul a ţinut 7 zile. După aceste 7 zile, s'au trimis pasările din corabie, ca să aducă semne de încetarea potopului şi zărirea uscatului.

Iar în **brahmanism** numărul acesta stă şi împrejurul lui Brahma. Aşa, tronul pe care stă acest zeu este făcut din 7 şerpi uriaşi. Vezi pag. 21, T. II, Tez. Lit.

tele mari. În a 7-a zi s'a odihnit Dumnezeu de toate lucrările sale [1]). Săptămâna avea ca şi acum 7 zile; de 7 ori va păcătui cel ce va ucide pe Cain [2]); candelabrul din cortul sfânt avea 7 braţe cu 7 candele. Începutul lunei a 7-a era serbătorit la Evrei; fie care an al 7-lea, era la Iudei o serbătoare de un an zisă «anul sabatic». După de 7 ori 7 ani, sau după 7 săptămâni de ani, urma anul «jubileu» cu odihnă generală. Cetatea Ierihonului a fost inconjurată de 7 preoţi cu 7 trâmbiţe şi cu gloatele israiltene în timp de 7 zile; în ziua a 7-a a căzut cetatea în mâinile Israiltenilor [3]). Psalmistul de 7 ori în zi lăuda pe Dumnezeu [4]). În profeţia lui Daniel despre venirea lui Iisus Hristos, numărul 7 iarăşi are înţelesul său [5]).

În sfânta Scriptură a **Noului Testament** aflăm o însemnătate deosebită a numărului 7. De 7 ori câte 10 fură apostolii cei mici ai domnului [6]). Domnul nostru Iisus Hristos a rostit 7 parabole cu privire la arătarea împărăţiei lui Dumnezeu [7]). De 70 de ori câte 7 să ertăm aproapelui nostru [8]). 7 cereri găsim în rugăciunea domnească.

Apostolul Ioan scrie celor 7 Biserici din Asia [9]); el a văzut în viziunea sa 7 sfeşnice de aur [10]), şi 7 stele în mâna Fiului Omului [11]); a mai văzut 7 candele de aur cari sunt cele 7 spirite ale lui Dumnezeu [12]), apoi 7 sigilii pe o carte sfântă [13]). Asemenea a mai văzut în viziune 7 îngeri cu 7 trâmbiţe [14]), 7 îngeri cu 7 plăgi [15]), şi o fiară cu 7 capete [16]).

Apoi şi în învăţăturile Bisericei ortodoxe de răsărit găsim numărul 7. Darurile sfântului Spirit sunt 7; sfintele taine sunt 7; păcatele de moarte sunt 7; faptele milosteniei cu privire la corp sunt 7 [17]); faptele milosteniei cu privire la suflet sunt 7 [18]); preoţii la maslu sunt 7; ungerile bolnavului la această taină

---

1) Genesa, 2. 3: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָה׃

2) Genesa, 4, 5. Apoi Faraon visează 7 vaci grase şi 7 slabe, cum şi 7 spice de grâu grase şi 7 subţiri. Genesa 41, 2—7.

3) Iosua, 6, 13—21.

4) Psalm. 119, 164.

5) Daniel, 9, 24.

6) Luca 10, 1.

7) Mat. 13.

8) Mat. 18. 11—23.

9) Apoc. 1, 4.

10) Apoc. 1, 13.

11) Apoc. 1, 16.

12) Apoc. 4, 5.

13) Apoc. 5, 1.

14) Apoc. 8, 2.

15) Apoc. 15, 1.

16) Apoc. 17, 3.

17) Confes. ort. Partea I întreb. 73.

18) Confes. ort. Partea II întreb. 48.

sunt de 7 ori câte 7; pericopele apostolului la maslu sunt 7; pericopele evangeliei de atunci sunt tot 7 [1]).

Pentru aceea şi sfinţii părinţi văzură în numărul de 7 laude dumnezeeşti, un număr răspândit între înţelepţii lumei, în scrierile Vechiului şi Noului Testament şi în însăşi fiinţa şi practica Bisericei ortodoxe.

§ 30.

Împărţirea anului în luni, săptămâni şi zile, la popoarele vechi şi la creştini.

Toate neamurile mari şi mici ale omenirei, au avut noţiunea de măsură a timpului, mai deplină sau mai greşită, după cultura lor. Chiar şi popoarele sălbatece nu sunt lipsite de cunoştinţa nedeplină a anului, lunei şi a zilei; dovadă despre aceasta sunt jocurile lor religioase făcute în aceleaşi epoce fixe la apariţia lunei pline, sau a altor fenomene naturale. Apoi aşezarea trebuinţelor lor după sezoanele fireşti ale anului, încă ne dovedeşte noţiunea, chiar întunecoasă, pe care o au aceste popoare despre cursul şi măsura timpului. Negreşit că la o măsură exactă nu ne putem aştepta de la aceşti sălbateci, şi nici chiar de la popoarele ce se cred înaintate în cultură. Problema măsurărei timpului, nu s'a putut încă deslega cu preciziune până acum. *Dacă ne ocupăm aci de cronologia popoarelor vechi mai însemnate, o facem aceasta ca să ştim cum era măsura timpului la cei vechi, şi să cunoaştem motivul pentru care începem, în cultul nostru, ziua cu* **seara** *premergătoare, cum şi unele întocmiri ale cultului ortodox după vechea cronologie.*

a) **Egiptenii** unul dintre cele mai vechi popoare ale lumei, se orientară la început în măsura timpului, după soare, lună, stele, coacerea fructelor din grădini şi după revărsarea Nilului. Apoi avură anul solar de 12 luni, luna de 30 de zile, sau 360 de zile într'un an; dar la acestea ei mai adăogeau 5 zile şi făceau anul de 365 de zile. Însă Egiptenii negăsind o măsură dreaptă în această împărţire a anului, cu vr'o 15 secole înainte de era creştină, introduseră şi perioadele de 4 ani, dintre cari 3 ani aveau 365 de zile, iar cel din urmă 366 de zile [2]). Prin urmare *avem aci calendarul adoptat mai târziu de* **Iuliu Cezar,** iar mai pe urmă primit şi de creştini şi păstrat de ortodocşi până în ziua de astăzi [3]). Egiptenii începeau ziua cu cântatul

1) Vezi Rânduеala sfântului maslu în Molitfelnic, Bucureşti 1832, p. 68—110.
2) Conf. N. Coculescu, „Cestiunea Calendarului," Bucureşti, 1898, p. 5.
3) **Champollion** († 1831) descoperind cheea alfabetului egiptean ieroglific, se cunoscură multe taine ale văilor Nilului, cu toate că au dispărut cea mai

cocoşilor din timpul dimineţei şi aveau orariul **(orologiul)** de soare, făcut cu astfel de semne în cât după umbra razelor solare cunoşteau

---

mare parte din ele odată cu arderea bibliotecei din Alexandria în secolul al VII d. Hr. (an. 641). Vezi şi p. 108, T. II, Tez. Liturgic.

Din descoperirile făcute în Egipt, cunoaştem că camera zeului din templul egiptean, era cu totul **întunecoasă**. Preoţii (**Ker-heb-ii**) trăeau din averea templelor. La unele din templele mari se găseau câte 47 preoţi în serviciul zeilor. Multe temple erau foarte bogate s. e. cel din Teba al lui Amon, avea 2303 kilom. pământ arabil, 400.000 capete de vite ş. a. Înaintea zeilor cântau bărbaţii şi femeile din gură şi cu instrumentele. Preoţii purtau veşminte deosebite de ale laicilor; pentru curăţenie **preoţii îşi rădeau capul.** Când preotul intra în templu se spăla în lacul din apropiere. Marele preot purta grijă de cultul întregului Egipt.

Preoţii egipteni adunaţi la marele templu din cetatea Teba (Egipt), pentru calcularea timpului.

Preoţii făceau serviciul înaintea zeului **dimineaţa** şi **seara**, cântându-i, tămâindu-l, rugându-se şi îngenuchiând înaintea lui. Apoi îl stropeau cu apă, îl îmbrăcau în pânze cu patru colori: alb, verde, roşu închis şi roşu deschis, îl sulemeneau şi îi puneau masa cu pâine, fripturi, plăcinţi, vin şi apă.

Credincioşii aduceau prinoase la templu, pe cari le mâncau preoţii. La sărbătorile în onoarea zeului s. e. naşterea lui, victoria lui, ş. a., cultul se termina cu danţuri, lovirea pieptului cu pumnul, etc.

Morala cerea de la Egipteni: să îngrijească de părinţi, să asculte de stăpânire, să fie blânzi cu femeile, să iubească ştiinţa, etc.

Fie care Egiptean, bogat ori sărac, era îmbălsămat înainte de a fi pus în mormânt. Regii îmbălsamaţi erau puşi în piramide; bogaţii în morminte zidite ori în stânci de piatră; iar săracii erau îngropaţi în nisip. În cosciugele lor se

ori ce timp al zilei [1]). După mărturia lui Erodot împărţeau ziua în 12 ore după cum făceau aceasta şi Babilonenii [2]).

b) Poporul **zendic** cu leagănul său pe marele platou iranic, cunoştea şi el în vechime anul solar compus din 12 luni, de câte 30 de zile, cu un adaos de 5 zile.

c) La **Evrei,** în timpul patriarhilor lor, anul se socotea de la un seceriş până la altul, sau 12 luni unele de 29 de zile iar altele de 30 zile, adică peste tot 354 de zile. Mai târziu văzându-se scurtimea anului îl făcură din 12 luni de câte 30 de zile. Şi acest an nefiind drept, Moisi păstră anul vechiu de 12 luni lunare sau 354 de zile; dar la al 3-lea an intercala o lună, adică un al doilea Martie. Ziua începea cu **apusul** soarelui potrivit textului biblic de la creaţiune: «*Şi s'a făcut seară* (עֶרֶב) *şi s'a făcut dimineaţă* (בֹקֶר) *ziua întâi*» [3]), şi se împărţea în ore, folosindu-se Evreii, de orariul de **soare** şi apoi de orariul de **apă** [4]). Daniil vorbeşte de orele zilei [5]), iar evangelistul Ioan de împărţirea zilei în 12 ore [6]). Săptămâna avea 7 zile, anul 52 de săptămâni. Zilele săptămânei se ziceau: 1-a a sâmbetei ori a săptămânei, sau 1-a a sâmbetelor, a 2-a, a 3-a, ş. a., aşezându-se sâmbăta în fruntea zilelor săptămânei. (Vezi p. 97, T. III, Tez. Lit.). Anul civil începea cu luna nouă a lui Aprilie, când Evreii au fugit din Egipt; iar anul bisericesc, cu luna nouă a lui Octomvrie.

La început nici lunile nu aveau nume proprii la Evrei, ci se ziceau: luna 1-a, a 2-a, a 3-a, etc. Numai luna Aprilie pe care Moisi o numi 1-a se zicea *luna spicelor* (חֹדֶשׁ הָאָבִיב [7]). Cu încetul dobândiră nume şi alte luni s. e. a 2-a se zicea luna *senină* (זִו [8]); a 7-a luna *ploilor* (הָאֵיתָנִים [9]); a 8-a luna *fructelor*

---

puneau papiruri scrise cu conţinuturi din „**Cartea morţilor**", arme, parfumuri, pânzeturi, ş. a. (Vezi şi pag. 584, n. 2, T. II, Tez. Lit.).

Egiptenii erau de o fire blândă cu toată lumea şi foarte muncitori, aşa cum sunt şi astăzi. (Autorul).

1) Sătenii noştrii **Români,** şi acum cunosc începutul zilei după cântatul cocoşilor de dimineaţa; iar după umbra soarelui, ei înţeleg ori ce timp al zilei, întocmai aşa ca şi vechii Egipteni. (Autorul).

2) Anul egiptean avea aceste 3 anotimpuri de câte 4 luni: *începutul* sau inundaţiunea (Şa), *semănatul* (Pro) care corespundea cu iarna şi *culesul* (Şemu), care corespundea cu vara.

3) Genesa 1, 6.

4) Orariul de soare există şi în timpul nostru. Pe turla catedralei greceşti din Smirna (Asia Mică), am văzut în vara anului 1899 un orologiu sistematic de soare. Iar orariul de apă era la Evrei cam în felul orariului de nisip ce se găseşte în timpul de faţă în staţiunile noastre balneare. Orariele de apă erau nişte vase în cari se punea o cantitate de apă, care trebuea să se scurgă prin o gaură mică, picătură cu picătură până ce se termină. Prin această scurgere se cunoştea fixarea orelor. (Autorul).

5) Dan. 3, 6. 5, 5.

6) Ioan 11, 9: „Răspuns-a Iisus (ucenicilor): au nu 12 ore sunt în zi"?

7) II M. 13, 4.

8) I Imp. 6, 1.

9) I. Imp. 8, 2.

(בּוּל [1]).Iar după exil, Evreii împrumutară pentru toate lunele numele **babilonice**. Luna 1-a o numiră aşa dar *Nisan* (נִיסָן [2]), care cădea cam în acelaşi timp cu Martie al nostru; a 2-a *Iiar* (אִיָּר, Aprilie); a 3-a *Sivan* (סִיוָן, Maiu); a 4-a *Tamuz* (תַּמּוּז, Iunie); a 5-a *Ab* (אָב, Iulie); a 6-a *Elul* (אֱלוּל, August); a 7-a *Tişri* (תִּשְׁרִי, Septemvrie); a 8-a *Heşvan* (חֶשְׁוָן, Octomvrie); a 9-a *Chislev* (כִּסְלֵו, Noemvrie [3]); a 10-a *Tebet* (טֵבֵת, Decemvrie); a 11-a *Şebat* (שְׁבָט, Ianuarie [4]); a 12-a *Adar* (אֲדָר, Fevruarie [5]).

Iar dacă am arătat aci lunele ebraice cu numirile lor originale, am făcut-o aceasta pentru că în cultul Bisericei noastre, ortodoxe, se amintesc unele din aceste luni când cetim bucăţi din Vechiul Testament, sau când facem calculul asupra sărbătorei paştelor, şi se cuvine să avem cunoştinţă despre ele.

d) **Grecii** aveau anul de 12 luni de câte 29 şi 30 de zile sau 354 de zile; dar la un ciclu de 8 ani, adăogeau 3 luni de câte 30 de zile şi anume la al 3-lea, al 5-lea şi al 8 lea şi făceau cu aceasta întocmai 8 ani iuliani. Ziua începea cu **apusul** soarelui.

e) **Romanii** se foloseau la început de anul lor de 10 luni sau 304 zile. Regele Numa Pompiliu (a. 714 a. Hr.) îi adaogi 2 luni: Ianuarie şi Fevruarie, şi aşa anul se făcù de 12 luni sau 354 de zile. Abia Iuliu Cezar († 44 a. Hr.), în calitatea lui de «pontifex maximus» şi «Imperator», puse capăt neorânduelei în anul 46 a. Hr., şi făcu anul de 12 luni de câte 30 şi 31 de zile, iar Fevruarie de 28, apoi în al 4-lea an de 29 de zile. Împărţirea aceasta o împrumută Iuliu Cezar de la vechii **Egipteni**, împreună cu ciclul acestora de 4 ani. Ziua se începea la Romani cu **răsăritul** soarelui, apoi cu **miezul** nopţei, cum facem şi noi astăzi. Anul începea cu 1 Martie, iar de la Iuliu Cezar încoace cu 1 Ianuarie, cum începem şi noi anul civil [6]).

f) **Mahomedanii** au anul lunar de 354 de zile sau 12 luni de câte 29 şi 30 de zile cu o intercalare de 11 zile în timp de 30 de ani. Ziua începe la ei cu **apusul** soarelui şi săptămâna are 7 zile.

g) Creştinii răsăriteni **ortodocşi,** păstrează neştirbit împărţirea anului făcută de Iuliu Cezar, de şi acest an a rămas până acum cu 13 zile înapoi. Zilele săptămânei (lat. septimana. septem, mane = şeapte dimineţi), la popoarele latine se numesc după numele corpurilor cereşti: Luna, Martie, Mercur, Joe, Ve-

1) I Imp. 6, 38. Când mă aflam în Africa în vara anului 1904, am dovedit cu mirare că oamenii din Nubia de astăzi, păstrează cuvântul **„bul“** (**בּוּל**) de origină ebraică, pentru a numi un fruct al lor în formă şi gust de fasole. (Autorul).

2) Neem. 2, 1.

3) Zahar. 7, 1.

4) Zahar. 1, 7.

5) Estir. 3, 7. Conf. Onciul, Arh. p. 215.

6) Conf. N. Coculescu, „Cestiunea Calendarului“, Bucureşti, 1898, p. 5.

nus şi Saturn; iar I-a zi a săptămânei se chiamă «Duminica» sau ziua Domnului [1]). *Ziua bisericească începe la creştinii ortodocşi, ca şi în Vechiul Testament, cu apusul soarelui; şi de aceea se face vecernia fie cărei zile în seara ce o precedează;* iar după împărţirea romană, ziua civilă începe cu miezul nopţei. Anul bisericesc începe ca la bizantini, cu I-iu Septemvrie; iar anul civil cu I-iu Ianuarie, ca şi la Romani [2]).

h) Creştinii **latini** *şi* **protestanţi,** primiră calendarul întocmit în anul 1582 de episcopul Romei Grigorie al XIII-lea [3]). Calendarul acesta este tot cel întocmit de Iuliu Cezar, numai că după cel gregorian anul este acum cu 13 zile înaintea celui iulian. Calendarul gregorian s'a introdus în toată lumea în lucrările internaţionale. El se zice «stil nou»; iar cel iulian «stil vechiu».

§ 31.

Cele 7 zile ale săptămânei şi însemnătatea lor liturgică.

Cel d'întâiu şi mai înalt cuprins al cultului Bisericei ortodoxe, este Dumnezeu Creatorul, Fiul Mântuitorul lumei şi sfântul Spirit sfinţitorul; iar după aceea urmează acele evenimente împlinite de Dumnezeu în economia mântuirei omului d. e. naşterea Domnului [4]), botezul său [5]), patimile [6]), învierea [7]), înălţarea lui la ceruri [8]), pogorîrea sfântului Spirit asupra aposto-

---

1) Ca şi *Evreii* cei vechi, tot aşa şi *Grecii* de demult şi cei de azi, numesc zilele săptămânei după numărul ce ocupă ele în cuprinsul celor 7 zile s. e. 1, 2, 3, 4, 5. Aşa ei zic: Κυριακὴ (ziua I-a sau Duminică); Δεύτερα (ziua II-a, Luni); Τρίτη (a III-a, Marţi); Τέταρτη (a IV-a, Mercuri); Πέμπτη (a V-a, Joi); Παρασκευὴ (Vineri adică „pregătire", pentru că în elinismul păgân era sărbătoarea Venerei); Σάββατον (Sâmbăta). Vezi şi Mat. 28, 1. Marcu 16, 1. Luca 24, 1. Ioan 20, 1.—Conf. şi p. 97, T. III, Tez. Lit.

Iar *Germanii* ca şi toate popoarele teutonice, au un fel original de numire a zilelor săptămânale s. e. Sonntag, (ziua soarelui, Duminică); Montag (Luni); Dienstag (Marţi); Mittwoch (mijlocul săptămânei, Mercuri); Donnerstag (Joi); Freitag (Vineri) şi Samstag (Sâmbătă). (Autorul).

2) Cu toate acestea, în evul mediu, anul nu se începea în diferitele ţări europene, numai cu I Septemvrie şi cu I Ianuarie, după cronologia bizantină şi romană, ci se începea cu I Ianuarie, I Martie, 25 Martie, Paştele, I Septemvrie şi 25 Decemvrie. Chiar şi în **Moldova** se începea anul civil cu I Martie, după cum se făcea şi în Rusia, pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400—1432). Conf. George Popovici, „Anul de la Martie în Moldova, pe timpul lui Alexandru cel Bun", Bucureşti, 1905, p. 7.

3) Conf. A. Lerosey, Manuel Liturgique, Introduct. a la Liturg., Paris, 1890, p. 308.

4) Mat. 1, 18—25. Luca, 1, 27.

5) Mat. 3, 13—17. Marcu, 1, 9. Luca, 3, 21.

6) Mat. 27, 27—38. Luca, 23, 11.

7) Mat. 28, 1—11. Marcu, 16, 1. Luca, 24, 1. Ioan 20, 1.

8) Marcu 16, 19.

lilor, ş. a.[1]). Mai departe în cult ni se aminteşte veneraţiunea sfintei Fecioare, a martirilor şi a vitejilor credinţei cari au pătimit pentru înflorirea Bisericei.

Dar pe lângă aceste sărbătoriri ale cultului public, mai sunt de însemnat şi ideile mari aflate în serviciul divin din cele 7 zile ale săptămânei. În fie care din aceste zile se plineşte cultul în Biserică, cu aducerea aminte de unele fapte petrecute tot în legătură cu mântuirea omului. Aşa, în ziua cea d'întâiu a săptămânei, se prea măreşte **învierea** Domnului şi pentru aceea această zi se chiamă «ziua învierei», ori «ziua Domnului», sau «Duminica» [2]). În ziua a 2-a, Luni, se laudă puterile cele fără de trupuri, adică sfinţii **îngeri,** ca unii ce sunt neîncetat servitori împrejurul tronului Dumnezeirei [3]). Marţi, se cinstesc sfinţii profeţi ai Vechiului Testament, căci şi ei au predicat venirea lui Hristos şi au pătimit chinuri pentru dreapta învăţătură; iar în deosebi se cinsteşte în această zi, cel din urmă profet şi anume Ioan **Botezătorul,** fiind că a pregătit calea pentru venirea Domnului la diregătoria lui mesianică [4]). În ziua a 4-a, Mercuri, să laudă **crucea** Domnului, căci în acea zi sfat au făcut Jidovii ca să vândă pe Hristos. Joi, se cinstesc sfinţii **apostoli,** pentru că ei şi-au lăsat mrejile lor şi au urmat Mântuitorului, pătimind în deajuns în propoveduirea evangeliei[5]). Tot în această zi Biserica aduce cuvenita veneraţiune marelui ierarh Nicolae, păstorul cetăţei Mira din ţara Liciei (Asia Mică). Vineri, iarăşi se laudă sfânta **cruce** şi patimile Mântuitorului, pentru că în acea zi el a fost răstignit pe lemn [6]). Sâmbătă ziua a 7-a a săptămânei, se face amintire de toţi sfinţii şi de toţi fraţii noştrii cari au **adormit** în credinţa Bisericii ortodoxe. Tot în acea zi se mai cinsteşte sfânta Fecioară Maria şi cetele sfinţilor martiri.

După cum sărbătoarea învierei Domnului străluceşte între toate sărbătorile anului, prin serviciul ei din Biserică plin de măreţie şi podoabă, tot aşa şi ziua Duminicei întrece celelalte zile ale săptămânei prin însemnătatea şi splendoarea serviciului divin. De şi actele liturgice se aseamănă între ele în zilele săptămânei, totuşi după cum văzurăm, sunt şi deosebiri de formă şi idee, cari iarăşi contribuesc la frumuseţea şi bogăţia cultului nostru.

---

1) Fapt. Apost. 2, 1–5.
2) Mat. 28, 6.
3) Dionisie Areop. Ierarchia ecclesiastica, IV.
4) Mat. 3, 1. Marcu 1, 4. Luca 3, 2. Ioan, 1, 28.
5) Mat. 4, 18 seqq.
6) Mat. 27, 26.

§ 32.

Ora IX-a (Ὥρα ἐννάτη, nona[1]) şi conţinutul ei.

Dumnezeeasca servire de seara este precedată de cetirea orei a 9-a care coincide, după cum am văzut, cu ora noastră a 3-a după amează. Această oră ne aduce aminte de un timp foarte însemnat pentru creştin şi anume de **moartea** pe cruce a Domnului[2]). Întru amintirea acestei fapte mântuitoare, s'a aşezat în vechime de Biserică serviciul orei a 9-a, al cărei conţinut stă în legătură cu patimile şi mai ales cu moartea Domnului pe lemn.

Noi nu ştim ce psalmi s'au cetit în orele canonice, în timpul celor d'întâiu 3 secole ale creştinismului; căci această alegere a psalmilor pe care Biserica a primit-o în secolul al V-lea şi a rămas neschimbată până astăzi, s'a făcut în secolul al IV-lea[3]). Se ştie însă că în timpul lui **Pahomie** *cel Mare* († 349) egumenul mânăstirei înfiinţată de el în insula Tabena din Nilul de sus, s'au fixat în mânăstirea sa pentru fie care oră câte 3 psalmi. Iar **Sozomen** în Istoria sa Bisericească, cartea a III-a cap. 14, vorbind cu multe laude de marele sihastru Pahomie, pare a ne spune că însuşi acest vestit pustnic a ales câte 3 psalmi, rămaşi până acum în fie care din orele canonice[4]). Apoi Marele Vasilie († 379), Efrem Sirul († 379) şi Mardarie, au compus troparele şi rugăciunile din fie care oră. Prin urmare în finele secolului al IV-lea, în timpul lui Teodosie Bătrânul, aceste ore aveau în orient acelaşi cuprins ca şi în zilele noastre. Chiar şi Cassian († 432) în scrierea sa «Instit. coenob.» lib. III, c. 3, zice că la fie care oră se cântau 3 psalmi în răsărit.

Conţinutul orei a 9-a este următorul: după rugăciunile de începere, se cetesc psalmii 83, 84 şi 85. În cel d'întâiu psalm,

1) În textele vechi greceşti numeralul ἐννάτη (nouă), stă scris în unele cu doi ν, în altele un ν. Eu însă l'am scris cu doui ν. (Autorul).

2) Mat. 27, 46–50: Περὶ δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ λεγών· ἠλεὶ ἠλεὶ λεμά σαβαχθανεὶ... ἀφῆκεν τό πνεῦμα. Aceste cuvinte mântuitoare rostite de Iisus, sunt cele din psalmul XXII v. 2: אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי = „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m'ai lăsat"? Dar în loc de cuvintele evreeşti לָמָה עֲזַבְתָּנִי, în evangelia lui Mateiu aflăm forma haldaică לְמָה שְׁבַקְתַּנִי, cu acelaşi înţeles ca şi cuvintele ebraice. Vezi Bisping, Evang. Math. pag. 564.

Iar în Evangelia lui Marcu (15. 34) găsim: ἐλωῒ ἐλωῒ λεμὰ... = לְמָה אֱלָהִי אֱלָהִי, forma siriacă, în loc de ebraicele אֵלִי אֵלִי לָמָה. Vezi Bisping, Evang. Marc. p. 124.

3) Valafrid Strabo, De rebus eccles. XXV.

4) Martigny, Diction. des antiq. chrét., op. c., p. 539: La division (des psaumes) que l'Eglise adopta dès le cinquième (siècle) et qu'elle suit encore aujourd'hui, paraît avoir été faite au quatrième en Orient, sous l'empire de

autorul lui se minunează «*Cât sunt de iubite locaşurile*» Domnului şi fericeşte pe omul care pune «*suişuri în inima sa*» spre curţile cereşti. În al doilea psalm, autorul îndreptându-se umilit către Dumnezeu zice: «*Bine ai voit, Doamne, pământului tău... lăsat-ai fără de legile poporului tău... arată nouă mila ta şi mântuirea ta o dă nouă*». Iar în ultimul psalm, autorul se roagă: «*Pleacă, Doamne, urechea ta şi mă auzi că sărac şi lipsit sunt eu... că tu, Doamne, eşti bun şi blând şi mult milostiv... în ziua necazului meu am strigat către tine şi m'ai auzit*». Aceşti 3 psalmi plini de tânguiri lirice, corespund întru totul cu starea de întristare a creştinului, pentru moartea pe lemn a Mântuitorului său. Ei zugrăvesc îndestul mâhnirea sufletească a piosului pătruns de însemnătatea patimilor Domnului.

După cetirea acestor 3 psalmi, se zic tropare şi rugăciuni foarte frumos întocmite în legătură cu moartea Răscumpărătorului nostru. Apoi ora a 9-a se termină cu această rugăciune a sfântului Vasilie cel Mare: «*Stăpâne, Doamne, Iisuse Hristoase Dumnezeul nostru... curăţeşte-ne pe noi păcătoşii şi nevrednicii... pentru că am lăsat căile dreptăţei tale, şi am umblat în voile inimei noastre*» [1]).

Cum că în secolul al IV-lea şi al V-lea se ceteau psalmi în serviciul orei a 9-a, aduc aci cuvintele fericitului Ieronim: «*După ora a 9-a,* zice el, *se adună cu toţii* (monahii egipteni), *cântă psalmi şi cetesc din scripturi după obiceiu*». [2]) Fericitul Ieronim arată că monahii o făceau aceasta după obiceiu (ex more) adică după o datină rămasă de la cei vechi. Iar Constituţiunele Apostolice îndeamnă a se face rugăciuni în ora 9-a întru amintirea morţei pe cruce a Domnului nostru [3]). Apoi canonul 18 al sinodului din Laódicea orânduește ca «*cetirea rugăciunelor totdeauna în ora a 9-a şi seara, de datorie să fie a se face*». În timpul Marelui Post, ora a 9-a primeşte oare cari modificări.

Théodose l'Ancien. Mais on sait d'une manière certaine que c'est depuis S. Pacôme que les psaumes sont fixés au nombre de trois pour chacune des heures canoniques.

1) Daniel, Codex. Tom. IV p. 312: Novissimum locum tenet oratio Basilii: Δέσποτα Κύριε 'Ι. Χ. ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μακροθυμήσας 'επὶ τοῖς ἡμῶν... κ. τ. λ.

2) Hieronym. Epist. XXII ad Eustoch. c. XV: Post horam nonam in commune concurritur (aegiptiani monachi) psalmi resonant, scripturae recitantur ex more.

3) Const. Apost. cartea VIII c. 34 arată că în ora 3-a (a 9 de dimineaţă), Domnul a fost osândit de Pilat; în ora 6-a (a 12, amează) a fost răstignit; iar la ora 9-a (a 3-a după amează) a murit pe cruce.

§ 33.

Vespera (Ἑσπερινός, vecernia) **în timpurile prime ale creştinismului.**

Cuvântul «seară» se zice în greceşte «ἑσπέρα»; în latineşte «vespera». Iar cuvântul «ἑσπερινός», însemnează «de seara» sau ceea ce se face seara. Părinţii bisericeşti răsăriteni, au ales cuvântul ἑσπερινός pentru a arăta printr'însul, serviciul divin de seara sau *vecernia*; iar părinţii apuseni au întrebuinţat cuvântul «vespera» ori «vespertina» pentru serviciul lor de seara. Isidor de Sevila crede că occidentalii au dat numirea de «vespera» serviciului de seara, pentru că acesta se făcea atunci, când apărea pe cer steaua «vesper» [1]). Cum că şi în apus se făcea în timpul serei acest serviciu, ne arată fericitul Augustin când zice: «*Vespera fit, quando sol occidit*» (serânda se face când apune soarele [2]). Iar canonul 18 al sinodului din Laodicea după ce vorbeşte de rugăciunile orei a 9-a, porunceşte ca «*şi rugăciunile de seara de datorie să fie a se face*». Cum vedem, datina de a se cânta psalmi şi a se ceti rugăciuni la apusul soarelui, se poate căuta chiar la începutul creştinismului; iar prin cuvântul ἑσπερινός se înţelegea **întregul serviciu** sfânt ce se aducea lui Dumnezeu când se făcea seară.

1. Constituţiunile apostolice ne arată lămurit **ritualul** vesperei aşa cum se făcea în Biserică în secolul al III-lea şi al IV-lea. In aceste Constituţiuni i se dă episcopului următoarea poruncă: «*Când se face seara să chemi Biserica* (să aduni poporul în Biserică) *şi după ce se va ceti «psalmul luminilor»* (τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν) *să zică diaconul rugăciuni pentru catehumeni, energumeni, luminaţi şi penitenţi»* [3]). Iar în alt loc din Constituţiuni ni se arată cu aceste cuvinte, care anume psalm se cheamă al luminilor: «*În fie care zi să vă adunaţi în Biserică, dimineaţa şi seara ca să cântaţi psalmi şi să vă rugaţi, dimineaţa zicând psalmul 62* (Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mânec); «*iar seara psalmul 140*» (Doamne, strigat-am către tine, auzi-mă, ea aminte glasul rugăciunei mele când strig către tine [4]). Prin urmare psalmul 140 se chemă «al luminilor» pentru că atunci când se cetea el şi cu tot serviciul serei, se aprindeau luminele căci se făcea noapte şi era întuneric. Cum

1) Isid. Sevil. De eccles. offic. c. XXII.
2) Augustin. serm. in psalm. XXIX.
3) Constitut. Apost. lib. VIII c. XXXV: Ἑσπέρας γενομένης συναθροίσεις τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν, προσφωνήσει ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων κ. τ. λ.
4) Constitut. Apost. lib. II c. LIX: Ἑκάστης ἡμέρας συναθροιζεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας, ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι ἐν κυριακοῖς· ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ', ἑσπέρας δὲ τὸν ρμ'.

că acesta era motivul pentru care acest psalm se chema aşà, ne arată fericitul Ieronim (epist. ad Laetam), Cassian (De instit. monach. III, 6), ş. a. În unele Biserici se ceteau până la 12 psalmi ori şi mai puţini [1]).

După rugăciunile făcute pentru catehumeni, energumeni, luminaţi şi penitenţi, Constituţiunile apostolice grăesc mai departe: «*Sculându-ne, cerem milă de la Domnul şi bunătăţile lui, ingerul păcei, cele bune şi de folos, sfârşit creştinesc; cerem seară şi noapte liniştită şi fără de păcat şi tot timpul vieţei noastre nevinovat, să cerem*» [2]). În urma acestora dacă episcopul locului era de faţă cetea rugăciunea mulţumirei: «*Dumnezeule cel fără de început şi fără de sfârşit, cel a toate făcător... în veci amin*» [3]).

Diaconul zicea după acestea cu voce tare: *plecaţi-vă pentru impunerea mâinilor*» (κλίνατε τῇ χειροθεσίᾳ); iar episcopul cetea rugăciunea următoare: «*Dumnezeule al părinţilor şi Doamne al îndurărilor, cela ce cu înţelepciunea ta ai zidit pe om... în veci amin*» [4]).

Apoi diaconul glăsuea cuvintele: «*eşiţi în pace*» (προέλθετε ἐν εἰρήνῃ) şi poporul eşea cu linişte şi mulţumire din casa Domnului.

2. Tot din Constituţiunile apostolice şi din Codicele Alexandrin LXX, mai cunoaştem, că pe lângă cele arătate mai sus, la vesperă se mai zicea şi **„rugăciunea serei"** (προσευχὴν ἑσπερινὴν): «*Lăudaţi prunci pe Domnul, lăudaţi numele Domnului, lăudămu-te pe tine, îţi cântăm ţie, bine te cuvântăm pe tine, pentru mărirea ta cea mare. Doamne Împărate, Părintele lui Hristos, al Mielului nevinovat, care ridică păcatele lumei, ţie ţi se cuvine laudă, ţie ţi se cuvine cântare; ţie mărire se cuvine lui Dumnezeu şi Tatălui şi Fiului şi Spiritului cel a tot sfânt, în vecii vecilor amin. Acum slobozeşte pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace; că văzură ochii mei mântuirea ta, care ai gătit-o înaintea feţei tuturor popoarelor, lumină spre descoperirea neamurilor şi mărire poporului tău Israil*» [5]). Această rugăciune se zice şi astăzi la

---

1) Martigny, Diction. des antiq. chrét. p. 539 n. III. — P. Migne, Patrolog. gr., Tom. I.

2) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVI: Ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς οἰκτουρμοὺς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα χριστιανά τὰ τέλη· τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον αἰτησώμεθα.

3) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVII: Ὁ ἄναρχος Θεός καὶ ἀνατελεύτητος... εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

4) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVII: Θεὲ πατέρων, καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον... εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

5) Constitut. Apost. lib. VII c. XLVIII: Ἀινεῖτε παῖδες Κύριον· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου· Ἀινοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, διὰ τὴν μεγάλην σου, δόξαν· κ. τ. λ... Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου,

vesperă, însă s'au făcut dintr'însa două rugăciuni: *«Învredniceşte-ne Doamne»* şi *«Acum slobozeşte pe servul tău»*. Vechimea părţei I-a o arată însuşi cuprinsul cuvintelor; origina ei poate fi căutată în secolul al II-lea; iar partea a II-a este însăşi rugăciunea bătrânului Simeon când a primit în braţe pe Mântuitorul nostru [1]). Vasilie cel Mare în tratatul său *«De spirito sancto»* (c. XXI) vorbind de partea I-a a rugăciunei de seara arată că din bătrâni s'a obişnuit să se aducă laude lui Dumnezeu în apusul soarelui; *«însă*, zice acest părinte, *cine a fost autorul acelor cuvinte cari se zic la rugăciunea de seara, nu*

Soldaţii romani ucid pe primii creştini adunaţi noaptea la rugăciune.

putem spune (εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν [2]); *cu toate acestea poporul din vechime cântă şi nimănui nu i s'a părut că face o necuviinţă când zice: lăudăm pe Tatăl, pe Fiul şi pe sfântul Duh Dumnezeu»*.

În Constituţiunile apostolice se află şi **„imnul serei“** (ὕμνος ἑσπερινὸς) sau **„imnul luminilor“** (ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ) care se zicea tot la vesperă, cum se zice şi astăzi. Acest imn

ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἑτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ.

1) Luca cap. 2, v. 29.

2) Unii scriitori întemeiaţi pe faptul că imnul „Lăudaţi prunci pe Domnul“

cunoscut de noi era următorul: «*Lumină lină a sfintei măriri, a Tatălui ceresc, celui fără de moarte, a sfântului fericitului Iisuse Hristoase. Viind la apusul soarelui, văzând lumina cea de seara, lăudăm pe Tatăl, pe Fiul şi pe sfântul Spirit Dumnezeu. Vrednic eşti în toată vremea a fi lăudat* (ὑμνεῖσθαι) *de glasuri cuvioase, Fiul lui Dumnezeu, cel ce dai viaţa, pentru aceasta lumea te măreşte*» [1]). Marele Vasilie în tratatul său «De spirito sancto» (c. XXIX), arată de autor al «imnului luminilor» pe martirul Atinogen († 196), cu toate că în cărţile noastre bisericeşti poartă suprascrierea «Facerea lui Sofronie patriarhul Ierusalimului» [2]). Imnul serei este ţinut ca **cea mai veche** compunere imnologică creştină; el ne spune într'o formă foarte frumoasă, că creştinii la apusul soarelui văzând lumina cea de seara lăudau pe Tatăl, pe Fiul şi pe sfântul Spirit Dumnezeu [3]). Eu am dat aci textul original al acestui imn şi traducerea lui în româneşte, ca să vedem că el nu s'a schimbat întru nimic din vechime şi până astăzi.

În unele Biserici se mai cetea la vesperă, **rugăciunea domnească** şi se cântau imne.

Aşa era urzită vespera în secolul al III-lea şi al IV-lea; cum vedem, de şi ea era scurtă, totuşi era suficientă pentru a vedea într'însa prototipul vesperei înflorite din zilele noastre. Vespera era scurtă căci încă nu era întocmită imnologia creştină şi cultul nu era atât de bogat cum îl vedem mai târziu. Cu toate acestea şi atunci ca şi acum, se zicea la vesperă: psalmul 140, ectenia, apoi ectenia cererilor, lumină lină, Învredniceşte-ne Doamne, în forma rugăciunei «Lăudaţi prunci pe Domnul» şi în fine, Acum slobozeşte pe servul tău, Stăpâne.

§ 34.

Vespera (Ἑσπερινός, vecernia) **în zilele noastre.**

Cu trecerea timpului, şi mai ales, de la secolul al IV-lea încoace, se iviră poeţi şi cântăreţi mari în Biserică, cari contribuiră la înflorirea cultului creştin, cu ideea şi melodia, cu forma şi cuprinsul. Acum serviciul vesperei nu se mai mărgini numai la psalmodia veche şi la cele câteva ectenii ori rugăciuni scurte; ci pe lângă toate acestea, să adăogiră cântări

---

se află în Constituţiunile apostolice, crezură că autorul acestora ar fi compus şi imnul. Susţinerea lor însă nu e puternică. (Autorul).

1) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXV: Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρὸς, Οὐρανίου, Ἁγίου, Μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστὲ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν Ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν· ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα Θεόν· Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίαις, Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς· δυὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει. Vezi Daniel, Codex, T. IV, p. 290.

2) Conf. Tom. II pag. 493, Tez. Liturg. — P. Migne, Patr. gr. Tom. I.

3) Conf. Constitut. Apost. lib. VIII, c. 35. — P. Migne, Patrologia gr. Tom. I.

și forme exterioare, pentru strălucirea cât mai majestoasă a vesperei și a celorlalte laude dumnezeești. Imnologii și psalții cei mari, desfășurară o muncă spornică și făuriră în simțul pietăței lor, cele mai frumoase stihiri lăudătoare ale puterei divine și ale cuvioșiei sfinților. Apoi, în casa Celui Prea Înalt, cântară aceste imne cu focul sacru al inimei lor, în aceste melodii dulci și armonioase, ce se asemănau cântărilor îngerești.

Variațiunea bogată a imnologiei și a melodiilor ce se zic la vesperă, îndulcesc viața credinciosului, și din cercul acestor înalte alcătuiri, el înțelege cât sunt de mici aspirațiunile lumești ale omului. În desfășurarea acestor întocmiri ale vesperei, credinciosul mai înțelege, cât de uimitor lucru este, când el privește din suișurile cerești, la cele comune și de rând ale omului de jos, care se sbuciumă numai în agoniseli mici și stricăcioase.

Și nefericit este acela care nu se poate sui cel puțin pentru scurte momente, la treptele cele de sus ale fericirei pioase, și nu se poate învrednici să guste și el din dulceața sufletească. Dar mai nefericit este cel ce zace cu voință în vinovăția păcatului, și își creiază fericirea din lăcomie și muncă fără rost și chibzuială, ca să strângă bogății ce se risipesc ca fumul și se duc într'o clipă de ochiu.

Pentru aceștia nu sunt înțelese melodiile dulci ale vesperei cântate în apusul soarelui, și nici lauda adusă de credincioși lui Dumnezeu când se cântă stihirile cele prea frumoase, căci gândul lor sboară numai după dulceața materială ce se preface într'o cumplită amărăciune. Aceștia nu au timp să aducă prinosul recunoștinței lor, Creatorului care ne dă toate bunătățile; nu au timp să vină în timpul vesperei în casa lui Dumnezeu și să se roage ca să ajungă cu bine ziua următoare. Ei aleargă însă în lume, ca să prindă fumul și să câștige cât mai multă mâhnire.

§ 35.

Vespera cea mică (ὁ μικρὸς Ἑσπερινός).

În zilele noastre, vespera este de 3 feluri : vespera *cea* **mică,** vespera *cea* **mare** de Sâmbătă seara, sau din ajunul sărbătorilor **mari** și vespera *de* **toate zilele.** Fie care din acestea are ritualul său întocmit de Marii Dascali ai sfintei Biserici ; pentru aceea la rândul cuvenit, voiu vorbi despre fie care din ele.

Vespera cea mică se face în chipul următor: Sâmbătă seara sau și în preseara serbătorilor mari, pentru mai multă solemnitate, se cântă atât vespera cea mică cât și cea mare. Adunându-se credincioșii în Biserică, preotul dă binecuvântarea pentru începerea vesperei mici, cu ora a 9-a, după care iarăși se dă binecuvântarea ca să se citească **„psalmul de începere“**

(ὁ προοιμιακός ψαλμὸς, 103 [1]) : «Binecuvintează suflete al meu pe Domnul». Terminându-se acest psalm, nu se mai zice ectenia cea mare, nici catisma, şi nici ectenia cea mică, ci îndată se cântă «Doamne strigat-am» urmând apoi cântarea a 4 stihiri. Se zice după aceea «Lumină lină», prochimenul zilei, şi «Învredniceşte-ne Doamne».

La stihovnă se cântă stihirile de rând, apoi «Acum slobozeşte pe servul tău» şi troparele. Preotul zice ectenia «Miluește-ne pe noi Dumnezeule» şi face «Apolisul» cel mic.

Finindu-se această vesperă, credincioşii es din Biserică, şi după puţin timp se înapoiază iarăşi, pentru a se începe vespera cea mare în toată frumuseţea şi ritualul ei, unindu-se, când cere trebuinţa, şi cu ortrina cântată în acea seară «la priveghere».

Vespera cea mică este o prescurtare a vesperei mari [2]); *ea se obişnueşte mai mult în* **mânăstiri.**

§ 36.

Vespera cea mare (ὁ μέγας Ἑσπερινός) **de Sâmbătă seara.**

Cu sfintele cântări şi rugăciuni ale vesperei, Biserica începe ziua următoare. Simeon al Tesalonicului, zice că în acest serviciu «*lăudăm pe Făcătorul nostru căci am ajuns la apusul soarelui, adică la sfârşitul zilei, şi dăm tot lucrul ei lui Dumnezeu. De aceea mulţumim pentru viaţa noastră, pentru hrana, pentru cugetele şi faptele noastre cele frumoase*» [3]). Dar prin acest serviciu, mărim şi pe sfinţii zilei următoare, cari s'au nevoit a plăcea lui Dumnezeu.

Vespera «cea mare» se zice aşà, pentru că se face cu mare solemnitate şi bogăţie de cântări; ea se desface în două părţi: partea I-a cuprinde serviciul până la «intrarea» (εἴσοδος) solemnă în altar a sfinţiţilor servitori prin uşile împărăteşti; iar partea II-a conţine restul serviciului până la fine.

a) **Partea I-a** a vesperei se cheamă în greceşte şi «λυχνικόν» (λύχνυς, lumină, candelă), fiind că atunci când începem vespera, apune soarele şi aprindem candelele în Biserică [4]). Simeon al Tesalonicului, ne învaţă că după predatinele vechi, vespera «se

1) Goar, Εὐχολόγιον, pag. 23, n. 20. – Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 319.
2) La vespera cea mică, cea mare, la cea din zilele de rând ale săptămânei, cum şi la întregul serviciu divin, sfinţiţii servitori sunt conduşi în amănunţime de *regulele Tipiconului* şi tradiţiunile bisericeşti. De aceea găsim printre aceste regule şi cuvintele: „sau cum va voi cel mai mare". Vezi Vespera cea mică, în Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 7.
3) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.
4) Goar, Εὐχολόγιον, op. c., pag. 24, n. 23.

zice întru al 12-lea ceas (ora noastră a 6-a) de seara, fiind trecute 3 ceasuri după al 9-lea» [1]).

Vespera de Sâmbătă seara, se începe cu binecuvântarea preotului pentru cetirea orei a 9-a; după aceasta se dă iarăşi binecuvântarea ca să cetim «cu voce lină şi umilită» (ἡσύχῳ φωνῇ καὶ ἠρεμείᾳ) «psalmul de începere» (ὁ προοιμιακός ψαλμὸς, 103): «Bine cuvintează suflete al meu pe Domnul» (בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה) [2]). Iar dacă s'a cetit ora a 9-a la vespera cea mică, la cea mare nu se mai ceteşte. În psalmul 103 se preamăreşte Cel A Tot Puternic şi Infinit. care se îmbracă cu lumina ca cu o haină, umblă pe aripele vânturilor şi ţine apele în hotarele lor ca să nu acopere pământul. El adapă munţii, răsare iarba animalelor şi dă hrană cu îndestulare. Când deschide mâna sa, toate se umplu de bucurie; iar când închide a sa mână, toate se turbură. În timpul cetirei acestui bogat psalm, prin care autorul a avut fericita inspiraţie de a zugrăvi cât mai nemerit creaţiunea şi ocârmuirea ei, preotul fiind cu epitrahilul pe grumaz şi capul descoperit, vine umilit în faţa sfintelor uşi ale altarului şi aci ceteşte cele 7 rugăciuni ale vesperei [3]). Prin acestea ministrul altarului mijloceşte înaintea lui Dumnezeu «cel Mare şi Puternic» să nu fim mustraţi de el pentru păcatele noastre, ci să fim auziţi în rugăciunile ce le îndreptăm către cer [4]).

Terminându-se psalmul, preotul ori diaconul, zice ectenia cea mare (ἡ μεγάλη ἐκτενής) chemându-ne să ne rugăm Domnului, pentru pacea şi mântuirea sufletelor noastre, pentru Biserică, Ierarhul ţinutului, Domnitorul ţărei, pentru aer, ş. a. Ecteniile cu aceste cereri, sunt presărate în toate Liturgiile vechi s. e. în Liturgia lui Clement Romanul [5]), în aceea a lui Iacov fratele Domnului [6]), etc. Apoi urmează cetirea catismei (κάθισμα), aducându-ni-se aminte cu aceasta de Vechiul Testament şi de făgăduinţele făcute atunci pentru răscumpărarea omului. La începutul catismei se zice în psalmul I-iu că este «Fericit bărbatul (אַשְׁרֵי הָאִישׁ) carele n'a umblat în sfatul necredincioşilor şi în calea păcătoşilor n'a stătut». Toată Psaltirea cu ale ei 20 de catisme, se ceteşte în cursul unei săptămâni după rânduealа bisericească, începând catisma I-a Sâmbătă seara, şi terminându-se celelalte catisme, până în Sâmbăta viitoare dimineaţa;

1) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.

2) În textul ebraic acest psalm poartă numărul 104.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 289: Sacerdos ante fores sanctas orat septem orationes τοῦ λυχνικοῦ, a quibus haec *prima vesperarum pars nomen trahit* τοῦ λιχνικοῦ. Aceste 7 rugăciuni sunt şi în Evhologiul lui Goar, pag. 28–29.

4) Dumnezeeştile Liturgii, Bucureşti, 1887, pag. 19–24.

5) Constitut. Apost. lib. II, c. 57; lib. VIII, c. 10.—Vezi şi § „Ecteniile", Tom. II, pag. 555, Tez. Liturg.

6) Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 92, 94, 95, 102.

iar în postul cel mare, Psaltirea se ceteşte de două ori pe săptămână, tot după rândueala bine determinată [1]).

După catismă, se zice ectenia cea mică (ἡ μικρὰ ἐκτενής) şi apoi să cântă psalmul 140: «Doamne strigat-am către tine, auzi-mă» (יְהוָה קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי), «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâea înaintea ta, jertfa de seara», ş. m. d. Urmează apoi cântarea psalmului 141: «Cu glasul meu către Domnul am strigat», a psalmului 129: «Dintru adâncuri am strigat către tine, Doamne, Doamne, auzi glasul meu», şi în fine, a psalmului 116: «Lăudaţi pe Domnul toate neamurile». Dar de la stihul «Scoate din temniţă sufletul meu», al psalmului 141, se începe cântarea stihirilor (στιχηρῶν), presărând stihurile psalmilor 129 şi 116 printre aceste stihiri. Prin cântarea psalmilor 140, 141, 129 şi 116, să vădeşte starea de păcătuire a omului vechiu şi speranţa lui în mântuirea ce trebuea să vină; iar aceasta se arată prin stihirile din Octoih întocmite de sfântul Ioan Damascen şi Anatolie patriarhul Constantinopolului. Străbunii noştrii ne pricepând că Anatolie este un nume propriu, au tradus greşit titlul stihirilor acestuea «ἀναθολικά», cu **ale răsăritului** [2]). Stihirile Octoihului, se cântă întru bucuria învierei lui Hristos şi a mântuirei neamului omenesc; pentru aceea ele se şi cheamă «ale învierei» [3]).

Foarte frumoasă şi cu înaltă înţelepciune este făcută de sfinţii Părinţi, această împletire din cântările Vechiului şi ale Noului Testament. Împletirea aceasta este nu numai o înşirare de cântări armonioase şi de suflet hrănitoare, ci cuprinde într'însa un înţeles mai adânc şi un alegorism foarte bogat. Aşà este alcătuit tot serviciul nostru divin ortodox: în tot ce îl compune pe el, în formă, cuprins, în înşirarea lui, vedem un misticism curat, un alegorism cu un înalt înţeles şi o mare bogăţie de idei instructive.

Dar şi sfinţii cari 'şi-au dat viaţa pentru Biserică, sunt lăudaţi în stihirile din Mineiu, fiind că ei sunt pentru noi o pildă vie de virtute, înfrânare şi lucrare a binelui. Iar în timpul când se cântă «Să se îndrepteze rugăciunea mea, ca tămâea înaintea ta, jertfa de seara», pentru a se arăta că tămâea ce se aducea ca jertfă de seara în cultul Vechiului Testament [4]), trebue să se aducă şi în Noul Testament, preotul ori diaconul, începe a cădi cu tămâe aprinsă pe cărbuni, sfânta masă, proscomidia şi tot altarul sfânt. Cel ce cădeşte, ese apoi pe uşa

---

1) Conf. Psaltirea, Bucureşti, 1856, pag. 9—11.

2) Chiar şi în Liturgiarul tipărit n Bucureşti în anul 1887 pag. 11, găsim stihirile lui Anatolie, întitulate „ale răsăritului" (Autorul).

3) Vezi înţelesul cuvântului „stihira" la pag. 504, n. 2 Tom. II Tez. Lit.

4) Exod. 30, 7: „Şi Aaron va face să fumege pe altar tămâe cu bun miros în toată dimineaţa... şi între amândouă serile... va face să fumege tămâe eternă înaintea lui Iehova".

despre meaza noapte, cădeşte icoanele împărăteşti, scaunul arhieresc, stranele din dreapta, pe credincioşi, stranele din stânga şi întregul naos. Merge cu cădelniţa apoi în nartică, o cădeşte în ordinea naosului şi intră cădind în altar pe uşa despre meaza zi. Aci cădeşte iarăşi sfânta masă, proscomidia şi pune cădelniţa la locul ei [1]. Tămâerea sfântului locaş, este nu numai o jertfă dar ea este şi simbolul rugăciunilor şi al cererilor noastre îndreptate la ceruri, ca fumul şi mirosul tămâei. Pentru aceea, preotul ori diaconul care tămâiază, să facă aceasta cu umilinţă, cu ochii plecaţi în jos şi cu paşi rari şi **liniştiţi**.

Încheerea stihirilor se face cu cântarea *imnelor* **dogmatice** compuse de Marele teolog şi imnolog Ioan Damascen, prin cari se prea măreşte întruparea Fiului lui Dumnezeu. Prin ele să cinsteşte şi Prea Curata Maica Mântuitorului, care a rămas Fecioară mai pe sus de minte şi de cuvânt. În timpul cântărei stihirei dogmatice, sau şi mai înainte de aceasta, diaconul îmbrăcat în stihar, orar şi mânecuţe şi având cădelniţa în mână, iar după dânsul preotul îmbrăcat cu felonul, es din altar pe uşa despre meaza noapte [2]. Preotul se opreşte în mijlocul naosului cu faţa spre răsărit; iar diaconul cădeşte icoanele şi pe credincioşi; apoi finindu-se dogmatica, glăsueşte: **„Înţelepciune, drepţi“** (Σοφία, ὀρθοὶ [3]). La aceste cuvinte se răspunde de cel mai mare sau şi de psalt cu cetirea imnului vechiu «Lumină lină» [4]. Apoi diaconul şi preotul fac intrarea (ἡ εἴσοδος) în altar prin uşa din mijloc [5]. În lipsa diaconului, ceremonia intrărei o face preotul singur.

---

1) Protosincelul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, Râmnicul Vâlcei, 1878, pag. 6—9. Conf. Dumnezeeştile Liturgii, pag. 10—11.

2) Vezi Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 11.

3) In cărţile noastre liturgice imprimate în româneşte în secolele trecute, s'a strecurat greşeala în traducerea după cele ruseşti, zicându-se „înţelepciune dreaptă“, în loc de „înţelepciune, drepţi“, aşa cum este în originalul grecesc. De alt fel cuvântul „drepţi“ (ὀρθοί), are şi înţelesul lui pentru care s'a rostit de sfinţii liturgişti, şi anume ca pioşii cei ce sunt de faţă, *să stea drepţi şi cu cuviinţă*. In original nu se află Σοφία ὀρθὴ = *înţelepciune dreaptă*, ci Σοφία, ὀρθοὶ; deci pluralul ὀρθοὶ, nu se leagă cu singularul Σοφία, ci cu creştinii.

4) In acest vechiu şi prea frumos imn „Lumină lină“, (Φῶς ἱλαρὸν), moştenit din secolul al II-lea de la martirul Atinogen († 196) şi aflat în Constituţiunile apostolice lib. VIII, c. XXXV, se arată că Iisus Hristos este lumina lină a Tatălui ceresc; iar la lumina cea de seara, lăudăm pe Tatăl, pe Fiul şi pe sfântul Duh Dumnezeu.

5) Intrarea solemnă (εἴσοδος) a sfinţiţilor servitori, în altar, făcută la vesperă, e împrumutată de la cea de la liturgie. In cea de la vesperă se arată preoţii înaintea poporului; iar în cea de la liturgie, se aminteşte de timpurile vechi când se aducea Evangelia din schevofilax, se arătă înaintea credincioşilor şi apoi se ceteau din ea învăţăturile Domnului. E bine să zicem, deci „intrare“ (εἴσοδος), iar nu „eşire“ (ВЪХОДЪ). Pentru aceea şi cuvintele „înţelepciune, drepţi“ se înţeleg mai bine la „intrarea“ de la liturgie, când se arată poporului sfânta Evangelie, adică „înţelepciunea“, înaintea căreia pioşii se cuvine a sta „drepţi“. Şi la Goar, în Evhologiul său, pag. 25 n. 36, găsim: „Sapientia, recti“, iar nu „Sapientia recta“. Tot aşa şi la pag. 108 n. 77 aflăm Σοφία, ὀρθοὶ, asupra căror cuvinte Nicolae Cavasila dă explicarea, că atunci când se rostesc ele, noi

Această intrare este de două feluri: «intrarea mică» (ἡ μικρὰ εἴσοδος) fără solemnitate, şi «intrarea mare» (ἡ μεγάλη εἴσοδος), când sunt în serviciu mai mulţi preoţi, ori au în mijlocul lor şi vr'un Ierarh, şi împreună fac podoaba intrărei, cântând în mijlocul naosului «Lumină lină». Intrarea «mică» ori «mare» de seara, se zice şi «intrarea de la vesperă» (ἡ εἴσοδος τῆς ἑσπέρας), spre a o deosebi «de intrarea de la sfânta liturgie» (ἡ εἴσοδος τῆς θείας λιτουργίας), care se face înainte de cetirea sfintei Evangelii. Iar Goar în Evhologiul său (pag. 108, n. 74), zice cu drept cuvânt, că «intrarea cea mare» (ἡ μεγάλη εἴσοδος) este numai aceea când se aduc sfintele daruri de la Proscomidie pe sfânta masă în timpul Heruvicului.

b) **Partea II-a** a vesperei, se întinde asupra celor ce urmează după ce sfinţiţii servitori au intrat în sanctuar. Diaconul acum zice din altar: «Să luăm aminte». Preotul: «pace tuturor». Şi se cântă de psalţi «prochimenul zilei» (προκείμενον τῆς ἡμέρας): «Domnul a împărăţit întru podoabă s'a îmbrăcat». Acest prochimen este stihul 1 din psalmul 92, repetat de 3 ori. Diaconul zice apoi ectenia, numită «*îndoită*» sau «*stăruitoare*» (ἱκεσία), pentru bogăţia şi stăruinţa în rugăciuni ce se arată într'însa. Inceputul ei este astfel: «Să zicem toţi din tot sufletul şi din tot cugetul nostru să zicem» [1]. Aci se fac rugăciuni pentru episcop, Domnitor, ctitori, ertarea păcatelor (ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτῶν), pentru cei ce aduc daruri şi pentru sănătatea lor [2].

După finitul ecteniei, se ceteşte de cel mai mare sau de psalt, vechiul imn «Învredniceşte-ne Doamne în seara aceasta, fără de păcat să ne păzim noi», care se află, după cum am văzut, şi în Constituţiunile apostolice (lib. VII, c. XLVIII) într'o formă scurtă, începându-se cu cuvintele: «Lăudaţi prunci pe Domnul». Urmează apoi ectenia «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara Domnului», cu cereri ca să dobândim seară desăvârşită, îngerul păcei, ertare de păcate, sfârşit creştinesc, ş. a. [3]). Această ectenie o găsim şi în Constituţiunile apostolice (lib. VIII, c. XXXVI).

Se cântă după aceea *stihirile stihovnei* din Octoih, «Mărire» a sfântului, şi «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu din Octoih, aducându-se mulţumiri lui Dumnezeu, şi laude sfinţilor. După stihovnă se ceteşte îndată rugăciunea dreptului Simeon «Acum slobozeşte pe servul tău, Stăpâne» (Νῦν ᾿απολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα), aşa cum se cetea şi în secolele prime ale Bisericei la serviciul de seara (Constit. apost., lib. VII, c. XLVIII). Ea se ceteşte la fie care vesperă cu semnificaţiunea, că finindu-se ziua,

---

să stăm drepţi, iar nu şezând, şi să îndreptăm toată înţelepciunea noastră la Dumnezeu.

1) Ectenia „Să zicem toţi", în urzeala ei se află în liturgia sfântului Iacov (n. 12).

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 28.

3) Tot acolo, pag. 29.

să ne aducem aminte şi de moarte, mai ales că de aceasta nu ne amintim nici o dată, ca şi când am fi nemuritori pe acest pământ. Ne gâlcevim, adunăm bogăţii, zidim palate aurite şi avem aspiraţiuni infinite, iar pentru locuinţa cea **veşnică** nu ne pregătim. Pentru aceea sfânta noastră Biserică, cunoscând slăbiciunile noastre, ne pune înainte rugăciunea acelui sfânt bătrân, ca să ne îndemne printr'însa, să fim gata când vom părăsi lumea, şi să putem zice: «Acum slobozeşte pe servul tău, Stăpâne» [1]).

După ecfonisul preotului, psalţii cântă troparele (τροπάρια) Octoihului şi ale Mineiului şi apoi se zice «Apolisul» (Ἀπόλυσις = liberatio) de către preot: «Binecuvântarea Domnului peste voi» [2]). Cuvântul «Ἀπόλυσις» în româneşte înseamnă terminarea

Domnul Doctor BADEA CIREŞEANU Autorul Tezaurului Liturgic, soseşte cu vaporul în portul oraşului Port-Zaid (Africa), Marţi 17 August anul 1904, pentru studii liturgice şi arheologice.

serviciului şi **deslegarea** poporului de a eşi din Biserică; pentru aceea şi tropariul de la finitul vesperei se mai cheamă şi «ἀπολυτίκιον» adică «eliberatorul» sau «τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας», ce va să zică «eliberatorul zilei» [3]). Fiind că în româneşte nu avem o vorbă proprie care să corespundă cuvântului «ἀπόλυσις»,

1) Luca, 2, 29.

2) Ἀπόλυσις = ἀπὸ, λύω = desleg, desfac, dau voe să se ducă.

3) Goar, Εὐχολόγιον, p. 32, n. 45. Iar în Tipicul constantinopolitan (la Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 291, nota 1), cetim: Ἀπολοτίκιον λέγεται, ἐπειδὴ ψάλλεται εἰς τὰς ἀπύλυσεις τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὄρθρου, ὅταν ἀπολύεται ὁ λαὸς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Συμεὼν ῥηθὲν πρὸς τὸν Κύριον. Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα. Vezi **Apolisul**, T. II, Tez. Lit., p. 548.

traducătorii români mai vechi, au trecut în cărţile liturgice ale noastre cuvântul slavon «отпѹстъ» (otpust), nepotrivit cu graiul şi înţelesul nostru. La terminarea ori cărei serviri sfinte, în Biserică ca şi în afară de ea, preotul face apolisul. La finele liturgiei, se pricepe mai bine înţelesul acestui apolis, când însuşi preotul îndeamnă poporul zicând: «cu pace să eşim» din Biserică. După binecuvântarea dată de preot prin apolis, credincioşii es în linişte şi mulţumire din sfântul locaş, îndreptându-se spre căminele lor şi păstrând în minte cele auzite din cărţile sfinte.

Vespera cea mare se deosebeşte de cea mică, nu numai prin bogăţia cântărilor şi a formelor sale, dar şi prin solemnitatea cu care se cântă acestea de horuri, şi prin mişcările impunătoare pe cari le fac sfinţiţii servitori în timpul vesperei.

§ 37.

Vespera în zilele de rând ale săptămânei.

a şi la vespera cea mică ori cea mare, după cetirea orei a 9-a, preotul dă binecuvântarea pentru a se zice psalmul 103: «Bine cuvintează suflete al meu pe Domnul». Urmează apoi ectenia cea mare, catisma de rând, ectenia cea mică, şi apoi se cântă «Doamne strigat-am». La cuvintele: «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâea înaintea ta», preotul începe a cădi sfântul altar, naosul şi nartica, întocmai ca şi la vespera cea mare. Psaltul ceteşte apoi stihurile următoare ale psalmilor: 140, 141, 129 şi 116; însă de la stihul «De te vei uita la fără de legi» al psalmului 129, se începe cântarea celor 6 stihiri din seara aceea şi anume: 3 din Octoih şi 3 din Mineiu [1]); iar stihurile următoare ale psalmilor 129 şi 116, se presară printre stihiri. «Mărirea» se cântă cea din Mineiu şi «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu tot de acolo [2]). Dacă se întâmplă ca sfântul să nu aibă «Mărire», atunci zicem «Mărire şi Acum», a Născătoarei, din Mineiu. Tipiconul arată şi întâmplările, când în zilele de rând, stihirile Octoihului să cântă înaintea celor din Mineiu [3]).

După Mărire şi Acum, «intrarea» (εἴσοδος) solemnă nu se face, ci îndată cetețul zice «Lumină lină». Apoi preotul: «Să luăm aminte pace tuturor», iar psaltul cântă prochimenul zilei, care este un stih ales din psalmi, potrivit însă cu spiritul zilei [4]).

---

1) Apoi dacă sunt la Mineiu 2 sfinţi şi amândoui au stihiri, sau şi numai un sfânt însă cu 6 stihiri la Vesperă, atunci se pun aceste 6 stihiri numai din Mineiu, iar ale Octoihului se lasă. Vezi Tipicul bisericesc, Bucureşti, 1851, p. 1.

2) Protosincelul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, op. c., pag. 9.

3) Protosincelul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, op. c., pag. 10. – Conf. Tipic bisericesc, Bucureşti, 1851, pag. 1--2.

4) Iată prochimenele zilelor:

Sâmbătă seara: „Domnul a împărăţit întru podoabă s'a îmbrăcat" (psalm. 92, v. 1).

Se citește după ceea «Învrednicește-ne Doamne», ectenia «Să plinim rugăciunile noastre» și se cântă stihovna din Mineiu; ne fiind aceasta, se cântă cea din Octoih. Urmează «Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne», și se cântă troparul sfântului după rânduealǎ [1]). Preotul termină vespera cu ectenia «Miluește-ne pe noi Dumnezeule» și în fine cu «Apolisul».

Astfel se face vespera în zilele de rând ale săptămânei, când a II-a zi nu este sărbătoare. Cum am văzut, acest serviciu este mai lung de cât acela al vesperei mici și mai scurt de cât al vesperei mari.

§ 38.

După-cinarea (Ἀπόδειπνον, Pavecernița).

Această laudă dumnezeească se chiamă așa, pentru că monahii din vechime și cei de astăzi, în multe mânăstiri, mai întâiu cinează și apoi vin iarăși în Biserică pentru a ceti După-cinarea; dar aceasta se poate ceti și îndată după vesperă. Prin această servire, Biserica ne îndeamnă la căința atât de trebuincioasă mai ales în întunerecul nopței. Toate simțurile omului sunt răsvrătite și plecate spre păcat, mai mult în timpul nopței de cât al zilei; în **întunerec** se săvârșesc mai multe fără de legi, de cât în lumină. Pentru aceea și sfinții Părinți au văzut în întunerec icoana păcatului, iar în lumină au văzut viața, bucuria, mântuirea. Lactanțiu zice că «*apusul... ne aduce totdeauna întunerecul și face pe oameni a ucide și a muri în păcate*» [2]). Iar Simeon Tesaloniceanul, ne arată că prin După-cinare nu numai preamărim pe Dumnezeu, dar prin ea mai cerem a trece noaptea cu pace, fără de păcat, fără de sminteală, căci noaptea este semnul sfârșitului vieței noastre [3]). După-cinarea este de două feluri: *mică* și *mare*; cea mică se citește în Biserică aproape în tot cursul anului, afară de postul cel mare; iar După-cinarea mare se citește în postul cel mare [4]).

Duminică seara: „Iată acum binecuvântați pe Domnul toate slugile Domnului" (psalm. 133, v. 1).

Luni seara: „Domnul mă va auzi când voi striga către dânsul".

Marți seara: „Mila ta Doamne mă va urma în toate zilele vieței mele".

Miercuri seara: „Dumnezeule, întru numele tău mântuește-mă și întru puterea ta mă judecă".

Joi seara: „Ajutorul meu de la Domnul cel ce a făcut cerul și pământul" (psalm. 120, v. 2).

Vineri seara: „Dumnezeule, sprijinitorul meu ești tu și mila ta mă va întâmpina".

1) Iar dacă la Mineiu sunt 2 tropare, atunci se cântă troparul cel dintâiu, Mărire, troparul al 2-lea și Acum, a Născătoarei de Dumnezeu.

2) Lactant. Institutiones divinae, lib. II, c. X. Occidens... quod tenebras semper inducat, et quod homines faciat occidere ac interire peccatis.

3) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.

4) Léon Clugnet. Diction., op. cit., art. Ἀπόδειπνον, pag. 16: Τὸ μέγα Ἀπόδειπνον... Cet office, qui est fort long, ne se dit guère que pendant le Ca-

a) *După-cinarea mică* (τὸ μικρὸν Ἀπόδειπνον) se face astfel: dând preotul binecuvântarea, se zic cele întroducătoare, apoi psalmii: 50, 69 şi 142 prin cari cerem ajutorul lui Dumnezeu în contra vrăjmaşilor periculoşi, mai ales când ne dăm somnului. După aceea rostim doxologia: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu» (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ), apoi simbolul credinţei, după care urmează rugăciunea către Domnul nostru Iisus Hristos: «Cela ce în toată vremea», prin care cerem să ne îngrădească cu sfinţii săi îngeri. Ne îndreptăm şi către sfânta Fecioară cu rugăciunea: «Nespurcată, ne întinată», cerându-i apărare în tot timpul şi mai ales în ora morţei. Terminăm în fine După-cinarea mică cu rugăciunea lui Antioh monahul: «Şi ne dă nouă, Stăpâne, celor ce mergem spre somn, odihnă trupului şi sufletului» [1]), zicându-se apoi ectenia şi «Apolisul»[2]).

b) *După-cinarea mare* (τὸ μέγα Ἀπόδειπνον) este mult mai bogată şi mai pătrunzătoare de cât cea mică. Ea se face astfel: dând preotul binecuvântarea, se cetesc cele întroducătoare, apoi

---

rême. — Τὸ μικρὸν Ἀπόδειπνον... Cet office beaucoup plus court que le précédent, se dit tous les jours de l'année en dehors du Carême.

1) Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 296—298: Porro alia recitatur oratio ἐπικοίτιος Antiochi monachi: Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὕπνον ἀπιοῦσιν ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς κ. τ. λ.

2) **Somnambulul de la spitalul Pantelimon de lângă Bucureşti.** Sfinţii părinţi în adânca lor înţelepciune, au alcătuit în comorile lor de învăţături, foarte multe rugăciuni, pentru ca somnul nostru să fie liniştit şi întăritor de corp şi suflet. Mulţi din nenorociţii cari nu pot să doarmă noaptea, să sinucid din cauza acestor chinuri. Şi mai nefericiţi sunt *„somnambulii"* cari umblă noaptea în somn pe case înalte şi se sue pe stâlpi şi pe acoperişuri, fără ca ei să se deştepte.

O întâmplare tristă de acest fel, am văzut-o eu însu-mi, în spitalul Pantelimon de lângă Bucureşti, ***Duminică noaptea 22 Iulie, anul 1907.*** Somnambulul din acest spital, un tânăr de 21 ani etatea, făcea călătorii şi mişcări în somn atât de periculoase, în cât o lună de zile s'au adunat în fie care seară mulţime mare de lume din toate clasele societăţei, din Bucureşti şi din împrejurimi, ca să vadă noaptea pe acest nenorocit bolnav în suişurile lui pe înălţimi ameţitoare.

În noaptea amintită pe la 11 ore, bolnavul a eşit pe fereastră în cămaşa de noapte şi cu capul gol, s'a coborât încet pe brâul ce încinge edificiul la etagiul de jos, apoi a privit lung spre răsărit; ochii îi erau jumătate închişi, dar nu vedea nimic şi nici chiar miile de oameni din faţa lui. Fiind astfel pe brâul lat ca de o palmă, în afară de spital în partea de răsărit, somnambulul a pornit pe brâu la pas regulat, a venit până la o fereastră deschisă în calea lui, a trecut repede pe sub fereastră, a urmat drumul pe balustrada scărei principale şi s'a coborât jos pe pământ.

Vr'o 8000 de oameni îl priveau tăcuţi şi înmărmuriţi; respiraţia fie cărui privitor încetase. Un cordon de jandarmi înconjură pe somnambul şi îi făcea loc printre mulţimea de popor. Bolnavul înaintând printre oameni, s'a suit repede pe stâlpul luminei electrice din faţa răsăriteană a spitalului, a încălecat pe vârful stâlpului, a privit lung spre stele cu mâinile ridicate, apoi s'a coborât iarăşi pe pământ. După aceea a ocolit spitalul în partea exterioară de sud, a intrat în lăuntru, a mers în tinda Bisericei şi s'a rugat cu mâinile întinse făcând nişte mişcări uimitoare. Iarăşi a eşit afară din curte, s'a suit pe acoperişul spitalului cu 3 caturi, şi umblă pe acolo, necontenit invocând cerul şi stelele cu mâinile întinse. A umblat apoi pe brâul de la etagiul al II-lea şi după o oră de călătorie aeriană, bolnavul a mers şi s'a culcat, fără să ştie ceva a II-a zi din cele ce a făcut în somnul său. Noaptea grozavă de atunci nu o voiu uita nici odată.(Autorul).

psalmul 69 de va fi în săptămâna I-a a postului; iar în celelalte săptămâni începem cu psalmul 4, urmând apoi cu psalmii 6, 12, 24, 30 și 90. În toți acești psalmi lirici. mărturisim nevoile noastre și cerem ajutor de la Puternicul Creator. Arătăm mai departe speranța în Făcătorul nostru, prin cântarea profetului Isaia: *«Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi este Dumnezeu»*, repetată cu stihuri, întreagă și prescurtată de 27 de ori.

După simbolul credinței, troparele obișnuite și rugăciunea sfântului Vasilie cel Mare «Doamne, Doamne, cela ce ne-ai mântuit pe noi», zicem psalmul 101, apoi rugăciunea atribuită lui Manase cel mai rău rege al regatului lui Iuda (sec. VII a. Hr.), zisă în pocăința lui după ce a fost prins de Asirieni [1]). Rugăciunea aceasta făcută de un pios din timpurile vechi creștine, e foarte frumoasă și mișcătoare în cuprinsul ei. Ea începe așa: «Doamne, A Tot Puternice, Dumnezeul părinților noștrii... plec genuchii inimei, trebuindu-mi bunătate de la tine, greșit-am, greșit-am, Doamne, greșit-am». Aci se zugrăvește în deajuns simțirile omului păcătos, mustrat în conștiința sa pentru fără de legile săvârșite. Foarte frumoasă este și rugăciunea sfântului **Mardarie** «Stăpâne Dumnezeule, Părinte a tot Puternice» [2]). Se cetesc apoi psalmii de la După-cinarea cea mică: 69,142 și Doxologia. După canonul sfântului ori al Născătoarei de Dumnezeu să cântă troparul alcătuit cu inspirații din cartea profetului Isaia cap. 45: «Doamne al puterilor fii cu noi, că pe altul afară de tine, ajutor întru necazuri nu avem, Doamne al puterilor milueștene pe noi», repetat cu stihuri de 8 ori.

Mai departe: «Cela ce în toată vremea și în tot ceasul», apoi cetirea cu multă umilință a rugăciunei sfântului Efrem Sirul: *«Doamne și stăpânul vieței mele, duhul trândăviei, al grijei de multe, al iubirei de stăpânie și al grăirei în deșert, nu mi-l da mie; iar duhul curățeniei și al gândului smerit, al răbdărei și al dragostei, dărueşte-l mie slugei tale»*. Așa se roagă tot omul înțelept, care să cercetează pe sine și se ferește să nu cadă în mândrie și în tot felul de curse lumești, rele și pline de păcate. Se cetește după aceea: «Ne spurcată, ne întinată», apoi «Și ne dă nouă, Stăpâne», etc. Preotul în fine termină cu rugăciunea «Stăpâne, mult milostive» și cu «Apolisul».

1) In cărțile rituale grecești, rugăciunea aceasta poartă suprascrierea: Προσευχὴ τοῦ Βασιλέως Μανασσῆ τῆς Ἰουδαίας. Această suprascriere a trecut și în cărțile românești de ritual.

2) Această rugăciune o aflăm în 3 laude dumnezeești: la După-cinarea cea mare, la Miezonoptica de toate zilele și la Ora a 3-a. In cărțile de ritual românești, la După-cinarea cea mare, nu se spune cine a făcut-o; la Miezonoptica de toate zilele stă scris că e a Marelui Vasilie; iar la Ora a 3-a se zice că e a sfântului Mardarie. Eu am căutat origina acestei rugăciuni «Δέσποτα Θεὲ, Πάτερ παντοκράτορ" și după multe cercetări am găsit-o rostită de Mardarie, un creștin din Capadocia, când el a plecat din casa sa la martirismul poruncit de Dioclețian pe la anul 303. Rugăciunea este deci a sfântului martir Mardarie, serbătorit de Biserica noastră în ziua de 13 Decemvrie. (Autorul).

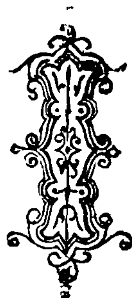
După-cinarea cea mare, este atât de duioasă şi mişcătoare în rugăciunele ei, în càt ea ar putea imblânzi şi apropia de Dumnezeu, pe ori ce om împietrit şi **nelegiuit,** mai ales când este cetită cu căldură şi când este însoţită de toate închinăciunile orânduite.

ARTICOLUL II

LAUDELE DUMNEZEEŞTI DE DIMINEAŢA.

§ 39.

Miezonoptica (Μεσονυκτικόν, **Polunoşniţa).**

n psalmul 119 v. 62, cetim că autorul acestei poezii lirice, se îndreptează către Iehova cu cuvintele: «*In miezul nopţei* (חֲצוֹת-לַיְלָה), *m'am sculat să mă mărturisesc ţie spre judecăţile dreptăţei tale»*; iar în Faptele Apostolilor cap. 16, v. 25, ni se arată că apostolul Pavel împreună cu Sila, aflându-se închişi în temniţa oraşului Filipi din Macedonia, s'au rugat «*la miezul nopţei* (κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον)... *şi au cântat cântece de laudă lui Dumnezeu, în cât îi auzeau şi ceilalţi închişi*».

În Constituţiunile apostolice se recomandă ca rugăciunea să se facă la orele hotărîte de Biserică şi chiar la «cântatul cocoşilor» (ἀλεκτυροφωνία) de la miezul nopţei [1]). Asemenea şi Atanasie cel Mare zice că se cuvine să ne închinăm lui Dumnezeu «la miezul nopţei» [2]), precum şi în alte ore ale zilei şi ale serei. Dar şi fericitul Ieronim vorbind de aşezămintele sihastrice ale timpului său, arată că monahii din mânăstirea Betleemului, cântau imne de laudă dumnezeească «la miezul nopţei» [3]), în afară de alte timpuri diferite. În acelaşi fel mărturiseşte şi Cassian, că adică monahii din Egipt, Palestina şi Mesopotamia, lăudau pe Dumnezeu mai în tot timpul şi chiar «la miezul nopţei» [4]). Acestea şi altele sunt textele biblice şi istorice pe cari se întemeiază instituirea laudei lui Dumnezeu de la miezul nopţei, numită «Miezonoptica». Din aceste texte vedem că atât

1) Constitut. Apost. lib. VIII, c. XXXIV.
2) Athanas. Magn. De virginitate.
3) Hieron. Epitaph. Paulae epist. XXVII, c. X.
4) Cassian. De institutis coenobiorum.

în Vechiul cât și în Noul Testament, Cel A Tot Puternic a fost lăudat în tot timpul și chiar în întunerecul liniștit al nopților.

În zilele noastre, această laudă dumnezeească, se cetește în deosebi la miezul nopței, numai în mânăstiri; iar în Bisericele laice, cu Miezonoptica se începe servirea de dimineața, adică ortrina și alte laude, ne confundându-se însă cu acestea, ci păstrându-și necontenit numirea de «Miezonoptica» cele ce se cetesc și se cântă în această sfântă laudă.

Biserica ne învață să afierosim Domnului timpul de tresvie sufletească și trupească de la miezul nopței, căci atunci este omul depărtat de sgomotul lumesc și de supărările ce îi aduc nevoile vieței. În acest timp al cântărei cocoșilor, ne putem aduce aminte cu înlesnire de păcatele noastre, de lepădarea apostolului Petru în miezul nopței, de plângerea lui cu amar și îndelungată căință, pentru această greșeală făptuită lângă Stăpânul său [1]). Cât este de potrivit miezul nopței, pentru a lăuda în taină și în cântări pe Creatorul nostru. Liniștea nopței, împuternicește și curăță gândurile omenești în aceste sfinte rugăciuni. Și fericiți sunt sihastrii și toți pioșii cari se învrednicesc noaptea, a aduce laudă lui Dumnezeu în cântările cocoșilor. Miezonoptica este de 3 feluri: Miezonoptica din **toate zilele**, de **Sâmbătă** și de **Duminică.**

1. *Miezonoptica din toate zilele*, se cetește Luni, Marți, Mercuri, Joi și Vineri la miezul nopței. Ea începe cu binecuvântarea preotului, urmând cu cele întroducătoare și cu troparele «Sculându-ne din somn», ș. a. Se cetește după aceea, psalmul 50 «Miluește-mă Dumnezeule», căruia îi urmează marele psalm 118 cu 176 de stihuri, din care se compune întreaga catismă a 17-a cu cele 3 stări ale ei.

Urmează mai departe, simbolul credinței, cu frumoasele tropare «Iată mirele vine în miezul nopței» (Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός) și alte cântări ce ne aduc aminte de venirea Domnului. Apoi, dacă este post, se zice rugăciunea sfântului Efrem Sirul «Doamne și stăpânul vieței mele», după care vine la rând rugăciunea sfântului Mardarie «Stăpâne Dumnezeule, Părinte a tot puternice», psalmul 120 «Ridicat-am ochii mei la munți» și psalmul 133 «Iată acum binecuvântați pe Domnul toate slugile Domnului».

Se face după aceea aducere aminte de cei morți prin cetirea rugăciunei «Pomenește Doamne pe cei ce întru nădejdea învierei și a vieței vešnice au adormit». In fine se termină Miezonoptica cu ectenia preotului, pentru păzirea orașului, cetăților și satelor, de ciumă, foamete, cutremur, potop, foc și sabie, apoi pentru Capul statului, episcop, ș. a. În tot cuprinsul acestei laude, se vădește căința piosului și preamărirea lui Dumnezeu.

2. *Miezonoptica Sâmbetei* se începe ca și cea de toate

1) Mat. 26, 74. Marcu 14, 71.

zilele, mergând întocmai ca aceea până la psalmul 50; iar după acesta în loc de catisma 17, Sâmbătă cetim catisma 9 compusă din psalmii 64, 65, 66, 67, 68 şi 69. În toţi aceşti psalmi, cerem îndurare de la Dumnezeu şi ajutor în contra vrăjmaşilor; catisma a 17, o cetim însă Sâmbătă, la ortrină.

După simbolul credinţei şi troparele «Nezidită fire». continuăm cu nişte mici rugăciuni, apoi cu psalmii 120, 133 şi toate pe rând de aci înainte, întocmai ca şi la Miezonoptica de toate zilele.

3. *Miezonoptica Duminicei* îşi ea începutul cu binecuvântarea preotului şi introducerea arătată de ritual. După psalmul 50, se cântă canonul sfintei Treimi (Troişnicul) al ehului de rând întitulat în Octoih «*Duminică la miezul nopţei*» [1]. Apoi se cântă solemn în mijlocul Bisericei de preot şi diacon, cele 12 tropare «Cade-se cu adevărat» întocmite cu multă bogăţie dogmatică şi frumuseţe stilistică de sfântul *Grigorie Sinaitul*, care a sihăstrit pe la anul 1310. În acestea se laudă «Treimea cea mai pe sus de Dumnezeire... Tatăl cel fără de început... Cuvântul cel împreună fără de început... şi sfântul Spirit cel ce din Tatăl fără de ani se purcede». Mai departe să laudă «Dumnezeu Cuvântul de care se înfricoşează şi se cutremură Hieruvimii... Tatăl, Fiul şi Duhul cel Dumnezeesc, stăpânirea cea în trei ipostasuri». După aceste imne, preotul zice ectenia şi sfârşitul [2].

§ 40.

Ortrina (Ὄρθρος, Utrenia) în primele timpuri ale creştinismului.

În limba greacă cuvântul «ὄρθρος» însemnează «de dimineaţă» sau «aurora dimineţei». De aci s'a luat şi numirea noastră «ortrina» adică una din cele 7 laude dumnezeeşti, care se face în Biserică dimineaţa, când se luminează de ziuă. Latinii întrebuinţară cuvântul «matutina» pentru această laudă de dimineaţa. Vechea datină de a se întruni creştinii în acest timp la cult, ne-o arată Pliniu al II-lea cel Tânăr († 114), proconsolul Bitiniei într'o scrisoare trimisă împăratului Traian, în care îi spune monarhului că creştinii din ţinutul său, «*se adună împreună în zorile zilei*» (ante lucem convenire) şi cântă imne lui Hristos ca unui

1) In cărţile rituale greceşti acest canon este întitulat: κανών τριαδικός, sau ὕμνος τριαδικός, ori numai τριαδικόν, fiind că prin el se glorifică sfânta Treime.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 260: „Cetindu-se Miezonoptica, preotul să cugete cum Domnul nostru, la miezul nopţei mergând la patima cea de bună voe, în grădina maslinilor era în nevoinţă rugându-se cu denadinsul, în cât sudorile lui s'au făcut ca picăturele de sânge ce pică pe pământ".

Dumnezeu[1]. Iar Minuciu Felix, un apologet creştin din finele secolului al II-lea zice că «*se fac adunările de noapte... naţia ascunsă şi ferită de lumină* (creştinătatea), *mută în faţa lumei, se face vorbăreaţă în ascunzători*» [2]. Apoi Celsus, un filosof epicurian tot din finele secolului al II-lea, contrar înfocat al religiei creştine, a scris pe la anul 178 cartea «Λόγος ἀληθὴς», prin care între alte bârfeli josnice aduse creştinilor şi chiar Domnului nostru Iisus Hristos, mai zice că urmaşii crucei fac «adunări tainice» (συνθήκας κρύβδην), noaptea şi în zorile zilei [3].

Tertulian dă lămuriri asupra acestor adunări religioase în felul acesta: «*În timpul persecuţiilor, creştinii se adunau noaptea pentru a se ruga*» [4].

1. După ce s'a dat pacea Bisericei, s'a continuat această datină şi mai departe, fie pentru a se hrăni pietatea la asceţii acelui timp, fie pentru a se asigura laicilor un timp mai prielnic pentru împlinirea cultului. Ioan Hrisostom (Homil. XXX în I-a Corint.) laudă pe fecioarele şi văduvele din timpul său, cari se duc în Biserică şi cântă ziua şi noaptea [5]. Asemenea şi Epifanie (Exposit. num. XXIII), Socrat (Hist. eccles. lib. VI c. VIII), Sozomen (Hist. eccles. lib. VIII c. VIII), ş. a., vorbesc despre cultul şi adunările creştinilor în timpul nopţilor, chiar după epoca persecuţiilor. Ca şi ritualul vesperei din secolul al III-lea şi al IV-lea, tot aşa şi al ortrinei din acele timpuri, se află în Constituţiunile apostolice.

Ortrina se începea în acele prime secole creştine, cu psalmul 62, căci în Constituţiuni, la rânduealа vesperei din timpurile vechi, iată ce cetim: «*În fie care zi să vă adunaţi în Biserică... dimineaţa zicând psalmul 62 (Dumnezeule, Dumnezeul meu* (אֱלֹהִים אֵלִי) *către tine mânec* (אֲשַׁחֲרֶךָּ, שַׁחַר, auroră), *înseţat-a de tine sufletul meu*» [6]), numit şi «psalmul dimineţei» (Ψαλμὸς ὀρθρινὸς, psalmus matutinus). Dar şi Atanasie cel Mare zice că în zilele sale se cânta dimineaţa psalmul 62, şi recomandă acest psalm fie cărei fecioare cu cuvintele: «*fiind dimineaţă, cântă pe cel al 62-lea*» [7]. Apoi Ioan Hrisostom arată şi motivele alegerei acestui psalm, spunând că prin el se zu-

---

1) Epist. 97 (al. 96) Lib. X, n. 7. C. Plinii Secundi Bithyniae Propraetoris ad Trajanum relatio.

2) Minucius Felix, De idol. vanitate: Nocturnis congregationibus... foederantur. Latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula.

3) Origen. contra Celsum. lib. I.

Ceea ce Greçii înţeleg prin serviciul ὄρθρος, aceea înţeleg latinii prin *„matutinas preces"*.

4) Tertull. De corona militis III şi Apolog. II.

5) Chrysostom. Homil. XXX în I Corint: Αὗται δὲ (παρθένοι καὶ χῆραι) καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλουσι, καὶ πάρεισι.

6) Constitut. Apost., lib. II, c. LIX: Ἑκάστης ἡμέρας συναθροίζεσθε... ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ'.

7) Athanas. Epist. ad Marcellinum: Ὀρθρίζων ψάλλε τὸν ἑξηκοντὸν **δεύτερον.**

grăveşte prea bine suirea sufletului pios la Dumnezeu când zice: «*Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mânec, însetat-a de tine sufletul meu*»[1]). Iar Casian tot acelaşi lucru îl mărturiseşte, cu adăogirea că «*în fie care dimineaţă se cântă: Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mânec*»[2]).

După acest psalm, fără vr'o altă psalmodie sau cetiri din sfânta Scriptură, se făceau mai ales în ziua Duminicei, rugăciuni pentru catehumenii de felurite trepte. pentru energumeni şi feluritele grade ale penitenţilor[3]). Apoi catehumenii,

Marele palat al tiranului împărat Diocleţian (284—305), zidit în oraşul Salona (Dalmaţia). Azi nu se mai cunosc de cât ruinele acelei zidiri.

energumenii şi penitenţii .eşeau din Biserică şi se începeau «rugăciunile pentru credincioşi» (εὐχαὶ πιστῶν), întocmai cu cele rânduite de apostolul Pavel, în epistola I-a către Timoteiu, cap. 2 v. 1—4: «*Să faceţi rugăciuni, cereri, făgăduinţe şi mulţumiri,* zice apostolul, *pentru toţi oamenii, pentru împăraţi şi pentru toţi cari sunt în diregătorii*», ş. a. Cu aceste rugăciuni «pentru credincioşi», în zilele de Duminici *se începea pregătirea sacrificiului euharistic.*

1) Chrysostom. Comment. in psalm. CXL: Τὸν πόθεν ἀνάπτει τὸν πρὸς τὸν θεὸν... ὁ θεὸς, ὁ θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω, ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου.

2) Cassian. De institutis coenobiorum lib. III c. III: De matutina vero... quotidie decantari solet, Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.

3) Bingham, Origin. s. antiq. eccles., op., c. Tom. V, pag. 318.

Rugăciunile acestea erau pentru pacea lumei, a tuturor oamenilor, a tagmei bisericești, și chiar pentru mântuirea împăraților **păgâni** și înflorirea împărăției lor. Nu numai Atenagora[1]), dar mai ales Tertulian afirmă lucrul acesta. Iată cuvintele acestui din urmă apărător al creștinilor: «*Noi*, zice Tertulian, *invocăm pe Dumnezeu cel etern, pe Dumnezeu cel adevărat, pe Dumnezeul cel viu, pentru mântuirea împăraților*» [2]). Apoi și Dionisie al Alexandriei se rostește astfel: «*Noi ne închinăm lui Dumnezeu, cel a toate Făcător, care a hărăzit împărăția străluciților împărați Valerian* (253—260) *și Galien*» (260 – 268[3]). Se mai făceau rugăciuni ca «*îndurarea Domnului să se reverse peste credincioși în această dimineața a zilei, pentru ertarea păcatelor, îngerul păcei și sfârșitul creștinesc al vieței noastre*» [4]). Creștinii atât de amărâți de păgâni, se rugau seara, dimineața și în tot timpul, mai mult pentru a li se trimite de Dumnezeu «îngerul păcei», ca să le aducă liniștea dorită. Acest înger veni mai târziu în ființa împăratului **Constantin cel Mare**, dătătorul păcei și al fericirei Bisericei.

După aceste rugăciuni făcute de Diacon cu întreg poporul, episcopul cetea rugăciunea numită «mulțumirea dimineței» (εὐχαριστία ὀρθρινὴ): «*Dumnezeule al sufletelor și al trupurilor, cel necuprins cu nimica în lume, care ai dat soarele să lumineze ziua, luna și stelele să lumineze noaptea, privește asupra noastră, cu ochii tăi plini de îndurare... amin*» [5]). Diaconul apoi îndemna pe credincioși să-și plece capul pentru ca episcopul să-și pună mâinile asupra lor, ceea ce în Constituțiunile apostolice se cheamă «impunerea mâinilor dimineței» (χειροθεσίας ὀρθρινῆς), cu rostirea acestei rugăciuni: «*Dumnezeule, credincios și adevărat, cari faci îndurare cu mii și zeci de mii de aceea cari te iubesc*», etc. [6]). După terminarea acestei rugăciuni Diaconul zicea către popor: «Eșiți în pace» (προέλθετε ἐν εἰρήνῃ); iar acesta eșea din casa Domnului, cu liniște și în toată rânduеala.

2. Tot din Constituțiunile apostolice, pe lângă cele zise până acum, mai aflăm că la ortrină se mai cânta și «Imnul dimineței» zis și «Imnul îngeresc», pentru că îngerii au cântat pentru întâia oară, primul stih al imnului, la Nașterea Domnului [7]). Acest imn se mai zice și «Doxologia mare» (Doxologia magna), pentru că începe cu cuvintele prin cari îngerii au preamărit Nașterea Mântuitorului; el se mai cheamă de scriitorii vechi

1) Athenagora, Legatio pro christianis.
2) Tertull. Apologeticus c. XXX: Nos pro salute imperatorum Deum invocamus aeternum, Deum verum, Deum vivum.
3) Dyonis. Epist. ap. Euseb., lib. VII, c. XI (Historia ecclesiastica).
4) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVI.
5) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVIII.
6) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXIX.
7) Luca, 2, 14.

şi numai «imnul»' (hymnus), căci era cunoscut de toţi fără ca el să se arate mai de aproape. Forma acestei Doxologii, aşa cum o găsim în Constituţiunile apostolice este aceasta: «*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, şi pe pământ pace, întru oameni bună voire. Lăudămu-te, te cântăm, te mărim pe tine, ne închinăm ţie, prin Marele Arhiereu* (διὰ τὴν μεγάλου ἀρχιερέως), *ţie adevăratului Dumnezeu, unul nenăscut* (ἀγέννητον ἕνα), *singur nepătruns, pentru mărirea ta cea mare. Doamne, Împărate ceresc, Dumnezeule, Părinte a tot Puternice; Doamne, Dumnezeule, Părintele lui Hristos* (Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ), *al Mielului nevinovat, care ridică păcatele lumei. Primeşte rugăciunile noastre, tu care şezi asupra Heruvimilor* (ἐπὶ τῶν Χερουβίμ). *Căci tu singur eşti sfânt, singur eşti Domnul Iisus Hristos Dumnezeu, cu toată firea cea născută, Împăratul nostru; pentru aceea ţie ţi se cuvine mărire, cinste şi închinăciune»* [1]).

Aceasta este forma cea veche a Marei Doxologii din zilele noastre; în forma veche a compus-o martirul Atinogen († 196) şi a fost înflorită în timpul următor. După cum vedem, prin vechea Doxologie se aduce laudă numai Tatălui şi Fiului, iar nu şi sfântului Spirit, probă că ea a fost compusă înainte de ivirea ereticilor pnevmatomahi, cari tăgăduiau egalitatea sfântului Spirit cu Tatăl şi cu Fiul. Sinodul al II-lea ecumenic ţinut în anul 381, a înfrânt erezia acestora susţinută de **Macedonie** şi de cei de o credinţă cu dânsul. În Doxologia cea mare îmbogăţită mai târziu, s'a adaos şi preamărirea sfântului Spirit împreună cu Tatăl şi cu Fiul, ca o lepădare a acelor învăţături eretice.

Doxologia se cetea nu numai în cultul public, ci şi în cel particular, căci Atanasie cel Mare învaţă pe fecioare, ca în acest cult al lor să zică rugăciuni de felul următor: «*În ora dimineţei, ziceţi psalmul: Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mânec; apoi: Binecuvântaţi toate lucrurile Domnului pe Domnul* (din cântarea celor 3 tineri din Babilon [2]). *Mai departe: Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, şi pe pământ pace, întru oameni bună voire»* [3]).

Atanasie cel Mare recomandă călduros şi stăruitor pe lângă altele şi psalmul 50: «Miluieşte-mă Dumnezeule, după mare mila ta» [4]); asemenea şi Vasilie cel Mare spune că între alte rugăciuni, se zicea în Biserică şi «psalmul mărturisirei» (τὴν τῆς ἐξομολογήσεος ψαλμὸν) al 50-lea [5]). Iar Casian arată că în mănăstirile Palestinei, ale Mesopotamiei cum şi ale întregului orient,

1) Constitut. Apost. lib. VII c. 47: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνης ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία...
2) Daniil 2, 20 seqq.
3) Athanas. De virginitate.
4) Athanas. Epist. ad Marcellinum de interpret. psalm.
5) Basil. Magn. Epist. 63 ad Neocaesar.

se mai ziceau dimineața și psalmii 50, 62 și 89 [1]). Tot Casian mai spune că «în toate Bisericile Italiei, terminându-se psalmii dimineței, se cântă la fine și psalmul 50» [2]).

Ca și la celelalte laude dumnezeești, tot așa și la ortrină veneau **laicii** de toate treptele sociale, cu multă pietate. Vasilie cel Mare zice că poporul «*din noapte și mai înainte de lumina zilei, aleargă în casa de rugăciune* (ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς) *și cu lacrămi face mărturisire înaintea lui Dumnezeu... și desfăcându-se în două părți cântă alternativ*» [3]). Asemenea și Casian istorisește că nu numai monahii egipteni se sculau în zorile zilei pentru a merge la Biserică, ci și laicii arătau tot aceeași râvnă și pietate [4]).

Vedem însă că în timpurile vechi, la vesperă și ortrină, nu se ziceau în toate Bisericile, unii și aceeași psalmi, ori unele și aceleași cântări. Dar această mică **deosebire** de formă, iar nu de fond, se explică prin faptul, că la începutul Bisericei, nu era un Tipicon întocmit pentru toate sfintele locașuri, și de aceea în unele din acestea se cânta și se cetea mai mult ori mai puțin. Această deosebire o vedem și astăzi: în mânăstirile mari, sunt mai multe cetiri și cântări la vesperă, ortrină și la alte laude dumnezeești, de cât în schituri ori în Bisericile din sate și orașe. Sau mai bine zis, din ritualul bisericesc, în chinoviile mari nu se lasă nimic; iar în Bisericile sătești și orășenești, se lasă unele părți din cele neesențiale.

§ 41.

Ortrina de astăzi în ziua Duminicei.

După cum s'a îmbogățit vespera și alte servicii bisericești în curgerea timpului, tot așa s'a îmbogățit și ortrina, adică serviciul dimineței, mai ales de la secolul al IV-lea încoace. În împărăția firei, dimineața este începutul vieței, și tot dimineața a răsărit pentru mântuirea lumei soarele adevărului, Hristos Dumnezeul nostru, prin nașterea sa din sfânta Fecioară și învierea lui din mormânt [5]).

Aici voiu arăta cuprinsul ortrinei din ziua Duminicei, așa cum se face ea în ziua de astăzi. Dar pentru că Duminica este ziua în care se amintește Învierea Domnului, de aceea și cea mai mare parte a serviciului, este orânduită a se face pentru

1) Cassian. De Institutis coenobiorum lib. III, c. VI: Quinquagesimum vero psalmum et sexagesimum secundum et octogesimum nonum.
2) Cassian. ibidem.
3) Basil. Epist. 63 ad Neocaesar.
4) Cassian. Institut. coenob. lib. II, c. XI, XXI și XXVI.
5) Ciprian. in Orat. Domin.: Mane orandum est, ut resurectio Domini matutina oratione celebrantur.

acest scop, în toată măreţia, şi numai o mică parte este lăsată întru serbătorirea sfântului ce cade în această zi.

a) **Partea I-a.** Ortrina Duminicei se începe cu binecuvântarea preotului pentru cântarea cu multă pietate a canonului sfintei Treimi (Troişnicul), după care urmează troparele sfântului Grigorie Sinaitul (sec. XIV): «Cuvine-se cu adevărat» şi toate cele ce sunt cuprinse în Miezonoptica Duminicei [1]). Apoi preotul dă iarăşi binecuvântarea pentre cetirea psalmilor 19 «Auză-te Domnul în ziua necazului» şi 20 «Doamne, întru puterea ta se va veseli Împăratul». În aceşti doui psalmi se fac rugăciuni pentru Regele ţărei, ca el să fie auzit şi sprijinit de Puternicul Părinte în ziua necazului şi să se veselească fiind astfel ocrotit. În timpul cetirei acestor psalmi, preotul tămâiază sfânta masă din altar, proscomidia, altarul precum şi toată Biserica, închipuind cu aceasta sfinţirea noastră şi primirea la ceruri a rugăciunilor ce săvârşim.

Mai departe, urmează troparele «Mântueşte, Doamne, poporul tău», luat din psalmul 27, stih. 12, ş. a., prin cari Biserica se roagă pentru biruinţa Regelui asupra celor protivnici. Să zice ectenia pentru episcopul eparhiei, pentru Rege şi toţi fraţii noştrii. Astfel se fac mijlociri înaintea Celui Prea Inalt, pentru ocârmuitorul spiritual, capul statului, fraţii noştrii şi pentru a lor sănătate şi mântuire [2]).

După ecfonis (ἐκφώνησεις) se cetesc rar şi cu umilinţă cei 6 psalmi (ἑξαψάλμοι, ἕξ, şese, ψαλμός, psalm) în chipul următor: după cetirea celor d'întâi 3 psalmi: 3, 37 şi 62 [3]), preotul ese din altar cu capul descoperit şi ceteşte înaintea sfintelor uşi 12 rugăciuni din Liturgiar, prin cari se aduce nesfârşită laudă lui Dumnezeu [4]). În timpul cetirei acestor rugăciuni se face continuarea celor 6 psalmi zicându-se adică şi psalmii 87, 102 şi 142. Cuprinsul acestora este atât de duios, mângâitor şi edificator, în cât prin el s'ar pocăi şi cel mai mare păcătos. Când se cetesc aceşti 6 psalmi, *se* **sting** *unele lumini din Biserică* [5]) şi rămânem într'o lumină obscură, dar dulce şi tainică, asemănându-ne păstorilor de la naşterea Domnului, cari au mers în peşteră şi s'au închinat pruncului Iisus în întunerecul nopţei [6]).

---

1) Vezi Miezonoptica Duminicei la pag. 138, n. 3, Tom III, Tez. Lit.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 39.

3) Goar, Evcholog. pag. 27: Hujus officii interpres in Bibl. P. P. ut in multis errat, prave vocem ἑξάψαλμον, sextum psalmum vertit: quae germane psalmos sex, vel senario numero comprehensos, 3 videlicet, 37, 62, 87, 102 et 142 significat.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 302: Post tres psalmos sacerdos ante imaginem Christi stans, dicit Laudum orationes duodecim... inter has preces sacerdotis cantatur psalmi 88 (87), 103 (102) et 143 (142). Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 40. Aceste 12 rugăciuni sunt şi în Evhologiul lui Goar, pag. 39—42.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 304: In der Kirche ist es wiederum still und dunkel, wie in der heiligen Geburtsnacht des Erlösers.

6) Luca, 2, 16.

Terminându-se cetirea psalmilor, preotul sau diaconul zice ectenia cea mare (μεγάλη ἐκτενή), după care se cântă de 4 ori pe glasul (ἦχος) ce va fi de rànd, prochimenul «Dumnezeu este Domnul şi s'a arătat nouă» (Θεὸς κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν), luat din stihurile 25 şi 26 ale psalmului 117. Se cântă după aceea tropariul învierei din acea zi (τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας) de 2 ori, «Mărire» al sfântului şi «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu din Octoih. Apoi se cetesc catisma a II-a şi a III-a [1]).

După acestea zicându-se ectenia cea mică, se începe «càntarea sedelnelor» din Octoih, despre cari Simeon Tesaloniceanul zice că se cheamă aşa, pentru că «*şezând se cântă «sedealna»* (κάθισμα) *pe de o parte pentru puţina odihnă a trupului, iar pe de alta, că şi şezând trebue să lăudăm pe Dumnezeu*» [2]). Finindu-se sedelnele [3]), se ceteşte catisma 17-a [4]); iar în Duminicile în cari se serbează amintirea unui sfânt cu polieleu (πολυέλεος; πολύς, ἔλεος, multă milă, îndurare [5]), în loc de această catismă, după sedelne se cântă polieleul cu mărimurile lui [6]), fără «Mărire» şi «Acum» şi fără «Aliluia». Sub numirea de «polieleu» înţelegem cântarea psalmului 134 «Robii, robii Domnului, aliluia. Lăudaţi numele Domnului» şi a psalmului 135 «Mărturisiţi-vă Domnului că este bun, aliluia, că în veac este mila lui, aliluia». În psalmul 134 să laudă numele Domnului după fie care stih cu cuvântul ebraic «Aliluia» (הַלְלוּיָהּ, lăudaţi pe Domnul [7]), pentru că a scos pe Israil din Egipt, l-a ocrotit în toate nevoile şi a ucis împăraţi tari: pe **Sion** (סִיחוֹן) împăratul Amoreilor şi pe **Og** (עוֹג) împăratul Vasanului, iar moştenirea acestora a dat-o lui Israil [8]). Apoi în psalmul 135, iarăşi se laudă numele Domnului pentru că a făcut cerurile, a săvârşit minuni mari, a scos pe Israel din pământul Egiptului şi l-a condus prin pustie, repe-

1) Conf. Σύνοψις ἱερὰ διῃρημένη, εἰς δύο μέρη, Veneţia 1809, φυλ. 25: Τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας. Κύριε ἐλέησον γ'. Δόξα, καὶ νῦν. Ἡ στιχολογία τοῦ ψαλτηρίου. Στιχολογία însemnează „catisma" compusă din stihuri.

2) Simeon arhiep. Tesalonic., op. cit., cap. 311, pag. 204. Cuvântul grecesc κάθισμα (şedere), a fost prea bine tradus în româneşte cu cuvântul „sedealna" de la verbul latin *sedeo* (şed).

3) Tertullian. De oratione c. XVI: Irreverens esse assidere sub conspectu, contraque conspectum ejus quem maxime reverearis, quanto magis sub conspectu Dei vivi, angelo adhuc orationis astante factum istud irreligiosum est?

4) In Bisericile din România cu puţine excepţiuni, *catisma 17-a se ceteşte dimineaţa după catisma a III-a,* înainte de cântarea sedelnelor. (Autorul).

5) Să nu se confunde cuvântul πολυέλεος = multă milă, îndurare, cu πολιέλαιος = mult unt de lemn, multe candele, şi de aci sinonim, cu cuvântul πολυκάνδηλον, policandru.

6) „Mărimurile" (μεγαλυνάρια) sau „Veneciarele" sunt nişte imne scurte, originale şi solemne ce se cântă după polieleu în onoarea sărbătorei sau a sfântului. Iată d. e. Mărimurile de la 1 Ianuarie: „*Veniţi toţi pământenii să lăudăm pe Marele Vasilie, zicând, lauda celor din Chesarea*". Ele se repetesc de 6 ori cu stihuri printre ele. — Conf. Psaltirea, Bucur. 1856, p. 316—338.

7) Vezi etimologia şi însemnarea cuvântului „Aliluia", la pag. 547, Tom. II, Tez. Liturg.

8) Despre Sion şi Og, ceteşte Deuteronomul, cap. 2 şi 3.

tindu-se după fie care stih «că în veac este mila lui» [1]). De aci dar vine numirea de «polieleu» adică marea îndurare a Domnului cu poporul evreu. Simeon Tesaloniceanul zice că *«prin cântarea polieleului, mărturisim şi noi minunile lui Dumnezeu şi eşirea noastră din Egiptul păcatului, apoi întoarcerea noastră la credinţa în Hristos* [2]).

Terminându-se mărimurile se cântă stihul 12 al psalmului 118: «Bine eşti cuvântat, Doamne, învaţă-ne pe noi îndreptările tale» şi apoi troparele învierei: «Soborul îngeresc». Fie care din cele 4 tropare este precedat de stihul 12 al psalmului amintit. În aceste tropare, numite şi «Binecuvântări» (εὐλογιτά) de la stihul ce le preced, ni se aduce aminte de împrejurările învierei Domnului şi de mironosiţele ce au alergat la mormânt. Iar dacă în ziua Duminicei nu se serbează un sfânt cu polieleu, atunci după sedelne se cântă îndată «Soborul îngeresc».

Zicându-se ectenia cea mică, se ceteşte «ipacoiul» (ὑπακοή, ascultătorul) cu multă pietate şi atenţiune, căci el vesteşte tot învierea lui Hristos. Apoi să cântă frumoasele imne numite «antifoane» (ἀντίφωνα) din Octoih. Ioan Damascen alcătuitorul acestora, a împrumutat ideile din acei psalmi ai lui David cari au în textul ebraic suprascrierea «cântarea (psalmii) treptelor» (שִׁיר לַמַּעֲלוֹת [3]); iar în Psaltirea română se zic tot «Cântarea treptelor» [4]). Ei sunt în număr de 15 şi se încep cu psalmul 119 terminând cu psalmul 133. În textul ebraic încep cu psalmul 120 şi termină cu 134. Se numesc «psalmii treptelor», căci în vechime Evreii îi cântau pe drum, când veneau de departe în Ierusalim cu procesiune, la sărbătoarea paştelor, rusalielor, a împăcărei şi a colibelor. Aceşti psalmi au trepte înalte pentru suirea minţei noastre la Dumnezeu; ei toţi compun catisma a XVIII-a [5]).

După antifoane, preotul ceteşte evangelia învierei din uşile altarului. Aceste evangelii sunt în număr de 11 şi se numesc «ale învierei Domnului», căci în ele se înfăţişează împrejurările învierei Mântuitorului nostru [6]). Se cetesc din altar căci învierea lui Hristos nu s'a făcut în faţa lumei; ele se zic de preot căci acesta reprezintă pe Iisus cel ce vorbeşte cu noi.

---

1) In cartea a II-a Cronicelor (5,13), cetim că la sfinţirea **templului** lui Solomon, s'a cântat psalmul 135: „Bun este el (Domnul), că în veac este mila lui", care se cântă până azi la polieleu.

2) Şimeon arhiep. Tesal., op. cit., cap. 309, p. 203.

3) În textul ebraic fie care din cei 15 psalmi (120—134) poartă suprascrierea שִׁיר לַמַּעֲלוֹת = cântarea suirilor. Substantivul שִׁיר însemnează *cântare;* iar verbul עָלָה însemnează *a sui.*

4) Vezi Psaltirea română tipărită în Bucureşti 1856, pag. 253—293.

5) Vezi Psaltirea română tipărită în Bucureşti 1856, pag. 253—293.

6) Vezi Sfânta şi Dumnezeeasca evangelie, Râmnicul-Vâlcei, 1865, pag. 213 219.

Finindu-se evangelia, preotul o scoate din altar și o așează pe analoghionul din naosul Bisericei; iar în acest timp se cetește sau se cântă de psalt, facerea lui Ioan Damascen «Învierea lui Hristos», după care se cetește psalmul 50 «Miluește-mă Dumnezeule», icoana căinței noastre. Urmează cântarea Mărire «Pentru rugăciunile Apostolilor» și Acum «Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu», apoi «Înviind Iisus din mormânt». Făcându-se aceste mijlociri pentru ertarea păcatelor noastre prin rugăciunile sfinților apostoli și ale Născătoarei de Dumnezeu, creștinii se închină și sărută icoana învierei și evangelia de pe analoghion. Se zice apoi ectenia «Mântuește Dumnezeule poporul tău» și ecfonisul «Cu mila și cu îndurările» [1]).

b) **Partea II-a.** Până acum, în partea I-a a ortrinei, Biserica a preamărit în general învierea lui Hristos; iar de aci înainte, în partea II-a, o preamărește în special, arătând în amănunțime mărețele acte ale învierei. Această numărare de fapte mântuitoare se arată cu deosebire în *canoanele* (κανόνες) cari încep îndată după ecfonisul mai sus arătat [2]). Canoanele sunt o împreunare de cântări cari constau din *ode* (ᾠδαί, cântări, pesne), tropare (τροπάρια) și irmoase [3]). Prin fie care canon trece o idee principală cu privire la învierea lui Hristos, patima lui, venerațiunea unui sfânt, sau cu privire la vr'o întâmplare istorică, ca d. e. goanele în contra creștinilor, în contra icoanelor, hotărîrile sinoadelor ecumenice, ș. a. [4]). Prin urmare în canoane cetim o variațiune nesfârșită de idei legate cu tot trecutul Bisericei și viitorul ei.

Sunt 9 ode cari compun canoanele; dar unele din canoane sunt compuse și numai din trei ori patru ode. Oda a II-a fiind de un cuprins **întristător,** *se află numai în Triod;* ea se cântă în postul cel mare [5]).

---

1) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 49—50.

2) Aproape în toate Bisericile din România, *canoanele se cetesc dimineața înainte de cântarea sedelnelor;* iar după ecfonisul „Cu mila și cu îndurările", se cântă numai catavasiele fără întrerupere (Autorul).

3) Despre canoane și înțelesul lor cetește pagina 506 Tom. II Tez. Lit.

4) Conf. Goar, op. c., pag. 46, n. 28: Ἀρχόμεθα τῶν κανόνων. Plurimum τροπαρίων seriem, κανόνα vocant Graeci, ejus exemplum expositionemque prolixiorem alibi subjiciemus: ἀναστάσιμος autem de resurrectione agit; σταυροαναστάσιμος crucem Christi... θεοτόκου... virginis cedit... etc.

5) Léon Clugnet, Diction., op. c., art. κανών, pag. 75: Chacune de ces odes comprend à son tour un plus ou moins grand nombre de tropaires, τροπάρια, qui empruntent leur rythm et leur mélodie à un autre tropaire plus ancien, appelé εἱρμός... Il est à remarquer que dans tous les canons qui n'appartiennent pas à l'office quadragesimal, *la deuxième ode manque invariablement.* La raison de cette lacune est que le second des cantiques scripturaires imités par les hymnographes, n'est jamais récité que pendant le Carême, temps de tristesse et de pénitence, et cela parce qu'au lieu d'être un chant d'allégresse, il ne renferme que des menaces redutables adressées par Dieu (Moïse) au Israélites...

Les offices du temps préparatoire à la fête de Pâques étant d'une grande longueur et contenant de nombreux canons, plusieurs de ces der-

Tropariul care începe o odă se cheamă «irmos» (εἱρμός); acesta serveşte de model şi măsură pentru cântarea celorlalte tropare din odă. Irmosul de la sfârşitul fie cărei ode se cheamă «catavasie» (καταβάσια). Cele 9 ode se împart în 3 stări de câte 3 ode, zicându-se după fie care stare ectenii mici de preot [1]; iar de psalt se cântă după oda a 3-a «sedelne»; după a 6-a: condacul, icosul şi se ceteşte «sinaxariul» (συναξάριον). La compunerea acestora din urmă a lucrat mult istoricul bisericesc **Nicefor Calist** din secolul al XIV-lea († d. 1340); el a alcătuit sinaxariele din Triod şi Penticostar. În acestea se lămuresc cauzele sărbătorei, datele istorice şi alte împrejurări [2].

Canoanele imnologice erau abia începute prin secolele prime ale creştinismului; iar în curgerea timpului imnologii bisericeşti au lucrat cu stăruinţă şi multă pietate pentru a lor înflorire [3]. Cuprinsul irmoaselor fie cărui canon se ea din Testamentul Vechiu, afară de oda a 9-a în care se laudă sfânta Născătoare de Dumnezeu, ca mijlocitoare a noastră către Fiul ei. Pentru aceea după oda a VIII-a preotul ori diaconul rosteşte aceste cuvinte din altar: «Pe Născătoarea de Dumnezeu şi Maica luminei cu cântări cinstind-o să o mărim» şi începe a tămâea altarul şi întreaga Biserică după obiceiu. La aceste cuvinte psaltul răspunde cu cuvintele zise în 6 stihuri de însăşi sfânta Fecioara, atunci când ea se afla în casa sfintei Elisaveta şi a fost preamărită de aceasta, ca ceea ce avea să nască pe Mântuitorul lumei. Iată cuvintele sfintei Fecioare: «Măreşte suflete al meu pe Domnul, şi s'a bucurat Duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu». «Că a căutat spre smerenia slujnicei sale că iată de acum mă vor ferici toate neamurile» [4]. După fie care din cele 6 stihuri se cântă imnul întocmit de **Cosma** din Maiuma (sec. VIII): «Ceea ce eşti mai cinstită de cât Heruvimi», prin care se preamăreşte Maica Dumnezeului nostru.

După ectenia şi ecfonisul cântărei a 9-a se aduce cu mai multă căldură laudă Celui Prea Înalt. Acum psaltul cântă «Sfânt este Domnul Dumnezeul nostru» de 3 ori, apoi *Exapostelaria* învierei din Octoih, «Mărire» a sfântului şi «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu [5]. Apoi se cântă pe glasul de rând: «Toată su-

---

niers ont été reduits à quatre, à deux, à trois odes, ce qui les a fait appeler τετραῴδια, τριῴδια et διῴδια.

1) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 50.

2) Goar, op. c., p. 47 n. 33: Ἀνάγνωσις εἰς τὸ συναξάριον. Sanctorum vitas volumen brevibus verbis complectens, Συναξάριου est, et Martyrologio Latino correspondet... *Vitas porro sanctorum in Ecclesia legere antiqua consuetudo est,* nam et Ioannes Diaconus S. Grigorii vitam idcirco se scripsisse testatur ut commodius *in festi ejus vigiliis palam legeretur.* Vezi şi pag. 269, nota 6, Tom. II Tez. Liturg.

3) Vezi şirul scriitorilor de cărţi bisericeşti în răsărit la pag. 491—504, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Luca, cap. 1, 46 seq.

5) Prin „Exapostelarii" (ἐξαποστειλάρια) sau „trimiteri", înţelegem acele

flarea să laude pe Domnul, lăudați pe Domnul din ceruri, lăudați pe el întru cele înalte. Ție se cuvine cântare Dumnezeule» și «Lăudați pe el toți îngerii lui, lăudați pe el toate puterile lui. Ție se cuvine cântare Dumnezeule». Acestea sunt 2 stihuri luate din psalmul 148. Apoi se cetesc ori se cântă și următoarele 12 stihuri ale acestui psalm cum și cele 8 stihuri ale psalmului 149 până la ultimul stih: «Ca să facă întru dânșii judecată scrisă; mărirea aceasta este a tuturor cuvioșilor lui», pe care îl cântă psaltul ca introducere pentru a se începe cele 8 stihiri ale Octoihului întitulate «La Laude» (εἰς τοὺς αἴνους). Printre acestea se presară și cele 5 stihuri ale psalmului 150: «Lăudați

Muzăul britanic din Londra (Anglia), în care am făcut cercetări religioase în luna August anul 1897. (Autorul).

pe Domnul întru sfinții lui» ș. a., adăogându-se la acestea încă 2 stihuri: «Scoală-te, Doamne, Dumnezeul meu» și «Mărturisimă-voiu ție, Doamne, cu toată inima mea». Prin urmare, fie care din cele 8 stihiri, sunt precedate de câte un stih, din cele 8 din urmă, pe cari le-am arătat aci. Foarte frumoase sunt aceste stihiri prin cari se aduc laude în deosebi Mântuitorului Hristos, pentru a lui patimă, înviere și răscumpărarea neamului omenesc.

Dacă are și sfântul stihiri «La Laude» sau «La toată suflarea», atunci se cântă ale învierei din Octoih 4 și ale sfântului 4, căci Biserica cinstește în cultul său și pe sfinții

---

cântări prin cari se arată făgăduința Domnului de a trimite pe Spiritul sfânt Apostolilor săi. În zilele săptămânale acestea se cheamă „Luminânde“ (svetilne) fiind că ele conțin rugăciuni pentru ca să fim luminați cu harul sfântului Spirit.

viteji în sfânta credinţă. Urmează apoi cântarea solemnă a Mărirei cu stihira evangeliei mânecărei şi Acum «Prea binecuvântată eşti Născătoare de Dumnezeu». Apoi zice preotul ori diaconul din altar: «Mărire ţie celui ce ne-ai arătat nouă lumină» şi se cântă Doxologia cea mare: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu» (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ). Această cântare se zicea şi la ortrina timpurilor începătoare ale Bisericei. Ea însă cum se află în Constituţiunile apostolice (lib. VII, c. 87) este foarte scurtă, glorificându-se numai Tatăl şi Fiul; iar mai pe urmă, după biruinţa Bisericei în contra pnevmatomahilor (αἵρεσις πνευματομαχική) la sinodul al II-lea ecumenic (an. 381), s'a îmbogăţit această cântare, introducându-se într'însa şi prea mărirea sfântului Spirit [1]). Când se cântă «Sfinte Dumnezeule» din Doxologie, preotul ese în naos, face o închinăciune înaintea sfintei evangelii, o ea şi o aduce în sfântul altar, aşezând-o pe antimis.

După Doxologie, psaltul cântă troparul «Astăzi mântuire» sau «Înviat-ai din mormânt», apoi ecteniile şi apolisul [2]).

§ 42.

Ortrina în zilele de rând ale săptămânei.

Această laudă dumnezeească săvârşită Luni, Marţi, Mercuri, Joi şi Vineri, nu însuşeşte bogăţia celei din ziua Duminicei şi nici strălucirea aceleia; chiar ortrina Sâmbetei are tot simplicitatea celei din zilele de rând ale săptămânei, afară de unele schimbări. Ortrina acestor zile, când nu este vr'o **sărbătoare,** nu cuprinde cântări multe şi prelungite, ci într'însa sunt mai multe cetiri, iar cântările se zic de obiceiu în tactul grabnic. Dar acum să vedem şi cuprinsul acestei ortrine.

Dimineaţa, binecuvântând preotul se ceteşte Miezonoptica acestei zile. După sfârşitul Miezonopticei, preotul dă iarăşi binecuvântarea pentru cetirea celor 6 psalmi, tot aşa ca şi în ziua Duminicei. Finindu-se aceştia, preotul zice ectenia cea mare, apoi se cântă prochimenul «Dumnezeu este Domnul» de 4 ori, pe glasul tropariului sfântului; acesta se zice de 2 ori, Mărire şi Acum a Născătoarei de Dumnezeu [3]).

1) Goar, Evcholog., op. c., p. 47, n. 58: Δοξολογία μεγάλη. Hymnus angelicus est, Gloria in excelsis, a prima voce, et laudum serie in eo contenta, δοξολογία dictus, et quoque δοξολογία, τριαδικὸς ὕμνος, Trinitatis gloriam, concinens, verum δοξολογία μικρὰ est, propter sententiae brevitatem; alius autem verbis pluribus abundans, μεγάλη δοξολογία vocatur. Ad Laudes porro hymnum hunc, in utraque Ecclesia ab antiquo fuisse cantatum ex Graecorum quidem parte manifestat Clemens infra citandus, qui etiam illum εὐχὴν ἑωθινὴν (rugăciunea aurorei) vocat; et Athanasius de virgin. versus finem: πρὸς τὸν ὄρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέγεται· ὁ θεὸς· ὁ θεὸς μου πρὸς σε ὀρθρίζω... Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. κ. τ. λ.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 50—53.

3) Tipicul tipărit în Bucureşti în anul 1851, la pag. 2, arată că troparul

Urmează apoi catismele zilei şi sedelnele Octoihului fără ectenii printre ele [1]. Se ceteşte mai departe psalmul 50 şi se încep canoanele Octoihului şi ale Mineiului. După a 3-a odă se zice irmosul, ectenia mică şi sedelnele din Mineiu; după a 6-a odă, irmosul, ectenia mică, condacul, icosul şi sinaxariul din Mineiu. După oda a 8-a se cântă irmosul cu pripeala «Să lăudăm bine să cuvântăm». Apoi preotul cădind înaintea sfintei mese, zice «Pe Născătoarea de Dumnezeu şi maica luminei», la care răspunde psaltul cu cântarea «Ceea ce eşti mai cinstită». După cântarea 9-a, irmosul, ectenia cea mică, luminânda din Octoih şi a sfântului când se află în Mineiu.

Dacă sfântul are stihiri «La Laude», le cântăm după rânduealá; iar de nu are, cetim psalmii lăudărilor, 148, 149 şi 150, apoi Doxologia: «Mărire ţie celui ce ne-ai arătat nouă lumina» cu «Învredniceşte-ne Doamne în ziua aceasta». Apoi ectenia «Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineaţa», stihovna Octoihului cu stihurile orânduite, sfinte Dumnezeule, tropariul sfântului, ectenia «Miluește-ne pe noi Dumnezeule» şi apolisul [2].

Ortrina zilelor de rând ale săptămânei, este mai scurtă şi mai simplă în formele şi conţinutul ei de cât ortrina din ziua Duminicei şi a sărbătorilor mari. În ortrina zilelor de rând, Biserica cântă mai mult meritele, virtuţile şi patimile sfinţilor pentru ca să luăm pildă de urmare de la dânşii.

§ 43.

Ora I-a (Ὥρα πρώτη, prima).

După ce se termină ortrina se încep rugăciunile orelor I-a, III-a şi VI-a. Ele fac parte tot din ortrină şi pentru aceea se cetesc la sfârşitul ei [3]. Aceste ore ne aduc aminte de mari evenimente petrecute pentru a noastră mântuire.

Ora I-a care corespunde orei noastre a 7-a de dimineaţă, o găsim instituită în cult abia prin secolul al V-lea, în mână-

---

sfântului după „Dumnezeu este Domnul" se zice odată, iar nu de 2 ori. Aceste mici deosebiri însă ce se vădesc în ritual, sunt legate şi de datinele locului, „după cum va voi cel mai mare". Totuşi ele nu ştirbesc fiinţa cultului. In patriarhia din Constantinopole, în cea din Ierusalim şi din Alexandria, cum şi în chinoviile din sfântul Munte Athos, am văzut în vara anului 1904, o mai mare bogăţie de forme în cele 7 laude dumnezeeşti, de cât cum se fac în Bisericile din România. Aşa sunt datinele locului în acele părţi. Iar liturgiile, după cum eu însu-mi am cercetat în călătoriile făcute în toate ţările ortodoxe, sunt unele şi aceleaşi, *absolut neschimbate*. (Autorul).

1) In Mânăstirile din România se zic ectenii printre sedelne, Sâmbăta, Duminica şi la sfinţii mai însemnaţi; iar Tipicul patriarhiei din Constantinopole, învaţă că sedelnele să se cânte fără ectenii. (Autorul).

2) Vezi Tipicul Bisericesc, Bucureşti, 1851, pag. 3.—Asem. Tipicul de Protos. Geras. Saffirinu, Râmnicul-Vâlcea, pag. 19—31.

3) Repausatul întru fericire, părintele meu **Gheorghe Anghel Cireaşă**

stirea din Betleem, după cum ne încredinţează Ioan Cassian († 432 [1]). Cum că până la Cassian nu era aşezată această oră, dovedim din cuprinsul Constituţiunilor apostolice, din scrierile lui Vasilie cel Mare, ale lui Ieronim ş. a., cari vorbesc de cult şi de orele de rugăciune, fără a număra între acestea şi ora I-a. Alţii cred că era introdusă cu mult mai înainte de secolul al V-lea, dar era recunoscută mai ales în apus sub numirea de «matutina» [2]). Prin rugăciunile orei I-a aducem mulţumiri lui Dumnezeu, că ne-a scos din întunerecul nopţei păcatului şi ne-a adus la lumina zilei mântuitoare.

Simeon Tesaloniceanul vorbind de ora I-a zice că «cântarea întâiului ceas, se face sau după sfârşitul Utreniei, fiind sărbătoare, sau deodată cu Utrenia şi se face otpust... După aceea se zic 3 psalmi (5, 89 şi 100) întru cinstea Treimei, după cum s'au zis de David dimineaţa, cuprinzând mulţumirea lui Dumnezeu» [3]). În psalmul 89 v. 4, se arată prea bine eternitatea Dumnezeirei în următoarele cuvinte: «O mie de ani înaintea ochilor tăi, Doamne, ca ziua de eri care a trecut». Simeon Tesaloniceanul adaogă mai departe: «După psalmi zicem troparele cari au acelaşi înţeles de preamărire a Dumnezeirei şi apoi un tropar către Maica lui Dumnezeu» [4]).

După alte tropare se zice «Doamne milueşte de 40 de ori, despre care acelaşi Simeon dă lămurirea că dacă cerem ajutorul sfânt de atâtea ori, o facem aceasta pentru sfinţirea întregei

---

fiind în viaţă cântăreţ la Biserica din cătunul Vineţii de jos, comuna **Spineni,** judeţul Oltul, cetea ora I-a, a III-a şi VI-a, dimineaţa înainte de începerea sedelnelor ortrinei. Pietatea lui cu care făcea serviciul bisericesc, munca fără preget pe care o aducea prinos cu cea mai mare dragoste înaintea lui Dumnezeu, îl îmbărbătau să se scoale de la miezul nopţei când se făcea liturgie, să meargă la Biserică şi să cetească toate ale ritualului până la lumina zilei, când venea preotul şi se începeau cei 6 psalmi, sedelnele ortrinei ş. m. d. Şi era de multe ori iarna **ger** cumplit în Biserică, ori vara căldură mare, totuşi tatăl meu, toate le purta cu bucurie, fără să lase ceva necetit. Aşa a servit el Domnului 40 de ani până la adânci bătrâneţe. Asemenea oameni cu o viaţă sfântă, rar se mai găsesc acum în lume. (Autorul).

1) Cassian. Institut. coenobior. lib. III c. IV: „Sciendum tamen hanc *matutinam* (ora prima) quae nunc observatur in occiduis vel maxime regionibus, canonicam functionem, nostro tempore, in nostro quoque monasterio primitus institutam, ubi Dominus noster Iesus Christus natus ex virgine". = „Trebue de ştiut că această laudă de dimineaţa (ora I-a) care acum se vede în occident şi în mai multe provincii, ca un serviciu canonic, a fost instituită pentru prima oară în timpul nostru în mânăstirea noastră, unde s'a născut Domnul nostru Iisus Hristos din sfânta Fecioară". Biserica din peştera unde s'a născut Domnul, a fost zidită de sfânta Elena maica Impăratului Constantin cel Mare. Aci a fost mânăstirea de care vorbeşte Cassian. Mai târziu,Iustinian a rezidit în peşteră şi d'asupra ei 2 Biserici măreţe pe cari le-am văzut şi eu când am fost în vara anului 1904 în Betleem, Ierusalim, Vitania, Ierihon, Iordan, ş. a. Mânăstirea din Betleem însă, a perdut vechea ei splendoare. (Autorul).

2) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. „office divin" n. II pag. 538.

3) Simeon Tesalon. cap. 324 p. 211.

4) Tot acolo.—Conf. Daniel, T. IV, p. 309: Τί σε καλέσωμεν, ὦ κεχαριτωμένη; οὐρανόν; κ. τ. λ.

noastre viețe [1]). Afară de aceasta în repetirea «Doamne miluește», se vădește dorința insistentă a creștinului de a fi miluit de Cerescul Părinte. Dar numărul 40 a avut însemnătatea lui și în viața pământească a Mântuitorului d. e. la 40 de zile de la naștere a fost dus pruncul Iisus la templu din Ierusalim (Luca 2, 22); 40 de zile a postit Domnul (Luca 4, 2); la 40 de zile după învierea sa, din mijlocul ucenicilor s'a înălțat la ceruri de pe muntele Maslinilor (Fapt. Apost. 1, 12), ș. a. Urmează «Cela ce în toată vremea» și se termină cu rugăciunea «Hristoase, lumina cea adevărată» (Χριστὲ, τὸ φῶσ τὸ ἀληθινὸν), etc.

La cetirea orei I-a, preotul și tot creștinul să cugete cu pietate cum Mântuitorul fiind scuipat, lovit cu pumnii și legat a fost adus dimineața (în ora I-a a zilei) de la Caiafa la Pilat în pretoriu la judecată (Marcu 14, 65; 15, 1). Aci a fost osândit la răstignire (Marcu 15, 15 [2]).

§ 44.

Ora III-a (Ὥρα τρίτη, tertia).

Un text foarte frumos aflăm în Constituțiunile apostolice, cu privire la orele de rugăciune și motivele instituirei lor. Iată acel text: «*Faceți rugăciuni dimineața și la ora a 3-a și a 6-a și la a 9-a și seara și la cântatul cocoșilor. Dimineața, drept mulțumire pentru că Domnul ne-a adus la lumină, făcând să treacă noaptea și se sosească ziua; în ora a 3 a, fiind că în timpul ei Domnul a primit de la Pilat osândire la moarte; în a 6-a, căci în acea oră a fost răstignit* [3]); *în a 9-a oră, pentru că în timpul ei Domnul fiind răstignit, toate s'au cutremurat, înfricoșându-se de îndrăsneala nelegiuiților Jidovi și ne putând se sufere ocara Domnului; seara, drept mulțumire că ne dă noaptea spre odihnă de ostenelele*

---

1) Simeon Tesalon., cap. 325, p. 211.

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 260.

3) Găsim oare care deosebire între Constituțiunile apostolice și evangeliști cu privire la ora de răstignire a Domnului. În evangelia lui Marcu (15, 25) cetim: „Și era ora a 3-a și l-au răstignit". La ceilalți sinoptici, nu aflăm ora răstignirei. Apoi tot în evangelia lui Marcu (15, 33 și 37) cetim: „Iar în ora 6-a întunerec s'a făcut peste tot pământul, până la ora 9-a"... „Iar Iisus strigând cu glas tare și-a dat Duhul". Aceasta o aflăm și în evangelia lui Mateiu (27, 45 și 50) și a lui Luca (23, 44 și 46). La Ioan nu aflăm orele acestor evenimente. De aci conchidem după evangeliști: patimile Domnului, s'au început Vineri dis de dimineață la curtea arhiereului Caiafa și apoi dimineața (ora I=7 modernă) la curtea lui Pilat, și s'au continuat până la ora a 3-a — adică straja II-a — când a fost răstignit. La ora 6-a s'a întâmplat întunecimea soarelui până la ora 9 în aceeași zi, când Domnul și-a dat Duhul. Iar dacă autorul Constituțiunilor pune răstignirea în ora 6-a, iar nu în a 3-a, se vede că el s'a folosit de vr'o variantă din textele evangelice, sau de felul cum se înțelegea de autor ora 3-a.

din timpul zilei; la cântatul cocoşilor, pentru că acea oră vesteşte sosirea zilei, spre săvârşirea lucrurilor luminei» [1]).

Ora a 3-a sau a noastră a 9-a de dimineaţă, ne aduce aminte cum Domnul nostru a fost îmbrăcat în purpură, încununat cu spini, bătut cu trestia şi apoi *osândit* (Marcu 15, 16—33 [2]). Ne mai aduce aminte şi de Duhul sfânt, care s'a pogorât în a 3-a oră de dimineaţă peste apostoli în chip de limbi de foc ca să-i lumineze în propoveduirea evangeliei [3]). Pentru aceea, ora aceasta cuprinde 3 psalmi: 16 şi 24 cu privire la patimile Domnului şi la duşmanii cari l'au chinuit şi osândit pe el; iar psalmul 50 în legătură cu marele eveniment al pogorârei sfântului Spirit asupra apostolilor, vădit în stihul 12: «Nu mă lepăda (Doamne) de la faţa ta şi Duhul tău cel sfânt nu-l lua de la mine». Chiar şi Ciprian în explicarea rugăciunei domneşti (De oratione Dominica), zice că în ora 3-a se roagă creştinul întru aducerea aminte de pogorârea sfântului Spirit asupra apostolilor [4]). Tot aceasta o arată şi Marele Vasilie în învăţăturile sale monahale [5]).

După cei 3 psalmi se cetesc tropare cu privire la trimiterea sfântului Spirit [6]), la Mântuitorul Hristos, la Prea curata sa Maică, şi se fineşte cu rugăciunea sfântului Mardarie (ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγίου Μαρδαρίου): «Stăpâne Dumnezeule, Părinte a tot Puternice» ş. a. [7]).

1) Constit. Apost. lib. VIII, c. 34: Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὄρθρου, καὶ τρίτῃ ὥρᾳ, καὶ ἕκτῃ, καὶ ἐννάτῃ, καὶ ἑσπέρᾳ, καὶ ἀλεκτυροφωνίᾳ· ὄρθρου μὲν, εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ἡμῖν ὁ κὺριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα, καὶ ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· τρίτῃ δε, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ κύριος· ἕκτῃ δὲ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη· ἐννάτῃ δὲ, ὅτι πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότου ἐσταυρωμένου, φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ὕβριν· ἑσπέρα δὲ, εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἡμῖν ἀνάπαυσιν ἔδωκε τῶν μεθημερινῶν κόπων, τήν νύκτα· ἀλεκτρυόνων δὲ κραυγῇ, διὰ τὸ τὴν ὥραν ἐυαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τῆν ἡμέρας, εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτός ἔργων.

2) Marcu 15, 25: ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

3) Fapt. Apost. 4, 16.

4) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. „office divin", n. II, p. 539.

5) Basil. Regul. maior. quaest. XXXVII: Πάλιν δὲ κατὰ τήν τρίτην ὥραν εἰς προσευχὴν... καὶ ὑπομνηθέντας τῆς τοῦ πνεύματος δωρεᾶς, τής κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τοῖς ἀποστόλοις δεδομένης.

6) Tropariul trimiterei sfântului Spirit asupra apostolilor, sună astfel: „Doamne, cela ce ai trimis pe prea sfântul tău Duh în ora a 3-a apostolilor tăi, pre acela, Bunule, nu îl lua de la noi, ci ne înoeşte pre noi cari ne rugăm ţie".

Pentru însemnătatea cuvintelor din tropar, el a trecut şi în liturgiile sfinţilor Părinţi Vasilie cel Mare şi Ioan Hrisostom, şi se rosteşte în taină de preotul liturgisitor, înaintea cuvintelor prefacerei sfintelor daruri.

Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 94, şi 130.

7) Conf. P. Rompotes, Λειτουργική, op. c., pag. 223.

§ 45.

Ora VI-a (Ὥρα ἕκτη, sexta).

Această oră care coincide cu ora noastră a 12-a (amează), ne aminteşte de întunecimea ce s'a făcut peste tot pământul, Domnul fiind răstignit pe cruce, şi a ţinut până la ora 9-a (Marcu 15, 33 [1]). Pentru aceea în primii psalmi 53 şi 54 ai orei a 6-a, găsim multe stihuri cari profeţesc de această întâmplare; iar în psalmul 90 stih 13, se înfăţişează Mântuitorul ca acela care birueşte pe vrăjmaşi şi calcă «peste leu şi peste bălaur».

Unul din aceşti 3 psalmi şi adică psalmul 90 se cetea la ora 6-a şi în secolul al IV-lea după mărturia lui Vasilie cel Mare († 379 [2]); iar cari psalmi se mai ceteau pe lângă acesta sfântul Părinte nu ne spune. Apoi Atanasie cel Mare ne afirmă că atunci când se ceteau rugăciunile acestei ore cu privire la patimile Domnului şi răstignirea lui pe cruce, creştinii ascultau acestea cu lacrămi şi cu tânguiri [3]).

Finindu-se cei trei psalmi, se zic tropare cu privire la răstignire, la cererea ajutorului de la sfânta Fecioara şi se închee lauda aceasta cu rugăciunea Marelui Vasilie «Dumnezeule şi Doamne al Puterilor» (Θεὲ καὶ κύριε τῶν δυνάμεων) şi apolisul [4]).

§ 46.

Tipica — Τυπικά — (Obedniţa).

Se chiamă «Tipica» de la pluralul grecesc τυπικά, acel cerc de rugăciuni cetite după ora 6-a (amează), cari sunt tipul sau închipuirea sfintei liturgii [5]). De aceea şi Simeon Tesaloniceanul zice că serviciul Tipicei sau al Obedniţei «însemnează închipuirea sfintei liturgii, când se cântă fără liturgie; iar când se face liturgie, Tipica se săvârşeşte înainte, şi de aceea se cântă la începutul ei 2 psalmi (102 şi 145) preamărind pe Dumnezeu

---

1) Marcu 15, 33: Καὶ γενομένης ὥρας ἕκτης σκότος ἐγένετο ἐφ᾽ ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης.

2) Basil. Regulae maiores. Interrogatio XXXVII: Ἐν δέ τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ... ἅμα καὶ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ ἐννενηκοστοῦ λεγομένου.

3) Athanas. Loc. laud. în Martigny, Diction., p. 539.

4) Daniel, Codex, T. IV, pag. 311.

5) Tipica sau serviciul „Obedniţei" a fost aşezată de Biserică ca să o cetească pustnicii în locul liturgiei. Ei petreceau retraşi din mânăstiri şi nu puteau lua parte totdeauna la liturgie.

În vara anului 1904, când mergeam prin munţii Iudeei spre Iordan, am văzut în dealul Ierihonului vr'o 8 peşteri mici găurite în mal şi scări de lemn pe cari se suiau pustnicii în acele găuri. Acolo locuiau ei în toată viaţa; iar Sâmbătă seara şi la sărbători, veneau la mânăstirea din Ierihon să se închine şi

şi amintind bunătăţile lui către noi, pentru care s'a făcut şi întruparea Cuvântului» [1]). Liturgiştii însă nu se înţeleg între dânşii asupra motivului pentru care acest serviciu se cheamă în greceşte «τυπικά» [2]), numire trecută şi în limba **română** bisericească, în locul cuvântului slavon «Obedniţa».

Conţinutul Tipicei este următorul: cetirea psalmului 102 «Binecuvintează suflete al meu pe Domnul şi toate cele din lăuntrul meu», apoi a psalmului 145 «Laudă sufletul meu pe Domnul», «Unule născut», fericirile (Μακαρισμοί), simbolul credinţei, Cu sfinţii fă odihnă, ş. a. Urmează mai departe, rugăciunea «Prea sfântă Treime», psalmul 85 «Bine voiu cuvânta pe Domnul», psalmul 144 «Inălţa-te-voiu Dumnezeul meu» şi apolisul. Tot serviciul Tipicei laudă necontenit pe Dumnezeu dătătorul fericirei noastre [3]).

Dacă însă se face liturgie, după ectenia cea mare se cetesc psalmii 102 şi 145, se cântă Unele născut, fericirile, troparele, intrarea cu sfânta Evangelie, sfinte Dumnezeule, apostolul, ş. a. Iar în Bisericile din satele şi oraşele noastre, nerăbdarea omenească, a scurtat întru atât serviciul Tipicei când se face liturgie, în cât după ectenia cea mare, se cântă numai stihul 1 al psalmului 102, apoi Unele născut, troparele, intrarea cu sfânta Evangelie, sfinte Dumnezeule, apostolul, ş. a.

să-şi ea merinde uscată. Unii ca aceştia, pe lângă multele lor rugăciuni, cetesc şi Tipica în peşteri, în loc de liturgie. (Autorul).

1) Simeon Tesaloniceanul, cap. 329, op. c., p. 213.

2) Léon Clugnet, Diction. grec-français de noms liturgiques, op. c., art. τυπικά p. 155.

3) Daniel, Codex. T. IV, p. 313, nota 1: Monachi inter horam sextam et nonam recitant ἀκολουθίαν τῶν τυπικῶν, similiter e psalmis 103 (102), 146 (145), simbola Nicaeno, Macarismis, etc.

CAPITOLUL II

EXPLICAŢIUNI ASUPRA LITURGIILOR SFINTILOR PĂRINŢI VASILIE CEL MARE, IOAN HRISOSTOM ŞI GRIGORIE DIALOGUL.

§ 47.

Cele trei părţi ale sfintei Liturgii.

al ucrare mântuitoare pentru folosul omului, săvârşită zilnic în sfântul altar de preoţii Celui Prea Înalt, sfânta liturgie are părţile ei deosebite, dar nedespărţite între ele. Nu poate să fie o parte fără alta; nu se poate săvârşi una fără ca să urmeze cealaltă; dar nici nu se poate înlocui o parte cu alta, precum nici nu 'şi pot schimba locul lor întocmit de sfinţii Liturgişti ai primelor timpuri creştine.

Prima parte a sfintei liturgii este **„Proscomidia“** sau «proaducerea» elementelor trebuincioase în săvârşirea sfintei euharistii [1]). Pregătirea aceasta însă se face de preotul liturgisitor, după o hotărîtă rânduează a cărţilor liturgice, iar nu întâmplător sau după voinţa subiectivă ori chibzueala proprie a preotului.

A doua parte este **„Liturgia catehumenilor“** zisă şi «Liturgia chemaţilor» care se începe îndată după proscomidie, şi se întinde până la începerea liturgiei credincioşilor. Liturgia celor chemaţi are părţile ei foarte frumoase, aducătoare aminte de timpurile vechi creştine.

Iar a treia şi ultima parte a liturgiei, este **„Liturgia credincioşilor“** sau «Liturgia propriu zisă». Aceasta este coroana întregului serviciu divin, partea culminantă a celor sfinte, atinsă în prefacerea darurilor în corpul şi sângele Domnului.

De şi aceste părţi sunt trei, totuşi ele întocmesc o singură unitate, căci nu pot să lipsească cele două, dacă s'a început proscomidia.

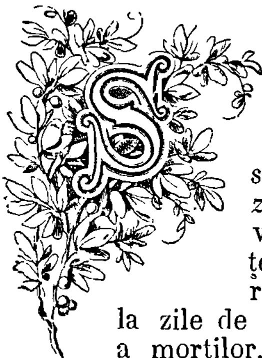
1) Toţi liturgiştii de seamă ai Bisericei ortodoxe, împărţesc liturgia în următoarele 3 părţi: proscomidia, liturgia catehumenilor şi a credincioşilor.

ARTICOLUL I

PROSCOMIDIA (Προσκομιδή).

§ 48.

Aducerea darurilor (τῶν δωρῶν) în Biserică de primii creştini.

Să nu te arăţi înaintea Domnului Dumnezeului deşărt, zice sfânta Scriptură, *ci fie care se aducă după puterea mâinilor voastre, după binecuvântarea Domnului Dumnezeului tău, care ţi-a dat ţie* 1). Creştinii cei vechi şi chiar împăraţii, împlineau cu sfinţenie această sfântă poruncă, şi aduceau daruri în casa Domnului, în ziua Duminicei, la zile de sărbători mari, în zilele amintirei sfinţilor, a morţilor, ş. a. Darurile acestea erau nu numai o împlinire a celor zise în Vechiul Testament, dar mai ales a poruncilor Mântuitorului cu privire la milostenie. «*Vindeţi averile voastre*, zice Domnul, *şi daţi milostenie; faceţi-vă vouă pungi cari nu se învechesc, comoară ne împuţinată în ceruri, unde furul nu se apropie, nici molia nu o strică*» [2]).

În timpul Mântuitorului se aduceau multe daruri la templu, căci «*căutând el, a văzut pe cei bogaţi aruncând darurile în «gazofilachie». Şi a văzut şi pe o văduvă săracă aruncând acolo doui fileri*» [3]). Iar în zilele apostolilor, toţi creştinii «*cari aveau ţarini sau case, vânzându-le, aduceau preţul celor vândute, şi îl puneau la picioarele apostolilor, şi se da la fie care după cum cineva avea trebuinţă*» [4]).

---

1) Deuteronom 16, 17.
Şi preoţii elini păgâni, cântând imne, aduceau pe altarele zeilor „coapse grase şi tauri", ca să fie arse şi «coapse grase de capre» (Iliada lui Omer, cânt. I, v. 40). Lui Apolon i se jertfeau câte o dată şi 100 de boi (ecatombe). Conf. Iliada lui **Omer,** cânt. I, v. 315. Ritualul sacrificiilor vechi eline îl cetim în Iliada lui **Omer,** cânt. I, v. 457–473 şi cânt. II, v. 420–430. El se cam asemănă cu cel ebraic. Negreşit că acest din urmă era mult mai curat, spiritual şi cu concepţiuni superioare. (Autorul).

2) Luca 12, 33.

3) Luca 21, 1, 3: Ἀναβλέψας (ὁ Ἰησοῦς) δὲ εἶδεν τοὺς βάλλοντας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τὰ δῶρα αὐτῶν πλουσίους· εἶδεν δὲ τινα χήραν... κ. τ. λ. Gazofilachia era aşa dar şi în Bazilicele vechi creştine, un loc, o cămară, despre meaza noapte a altarului, în care puneau creştinii ofrandele lor pentru Biserică. Gazofilachia era numită în apus şi „corbona ecclesiae" de la cuvântul ebraic קָרְבָּן, κορβᾶν, δῶρον, *dar* adus lui Dumnezeu (Lev. 17, 4; Num. 7, 10; Ezechiel, 40, 43; Mateiu 15, 5).–Vezi şi Tez. Lit. T. II, p. 142.

4) Fapt. Apost. 4, 34–35.

Invățăturile Domnului și ale apostolilor despre milostenie și cu privire la aducerea darurilor în casa lui Dumnezeu, au prins rădăcini și au dat roade frumoase în timpurile următoare și până în zilele noastre. În secolul al II-lea, Iustin Martirul ne spune că în zilele lui *«cei bogați și cei ce voesc, dau ofrande, fie care după a sa bună voință. Ofrandele strânse se duc la proistos, și acesta vine în ajutorul orfanilor și văduvelor, celor ce din cauza boalei sau din alte cauze au lipsă, și celor ce sunt în lanțuri și streinilor ce petrec în loc cu trecerea»* [1]). Apoi în secolul al III-lea Ciprian vorbind despre milostenie, mustră

Biserica sfinții Trei Ierarhi din orașul Iași (România), zidită în ornamente arabe din porunca Domnului Moldovei Vasilie Lupu (an. 1649). Intr'însa m'am închinat de multe ori. (Autorul).

astfel pe cei avuți: *«ești bogat și plin de avuții... și vezi pretutindenea «corbona», iar în ziua Duminicei fără sacrificiu vii»* (în Biserică? [2]).

Cu toate acestea în Biserica veche nu se primeau daruri de la ori ce creștin. Constituțiunile apostolice, învață pe episcop *«să știe de unde să primească daruri* (καρποφορίας) *și de unde nu trebue. Să nu primească de la* **cârciumari** (κάπηλοι), *căci aceștia după zisa profetului Isaia, amestecă vinul cu apa* (μίσ-

1) Iustin. Martyr. Apol. II, cap. 67. Vezi și p. 68, T. III, Tez. Lit.
2) Cyprian. De opera et eleemosyna. Explicația cuvântului „corbona" este cuprinsă în Tez. Lit., T. III, p. 158, în nota 3.

γουσι τὸν οἶνον ὕδατι[1]), *de la curvari* (πόρνοι), *căci aduc Domnului preţul poftelor lor* [2]), *şi nici de la răpitori* (ἅρπαγες) *de bunuri streine şi de la adulteri, pentru că sacrificiile lor sunt urâte înaintea Domnului. Dar să nu primească prinoase nici de la cei ce mâhnesc pe văduve, de la cei ce asupresc pe orfani, de la cei ce ţin în temniţă pe nevinovaţi, sau chinuesc pe servitori cu bătăi, foamete şi muncă grea. Să mai fie depărtaţi de tine, o episcope, cei ce pustiesc oraşe, şi darurile lor înlăturate să fie. Vei depărta de la aducerea prinoaselor şi pe falşificatorii de înscrisuri, pe retorii mincinoşi, pe făcătorii de idoli* (εἰδωλοποιοῦς), *pe hoţi, pe vameşii nedrepţi* (τελώνας ἀδικούς), *pe cântăritorii necinstiţi, pe măsurătorii nedrepţi şi pe ostaşii bârfitori şi nemulţumiţi cu leafa lor şi pe cei cari turbură pe săraci. Asemenea vei înlătura şi pe ucigaş, pe gâde, pe judecătorul nedrept, pe învrăjbitorul de oameni, pe cel viclean, desfrânat, beţiv, pe cel blestemat, pe cel fără ruşine, pe* **cămătar** [3]), *şi pe ori ce nelegiuit care stă împotriva voinţei lui Dumnezeu»* [4]).

Iar sinodul din Elvira (Illiberitan.) prin canonul său 29 opreşte şi pe energumenii turburaţi de spirite, de a aduce daruri în Biserică. Tot aşa şi sinodul I ecumenic prin canonul 11, porunceşte ca cei ce se leapădă de credinţă dar în urmă se pocăesc, «doui ani fără proaducere» (fără să aducă daruri în Biserică), se vor împărtăşi cu poporul de rugăciuni.

---

1) Isaia, 1, 22. Zeii Olimpului beau „**nectar**" (Iliada lui Omer, cânt. I. v. 598), un fel de vin dulce ca şampania noastră şi mâncau „**ambrosie**" adică nişte dulceţuri ce se topeau în gură. (Iliada, cânt. V, v. 777).

2) Deuteron. 23, 18. Chiar şi Cicerone (De senectute, cap. XI), înfierează aspru pe desfrânaţi.

3) Sfântul **Vasilie cel Mare** († 379) în frumoasa sa omilie ţinută în „contra cămătarilor" (Ὁμιλία κατὰ τῶν τοκιζόντων) arată lăcomia neînfrânată a acestora în trăsuri foarte triste şi potrivite pentru toate timpurile. Iată câteva cuvinte din această omilie (n. I): „Cămătarul nu ţine socoteală de împrejurări, el nu aude rugăciunile ferbinţi ale împrumutătorului, ci rămâne neînduplecat, nemişcat, surd la rugăminţi, fără simţire la lacrămi, jurând cu îndrăsneală că şi el nu are bani... Indată ce împrumutătorul îi făgădueşte camătă mare, atunci i se înveseleşte fruntea şi caută să prindă în undiţă pe săracul, ce îi stă înainte"... (n. II): „Argintul fiind primit de împrumutător, nenorocirea a intrat în coliba lui. Noaptea în vis vede pe cămătar care se repede ca un câine spre dânsul"... (n. III): „*Sărăcia nu este o ruşine; mai bine să o purtăm cu răbdare de cât să ne împrumutăm*"... (n. IV): „**Femeea** cere haine moi, servitori sclivisiţi, mâncări alese şi îţi spune să te împrumuţi. Cel ce ascultă astfel de pofte femeeşti se face prada cămătarilor".

Tot aşa şi sfântul **Grigorie de Nisa** († 396), zugrăveşte pe aceste fiare cumplite în omilia sa îndreptată „contra cămătarilor" (Κατὰ τῶν τοκιζόντων). Aduc aci puţine cuvinte din această comoară de povăţuiri (n. IV): „Viaţa cămătarului, zice sfântul Grigorie, este trândavă şi lacomă; el nu cunoaşte nici munca câmpului nici grija negoţului... Plugul lui este pana, câmpul este hârtia, sămânţa este camăta spurcată a banilor săi... El doreşte oamenilor sărăcie, nenorociri, lipsă, ca să vină la dânsul să se împrumute". De aci vedem pentru ce Biserica nu primea ofrande în secolul al IV de la cămătari; dar aceşti lupi răpitori, astăzi sunt mai răi de cât atunci (Autorul).

4) Constitut. Apostol. lib. IV, c. VI: Χρὴ δὲ ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων

Totuși canonul 3 al sfinților apostoli hotărăște ca episcopul sau presviterul care va aduce la jertfelnic «ori miere (μέλι), ori lapte (γάλα), sau vin meșteșugit, sau pasări (ὄρνεις), sau oare cari animale (ζωάτινα), sau legumi, să se caterisească». Apoi canonul 4 al sfinților apostoli, orânduește ca «*celelalte poame* (afară de spicele de grâu, struguri, unt de lemn și tămâe), *acasă trimite-se pârgă episcopului. Și arătat este cum că episcopul și presviterii le vor împărți diaconilor și celorlalți clerici*». Iar canonul 57 al sinodului Trulan, poruncește ca «*să nu se aducă în sfântul altar miere* (μέλι) *și lapte*» (γάλα).

Numele celor ce aduceau ofrande în Biserică se ceteau în altar atât în răsărit cât și în apus. Ciprian într'o epistolă trimisă Bisericilor din Numidia, scrie «că *pe frații și surorile noastre cari aduc daruri... în minte să-i aveți*» [1]). Asemenea și Constituțiunile apostolice rânduesc pomeniri pentru aducătorii de daruri, în chipul următor: «*Spune, o episcope, celor nevoiași, numele celor ce i-au ajutat, ca ei să-i poată pomeni în rugăciunile lor*» [2]). Iar Ieronim zice că «*acum în auzul tuturor, să se cetească numele celor ce aduc daruri*» [3]). Deci, numele binefăcătorilor creștini, totdeauna au fost **pomenite** în Biserică până în ziua de astăzi.

§ 49.

Intrebuințarea darurilor (τῶν δωρῶν) aduse în Biserică de vechii creștini.

Urmașii evangeliei nu au încetat în toate timpurile de a aduce daruri în casa Domnului. Din acestea mare parte erau hotărîte pentru susținerea sfințiților servitori ai Bisericei și a săracilor. Darurile erau legume, fructe, lapte, miere, pasări, ș. a. Acestea nu se aduceau la altar, căci ar fi fost în contra canoanelor 3 și 4 apostolice și 57 Trulanic, ci se trimiteau prin diaconi la casa episcopului, ca de aci să se împărțească tuturor cari aveau nevoe. Iar Tertulian vorbește de caritatea creștinilor africani din secolul al III-lea, în chipul următor: «*Între noi este o comoară făcută din daruri creștinești*, zice apologetul; *dintr'însa nu ea nimine nici pentru prânzuri, nici pentru trebuință, nici pentru plăceri. Se folosesc însă aceste daruri pentru ajutarea săracilor, pentru a'i îngropa, pentru copiii săraci ai căror părinți sunt lipsiți de ori ce hrană, pentru ser-*

ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας, καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει· φυλακταῖοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· κ. τ. λ.

1) Cyprian. epist. IX.

2) Constitut. Apost. lib. III, c. IV.

3) Hieronym. in Ierem. XI: Nunc publice recitantur offerentium nomina.

vitorii bătrâni, pentru naufragiaţi» ş. a. [1]) Constituţiunile apostolice cu privire la împărţirea milelor, sfătuesc astfel pe episcop: *«Ce este de făcut atunci când sunt oameni neputincioşi?... Pe toţi aceştia să-i aibi în băgare de seamă şi de fie care să porţi grijă; căci cei ce aduc daruri nu le dau de a dreptul văduvelor şi nevoiaşilor, ci le strâng la un loc... ca tu să le dai acestora după trebuinţă»* [2]).

a) Cei ce primeau în I-iul rând din aceste daruri aduse episcopului, ori puse în «comoară» după mărturia lui Tertulian, erau *clericii* ca unii ce aveau dreptul de a fi hrăniţi din ofrandele pioşilor. În al II-lea rând veneau cei *închişi* pentru apărarea adevărurilor religioase. Indată ce se vestea întemniţarea unui creştin pentru acest motiv, alergau la temniţă bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni, pentru a-l mângâia şi a-i aduce cele de trebuinţă. În a III-a treaptă aveau dreptul la milostenie *neputincioşii*, săracii şi cei părăsiţi de lume. Biserica însă nu îi părăsea, ci le venea în ajutor cu mângâerea morală şi materială. Veneau după aceea în al IV-lea rând *bolnavii*. Dionisie episcopul Alexandriei († 264), văzând că se întinde în popor o boală molipsitoare în cuprinsul diecesei sale, scrie o epistolă către credincioşi pentru a ajuta pe cei atinşi de boală. Episcopul a fost ascultat cu multă căldură de fiii săi sufleşti [3]).

Nu erau lipsiţi de milostenie nici cei din a V-a treaptă şi anume *văduvele* şi *orfanii*. Aceştia erau ajutaţi în deosebi chiar în timpul apostolilor, înfiinţându-se pentru servire instituţia diaconilor [4]), şi a văduvelor [5]). Iar apostolul Iacov în epistola sa (cap. 1, v. 27), zice că buna credinţă în Dumnezeu este aceasta: *«a cerceta pe cei săraci şi pe văduve întru necazurile lor»*. Apoi iarăşi adaoge (cap. 2, v. 14): *«de va fi fratele sau sora goi şi lipsiţi de hrana cea de toate zilele şi va zice cineva dintre voi: mergeţi cu pace încălziţi-vă şi vă săturaţi şi nu le-ar da lor cele de nevoe trupului, ce folos ar fi?»* Dar şi în secolele următoare, li s'au dat deosebită îngrijire văduvelor şi orfanilor. Ignatie Teoforul, în epistola sa către Policarp, arată că aceşti săraci trebue ajutaţi cu multă luare aminte, căci ei nu au în lume de cât pe Dumnezeu şi pe episcop. Iar Tertulian (Apol. XXXIX), spune că în Africa credincioşii aveau mare dragoste de a ajută pe orfani şi văduve. Mai târziu s'au înfiinţat **aziluri** de creştini, pentru adăpostirea acestor săraci.

Mai departe primeau ajutoare de la Biserică în categoria VI-a şi VII-a: *streinii* şi *exilaţii*. Mare dragoste se arăta streinilor locuitori în sate şi cetăţi; lor li se spălau picioarele chiar în timpul apostolilor de văduvele bătrâne şi se bucurau de mare îngrijire.

---

1) Tertull. Apologeticum. XXXIX.
2) Constitut. Apost., lib. III, c. 4.
3) Euseb. Hist. eccles., lib. VII, c. 22.
4) Fapt. Apost. VI, 6.
5) I Tim. 5, 9.

Văduva să fie aleasă în serviciul Bisericei, zice apostolul Pavel, dacă între alte bunătăţi *«a spălat picioarele sfinţilor»* [1]). Iustin Martirul mărturiseşte şi el această dragoste creştinească faţă de streini [2]). Dar spălarea picioarelor celor streini, era îndatinată şi în Africa, căci Tertulian lăudând această faptă evangelică [3]), săvârşită de creştini, întreabă pe duşmanii Bisericei: *«care bărbat păgân va lăsa femeea sa în drum pentru ca el să intre în colibele săracilor cu apă, spre a spăla picioarele sfinţilor* (creştinilor) *şi a'i chema în gazdă pe călătorii streini?»* [4]). *Spălarea picioarelor* în ţările călduroase foloseşte mult omului şi în deosebi călătorului; pentru aceea ea a fost obişnuită din timpurile cele mai vechi ale popoarelor [5]).

Se împărţeau ajutoare bisericeşti şi celor din categoria a VIII-a adică *sclavilor* şi *condamnaţilor în mine*. Ciprian arată (epist. 61), că unii dintre fraţi căzând sclavi în mâinile barbarilor, creştinii contribueau după putere pentru a-i răscumpăra [6]). Mai răscumpărau şi pe cei condamnaţi de păgâni la tăerea marmorei şi pietrelor, drept pedeapsă pentru mărturisirea credinţei. La împărţirea milelor, luau parte nu numai creştinii dar şi păgânii. Iar *agapele* se făceau tot din ofrandele pioşilor.

---

1) I Tim. 5, 10.
2) Iustin Mart. Apologia I, c. 67.
3) Ioan. XIII, 5.
4) Martigny, Diction. des antiq. chrét., op. c., p. 66.
5) Într'o dimineaţă din luna August 1897, am pornit din **Pompei** (Italia de sud) ca să mă sui pe vulcanul Vezuviu din apropiere. In mijlocul drumului ce duce prin vii spre Vezuviu, eram foarte obosit şi desgustat. Dar la „Casa blanca" un conac din vii, mi s'au spălat picioarele, mâinile şi faţa şi cu aceasta m'am întărit să port drumul şi căldura mai departe. Aceeaşi spălare am primit-o aci şi când m'am coborît de pe Vezuviu. Această datină era cunoscută şi aplicată călătorilor în toată Italia de sud.

Iar în luna August 1904, când mă aflam în **Ierusalim,** am fost şi în Biserica patriarhală ortodoxă. După ce m'am închinat în sfântul locaş, am intrat la un cleric superior. Acesta a poruncit îndată *să mi se spele picioarele* cu apă caldă şi să mi se toarne apă de flori pe mâini, ceea ce s'a şi făcut. Spălările acestea sunt nu numai curăţiri ale corpului, dar ele au şi simbolismul lor. (Autorul).

6) **Un târg de sclavi în Africa.**

Noi cei crescuţi în bine şi fericire, nu avem ideie de sclavie. Această rană dureroasă o poartă mai toate popoarele vechi şi moderne, şi este departe de a se stinge în Africa, Asia şi America de astăzi.

In vara anului 1904, din Palestina am trecut în Egiptul de Jos prin *Port-Zaid.* Mergând cu trenul pe lângă Canalul Suez (lung de 164 chilometrii), de la **Ismailia,** fosta reşedinţă a lui Ferdinand de Leseps, creatorul canalului, am luat linia spre Cairo. Aci am văzut multe lucruri minunate ca piramide, muzee, moschee, lucruri vechi egiptene, Nilul, ş. a. Tot aci am cules următoarele cunoştinţe despre nefericiţii *sclavi*, africani din zilele noastre.

Prizonierii căzuţi în luptele dintre triburi, sunt legaţi în furci de gât picioare şi mâini. După aceea sunt vânduţi negustorilor de sclavi numiţi *„Djelahi"*. Aceştia îşi leagă acum marfa cu mai multă cruzime. Copiii, fetele, tinerii şi bătrânii, sunt ferecaţi în lanţuri de nu se mai pot mişca. Sclavii fac şiruri lungi de 100—200 de inşi, legaţi unii de alţii. Apoi fie care din ei duc poveri grele ca d. e.: apă, orez, lemne şi altele, trebuincioase pentru drum. In aşa stare sunt porniţi pe jos prin deşerturi călduroase şi uscate spre târgul **Eggan** din

b) O altă parte din darurile aduse în casa Domnului de creştini, şi anume *pâinea şi vinul, erau alese pentru sacrificiul euharistic*. Se mai alegeau pentru cult, tămâea şi untul de lemn. Bărbaţii şi femeile cari doreau să se împărtăşească cu corpul şi sângele Domnului, erau îndatoraţi să aducă daruri mai ales în ziua Duminicei. Darurile pentru cult erau puse de pioşi în **gazofilaciul** *Bisericei* (εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τῆς ἐκκλησίας [1]), zis şi πρόθεσεις ori παρατράπεζα sau şi παστοφόρια; iar în apus se chema *«paratorium»* sau *«oblationarum»* ori *«corban»* קָרְבָּן [2]) sau şi *«sacrarium»*. Aceasta era o cămară a sfântului altar în partea de meaza noapte, făcută anume pentru păstrarea darurilor [3]). Domnitorii cei mari şi principii, aduceau şi ei ofrande în casa Domnului, potrivit bogăţiei lor.

Datina veche creştinească de a se aduce daruri la Biserică, s'a moştenit până în zilele noastre, cu deosebire că acum nu mai sunt ofrandele îndestulătoare ca în zilele de demult. Totuşi vedem şi astăzi aducându-se în Biserică, pâine, vin, grâu fiert, lapte, orez, poame, ouă, pasări şi alte roade ale pământului, pentru binecuvântare şi pentru a se gusta dintr'însele. Mulţi dintre creştini, lasă danie Bisericei averea lor compusă din case, moşii, precum şi alte bogăţii. Din acestea se împărtăşesc nu numai servitorii altarului, dar mai ales laicii săraci, bolnavii şi văduvele.

§ 50.

Inveşmântarea diaconului şi a preotului la sfânta Proscomidie.

n vechii codici liturgici: Barberin (B), Parisian (P) şi Crypto-Ferrata (C [4]), *cu inveşmântarea diaconului şi a preotului se începe Liturgia sfântului Ioan Hrisostom,* care poartă

Nigerul de sus, ori şi la alte târguri de sclavi mai mici. Djelahii de origină arabă din Sudan, Egipt ori Arabia, sunt cruzi şi fioroşi. Ei împung cu suliţele pe sclavi ca să meargă repede; bicele plesnesc necontenit pe spatele nenorociţilor. O vorbă de nesupunere din partea veri unui sclav, îi atrage torturi îngrozitoare şi apoi moartea, ca să fie de pildă şi pentru ceilalţi.

Când moare vr'un sclav pe drum, ceilalţi îl târăsc până ce Djelahii armaţi până în dinţi, descalecă de pe cămile şi îl desleagă lăsându-l locului. Seara la popas Djelahii se veselesc bătând pe sclavi, împuşcându-i sau spânzurându-i pe cei slabi şi bătrâni. Câţi mai rămân în viaţă, după călătorii de 30—40 de zile, sunt duşi în târguri şi vânduţi ca animalele. Stăpânii cei noui, supun pe sclavi la munci chinuitoare, până ce îi vând şi ei, ori îi ucid mai ales la petreceri şi veselii. Iată viaţa semenilor noştrii. Vezi şi pag. 250, nota 7, Tom. II, Tez. Lit. (Autorul).

1) Conf. Luca 21, 1—3.

2) Cuvântul „corban" (קָרְבָּן κορβᾶν, δῶρον) însemnează „dar" ori „sacrificiu", de la verbul „carab" (קָרַב), a apropia. „Corban" se chemau sacrificiile Vechiului Testament, numire trecută şi la cămara sfântului altar în care se păstrau darurile pentru sfânta jertfă.

3) Vezi pag. 142 Tom. II Tez. Lit.

4) Iată ce vechime arată Daniel, Codex, Tom. IV p. 327 acestor 3 codici:

acest titlu: «Διάταξις τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας, γενομένης οὕτως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει[1]). Iar în codicele Venețian aflăm acest titlu: «Διάταξις τῆς θείας ἱερουργίας τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰ. Χ.» [2]). Acest din urmă titlu îl mai găsim si în Evhologiul lui Goar (pag. 95), pentru Liturgia aceluiași Ierarh. Deci, în vechii codici, Proscomidia nu are un titlu deosebit, ca în Liturgiarele românești, ci ea este partea începătoare a Liturgiei sfântului Hrisostom, cu același cuprins întocmai ca și în Liturgiarele noastre. Cu toate acestea, după Proscomidie în acei codici iarăși urmează titlul: «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», așa ca și în Liturgiarele românești. După aceea urmează Liturgia catehumenilor și a credincioșilor întocmită de sfântul Ierarh [3]).

Nu este îngăduit treptelor ierarhice bisericești și anume diaconului și preotului, să înceapă Proscomidia și să săvârșească Liturgia, de cât având cugetul curat, fiind împăcați cu lumea și îmbrăcați cu veșmintele liturgice [4]). Pentru diacon și presviter, rândueala înveșmântărei este stabilită din vechime în Liturgiarul Bisericei ortodoxe. *Multe din rugăciunile Proscomidiei le găsim și în Liturgia sfântului Iacov, n. 1, 7, 17*, etc. Ritualul Proscomidiei noastre este păstrat neștirbit, însă *cu puține variante*, și în codicii: Barberin, Parisian și Crypto-Ferrata. După acest din urmă, liturgisesc monahii Greci din Italia și Sicilia [5]). Aceeași vechime o are și rândueala înveșmântărei arhiereului.

Înveșmântarea diaconului și a preotului se face astfel: amândoui stând înaintea sfintelor uși cu fața spre răsărit, fac 3 închinăciuni. După aceea zice Diaconul: «Binecuvintează, Stăpâne». Preotul: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru». Diaconul: «Împărate Ceresc, sfinte Dumnezeule», ș. a. După aceea zic troparele compuse de Ioan Damascen: «Milueşte-ne pe noi,

---

„Barberinum (B) circa anum 900 exaratum, Parisinum (P) saeculo decimo quinto medio conscriptum in calce officii mutilum et Crypto-Ferratensem (C) quo Monachi Graeci in Italia atque Sicilia uti solent".

Se ştie că *Barberinus* autorul codicelui, adică al manuscriptului ce poartă numele său, a fost un învățat din secolul al X-lea. (Autorul).

1) Traducerea: „Rândueala sfintei şi Dumnezeeştei Liturgii, săvârşită astfel în Marea Biserică (constantinopolitană) şi în sfântul Munte" (Athos).

2) Traducerea: „Rândueala Dumnezeeştei Liturgii a celui dintru sfinți Părintele nostru Ioan Hrisostom".

3) Textul original grecesc al liturgiei sfântului Ioan Hrisostom, începând cu îmbrăcarea sfințiților servitori ai altarului în veşmintele liturgice, apoi urmând proscomidia, liturgia catehumenilor şi a credincioşilor, cuprinde în codicele lui Daniel Tom. IV, file 23 (pag. 327—372). Iar liturgia Marelui Vasilie în acelaşi codice, Tom. IV, cuprinde 9 file (pag. 421—438), căci multe părți din aceasta sunt şi în aceea a sfântului Hrisostom, şi de aceea nu s'au mai trecut din nou în liturgia Marelui Vasilie.

4) Ceteşte istoricul şi simbolismul acestor veşminte, pag. 414 seqq. Tom. II Tez. Liturg.

5) Daniel, Codex, Tom. IV p. 327: Μέλλων δὲ ἱερεὺς τὴν θείαν ἐπιτελεῖν μυσταγωγίαν... καὶ μὴ ἔχειν τι κατά τινος, καὶ τὴν καρδίαν... κ. τ. λ.

Doamne» (Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε), Mărire: «Doamne, milueşte-ne pe noi». Şi acum: «Uşa îndurărei» [1]).

Apoi urmând cu rugăciunile arătate în Liturgiar, merg şi sărută icoana Domnului nostru Iisus Hristos (τοῦ Χριστοῦ), a sfintei Fecioare (τῆς θεοτόκου) şi ale altor sfinţi. Trec după aceasta în mijlocul Bisericei şi aci descoperindu-şi capetele şi plecându-le, ceteşte preotul rugăciunea: «Doamne, trimite mâna ta» (Κύριε ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου [2]), prin care cere de la Dumnezeu ca să se învrednicească a săvârşi sfânta liturgie. Făcându-se apolisul cel mic şi plecându-se spre strane, cu înţelesul că cer ertare de la cei de faţă, intră în sfântul altar zicând fie care în sine, icoana stihului 7 din psalmul 131: «Intra-voiu în casa ta, închina-mă-voiu către Biserica cea sfântă a ta» [3]).

Acum preotul şi diaconul fiind în altar, fac 3 închinăciuni înaintea sfintei mese, sărută sfânta Evangelie ca pe aceea ce cuprinde învăţăturile Domnului şi după aceea sărută şi sfânta masă. Apoi ea fie care în mâinile sale stihariul său, fac iarăşi 3 închinăciuni spre răsărit (Κατ᾽ ἀνατολὰς) zicând fie care cu umilinţă, asemenea Vameşului din Evangelie (Luca 18, 13): «Dumnezeule, curăţeşte-mă pe mine păcătosul şi mă milueşte» [4]). Atât preotul cât şi diaconul, doresc curăţirea sufletului pentru a fi vrednici de cele ce vor săvârşi, potrivit cuvintelor din epistola lui Iacov cap. 1.

a) După aceea **diaconul** (ὁ διάκονος) merge la preot ţinând stihariul şi orariul în mâna dreaptă şi plecându-şi capul zice: «Bine cuvintează, Stăpâne, stihariul dimpreună cu orariul» (τὸ στοιχάριον σὺν τῷ ὠραρίῳ); iar preotul răspunde: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru». Diaconul sărută mâna preotului şi retrăgându-se la o parte se îmbracă în stihar rugându-se: «Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul». Apoi sărutând orariul (τὸ ὡράριον ἀσπασάμενος), îl pune pe umărul stâng; iar punând mânecuţele pe mâini, la cea dreaptă zice: «Mâna ta cea dreaptă, Doamne» (Ἡ δεξιά σου χείρ, Κύριε); iar la cea stângă rosteşte stihul 73 din psalmul 118: «Mâinile tale m'au făcut şi m'au zidit» (Αἱ χεῖρες σου ἐποίησαν με καὶ ἐπλασάν με [5]).

Apoi diaconul mergând la Proscomidie, găteşte odoarele sfinte pentru sfânta jertfă şi anume: sfântul disc punându-l în stânga lui (ἐν τῷ μέρει τῷ ἀριστερῷ) iar potirul în dreapta lui (ἐν τῷ δεξιῷ) şi celelalte cu bună rânduează [6]). Această pregă-

1) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 55: „Rânduеala dumnezeeştei Proscomidii". Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 328.

2) În Liturgia sfântului Iacov (n. 7), în loc de χεῖρα (mână) stă scris cuvântul χάριν (har).

3) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 56. Dar şi stihul 2 al psalmului 137 sună aşa: „Inchina-mă-voiu la Biserica ta cea sfântă".

4) Aceste cuvinte sunt împrumutate din Liturgia sf. Iacov, n. 1.

5) Despre „Veşmintele diaconeşti" cu tot istoricul lor, ceteşte de la pag. 414 înainte, Tom. II Tez. Liturg.

6) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 329.

tire a sfintelor odoare o găsim în atribuţiunea diaconului din primele secole creştine, când el le aducea la Proscomidie din «schevofilachion» zis şi «diaconicon», adică din acea cămară din partea de meaza zi a sfântului altar. Canonul 21 al sinodului din Laodicea opreşte pe servitori (ipodiaconi) de a se atinge de vasele şi odoarele sfinte, şi cu atât mai mult de a le aduce la Proscomidie [1]).

b) Iar **preotul** (ὁ ἱερεὺς) se îmbracă cu această rânduează: luând stihariul (τὸ στοιχάριον) în mâna stângă (ἀριστερᾷ) şi închinându-se de 3 ori către răsărit, cum s'a zis, binecuvântând grăeşte: «Binecuvântat este Dumnezeul nostru» şi se îmbracă cu stihariul rostind ceea ce a zis şi diaconul când s'a îmbrăcat cu acest veşmânt: «Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul» [2]).

Luând apoi epitrahilul (τὸ ἐπιτραχήλιον), semnul jugului lui Hristos, bine cuvântându-l şi sărutându-l îl pune pe grumaz zicând: «Bine cuvântat este Dumnezeu cel ce varsă darul său peste preoţii săi» [3]). După aceea luând brâul (τὴν ζώνην), chipul puterei divine şi al vredniciei preoţeşti, se încinge cu el zicând: «Bine cuvântat este Dumnezeu cel ce mă încinge cu putere». Iar la mânecuţe (ἐπιμανίκια), simbolul legăturilor lui Hristos, zice ca şi diaconul: «Mâna ta cea dreaptă», şi «Mâinile tale m'au făcut şi m'au zidit» [4]).

Dacă preotul are vr'un rang, împodobit de episcop cu epigonatia, sabia cuvântului, binecuvântând-o, sărutând-o şi aşezând-o la coapsa dreaptă zice: «Încinge sabia ta peste coapsa ta». După aceea luând şi felonul (φελώνιον), chipul hlamidei lui Hristos, binecuvântându-l îl sărută zicând stihul 9 din psalmul 131: «Preoţii tăi Doamne te vor îmbrăca întru dreptate şi cuvioşii tăi cu bucurie se vor bucura» [5]).

Prin urmare diaconul se înveşmântează cu stihariul, orarul şi mânecuţele; iar preotul cu stihariul, epitrahilul, brâul, mânecuţele, epigonatia şi felonul [6]).

---

1) Vezi „Atribuţiunile Diaconilor" p. 332, Tom. II Tez. Liturg.

2) In codicii Barberin şi Crypto-Ferrata, la îmbrăcarea stihariului preotul zice: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, κ. τ. λ.

3) In codicele Crypto-Ferrata, la îmbrăcarea epitrahilului, în loc de „Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ ἐκχέων τὴν χάριν αὐτοῦ", preotul zice: καὶ σχῆμα ἀφροσύνης περιέβαλον, ὅτι στέφανον ἐξ ἀκανθῶν σοι περιέθηκαν χριστὲ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς. = Şi chipul nebuniei luând (Jidovii), că cunună de spini ţi-au pus ţie, Hristoase Dumnezeul nostru, miluește-ne pe noi.

4) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 58.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 330.

5) Despre „veşmintele preoţeşti" ceteşte şi p. 423—427, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 330: Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην· καὶ οἱ ὅσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. Aceste cuvinte le cetim şi în textul ebraic la psalmul 132 v. 9: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ

6) Cu privire la îmbrăcămintea diaconului şi a preotului, eu am confruntat Liturgiarul Bisericei române, cu Codicii Barberin, Parisian şi Crypto-Ferrata, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, pag. 327 seqq. şi l-am găsit tradus cu multă ezac-

c) **Arhiereul,** când serveşte sfânta liturgie, pe lângă aceste veşminte ale preotului şi anume: stihariul, epitrahilul, brâul, mânecuţele şi epigonatia, mai pune pe dânsul, sacosul în loc de felon, apoi omoforul, engolpiul şi mitra [1]).

Pentru respectul ce suntem datori celor sfinte, se cuvine ca toate aceste veşminte liturgice, să fie curate, din stofe bune şi ţinute cu îngrijire. Făptura lor să fie în forma clasică, adică lungi şi largi, după predatinile sfintei noastre Biserici [2]).

§ 51.

Rândueala dumnezeeştei Proscomidii (Διάταξις τῆς θείας Προθέσεως), cu explicaţiuni şi studii ştiinţifice asupra ei.

Cuvântul «Proscomidie» adică «proaducere» (προσκομιδή), este substantivul alcătuit din verbul προσκομίζειν, πρὸς κομίζειν = a proaduce, a aduce înainte, a pune în faţă. Se cheamă «Proscomidie» *prima parte a liturgiei,* pentru că în lucrarea ei, se aduc înainte, se pregătesc sfintele daruri, cari se prefac la liturgie în corpul şi sângele Domnului. Această proaducere, pregătire, se face la masa numită şi ea «Proscomidie», numire împrumutată de la însăşi lucrarea ce se face pe ea. Creştinii cei vechi aduceau daruri în *pastoforia* (παστοφόρια) altarului; iar din aceste proaduceri, se alegeau elementele pentru sfânta euharistie. După cum am văzut (p. 142, T. II şi 164, T. III, Tez. Lit.), acolo unde este astăzi masa proscomidiei, în partea de meaza noapte a altarului, se afla în vechime *protesul* (πρόθεσις) numit şi *pastoforia,* adică acea cămară în care se puneau ofrandele pioşilor trebuincioase cultului.

Masa sfintei proscomidii se află scobită în păretele Bisericei pentru a se asemăna peşterei din Betleemul Iudeei în care s'a născut Domnul [3]). *Până prin secolul al VI-lea, fiind în bună*

---

titate. Tot aşa este tradus şi întregul Ritual al Proscomidiei, afară de unele variante aflate în Codici. (Autorul).

1) Despre „Veşmintele şi insigniile arhiereşti“, ceteşte de la pag. 427, înainte, Tom. II, Tez. Liturg.

2) Unii dintre preoţii noştrii, mai ales cei de la sate, servesc sf. liturgie cu veşminte rupte, strâmte, scurte sau cu croială lumească. Această nepăsare, aduce mare vinovăţie preotului liturgisitor.

3) Simeon Tesalon., op. c., p. 101.

Joi 12 August 1904, ora 8 dimineaţa, am plecat din Ierusalim la Betleem. In drum aproape de oraşul Naşterei Domnului, am văzut mormântul Rahilei soţia patriarhului Iacov, în formă de templu mic. Erau aci o mulţime de pelerini Iudei. Făcând o oră de călătorie am sosit în Betleem şi am intrat pe o poartă mică în Biserica-peşteră, în care s'a născut Mântuitorul lumei. După ce m'am închinat în această măreaţă peşteră, în care este Biserica făcută de Împărăteasa Elena (Euseb. De vita Constantini, lib. III, c. 41), am eşit din adân-

rânduealâ clasele catehumenilor, proscomidia se făcea după liturgia lor. Acum, ca şi de la secolul VI-lea încoace, preoţii o săvârşesc înainte de liturgia catehumenilor.

1. Rândueala şi ritualul pregătirei elementelor euharistice sau a proscomidiei, *pentru liturgia sfântului Ioan Hrisostom şi a Marelui Vasilie,* este după cum se va vedea mai departe [1]). Liturgiarul Bisericii noastre ortodoxe şi codicii liturgici: Barberin, Parisian şi Crypto-Ferrata, învaţă că preotul şi diaconul fiind înfrumuseţaţi cu veşmintele lor liturgice, merg la proscomidie (εἰς τὴν πρόθεσιν) şi îşi spală mâinile zicând cele din urmă 7 stihuri (6—12) ale psalmului 25: «Spăla-voiu întru cele nevinovate mâinile mele şi voiu încungiura altarul tău, Doamne» [2]). Şi în vechea liturgie din Constituţiunile apostolice (Lib. VIII, c. 11) se porunceşte ca în timpul sărutărei sfinte, un ipodiacon

Sfânta Proscomidie având pe ea: steaua, crucea, potirul şi buretele.

să aducă apă preoţilor pentru spalarea mâinilor [3]). Spălarea aceasta după tâlcuirea sfinţilor Părinţi, însemnează nu numai curăţirea materială, dar mai ales curăţenia spirituală, atât de

---

cime la suprafaţă, într'o altă Biserică d'asupra celei d'întâiu, mai frumoasă şi mai mare, zidită din porunca lui Iustinian. Inchinându-mă, am plecat din sfântul locaş şi am venit iarăşi în Ierusalim. (Autorul).

1) *La liturgia sfântului Ioan Hrisostom şi la aceea a sfântului Vasilie, proscomidia se face în acelaşi chip.* Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 110.

2) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 330: „Νίψομαι ἐν ἀθῶοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, κύριε". Aceste cuvinte le cetim şi în stihul 6 al psalmului 26 din textul ebraic: אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה = „Spăla-voiu întru cele nevinovate mâinile mele şi voiu încungiura altarul tău Doamne".

3) Tertulian în scrierea lui „De oratione" (Cap. XIII), ne învaţă să ne spălăm mâinile şi înainte de rugăciune.

trebuincioasă în lucrarea proscomidică şi liturgică ce vor începe acum miniştrii altarului.

Această spălare se făcea şi în secolul al IV-lea tot aşa cum se face şi astăzi şi era păstrată ca o datină apostolică. «*Voi aţi văzut,* zice Ciril al Ierusalimului († 386), neofiţilor săi, *pe diacon, cum el aduce apă preotului pentru spălare şi totodată şi celorlalţi preoţi cari sunt împrejurul altarului lui Dumnezeu. Aceasta nu se dă pentru necurăţenia corporală* (διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον); *nu este aceasta, căci nu intrăm în Biserică având necurăţia corpului; ci spălarea este simbolul că trebue a vă curăţi de toate păcatele şi fără de legile... Au nu auziţi şi pe fericitul David zicând cu înţeles mistic: «spăla-voiu întru cele nevinovate mâinile mele şi voiu încungiura altarul tău Doamne»* (Psalm. 25, v. 6[1]). Dar şi în legea veche Moisi pusese spălătoare la chivotul legei, pentru ca cei ce serveau la masa jertfei să-şi spele màinile şi picioarele[2]).

După ce preotul şi diaconul îşi spală mâinile, merg la proscomidie şi închinându-se înaintea ei de 3 ori zice fie care: «Dumnezeule, curăţeşte-mă pe mine păcătosul şi mă mântueşte»[3]). Apoi rostesc troparul din Vinerea cea Mare: «Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blestemul legei». După aceasta diaconul zice: «Bine cuvintează, Stăpâne» (εὐλόγησον δέσποτα). Preotul: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru» Diaconul: «amin».

2. Acum preotul având înaintea sa cele trebuincioase pentru sfânta euharistie şi anume: vin, apă şi 5 prescuri de pâine dospită (can. 44 al sinodului din Cartagena[4]), va căuta ca fie care prescură să aibă pe ea semnul crucei[5]) şi să fie împodobită cu

---

1) Cyrill. Catech. mystag. V, n. 1: „Ἑωράκατε τὸν διάκονον, τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ, καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον, τοῦ θεοῦ πρεσβυτέροις· οὐ πάντως δέ ἐδίδου διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον· οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, εἰσῄειμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ δεῖν ὑμᾶς καθαρεύειν πάντων ἁμαρτημάτων καὶ ἀνομημάτων... οὐκ ἤκουσας τοῦ μακαρίου Δαβὶδ αὐτὸ τοῦτο μυσταγωγοῦντος, καὶ λέγοντος „νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου κύριε". Despre spălările religioase, ceteşte şi nota 6, pag. 111, Tom. II, Tez. Liturg.

2) II Moisi, cap. 30, v. 18.20.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 331: Ὁ θεὸς ἱλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, καὶ ἐλέησόν με.

4) Până în secolul al VII-lea se întrebuinţa şi în apus pâine dospită în euharistie; însă sinodul din **Toledo** ţinut în anul 693 fu cel dintâiu care hotărî în apus prin canonul 6 întrebuinţarea azimei (ἄζυμον) în euharistie în loc de pâine dospită. In Anglia se introduse azima în secolul VIII; în Germania în secolul IX; iar în secolul XI era întrebuinţată în toată Biserica latină.

Dar Iisus Hristos a întrebuinţat ἄρτος adică pâine dospită la cina cea de taină, iar nu ἄζυμον sau pâine nedospită. Pâine dospită au frânt şi apostolii (Fapt. Ap. 2, 42, 46; 20, 7; I Cor. 10, 16; 11, 20), părinţii secolului II (Apol. I-a lui Iustin, cap. 66) şi aşa s'a întrebuinţat în Biserica ortodoxă până astăzi. (Autorul).

5) **Copţii** şi **Etiopenii,** eretici orientali, în loc de o cruce au 12 cruci pe fie care prescure, întru amintirea celor 12 apostoli (Daniel Codex, Tom. IV, p. 386). Forma aceasta de prescuri am văzut-o şi eu la Copţii din Alexandria Egiptului, în vara anului 1904. (Autorul).

sigiliul IIS. XS. NI. CA [1]). Prescurile să fie 5, întru amintirea minunei Mântuitorului când a săturat 5000 de oameni cu 5 pâini (Luca 9, 13). Forma lor tradițională va fi rotundă, cum era și în timpul marilor liturgiști din secolul IV și pe timpul lui Epifanie al Salaminei († 403). Cu toate acestea canonul 11 al sfântului Nicefor Mărturisitorul, patriarhul din Constantinopole (sec. IX), îngădue ca preotul dintr'o prescură să proscomidească pentru mai mulți [2]).

Preotul liturgisitor ea în mâna stângă (ἀριστερᾷ) o prescure, iar în dreapta sfânta copie (τὴν ἁγίαν λόγχην) și după ce însemnează cu ea de 3 ori cruciș pe prescure (τὴν προσφοράν), zice de 3 ori: «Întru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos» [3]). Foarte veche este datina de a se însemna sfânta pâine cu semnul crucei. Ea este întrebuințată în secolul al III-lea și al IV-lea. Ereticii **Sirieni** și **Copți** nu au nici copia nici steaua; ei nu tae pâinea ci o frâng [4]). Apoi întru amintirea patimilor Domnului, preotul înfige copia în partea dreaptă (ἐν τῷ δεξιῷ μέρει) a pecetei și tăind zice o parte din versul 7 al capitolului 53 din cartea profetului Isaia: «*Ca o oae spre junghiere s'a adus*» (ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη); iar înfigând în partea stângă; zice o altă parte a versului 7 din același capitol: «*Și ca un miel nevinovat* (καὶ ὡς ἀμνὸς ἄκακος) *fără de glas, împotriva celui ce îl tunde pe dânsul, așa nu și-a deschis gura sa*» [5]). În aceste cuvinte profetice rostite cu 730 de ani înainte de patimile Domnului, de către ma-

---

1) Chipul sigiliului prescurei: IIS | XS / NI | CA. Cuvintele: Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ, după mărturia lui Nicolae Vulgaris, le-a întrebuințat pentru prima oară, Marele Constantin ca inscripțiune pe 3 cruci așezate de dânsul în Constantinopole. Pe prima cruce a scris Ἰησοῦς; pe a doua Χριστὸς și pe a treia Νικᾷ. Vezi Daniel, Codex, T. IV, p. 385, nota 2.

2) Numărul prescurilor, nu a fost totdeauna același. Se întrebuințau și mai multe, până la 7, și mai puține până la 3 și chiar 1. Nici în timpul de față nu se întrebuințează peste tot locul aceeași sumă de prescuri. (Autorul).

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 331: Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ. κ. τ. λ. Conf. Goar, Evhol. p. 78.

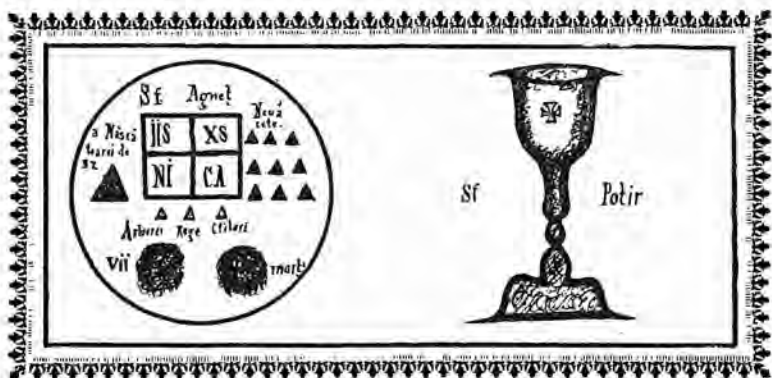
4) Daniel Codex, Tom IV, p. 386, nota 1: Syri ut etiam Coptitae usum λόγχης non habent, sed frangunt panem, etc.

5) Versul 7 din cap. 53, al cărței profetului Isaia, este împrumutat de sfinții liturgiști din traducerea alexandrină a celor 70 de traducători. După aceștia stihul 7 sună astfel: ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. = „Ca o oae spre junghiere s'a adus, și ca un miel fără de glas împotriva celui ce îl tunde, așa nu-și deschide gura sa". Iar în textul ebraic, versul 7 din cap. 53 al cărței lui Isaia, se deosebește de al celor 70, în chipul următor: כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל = „Ca un miel (שֶׂה) la junghiere (לַטֶּבַח) s'a adus" וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו = „Și ca o oae (רָחֵל) în fața celui ce o tunde (גֹּזֵז) stă fără de glas (אָלַם) și nu își deschide gura ei". Cu alte cuvinte în textul ebraic cetim că mielul se aduce la junghiere, iar nu oaea; aceasta se aduce ca să fie tunsă.

rele prooroc Isaia, să vădeşte blândeţea Mântuitorului şi îndelunga sa răbdare pentru neamul omenesc.

Iar în partea de sus a peceţei, înfigând zice o parte din versul 8 al capitolului mai sus numit: «Întru umilinţa lui, judecata lui s'a ridicat» (ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη); apoi în partea de jos zice o altă parte a versului 8 din acelaşi capitol: «Iar neamul lui cine îl va spune»? Adică cine va putea să pătrundă naşterea lui din Tatăl mai înainte de veci, sau naşterea lui din sfânta fecioară Maria?

Diaconul căutând cu evlavie (ἐνορῶν εὐλαβῶς [1]), spre aceste taine, ţinând şi orariul său în mâna dreaptă (τῇ δεξιᾷ) zice la fie care tăetură: «Domnului să ne rugăm» (τοῦ κυρίου δεηθῶμεν). Apoi după cele 4 împunsături zice: «Ridică stăpâne» (ἔπαρον δέσποτα [2]); iar preotul înfigând sfânta copie despre partea dreaptă

Icoana sfântului disc şi a potirului, cu părţile scoase din cele 5 prescuri şi aşezate pe disc.

a prescurei, ridică toată sfânta pâine (ἅγιον ἄρτον) numită «agneţ» [3]), zicând partea din urmă a versului 8 din capitolul 53 al cărţei lui Isaia: «Că s'a luat de pe pământ viaţa lui» [4]). Şi punând sfânta pâine (agneţul [5]) cu faţa în jos pe sfântul disc, diaconul zice: «Junghie stăpâne» (θῦσον δέσποτα). Preotul junghiind cruciş zice: «junghie-se Mielul lui Dumnezeu, cel ce ri-

1) În codicii Parisian şi Crypto-Ferrata, lipsesc cuvintele: ἐνορῶν εὐλαβῶς = căutând cu evlavie.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 331: Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ διάκονος· ἔπαρον δέσποτα.

3) Cuvântul „agneţ" este însuşi cuvântul grecesc ἄγνος, care însemnează „miel", adică după profeţia lui Isaia, cap. 53, v. 7, Iisus Hristos, Mielul cel nevinovat care se jertfeşte pentru a lumei mântuire.

4) Daniel, Codex Tom. IV, p. 332: Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. In codicii Parisian, şi Crypto-Ferrata, după aceste cuvinte sunt adaose: πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων.

5) In codicii liturgici, sfânta pâine este numită „ἅγιος ἄρτος", iar nu „ἄγνος" (agneţ) cum aflăm aceasta în Liturgiarul românesc. (Autorul).

dică păcatul lumei, pentru viața și mântuirea lumei». Și întoarce cealaltă parte în sus care are cruce și zice diaconul: «Împunge stăpâne» (νύξον δέσποτα[1]); iar preotul împungând despre partea dreaptă cu sfânta copie zice stihul 34 al capitolului 19 din evangelia lui Ioan: «Și unul din ostași (εἷς τῶν στρατιωτῶν) cu sulița lui a împuns, și îndată a eșit sânge și apă» (αἷμα καὶ ὕδωρ[2]).

După ce diaconul zice: «Împunge stăpâne», cum am arătat mai sus, preotul cu aceeași copie împunge sfântul agneț despre dreapta unde este scris «Iisus» zicând: «Și unul din ostași». Diaconul luând în mâna dreaptă vasul cu vin și în stânga vasul cu apă, și turnând în sf. potir deodată vin și apă după rânduială, zice tot atunci și preotul: «Și îndată a eșit sânge și apă și cel ce a văzut a mărturisit și adevărată este mărturisirea lui». Datina amestecărei vinului cu apă o găsim și în secolul al II-lea (Iustin Mart. I Apol. c. 65 [3]).

Îndată zice apoi diaconul: «Binecuvintează stăpâne sfânta amestecare» (τὴν ἁγίαν ἕνωσιν); iar preotul binecuvântând peste sfântul potir zice: «Binecuvântată este amestecarea sfintelor tale, totdeauna acum și pururea» [4]).

3. Preotul luând a doua prescură (τὴν δευτέραν προσφορὰν) în mână zice: «Întru cinstea și pomenirea prea binecuvântatei, măritei, Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu». Și ridicând părticica (μερίδα [5]), o pune de a dreapta sfintei pâini aproape de mijlocul ei zicând: «De față a stătut Impărăteasa de a dreapta ta»; căci precum în ceruri sfânta Fecioara stă de a dreapta Fiului ei, așa și pe pământ în lucrarea euharistică, părticica ei se pune în dreapta sfântului agneț [6]).

Apoi luând a treia prescură (τὴν τρίτην προσφορὰν) zice: «A cinstitului măritului prooroc, înainte Mergătorul și Boteză-

---

1) In codicele lui Neale din anul 1840, lipsesc cuvintele νύξον δέσποτα. Nicolae Cavasila († 1371) în scrierea sa „Ἡ Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας", zice că νύξον δέσποτα, sunt cuvinte foarte semnificative cu privire la patima Domnului.

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 60.—Vezi și Daniel, Codex Tom. IV, p. 331: Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ πλευρὰν... κ. τ. λ. Conf. Const. de Tischendorf Nov. Testam. Lipsiae 1886, Evang. lui Ioan, cap. 19, v. 34.

3) După vechea practică liturgică și potrivit canonului 44 al sinodului din Cartagena și 32 al sinodului Trullan, Biserica noastră ortodoxă întrebuințează vin curat la euharistie; el însă se amestecă cu apă.

Ereticii **Idroparastați** (aquarii) din secolul II după mărturia lui Irineu și Epifanie, întrebuințau numai apă în euharistie; iar Armenii ne uniți, nu amestecă vinul cu apă, pentru a arăta că în Hristos este numai o fire și anume cea dumnezeească.

Iar despre alte obiceiuri liturgice ale Armenilor, vezi Revista „*Vocea Bisericei*", din anul 1895 n. 2 și 3, pag. 10, apărută în București și sub direcțiunea mea. (Autorul).

4) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 62.

5) În Liturgiarul românesc, aci lipsesc cuvintele: μετὰ τῆς ἁγίας λόγχης = „cu sfânta lance", cari se află în codicii liturgici.

6) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 332.—Conf. Goar, Evholog, op. c., p. 101, n. 41.

torul Ioan» (Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου [1]). Din această prescură, scoate preotul prima părticică (πρώτην μερίδα) şi o pune sus în partea stângă a sfântului agneţ, făcând început cetei prime zicând: «A sfinţilor măriţilor prooroci Moisi şi Aaron, Ilie şi Eliseiu, David şi Iesei» (Ἰεσσαὶ). A doua părticică o pune mai jos de cea d'întâiu, zicând: «A sfinţilor măriţilor apostoli Petru şi Pavel» (Πέτρου καὶ Παύλου). Mai departe preotul scoate câte o părticică întru pomenirea sfinţilor ierarhi (ἱεραρχῶν), martiri (μαρτύρων), cuvioşi (ὁσίων), făcători de minuni (θαυματουργῶν), întru pomenirea drepţilor Ioachim şi Ana, a sfântului Ioan Hrisostom ori Vasilie cel Mare, dacă se face liturgia acestuia, până ce complectează nouă părţi pentru 9 cete [2]). Părticelele se aşează în partea stângă a sfântului agneţ în 3 rânduri, câte 3 părticele în fie care rând, după chipul celor 9 cete ale ierarhiei cereşti din scrierea lui Dionisie Areopagitul «Despre ierarhia cerească» căreea se aseamănă aci ierarhia pământească [3]).

Preotul luând a patra prescură [4]), scoate din ea părticele pentru sănătatea şi mântuirea celor **vii** (ζώντων). Aci pomeneşte pe episcopul ori mitropolitul eparhiot, preoţia, diaconia şi pe fraţii servitori ai altarului. Părticica o pune din jos de sfântul Agneţ (ὑποκάτω τοῦ ἁγίου ἄρτου). Apoi preotul pomeneşte pe Regele ţărei şi casa domnitoare, a cărei părticică o aşază cu cea d'întâiu tot sub sfântul agneţ [5]). Eusebiu în cartea sa «Vita Constantini», lib. IV, c. 44, arată că şi în timpul său se făceau rugăciuni la sfânta jertfă pentru iubitorul de Dumnezeu Împărat (τοῦ Θεοφιλοῦς βασιλέως), Constantin cel Mare. Asemenea şi Hrisostom (Hom. VI în I-a Tim.) zice: «*Seara şi dimineaţa facem rugăciuni pentru diregători şi împăraţi*». Mai departe liturgisitorul de la proscomidie pomeneşte pe ctitori (κτητόρων) şi pe binefăcătorii sfintei Biserici şi pe cei ce va voi din cei vii pe

1) Dumnezeeştile Liturgii, o. c., p. 62.—Daniel, Codex., Tom. IV, p. 333 n. VIII: Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὴν τρίτην προσφορὰν λέγει· τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 62—63.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 334.

3) In codicii liturgici: Goar, p. 101, n. 42 seqq. şi Veneţian 687, la a 9 părticică se pomenesc sfinţii Arsenie, Samson, Talaleu şi Trifon. Iar în codicii ruseşti, la această părticică se pomenesc învăţaţii ruşi: Petru, Alexie, Ioan şi Filip (mitropoliţi ai Moscvei), Nichita, Leontie (mitropoliţi ai Rostovului), precum şi alte nume.

4) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 334, n. IX, în loc de προσφορὰν, aci aflăm cuvântul σφραγίδα, şi numai în codicii Parisian şi Veneţian 687 găsim cuvântul προσφορὰν.

5) După pomenirea Regelui, în Liturgiarul românesc, urmează o prea frumoasă rugăciune pentru pacea lumei, călători, bolnavi, robi, închişi în temniţă, în exil, ş. a. Această rugăciune nu am aflat-o în codicii liturgici; dar în Liturgia Constituţiunilor apostolice din cartea VIII, c. 12, am găsit o frumoasă rugăciune pentru pomenirea acestor clase de credincioşi: „Jertfă îţi aducem ţie pentru poporul acesta.... pentru cei ce trăesc în feciorie", ş. a. Apoi în tratatul lui Hrisostom „Περὶ ἱερωσύνης" (lib. VI, c. IV), la Augustin epist. 107 către Vitaliu, iarăşi găsim îndemnări pentru a se face rugăciuni în folosul omenirei. (Autorul).

nume, scoţând pentru fie care părticele mici şi punându-le mai jos de sfântul agneţ [1]). Această aşezare a părticelelor sub sfântul agneţ, după tălcuirea lui Simeon Tesaloniceanul (cap. 65) însemnează umilinţa noastră faţă de Iisus şi sfânta Fecioara.

În urmă preotul luând şi a cincea prescură, scoate din ea părticele pentru ertarea păcatelor (ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν) celor din veac **adormiţi** (κεκοιμημένων [2]), întru dreapta credinţă, şi anume pentru ctitorii sfântului locaş, pentru arhierei, patriarhi, împăraţii ortodocşi, pentru cei acoperiţi de apă, ucişi de tâlhari, arşi de foc şi mâncaţi de fiare sălbatece. Se mai roagă pentru cei arşi de trăsnete, îngheţaţi de frig, sfârşiţi de întristare ori de bucurie, de ciumă, de foame, sete, de muşcături veninoase şi înghiţiţi de **şerpi** [3]). Şi pomeneşte şi pe alţi morţi pe cari voeşte, scoţând la fie care nume câte o părticică mică. Acestea se pun în rând cu acelea ale celor vii. Nu trece cu vederea de a pomeni şi pe arhiereul care l-a hirotonit [4]).

4. Pomenirea morţilor o aflăm în cultul Bisericii prin secolul al II-lea. Numele celor vii şi morţi erau înscrise în *pomelnicele* numite pe atunci **„diptice“** (δίπτυχα, δίς de 2 ori şi πτύσσω = îndoesc). Cuvântul «δίπτυχα» îl aflăm şi în Odisea lui **Omer** (v. 224), întrebuinţat pentru a arăta prin el o haină îndoită în două. Augustin (Contr. Faust. lib. XV c. 4) numeşte δίπτυχα cele două table ale Decalogului. Tablele din 3 lespezi scrise, se chemau de scriitorii vechi creştini τρίπτυχα; din 5

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 335: Εἶτα μνημονεύει (ὁ ἱερεὺς) καὶ ὧν ἔχει ζώντων κατ' ὄνομα καί οὕτως αἴρων τὰς μερίδας τίθησιν αὐτὰς ὑποκάτω. In codicii ruseşti aci se pomeneşte sfântul sinod, împăratul, soţia sa, fiii, fraţii şi toată casa domnitoare.

2) Biserica creştină a întrebuinţat pentru fiii ei încetaţi din viaţă, cuvântul κεκοιμημένος, iar nu νεκρός; căci cuvântul cel d'întâiu, însemnează adormit în speranţa învierei la înfricoşata judecată; iar νεκρός este cuvânt întrebuinţat de păgâni pentru morţii lor fără speranţa învierei.

3) Această frumoasă şi duioasă rugăciune din Liturgiarul românesc, lipseşte din Codicele lui Daniel, precum şi din alţi codici liturgici. Iar în Liturgia Constituţiunilor apostolice din Cartea VIII, c. 12, aflăm o rugăciune pentru aceşti adormiţi: patriarhi, prooroci, drepţi, apostoli, martiri, mărturisitori, episcopi, preoţi, diaconi, ipodiaconi, ş. a. Dar şi Tertulian în cartea sa „De coron. milit.“ c. III zice: „Daruri aducem pentru cei adormiţi la ziua morţei lor“. Apoi Ciril al Ierusalimului în catehesa V-a mistagogică mărturiseşte acestea: „Pomenim pe profeţi, patriarhi, apostoli“, ş. a. Asemenea şi Epifanie al Salaminei Ciprului (De Haeres. c. 53) afirmă: „Pomenim şi pe cei drepţi ca şi pe păcătoşi“.

4) Am văzut că din cele 5 prescuri se scot aceste părţi despărţite în 5 grupe: sfântul agneţ, părticica sfintei Fecioare, cele 9 cete, părticelele pentru cei vii şi în fine pentru cei morţi. Restul prescurilor se tae în bucăţele mici şi se împărţesc creştinilor la miruire sub numirea de **„anaforă“** (ἀναφορά ἀντίδωρον, ofrandă). Deci, acelor creştini cari nu sunt vrednici de a primi sfânta euharistie, li se dă anaforă. *„Această pâine sfinţită,* zice Simeon al Tesalonicului (cap. 100), ***fiind însemnată cu copia şi primind cuvinte sfinte, nu este împărtăşirea cu trupul Domnului, căci acesta este taină, iar anafora este numai dătătoare de sfinţenie şi dăruitoare de dumnezeescul dar, care se dă cu cuvintele cele de la proscomidie“***. O anumită rugăciune pentru sfinţirea anaforei nu există în Liturgiar şi în codici.

table πεντάπτυχα; cu multe table πολύπτυχα ş. m. d. În vechiul creştinism dipticele erau de fildeş, lemn, metal, papir şi alte materialuri potrivite stărei materiale a sfintelor locaşuri. Dar «diptice» se mai chemau şi multe daruri ale celor nobili făcute altor persoane.

Dipticele liturgice erau însă în Biserica veche nişte table, cetite de pe amvon de către diacon în timpul liturgiei, cu numele celor ce aduceau daruri, cu numele sfinţilor, ale martirilor, clericilor, botezaţilor, viilor şi morţilor. Pentru aceea dipticele se mai ziceau în orient: ἅγιαι δέλτοι sau ἱεραὶ δέλτοι, adică table sfinte [1]; sau: μυστικαὶ δέλτοι, μυστικὰ δίπτυχα, adică table mistice. Se mai chemau: ἐκκλησιαστικοὶ κατάλογοι, adică cataloage bisericeşti. În apus dipticele se ziceau: *libri anniversarii, ecclesiae matricula, liber viventium*, etc.

Origina dipticelor liturgice o aflăm în secolul II; iar Ciprian în secolul al III-lea vorbeşte de pomenirea morţilor ca de o datină străbună [2]). Despre diptice mai vorbesc: Dionisie în «Ierarhia eclesiastică», c. III; Teodoret al Cirului în cartea sa a V-a «Despre providenţă»; Codicele lui Iustinian, cartea I; Sinodul Constantinopolitan din anul 586, etc.

5. Acum să venim iarăşi la ritualul sfintei proscomidii. După pomenirile făcute şi aşezarea părticelelor pe sfântul disc în chipul arătat, diaconul luând cădelniţa (τὸ θυμιατήριον) cu tămâe într'însa, zice către preot: «Bine cuvintează, stăpâne, tămâea». Preotul: «Tămâe îţi aducem ţie, Hristoase». Diaconul: «Domnului să ne rugăm». Preotul tămâind steaua, o pune d'asupra sfintei pâini zicând cuvintele din evangelia lui Mateiu, cap. 2, vers 9: «Şi viind steaua a stătut d'asupra unde era pruncul» [3]). Steaua închipueşte acea stea minunată care a condus pe magi la Vitleem, ca să se închine pruncului Iisus [4]).

Apoi preotul tămâe acoperemântul cel d'întâiu (τὸ πρῶτον κάλυμα) şi acopere cu el sfânta pâine şi discul, zicând întregul psalm 92 (v. 1—7): «Domnul a împărăţit întru podoabă s'a îmbrăcat» [5]). Cu al doilea acoperemânt acopere sfântul potir zicând stihul 3 din capitolul 3 al cărţei profetului Avacum: «Acoperit-au cerurile bunătatea ta, Hristoase», modificat şi potrivit sfintelor daruri. Iar cu al treilea acoperemânt numit «aerul» (ὁ ἀὴρ), acopere cu el pe amândouă, adică discul şi potirul, zicând stihul 8 al psalmului 17: «Acopere-ne pe noi cu acoperemântul ari-

1) Evagriu, Hist. eccles., lib. IV, c. 38.—Vezi şi la Goar, Evhol., p. 123, n. 145, „τὰ δίπτυχα".
2) Cyprian. Epist. IX, către episcopii Numidiei.
3) Dumnezeeştile liturgii, op. cit., pag. 67.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 336.
4) Mat. 2, 9.
5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 336: Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν.

pilor tale» 1). Această din urmă acoperire, însemnează a tot puternicia Dumnezeirei lui Iisus Hristos 2).

Luând după aceea preotul cădelnița, tămâe proscomidia (θυμιᾷ τὴν πρόθεσιν), zicând de 3 ori: «Binecuvântat ești Dumnezeul nostru, care bine ai voit așa, mărire ție» 3). Cu această tămâere se amintește de miresmele aduse de magi pruncului Iisus 4). Apoi zice diaconul: «Totdeauna acum și pururea». Și închinându-se amândoui de 3 ori cu evlavie, diaconul zice: «Pentru sfânta punere înainte a cinstitelor daruri, Domnului să ne rugăm» 5). Iar preotul zice «rugăciunea punerei înainte» (τῆς προθέσεως 6): «Dumnezeule, Dumnezeul nostru». Cu această rugăciune împrumutată din liturgia sfântului **Iacov** (n. XVII), nu se aduc sfintele daruri ca sacrificiu deplin, ci numai se binecuvintează pentru lucrarea cea a tot sfântă a euharistiei 7).

Urmează apolisul (ἀπόλυσις 8), după care diaconul tămâează proscomidia și sfânta masă împrejur zicând troparul din Sâmbăta cea mare întocmit de Ioan Damascen: «În mormânt cu trupul» și psalmul 50 (τὸν πεντηκοστὸν ψαλμόν): «Miluește-mă Dumnezeule»; tămâiază apoi altarul și toată Biserica. După aceasta preotul și diaconul fac închinăciunile arătate în Liturgiar și apoi încep sfânta liturgie a celor **chemați**.

Când servește preotul fără diacon, cuvintele acestuia de la proscomidie și liturgie, nu le mai zice preotul, ci numai ecteniile. Tot așa și dacă vor servi mai mulți preoți împreună, lucrarea proscomidiei o face numai unul; iar ceilalți ce servesc nu zic nimic din ale proscomidiei 9).

În lucrarea proscomidică preotul pregătind elementele pentru sfânta taină euharistică, amintește multe profeții cu privire la activitatea mesianică a Mântuitorului nostru. Preotul se roagă pentru cei vii și pentru cei morți, iar cei de față să fie cu gând curat și cu evlavie.

După cum am văzut serviciul proscomidic s'a introdus în Biserică pentru pregătirea sfintelor daruri trebuincioase în euharistie. În secolele prime ale creștinismului, proscomidia era simplă și nu avea bogăția formelor și a simbolismelor. Atunci pâinea se alegea și să tăea pentru a o avea gata la

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 337: Καὶ ὁ ἱερεὺς θυμιῶν τὸ κάλυμα ἤτοι τὸν ἀέρα, καὶ σκεπάζει ἀμφότερα λέγων. Σκέπασον ἡμᾶς.

2) Goar, Evholog., op. cit., pag. 105, n. 51.

3) In Codicele Parisian aci cetim: Ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ τὴν πρόθεσιν, τὰ ἅγια καὶ τὴν τράπεζαν κύκλῳ λέγων· θυμίαμά σοι προσφέρομεν κ. τ. λ.

4) Mat. 2, 11.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 337: Ἐπὶ τῇ προθέσει τῶν τιμίων δώρων. Τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

6) In codicele Crypto-Ferrata în loc de cuvântul προθέσεως (a punerei înainte) aflăm cuvântul τῆς καλύψεως (a acoperirei).

7) Goar, op. c., p. 105, n. 52.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 338.

9) Daniel, Codex, T. IV, p. 339. Vezi și Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 70.

timpul sfinţirei; vinul se turna în pahar şi se amesteca cu apă. Steaua şi acoperemintele se puneau d'asupra darurilor pentru a fi neatinse de vietăţi necurate. Abia mai târziu prin secolul al VI a dat Biserica o mare întindere proscomidiei, îmbogăţind-o cu rugăciuni potrivite acestei lucrări [1]).

Biserica latină nu a păstrat nimic din serviciul proscomidiei. Cu toate acestea era şi acolo în vechime acest serviciu, după cum ne îndreptăţesc a crede nişte obiceiuri ca acestea: preotul înainte de începerea liturgiei trage linii pe pâinea ce are a se sfinţi şi acopere potirul cu un acoperământ de şi nu a pus în lăuntru vin şi apă.

Biserica anglicană ca şi ceilalţi protestanţi nu au nimic din proscomidie.

ARTICOLUL II

LITURGHILE SFINŢILOR PARINŢI VASILIE CEL MARE (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου) ŞI IOAN HRISOSTOM (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) CU EXPLICAŢIUNI ŞI CERCETARI ŞTIINŢIFICE ASUPRA LOR.

---

§ 52.

Liturgia celor „chemaţi" (*Λειτουργία τῶν κατηχουμένων* s. *προαναφορική*).

Am luat de odată în studiere liturgia sfântului Vasilie cel Mare şi pe aceea a sfântului Ioan Hrisostom, pentru că după cum ştim, aceasta din urmă este prescurtată din aceea a sfântului Vasilie, având şi multe rugăciuni compuse de autor. De aceea, asemănarea dintre aceste două liturgii, este aceea ce se găseşte între maică şi fiica ei, de şi fie care din aceste două persoane îşi are fiinţa sa proprie [2]). În studierea acestor două liturgii, voiu lua în de aproape privire pe aceea a sfântului Hrisostom, ca cea mai cunoscută şi săvârşită în cea mai mare parte a anului; iar la locurile cuvenite, voiu arăta şi deosebirile dintre ea şi aceea a Marelui Vasilie.

1) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Liturgii ale Bis. ort., op. c., p. 106.

2) Despre autenticitatea liturgiilor sfinţilor Părinţi Vasilie şi Ioan, ceteşte la pag. 39 (n. 5) şi 41 (n. 8), Tom. I Tez. Liturg.

Liturgia catehumenilor, din aceste două liturgii, se aseamănă întru atât, în cât ea este *una şi aceeaşi* la sfântul Ioan şi Vasilie; iar în liturgia credincioşilor, forma este tot neschimbată, afară de unele rugăciuni mai lungi şi mai bogate în aceea a Marelui Vasilie.

1. Liturgia celor **„chemaţi“** adică a **„catehumenilor“** se începe cu binecuvântarea sfintei Treimi şi se fineşte cu ectenia «câţi sunteţi chemaţi eşiţi». Se cheamă a «catehumenilor» *a*

Sfântul Vasilie cel Mare autorul liturgiei ce poartă numele său.

doua parte a liturgiei, pentru că în vechime la săvârşirea ei, aveau îngăduiala să asculte catehumenii, precum şi ereticii, Iudeii şi păgânii. Biserica ca o maică duioasă, a purtat grijă nu numai de mântuirea fiilor ei, dar şi de a celor ce au dorit să intre în baia botezului.

Grija ei pentru aceşti din urmă a fost aşa de mare, în cât le-a îngăduit să asculte o însemnată parte a liturgiei, numită

până astăzi a «catehumenilor». Conţinutul ei este instructiv prin cântarea imnelor şi rostirea predicei.

Această liturgie a celor «chemaţi», are următorul cuprins: Diaconul eşind în mijlocul Bisericii şi stând cu faţa spre răsărit zice cu voce tare: «Binecuvintează, Stăpâne». Preotul fiind înaintea sfintei mese, ea evangelia cu amândouă mâinile şi face cu ea semnul crucei zicând: «Binecuvântată este împărăţia a Tatălui şi a Fiului şi a sfântului Duh» [1]). Diaconul apoi zice ectenia cea mare «Cu pace Domnului să ne rugăm» (ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν [2]). In această ectenie se fac rugăciuni pentru mântuirea sufletelor, înflorirea Bisericii, pentru episcopul eparhiot şi pentru Regele ţărei [3]). Mai departe se fac rugăciuni în aceeaşi ectenie pentru întocmirea aerului (ca şi în liturgia sf. Iacov n. 22), roadele pământului, pentru cei ce umblă pe ape şi călătoresc, pentru cei bolnavi, etc. La fie care din aceste rugăciuni, psalţii ori horul răspund: «Doamne milueşte» (κύριε ἐλέησον [4]). Cuprinsul acestei ectenii îl aflăm şi în liturgia clementină (n. 8) şi în aceea a sf. Iacov (n. 22 [5]).

Zicându-se ecfonisul ecteniei, se cântă pentru întâiul antifon (πρῶτον ἀντίφωνον), de cântăreţi (παρὰ τῶν ψαλτῶν), psalmul 102 «Binecuvintează suflete al meu pe Domnul» [6]). Iar preotul ceteşte în taină (μυστικῶς) rugăciunea antifonului întâiu «Doamne Dumnezeul nostru a cărui stăpânire (κύριε, ὁ θεός ἡμῶν, οὗ τὸ κράτος [7]). Diaconul trece înaintea icoanei lui Hristos, cu orariul în 3 degete (τρισὶ δακτύλοις) ale mâinei drepte; apoi după cântarea antifonului, diaconul fiind înaintea sfintelor uşi, zice ectenia cea mică [8]). Şi se cântă de psalţi după aceea, pentru al doilea antifon (τὸ β'. ἀντίφωνον), psalmul 145 «Laudă suflete al meu pe Domnul» [9]). Preotul în timpul acesta ceteşte în taină rugăciunea antifonului al doilea «Doamne, Dumnezeul nostru, mântueşte poporul tău» (Κύριε, ὁ θεός ἡμῶν, σῶσον τὸν λαόν σου [10]). Aceşti doui psalmi cari se cântă în chipul antifoanelor, adică

1) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 71. – Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 340: Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, κ. τ. λ.

2) Goar, Evholog. 106 n. 61 şi 62.

3) Daniel, Codex, Tom. IV n. XIV, p. 340–341.

4) Inţelesul cuvintelor „Doamne milueşte" să se vadă la pag. 542, lit. f. Tom. II Tez. Liturg.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 55–57 şi p. 102.

6) Psalmul 102: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה; în textul ebraic poartă numărul 103; el se începe ca şi psalmul 103 (104).

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 341 şi 422.

8) Ectenia sună astfel: „Iară şi iară" (ἔτι καὶ ἔτι)... χόρος. κύριε ἐλέησον. διάκονοσ. „Apără mântueşte"... „Pe prea sfânta"... χόρος. σοὶ, κύριε. κ, τ. λ. Conf. Codex Crypto-Ferratus cap. XVI.

9) In textul ebraic, acest psalm poartă numărul 146; el se începe aşa: הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה

10) Dumnezeeştile Liturgii, op. c.. p. 73. – Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 342 şi 422.

stihuri în două horuri [1]), se numesc «psalmi tipici» (τὰ τυπικὰ), nu numai pentru că ei închipuesc întruparea lui Hristos, dar şi pentru motivul că ei împreună cu fericirile, sunt partea cea mai însemnată a Tipicei (obedniţei), adică a acelei serviri aşezată de Biserică ca să o cetească pustnicii în locul liturgiei [2]). Aceştia vieţueau în peşteri şi pustietăţi departe de mânăstiri şi nu puteau să ea parte la ascultarea serviciului liturgic [3]).

2. Indată după psalmul 145 se cântă imnul «Unule născut Fiule şi Cuvântul lui Dumnezeu, cela ce eşti fără de moarte» [4]). Impăratul **Iustinian** (527—565) după mărturia diaconului Pavel, autorul biografiei monarhului a **compus** şi a orânduit în anul al VIII-lea al împărăţiei sale (an. 535), să se cânte la liturgie în Biserica sfânta Sofia cea zidită de dânsul, imnul «Unule născut»; de atunci s'a răspândit această cântare în toată Biserica ortodoxă, şi se cântă până în ziua de astăzi. Aşa dar, în secolul al VI-lea era în întrebuinţare imnul lui Iustinian în Biserica orientală, ca printr'însul să se combată erezia lui **Nestorie** († 440), care învăţa pe la începutul secolului al V-lea, că sfânta Fecioară nu este născătoare de Dumnezeu adică «Θεοτόκος», ci născătoare de Hristos adică «Χριστοτόκος», ca şi când ar fi născut un om, iar nu Dumnezeu-om. Pentru aceea sinodul al III-lea ecumenic, ţinut în anul 431 la Efes, a dat anatemei pe Nestorie şi pe ai lui părtaşi. Autenticitatea imnului «Unul născut» o afirmă şi scriitorii Cedren, un călugăr grec din secolul XI [5]), Filara (Phyllaras) Atenianul, un învăţăt grec († 1673 [6]), etc. Finindu-se imnul, diaconul zice iarăşi ectenia cea mică [7]).

După psalmii tipici, vine la rând al treilea antifon, pen-

---

1) Inţelesul cuvântului „antifon" să se vadă la pag. 508 n. 3, Tom. II Tez. Liturg.

2) Liturgiile mai vechi de cât aceea a lui Hrisostom s. e. clementină, a sf. Iacov şi Marcu, se începeau cu multe cetiri din V. Testament. Hrisostom se plânge că poporul nu le ascultă; pentru aceea ele s'au înlăturat, rămânând numai psalmii 102, 145 şi stihuri la sărbătorile mari. (Autorul).

3) In zilele de sărbători, în locul psalmilor tipici 102 şi 145, se cântă **antifoane** sau stihuri alese din psalmii 91 (stih, 2, 3, 15), 92 (st. 1, 2, 5) şi 94 (st. 1—5), şi se unesc cu rugăciuni către Mântuitorul, d. e. „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mântuitorule, mântueşte-ne pe noi".

4) Textul grecesc al cântărei „Unule născut" e următorul: „Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχον, καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθείς τε, Χριστὲ ὁ Θεὸς, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἷ ὢν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς". In unii codici liturgici, este conjucţia καὶ între cuvintele ὑπαρχων şi καταδεξάμενος.

5) Goar, op. c., p. 108, n. 70, reproduce cele zise de Cedren: Ἀνεκαίνισεν (Iustinianus) ἐκ θεμελίων τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν... καὶ τροπάριον... ὁ μονογενὴς υἱός.

6) Goar, op. c., p. 108, n. 70, reproduce cele zise de Filara în cartea sa Χριστιανικὴ διδασκαλία: Τοῦτο τὸ τροπάριον ἔκαμεν ὁ βασιλεύς ὁ Ἰουστινιανός. Conf. Rompote, Λειτουργικὴ, op. c., p. 177.

7) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 73.

tru că după cum zice Simeon al Tesalonicului, numărul lor trebue să fie 3, în chipul şi preamărirea sfintei Treimi [1]). În locul antifonului al treilea, se cântă în zilele de Duminici şi în unele sărbători **„fericirile“** (μακαρισμοί, beatudines), adică acele învăţături ale Domnului, rostite de el pe munte; ele se află în evangelia lui Mateiu (cap. V v. 3—12). După psalmii tipici ai Vechiului Testament, urmează noua doctrină a Mântuitorului nostru, adică fericirile, presărate ca stihuri printre imnele întitulate «La fericiri». În imne se cântă patimile Domnului şi răscumpărarea omului; iar stihurile în număr de 9 se zic «fericiri», pentru că prin ele se fericesc cei săraci, cei ce plâng, cei blânzi, cei flămânzi, milostivi, curaţi cu inima, făcători de pace, prigoniţi, ocărâţi pentru dreptate şi se termină cu bucuria acestora şi răsplata lor cerească. In aceste 9 stihuri sunt zugrăvite cu colori frumoase cele 9 virtuţi evangelice [2]).

3. În timpul cântărei fericirilor sau a antifonului, preotul ceteşte în taină rugăciunea antifonului al treilea: «Cela ce ai dăruit nouă aceste rugăciuni obşteşti şi împreună glăsuitoare» (Ὁ τὰς κοινὰς ταύτας καὶ συμφώνους ἡμῖν χαρισάμενος προσευχὰς [3]). Iar când cântă psalţii «Mărirea» de la fericiri, preotul şi diaconul închinându-se înaintea sfintei mese fac *«intrarea cea mică»* (ποιοῦσι τὴν μικρὰν εἴσοδον) cu evangelia, în chipul următor: preotul ea de pe sfânta masă evangelia şi o dă diaconului [4]). Încungiurând amândoui sfânta masă, es din altar pe uşa de la meaza noapte, mergând înaintea lor paraeclesiarhii cu lumânări aprinse, simbolul luminei evangelice [5]). Venind în mijlocul naosului, diaconul zice încet: «Domnului să ne rugăm»; iar preotul rosteşte

---

1) Simeon Tesaloniceanul, op. c., cap. 348, p. 227.

2) Sf. Grigorie de **Nissa** a scris 8 omilii „despre fericiri“ (τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου Νύσσης εἰς τοὺς μακαρισμοῦς), în care tâlcueşte foarte bine fericirile rostite de Domnul în predica de pe munte. In prima omilie cetim aceste tipice cuvinte îndreptate de sf. Grigorie omului mândru, când explică stihul: *„Fericiţi cei săraci cu duhul că acelora este împărăţia cerurilor“*. „Eu voesc să te arăt pe tine însuţi ca într'o oglindă, zice sfântul Părinte. Nu ai cugetat tu în cimitire la tainele fericirei noastre? Nu ai văzut cum stau acolo **oasele** grămădite unele asupra altora, cum căpăţinele despuiate de carne ne deşteaptă frica, cu gropile cele adânci cari sunt acum în locul ochilor de odinioară? Nu ai cugetat la acele urme fără de chip ale gurei, la acele mădulare sfărâmate şi rupte? Iată-ţi icoana ta cea adevărată. Caută şi află aci floarea tinereţei, feţele sulimenite, buzele surâzătoare, ochii luminoşi din cari isvorau mândria şi despreţul, părul încreţit căzut peste umere... Toate acestea s'au trecut ca un vis“.

În acest chip vorbeşte şi Neagoe Basarab fiului său Teodosie, în „Invăţăturile sale“, Bucureşti, 1843, p. 138. Fericirile sunt explicate şi în Confesiunea ortodoxă, Partea II-a.

3) Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 74.—Daniel, Codex, Tom. IV. p. 343 şi 422.

4) Intrarea cea mică, cu *evangelia*, şi cea mare, cu *darurile*, a fost luată de la ortodocşi, şi trecută şi în liturgiile orientale eretice *monofizite* şi *nestoriene*, însă într'o formă schimbată. Aceşti eretici au mai luat de la ortodocşi şi cuvintele instituirei, ale chemărei sf. Spirit, şi altele multe, pe cari le-au modificat după învăţăturile lor. (Autorul).

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 343: Προπορευομένων αὐτῶν λαμπάδων,

în taină rugăciunea intrărei: «Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru» (Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν [1]). Diaconul apoi dă preotului evangelia să o sărute, închipuindu-se cu aceasta dragostea către învățăturile din această carte. Finind cântăreții cele ce se cuvin, diaconul merge până la ușile împărătești și aci ridicând evangelia, zice cu voce tare (λέγει μεγαλοφώνως): «Înțelepciune, drepți» (Σοφία, ὀρθοὶ [2]), și intră în altar pe ușa din mijloc și pune evangelia pe sfânta masă [3]).

Preotul închinându-se intră și dânsul pe urma diaconului, iar psalții cântă «Veniți să ne închinăm» (Δεῦτε προσκυνήσωμεν) și troparele cu pilde vii din activitatea Mântuitorului și a sfinților săi, după care urmează cântarea condacelor [4]). Deschiderea ușilor împărătești la intrarea cu evangelia în altar, însemnează deschiderea împărăției cerești celor ce îndeplinesc cu credință învățăturile din sfânta carte.

Această intrare ne aduce aminte de timpurile vechi creștine; atunci, după cum știm, erau două cămări numite παστοφόρια și adică una în partea de meaza noapte a sfântului altar, zisă πρόθεσις, iar alta în partea de miaza zi numită σκευοφυλάκιον sau διακονικόν [5]). În cămara cea d'întâi se țineau prinoasele aduse de creștini; în cea de a doua se păstrau odoarele bisericești [6]). La săvârșirea sfintei liturgii, când venea timpul cetirei sfintei evangelii, diaconul aducea această carte din schevofilachion în fața poporului, pentru a se ceti bucăți dintr'însa. Cu timpul a rămas această formulă înscrisă în cărțile liturgice și se face și astăzi tot așa. Sfântul German zice că «intrarea cu evangelia însemnează venirea Fiului lui Dumnezeu și intrarea lui în această lume [7]).

4. Finindu-se cântarea troparelor și a condacelor, diaconul zice cu glas: «Domnului să ne rugăm», și apoi către preot încet: «Bine cuvintează, Stăpâne, timpul cântărei celei întreit sfinte» (τὸν καιρὸν τοῦ τρισαγίου). Iar preotul răspunde cu voce tare: «Că sfânt ești Dumnezeul nostru, și ție mărire înălțăm, Tatălui și Fiului și sfântului Duh, acum și pururea» [8]). Apoi diaconul venind aproape de sfintele uși, zice de 3 ori: «Doamne mântuește pe cei binecredincioși» (Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς). Psalții

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV p. 344.

2) Ințelesul cuvintelor „Ințelepciune, drepți", să se cetească la pag. 129 nota 3 și 5, Tom. III Tez. Liturg.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 344: Καὶ ὁ μὲν διάκονος ἀποτίθησι τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ·

4) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 75.

5) Conf. Constit. Apost. lib. II c. 75.

6) Conf. pag. 142 Tom. II, și nota 2, pag. 164, Tom. III Tez. Liturg.

7) Sf. German în Evhol. lui Goar, p. 108, n. 74: Ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου ἐμφαίνει τὴν παρουσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

8) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 344, acest ecfonis este scurt: Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, καὶ νῦν, καὶ ἀεί.

răspund cântând solemn de 3 ori cuvintele diaconului. Apoi acesta fineşte: «Şi ne auzi pe noi» (καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν). Psalţii cântă şi ei cuvintele zise de diacon [1]). După aceasta diaconul întorcându-se către popor zice: «Şi în vecii vecilor» (καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων). Psalţii răspund «amin», apoi încep să cânte **„Trisagiul"** (τρὴς ἅγιος) adică «Sfinte Dumnezeule» (ἅγιος ὁ θεὸς). La solemnităţi, cântă Trisagiul şi preoţii din altar alternativ cu psalţii.

Imnul acesta a fost compus în secolul al V-lea de Proclu patriarhul Constantinopolului († 447) şi întrodus atunci în cult în contra ereziei monofizite [2]). La sărbătorile mari, în loc de «Sfinte Dumnezeule», se cântă imnul «Câţi în Hristos v'aţi botezat, în Hristos v'aţi şi îmbrăcat, aliluia». El e luat din epistola către Romani cap. VI, st. 3 şi din epistola către Galateni cap. III, st. 27 [3]). În timpurile vechi creştine, se cântau aceste cuvinte în acele zile mari, în al căror ajun se botezau catehumenii. Acestora aşa dar, se îndrepta această cântare aducându-li-se aminte, că în Hristos s'au botezat, într'însul s'au îmbrăcat, lăudat fie Domnul.

În timpul cântărei «Sfinte Dumnezeule», preotul ceteşte în taină rugăciunea «Dumnezeule cel sfânt, carele întru sfinţi te odihneşti» (ὁ θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαβόμενος [4]). Preotul şi diaconul zic şi dânşii în taină «Sfinte Dumnezeule» de 3 ori, şi cele ce se cuvin după rânduială. Se face apoi de preot binecuvântarea scaunului de sus (ὑπέρθρονος, θρόνος ὑψιλός, σύνθρονος) din sfântul altar, căci lângă el, şi anume în partea de miaza-zi, trebue să stea preotul în timpul cetirei apostolului [5]); iar în alte părţi, preotul stă chiar în scaunul său, mai jos de al episcopului [6]).

5. Acum înainte de cetirea pericopei din apostol, se zic nişte formule întroducătoare, scurte, dar pline de înţeles. Diaconul vine adică înaintea sfintelor uşi şi aci deşteaptă pe credincioşi cu cuvintele: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν). Preotul:

1) Se obişnueşte la solemnităţi mari, să se cânte şi în altar de preoţi „Doamne mântueşte" alternativ cu psalţii; iar cuvintele: „Şi ne auzi pe noi" le cântă preoţii.

2) Origina Trisagiului şi istoria lui, să se vadă la pag. 549, Tom. II, Tez. Liturg.

3) La solemnităţi, se cântă şi în altar de preoţi „Câţi în Hristos v'aţi botezat" alternativ cu psalţii. Tot aşa şi Trisagiul.

4) Daniel, Codex, Tom IV, pag. 345: Rugăciunea aceasta aflată şi în liturgia sf. Marcu (n. 10), cum şi cântarea Trisagiului zisă şi în liturgia sf. Iacov (n. 9) şi în aceea a sf. Marcu (n. 5), sunt introduse în liturgiile sfinţilor Vasilie şi Ioan prin jumătatea I-a a secolului al V-lea.

5) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 77. Vezi cuvântul „σύνθρονος" p. 135 şi 136 T. II Tez. Lit.—Goar, p. 110.

6) Mergerea la scaunul cel de sus, ori şederea preotului în scaunul său, ne aduce aminte de începutul Bisericei, când proistosul şedea în „scaunul înalt", sau „cel de sus" pe timpul cetirei sfintelor Scripturi, ca să vegheze purtarea creştinilor şi să păzească tăcerea. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., p. 114.

«Pace tuturor» [1]). Cu acestea se îndeamnă poporul să ea aminte la cele ce se vor ceti, cu acea pace dulce și dătătoare de fericire [2]). Cetețul zice prochimenul luat din psalmii Vechiului Testament [3]), după care diaconul urmează: «Cu înțelepciune» (Σοφία), adică cele ce se vor ceti să fie înțelese cu spiritul înțelepciunei. Cetețul vestește titlul pericopei **apostolului** zicând s. e. «Din cartea cea către Galateni a sfântului apostol (cutare), cetire». Diaconul iarăși cheamă pe credincioși la atențiune cu cuvintele: «Să luăm aminte», adică poporul să asculte acum cu încordare, cele ce se cetesc din scrierile apostolilor vestitori ai adevărului în lume [4]). Pericopa se cetește cu evlavie, cu voce liniștită și cu înțeles [5]).

Sfârșindu-se această cetire, preotul zice: «Pace ție» (εἰρήνη σοι); va să zică, liturgisitorul dorește cetețului pacea sufletească, ca cea mai bună răsplată pentru osteneala cu care lucrează în casa Domnului. Cetețul răspunde și el: «Și duhului tău», adică și preotul să aibă aceeași pace; iar psalții laudă pe Domnul cu cuvântul «Aliluia» (Ἀλληλούϊα [6]). Când se cântă cuvântul «Aliluia», diaconul tămâiază altarul, Biserica și pe popor, iar preotul cetește rugăciunea dinaintea evangeliei: «Strălucește în inimile noastre, iubitorule de oameni, Stăpâne» [7]), mijlocind înaintea lui Dumnezeu, ca să se deschidă ochii gândului nostru spre înțelegerea evangeliei. Apoi încep formulele solemne, premergătoare cetirei sfintelor învățături ale Domnului.

Diaconul cere binecuvântarea preotului ca să cetească **evangelia** zicând: «Binecuvintează, Stăpâne, pe bine vestitorul sfântului apostol și evangelist Mateiu» (ori alt evangelist [8]). Preotul: «Dumnezeu, pentru rugăciunile sfântului, măritului, întru tot lăudatului apostol și evangelist (cutare), să-ți dea ție cuvânt» (ῥῆμα [9]). Și diaconul ese cu sfânta evangelie prin ușile împărătești, precedat de 2 sfeșnice cu lumini aprinse (λαμπάδων), simbolul luminei spirituale din evangelie, și se sue pe amvon ori se oprește în mijlocul Bisericei ca să cetească din sfânta carte [10]). Cum că și în secolul al V-lea se aprindeau luminile la cetirea evangeliei, despre aceasta ne încredințează fericitul Ieronim

1) Origina cuvintelor „Pace tuturor", „Pace ție", cum și înțelesul lor, să se vadă la pag. 542, litera *d*, Tom. II, Tez. Lit.

2) Cf. Ps. 34,27. Proverb. 16,7. Mat. 11,29. Luca 24,36. Rom. 1,7. I Cor. 1,3.

3) Vezi însemnarea cuvântului „Prochimen" la p. 509, n. 3 Tom. II, Tez. Lit.

4) Sf. German. Μυστικὴ Θεωρία: Μετὰ δὲ τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἀναγινώσκεται βιβλίον ἀποστολικόν. In Bingham. Orig. s. antiq. Tom. VI, pag. 41.

5) Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 346.

6) Etimologia și înțelesul cuvântului „Aliluia" să se vadă la pag. 547, Tom. II, Tez. Liturg.

7) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 77.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV. p. 346: Ἔλλαμψον ταῖς καρδίαις ἡμῶν φιλάνθρωπε, δέσποτα.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 347: Εὐλόγησον, δέσποτα.

9) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 347: Ὁ θεὸς διὰ πρεσβειῶν... καὶ εὐαγγελιστοῦ (τοῦδε).

10) In **România**, diaconul ese mai de timpuriu cu evangelia din altar. (Autorul).

(† 420 [1]). Se alege un loc mai înalt ori mai deosebit pentru această cetire, ca să audă şi să înţeleagă tot poporul cuvântul lui Dumnezeu.

Preotul stând în altar înaintea sfintei mese cu faţa spre apus zice: «Cu înţelepciune, drepţi [2]), să ascultăm sfânta evangelie, pace tuturor». Drepţi, ori în genuchi, să ascultăm sfânta evangelie şi cu capul plecat, iar nu şezând în nepăsare. Psalţii ori horul răspund preotului: «Şi duhului tău». Diaconul: «Din sfânta evangelie a lui (cutare), cetire». Psalţii: «Mărire ţie Doamne, mărire ţie». Şi ceteşte diaconul evangelia cu evlavie adâncă, cu umilinţă şi cu înţeles; glasul său va fi lin, dulce şi fără prea multe întinderi de voce [3]). Cu toate acestea, cetirea pericopei din apostol şi evangelie, păstrată prin tradiţia bisericească este *unisonă* iar *nu declamativă.*

Simeon al Tesalonicului arată că se ceteşte întâiu apostolul şi apoi evangelia, pentru că mai întâiu s'au întărit apostolii prin învăţăturile Domnului şi pogorârea sfântului Spirit, şi apoi au predicat evangelia [4]). După ce sfârşeşte diaconul cetirea evangeliei, preotul se îndreptează către dânsul cu cuvintele: «Pace ţie celui ce bine vesteşti» [5]); iar cetetului ce zice apostolul, îi spune numai «Pace ţie», spre a-i arăta că e mai mic de cât diaconul. Psalţii cântă «Mărire ţie Doamne, mărire ţie», pentru sfintele învăţături cetite de diacon în evangelie. Sf. Sofronie al Ierusalimului († 638), zice că în timpul său, ca şi astăzi, se da evangelia spre **sărutare** tuturor, după cetirea ei. Venind apoi diaconul până la sfintele uşi (ἕως τῶν ἁγίων θυρῶν), dă evangelia în mâna preotului.

6. In Biserica veche, după cetirea evangeliei, se rostea **cuvântarea bisericească**, ca să o audă catehumenii şi credincioşii: aceea să se instruiască, iar aceştia să se lumineze. Canonul 19 al sinodului din Laodicea învaţă că «se cuvine ca după cuvântarea episcopului, să se facă şi rugăciunea celor ce se catehisesc». Când cuvântau retori mari bisericeşti, venea multă lume ca să asculte predicele lor şi apoi eşea îndată din Biserică. De aceea sf. Ioan Hrisostom (Hom. III, în epist. II, către Tesalon.)

---

1) Ieron. Contra Vigilant. c. 8: Per totas orientes ecclesias, quando legendum est evangelium, accenduntur **luminaria** jam sole rutilante, non utique ad fugiendas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum.

2) Să se vadă înţelesul cuvintelor „Inţelepciune, drepţi" la pag. 129, nota 1 şi 2 Tom. III Tez. Lit. Unii scriitori cred că creştinii cei vechi ascultau liturgia în genuchi, şi numai evangelia o ascultau stând drepţi în picioare. Vezi şi Evol. lui Goar, p. 111 n. 99.

3) Pericopele (περικοπὴ) evangeliei şi ale apostolului s'au fixat din primele secole ale Bisericei. Despre rânduirea lor pe la sărbători, vorbeşte Ioan Hrisostom (Homil. 7 ad popul. Antioch.). Negreşit că pericopele s'au mărunţit cu trecerea treptată a timpului, lucrând la aceasta, sf. Sava, Ioan Damascen, Studiţii ş. a. Vezi şi „Evangeliarul" cu „Apostolul" pag. 382—386, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Conf. Simeon al Tesalonicului, op. c., p. 260.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 347: Εἰρήνη σοι τῷ εὐαγγελιζομένῳ.

şi fericitul Ieronim (Hom. în epist. către Galat.), se plângeau în contra obiceiului celor ce părăseau casa Domnului după rostirea predicei. Pentru aceea, din secolul al VI-lea încoace, se luă hotărîrea ca predica să se ţină după liturgia credincioşilor, mai ales că de atunci încetă şi instituţia catehumenilor şi începură a fi înlocuite omiliile legate de evangelii, cu predicile în înţelesul strâns al cuvântului [1]). Totuşi şi astăzi se rostesc cuvântări după evangelia liturgiei, când se găseşte aceasta de cuviinţă [2]).

Apoi diaconul merge în mijlocul Bisericei şi rosteşte o bogăţie de ectenii începând cu ectenia «*îndoită*» sau «*stăruitoare*» (ἱκεσία) în chipul următor: «Să zicem toţi (εἴπωμεν πάντες) din tot sufletul» [3]). Psalţii răspund: «Doamne miluește». Această ectenie se zice şi la vesperă (vecernie) după cântarea prochimenului [4]).

Şi se fac rugăciuni în ectenie pentru episcopul eparhiot, pentru Regele ţărei, pentru preoţi, ieromonahi, pentru cei ce aduc daruri, ş. a. Ideile din această ectenie sunt luate din liturgia sf. Iacov (n. 22). În timpul acestei ectenii, preotul ceteşte «rugăciunea cererei stăruitoare» : Doamne Dumnezeul nostru». Iar de va fi pomenire pentru cei **adormiţi** în Domnul, se zice de diacon şi ectenia aceasta : «Milueşte-ne pe noi Dumnezeule», după care rosteşte şi preotul rugăciunea de ertare a celor adormiţi : «Dumnezeul duhurilor» [5]). Rugăciunile pentru cei morţi sunt şi în liturgia Constituţiunilor apostolice (n. 12). Apoi preotul rosteşte rugăciunea pentru cei chemaţi : «Doamne Dumnezeul nostru, cela ce întru cele înalte locueşti», şi desface sfântul antimis [6]) ; iar diaconul urmează cu ectenia : «Rugaţi-vă cei chemaţi (οἱ κατηχούμενοι) Domnului», şi face îndemnarea : «Cei credincioşi (οἱ πιστοὶ) pentru cei chemaţi să ne rugăm» [7]), intonând cuvintele tipice: «*câţi sunteţi chemaţi,* **eşiţi**" (ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε), împrumutate din liturgia Constituţiunilor apostolice (n. 5 [8]). La auzirea acestor cuvinte, catehumenii eşeau din Biserică în vechime şi se începea îndată liturgia credincioşilor. De şi astăzi nu mai avem catehumeni în casa Domnului, totuşi sunt între credincioşi oameni mult mai păcătoşi de cât ca-

---

1) Vezi „Cuvântările bisericeşti", p. 573—579, Tom. II, Tez. Lit.

2) Şi eu am ţinut cuvântări în Biserică după evangelia liturgiei, când am găsit acest timp mai potrivit pentru a învăţa poporul. (Autorul).

3) Ectenia „Se zicem toţi", este luată din Liturgia sf. Iacov (n. 12).

4) Vezi ectenia „îndoită" la pag. 130, Tom. III, Tez. Liturg.

5) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 348, lipseşte ectenia şi rugăciunea pentru cei morţi.

6) Vezi cuvântul „Antimis" la pag. 443, n. 5, Tom. II, Tez. Lit. Conf. Goar, p. 112, n. 103.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 348: Εὔξασθε οἱ κατηχούμενοι τῷ κυρίῳ. οἱ πιστοὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Conf. Goar., op. c., p. 112, n. 102.

8) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 82. Conf. Daniel, Tom. IV, p. 349: Καὶ ὁ διάκονος. Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (Liturg. Clem. n. 5) μήτις τῶν κατηχουμένων (Liturg. Clem. n. 11. Liturg. sf. Iac. n. 16).

tehumenii cei vechi. Biserica a păstrat cuvintele: «Câţi sunteţi chemaţi eşiţi», pentru ca toţi cei nevrednici cu cuvântul şi cu fapta, să iasă din Biserică la auzirea acestor cuvinte [1]).

Aşa se finea liturgia catehumenilor în primele secole creştine; ea se cetea cu voce **tare** pe amvonul din mijlocul naosului, ca să o audă catehumenii cari şedeau în pronaos [2]).

Biserica latină are şi ea Liturgia catehumenilor însă cu mari schimbări. Ea nu a păstrat de cât un antifon; a înlocuit ecteniile cu cuvintele: «Kyrie eleison» (Doamne milueşte). Trisagiul «sfinte Dumnezeule» este înlocuit cu «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu». Apoi ceteşte apostolul, evangelia şi simbolul necean cu adaosul «filioque». A înlăturat tot ce stă în legătură cu catehumenii.

Biserica anglicană în loc de Liturgia catehumenilor are aceste rândueli: ceteşte rugăciunea domnească urmată de o chemare a sfântului Spirit, apoi cele 10 porunci, o rugăciune pentru capul statului, apostolul, evangelia şi simbolul cu adaosul «filioque».

Luteranii şi **Calvinii** nu au nimic din Liturgia catehumenilor.

§ 53.

Liturgia „credincioşilor" (Λειτουργία τῶν πιστῶν s. ἀναφορά) până la simbolul credinţei.

Am împărţit liturgia credincioşilor în 3 ramuri, după cele 3 acte principale ce se desfăşură într'însa: *a)* liturgia credincioşilor până la simbolul credinţei, în care se face *aducerea sfintelor daruri* pe sfânta masă; *b)* liturgia credincioşilor de la simbolul credinţei şi până la rugăciunea domnească, în care se săvârşeşte *prefacerea* sfintelor daruri în corpul şi sângele Domnului; şi *c)* liturgia credincioşilor de la rugăciunea domnească şi până la fine, în care se face *împărtăşirea* sfinţiţilor servitori şi a poporului cu corpul şi sângele Domnului.

1. *A treea şi ultima parte a liturgiei*, este aceea a «credincioşilor»; ea se începe cu cuvintele din ectenie: «Câţi suntem credincioşi (ὅσοι πιστοὶ), iară şi iară cu pace Domnului să ne rugăm», şi se încheie cu apolisul preotului de la sfârşit. Se zice

1) Muravieff-Muralt (în Codex Danieli, Tom. IV, p. 399): Vielleicht fragst Du: Wozu dieser Gebrauch jetzt, da es gar keine Classe solcher zur Taufe sich vorbereiten mehr giebt?... Aber bedenke doch, wie viele sind nicht unter uns, die in den christlichen Glauben eingeführt wurden, ohne daß sie glaubten, wie viele zum Heile geladen, ohne daß sie darnach gingen.

2) Conf. p. 121, Tom. II, Tez. Liturg. Vezi şi omilia 23 a sf. Ioan Hrisostom asupra evangeliei lui Mateiu, cu privire la eşirea catehumenilor din Biserică.

a «credincioșilor» fiind că la ea luau parte în vechime numai creștinii credincioși, cari nu erau căzuți în penitență pentru ale lor păcate [1]). În această liturgie se face aducerea sfintelor daruri de la proscomidie pe sfânta masă și apoi cel mai înalt act liturgic, transformarea acestora în corpul și sângele Domnului, cum și împărtășirea credincioșilor cu sfânta euharistie. Prin urmare din cele 3 părți ale liturgiei și anume: proscomidia, liturgia celor chemați și a credincioșilor, aceasta din urmă își are marea ei însemnătate; aceasta este partea culminantă a cultului public ortodox.

Am văzut că liturgia catehumenilor este una și aceeași în liturgia sfântului Hrisostom și aceea a sfântului Vasilie; iar în liturgia credincioșilor găsim mici deosebiri între liturgiile acestor doui sfinți Părinți, cu toate că forma și fondul este același. Acum voiu arăta cuprinsul liturgiei credincioșilor cu deosebirile dintre aceste două liturgii. Și aci ca și la liturgia celor chemați, voiu lua în privire tot liturgia sfântului Hrisostom.

De la începutul liturgiei credincioșilor și până la simbolul credinței, cel mai însemnat act liturgic este *aducerea sfintelor daruri* pe sfânta masă. Liturgia credincioșilor se începe astfel: după eșirea din Biserică a catehumenilor, și după ce diaconul zice: «Câți suntem credincioși» să ne rugăm, preotul cetește rugăciunea *întâia* pentru credincioși: «Mulțumim ție, Doamne Dumnezeul Puterilor, carele ne-ai învrednicit pre noi a sta și acum înaintea sfântului tău altar» [2]). Preotul zice în taină această rugăciune pentru sine și pentru popor în amintirea vechiului obiceiu de a săvârși liturgia catehumenilor *în afară de altar* [3]), așa că preotul numai cu începutul liturgiei credincioșilor se apropia de sfânta masă. Canonul 19 al sinodului din Laodicea ținut între anii 360 și 375, conține pe scurt **ritualul** liturgiei așa cum se făcea ea în secolul al IV-lea, de la rostirea predicei după evangelie și până la sfârșitul liturgiei. Iată prima parte a acestui canon: «*Iar ducându-se ei* (eșind din Biserică catehumenii)... *să se facă 3 rugăciuni pentru credincioși, întâia în tăcere, iar a doua și a treea prin glăsuire*» (tare). Și în liturgia sfântului Ioan și în aceea a sfântului Vasilie, se cetesc în taină 3 rugăciuni pentru credincioși.

1) Dacă Biserica a avut grijă de mântuirea celor ce vin la botez, cărora le-a îngăduit chiar în vechime să asculte o parte însemnată din liturgie, numită a „catehumenilor, cu atât mai vârtos a avut grijă de fiii ei drept credincioși. Acestora le-a îngăduit să asculte întreaga liturgie; iar cea mai frumoasă și însemnată parte a liturgiei a numit-o a „credincioșilor".

2) În loc de rugăciunea „Mulțumim ție" (εὐχαριστοῦμέν σοι), în liturgia sf. Vasilie se zice rugăciunea „Tu, Doamne, ai arătat nouă această mare taină a mântuirei" (Σύ κύριε κατέδειξας ἡμῖν τό μέγα τοῦτο τῆς σωτηρίας μυστήριον). Daniel, Codex. Tom. IV, p. 349 și 423. Conf. Dumnezeeștile Liturgii, op. c., pag. 82 și 118.

3) Conf. pag. 121, n. 2, Tez. Lit., Tom. II. — Icon. Nicolae Filip, Liturgica, op. c., pag. 260.

2. In timpul primei rugăciuni, diaconul zice o ectenie mică, după al cărei ecfonis preotul începe în taină rugăciunea *a doua* pentru credincioşi: «Iarăşi şi de multe ori cădem la tine» [1]), mijlocind pentru aceştia să sporească în căile virtuţei. Când ceteşte preotul această rugăciune, diaconul rosteşte o altă ectenie mică, care se închee cu ecfonisul: «Ca sub stăpânirea ta tot-

Sfântul Ioan Hrisostom autorul liturgiei ce poartă numele său.

deauna fiind păziţi, ţie mărire să înălţăm» [2]). Psalţii ori horul cântă în linişte şi cugetări mistice, imnul heruvimic: «*Cari pre*

1) La sf. Vasilie în loc de rugăciunea „Iarăşi şi de multe ori cădem la tine" (Πάλιν καὶ πολλάκις σοι προσπίπτομεν), se zice rugăciunea „Dumnezeule carele ai cercetat cu milă şi cu îndurări" (Ὁ θεὸς ὁ ἐπισκεψάμενος ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιρμοῖς). Această rugăciune este luată şi prescurtată din liturgia sf. Iacov (n. 24). Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 83 şi 119.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 424: Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου π... ...οτε φυλαττόμενοι σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν).

Heruvimi (οἱ τὰ χερουβὶμ) *cu taină închipuim şi făcătoarei de viaţă Treimi, întreit sfântă cântare aducem, toată grija cea lumească să o lepădăm. Ca pre Împăratul tuturor să-l primim, pe cel nevăzut încungiurat de cetele îngereşti aliluia, aliluia, aliluia»* [1]).

Cedren (Κεδρηνὸς) istoricul, un călugăr grec din secolul al XI, pe temeiul scrierilor vechi, ne spune că acest imn a fost întrodus în liturgie în secolul al VI-lea în timpul împăratului bizantin **Iustin** *al II-lea* (an. 565—578) zis «cel tânăr», nepotul şi urmaşul lui Iustinian; iar alţi scriitori arată că imnul heruvimic s'a întrodus în liturgie în anul 573 [2]). Scopul întroducerei acestui imn a fost următorul: în Biserica veche, apropiindu-se timpul să se aducă darurile de la protes (πρόθεσις) pe sfânta masă din altar, pentru prefacerea lor prin chemarea sfântului Spirit, în corpul şi sângele Domnului, servitorii altarului, lipseau din faţa poporului câteva momente ca să îndeplinească serviciul religios. Pentru ca poporul să fie în linişte şi cu atenţiune în lipsa preoţilor, s'a întrodus cântarea imnului heruvimic, al cărui cuprins mistic îndeamnă pe credincioşii curaţi cu inima, cari închipuesc pe Heruvimi, să aducă cântare sfintei Treimi, şi să lepede de la ei toată grija cea lumească. Iar sfântul German zice că «*cântarea heruvimică îi deşteaptă pe toţi, aşa în cât pe timpul ei şi până la finele lucrărei dumnezeeşti, să fie cu luare aminte,*

1) Iată textul original grecesc al cântărei „Carii pre Heruvimi": Οἱ τὰ χερουβὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιᾷ τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον ᾄδοντες πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν. Ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν· ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα.

Şi la Liturgia Marelui **Vasilie** se cântă tot acest imn; iar în **Joia** cea mare la liturgia acestui sfânt Părinte, se cântă Heruvicul „Cinei tale cei de taină", al cărui text original grecesc este acesta: Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον υἱὲ θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε, οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἴπω. Οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ λῃστὴς ὁμολογῶ σοι, μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. Acest imn a fost întrodus în liturgie tot în anul 573 şi anume în zilele împăratului **Iustin** al II-lea. Vezi P. Rompotes, Λειτουργική, op. c., p. 177, n. 5.

Iar în **Sâmbăta** cea mare la liturgia sfântului Vasilie, se cântă Heruvicul „Să tacă tot trupul", al cărui text original grecesc este următorul: Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου, καὶ μηδὲν γήϊνον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω. Ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων προέρχεται σφαγιασθῆναι, καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πίστοις. Προηγοῦνται δὲ τούτου οἱ χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων μετὰ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὰ πολυόμματα χερουβίμ, καὶ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ, τὰς ὄψεις καλύπτοντα καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον, ἀλληλούϊα. Cu toate că imnul „Să tacă tot trupul" se află şi în liturgia sfântului Iacov, totuşi el fu întrodus în acea liturgie şi în cea a sf. Vasilie, abia prin secolul al V-lea.

2) Conf. Goar, op. cit., pag. 113, n. 108: Τὸν χερουβικὸν ὕμνον. Ejus autem cantandi primam institutionem ad Justini tempora. Vezi şi la Rompotes, Λειτουργική, pag. 239: Ψάλλυται ὁ χερουβικός... ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου (περὶ τὸ 573) διετάχθη κατὰ Κεδρηνὸν νὰ ψάλληται ὁ συνήθης χερουβικὸς ὕμνος καὶ ὁ τῆς Μ. Πέμπτης (şi cel din Joia cea Mare) „Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ". Asem. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. liturg., pag. 119. Vezi şi pag. 498, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

să depărteze grija deşartă şi să primească prin împărtăşire pe Marele Împărat Iisus Hristos» [1]).

Imnul heruvimic se împarte în două: partea I-a ţine până la «toată grija cea lumească să o lepădăm»; iar partea II-a cuprinde restul imnului. În timpul cântărei părţei I-a preotul ceteşte rugăciunea: «Nimenea din cei legaţi cu poftele şi cu plăcerile trupeşti nu este vrednic să vie... să servească ţie Împărate al mărirei» [2]). Această rugăciune prin care cere preotul ca să fie vrednic a aduce sfintele daruri pe sfânta masă, se crede că s'a întrodus în liturgie tot pe timpul când s'a întrodus şi imnul heruvimic, adică în secolul al VI-lea, pentru că ea are tot acelaşi înţeles ca şi imnul [3]).

3. Finindu-se rugăciunea, preotul şi diaconul cetesc şi ei în taină cântarea heruvimică de 3 ori. Apoi se deschid sfintele uşi şi diaconul cu binecuvântarea preotului (καὶ λαβὼν εὐλογίαν παρ' αὐτοῦ), cădeşte sfânta masă, altarul, pe preot, pe popor şi toată Biserica, zicând psalmul 50 [4]). Acum preotul şi diaconul se pregătesc să facă **„intrarea cea mare"** (τὴν μεγάλιν εἴσοδον), adică să ducă cu solemnitate sfintele daruri sau materia euharistică, de la proscomidie (πρόθεσις) pe sfânta masă, pentru a primi prefacerea în corpul şi sângele Domnului. Se zic «sfintele daruri», pentru că această materie de şi nu este acum prefacută în corpul şi sângele Domnului, totuşi este sfinţită prin rugăciunile proscomidice.

În scopul intrărei celei mari, preotul şi diaconul merg la proscomidie; mai întâiu mergând diaconul, tămâiază sfintele (τὰ ἅγια) daruri, rugându-se întru sine: «Dumnezeule, curăţeşte-mă pe mine păcătosul», de 3 ori [5]). Apoi zice către preot: «Ridică stăpâne». Şi preotul luând aerul îl pune pe umărul cel stâng al diaconului zicând stihul 2 al psalmului 133: «Ridicaţi mâinile voastre la cele sfinte şi binecuvântaţi pe Domnul». După aceea luând sfântul disc îl pune cu mare pietate pe capul diaconului, ţinând diaconul şi cădelniţa într'unul din degete (ἑνὶ τῶν δακτύλων [6]). Iar preotul luând sfântul potir în mâini [7]),

1) In Goar, Evholog., op. c., p. 113, n. 108.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 351: Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων. Şi la liturgia Marelui Vasilie tot această rugăciune se ceteşte.

3) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. lit., op. c., p. 64.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 351: Ὁ διάκονος... λέγει δὲ καὶ τὸν πεντηκοστόν.

5) In codicele Crypto-Ferrata, în acest timp se orândueşte ca diaconul şi preotul să-şi spele mâinile zicând ca şi la proscomidie: „Spăla-voiu întru cele nevinovate mâinele mele". (Conf. p. 169, Tom. III. Tez. Lit.). Această spălare este simbolul curăţeniei, pentru că îndată după aceasta, sfinţiţii servitori, vor purta pe mâini sfintele daruri. In vechime, acum îşi spălau mâinile toţi sfinţiţii liturgisitori; astăzi această spălare o fac numai episcopii.

6) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 85.

7) Când preotul liturgiseşte singur, ţine discul pe cap cu mâna stângă, iar potirul la piept cu mâna dreaptă.

ese din altar pe uşa despre meaza noapte, mergând înainte diaconul, şi având înaintea lor două sfeşnice (λαμπάδων) cu lumini aprinse (Ioan 5, 35), încungiură prin mijlocul Bisericei. Dacă liturgisesc mai mulţi preoţi, ea unul din ceilalţi copia, altul linguriţa, purtându-le întru mărirea dumnezeeştilor daruri. Exegeţii liturgişti văd în purtarea sfântului disc şi a potirului, solemnitatea ce se face noului Împărat când acesta este purtat în triumf de supuşii lui.

Diaconul mergând încet şi cu multă pătrundere spirituală, zice cu voce tare: *«Pre voi pre toţi, ortodocşii creştini, să vă pomenească* (μνησθείη) *Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa, totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor»* [1]. Iar de va fi preotul singur, le zice el toate acestea: «Pe prea sfinţitul arhiepiscopul şi mitropolitul nostru (sau episcopul nostru cutare), să-l pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa». Fiind însă mai mulţi preoţi le împărţesc zicând: «Pe bine credinciosul şi de Hristos iubitorul Regele nostru (cutare), să-l pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa». Şi se pomenesc pe rând: ieromonahii, preoţii, ierodiaconii, oastea şi ctitorii [2]. Apoi preotul cel mai mare fineşte tot cu cuvintele zise la început: «Şi pre voi pre toţi, ortodocşii creştini, să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa, totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor». Psalţii la toate acestea răspund afirmativ «amin». În tot timpul intrărei celei mari, creştinii stau

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 352: Πάντων ἡμῶν μνησθείη κύριος ὁ θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καί ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

În originalul liturgiei sf. Hrisostom şi în aceea a Marelui Vasilie, la eşirea cu sfintele daruri, aflăm numai formula: *„Pre voi pre toţi... şi în vecii vecilor"*. Mai târziu se adăogi şi pomenirea mitropolitului, episcopului, domnitorului, a fraţilor ieromonahi, a ostaşilor şi ctitorilor. Aceste adăogiri de şi nu sunt în originalul liturgic, totuşi ele sunt îndreptăţite a se zice. Nu este însă în spiritul liturgic a se pomeni mitropolitul ori episcopul, la sfintele daruri şi ectenii cu întitularea: *„Pe Inalt Prea Sfinţitul"*, căci această întitulare fiind onorifică este bine a se păstra în afară de casa lui Dumnezeu; aci însă, se cuvine să fim umiliţi. In vechime chiar împăraţii bizantini erau opriţi de a intra în casa Domnului cu coroana pe cap, cu sabia şi ornamentele imperiale, din împrejurarea că înaintea sfântului altar, toţi trebue să avem inima înfrântă şi pocăită. (Autorul).

2) Mulţi dintre preoţii noştrii, *întind pomenirile la sfintele daruri*, în mijlocul Bisericei, până la o jumătate de oră şi chiar mai mult, amintind pe toţi enoriaşii pe nume şi cu voce tare. Acestea însă nu se prevăd în formulariile liturgice. Credincioşii se pomenesc la proscomidie, iar nu în mijlocul Bisericei, căci pomenirile fără sfârşit şi prelungirea fără seamă a serviciului liturgic, *ingreuiază pe credincioşi* şi es din Biserică. **Candela** dacă nu are unt de lemn se stinge; iar dacă se toarnă într'însa prea mult unt de lemn, iarăşi se stinge. Aşa se întâmplă şi cu poporul: dacă serviciul divin nu este solemn, el nu se încălzeşte; iar dacă serviciul se încarcă cu adaose neprevăzute în cărţile liturgice, poporul pierde răbdarea şi părăseşte casa Domnului. Totul trebue, deci, să se facă cu înţelepciune şi bună rândueală.

Chiar în timpul sf. Hrisostom, liturgia credincioşilor ţinea o oră; iar predica altă oră. (Autorul).

în genuchi rugându-se cu inimi călduroase înaintea Împăratului ceresc.

4. Diaconul şi preotul după acestea intră în altar prin sfintele uşi, iarăşi cu solemnitatea orânduită; aci pune preotul potirul pe sfânta masă şi ea de pe capul diaconului discul şi îl aşează tot pe sfânta masă. În acest timp psalţii ori horul cântă partea II-a a imnului heruvimic: *«Ca pre Împăratul tuturor să-l primim* (ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι), *pe cel nevăzut încungiurat* (δορυφορούμενον [1]) *de cetele îngereşti. Aliluia, aliluia, aliluia»*. După sf. German, *intrarea cea mare* însemnează intrarea solemnă a lui Iisus în Ierusalim (Ioan 22, 13), când a fost primit de popor cu stâlpări de finic [2]). Pentru aceea se cuvine ca şi noi să-l primim pe el «ca pe Împăratul tuturor», şi ca pe acela ce merge să se jertfească pentru noi la sfânta liturgie.

Prin aşezarea sfintelor daruri pe sfânta masă, se închipueşte punerea în mormânt a Domnului; preotul şi diaconul închipuesc pe Iosif şi Nicodim (Ioan 19, 38—39); de aceea zice acum preotul în taină troparele din Sâmbăta cea mare, compuse în secolul al VIII-lea de Ioan Damascen: «Iosif cel cu bun chip de pre lemn luând prea curat trupul tău», «În mormânt cu trupul şi în iad cu sufletul», şi «Ca un purtător de viaţă» [3]). După aşezarea sfintelor daruri pe sf. masă, următoarele odoare liturgice îşi schimbă însemnarea lor simbolică arătată la locul cuvenit [4]), şi dobândesc aceste simbolisme potrivite cu lucrarea de faţă a preotului şi anume: sfântul antimis însemnează acum, mormântul Domnului; acoperământul cu care se acopere sfintele daruri, închipueşte piatra de pe uşa mormântului; perdeaua, custodia; steaua de pe disc, sigiliul de pe mormânt.

Preotul luând cădelniţa de la diacon, tămâiază cele sfinte, ca şi când ar tămâia corpul Domnului, zicând de 3 ori stihul 19 al psalmului 50: «Fă bine Doamne întru bună voirea ta Sionului, şi să se zidească zidurile Ierusalimului»; iar diaconul termină stihul 20 al aceluiaşi psalm: «Atunci bine vei voi jertfa dreptăţei, prinosul şi arderile de tot, atunci vor pune pe altarul tău, viţei». Apoi preotul dând cădelniţa şi plecând capul către diacon îi zice: «Pomeneşte-mă, frate şi împreună slujitorule». Diaconul către preot: «Să pomenească Domnul Dumnezeu preoţia ta întru împărăţia sa». Acum şi diaconul zice către preot: «Roagă-te pentru mine, Stăpâne sfinte». Preotul: «Duhul sfânt

---

1) Cuvântul δορυφορούμενον însemnează „purtat pe scut". Unii scriitori liturgişti cred că cuvântul acesta este luat de la icoana purtărei pe scuturi ostăşeşti a împăraţilor Romei când ei se alegeau de popor. Aşa şi Impăratul ceresc cel nevăzut (ἀοράτως) este încungiurat de cetele îngereşti. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 400 şi 350: Ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν· ἀλληούϊα, ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα.

2) In Goar, op. c., p. 114.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 353.

4) Vezi sfintele vase şi odoare liturgice, cu însemnarea lor simbolică, Tom. II, pag. 437, seqq., Tez. Liturg.

să vie peste tine». Diaconul: «Acelaşi Duh să lucreze împreună cu noi». Şi iarăşi diaconul: «Pomeneşte-mă, Stăpâne sfinte». Preotul: «Să te pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa» [1].

5. Diaconul apoi sărutând dreapta preotului, ese pe uşa de la meaza noapte şi stând în mijlocul Bisericii zice ectenia: «Să plinim rugăciunile noastre, Domnului», împrumutată din liturgia sf. Iacov (n. 12). În timpul acestei ectenii preotul ceteşte rugăciunea *a treia* pentru credincioşi: «Doamne Dumnezeule a tot ţiitorule» (Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ) alcătuită din rugăciunile liturgiei sf. Iacov (n. 24, 26 şi 27 [2]). După ecfonisul ecteniei preotul zice: «Pace tuturor». Psalţii: «Şi Duhului tău». Diaconul apoi rosteşte frumoasele cuvinte: «Să iubim unii pre alţii ca într'un gând să mărturisim» [3]. La aceste cuvinte, aflate şi în Apologia I-a a lui Iustin Martirul (cap. 65), în liturgia Constituţiunilor apostolice (n. 10), a sfântului Iacov (n. 20), a sfântului Marcu (n. 11) şi în catecheza V a mistagogică (n. 5), creştinii cei vechi făceau «**sărutarea păcei**», adică se sărutau unii cu alţii în semn de împăcare şi dragoste frăţească, şi anume bărbaţii cu bărbaţi şi femeile cu femei. La această faptă creştinească îi îndeamnă pe neofiţi şi Ciril al Ierusalimului în catecheza sa a V-a mistagogică, ca să se împlinească porunca Domnului din evangelia lui Mateiu (cap. 5, st. 23), apoi învăţătura apostolului Pavel din epistola sa către Romani (16, 16), din cea I-a către Corinteni (16, 20), din I-a epistolă a lui Petru (5, 14), cum şi din canonul 19 al sinodului din Laodicea.

Din toate aceste scrieri sfinte, învăţăm să ne împăcăm cu vrăjmaşii noştrii şi să ne plecăm unul altuia cu deosebire înaintea sfântului altar. Şi se sărutau creştinii cei vechi unii cu alţii în toată nevinovăţia, pe cap, sau pe ochi, pe mâini, pe gât, pe obraz sau pe umeri [4]). Ioan Hrisostom în omilia sa 78 asupra evangeliei lui Ioan, zice că «sărutarea aceasta se fie făcută cu toată curăţenia, iar nu cu vicleşug şi gânduri rele». Iar în alt loc Hrisostom explică poporului său că «ἐν τοῖς μυστήριοις ἀσπαζόμεθα,

---

1) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 353 şi 354, aceşti dialogi liturgici dintre diacon şi preot sunt schimbaţi aşa: preotul către diacon: „Pomeneşte-mă frate". Diaconul: „Să te pomenească Domnul Dumnezeu". Preotul către diacon: „Roagă-te pentru mine împreună slujitorule". Diaconul: „Duhul cel sfânt să vie peste tine". Preotul: „Acelaşi Duh să lucreze împreună cu noi". Diaconul înclinând capul către preot având şi orariul în mâna dreaptă zice: „Pomeneşte-mă Stăpâne sfinte". Preotul: „Să te pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăţia sa". Şi sărutând mâna preotului, diaconul ese să zică ectenia.

2) In liturgia sf. Vasilie, în loc de rugăciunea aceasta, găsim întocmai rugăciunea de la liturgia sf. Iacov (n. 26): „Doamne Dumnezeul nostru carele ne-ai creat" (κύριε ὁ θεὸς, ὁ κτίσας ἡμᾶς).

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 425: Ὁ διάκονος· ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν. Conf. Goar, op. c., p. 115, n. 117.

4) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturg., p. 124.

ἵνα οἱ πολλοὶ γενώμεθα ἕν». = În sfintele liturgii ne sărutăm pentru ca mulţi să fim una [1]).

6. Cu timpul răcindu-se dragostea nevinovată, a fost părăsit acest obiceiu, şi se mai împlineşte astăzi numai de preotul liturgisitor sărutând sfintele daruri acoperite şi zicând: «Iubi-te-voiu Doamne, virtutea mea»; iar diaconul îşi sărută crucea de pe orariul său. De vor fi doui, ori mai mulţi preoţi, sărută şi ei sfintele şi apoi unul pe altul pe umere, zicând cel mai mare: «Hristos este în mijlocul nostru»; iar cel ce sărută zice: «este şi va fi». Asemenea şi diaconii de vor fi doui ori mai mulţi, îşi sărută orariul şi apoi unul pe altul pe umere zicând ca şi preoţii. Sfântul German arată că cuvintele: «Să iubim unul pre altul», mărturisesc dragostea noastră şi ertarea ce trebue să dăm vrăjmaşilor noştrii. În acest timp psalţii în legătură cu cuvintele preotului, cântă să mărturisim într'un gând: «Pre Tatăl, pre Fiul şi pre sfântul Duh, Treimea cea de o fiinţă şi ne despărţită» [2]). Acum diaconul deschizând perdeaua sfintelor uşi, întru aducerea aminte de păzirea uşilor în vechime, zice cu voce tare: «Uşile, uşile, cu înţelepciune să luăm aminte» (Τὰς θύρας, τὰς θύρας· ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν). Cetetul, sau cel mai mare din Biserică, răspunde cu rostirea solemnă a **simbolului** credinţei: «Cred întru unul Dumnezeu» (Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν [3]), introdus în mărturisirea credinţei a celor ce se botezau în primele secole creştine; iar în secolul al VI-lea şi anume în anul 511 a fost introdus şi în cultul public de Timotei patriarhul Constantinopolului (511—517 [4]).

La aducerea sacrificiului euharistic, Biserica a hotărît şi mărturisirea dreptei credinţe cu voce tare, iar de preot cu voce lină. Când se ziceau cuvintele: «Uşile, uşile», în vechime diaconii şi uşerii, păzeau uşile Bisericei, ca nu cumva în timpul când se descopere sfintele daruri şi se plineşte prefacerea, să intre cineva, dintre catehumeni, necredincioşi sau penitenţi; iar credincioşilor li se poruncea «cu înţelepciune să ia aminte». După ce a încetat instituţia catehumenilor şi a penitenţilor, s'au lăsat uşile deschise aproape în tot timpul liturgiei, dar totuşi s'au păstrat necontenit cuvintele tipice: «uşile, uşile», ca şi «câţi sunteţi chemaţi, eşiţi». În timpul cetirei simbolului credinţei, preotul ridică aerul şi îl ţine d'asupra sfintelor daruri, clăti-

1) Tertulian în scrierea lui „De oratione" zice (cap. XVIII) că sărutarea păcei să se facă şi în post.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ὁ χορός. Πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

3) In unele Biserici, la serbători mari pentru mai multă solemnitate, simbolul credinţei se cântă de psalţi.

4) Despre simbolul credinţei „Niceo-Constantinopolitan" şi întroducerea lui în cultul public, ceteşte pag. 565—567, Tom. II, Tez. Lit.; iar textul lui în greceşte, caută-l la pag. 564, nota 1, T. II, Tez. Lit. Explicarea acestui simbol în limba română, se află la Simeon Tesaloniceanul, op. c., p. 272-291, şi în „Confesiunea ortodoxă" Partea I-a.

nându-l și zicând și dânsul întru sine acest simbol [1]). Clătinarea aceasta, închipuește umbrirea darurilor cu puterea sfântului Spirit. Pentru aceea finindu-se simbolul, preotul sărută aerul, îl strânge și îl pune de o parte.

§ 54.

Liturgia credincioșilor de la simbolul credinței și până la rugăciunea domnească.

Actul principal din această parte liturgică, adică de la simbolul credinței și până la rugăciunea domnească, este *prefacerea sfintelor daruri* în corpul și sângele Domnului. După simbolul credinței, se încep lucrările cele mai însemnate ale liturgiei. Diaconul zice acum cu glas tare: «Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, sfânta jertfă (τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν) în (ἐν) pace a o aduce» [2]). Cu aceste cuvinte pe cari le aflăm și în liturgia clementină (n. 11) și în acea a sfântului Iacov (n. 27), se îndemnau creștinii cei vechi ce se aflau în **genuchi**, să se ridice și să stea cu luare aminte la lucrarea cea a tot sfântă ce trebuia să urmeze. Sfântul Ioan Hrisostom, *tâlcuitorul* **întregei** *liturgii*, în numeroasele sale omilii, explicând aceste cuvinte zice că «*a sta bine, însemnează a fi cu frică și cu cutremur înaintea lui Dumnezeu*» [3]). La cuvintele diaconului, psalții cu poporul răspund: «Mila păcei jertfa laudei» [4]), adică sfânta jertfă, din mila lui Dumnezeu, este pentru noi isvor nesecat de pace; iar pentru Cel A Tot sfânt, este desăvârșită laudă.

1. Acum preotul vine în ajutorul credincioșilor chemând asupra lor harul Domnului, dragostea Tatălui și împărtășirea sfântului Spirit, cu cuvintele apostolului Pavel luate din epistola a II-a către Corinteni cap. 13, stihul 13: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatălui (καὶ Πατρὸς) și împărtășirea sfântului Duh să fie cu voi cu toți» [5]). Diaconul închinându-se intră acum în sfântul altar și luând **„ripida“** (ῥιπίδιον), apără cu ea sfintele daruri cu evlavie pentru a alunga vietățile și a închipui încungiurarea cea invizibilă a He-

1) Iar de vor fi mai mulți preoți slujind împreună, ridică aerul și îl țin toți d'asupra sfintelor daruri, clătinându-l și zicând fie care în sineși simbolul credinței.

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 91 și 125. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου πρόσχωμεν, τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν.

3) Chrysost. Homil. 4 de incompreh. natura Dei.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ἔλαιον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ... Iar cuvintele apostolului Pavel din epistola II către Corinteni cap. 13, v. 13 sunt: Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ.

ruvimilor și a Serafimilor [1]. Iar horul și poporul, doresc și preotului aceleași bunătăți ale sfintei Treimi răspunzând: «Și cu Duhul tău» [2]), cuvinte pe cari le aflăm și în liturgia clementină (n. 12) și în aceea a sf. Iacov (n. 28).

După aceasta preotul îndeamnă pe credincioși să se înalțe cu gândul lor la suișurile cerești zicând: «**Sus** să avem inimile» [3]; iar horul răspunde: «Avem către Domnul» [4]). Preotul: «Să mulțumim Domnului» (εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ). Horul în numele poporului: «Cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și sfântului Duh, Treimei cei de o ființă și ne despărțită» [5]). În liturgia clementină (n. 12), a sfântului Iacov (n. 27) și a sf. Marcu (n. 13), se află aici numai cuvintele: «Cu vrednicie și cu dreptate». Adică se cuvine să ne închinăm sfintei Treimi, cu toată vrednicia și dreptatea. În timpul cântărei acestor cuvinte, preotul cetește rugăciunea: «Cu vrednicie și cu dreptate este a-ți cânta ție» (Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν), compusă de sfântul Ioan Hrisostom în asemănare cu rugăciunile din vechile liturgii: clementină (n. 12), a sf. Iacov (n. 28) și a sf. Marcu (n. 13 și 15 [6]). În această rugăciune preotul mărește pe Dumnezeu cel ce a săvârșit atâtea bunătăți asupra noastră.

Apoi zice către credincioși ecfonisul: «Cântare de biruință, cântând, strigând, glas înălțând și grăind» [7]). Aceste 4 cuvinte: *cântând* (ᾄδοντα), *strigând* (βοῶντα), *glas înălțând* (κεκραγόντα) și *grăind* (λέγοντα), sunt împrumutate din viziunile sfântului Ioan evangelistul (Apocal. 4, 6—8) și ale profetului Iezechiel (1, 10), cărora li s'au arătat 4 chipuri crezute ale Heruvimilor și Serafimilor. Pentru aceea și sfântul German zice: ᾄδοντά (cântând) ἐστιν ὁ ἀετός (vulturul)· βοῶντά (strigând) ἐστιν ὁ βοῦς (vițelul)· κεκραγόντα (glas înălțând) ὁ λέων· καὶ λέγοντα (zicând) ὁ ἄνθρωπος (omul [8]).

2. Când zice preotul «Cântare de biruință» diaconul ridică

1) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 91. In codicii liturgici aci nu se vorbește nimic de ripidă, ci tocmai în timpul cântărei „sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot". Vezi origina și întrebuințarea ripidei, Tom. II, Tez. Lit. p. 446, n. 9. Dacă este numai un diacon, acesta ține ripida asupra sfintelor daruri până la chemarea sf. Spirit asupra lor și apoi o dă la o parte; iar dacă sunt doi diaconi, unul o ține până la rugăciunea domnească.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ὁ χόρος. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. (Clem. n. 12. Iacov. n. 28).

3) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 91. Daniel Codex, Tom. IV, p. 356: Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ἔχωμεν πρὸς τὸν κύριον. Ioan Hrisostom (Omilia 9, De poenitentia), zice ca să avem inimile sus la cele cerești, iar nu jos la cele pământești.

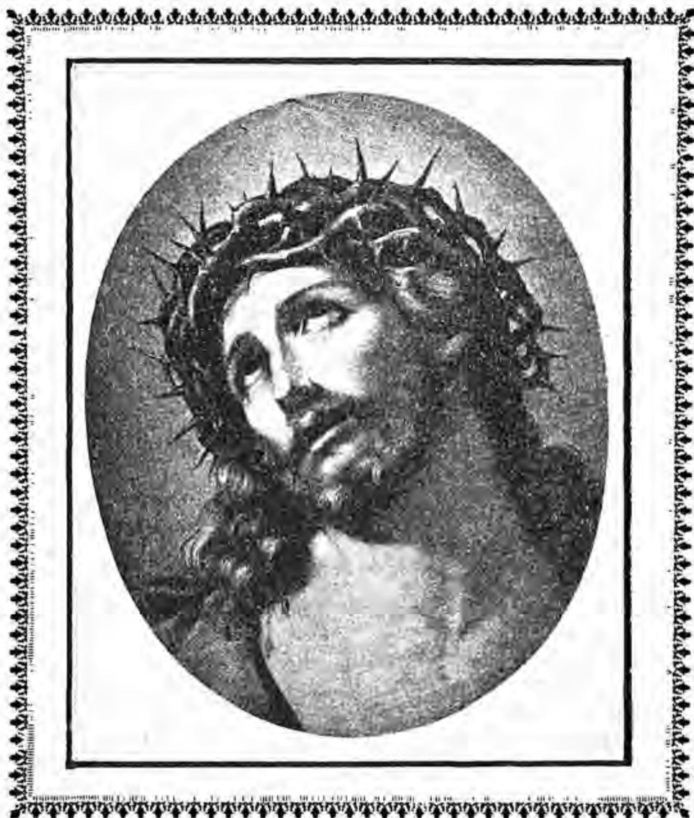
5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 357: Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστι προσκυνεῖν.

6) In liturgia Marelui Vasilie, în loc de această rugăciune se cetește: „Stăpâne, Doamne Dumnezeule, Părinte a tot țiitorule" (Θεὲ πάτερ παντοκράτορ).

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 357: Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, καὶ λέγοντα (Liturg. sf. Iacov, n. 28 și a sf. Marcu n. 15).

8) In Goar, Evcholog, op. c., p. 117, n. 126. Și în Codex Danieli, Tom. IV, pag. 408.

steaua (τὸν ἀστερίσκον) de pe disc și făcând cu ea semnul sfintei cruci, lovește în cele 4 părți ale discului, apoi o sărută și o pune pe sfântul antimis. Sf. German arată că cu aceste 4 sunete se deșteaptă atențiunea credincioșilor în momentul cel mai însemnat al sfintei liturgii. Horul cântă acum «**imnul triumfal**» (ὕμνος ἐπινίκιος): «*Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot*[1]). *Plin este cerul și pământul de mărirea ta* (δόξησ σου), *osana, întru cei de sus.*

Chipul Domnului încununat cu spini (Mat. 27, 29).

Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului, osana întru cei de sus» [2]). Această cântare se zice «triumfală» sau de «biruință», pentru că într'însa se prea mărește Domnul Savaot,

---

1) Cuvântul ebraic „Savaot" צְבָאוֹת se derivă din substantivul צָבָא = oștire, constelațiune. Deci: אֱלֹהִים צְבָאוֹת = Dumnezeul oștirilor.

2) Iată textul original grecesc al imnului triumfal: Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαββαώθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου, ὡσαννὰ ἐν ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοι. (Liturg. Clem., n. 12, Iac. n. 28. Marcu n. 16). Imnul acesta este foarte bine explicat de Ioan Hrisostom în omilia 18, asupra epist. II, către Corinteni.

adică Dumnezeul nostru şi al oştirilor cereşti. Cuvântul «Osana» (הוֹשִׁיעָה נָּא) luat din psalmul 117 (în textul ebraic psalm 118, v. 25), a fost tradus de cei 70 cu: «ὦ κύριε σῶσον δή»=«Doamne mântueşte» [1]). Hrisostom (Homil. 21 la Mateiu) îl traduce cu «mântuire», ori «strigare de bucurie, de biruinţă». [2]) Partea I-a a acestui imn, până la «Osana», este luată din cartea lui Isaia, VI, 3, şi a lui Avacum III, 3; iar partea II-a, după «Osana», este luată din evangelia lui Mateiu XXI, 9; a lui Marcu XI, 9; a lui Ioan XII, 13 şi din psalmul 117 (118) v. 25 [3]).

În timpul cântărei imnului triumfal, diaconul apără cu *ripida* sfintele daruri; iar de nu este ripidă, face aceasta cu un acoperământ (μετὰ καλίμματος [4]). Preotul ceteşte acum rugăciunea mistică «Cu aceste fericite puteri» (Μετὰ τούτων, καὶ ἡμεῖς τῶν μακαρίων δυνάμεων), alcătuită pe temeiuri împrumutate din vechile liturgii: clementină (n. 13, 14 şi 16), a sfântului Iacov (n. 29 şi 30), a sf. Marcu (n. 16) şi a sf. Vasilie cel Mare [5]). După această rugăciune, preotul grăeşte cu voce tare cuvintele Domnului rostite la aşezarea Cinei celei de taină: «*Luaţi mâncaţi, acesta este trupul meu, carele se frânge pentru voi spre ertarea păcatelor*» [6]). Aceste cuvinte ale aşezărei sfintei euharistii, se află şi în liturgiile: clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 30) şi a sf. Marcu (n. 16). Horul auzind cuvintele preotului răspunde: «amin» [7]). În liturgia sfântului Vasilie, înaintea cuvintelor: «Luaţi mâncaţi» şi «Beţi dintru acesta toţi», sunt puse cuvintele: «Dat-a sfinţilor săi ucenici şi apostoli zicând: «Luaţi mâncaţi», s. m. d. [8]).

Deosebirea dintre textele, din liturgia sfinţilor Ioan şi

1) Ceteşte Ἡ παλαιὰ διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, cura et studio, Leandri van Ess, Lipsiae 1824, Psalm. 117, v. 25, p. 626.

2) Vezi explicarea cuvântului הוֹשִׁיעָה נָּא în Predica panigirică pe care am rostit-o eu în ziua de Florii, în catedrala mitropolitană din Bucureşti, în anul 1894. Predica a fost publicată în revista „*Vocea Bisericei*", No. 1, pag. 5, anul 1894, apărută sub direcţiunea mea. (Autorul).

3) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., pag. 130.

În liturgiele vechi apusene: *romană, ambrosiană, galicană şi mozarabică*, partea de la „imnul triumfal" şi până la rugăciunea domnească, se cheamă „**Canonul sacrificiului nesângeros**" (Incruenti sacrificii canon). Conf. Goar. Evchol. p. 117, n. 127. Daniel, Codex, Tom. I, p. 82. Vezi şi Heinr. Adolf Koestlin, Gesch. des christl. gottesdienstes, Freiburg 1887, S. 109.

4) Şi în Codicele lui Daniel, Tom. IV p. 357 n. 29 se iveşte aci *ripida* pentru apărarea sfintelor daruri.

5) În liturgia Marelui Vasilie, această rugăciune e mult mai bogată; iar în liturgia sfântului Hrisostom din Codicele lui Daniel, ea conţine numai 14 rânduri; însă în liturgia sf. Vasilie din acelaşi Codice, 63 rânduri. Cele 14 rânduri sunt prescurtate din cele 63 şi din alte rugăciuni. Aşa e şi în Liturgiarul românesc. (Autorul).

6) Daniel, Codex, Tom. IV p. 358: Λάβετε, φάγετε, τουτό μού ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Conf. Goar p. 118 n. 130.

7) Daniel, Codex, Tom. IV p. 357. Şi Iustin Martirul în Apol. II c. 65 ne spune de cuvântul „amin" rostit în secolul II la liturgie.

8) Dumnezeeştile Liturgii p. 129. Daniel, Codex, Tom. IV p. 429: Ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἴπων λάβετε κ. τ. λ.

Vasilie, se explică prin faptul, că și la evangeliști, chiar cuvintele așezărei cinei Domnului, nu sunt tot într'un fel. La Mateiu (cap. 26 v. 26) și la Marcu (14, 22), aceste cuvinte sună în același chip: «Luați mâncați»; iar la Luca (22, 19) se schimbă astfel: «Acesta este trupul meu». Marele Vasilie deci, înainte de a rosti cuvintele Domnului, explică că Mântuitorul a dat pâinea sfinților săi apostoli zicând: «Luați mâncați». Însă ființa și forma cuvintelor instituirei în amândouă liturgiile este una și aceeași, căci și la sfântul Ioan cuvintele: «Dat-a sfinților săi ucenici și apostoli zicând», termină rugăciunea «Cu aceste fericite puteri»; deci ele nu lipsesc nici din liturgia sfântului Hrisostom; aci se zic însă în taină. Iar evangeliștii se deosebesc între dânșii, pentru că Domnul a predat aceste cuvinte prin graiu, iar nu în scris; ele așa dar s'au păstrat la început tot prin graiu, până ce s'au așezat în scris de evangeliști și de apostolul Pavel. În acel timp, până la așezarea lor în scris, s'au putut deci introduce în ele unele deosebiri de formă [1]).

Când zice preotul cuvintele: «Luați mâncați», diaconul îi arată sf. disc, ținând și orariul în 3 degete ale mâinei drepte; asemenea și când zice preotul «Beți dintru acesta toți», diaconul îi arată sf. potir. Acum preotul șoptește încet: «Asemenea și paharul după cină zicând»... apoi cu voce tare zice cuvintele Domnului rostite la cina cea de taină: «*Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu al legei cei nouă, carele pentru voi și pentru mulți se varsă spre ertarea păcatelor*» [2]). Horul: «amin». La Marele Vasilie, după cum am văzut, și înaintea cuvintelor: «Beți dintru acesta toți», se așează cuvintele: «Dat-a sfinților săi ucenici și apostoli zicând: Beți dintru acesta toți». Aceste cuvinte ale instituirei le aflăm și în liturgiile: clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 31) și a sf. Marcu (n. 16).

3. După rostirea «Beți dintru acesta», urmează o mică rugăciune prin care preotul aduce aminte de toate bunătățile ce ne-a hărăzit Iisus, zicând în taină: «Aducându-ne aminte dar, de această poruncă» (Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς [3]). Nu lipsește această rugăciune într'o formă schimbată, nici în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 31) și a sf. Marcu (n. 16). Apoi preotul zice cu voce tare ecfonisul: «Ale tale dintru ale tale, ție aducem de toate și pentru toate» [4]). Darurile sunt adică ale lui Dumnezeu, și tot lui le aducem pentru a fi prefăcute în corpul și sângele Domnului. Iar când zice

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. lit., op. c., pag 131, n. 2.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 358: Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· κ. τ. λ. Conf. Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 93.

3) La Marele Vasilie în loc de această rugăciune, se zice rugăciunea: „Aceasta să faceți întru amintirea mea". Conf. Dumnezeeștile Liturgii, op.c., p. 129.

4) Daniel, Codex, Tom. IV p. 359: Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν (Liturg. sf. Marcu, n. 17), πάντα, καὶ διὰ πάντα.

preotul: «Ale tale dintru ale tale», diaconul lasă ripida şi prefăcând mâinile în chipul crucei, apucă cu mâna dreaptă discul şi cu cea stângă potirul, ridicându-le puţin în sus şi se pleacă cu umilinţă. Horul cântă acum cu voce tainică şi liniştită: «Pre tine te lăudăm (te cântăm), pre tine bine te cuvântăm, ţie îţi mulţumim Doamne, şi ne rugăm ţie, Dumnezeul nostru [1]). Iar preotul zice în taină această însemnată rugăciune a chemărei sfântului Spirit (ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος): «Încă îţi aducem ţie (Doamne), această slujbă cuvântătoare şi fără de sânge, şi cerem, şi ne rugăm şi ne cucerim: **trimite Duhul tău cel sfânt** *preste noi şi preste aceste daruri ce sunt puse înainte»* [2]). Aceste cuvinte sunt şi în vechile liturgii: clementină (n. 14) şi a sf. Iacov (n. 31 şi 32 [3]).

4. Apoi vine diaconul lângă preot şi se închină amândoui de 3 ori înaintea sfintei mese, zicând întru sine fie care de 3 ori troparul de la ora a III-a: «*Doamne cela ce ai trimis pe prea sfântul tău Duh în ora a 3-a apostolilor tăi, pe acela Bunule, nu-l lua de la noi, ci ne înoeşte pre noi cari ne rugăm ţie*» [4]). Acest tropar se zice odată fără stih; iar de două ori cu stihurile: «Inimă curată» şi «Nu mă lepăda pe mine» luate din psalmul 50, stihurile 11 şi 12. Cum că acest tropar al orei a III-a a fost introdus după secolul al IV-lea în liturgia sfântului Vasilie şi a sfântului Hrisostom, se dovedeşte din aceea, că în liturgiile vechi: clementină (n. 14) şi a sf. Iacov (n. 31 şi 32), de şi aflăm cuvintele trimiterei şi ale prefacerii, totuşi **lipseşte troparul.** Asemenea şi Ciril al Ierusalimului (Cateh. V mistag.), care vorbeşte de trimitere şi prefacere, nu aminteşte de tropar. Mai departe cunoaştem că îmbogăţirea orelor cu tropare şi rugăciuni, s'a făcut de la secolul al V-lea încoace. Deci, sfinţii Vasilie şi Ioan alcătuiseră cu multă înţelepciune şi sfinţenie, rugăciunea trimiterei sfântului Spirit, legată cu cuvintele prefacerei în acest chip: «Trimite Duhul tău cel sfânt... şi fă adecă pâinea aceasta». Iar liturgiştii posteriori dintr'un înalt motiv de pietate, au crezut că cuvintele trimiterei să fie urmate de

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ θεὸς ἡμῶν. Sf. Ioan Hrisostom în omilia 25 asupra evangeliei lui Mateiu, explică foarte frumos şi bogat imnul „Pre tine te lăudăm".

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 359: Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικήν ταύτην, καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμεν, καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν· κατάπεμψον τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ᾽ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα. Aceste cuvinte se află şi în vechile liturgii: clementină (n. 14) şi a sf. Iacov (n. 31 şi 32).

3) În liturgia Marelui Vasilie, în loc de acestea, preotul plecându-şi capul ceteşte: „*Pentru aceasta, Stăpâne prea sfinte... să vie Duhul tău cel sfânt preste noi şi preste darurile acestea, ce sunt puse înainte şi să le binecuvinteze pre dânsele şi să le sfinţească şi să le arate*". = (Διὰ ταῦτα δέσποτα πανάγιε... ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ᾽ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα, ταῦτα, καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδεῖξαι).

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου πμεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις καταπέμψας, τοῦτο ἀγαθέ μὴ ἀντανέλῃς ἀφ᾽ἡμῶν.

tropariul «Doamne cela ce pre prea sf. Duh», și apoi după acesta să urmeze cuvintele prefacerei: «Și fă adecă pâinea aceasta». Totuși solemnitatea mistică a marelui act al prefacerei, așa cum au așezat-o sfinții Vasilie și Ioan, și cum au îmbogățit-o urmașii acestora, este una și aceeași, cu toate că tropariul întrerupe puțin înțelesul dintre cuvintele trimiterei și ale prefacerei.

După aceasta diaconul plecându-și capul și arătând cu orariul sfânta pâine, zice către preot: «Bine cuvintează, stăpâne, sfânta pâine». Preotul stând drept (ἀνιστάμενος), bine cuvintează sfintele daruri zicând cuvintele prefacerei: «**Și fă adică pâinea aceasta, cinstit trupul Hristosului tău**"[1]). Diaconul: «amin». Și iarăși zice aceasta: «Bine cuvintează, stăpâne, sfântul potir». Preotul bine cuvântând zice: **„Iar ce este în potirul acesta, cinstit sângele Hristosului tău"** [2]). Diaconul: «amin». Și iarăși arătând diaconul pe amândouă sfintele zice: «Bine cuvintează, stăpâne, pe amândouă» (ἀμφότερα). Iar preotul bine cuvântând pe amândouă zice: **„Prefăcându-le** (μεταβαλῶν) **cu Duhul tău cel sfânt"** [3]). Diaconul: «amin, amin, amin». În acest moment sfânt, *se* **prefac** *prin lucrarea cea misterioasă și nevăzută a sfântului Spirit,* pâinea în adevărat *corpul* lui Hristos, iar vinul în adevărat *sângele* său, și rămân numai formele lor, adică chipul pâinei și al vinului înaintea vederei noastre [4]).

5. Creștinii au acum pe Iisus Hristos în mijlocul lor, pe Iisus Hristos cu corpul și sângele său, cu care a pătimit pe cruce, pentru a noastră mântuire. *Dar de și prefacerea se săvârșește în toate* Bisericile ortodoxe în același timp, totuși pretutindenea este unul și același corp al Domnului precum unul și același sânge al său. *Cuvintele instituirei «Luați mâncați» și «Beți dintru acesta toți», sunt* pregătirea prefacerei, însă ele nu o săvârșesc. Numai prin chemarea sfântului Spirit (ἐπίκλισις τοῦ ἁγίου πνεύματος) și prin cuvintele prefacerei «Și fă adică pâinea», «Iar ce este în potirul acesta», «Prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt», însoțite de binecuvântarea preotului liturgisitor cu semnul crucei, se prefac

---

1) Dumnezeeștile Liturgii, p. 94 și 131. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 359: Καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Și în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 32) și a sf. Marcu (n. 17), se găsesc aceste cuvinte. Iar în liturgia Marelui Vasilie, cuvintele prefacerei sfintei pâini sunt: *„Pâinea aceasta însuși cinstit trupul Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos"*. Diaconul „amin".

2) Dumnezeeștile Liturgii, pag. 94 și 131. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Vezi și Evchol. lui Goar, p. 120, n. 138 și 139. Și în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 32) și a sf. Marcu (n. 17), se află aceste cuvinte. Insă în liturgia Marelui Vasilie, cuvintele prefacerei vinului sunt: *„Iar potirul acesta, însuși cinstit sângele Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele s'a vărsat pentru viața lumei"*. Diaconul: „amin".

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 360: Μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ.

4) Confes. orthod. Partea I-a, răspuns la întrebarea 107.

sfintele daruri în corpul şi sângele Domnului [1]. Aşa învaţă Biserica prin liturgiile vechi ale ei: clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 33) şi a sf. Marcu (n. 17). Tot aşa mai învaţă şi Irineu (Adv. haeres. c. 18), Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag. n. 7), Efrem Sirul (De sacra oblat.), ş. a. [2]. Spre a se vesti acest moment al prefacerei, creştinilor ce sunt faţă şi celor ce lipsesc, se trage clopotul Bisericei, ori se bate toaca de fier, ca fie care creştin auzind acest sunet să se închine lui Dumnezeu şi să se gândească la cele sfinte.

Preotul şi diaconul se închină acum până la pământ înaintea corpului şi sângelui Domnului, căci sfintei euharistii se cuvine aceiaşi închinare dumnezeească ca şi Domnului nostru Iisus Hristos [3]. Apoi plecându-şi diaconul capul către preot zice: «Pomeneşte-mă pe mine stăpâne sfinte». Preotul: «Să te pomenească Domnul Dumnezeu». Şi luând diaconul *ripida*, apără sfintele ca şi mai înainte; iar preotul se roagă încet «Pentru ca să fie (corpul şi sângele Domnului) celor ce se vor cumineca spre tresvirea sufletului» [4]. Şi urmează cetind: «Încă îţi aducem ţie Doamne această slujbă cuvântătoare, pentru cei adormiţi întru credinţă: strămoşi, părinţi, patriarhi, prooroci, apostoli, propoveduitori» [5], apoi cu voce tare tămâind sfintele taine: dar «**Mai ales** pentru prea sfânta, prea curata, prea binecuvântata, mărita, stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea şi pururea fecioara Maria» [6]. Adică sfânta jertfă se aduce înaintea lui Dumnezeu, pentru strămoşi, părinţi, patriarhi, ş. a., dar mai ales pentru Născătoarea de Dumnezeu.

6. Horul în legătură cu cuvintele: «Mai ales pentru prea sfânta, prea curata», cântă în cinstea Născătoarei de Dumnezeu imnul (axionul): «*Cuvine-se cu adevărat, să te fericim pre tine,*

---

1) Alexiu Comoroşanu, Dogmatica ortodoxă, Partea specială, Cernăuţi 1889, p. 579 580.

2) Biserica romano-catolică învaţă şi făptueşte, că cuvintele instituirei „Luaţi mâncaţi acesta este corpul meu" (în liturgia romană numai atât: „*Hoc est enim corpus meum*") şi „Beţi dintru acesta toţi" (în liturgia romană cu formula aceasta: „*Hic est enim Calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti, mysterium fidei: qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*") sunt cuvintele prefacerei. Biserica latină, aşa dar, crede că pâinea şi vinul se prefac în corpul şi sângele Domnului la rostirea cuvintelor instituirei. Această doctrină este însă în contra învăţăturilor părinţilor biserICeşti şi a tradiţiilor vechi. Conf. Daniel, Codex, op. c. Tom. I, pag. 86 şi 88.

3) Conf. Ciril al Ierus. Catech. V mistag. n. 22. - Ambros. lib. III. De spirito sancto, cap. 11.—Hrisostom., Homil. 25, asupra epist. I. Corint.—Confess. orthod. Partea I, răsp. la întreb. 56. etc.

4) In liturgia Marelui Vasilie, în loc de această rugăciune se zice: „Iar pe noi pe toţi, cari ne împărtăşim dintr'o pâine şi dintr'un potir" ş. a. Conf. Dumnezeeştile Liturg., op. c., p. 131.

5) Şi în liturgiile vechi: clementină (n. 15), a sf. Iacov (n. 34) şi a sf. Marcu (n. 14) se găseşte această rugăciune.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 361: Ἐκφώνης. Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. (Liturg. Iac. n. 35. Marcu n. 14).

Născătoare de Dumnezeu, pre cea pururea fericită şi prea nevinovată şi Maica Dumnezeului nostru. Pre cea mai cinstită de cât Heruvimii şi mai prea mărită fără de asemănare de cât Serafimii, care fără stricăciune pre Dumnezeu, cuvântul ai născut, pre tine cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu, te mărim» [1]). Iată cu câtă frumuseţe a împletit Biserica cântarea Născătoarei de Dumnezeu, arătând prin această cântare, toate darurile cele mai pre sus de fire, cu care Maica Împăratului ceresc a fost împodobită de Economia dumnezeească. Iar la liturgia Marelui Vasilie în loc de «Cuvine-se cu adevărat», Biserica cântă Născătoarei de Dumnezeu alt imn, tot aşa de frumos şi plin de cugetările cele mai înalte, la cari se poate sui mintea omenească. Imnul are cuprinsul următor: *«De tine se bucură ceea ce eşti plină de dar, toată făptura, soborul îngeresc şi neamul omenesc, ceea ce eşti Biserică sfinţită şi raiu cuvântător, lauda fecioriei, din care Dumnezeu s'a întrupat şi prunc s'a făcut, cel mai înainte de veci Dumnezeul nostru. Că mitra ta scaun l-a făcut şi pântecele tău mai desfătat de cât cerurile l-a lucrat. De tine se bucură cea ce eşti plină de dar, toată făptura, mărire ţie»* [2]).

Cântările «cuvine-se cu adevărat» şi «De tine se bucură», s'au introdus în liturgie în secolul al VIII-lea. «Cuvine-se cu adevărat» este alcătuită de Cosma care a episcopit în Maiuma Feniciei de la anul 743 încoace; iar «De tine se bucură» este alcătuită de Ioan Damascen († d. a. 754 şi înainte de anul 787 [3]). În sfânta şi Marea Joi, la liturgia sf. Vasilie, în loc de «De tine se bucură» se cântă «Din ospăţul Stăpânului»; iar în sfânta şi Marea Sâmbătă, la liturgia sf. Vasilie, în loc de «De tine se bucură» se cântă «Nu te tângui pentru mine maică». Aceste axioane: «De tine se bucură», «Din ospăţul Stăpânului» şi «Nu te tângui», sunt foarte frumoase când se cântă cu iscusinţă şi voce dulce pe semnele **psaltichiei** orientale. În această melodie ele inspiră duioşia şi misticismul celor petrecute la patimile Domnului [4]).

---

1) Textul original grecesc al cântărei „Cuvine-se cu adevărat," este acesta: Ἀξιόν ἐστιν ὡσ ἀληθῶς μακαρίζειν σὲ τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον και παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ και ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφὶμ, τὴν ἀδιαφθόρως θεὸν λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως θεοτόκον σέ μεγαλύνομεν. Acest imn a fost introdus şi în liturgia sfântului Iacov (n. 35).

2) Iată textul original grecesc al cântărei „De tine se bucură": Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις, ἀγγέλων τὸ σύστημα, καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένε ναὲ καὶ παράδεισε λογικέ, παρθενικὸν καύχημα, ἐξ ἧς θεὸς ἐσαρκώθη, καὶ παιδίον γέγονεν ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων θεὸς ἡμῶν· τὴν γὰρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε, καὶ τήν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις· δόξα σοι. Acest imn a fost introdus şi în liturgia sf. Iacov la n. 35.

3) Vezi motivul ce l-a îndemnat pe Damascen se compună „De tine se bucură", la pag. 500, Tom. II, Tez. Lit.

4) In codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 431, s'a strecurat o mare greşeală

7. În timpul cântării axionului «Cuvine-se cu adevărat» preotul se roagă în taină: «Pentru sf. Ioan proorocul» [1]), pentru toată episcopia ortodocşilor, regele nostru (cutare), ş. a. Iar după cântărea axionului, preotul zice cu voce tare: «Intâiu pomeneşte Doamne, pe prea sfinţitul arhiepiscopul şi mitropolitul» (sau episcopul nostru cutare [2]). Horul: «Şi pre toţi şi pre toate» (καὶ πάντων καὶ πασῶν), adică se fie pomeniţi toţi credincioşii şi toate credincioasele. După pomenirea sfinţilor, a regelui, a episcopului eparhiot, vine acum rândul diaconului se cetească în taină pomelnicul viilor (τὰ δίπτυχα τῶν ζώντων [3]); iar preotul se roagă încet: «Adu-ţi aminte Doamne de cetatea aceasta» (Μνήσθητε κύριε τῆς πόλεως), al cărei isvor îl aflăm în liturgiile: clementină (n. 15) şi a sf. Iacov (n. 34 [4]). Apoi preotul zice cu voce tare ecfonisul luat din epistola către Romani (cap. 15, v. 6): «Şi ne dă nouă cu o gură şi cu o inimă a mări» (καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἑνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν). Iar întorcându-se preotul către popor zice ecfonisul: «Şi să fie milele (καὶ ἔσται τὰ ἐλέη) Marelui Dumnezeu».

După aceea diaconul rosteşte ectenia: «Pre toţi sfinţii pomenindu-i, iară şi iară» (πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες ἔτι καὶ ἔτι [5]). În timpul ecteniei preotul zice în taină rugăciunea: «Inaintea ta punem toată viaţa noastră» (Σοὶ παρακατατιθέμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν [6]). După ectenie preotul zice ecfonisul: «Şi ne învredniceşte pre noi, Stăpâne, cu îndrăsnire fără de osândă să cutezăm, a te chema pre tine Dumnezeul cel ceresc, Tată, şi a

---

căci acolo pune a se cânta „Cinei tale cei de taină", şi „Să tacă tot trupul" ca axioane în sfânta şi Marea Joi şi Sâmbătă. Acestea însă după cum am arătat la pag. 191, Tom. III, al Tezaurului Liturgic, sunt heruvicele acelor zile. Liturgiarul nostru românesc, p. 132, op. c., învaţă corect când zice: *„In Joia cea Mare şi în Sâmbăta cea Mare, în loc de „De tine se bucură", se cântă irmosul de la oda a 9-a"*. Greşeala lui Daniel a trecut şi în cărţile unor scriitori răsăriteni. (Autorul).

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 361: Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 362: Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν.

3) Pomenirea morţilor la liturgie o afirmă: Tertulian (De corona milit. c. 3), Ciprian (epist. 66), Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag.), Hrisostom (Homil. 3 în epist. către Filipeni, şi Homil. 69, ad. popul. Antioch.), Epifanie (Haeres, 75) ş. a.

4) In liturgia Marelui Vasilie, în timpul axionului preotul pomeneşte pe cine voeşte dintre vii sau morţi, după care zice în taină marea rugăciune (în Codicele Daniel, Tom. IV, p. 432 de 65 rânduri): „Iacă ne rugăm ţie, pomeneşte Doamne sfânta ta sobornicească şi apostolească Biserică", şi apoi cu glas: „Intâiu pomeneşte Doamne pe arhiepiscopul". Horul: „Şi pre toţi şi pre toate". Diaconul pomeneşte pomelnicul viilor, iar preotul se roagă în taină: „Adu-ţi aminte, Doamne, de toată episcopia" deosebindu-se puţin de rugăciunea sf. Hrisostom.

5) Ectenia: „Pre toţi sfinţii pomenindu-i", se află şi în liturgia clementină (n. 16) şi în aceea a sf. Iacov (n. 16 şi 37). Aci se înţeleg nu numai sfinţii din ceruri, dar şi credincioşii.

6) La Marele Vasilie, în loc de aceasta, preotul zice rugăciunea: „Dumnezeul nostru, Dumnezeul mântuirei".

zice»[1]). Cel mai mare rosteşte rugăciunea domnească: «*Tatăl nostru, carele eşti în ceruri, sfinţească-se numele tău. Vie împărăţia ta, fie voia ta precum în cer aşa şi pre pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele, dăne-o nouă astăzi. Şi ne iartă nouă greşealele noastre, precum şi noi ertăm greşiţilor noştrii. Şi nu ne duce pre noi în ispită, ci ne mântueşte de cel rău*»[2]).

Mai în toate liturgiile vechi se zicea «Tatăl nostru» în locul acesta, adică mai înainte de cuminecare. Ciprian, Ciril al Ierusalimului, Grigorie de Nissa, şi mai ales Ioan Hrisostom, au explicat cu îndestulare rugăciunea domnească[3]). Deci, cuvintele instituirei «Luaţi mâncaţi» şi «Beţi dintru acesta toţi», împreună cu «rugăciunea domnească», sunt cel mai vechiu formular al aşezărei liturgice.

§ 55.

Liturgia credincioşilor de la rugăciunea domnească şi până la fine.

În această parte liturgică, adică de la rugăciunea domnească şi până la sfârşit, actul principal este *împărtăşirea sfinţiţilor servitori şi a poporului* cu corpul şi sângele Domnului. După cetirea rugăciunei domneşti, preotul zice ecfonisul: «Că a ta este împărăţia şi puterea» (ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις). Acest ecfonis se află şi în liturgia sf. Iacov (n. 38) şi a sf. Marcu (n. 18). Horul răspunde «amin». Preotul: «Pace tuturor». Horul: «Şi Duhului tău». Diaconul: «Capetele voastre Domnului să le plecaţi». Horul: «Ţie Doamne» (σοὶ κύριε). Iar preotul se roagă în taină: «Mulţumim ţie, Împărate nevăzute»[4]), după care urmează ecfonisul din liturgia sf. Iacov (n. 36): «Cu darul şi cu îndurările (χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς) şi cu iubirea de oameni a unuia născut Fiului tău». Apoi preotul urmează cu

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 364: Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παῤῥησίας ἀκατακρίτως τολμᾷν ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐπουράνιον θεὸν πατέρα καὶ λέγειν. (Liturg. sf. Iacov, n. 38).

2) Textul original grecesc al rugăciunei domneşti, cu cercetări ştiinţifice asupra ei, se află la pag. 551, nota 8, şi pag. 552, Tom. II. Tez. Liturg.

3) Rugăciunea domnească explicată de Hrisostom în omilia sa (De instit. secundum Deum vita) se află tradusă în **româneşte** în „Omiletica" protopresbiterului Vasilie Mitrofanovici, Cernăuţi, 1875, p. 594–603. Simeon al Tesalonicului a tâlcuit şi dânsul rugăciunea domnească în cartea sa, „Περὶ τοῦ ναοῦ" tradusă şi tipărită în româneşte, în Bucureşti, 1865, p. 207–209. Asemenea şi Dr. Teodor Tarnavschi a explicat această rugăciune a Domnului, în scrierea sa „Despre cele mai însemnate liturgii", op. c., p. 138–143. Se mai află explicată în „Confesiunea ortodoxă" Partea II-a.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 364: Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ κυρίῳ κλίνατε. Ὁ ἱερεύς· Εὐχαριστοῦμέν σοι βασιλεῦ ἀόρατε. In liturgia sf. Vasilie, în loc de aceastâ rugăciune, se zice: „Stăpâne Doamne, Părintele îndurărilor şi Dumnezeule a toată mângâerea".

rugăciunea: «Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase (πρόσχες, κύριε, Ἰησοῦ Χριστὲ), din sfânt locașul tău». Această rugăciune scurtă (6 rânduri în codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 365 și 437), nu este a sfântului Hrisostom, ci a Marelui Vasilie; de aceea ea se află neschimbată în ambele liturgii [1]). Când zice preotul această rugăciune, diaconul stând înaintea sfintelor uși, se încinge cu orariul cruciș, pentru ca să fie îndămânatec a servi în timpul cuminecărei credincioșilor [2]). Apoi se închină preotul (εἶτα προσκυνεῖ ὁ ἱερεὺς), asemenea și diaconul în locul unde se află, zicând fie care în taină cuvintele Vameșului (Luca 18, 13) ca și la proscomidie: «Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluește» de 3 ori. Însă când vede diaconul pe preot tinzând mâinile și atingându-se de sfânta pâine, spre a face **sfânta înălțare** (τὴν ἅγιαν ὕψοσιν) zice cu glas (ἐκφωνεῖ): «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν); iar preotul înălțând (ὑψῶν) sfânta pâine (ἄρτον), complectează cuvintele diaconului zicând cu glas: «Sfintele sfinților» (τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις). Horul: «Unul sfânt, unul Domn, Iisus Hristos, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl, amin» [3]).

1. Inălțarea sfântului corp înainte de cuminecare, a fost îndatinată în Biserica răsăriteană din timpurile străvechi [4]), ca să facă luători de seamă pe credincioși asupra misteriului euharistic, și să primească cu vrednicie sfintele taine. Numai sfântul agneț se înalță în sus, căci după cum zice sfântul German: «*el este Împăratul Hristos și capul apostolilor, și numai el s'a înălțat pe cruce*» [5]). Iar cuvintele «Sfintele sfinților», după învățătura sf. Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag.), însemnează că cele ridicate de preot sunt sfinte și se dau numai sfinților, adică credincioșilor vrednici de împărtășire [6]). Aceștia însă răspund prin graiul horului, că ei nu au sfințenie desăvârșită, ci numai unul este sfânt și anume Domnul nostru Iisus Hristos [7]).

După cântarea «Unul sfânt», introdusă în liturgie mai târziu de cât timpul sfântului Ioan Hrisostom, se rostește **predica** în Biserică de episcop ori preot [8]) sau de către diacon [9]), ori și de

1) Goar, Evcholog., op. c., p. 125, n. 157: Haec oratio non Hrysostomi sed Basilii est ut ex ejus liturgia, et testimonio Amphilochii in eam relato constat.

2) Această încingere cu orariul, la Daniel (Codex, Tom. IV, p. 366), se face de diacon când se cântă „Unul sfânt" și apoi dânsul intră în sf. altar.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366: Εἷς ἅγιος, εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεὸν πατρὸς. Ἀμήν. (Liturg. Clem. n. 18. Iac. n. 40. Marcu n. 20).

4) Conf. Dionysius Areopagita. De ecclesiastica hierarhia, c. 3. Asem. Liturg. sf. Iacov n. 40.

5) Conf. Sf. German în Evchol. lui Goar, p. 125, n. 158: Ὑψῶσιν τὸν θεῖον ἄρτον μόνον... αὐτός ἐστιν βασιλεὺς χριστός... ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων. Vezi și explicarea sf. Simeon al Tesalonicului, în cartea lui, pag. 266, op. c.

6) Conf. Nic. Bulgari (în Daniel, Tom. IV, p. 413): Τὰ ἅγια, λέγει, δίδονται μόνον τοῖς ἁγίοις καὶ δικαίοις χριστιανοῖς. Εἴ τις δὲ οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω.

7) Conf. Simeon al Tesalonicului, op. c., p. 266.

8) Sinod. apost. c. 58. Sinod, VI ecum., c. 19.

9) Fapt. apost., cap. 6, v. 8; cap. 7, v. 1 60; cap. 8, v. 35—40.

un laic cu știință și cu frica lui Dumnezeu; iar în lipsa predicei psalții cântă **chinonicul** (κοινωνικὸν = cel ce stă în legătură cu împărtășirea) zilei sau al sfântului [1]).

2. Acum în sfântul altar *se începe rândueala liturgică a împărtășirei*, care se face întocmai la fel în amândouă liturgiile până la împărtășirea sfințiților servitori; iar de aci până la fine, forma este tot aceiași, afară de unele rugăciuni mici, pe cari le voiu arăta la locul cuvenit. Diaconul intră în altar, îndată după cântarea «Unul sfânt» și aci stă de a dreapta preotului; iar acesta ținând sfântul trup, diaconul zice: «sfărâmă, stăpâne, sfântul agneț» [2]). Iar preotul sfărâmându-l în 4 părți și așezându-l cu evlavie în chipul crucei, se vede întru aceasta Iisus cel răstignit [3]); de aceea preotul la această lucrare zice: «Sfărâmă-se și se împarte Mielul lui Dumnezeu [4]), cel ce se sfărâmă și nu se desparte, cel ce se mănâncă pururea, și niciodată nu

Icoana sfântului disc cu cele 4 părți ale agnețului pentru împărtășire.

se sfârșește, ci pre cei ce se împărtășesc îi sfințește» [5]). Sf. German zice că «de și se împarte (corpul lui Iisus) totuși el rămâne nedespărțit și nesfărâmat, și în fie care parte deosebită este întreg». Prin urmare de și se împărtășește cineva cu cea mai mică parte a pâinei, se împărtășește cu întreg corpul lui Iisus și cu tot sângele lui.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366: Καὶ ψάλλει ὁ χορὸς τὸ κοινωνικὸν τῆς ἡμέρας ἢ τοῦ ἁγίου. Vezi și înțelesul cuvântului „chinonic", pag. 509, n. 2, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 366: Μέλισον, δέσποτα, τὸν ἅγιον ἄρτον.

3) Conf. Simeon Tesalonicul, op. c., p. 266.

4) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366, după cuvintele: „Mielul lui Dumnezeu", se adaoge: „Fiul Tatălui" (ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς), adică: „Mielul lui Dumnezeu, Fiul Tatălui".

5) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 100. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366: Μελίζεται καὶ διαμερίζεται... ὁ μελιζόμενος, καὶ μὴ διαιρούμενος κ. τ. λ.

Cele 4 părţi ale sfântului agneţ, le pune preotul, după cum am arătat, în chipul crucei pe sf. disc, cu miezul în sus. Partea IIS., o aşează sus spre răsărit; partea XS., jos spre apus; partea NI., spre meaza noapte; şi partea CA., spre meaza zi. Sfărâmarea ne aduce aminte nu numai de frângerea pâinei de către Domnul nostru Iisus Hristos la cina cea de taină [1]), dar mai închipueşte şi patimile cu moartea pe cruce a Domnului. Apoi diaconul arătând cu orariul sfântul potir zice: «Plineşte, stăpâne (Πλήρωσον, δέσποτα), sfântul potir». Iar preotul luând părticica de sus, adică IIS, face cu dânsa cruce asupra sfântului potir zicând: «Plinirea potirului credinţei sfântului Duh» [2]), şi o pune în sfântul potir, zicând diaconul: «amin». Împreunarea corpului lui Iisus cu sângele său, se făcea şi la liturgia sf. Iacov; iar cuvintele: «Plinirea potirului credinţei sfântului Duh», însemnează că venirea Spiritului sfânt, plineşte nu numai «prefacerea» sfintelor daruri, ci şi împreunarea lor, adică a corpului cu sângele Domnului.

Am văzut că partea IIS., se pune de preotul liturgisitor în sfântul potir; iar cele trei sfinte părţi şi anume: XS., NI., CA., le sfărâmă în părticele în cât se fie de ajuns pentru preoţi, diaconi şi pentru laicii ce vor voì şi vor fi vrednici să se împărtăşească [3]). Iar din partea Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu, sau a celor 9 cete, ori din celelalte câte sunt pe sf. disc, preotul nu împărtăşeşte pe nimine, ci numai din sfântul agneţ, căci numai acesta este corpul Domnului. Dacă însă vor fi mulţi împreună liturgisitori: preoţi şi diaconi, şi fraţi laici de împărtăşit, trebue ca în timpul proscomidiei, să scoată preotul sfântul agneţ mai mare de cât obişnueşte în celelalte zile. Asemenea şi când toarnă în potir **amestecarea**, adică vinul şi apa, să toarne mai mult de cât obişnueşte, spre a fi de ajuns la toţi câţi se împărtăşesc; căci după ce se săvârşesc sfintele, sub nici o nevoe nu se mai pune vin şi apă în sfântul potir [4]).

3. După ce preotul a plinit amestecarea, cu împreunarea corpului cu sângele Domnului, diaconul ea căldura (vasul cu apă caldă), şi zice către preot: «Binecuvintează, stăpâne, căldura» (τὸ ζέον). Iar preotul binecuvântând zice: «Binecuvântată este căldura sfinţilor tăi, totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor, «amin» [5]). Apoi diaconul toarnă cât trebueşte în chipul crucei

1) Mat. 26, 26: „Luând Iisus pâinea şi binecuvântând, a frânt şi a dat ucenicilor zicând: „Luaţi mâncaţi".

2) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366, lipseşte cuvântul „potir", şi este numai: Πλήρωμα πίστεως πνεύματος ἁγίου.

3) Partea IIS., se pune în potir; partea XS., rămâne pentru împărtăşirea preoţilor şi diaconilor; iar părţile NI şi CA, pentru împărtăşirea poporului.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 415: „Portio IIS., mittitur in calicem, particula XS., in communione clericorum porrigitur, denique partes NI et CA, reservantur ad communionem accessuris e laicis".

4) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 101.—In Codicile lui Daniel, şi în alţi Codici liturgici lipsesc aceste învăţături.

5) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 101.—Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366:

în lăuntrul potirului, zicând: «Căldura credinței, plină de Duhul sfânt, amin». Când se toarnă sfânta căldură, ea să fie atât de fierbinte, în cât să se încălzească sfintele. Această căldură este icoana sfântului Spirit, care se aseamănă în sfânta Scriptură cu rîuri de apă vie [1]; iar în cuvintele: «căldura credinței», se vădește cererea ca în inimile credincioșilor, când ei se împărtășesc, prin sfântul Spirit să se încălzească într'înșii darul credinței dumnezeești.

Diaconul lăsând la o parte vasul deșărtat în care a fost căldura, urmează de aci înainte **împărtăşirea** cu corpul și sângele Domnului. Se împărtășesc mai întâi sfințiții servitori și apoi poporul. Episcopul, presviterul și diaconul se împărtășesc în altar; ipodiaconii, anagnoștii și laicii, înaintea ușelor împărătești. Împărtășirea se începe cu cuvintele preotului către diacon: «Diacone, apropie-te» (ὁ διάκονος πρόσελθε). Și apropiindu-se diaconul, face închinăciune cu evlavie cerându-și ertare. Iar preotul ținând sfântul Trup îl dă diaconului, și acesta sărutând mâna preotului, primește sfântul Trup zicând: «Dă-mi mie, stăpâne, cinstitul și sfântul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos». Iar preotul răspunde: «Diaconului (sau Ierodiaconului, cutare), se dă cinstitul și sfântul, și prea curatul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor lui și spre viața de veci» [2].

Și merge diaconul în dosul sfintei mese și aci plecându-și capul se roagă ca și preotul [3]. Asemenea și preotul luând o părticică din sfântul Trup zice: «Cinstitul și prea sfântul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, se dă mie preotului (cutare), spre ertarea păcatelor mele și spre viața de veci». Și plecându-și capul se roagă zicând: «Crez, Doamne, și mărturisesc, că tu ești cu adevărat Hristos Fiul lui Dumnezeu». Aceste cuvinte sunt alcătuite din mărturisirea apostolului Petru, când a zis către Domnul: «Tu ești Hristos Fiul lui Dumnezeu» (Mat. 16, 16). Mai departe preotul cetește în taină Heruvicul din Joia cea Mare: «Cinei tale cei de taină, astăzi, Fiule al lui Dumnezeu, părtaș mă primește...» și «Nu spre jude-

---

Ὁ διάκονος. Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ ζέον. Ὁ ἱερεὺς. Εὐλογημένη ἡ ζέσις τῶν ἁγίων σου πάντοτε, κ. τ. λ.

1) Ioan 7, 38–39: „Cela ce crede în mine... rîuri de apă vie vor curge din pântecele lui. Iar aceasta a zis (Iisus) pentru Duhul, pe care erau să-l primească cei ce cred întru dânsul".

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 102. – Daniel, Codex, Tom. IV, p. 367: Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· ὁ διάκονος πρόσελθε· καὶ προσελθὼν ὁ διάκονος, ποιεῖ μετάνοιαν εὐλαβῶς αἰτῶν συγχώρησιν· ὁ δὲ ἱερεὺς κρατῶν τὸν ἅγιον ἄρτον, δίδωσι τῷ διακόνῳ· καὶ ἀσπασάμενος ὁ διάκονος... λέγων· Μετάδος μοι, δέσποτα, τὸ τίμιον... ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· ἱεροδιακόνῳ (τῷ δεῖνι) μεταδίδοται τὸ τίμιον... κ. τ. λ.

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 367: Καὶ ἀπέρχεται (ὁ διάκονος) ὄπισθεν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, κλίνας τὴν κεφαλὴν.

cată sau spre osândă să-mi fie mie împărtăşirea»[1]). După aceste rugăciuni, diaconul şi preotul *se cuminecă amândoui* cu corpul Domnului, pe care îl au în mână[2]).

4. Apoi ea preotul cu amândouă mâinile (λαμβάνει ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις) şi cu un acoperemânt (μετὰ καλύμματος) sf. potir şi se împărtăşeşte (μεταλαμβάνει), bând dintr'însul de 3 ori în numele sfintei Treimi, şi zice: «Mă împărtăşesc eu robul lui Dumnezeu, preotul (cutare) cu cinstitul şi sfântul sânge al Domnului şi (καὶ) Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor mele şi spre viaţa de veci, amin»[3]). Şi îşi şterge preotul buzele sale şi sfântul potir cu acoperemântul (καλύμματος) pe care îl ţine în mână, şi zice stihul 7 din cartea lui Isaia cap. 6, rostit de Serafim către Isaia în viziunea profetului: «Iată s'au atins de buzele mele şi va şterge fără de legile mele şi păcatele mele le va curăţi»[4]). Adică sfântul sânge şterge fără de legile preotului, cum a curăţit cărbunele de foc greşealele profetului Isaia.

După aceasta preotul cheamă pe diacon zicând: «Diacone, apropie-te». Diaconul vine şi se închină odată (ἅπαξ) zicând: «Iată viu la nemuritorul Împărat» (Ἰδοὺ προσέρχομαι τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ[5]). Şi preotul zice pentru diacon aceleaşi cuvinte pe cari le-a zis şi pentru sine: «Se împărtăşeşte robul lui Dumnezeu, Diaconul» (cutare[6]). Iar după ce s'a împărtăşit acesta, zice preotul pentru diacon aceleaşi cuvinte pe care le-a zis şi pentru sine: «Iată s'au atins de buzele tale»[7]). Preotul îl cheamă şi pe diacon la împărtăşire potrivit canonului 8 apostolic, care cere de la toţi episcopii, preoţii şi diaconii liturgisitori, să fie pregătiţi şi să se împărtăşească cu sfintele taine; iar cel ce liturgiseşte şi nu se împărtăşeşte, *să se caterisească.*

În Biserica veche nu numai liturgisitorii, dar şi laicii cre-

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 367 şi 368: Ὁμοίως δὲ ὁ ἱερεὺς λαβὼν μίαν μερίδα τοῦ ἁγίου ἄρτου, λέγει· τὸ τίμιον καὶ πανάγιον σῶμα τοῦ Κυρίου... καὶ κλίνας κάτω τὴν κεφαλὴν... Πιστεύω κύριε... Τοῦ δείπνου σου... Μή μοι εἰς κρῖμα, ἢ εἰς κατάκριμα... In Codicile lui Daniel, Tom. IV, p. 368, între rugăciunea „Cinei tale" şi „Nu spre judecată", mai sunt două rugăciuni mici: *a'* „Doamne nu sunt vrednic ca să intri sub acoperământul cel necurat al sufletului meu", şi *b)* cea luată din liturgia sf. Iacov n. 36: „Dumnezeule, slăbeşte, lasă, iartă-mi toate greşealele mele". Aceste două rugăciuni **lipsesc** în Liturgiarul românesc.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 103.

3) La Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368, cuvintele acestea sunt aşa: Τὸ τίμιον καὶ ἅγιον αἷμα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν μεταδίδοταί μοι (τῷ δεῖνι) ἱερεῖ εἰς ἄφεσίν μου ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

4) Aceste cuvinte, la Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369, sunt rostite de preot după împărtăşirea diaconului.

5) La Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368, aci diaconul mai zice şi „Crez Doamne şi mărturisesc".

6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368: Καὶ λέγει ὁ ἱερεύς. Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ διάκονος (ὁ δεῖνα) τὸ τίμιον, καὶ ἅγιον. κ. τ. λ.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 369: Ὁ ἱερεύς. Τοῦτο ὕψατο τῶν χειλέων σου.

dinciosi erau îndatorați a asculta liturgia până la fine și a se împărtăși cu corpul și sângele Domnului; iar laicul care nu era vrednic de împărtășire, trebuea să easă afară din Biserică odată cu catehumenii. Altfel se aforisea potrivit canonului 9 apostolic. De aceea și sfântul Ioan Hrisostom în omilia 3-a asupra epistolei către Efeseni, întemeiat pe acest canon zice laicului: *«Dacă nu ești vrednic a te împărtăși, nu ești vrednic nici să te rogi împreună cu cei ce se împărtășesc»*. Prin urmare dacă aceasta se cere de la laici, cu atât mai vârtos se cere de la clerici.

Liturgiarul nostru învață că atunci când vor fi mai mulți preoți și diaconi servind împreună, la timpul împărtășirei, după sfărâmarea sfintei pâini, vin preoții și se așează în rând în partea despre meaza noapte a sfintei mese, și își cer ertare unul de la altul. Apoi urmează și diaconii cerându-și ertare de la preoți precum și între dânșii. După aceea vin diaconii și primesc cu mâinile în chipul crucei, părticele din sfântul Trup de la preotul începător. Vine apoi și cel de al doilea preot cu multă evlavie, și își ea singur o părticică din sfântul Trup și se retrage în partea de meaza zi pe dinapoia sfintei mese. Așa fac și ceilalți preoți; începătorul preot își ea și el o părticică și stând înaintea sfintei mese să roagă: «Crez, Doamne, și mărturisesç» și celelalte, zicând în taină aceste rugăciuni și fie care preot. După acestea, preotul cel mai mare luând sfântul potir, se împărtășește după rânduealä și se retrage la o parte, asemenea fac și ceilalți preoți; iar cel din urmă preot împărtășește și pe diaconi [1]).

5. Diaconii își cer ertare de la preoți și aceștia la rândul lor își cer ertare unul de la altul; asemenea fac și laicii cari voesc să se împărtășească. Servitorii sfintelor taine se împărtășesc în altar, *mai întâiu cu trupul și apoi in deosebi cu sângele Domnului;* în vechime se împărtășeau și laicii, în afară de altar, cu trupul și sângele Domnului în deosebi, *luând sfânta pâine in mână și mâncând-o, și apoi bând din potir* [2]); iar de la secolul al V-lea încoace, începură a se împărtăși laicii, cu trupul și sângele Domnului de odată, și tot în afară de altar, pentru a se înlătura multe neajunsuri [3]). Această deosebire își are temeiul și în explicarea mistică, că Mântuitorul a dat ucenicilor săi în läuntrul casei unde a săvârșit cina cea de taină, mai întâiu trupul său sub chipul pâinei; iar după aceea tot acolo, le-a dat sângele său sub chipul vinului [4]). Poporului însă, i-a arătat pe cruce la un loc și trupul și sângele său [5]). Sfin-

1) Dumnezeeștile Liturgii, op. cit., pag. 104.

2) Conf. Tertulian, De idololatria c. 7.—Constit. Apost. lib. VIII, c. 13.—Cyril. Hierosol. Catheches. V mist., n. 20.—Ioan Hrisostom. Homil. 21, ad. popul. Antioch.—Canonul 101 al sinodului VI ecum.

3) Vezi însemnarea și folosința linguriței euharistice, pag. 445, n. 7, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Mat. 26, 26—27.

5) Ioan 19, 34.

ţiţii liturgisitori sunt urmaşii apostolilor; iar credincioşii laici sunt pioşii cei ce s'au adunat cu credinţă împrejurul răstignirei Domnului.

După împărtăşirea sfinţiţilor liturgisitori, diaconul luând sfântul disc îl ridică d'asupra potirului şi îl şterge cu sfântul burete [1]), zicând: «Spală, Doamne păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu cinstit sângele tău, pentru rugăciunile sfinţilor tăi». Apoi zice în taină imnele făcute de Ioan Damascen: «Învierea lui Hristos văzând», «Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime», şi «O, paştile cele mari şi prea sfinţite Hristoase [2]). Când a întocmit Damascen aceste cântări pline de frumuseţe spirituală, s'a inspirat din următoarele isvoare: la alcătuirea imnului «Luminează-te, luminează-te», a împrumutat I-iul stih al capitolului 60 din cartea lui Isaia [3]); iar la facerea cântărei «O, paştile cele mari» s'a luminat din cuvântarea sf. Grigorie de Nazianz rostită în ziua Învierei Domnului [4]).

Apoi diaconul acopere sf. potir cu un acoperemânt; asemenea şi d'asupra sfântului disc pune steaua şi acoperemintele; iar după aceea preotul ceteşte rugăciunea de mulţumire: «Mulţumim ţie, Stăpâne, iubitorule de oameni» (Εὐχαριστοῦμέν σοι, δέσποτα φιλάνθρωπε), care se află şi în liturgia clementină (n. 21 [5]).

Dacă sunt credincioşi de împărtăşit, se pun sfărâmate în sfântul potir părţile NI şi CA, cari se sfărâmă în atâtea părţi, în cât să se ajungă pentru toţi credincioşii; iar celelalte părticele scoase la proscomidie, pentru sfinţii lui Dumnezeu, pentru vii şi pentru morţi, se pun în potir după finirea împărtăşirei credincioşilor, ca nu cumva punându-se mai nainte, să se împărtăşească poporul şi din ele [6]).

6. După aceea se deschid sfintele uşi împărăteşti, iar diaconul închinându-se odată, ea sfântul potir de la preot şi venind la sfintele uşi, înălţându-l îl arată poporului zicând: «Cu frica lui Dumnezeu cu credinţă şi cu dragoste să vă apropiaţi» [7]). Prin aceste cuvinte diaconul chiamă pe credincioşi la împărtă-

---

1) Vezi însemnarea şi folosinţa sfântului burete, Tom. II, p. 446, n. 8, Tez. Liturg.

2) În Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 369, lipsesc: „Spală, Doamne", „Invierea lui Hristos", „Luminează-te, luminează-te» şi „O, paştile cele mari".

3) Cei 70 de învăţaţi, au tradus astfel versul 1, din cap. 60, al cărţei profetului Isaia: „Φωτίζου φωτίζου Ἱερουσαλὴμ, ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν".

4) Vezi activitatea imnologică a sf. Grigorie de Nazianz, p. 495, Tom. II, Tez. Liturg.

5) În liturgia Marelui Vasilie, în loc de această rugăciune se zice: „Mulţumim ţie, Doamne, Dumnezeul nostru, pentru împărtăşirea sfintelor" (Εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν) al cărei început se află în liturgia sf. Iacov (n. 44).

6) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Liturg. op. c., p. 147 şi 149.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Μετὰ φόβου θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε (Liturg. sf. Iacov, n. 43).

șire, dar le spune și felul cum să se apropie [1]). Sf. Ioan Hrisostom, în omilia 17 asupra epistolei către Evrei, zice celor ce se împărtășesc: «*Dacă nu ești sfânt* (ἅγιος), *nu te apropia*». Iar Ioan Damascen (De fide orth. lib. IV c. 34) zice tot acestora: «*Să pășim cu frică, cu cuget curat și cu credință tare, și în așa chip, toate bunătățile ne vor fi date nouă*». În timpurile vechi creștine, mulți dintre fiii Bisericei plini de evlavie, se împărtășeau în fie care zi (Cyprian. de oration. domin.); alții luau sfânta împărtășire și acasă ca să se cuminece când nu se făcea liturgie (Tertul. ad uxorem lib. II c. 5). Dar în timpul sfântului Ioan Hrisostom se mai răcise dragostea către sfintele taine, după cum ne spune însuși ierarhul (Homil. 3 în epist. Efes. Homil. 17 în epist. Evrei). Azi creștinii ortodocși, sunt îndatorați a se împărtăși cel puțin de 4 ori pe an, și anume în cele 4 posturi (Confes. ort. Partea I răsp. la într. 90). Totuși Nicolae Cavasila (cap. 36), dă următoarea învățătură celor ce se cuminecă: «*Apropiați-vă*, zice el, *cei ce voiți să vă faceți părtași, însă nu toți, ci numai cei ce sunteți sfinți; căci cele sfinte se dau numai celor sfinți*» [2]).

Horul răspunde la chemarea preotului, prin cuvintele cu cari a fost întâmpinat Iisus în Ierusalim, căci Domnul este acum în mijlocul credincioșilor. Iată acele cuvinte: «Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului, Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă» [3]). Și se apropie laicii cei ce voesc să se împărtășească, unul câte unul, cu toată umilința și sfiala, având mâinile strânse la piept. Preotul împărtășind cu lingurița pe fie care credincios zice: «Se cuminecă robul lui Dumnezeu (cutare), cu cinstitul și sfântul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor sale și spre viața de veci» [4]). Horul cântă: «Trupul lui Hristos primiți și din isvorul cel fără de moarte gustați, aliluia» [5]). Iar cel împărtășit își șterge buzele cu sfântul acoperemânt, și sărutând sfântul potir, mulțumește lui Dumnezeu pentru această hrană nemuritoare. Noi împărtășindu-ne cu sfintele taine, Mântuitorul se pogoară cu trupul în lăuntrul nostru [6]).

---

1) Apostolul Pavel în epist. I către Corint. cap. 11 v. 27, iată ce zice: „Ori cine va mânca pâinea aceasta, sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi trupului și sângelui Domnului".

2) Constitut. Apostol. cartea VIII, cap. 13, orânduesc acestea: «*Mai întâiu să se împărtășească arhiereul, apoi preoții, diaconii, ipodiaconii, ceteții, cântăreții și asceții. Dintre femei: diaconițele, fecioarele, văduvele, copiii și apoi tot poporul*". Iar în **Pravilă,** cap. 170 cetim: „*Trei zile trebue omului ce voește să se împărtășească cu sfintele taine,* **să nu se împreune cu muerea lui".**

3) Mat. 21, 9.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Ν. τὸ τίμιον.

5) Aceste cuvinte lipsesc din Codicele lui Daniel.

6) Canonul 83 al sinodului VI ecumenic zice: „*Nimine să nu dea eu-*

7. Finindu-se împărtăşirea, preotul zice cuvintele proorocului David din psalmul 27 stih. 12: «Mântueşte Dumnezeule poporul tău şi binecuvintează moştenirea ta» [1]). Aceste cuvinte au trecut şi în liturgia sfântului Iacov (n. 43). Horul răspunde: «Văzut-am lumina cea adevărată» [2]). Cântarea aceasta este luată din stihira Vesperei celei mari din Duminica pogorîrei sfântului Spirit; ea se zicea în vechime de **neofiţi**, drept mulţumire pentru primirea botezului în acea zi [3]). Şi se întoarce diaconul şi preotul spre sfânta masă şi tămâind preotul de 3 ori, zice întru sine: «*Înalţă-te preste ceruri, Dumnezeule*, şi preste tot pământul mărirea ta» [4]). Aceste cuvinte fiind în strânsă legătură cu cele ce se fac acum în sfântul altar, ne aduc aminte de *Înălţarea lui Iisus la ceruri.*

Apoi preotul dând cădelniţa în mâinile diaconului, pune discul pe capul acestuea; iar diaconul căutând afară către uşi, tăcând se duce la proscomidie şi pune acolo discul. Prin căutătura sa în afară, pare că ar zice: «Acest Iisus care s'a înălţat de la noi la ceruri, va veni iarăşi» [5]). Apoi preotul închinându-se, luând potirul şi căutând spre popor, zice în sine: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru», şi apoi cu voce tare: «Totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor» [6]). Creştinii se închină acum sfintelor taine ca lui Hristos care se **înalţă** la ceruri. Horul răspunde: «amin», apoi urmează: «Să se umple gurile noastre de lauda ta Doamne», o rugăciune aflată şi în liturgia sf. Iacov (n. 23), cu toate că după «**Cronica** din Alexandria» sau «paschală», ea a fost introdusă în liturgie abia în al 11-lea an al împărăţiei lui Iraclie (610—622), adică în anul 621 [7]). Rugăciunea «Să se umple gurile noastre» se atribue imnografului bisericesc *George Pisidiul* (încep. sec. VII).

Şi mergând preotul la proscomidie, pune acolo sfântul potir; după aceea luând cădelniţa de la diacon, cădeşte sfintele de 3 ori în tăcere. Ridicarea sfintelor de pe sfânta masă şi ducerea lor la proscomidie, însemnează după sf. German *înălţarea* Domnului la ceruri. Acum diaconul ese pe uşa de la meaza noapte în mijlocul Bisericei şi zice ectenia: «Drepţii primind dumne-

---

haristia trupurilor **moarte,** *căci scris este „Luaţi mâncaţi". Iar trupurile morţilor nu pot a lua, nici a mânca".*

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Σῶσον ὁ θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου.

2) „Văzut-am lumina cea adevărata" lipseşte din Codicele lui Daniel.

3) De la Paşti până la Inălţare, în loc de „Văzut-am lumina", se cântă „Hristos a înviat"; în ziua Inălţărei se cântă troparul sărbătorei: „Inălţatu-te-ai întru mărire". Tot aşa se cântă şi la sărbătorile mari, troparul zilei.

4) Cuvintele: Ὑψώθητε ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, sunt şi în liturgia sf. Iacov (n. 43).

5) Fapt. Apost. 1, 10—11.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Εὐλογητὸς... πάντοτε.

7) Cronica aceasta se crede a fi scrisă de *George* din Alexandria un însemnat Ierarh († 620); alţii susţin că este scrisă de *George Pisidiul* († 640), diaconul Bisericei din Constantinopole.

zeeștile, sfintele», ș. a. [1]), prin care deșteaptă pe pioși la mulțumire pentru dobândirea sfintei euharistii. Ecfonisul ecteniei îl zice preotul, făcând cu evangelia cruce peste antimis: «Că tu ești sfințirea noastră» (ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν). Horul: «amin».

8. Apoi preotul *vestește eșirea din Biserică* astfel: «Cu pace să eșim» (ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν [2]). Horul răspunde că eșirea se face «Întru numele Domnului» (ἐν ὀνόματι κυρίου). Aici se termină liturgia sfântului Clement cu cuvintele: ἐν εἰρήνῃ ἀπολύεσθε [3]). Iar în liturgiile sfinților Hrisostom și Vasilie, diaconul zice mai departe: «Domnului să ne rugăm». Horul: «Doamne miluește»; acum preotul eșind în mijlocul Bisericei zice cu voce tare *rugăciunea* **amvonului** în auzul tuturor credincioșilor: «Cel ce binecuvintezi, pre cei ce bine te cuvintează» [4]), care este aceeași și în liturgia Marelui Vasilie. Se cheamă a «amvonului» (τοῦ βήματος) această rugăciune, căci în vechime pentru însemnătatea ei, se cetea sus pe amvon. Sfântul German o numește «sigiliul tuturor cererilor». Într'însa se roagă preotul pentru mântuirea poporului, pacea lumei, a Bisericei, a Regelui și ostașilor lui. Apoi horul laudă pe Domnul cântând versul 2 din psalmul 112: «Fie numele Domnului bine cuvântat de acum și până în veac» [5]), de 3 ori, după care urmează cetirea psalmului 33, «Bine voiu cuvânta pe Domnul» așa cum se cetea și în liturgia clementină (n. 19) și a sf. Iacov (n. 42 [6]).

În timpul rugăciunei amvonului, diaconul stă cu capul plecat înaintea icoanei Mântuitorului; iar după rugăciune preotul intră în altar prin sfintele uși; intră și diaconul prin ușa despre meaza noapte și mergând la proscomidie, zice preotul acolo această mică rugăciune: «Plinirea legei și a proorocilor». În liturgia Marelui Vasilie aici se zice «rugăciunea când se potrivesc sfintele» și anume: «Plinitu-s'a și s'a săvârșit cât este după a noastră putere» [7]). Sfânta liturgie adică, isvorul misteriilor, s'a săvârșit cu a preotului putere și vrednicie; însă plinirea ei desăvârșită s'a făcut cu puterea cea nevăzută a Domnului nostru Iisus Hristos.

9. Diaconul rămâne în altar și potrivește (consumă) sfintele cu toată grija; iar preotul ese în mijlocul Bisericei și dă «**anaforă**» poporului. Anafora are următoarele două origini: *a)* În Biserica ve-

---

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Ὀρθοί, μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, κ. τ. λ.

2) Goar, Evcholog. op. c., p. 131, n. 187: Signum illud latinis est vulgatum: „Ite missa est"; Graecis: ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν. Conf. p. 8, Tom. I, Tez. Lit.

3) Conf. Constitut. Apostol. lib. VIII, c. 15. Vezi „Apolisul" la pag. 548, lit. e, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 371: Εἴη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 371: Καὶ τὸν ψαλμὸν 34 (33): Εὐλογήσω τὸν κήριον.

7) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 108 și 141.

che, în secolul I și II, după finele liturgiei se da creștinilor masa de dragoste sau «agapele» care consta din darurile aduse de credincioși la Biserică. Mai târziu, din cauza neorânduelelor, s'au desființat agapele prin canonul 28 al sinodului din Laodicea, 40 al sinodului din Cartagena și 74 al sinodului al VI ecumenic. Pentru amintirea agapelor, Biserica a hotărît să li se dea creștinilor rămășițele pâinei binecuvântate, aduse de ei ca sacrificiu lui Dumnezeu 1).

Răstignirea Domnului pe cruce. (Mat. 27, 35).

b) În primele secole creștine, toți credincioșii se împărtășeau cari ascultau sfânta liturgie. Cu trecerea timpului însă, s'a răcit zelul acesta întru atât, în cât Ioan Hrisostom în omilia sa a 5-a la epistola I-a către Tesaloniceni, zice că unii din contemporanii lui, *vin numai odată pe an la împărtășire.*

Pentru aceea proistoșii bisericești au orînduit totuși, ca

1) Vezi cuvântul „anaforă“ la pag. 175, n. 4, Tom. III, Tez. Liturg.

să nu easă creştinul din casa Domnului fără un dar sfinţit, ci să i se dea lui rămăşiţele pâinei care s'a adus la altar, şi s'a binecuvântat [1]). Rămăşiţele acestea sfărâmate în bucăţi s'au numit în vechime: εὐλογία, adică «pâine binecuvântată»; s'au mai numit ἀναφορά sau «sacrificiu», căci ne aduc aminte de agapele făcute după sfânta liturgie din ofrandele pioşilor, zise pe atunci şi ἀναφορά; iar numirea de «anaforă» dată rămăşiţelor pâinei binecuvântate, s'a păstrat până astăzi în *limba românească*; dar acele rămăşiţe s'au mai chemat şi ἀντίδωρον, adică pâine dată credincioşilor «în locul darurilor» sfinte sau în locul euharistiei [2]). În zilele noastre anafora se face din restul celor 5 prescuri, din cari s'au scos sf. agneţ, părticica sfintei Fecioare, cele 9 cete, părticelele pentru cei vii şi în fine pentru cei morţi. Cu toate acestea şi pentru primirea anaforei, se cere multă evlavie, tresvie sufletească şi trupească şi se ea *pe ne mâncate* ca o pâine binecuvântată [3]), potrivit orînduelelor bisericeşti şi învăţăturilor Ierarhului Simeon al Tesalonicului [4]).

După împărţirea anaforei, preotul binecuvintează poporul zicând: «Binecuvântarea Domnului preste voi cu al său dar (αὐτοῦ χάριτι) şi cu iubirea de oameni». Horul: «amin». Preotul: «Mărire ţie Hristoase». Horul: «Mărire şi acum.» Preotul: «Hristos adevăratul Dumnezeul nostru... ale celui întru sfinţi părintelui nostru Ioan Hrisostom (ori Vasilie cel Mare), ale sfântului» (din acea zi). Horul: «Mulţi ani», pentru Rege şi Chiriach [5]).

Apoi intrând preotul în sfântul altar (ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι) se desbracă de sfintele veşminte (ἀποδύεται τὴν ἱερατικὴν στολὴν) zicând: «Acum slobozeşte (νῦν ἀπολύεις) pe robul tău, Stăpâne» [6]), «Sfinte Dumnezeule» (τὸ Τρισάγιον) şi după «Tatăl nostru», troparul sfântului Ioan Hrisostom: «Din gura ta (ἐκ τοῦ στόματός σου) ca o lumină de foc, strălucind darul»; iar la liturgia sfântului Vasilie, troparul: «În tot pământul a eşit vestea ta», Doamne miluește de 12 ori, «Ceea ce eşti mai cinstită», Mărire şi acum, în fine, apolisul» [7]).

10. Iar diaconul după ce a sfârşit sfintele cu atâta grijă, în cât nici o sfărâmătură să nu pice, toarnă în sfântul potir

---

1) Din tâlcuirea canonului 2 al sinodului din Antiohia (an. 341), făcută de Balsamon, se vede că introducerea anaforei, sau a pâinei binecuvântate în liturgie, spre a se da creştinilor, s'a început *in secolul al IV-lea* şi anume în timpul sinodului antiohean. Conf. Goar, op. c., p. 132, n. 190.

2) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. Liturg., p. 153.

3) Pravila, cap. 170: „Nu s'a îngăduit bărbatului şi muerei **să se împreune** spre ziua ce va lua anaforă sau va săruta sfintele icoane."

4) Simeon Tesalon., op. c., cap. 100. Vezi şi nota 4, p. 175, Tom. III, Tez. Lit. despre „anaforă".

5) Dumnezeeştile Liturgii, p. 108 şi 141. „Mulţi ani" lipsesc din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 372.

6) Textul original grecesc, al rugăciunei „Acum slobozeşte", a se vedea în evangelia lui Luca, 2, 29–32 şi la pag. 122, nota 5, Tom. III, Tez. Liturg.

7) Formula şi înţelesul „Apolisului", să se vadă la pag. 548, lit. e, Tom. II, Tez. Liturg.

vin şi apă şi şterge cu buretele toată umezeala. După aceea strânge sfintele vase, le pune la loc [1]), şi se desbracă de sfintele veşminte zicând şi dânsul: «Acum slobozeşte pe robul tău, Stăpâne», ş. c. l. Apoi amândoui îşi spală mâinile la locul cuvenit, şi închinându-se aducând mulţumire lui Dumnezeu, es din Biserică şi merge fiecare întru ale sale [2]). *Acum ese şi poporul* din Biserică în urma preotului, păstorul turmei cuvântătoare. Foarte nepotrivit lucru este, să easă credincioşii fără rost şi rânduială, şi înainte de timp din casa Domnului [3]). Unora ca aceştia sfântul Ioan Hrisostom, în omilia asupra psalmului 144, le zice: «*Cei ce es din Biserică înainte de sfârşit, sunt ca* **Iuda.** *Hristos îţi dă trupul său, şi tu nu îi mulţumeşti că l-ai primit*»? [4]). Aşa se plineşte şi aşa se sfârşeşte sfânta liturgie a sfântului Ioan Hrisostom [5]) şi a Marelui Vasilie, *fie în zile de sărbători şi Duminici, fie în zile de lucru.*

Studiile ce am făcut eu aci, asupra liturgiilor acestor doui părinţi mari ai creştinismului, ne îndreptăţesc la încheerea, că ele amândouă poartă până astăzi asupra lor sigiliul apostolic, şi ne înfăţişează în toată lumina cugetările şi misticismul timpurilor începătoare ale Bisericei. Sfânta noastră Biserică ortodoxă a răsăritului, singura a păstrat întru totul în liturgiile ei, cu-

1) Vezi nota 5, p. 449, Tom. II, Tez. Liturg.

2) Conf. Dumnezeeştile Liturg., op. c., 109 şi 142. Asem. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 372.

3) Canonul 9 al sfinţilor apostoli, afuriseşte pe omul ce ese din Biserică mai nainte de timp şi fără vre-o împrejurare.

4) La Biserica din comuna **Spineni,** cătunul Vineţii de jos, judeţul *Oltu,* unde m'am născut eu, în timpul serviciului divin, nimenea nu eşea din casa lui Dumnezeu înaintea preotului. Când un credincios intra în Biserică, rămânea acolo până ce eşea preotul după sfârşitul sfintei liturgii. Păstorul turmei eşea în mijlocul curţei Bisericei, şi aştepta aci în picioare, până când eşeau pe rând în urma lui: bătrânii, tinerii, bătrânele şi tinerele. Fie care din aceşti fii spirituali, se plecau cu sfială înaintea preotului, de la care primea binecuvântare.

După ce eşeau toţi din Biserică, bărbaţii fiind în dreapta cu capetele descoperite, iar femeile în stânga în haine de sărbătoare, preotul întreba de sănătate mai întâiu pe bărbaţi şi apoi pe femei, cu formula strămoşească. Se aduceau colivele din Biserică şi se mâncau de credincioşi în spiritul dragostei frăţeşti. Cei ce voeau, dau şi gologani preotului. Apoi eşea preotul din curtea Bisericei şi după dânsul veneau credincioşii, apucând fie care drumul spre casa sa. Aşa se făcea eşirea din Biserică în zile de Duminici, sărbători şi ori când se făcea sfânta liturgie sau vr'o slujbă bisericească. Această datină prea frumoasă, a rămas din timpurile vechi creştine. (Autorul).

5) In ziua de 16 Fevruarie stil nou, anul 1908, s'a oficiat în limba greacă Liturgia sf. Ioan Hrisostom şi în Basilica sf. Petru din Roma, cu împlinirea a 1500 de ani de la moartea sf. Ierarh. Liturgia, s'a săvârşit cu solemnitate de Patriarhul Melhit unit *Ciril* al VIII-lea al Antiohiei cu tot clerul latin din Roma, în faţa colegiului Cardinalilor şi a papei Piu al X-lea. In timpul liturgiei papa a dat răspunsurile şi bine cuvântările în limba greacă. Cu acea întâmplare s'a cântat papei în limba greacă următorul polihroniu: „*Mulţi ani trăiască Piu al X-lea Prea fericitul, prea sfântul şi prea veneratul nostru stăpân şi Domn, Arhiereul suprem al cetăţei celei eterne Roma şi a toată lumea. Părintele părinţilor, Păstorul păstorilor, Arhiereul arhiereilor, următorul sfântului şi corifeului apostolilor Petru şi locţiitorul Domnului nostru Iisus Hristos*".

prinsul şi forma dată de sfinţii liturgişti, autori ai acestor comori ale cultului Dumnezeesc public; iar Biserica latină şi-a schimbat liturgiile ei, după împrejurările timpului şi voinţa episcopilor Romei.

Latinii se **deosebesc** în liturgiile lor prin 5 puncte fundamentale de liturgiile Bisericei ortodoxe: *a)* La ei lipseşte proscomidia; *b)* Latinii întrebuinţează azime în euharistie [1]), în loc de pâine dospită; *c)* Cuvintele prefacerei la ei sunt: «Acesta este trupul meu» [2]) şi «Acesta este potirul sângelui meu» [3]); iar la ortodocşi: «Şi fă adică pâinea aceasta» şi «Iar ce este în potirul acesta»; *d)* Euharistia se dă laicilor latini, numai sub forma pâinei, ne adăpată cu sfântul sânge, în loc de a fi dată sub forma pâinei şi a vinului [4]); Liturgia romană se mai deosebeşte şi prin scurtimea ei în solemnitate, cântări şi rugăciuni.

În Biserica latină preotul începe liturgia credincioşilor prin proaducerea pâinei şi punerea vinului şi apei în potir, chemarea sfântului Spirit, cântarea imnului «sfânt, sfânt, sfânt» ş. a. Urmează prefacerea elementelor, rugăciuni către sfinţi, pomenirea morţilor şi rugăciunea domnească. Se împărtăşesc preoţii, poporul şi se termină liturgia.

Protestanţii sunt şi mai mult depărtaţi în liturgia lor de litera şi spiritul apostolic. Liturgia lor conţine numai bucăţi din sfânta Scriptură şi predica. Euharistia se face ca şi la latini cu pâine ne dospită. Protestanţii nu admit prefacerea sfintelor daruri în însuşi corpul şi sângele real al Domnului, ci privesc vinul şi pâinea euharistică ca pe nişte simbole ale corpului şi sângelui Mântuitorului.

Biserica anglicană are Liturgia ei astfel: Se cântă imnul triumfal «Sfânt, sfânt, sfânt», pastorul îngenuche înaintea sfintei mese pe care s'a pus pâine şi vin, şi rosteşte o rugăciune pentru împărtăşire, fără chemarea sfântului Spirit.

Cuminecarea preotului şi a credincioşilor se face cu pâine şi vin. După aceea se zice rugăciunea domnească, Mărire întru cei de sus, şi sfârşitul.

Luteranii şi **Calvinii** au numai o umbră de Liturgie scurtă şi deosebită.

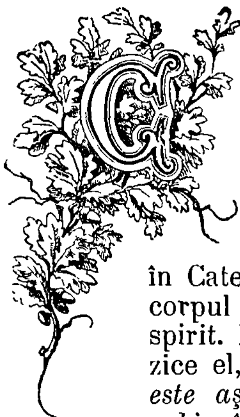
1) Conf. pag, 170, nota 4, Tom. III, Tez. Liturg.
2) Vezi nota 2, pag. 204, Tom. III, Tez. Liturg.
3) Vezi nota 2, pag. 204, Tom. III, Tez. Liturg.
4) Aci latinii zic că unde este corpul acolo este şi sângele Domnului. Totuşi preoţii latini primesc euharistia sub chipul pâinei şi al vinului.

ARTICOLUL III

LITURGIA SFÂNTULUI GRIGORIE DIALOGUL (Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου) SAU A CELOR MAI ÎNAINTE SFINȚITE (τῶν προηγιασμένων).

§ 56.

Întocmirea acestei Liturgii.

Cele patru posturi ale Bisericei ortodoxe, sunt înființate de ea pentru pocăința omului de ale sale fără de legi și pentru înfrânarea sufletului și a corpului de la păcate, mâncări grase și îmbelșugate. Ciril al Ierusalimului în Catehesa sa a III-a (n. 23), arată foarte drept că corpul singur nu poate păcătui, ci numai condus de spirit. Iată cuvintele Marelui Catehet: «*Nu-mi spune*, zice el, *că corpul este cauza păcatului, căci dacă este aşa, pentru ce mortul nu păcătueşte? Pune sabia în mâna omului de curând mort și vei vedea că nu se întâmplă nici un omor. Și lângă tânărul ce a murit pune tot felul de frumuseți și nu se va mai naşte într'însele nici o dorință de patimă. Deci corpul prin sine însuși nu păcătueşte, ci sufletul prin corp*» 1).

Dar dintre aceste patru posturi, acela al patruzecimei, sau al «păresimilor» 2), este deosebit de celelalte prin asprimea înfrânărei și prin graiul umilicios al servirei de Dumnezeu. Postul acesta este aşezat de sfinții Părinți înaintea sărbătorei Învierei Domnului, pentru ca să ne pregătim în cele 7 săptămâni de ajunare, și să fim vrednici de ziua cea mare a sfintelor Paști. Tot serviciul divin al marelui post este duios și plângător; iar cântările sunt pline de frumusețe și aducere aminte de celece am păcătuit. Sărbători de veselie nu sunt în acest post, nici naşterile martirilor nu se amintesc, ca să nu se întrerupă tristețea ajunărei.

1. Liturgia fiind și ea o lucrare sfântă de veselie spirituală, prin cântările și măreția ei, sinodul din Laodicea ținut între anii 360–375, hotărî prin canonul 49 că «*Nu se cuvine în patruzecime a proaduce pâine* (a liturgisi), *de cât numai Sâmbăta*

1) Cyrill. Ierusal. Cateh. III, n. 23.

2) Cuvântul „paresimă" ori „paresimi", s'a născut în limba română din vorba latină „quadragesima" adică „patruzecime", sau cele 40 de zile ale marelui post.

şi Duminica» [1]). Deci, sinodul acesta a rânduit că în postul cel mare numai Sâmbăta şi Duminica să se facă liturgie; el nu a oprit însă pe credincioşi de a se împărtăşi şi în alte zile cu corpul şi sângele Domnului. De aceea pentru a nu lipsi pe fiii Bisericei de împărtăşirea solemnă cu sfintele taine şi în celelalte zile ale săptămânei, sinodul al VI-lea ecumenic, ţinut în anul 692, prin canonul său 52 a hotărât că *«Întru toate zilele ajunărei sfintei păresemi, afară de Sâmbăta şi Duminica şi de ziua Bunei Vestiri, să se facă sfinţita liturgie a celor mai înainte sfinţite»* [2]). Adică creştinii să se împărtăşească nu numai în ziua Sâmbetei şi a Duminicei, dar şi în celelalte zile ale săptămânilor din păresimi, însă după rugăciunea de seara, şi anume cu sfintele taine păstrate de la liturgia deplină precedentă. Iar liturgie deplină în acest post se săvârşeşte, în limitele acestui canon, de 15 ori şi adică: în Sâmbăta I, II, III, IV, V, VI şi în Duminica VI-a a postului, asemenea şi în ziua Bunei Vestiri, se face liturgia sfântului Ioan Hrisostom; apoi în cele d'întâiu 5 Duminici ale postului, precum şi în Joia şi în Sâmbăta cea mare, se face liturgia sfântului Vasilie; iar în celelalte zile ale săptămânei postului se face *«liturgia darurilor celor mai înainte sfinţite»* (Λειτουργία τῶν προηγιασμένων — δῶρον [3]), sau mai scurt: *«liturgia mai înainte sfinţită»* (Λειτουργία προηγιασμένη [4]).

Se chiamă această liturgie aşa, pentru că sfintele daruri nu se sfinţesc la această liturgie, ci la liturgia deplină precedentă. De aceea liturgia celor mai înainte sfintite, *este mai scurtă*, fiind că proscomidie într'însa nu se face; liturgia catehumenilor este scurtată mai ales când nu se ceteşte apostolul şi evangelia; iar din liturgia credincioşilor, lipseşte simbolul credinţei, răspunsurile, sfinţirea darurilor, axionul şi altele până la rugăciunea domnească, precum şi rânduiala împărtăşirei. Acestea toate însă, sunt făcute la liturgia deplină precedentă, şi nu se mai pot repeti iarăşi şi la liturgia mai înainte sfinţită. De aceea şi Simeon al Tesalonicului zice: *«Prea sfintele daruri cele mai înainte sfinţite, nu primesc nimic prin rugăciunile cele ce se zic la liturgia mai înainte sfinţită, căci toate lucrările sunt săvârşite»* (la liturgia deplină precedentă [5]).

2. Liturgia celor mai înainte sfinţite a fost îndatinată din începutul creştinismului, căci mulţi dintre pioşi în curăţenia lor religioasă se împărtăşeau cu sfintele taine în toate zilele, sau de 2, ori de 3 ori pe săptămână; însă această liturgie consta

1) Conf. Goar, Evhol. pag. 175 n. 1.
2) Conf. Goar, Evhol., op. c., p. 175, n. 1.
3) In vechime se făcea liturgia mai înainte sfinţită şi Mercuri şi Vineri în săptămâna brânzei. Vezi Pidalionul, op. c., p. 517.
4) Iar în Evholog. lui Goar, op. c., p. 159, n. 1 aflăm acest titlu: Ἀκολουθία τῶν προηγιασμένων τῆς ἁγίας μ', adică „rânduiala celor mai înainte sfinţite ale sfintei patruzecimi".
5) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 57, pag. 330.

la început numai din câteva rugăciuni cari însoţeau împărtăşirea. Iată acum ce zice şi Simeon al Tesalonicului: «*Liturgia celor mai înainte sfinţite este din timpurile cele d'întâiu* (ale Bisericei) *şi de la următorii apostolilor precum mărturisesc şi rugăciunile ei. Această rânduială fiind din început, credem că cu adevărat este de la apostoli aşezată a se face întru acest post* (al patruzecimei), *pentru ca să plângem, şi in zilele cele de plângere, precum s'a zis şi de alţii, să nu sărbătorim. Şi s'a hotărât de Părinţi ca această liturgie să se săvârşească la ora a IX* (ora noastră a 3-a după amiază), *păzind cu aceasta şi hotarul postului pentru a mânca odată pe zi, spre seară*» [1]). Iar în tâlcuirea veche a canonului 45 al sinodului din Laodicea, cetim că în zilele de rând ale săptămânilor patruzecimei, să se facă liturgia mai înainte sfinţită, **seara** [2]). Apoi tot Simeon al Tesalonicului arată că «*afară de zilele cele orânduite* (ale patruzecimei), *nu trebue a se servi liturgia celor mai înainte sfinţite, căci acest fel de învăţătură nu ni s'a dat*» [3]).

De şi liturgia aceasta îşi are începutul în timpul apostolilor şi al urmaşilor acestora, totuşi ca ca şi celelalte liturgii depline a fost înflorită mai târziu [4]). Dar liturgia celor mai înainte sfinţite a răsărit şi din cauza persecuţiilor suferite de creştini din partea Jidovilor şi păgânilor, căci în acel timp nu se putea servi liturgie deplină de cât numai în zilele de Duminici şi serbători.

La aceste liturgii proistoşii Bisericii, despărţeau o parte din corpul şi sângele Domnului pentru creştinii cari se împărtăşeau în timpul septămânei; iar mulţi din aceştia luau sfintele taine acasă pentru a se împărtăşi; celor bolnavi şi celor din temniţă li se trimitea prin diaconi [5]). Cu această împărtăşire, în primele 3 secole se rosteau şi unele rugăciuni, până ce acestea se tot îmbogăţiră şi se făcu ast-fel liturgia celor mai înainte sfinţite.

3. Sfântul Grigorie cel Mare sau «Dialogul» († 604), aflându-se în Constantinopole ca apocrisiar (580—585 [6]), şi pătrunzându-se de însemnătatea acestei liturgii care exista până atunci gural, o aşternu în scris, şi i-a dat întocmirea care s'a păstrat până astăzi. În chipul acesta s'a întrodus în Biserica greacă şi de aci în toată Biserica răsăriteană. Apoi sinodul al VI-lea ecu-

1) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 55, pag. 327.

2) Vezi Pidalionul, op. c., pag. 296. Iar în tâlcuirea lui Balsamon a canonului 49 a sinodului din Laodicea cetim: „*Hirotonia de diacon, preot sau arhiereu, în liturgia mai înainte sfinţită, nu se face... căci hirotonia lucrare de veselie este*".

3) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 59, p. 331.

4) Vezi „Missa praesanctificatorum" în Bingham, Orig. s. antiq. escles. Tom. VI p. 411 seqq.

5) Vezi pag. 141, Tom. II, Tez. Lit.

6) Vezi autenticitatea liturgiei mai înainte sfinţită, p. 43—44, Tom. I. Tez. Liturg.

menic prin canonul său 52, a hotărît, după cum am văzut, să se săvârșească această liturgie în toate zilele postului mare, afară de Sâmbăta, Duminica și în ziua Bunei Vestiri. Cum că forma stabilită de Grigorie Dialogul s'a răspândit repede, ne spune Sofronie al Ierusalimului († 638), care vorbește de ea ca de o liturgie cunoscută. Așa și Cronica Alexandrină zice că *«În zilele împăratului Iraclie, s'a început* (an. 612), *a se cânta de la I-a săptămână a postului după «Să se îndrepteze rugăciunea mea», în timpul aducerei sfintelor daruri de la proscomidie în altar, imnul «Acum puterile cerești, împreună cu noi nevăzut servesc»* [1]). Teodor Studitul († 826), Niceta Pectoratul (sec. XI) și alți scriitori, vorbesc de ritualul acestei liturgii, cu adăogirea că Niceta arată și timpul săvârșirei ei zicând: *«Aducem sfântul sacrificiu numai Sâmbăta și Duminica la 3 ore dimineața* (ora noastră a 9)... *și sfințim în aceste zile și darurile pentru celelalte zile ale săptămânei. În acestea din urmă, după ce finim vespera pe la ora 9 seara* (ora noastră a 3-a după amează), *facem noi preoții și diaconii... strămutarea darurilor de la proscomidie pe altar* [2]). Apoi Simeon al Tesalonicului arată foarte amănunțit tot ritualul și tâlcuirea acestei liturgii [3]).

Liturgia cea mai înainte sfințită se face în toate zilele de Mercuri și Vineri din postul patruzecimei, cum și în Joia din a V-a săptămână a acestui post; iar în Vinerea patimilor nu se face liturgie [4]). Se face însă Luni și Marți în săptămâna ultimă a acestui post, apoi și în acele zile ale sfinților cu polieleu s. e. sf. Haralambie (10 Fevruarie), aflarea capului sf. Ioan Botezătorul (24 Fevruarie) și sfinții 40 de martiri (9 Martie), dacă acestea nu cad Sâmbăta ori Duminica. Cu toate acestea liturgia mai înainte sfințită nu este oprită de canonul 52 al sinodului al VI-lea ecumenic, nici în celelalte zile ale postului, când nu se săvârșește liturgia sf. Ioan și a sf. Vasilie, și mai ales dacă trebuința o cere aceasta. De aceea și Simeon Tesaloniceanul zice că *«În 5 zile ale săptămânei se face această liturgie ca să ne nevoim mai mult»* [5]).

4. Pentru liturgia mai înainte sfințită, *se sfințesc din Duminica lăsatului de brânză și până la Duminica Stâlpărilor,*

---

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate lit., op. c., p. 158.

2) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. Lit., op. c., p. 159-160. Și în Codicele Barberin tot ora 9 de dimineață, este rânduită pentru liturgia deplină.

3) Simeon Tesaloniceanul, op. c., p. 234—237 și 327—331 (Intreb. 55, 56, 57, 58 și 59).

4) În timpurile vechi creștine se săvârșea liturgia mai înainte sfințită și în Vinerea patimilor, căci nu voeau sfinții Părinți să treacă tocmai această zi fără liturgie. Mai târziu din cauza marei intristări a Bisericii în acea zi, s'a hotărît a nu se mai liturgisi în acea Vineri. Conf. Simeon Tesalon., op. c., întreb. 56, op. c., p. 329.

5) Simeon Tesalonic., op. c., p. 328, Intreb. 56.

o parte din sfintele daruri, la liturgia sfântului Ioan şi a sfântului Vasilie. Rânduiala acestei sfinţiri se face astfel: la proscomidia liturgiei depline, preotul împlineşte toată lucrarea euharistică cum am văzut că învaţă Liturgiarul [1]; dar în loc de o prescure, dânsul va lua pe lângă aceea ce se va întrebuinţa pentru liturgia zilei, atâtea câte liturgii au să se facă peste săptămână [2]. După ce a tăiat prima prescure, a jertfit-o şi a împuns-o, tae şi pe celelalte prescuri, le jertfeşte şi le împunge; iar după aceea le pune pe lângă cea d'întâiu, zicând la fie care din ele, ca şi la cea d'întâiu: *«Întru pomenirea Domnului»... «Ca o oae spre junghiere s'a adus»... «Junghie-se mielul lui Dumnezeu»...* şi *«Unul din ostaşi»* [3].

Apoi toarnă în sfântul potir vin şi apă zicând cele obişnuite; acopere discul şi potirul cu sfintele acopereminte şi le tămâiază zicând «Rugăciunea punerei înainte» [4]. Şi aşa începe sf. liturgie a sf. Ioan ori a sf. Vasilie şi o săvârşeşte după rânduială. Iar la sfinţirea pâinilor, după chemarea sfântului Spirit, preotul zice: «Fă adică pâinea aceasta», căci Hristos unul este şi de aceea să nu zică: «Pâinele acestea». Şi când va înălţa sfintele daruri, le înalţă pe toate împreună. După aceea sfăramă din ele pe cea întâiu proscomidită, îi pune partea sa în sf. potir şi toarnă căldura după obiceiu [5]. Apoi luând cu mâna dreaptă linguriţa, o pune în sfântul sânge; iar cu mâna stângă ea fie care pâine şi o udă cruciş cu **linguriţa** din sfântul sânge, pe partea pe care s'a însemnat junghierea, adică pe miez şi o pune în cutie (chivot) cu luarea aminte să nu se atingă cutia de udătură [6]. După aceea ea şi pe celelalte părţi ale sfântului corp tot câte una şi face asemenea la fie care, şi le strânge pe toate în cutie, unde se păstrează până la apropiata liturgie mai înainte sfinţită, care se va face după cum urmează mai departe. Iar liturgia deplină se sfârşeşte şi ea după rânduială [7].

§ 57.

Liturgia celor mai înainte sfinţite a catehumenilor (τῶν κατηχουμένων).

Am despărţit această liturgie în două părţi şi anume: *a)* Liturgia celor mai înainte sfinţite la care aveau îngăduială în vechime să stea în Biserică şi catehumenii; şi *b)* Liturgia celor mai înainte sfinţite la care erau de faţă numai

1) Vezi „Rândueala dumnezeeştei Proscomidii", p. 168—178, Tom. III. Tez. Liturg.
2) Dumnezeeştile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.
3) Dumnezeeştile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.
4) Conf. pag. 177 Tom. III, Tez. Lit.
5) Dumnezeeştile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar, Evhol., op. c., p. 161.
6) Vezi însemnarea „Chivotului" (κιβώτιον) la pag. 141, T. II, Tez. Lit.
7) Dumnezeeştile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar, Evhol., op. c., p. 161.

creştinii credincioşi. Despărţirea aceasta am făcut-o ca să arăt mai bine pe fie care parte în deosebi.

1. Liturgiei celor mai înainte sfinţite a catehumenilor, îi premerge serviciul dumnezeesc al miezonopticei, al ortrinei, al orelor, ş. a.; iar ea însăşi este împreunată cu vespera. Se cheamă a «catehumenilor» această parte a liturgiei, căci aveau voe şi aceştia să o asculte, cum ascultau şi liturgia catehumenilor din liturgiile sfinţilor Ioan şi Vasilie. Liturgia mai înainte sfinţită, este un serviciu dumnezeesc de seara şi pentru aceea se începe ea la ora a 9-a, adică a noastră a 3-a după amează [1]), şi se termină la apusul soarelui, după care se îngădue, de Biserică a mânca [2]). Această liturgie mai înainte sfinţită a catehumenilor, se face în chipul următor: voind preotul şi diaconul să săvârşească liturgia celor mai înainte sfinţite, când se ceteşte rugăciunea «Stăpâne, Doamne Iisuse Hristoase» la ora a 9-a, se închină amândoui pe la icoane ca şi înaintea liturgiei sfinţilor Ioan şi Vasilie. Apoi mergând în sfântul altar, se îmbracă fie care cu veşmintele sale de coloare *neagră*, semnul întristărei, ori de coloare *roşie* semnul patimelor Domnului [3]). Veşmintele se binecuvintează de preot şi se sărută de dânsul şi de diacon, nimic zicând asupră-le, fără numai: «Domnului să ne rugăm» [4]). Iar după apolisul orei, luând diaconul binecuvântare de la preot, ese din altar şi stând în mijlocul Bisericei, zice cu voce mare: «Bine cuvintează Stăpâne». Preotul începe acum liturgia făcând cu evangelia semnul crucei şi zicând: «Bine cuvântată este împărăţia Tatălui». Horul: «amin». Şi îndată «Veniţi să ne închinăm», de 3 ori (καὶ εὐθὺς ἐκκλησιάρχης το· δεῦτε προσκυνήσωμεν τρὶς), urmând «psalmul de începere» (ὁ προοιμιακὸς ψαλμός) 103 (104 [5]).

2. În timpul cetirei psalmului, preotul zice rugăciunile vesperei; iar diaconul, de va fi, merge la proscomidie şi gătind discul, steluţa şi acoperământul, le duce pe sf. masă [6]). Finindu-se psalmul, diaconul zice ectenia «Cu pace Domnului să ne rugăm»

1) Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 55 p. 327.

2) Această viaţă sfântă o duceau creştinii cei vechi. Ei se înfrânau de la mâncare şi ajunau mai multe zile; iar după aceea mâncau pâine şi seminţe fierte la apusul soarelui, în urma împărtăşirei cu sfintele taine la liturgia celor mai înainte sfinţite. Acei creştini sfinţi se hrăneau însă cu cugetări curate, cu iubire frăţească şi cu gândul la patimile Domnului. Ei nu aveau nevoe de o muncă trupească istovitoare, cum se face în zilele noastre; cerinţele vieţei lor erau simple, patriarhale, fără lux şi pline de nevinovăţie. Astăzi noi ne-am îngreuiat traiul cu lucruri de prisos, cari nu aduc de cât amărăciune vieţei noastre. Poezia sfântă este stinsă cu desăvârşire în lăuntrul nostru. (Autorul).

3) Conf. Simeon Tesalon, op. c., p. 235.

4) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 143 — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 439: Ὅτε δὲ μέλλει ἱερουργῆσαι προηγιασμένην (ὁ ἱερεὺς), εἰσελθὼν ἐν τῷ ἱερατείῳ ἐνδύεται... μηδὲν δὲ ἐπιλέγων εἰ μὴ „τοῦ κυρίου δεηθῶμεν"... ὁ διάκονος ἐξέρχεται τοῦ βήματος... λέγει· εὐλόγησον, δέσποτα.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 439.

6) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 144. Iar dacă preotul serveşte singur, aduce el însuşi acestea pe sf. masă, după cetirea stărei prime a catismei. Iar în

(ἐν εἰρήνῃ τοῦ κυρίου δεηθῶμεν [1]). După ecfonis, anagnostul ceteşte catisma 18 care începe cu cuvintele: «Către Domnul când m'am necăjit am strigat». În această catismă se cuprind psalmii 119—133, numiţi «psalmii treptelor» (psalmi graduales [2]). Pe când se ceteşte primul **antifon**, adică prima **stare** a catismei, preotul zice rugăciunea vesperei din liturgia mai înainte sfinţită: «Doamne îndu-

Sfântul Grigorie Dialogul autorul liturgiei ce poartă numele său.

rate şi milostive» [3]). Rugăciunea aceasta poartă numirea în Litur-

Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 441, cetim: Ἀρξαμένης δὲ τῆς στιχολογίας ἀπέρχεται ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ προθέσει καὶ λαβὼν τὸν προηγιασμένον ἄρτον ἐκ τοῦ ἀρτοφορίου τίθησιν αὐτὸν μετ' εὐβλαβείας πολλῆς ἐν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ. In Bisericile ortodoxe din Rusia şi Austria, aducerea discului, steluţei şi acoperământului, de la proscomidie pe sf. masă, de căre diacon, se face la finele stărei a II-a catismei.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 439.

2) Vezi înţelesul acestei numiri la pag. 146, Tom. III, Tez. Lit.

3) Goar, Evholog, p. 163.—Conf. Daniel, Codex. Tom. IV, p. 440: Κύριε

giar: «Rugăciunea antifonului întâiu» (εὐχὴ τῆς ά. στάσεως [1]). După finirea acestui antifon, diaconul zice ectenia cea mică. Apoi ceteşte anagnostul al doilea şi al treilea antifon al catismei, zicând diaconul ectenia mică după fie care antifon, iar preotul ecfonisul orânduit. La cetirea antifonului al doilea, preotul zice rugăciunea acestui antifon: «Doamne nu cu mânia ta ne mustra pe noi» [2]); iar la cetirea antifonului al treilea, zice rugăciunea acestui antifon: «Doamne Dnmnezeul nostru, adu-ţi aminte de noi» [3]).

Atunci când se ceteşte a doua stare a catismei, preotul desface sfântul antimis şi pune pe el discul care împreună cu steluţa şi acoperemântul au fost aduse de la proscomidie [4]). Şi închinându-se de 3 ori, scoate sfânta pâine (agneţul) din cutie (chivot) şi o pune pe disc. După aceea bine cuvântând tămâia, tămâiază steluţa (τὸν ἀστερίσκον) şi acoperământul, şi acopere cu el discul; în urmă tămâiază sfintele de 3 ori şi face 3 metanii mari; iar cutia o pune la locul ei [5]).

3. La antifonul al treilea al catismei, paraeclesiarhul loveşte într'un mic **clopoţel** în sfântul altar, vestind cu aceasta poporului ridicarea sfântului disc. Apoi preotul ridicând sf. disc pe capul său, pleacă către proscomidie împrejurul sfintei mese, mergând înaintea sa diaconul cu lumânarea şi cu cădelniţa tămâind, iar poporul stă în genuchi cu faţa la pământ, în mare umilinţă închinându-se. Ajungând la proscomidie, iarăşi se loveşte în clopoţel şi poporul se ridică. După aceea preotul pune în sf. potir **vin** şi **apă** după obiceiu, **nimic zicând**, nici chiar rugăciunea punerei înainte, ci acoperind sfintele taine, tace şi zice numai: «Pentru rugăciunile sfinţilor Părinţilor noştrii», *căci este sfinţită mai înainte şi* **săvârşită** *această jertfă*. După aceasta, preotul iarăşi tămâiază sfintele de 3 ori precum şi tot altarul; apoi vine la sfânta masă, strânge antimisul şi îl acopere cu evangelia [6]).

Iar după catismă, se zice ectenia cea mică, apoi se cântă psalmul 140: «Doamne strigat-am» cu stihurile următoare [7]), şi stihirile din Triod şi din Mineiu după rânduială; iar diaconul tămâiază întreaga Biserică ca la ori ce vesperă [8]). La «Mărire» şi «Acum» se face «intrarea cea mică» (ἡ μικρὰ εἴσο-

---

οἰκτίρμον καὶ ἐλεῆμον.—Comp. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 20. „Rugăciunea 1".

1) Comp. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 144 şi 148.

2) Daniel, Codex, Tom. IV p. 440: Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέξῃς ἡμᾶς. Conf. Goar, Evholog., op. cit., pag. 163.

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 441: Κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν. Conf. Goar, Evholog., op. c., p. 163.

4) Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 148 şi 149.

5) Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 144.

6) Daniel, Codex, Tom. IV p. 441: Βαλὼν δὲ (ὁ ἱερεὺς) εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον οἶνον και ὕδωρ, συνήθως σιωπῶν, μηδὲν λέγων... μήτε εὐχὴν τῆς προθέσεως ἀλλ' ἤ μόνον· δι εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων.

7) Conf. pag. 128, Tom. III Tez. Lit.

8) Conf. pag. 128, Tom. III Tez. Lit.

δος) cu cădelniţa, fără evangelie (ἄνευ εὐαγγελίου)[1]; iar de va fi să se cetească evangelia, cum se face în zilele când se serbătoresc sf. Haralambie, aflarea capului Mergătorului înainte, sfinţii 40 de martiri şi în săptămâna sfintelor patimi, atunci se face această intrare a vesperei cu evangelia[2]).

4. Intrarea se face în următorul chip: preotul zice în taină rugăciunea intrărei «Seara şi dimineaţa» (ἑσπέρας καὶ πρωΐ), care este tot aceeaşi ce se ceteşte şi la vesperile cele din tot cursul anului[3]). Apoi ese din altar cu diaconul pe uşa despre meaza noapte în mijlocul naosului, şi închinându-se aci amândoui înaintea sfintelor uşi, preotul binecuvintează intrarea, după care zice diaconul: «Înţelepciune, drepţi»[4]). Intră după aceea amândoui în altar pe uşa din mijloc, iar horul sau cel mai mare, cântă ori ceteşte imnul pentru mărirea lui Hristos «Lumină lină» (Φῶς ἱλαρόν[5]).

După acest imn diaconul zice: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν). Preotul: «Pace tuturor» (εἰρήνη πᾶσιν). Diaconul: «Cu înţelepciune» (σωφία). Cetetul cântă prochimenul din Triod de trei ori şi ceteşte parimia I-a din Cartea Facerei c. 7, cu formula: «Din Facere, cetire»[6]). După sfârşitul parimiei, diaconul zice iarăşi: «Cu înţelepciune», apoi cetetul cântă prochimenul al II-lea de 3 ori, iar diaconul zice cu glas: «Porunciţi» (κελεύσατε).

Acum preotul săvârşeşte o lucrare foarte frumoasă care nu se mai vede în tot cultul ortodox. El ea cu amândouă mâinile *sfeşnicul cu lumânarea aprinsă şi cu cădelniţa* ce sunt puse înaintea sfintelor uşi, şi căutând **mistic** spre răsărit, zice cu voce tare însemnând cruciş cu sfeşnicul: «Cu înţelepciune, drepţi» (σοφία, ὀρθοί); apoi întorcându-se spre apus către popor. iarăşi însemnând cruciş zice: «**Lumina lui Hristos** *luminează tuturor*»[7]). Aceste prea înalte cuvinte, însemnează că lumina Vechiului Testament asupra căruia s'a cetit până aci, lumină numai seminţiei evreeşti; iar de acum înainte lumina lui Hristos va lumină tuturor neamurilor[8]). Pentru aceea credincioşii se închină până la pământ. Iar făclia din mâna preotului, ne aduce

1) Goar, Evholog. p. 177 n. 40.—Daniel, Codex, Tom. IV p. 442.

2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c. p. 144.—Conf. Simeon Tesalon, op. c. Intreb. 57.—Goar, Evhol. p. 162.—Tot aşa cetim şi în Codicile lui Daniel, Tom. IV p. 442: Μετὰ τὸ κάθισμα τὸ. Κύριε ἐκέκραξα... εἶτα ἡ εἴσοδος ἄνευ εὐαγγελίου. Ὅτι δὲ μέλλει εἰπεῖν εὐαγγελίου ἤγουν εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ προδρόμου, τῶν ἁγίων 40 μαρτύρων... καὶ τῇ μεγάλῃ ἑβδόμαδι· τότε εἰσοδεύει μετὰ τοῦ εὐαγγελίου.

3) Vezi Dumnezeeştile Liturgii, op. c. p. 26.

4) Ceteşte înţelesul acestor cuvinte la pag. 129 Tom. III Tez. Lit.

5) Vezi întocmirea acestui imn la pag. 124, Tom. III Tez. Lit.

6) Goar, Evholog, op. c., p. 162.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442: Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι.—Conf. Goar, Evhol., p. 164.—Asem. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 144 şi 150.

8) Poporul evreesc chiar până în zilele lui Solomon, nu avea un loc hotărât pentru *luminare* sau închinare înaintea lui Iehova, afară de cortul mărturiei. De aceea el aducea sacrificii tot pe înălţimi, cum cetim în cartea I-a

aminte de timpurile vechi creştine, când se aflau catehumeni în Biserică şi li se arăta lumina aprinsă, simbolul luminei lui Hristos. Se ceteşte apoi parimia a II-a din cartea Proverbelor lui Solomon, cap. 9 [1]). De se va întâmpla însă în acea zi, să fie sărbătoare sau un sfânt cu polieleu, se cetesc şi parimiile sărbătoarei sau ale sfântului [2]).

5. Apoi luând preotul cădelniţa cu mâna dreaptă şi o lumânare aprinsă cu cea stângă, şi stând cu umilinţă în faţa sfintei mese, iarăşi săvârşeşte o lucrare care înalţă sufletele noastre. El începe a cânta acum cu vocea prelungită, dulce şi mângâioasă, stihul 2 al psalmului 140: «**Să se îndrepteze** *rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta, ridicarea mâinilor mele, jertfa de seara*» [3]).

În acelaşi timp cădeşte prima lature a sfintei mese. Şi stă aci preotul până ce cântă şi horul drept odată «Să se îndrepteze rugăciunea mea». După aceea preotul trece în partea de meaza zi a sfintei mese şi stă aci cădind şi zicând stihul 1 al psalmului 140: «Doamne strigat-am», iar horul stâng cântă «Să se îndrepteze». Preotul trece mai departe în laturea despre răsărit şi zice cădind, stihul 3 al aceluiaşi psalm : «Pune Doamne streajă, gurei mele», la care răspunde horul drept cu cântarea «Să se îndrepteze». De aci vine preotul în partea de meaza noapte a sfintei mese şi zice, cădind, stihul 4 al psalmului 140: «Să nu abaţi inima mea,» după care horul stâng iarăşi cântă «Să se îndrepteze.» În fine preotul se întoarce cu faţa spre proscomidie şi cădeşte zicând «Mărire Tatălui,» iar horul drept cântă «Să se îndrepteze», apoi venind în faţa sfintei mese zice : «Şi acum», după care începe însuşi preotul a cânta «Să se îndrepteze», numai până la «ridicarea mâinilor mele», iar de aci înainte se termină de hor. Finindu-se cântarea preotul plecându-se în genunchi se roagă, iar noi facem 3 metanii [4]).

După cum vedem, de 7 ori se repeteşte această duioasă şi prea frumoasă cântare «Să se îndrepteze rugăciunea mea». Ea este atât de pătrunzătoare în cuprinsul şi melodia ei, în cât ne poartă cu cea mai deplină înlesnire în timpurile vechi creştine, când pioşii o ascultau în **genuchi** la apusul soarelui. Pare că îi vedem pe acei sfinţi evlavioşi, stând sfioşi dar cu mulţumire sufletească în casa lui Dumnezeu şi închinându-se lui fără încetare. Pentru aceea şi credincioşii din zilele noastre, stau in genunchi în timpul acestei cântări şi se roagă lui Dumnezeu,

---

Regilor, cap. III v. 2 : רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא-נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם׃
= „De sigur poporul (evreu) sacrifica pe înălţimi, căci nu era zidită casa (templul) numelui lui Iehova până în zilele acelea" (ale lui Solomon).

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442.
2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 150.
3) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 145 şi 150.
4) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 145.

imitând pietatea fraţilor lor din timpurile începătoare ale Bisericei [1]).

6. Dacă este un sfânt cu polieleu sau hramul Bisericei, după cântarea «Să se îndrepteze rugăciunea mea», se zice apostolul şi evangelia cu formulele îndatinate [2]). Apoi urmează ectenia «îndoită» sau «stăruitoare»: «Să zicem toţi» ca şi la liturgiile sfinţilor Vasilie şi Ioan [3]). Iar dacă nu este sărbătoare, după sfârşitul cântărei «Să se îndrepteze», diaconul zice îndată ectenia «îndoită» în timpul căreia preotul ceteşte o mică rugăciune a cererei stăruitoare: «Doamne Dumnezeul nostru, primeşte această rugăciune stăruitoare» [4]), pe care o aflăm şi în liturgiile sfinţilor Vasilie şi Ioan [5]). Diaconul: «Rugaţi-vă cei chemaţi Domnului».

În timpul acestei ectenii, preotul desface sfântul antimis şi zice în taină «rugăciunea pentru cei chemaţi»: «Dumnezeule, Dumnezeul nostru, Creatorule şi Făcătorule a toate», mijlocind înaintea lui Dumnezeu, să-i lumineze şi să vie la viaţa cea veşnică. Cuprinsul acestei rugăciuni este acelaşi ca şi în liturgiile sfinţilor Vasilie şi Ioan, iar forma se deosebeşte. După această rugăciune preotul zice ecfonisul: «Ca şi aceştia (catehumenii) împreună să mărească cu noi»; iar diaconul urmează cu ectenia: «Câţi sunteţi chemaţi, eşiţi», tot aşa ca şi la liturgiile depline [6]).

Acestea se zic până în Mercurea (IV-a săptămână) din mijlocul postului; iar de atunci şi până în Mercurea din ultima săptămână a acestui post, după ecfonisul: «Ca şi aceştia împreună să mărească cu noi», diaconul zice: «Câţi sunteţi chemaţi, eşiţi, cei chemaţi, eşiţi, câţi sunteţi către **luminare,** eşiţi, rugaţi-vă cei către luminare». Horul: «Doamne miluește». Şi urmează mai departe ectenia pentru catehumenii pregătiţi să se lumineze cu botezul, iar preotul ceteşte rugăciunea pentru dânşii: «Arată, Stăpâne, faţa ta» [7]). Ectenia se termină cu aceste cuvinte: «Câţi sunteţi către luminare, eşiţi» [8]). Aci se termină

---

1) In unele Biserici se păstrează această datină rămasă din zilele primilor creştini: când cântă horul drept „să se îndrepteze", cad în genuchi credincioşii din stânga; iar când cântă horul stâng, se scoală aceea şi cad în genuchi cei din dreapta, şi aşa pe rând până la sfârşit. Aceasta ne aduce aminte de vechii creştini cari cântau „Să se îndrepteze" în două horuri, şi îngenucheau numai când cânta horul celălalt, ca să nu fie îngreuiaţi cântând în genuchi.

2) Vezi pag. 185, Tez. Lit., Tom. III.

3) Vezi pag. 130 şi 187, Tez. Lit., Tom. III.—Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 79, 116 şi 151.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 443: Κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν.—Conf. Goar, Evhol., p. 164.

5) Dumnezeeştile Liturgii, p. 79, 116 şi 151.

6) Dumnezeeştile Liturgii, p. 153.

7) Dumnezeeştile Liturgii, p. 154.—Conf. Daniel, Tom. IV, p. 444: Ταῦτα λέγονται μόνον μέχρι τῆς δ'. Ἑυδομάδος τῶν νηστειῶν.—Conf. Goar, Evhol. p. 165. Dr. T. Tarnavschi, op. cit., pag. 166.

8) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 154.

și liturgia celor mai înainte sfințite a catehumenilor, cu eșirea acestora din Biserică, ca și la liturgiile depline.

7. Biserica a avut totdeauna grijă nu numai de fiii săi, dar și de catehumenii cei ce au dorit să intre în sânul ei prin baea botezului. Pentru aceea au îngăduit sfinții Părinți, ca să asculte și cei ce vin la creștinism, o parte a liturgiei, numită până astăzi a «catehumenilor»; ea se termină cu ectenii și rugăciuni în folosul și mântuirea lor. Cu deosebire sunt frumoase ecteniile pentru catehumeni, cele rostite din Mercurea a IV-a săptămână a marelui post și până în Mercurea patimilor. Aceste ectenii înălțate pentru cei pregătiți spre luminare (φωτιζόμενοι), se află și în liturgia Constituțiunilor apostolice (cartea 8, cap. 8).

După învățăturile sfinților Părinți: Vasilie cel Mare [1]), Ciril al Ierusalimului [2]), canonul 45 al sinodului din Laodicea, ș. a., catehumenii cari voeau să se boteze **Sâmbătă noaptea** spre Învierea Domnului [3]), trebuea să arate această dorință episcopului în primele 2 săptămâni ale postului [4]). Apoi se despărțeau de ceilalți catehumeni, făcând o clasă deosebită. În Mercurea din a IV-a săptămână, se făcea examinarea lor religioasă și morală de episcop cu exorcisme, impunerea mâinilor, suflarea în față, etc. De aceea până astăzi a rămas rânduiala în liturgia mai înainte sfințită, ca din această Mercure și până în Mercurea ultimei săptămâni a postului, ectenia pentru dânșii să fie stăruitoare și aleasă, de și instituția lor a încetat în secolul al VI-lea [5]). Dar catehumenii se botezau nu numai în noaptea Învierei Domnului, ci și în ajunul **Rusaliilor** și al **Botezului** Domnului. Aceste 3 zile mari erau cu deosebire alese pentru a lor luminare.

§ 58.

Liturgia celor mai înainte sfințite a credincioșilor

(τῶν πιστῶν).

Se chiamă a «credincioșilor» această parte a liturgiei, căci numai aceștia aveau dreptul în vechime să o asculte, tot așa ca și liturgiile credincioșilor ale sfinților Părinți Vasilie cel Mare și Ioan Hrisostom.

1. Liturgia celor mai înainte sfințite a credincioșilor, se face în rânduiala următoare: după eșirea catehumenilor, Biserica îndeamnă pe fiii ei la rugăciune prin ectenia: «Câți suntem credincioși (ὅσοι πίστοι), iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm»... «Apără mântuește» ș. m. d. În timpul acestei ectenii

1) Basil. Magn. De Baptismo, c. 7.
2) Cyril. Ierosolimit. Procatech. c. 1. Catech. III, n. 2.
3) Conf. A. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbolisme, p. 436. Paris, 1889.
4) Vezi în Pidalion tâlcuirea canonului 45 al sinodului din Laodicea.
5) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Lit., op. c., p. 166, n. 2.

preotul ceteşte în taină «Întàia rugăciune a credincioşilor»: «Dumnezeule cel Mare şi lăudat» (Ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰνετὸς [1]), care se deosebeşte de cea din liturgiile sfinţilor Vasilie şi Ioan. Apoi diaconul zice şi a II-a ectenie pentru credincioşi: «Iară şi iară cu pace», în timpul căreia preotul ceteşte «A doua rugăciune pentru credincioşi»: «Stăpâne sfinte, Prea Bunule» (Δέσποτα ἅγιε ὑπεράγαθε [2]). Ectenia se termină cu ecfonisul preotului: «Dupre darul Hristosului tău care eşti binecuvântat» [3]). Iar horul cântă partea I-a a imnului heruvimic al acestei liturgii: «*Acum puterile cereşti, împreună cu noi nevăzut slujesc, că iată intră Împăratul mărirei; iată jertfa tainică săvârşită, de dânsele se încungiură*» [4]).

După ce diaconul a terminat ecteniile, intră în sf. altar pe uşa de la meaza noapte [5]), şi luând cădelniţa, zice în taină psalmul 50, tămâind sf. masă, proscomidia şi pe preot: apoi eşind în naos, tămâiază şi pe popor după rânduială. Intrând iarăşi în altar, stă cu preotul înaintea sfintei mese şi zic împreună de 3 ori imnul heruvimic: «Acum puterile cereşti». Apoi merg la proscomidie şi tămâind-o preotul, se pregătesc pentru a face «**intrarea cea mare**» (ἡ μεγάλη εἴσοδος) cu sfintele daruri în chipul următor: preotul ea aerul şi îl pune pe umărul diaconului; iar sfântul disc cu dumnezeeştile taine îl ea preotul cu *mâna dreaptă* şi îl pune pe al său cap; apoi sfântul potir cu vinul luându-l *în mâna stângă* îl ţine în dreptul pieptului [6]).

Diaconul eşind din altar pe uşa de la meaza noapte, cu adâncă pietate merge înainte cu cădelniţa tămâind adesea ori; tot pe acolo ese şi preotul. Sfinţiţii servitori mergând, ocolesc prin mijlocul Bisericei, însă **nu zic nimic**, nici dânşii, nici psalţii [7]). Tăcerea aceasta mistică şi pătrunzătoare, face să străbată în sufletele noastre fiorii celei mai adânci pietăţi. De aceea şi poporul stă plecat la pământ în tăcere, până ce intră diaconul şi preotul în sfântul altar pe uşa din mijloc. În unele Biserici preotul ese cu sfintele daruri numai printre sfeşnicele împărăteşti şi icoana Maicei Domnului; dar acesta nu este un act în legătură cu datinele liturgice. Dacă sfinţiţii servitori nu zic nimic, nici aici nici în alte părţi ale liturgiei mai înainte sfinţite, cauza este că cele ce ar trebui să se rostească aci sau aiurea, **s'au zis** la liturgia deplină precedentă când s'au prefăcut sfintele daruri. şi nu trebue deci să se mai repetească.

După ce au intrat sfinţiţii servitori în altar, horul cântă şi partea II-a a Heruvicului: «*Cu credinţă şi cu dragoste să ne*

1) Conf. Goar, Evhol. p. 166.
2) Conf. Goar, Evhol. p. 166.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ Χριστοῦ σου.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης... κ. τ. λ.
5) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 156.
6) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 145.
7) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 145 şi 156.

apropiem, ca părtaşi vieţei veşnice să ne facem, aliluia, aliluia, aliluia» [1]).

Càntarea «Acum puterile» se crede că a fost compusă de imnograful bisericesc **George Pisidiul** (începutul secolului al VII-lea) şi întrodusă în această liturgie în anul 612 după cum cetim în Cronica «pascală» sau «Alexandrină». Ea s'a întrodus pentru a se preamări Împăratul ceresc, care se arată acum credincioşilor *in realitate*, cu corpul şi sângele său [2]). Preotul, după cum am văzut, ea discul în mâna dreaptă, căci la liturgia mai înainte sfinţită, se află pe dânsul, corpul Domnului real adăpat cu sângele său la liturgia precedentă; potirul însă îl ţine cu mâna stângă, căci într'însul se află acum vin nesfinţit până la unirea în potir cu corpul Domnului. Sfântul Simeon al Tesalonicului zice că la liturgia celor mai înainte sfinţită «*prima intrare este a vesperei; iar a doua* (cea mare) *este a liturgiei; aceasta se face cu ducerea sfintelor daruri pe sfânta masă, pentru ca noi văzându-le, cu credinţă să ne închinăm lor*» [3]).

2. Preotul intrând cu sfintele daruri în altar, le pune pe sfântul antimis, închide sfintele uşi şi perdeaua, descopere sfintele daruri şi le acopere cu acoperemântul cel mare, le tămâiază de 3 ori, nimic zicând, şi face 3 metanii înaintea sfintei mese. Pentru că darurile puse acum pe sfânta masă, sunt prefăcute în corpul şi sângele Domnului la liturgia premergătoare, de aceea la liturgia mai înainte sfinţită, nu se mai zice **nimic** din cele ale liturgiei depline. Acum deci nu se mai face sărutarea păcei, nu se mai zice simbolul credinţei, răspunsurile, rugăciunile prefacerei, axionul, ş. a., ci îndată după intrarea cea mare, diaconul eşind în mijlocul Bisericei, zice ectenia din înaintea rugăciunei domneşti: «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara Domnului» [4]). Horul: «Doamne milueşte». Diaconul: «Pentru cinstitele şi mai înainte sfinţitele daruri ce sunt puse înainte, Domnului să ne rugăm», ş. m. d.

De şi ne aflăm în timpul liturgiei, totuşi diaconul prin ectenie zice: «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara», căci liturgia mai înainte sfinţită este împreunată cu vespera şi ea însăşi este un serviciu de seara precum ectenia însăşi arată. În timpul acestei ectenii, preotul zice rugăciunea: «Dumnezeul tainelor negrăite şi nevăzute» [5]), în care mijloceşte înaintea lui Dumnezeu pentru curăţirea sufletelor celor ce se vor împărtăşi cu sfintele misterii. Rugăciunea aceasta se crede a fi făcută de

1) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 145. şi 156.
2) Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Lit., op. c., pag. 168.
3) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 57, p. 330.
4) Goar, Evhol., pag. 166. – Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν δέησιν ἡμῶν τῷ κυρίῳ.
5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 447: Εὐχὴ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν: Ὁ τῶν ἀῤῥήτων καὶ ἀθεάτων μυστηρίων Θεὸς.

Atanasie cel Mare († 373), căci patriarhul Constantinopolului **Mihail Cerularie** (1043—1056), mărturiseşte că în manuscriptele vechi, numele sfântului Atanasie era scris d'asupra rugăciunei [1]).

După ectenie, preotul zice ecfonisul: «Şi ne învredniceşte pe noi, Stăpâne». Cetețul sau cel mai mare rosteşte solemn: **„Tatăl nostru"** (Πάτερ ἡμῶν [2]). Preotul: «Că a ta este împărăția». Horul: «Amin». Preotul: «Pace tuturor». Horul: «Şi duhului tău». Diaconul: «Capetele voastre Domnului să le plecați». Horul: «Ție Doamne». Iar preotul acum se roagă: «Dumnezeule cel singur bun şi îndurat» (Ὁ Θεὸς, ὁ μόνος ἀγαθὸς), apoi cu voce tare: «Cu darul şi cu îndurările». Mai departe iarăşi se roagă: «Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase Dumnezeul nostru» (Πρόσχες, Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ [3]). Această rugăciune a Marelui Vasilie, a trecut şi în liturgia sf. Ioan şi în aceasta a sf. Grigorie [4]).

3. Diaconul şi preotul se închină acum fie care în locul său zicând de 3 ori: «Dumnezeule curățeşte-mă pe mine păcătosul». Apoi fiind acoperite sfintele daruri cu aerul, preotul vâră mâna (βαλὼν τὴν χεῖρα) pe dedesubt, se atinge de sf. pâine cu evlavie şi frică (μετ' εὐλαβείας καὶ φόβου); iar când diaconul zice: «Să luăm aminte» preotul răspunde: «Cele mai înainte sfințite, sfintele sfinților». Horul: «Unul sfânt» [5]). Simeon Tesaloniceanul zice că *sfântul agneț este sfințit şi prefăcut, este înălțat şi unit cu dumnezeescul sânge, acum deci el nu se mai înalță de preot, ci se atinge numai cu mâna»* [6]).

După «Unul sfânt» se rosteşte **predica** sau se cântă chinonicul «Gustați şi vedeți că bun este Domnul». Apoi preotul ridică sf. aer, iar diaconul intrând în sf. altar se apropie de preot zicând: «Sfărâmă Stăpâne sfânta pâine». Preotul o sfărâmă în 4 părți zicând: «Sfărâmă-se şi se împarte Mielul lui Dumnezeu». Şi pune părticica IIS **în sf. potir** nimic zicând. Şi diaconul toarnă căldura în sf. potir, asemenea nimic zicând. Simeon Tesaloniceanul dă acestei tăceri o prea frumoasă şi dreaptă explicare: «*Nu se zice nimic... căci cele din potir, la liturgia mai înainte sfințită, nu se sfințesc cu chemarea sf. Spirit, ci cu împărtăşirea şi unirea pâinei, care este cu adevărat corpul lui Hristos unit cu sângele său*» [7]). Iar despre căldură iată ce zice acelaşi sfânt liturgist: «*Căldura se pune în potir nu pentru vr'o săvârşire, de oare ce nici la liturgia deplină nu se pune pentru vr'o săvârşire, ci pentru ca gustând cald din sf. potir,*

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate Liturg., op. c., p. 168, n. 3.
2) Goar, Evholog., op. c., p. 166.
3) Dumnezeeştile Liturg., op. c., p. 159.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 448. Goar, Evholog., p. 167.
4) Conf. pag. 208, Tom. III, Tez. Lit.
5) Dumnezeeştile Liturg., p. 159.—Daniel, Tom. IV, p. 449.
6) Simeon Tesalonic., op. c., Întreb. 57, p. 330.
7) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 57, p. 330.

se înţelegem că Iisus ne încălzeşte pe noi cu harul său divin, impărtăşindu-ne cu sfintele taine» [1]).

4. Fiind turnată căldura în potir, preotul zice: «Diacone apropie-te». Şi viind diaconul face închinăciune cu evlavie zicând: «Iată viu la nemuritorul Împărat». Şi: «Dă-mi mie Stăpâne». Iar preotul luând o părticică din sfintele taine, o dă diaconului zicând: «Diaconului» sau «Ierodiaconului (cutare) se dă cinstitul şi sfântul Trup şi sânge» [2]). Şi sărutând diaconul

Chipul Născătoarei de Dumnezeu ce mi s'a dăruit în chinovia «Lavra» din sfântul Munte Athos, Duminică I August anul 1904. (Autorul).

mâna preotului, merge în dosul sfintei mese şi plecându-şi capul se roagă ca şi preotul. Apoi şi preotul luând o părticică din sfintele taine zice: «Cinstitul şi sfântul Trup şi Sânge». După aceea plecându-şi capul se roagă zicând: «Crez Doamne» apoi «Cinei tale» şi «Nu spre judecată», aşa cum s'au zis şi la liturgia deplină [3]). Şi aşa se împărtăşesc cu sfintele taine, în toată evlavia

1) Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 58, p. 331.
2) Conf. Dumnezeeştile Liturgii, op. c., p. 146.
3) Conf. pag. 211 şi 212, Tom. III, Tez. Liturg.

şi frica. Apoi luând preotul buretele îşi şterge mâna zicând de 3 ori: «Mărire ţie Dumnezeule». Şi sărutând buretele îl pune la loc. Luând după aceea preotul sfântul potir cu amândouă mâinile, gustă de 3 ori dintr'însul, nimic zicând. Şi îşi şterge buzele şi potirul cu acoperemântul ce îl are în mână şi îl pune pe sfânta masă. Apoi luând şi anaforă şi puţin vin cu apă îşi clăteşte gura şi îşi spală mâinile şi buzele, zicând după aceea rugăciunea mulţumirei: «Mulţumim ţie Mântuitorule» (Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ Σωτῆρι [1]).

Iar diaconul nu bea acum din potir, ci după rugăciunea amvonului, şi după potrivirea sfintelor taine. Chiar şi preotul dacă liturgiseşte singur, fără diacon, se împărtăşeşte numai din sf. agneţ; iar din sfântul potir bea tot după terminarea sfintei liturgii şi după potrivirea sfintelor taine. «*Căci de şi este sfinţit vinul, prin părticelele ce s'au pus în potir, totuşi*, după explicarea învăţăturilor din **Liturgiar,** *el nu este chiar dumnezeescul sânge, fiind că nu s'au zis peste dânsul cuvintele prefacerei, precum se face la liturgia Marelui Vasilie ori a sfântului Ioan Hrisostom»* [2]). Cu toate acestea împărtăşirea desăvârşită cu corpul şi sângele Domnului, totuşi se face la liturgia mai nainte sfinţită prin sfântul agneţ, care este adevăratul corp al Domnului adăpat cu sângele său, la liturgia deplină (p. 226, T. III, Tez. Lit.).

5. Apoi diaconul luând discul îl ridică d'asupra potirului şi îl şterge cu buretele iarăşi nimic zicând. Şi închinându-se de 3 ori, deschide uşile împărăteşti, ea potirul de la preot în mână şi zice după rânduială: «Cu frica lui Dumnezeu». Horul răspunde cu cântarea stihului 1 şi 8 al psalmului 33: «*Bine voiu cuvânta pre Domnul în tot timpul, pururea lauda lui în gura mea. Pâinea cea cerească şi paharul vieţei, gustaţi şi vedeţi că bun este Domnul, aliluia, aliluia, aliluia»* [3]).

Acum se apropie şi laicii cei ce voesc să se împărtăşească şi primesc corpul şi sângele Domnului din potir ca şi la liturgia **deplină** [4]). Finindu-se împărtăşirea laicilor, sau dacă aceştia nu se află, după cuvintele: «Cu frica lui Dumnezeu», preotul zice: «Mântueşte Dumnezeule, poporul tău» [5]).

De aci înainte urmează aceeaşi rânduială ca şi la liturgiile sfinţilor Ioan şi Vasilie. După ce adică preotul tămâiază sfintele, dă cădelniţa şi pune discul pe capul diaconului; iar acesta luându-l cu evlavie şi căutând afară către uşi, nimic zicând, se duce la proscomidie şi îl pune acolo. Iar preotul luând potirul zice către popor, în taină; «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru», şi apoi cu glas:

1) Dumnezeeştile Liturgii, p. 146 şi 159.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 449.
2) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 146.
3) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 160.
4) Vezi acest **ritual** la pag. 214 şi 216, Tom. III, Tezaur Liturgic.
5) Dumnezeeştile Liturgii, op. c., pag. 160.

«Totdeauna acum şi pururea». Şi aşa duce sfintele la proscomidie, iar horul cântă: «Să se umple gurile noastre» [1]). Apoi diaconul eşind înaintea uşilor împărăteşti grăeşte: «Drepţii primind, sfintele... taine». Preotul zice ecfonisul: «Că tu eşti sfinţirea noastră».

6. Diaconul: «Cu pace să eşim» [2]). Horul: «Întru numele Domnului». Iar preotul eşind în mijlocul Bisericei rosteşte «rugăciunea **amvonului**»: «Stăpâne A tot Ţiitorule, cela ce cu înţelepciune ai creat toată făptura» [3]). Apoi: «Fie numele Domnului binecuvântat» de 3 ori, «Mărire» şi «Acum» psalmul 33 «Bine voiu cuvânta pre Domnul» [4]).

Iar când se potrivesc sfintele, se ceteşte mica rugăciune: «Doamne Dumnezeul nostru carele ne-ai adus pe noi» [5]). Şi preotul eşind dă **anaforă** (ἀντίδωρον) poporului [6]), apoi face apolisul: «Hristos adevăratul Dumnezeul nostru... a celui întru sfinţi părintelui nostru Grigorie Dialogul, papa al Romei». După aceea preotul intrând în sf. altar se desbracă de veşmintele liturgice; asemenea face şi diaconul, după ce a pus sfintele vase la locul lor. În acest timp se zice «Acum slobozeşte», «Sfinte Dumnezeule», şi după «Tatăl nostru», tropariul sfântului Grigorie: «Cela ce de sus de la Dumnezeu», apoi condacul: «Începător te-ai arătat».

Şi ese preotul împreună cu diaconul din Biserică dând mulţumire lui Dumnezeu; după dânşii ese şi poporul [7]). Aşa se face şi se termină liturgia celor mai înainte sfinţite.

Spicuiri asupra secţiunei II-a

tudiul liturgic **îşi ajunge culmea lui** *în cuprinsul acestei secţiuni. Aci se întind cercetările mistice şi exegetice asupra celor trei liturgii ale Bisericei ortodoxe. Cărţile sfinte, comorile liturgice, scrierile vechi cu înţeles frumos, au fost deschise şi cetite de mine cu luare aminte, pentru ca să arăt în lumină deplină rânduiala liturgică cu tâlcuirile ei istorice şi mistice. Dar sfânta liturgie nu se începe de o dată, ci trebue să-i meargă înainte cele*

1) Conf. origina acestei rugăciuni la pag. 216, Tom. III, Tez. Liturg.
2) Vezi înţelesul acestor cuvinte la p. 217, T. III, Tez. Liturg. şi p. 8, T. I.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 449: Δέσποτα παντοκράτορ.
4) Ceteşte şi pag. 217, Tom. III, Tez. Liturg.
5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 450: Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν.
6) Vezi origina anaforei pag 175 şi 218, Tom. III, Tez. Liturg.—Conf. Goar, Evholog., op. c., pag. 178, n. 46.
7) Conf. pag. 220, Tom. III, Tez. Liturg.

7 laude dumnezeeşti, unele săvârşite în ziua premergătoare, iar altele în însăşi ziua facerei sfintei liturgii.

Vespera *în timpurile începătoare ale Bisericei, era scurtă, abia urzită, dar plină de înţeles şi nevinovăţie, după cum vedem cuprinsul ei în cartea VIII-a a Constituţiunilor apostolice. Prigonirile aspre în contra creştinilor, nu îngăduea a prelungi cântările şi a face strălucirea pe care o vedem mai târziu. Totuşi din urzitul vesperei ne-au rămas până astăzi rugăciunile: «Învredniceşte-ne Doamne», «Acum slobozeşte pe servul tău, Stăpâne», cum şi cântarea «Lumină lină». Toate acestea se zic şi astăzi la vesperă. Aceste icoane ale cugetărilor sfinte, cuprind într'însele cele mai luminoase învăţături dogmatice. Ele fură cetite de primii creştini în cămările întunecoase din catacombe, ca şi în Basilicele măreţe zidite mai târziu. Dar vespera se împodobi mai pe urmă, cu cântări şi rugăciuni potrivite timpului de înflorire a cultului. Poeţii bisericeşti cântară în stihuri minunate prea mărirea Dumnezeirei, şi biruinţa luminei în contra păgânismului.*

Tot aşa de scurtă era la inceput şi **ortrina** *ca şi vespera Aceasta se făcea la sfârşitul zilei în apusul soarelui; iar ortrina la începutul zilei în răvărsatul zorilor. Ortrina se începea cu psalmul 62 numit al «dimineţei», căci cuprinsul lui se potriveşte de minune cu mânecarea piosului şi însetarea acestuia după adevărurile sfinte. Aşa vieţuiau creştinii cei vechi; ei aduceau jertfă lui Dumnezeu rugăciunile şi pacea sufletului lor, în timpul cel mai frumos al zilei, adică înainte de ivirea aurorei. Coloarea purpurie a răsăritului înainte de ivirea soarelui, îi înviora în speranţa lor cea sfântă.*

Închinătorii crucei cântau lui Hristos atât de dulce, în cât şi Pliniu al II-lea a rămas uimit de frumuseţea adunărilor lor. Iar când acest ocârmuitor al provinciei Bitinia a scris lui Traian despre creştini, nu a găsit în greutatea acestora de cât cuvinte de laudă. Ca şi vespera, în acelaşi chip şi ortrina a fost îmbogăţită în curgerea timpului, cu cântări, rugăciuni şi tot ce stă în legătură cu frumuseţea cultului. Aceeaşi imnologi ai vesperei, cântară şi în ortrină faptele mari ale Bisericei şi mântuirea neamului omenesc.

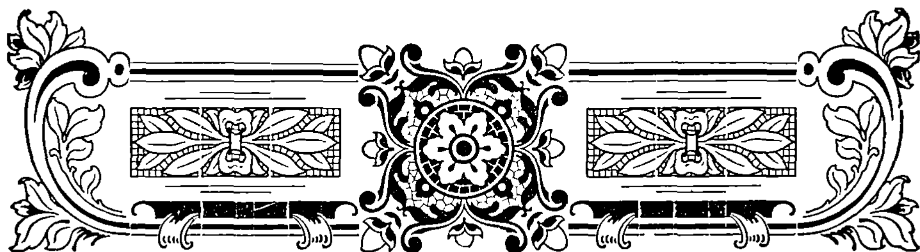
Dar după ortrină, se începe partea cea mai însemnată a cultului, adică **sfânta şi dumnezeeasca liturgie.** *Biserica ortodoxă însă a îngrijit, ca sfânta liturgie să se facă în 3 chipuri, iar nu în unul şi acelaşi fel. În fie care din acestea vede creştinul o mică deosebire de formă, dar şi o frumuseţe mulţumitoare pentru sufletul său. Căci, una este frumuseţea liturgiei sfântului Ioan Hrisostom, alta este aceea a liturgiei sf. Vasilie, şi cu totul deosebită este frumuseţea liturgiei darurilor mai înainte sfinţite a sf. Grigorie Dialogul. Una pe alta se întrec în frumuseţe, una pe alta se covârşesc în strălucire şi mare podoabă. Sau mai bine zis, aceste 3 liturgii fac un buchet împreună, din 3 flori cereşti şi prea bine mirositoare, cu toate că fie care din ele are de scop prea mărirea lui Dumnezeu şi mântuirea omului.*

Sfânta noastră Biserică a mai hotărît tot pentru a noastră îndulcire sufletească, ca aceste 3 liturgii să fie săvârşite în timpuri potrivite cu cuprinsul lor. Aceea a sfântului Ioan să săvârşeşte în cea mai

mare parte a anului, ca fiind mai practică şi legată cu mişcările de bucurie şi întristare ce se petrec în viaţa omului. Pentru aceea ea se săvârşeşte cu cea mai mare strălucire în ziua Naşterei ori a Învierei Domnului, ca şi cu cea mai mare întristare în zilele pomenirei morţilor. Iar liturgia Marelui Vasilie, este mai întinsă, solemnă şi se potriveşte cu Duminicile postului celui mare şi cu ajunările dinaintea Naşterei şi Botezului Domnului. Cu totul scurtă şi deosebită, dar învăluită în formă clasică, se înfăţişează liturgia sf. Grigorie Dialogul. Aceasta prin scurtimea ei, ne lasă timp îndelungat ca să ne pocăim în linişte, şi pentru aceea cuprinde puţină lucrare, adică atâta cât se cuvine în cele 5 zile hotărîte ale săptămânilor marelui post.

Săvârşirea sfintelor liturgii, ne pune înainte întreaga **comoară** *dogmatică şi morală a Bisericei noastre, apoi faptele mari istorice şi mişcările religioase ce s'au ivit în creştinism De aceea se cuvine ca liturgisitorul să aibă deplină cunoştinţă de toate aceste învăţături, iar credincioşii să fie cu cel mai adânc respect în faţa acestor acte.*

SECŢIUNEA III-A

SĂRBĂTORILE ÎMPARATEŞTI, ALE SFINŢILOR, ŞI SFINTELE MISTERII.

§ 59.

Cuprinsul secţiunei.

De şi toate zilele săptămânei au fost urzite de Dumnezeu la facerea lumei, totuşi ele nu erau de o potrivă în fiinţa şi însemnătatea lor. Chiar atunci la creaţiune, ele s'au deosebit între ele însăşi prin făpturile săvârşite într'însele; căci în ziua I-a Dumnezeu a creat lumina (הָאוֹר) [1]; în a II-a cerul (הַשָּׁמַיִם [2]); în a III-a pământul (הָאָרֶץ) [3], cu iarbă, pomi şi arbori; în a IV-a soarele, luna şi stelele (הַכּוֹכָבִים) [4]; în a V-a vietăţile din ape şi sburătoarele din aer (וְעוֹף) [5]; în a VI-a vieţuitoarele pământului şi apoi pe om (הָאָדָם), ca stăpânitor peste toate vietăţile din aer, de pe

1) Facere, Cap. 1, 3–6.
2) Facere, Cap. 1, 6–9.
3) Facere, Cap. 1, 9–14.
4) Facere, Cap. 1, 14–20.
5) Facere, Cap. 1, 20–24.

pământ și din apă [1]); iar în a VII-a, Creatorul s'a odihnit de toate lucrările sale [2]).

Așa și în creștinism, toate zilele sunt cu sfințenie cântate în serviciul liturgic; dar unele din ele au dobândit o însemnătate deosebită prin faptele mari ce s'au săvârșit într'însele, pentru mântuirea și luminarea noastră. Acestea din urmă sunt mai mult respectate de cât cele d'intâi și au fost numite **«sărbători împărătești»** sau *«domnești»* (ἑορταὶ κυριακαὶ, festa dominica [3]). Zilele acestea amintesc evenimentele ce s'au desfășurat într'însele [4]). Iar acele zile în cari se serbătoresc **sfinții** mari și mici

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU Autorul Tezaurului Liturgic, sosește cu vaporul de la orașul Alexandria (Africa, în portul orașului Brindisi (Italia de sud), cu scopuri științifice, în vara anului 1904.

ai Bisericei, sunt iarăși respectate, dar nu cu strălucirea celor împărătești.

După cum evenimentele petrecute în aceste sărbători împărătești au contribuit la mântuirea omului, tot așa contribuesc

---

1) Facere, Cap. 1, 24–29.

2) Facere, Cap. 2, 2–3: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
(Și a sfârșit Dumnezeu = וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃
în ziua a VII-a lucrarea lui pe care a făcut-o, și s'a odihnit în ziua a VII-a de toată lucrarea lui pe care a făcut-o).

3) Se numesc „împărătești“ ori „domnești“ aceste sărbători, pentru că ele în număr de 9 se referă la Mântuitorul nostru Iisus Hristos „Împăratul Împăraților“ și „Domnul Domnilor“; iar 4 din aceste sărbători se referă la maica sa Prea Curata Fecioara „Împărăteasa cerurilor“. Vezi și pag. 271–275, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

4) Poporul român numește sărbătorile „zile mari“ pentru că ele se deosebesc prin măreția lor de celelalte zile ale anului. (Autorul).

la această mântuire şi **Sfintele Misterii,** prin cari se dă graţie dumnezeească celui ce primeşte misteriul. Iar acesta este o lucrare sfântă cu o formă văzută prin care se dă graţia divină nevăzută; dar graţia este împreunată cu lucrarea văzută. Acum voiu arăta, de aci înainte, sărbătorile mari şi mici din Biserica ortodoxă, cum şi întocmirea sfintelor misterii de către Domnul nostru Iisus Hristos.

CAPITOLUL I

SARBATORILE IMPARATEŞTI, ALE SFINŢILOR, ORIGINA LOR ŞI SERVICIUL DIVIN AL ACESTOR ZILE.

§ 60.

Instituirea sărbătorilor împărăteşti şi împărţirea lor.

ntâmplările şi faptele mari petrecute în viaţa popoarelor, nu sunt uitate, ci ele se ţin minte şi se lasă moştenire urmaşilor lor. Aşa sunt faptele eroice, religioase, dobândirea libertăţei, ori supunerea la jugul sclaviei. La toate neamurile au fost şi sunt nişte zile mari însemnate, cari se sărbătoresc cu solemnitate, şi aduc aminte de evenimente naţionale ori religioase; acestea din urmă însă, sunt mai adânc înrădăcinate în amintirea popoarelor. Şi nu a existat popor, ori cât de vechiu a fost el, care să nu fi avut cercul său de sărbători religioase şi naţionale. Egiptenii, Evreii, Indienii, Chinezii, Perşii, Arabii, Fenicienii, Grecii, Romanii, ş. a., nu au fost lipsiţi de zile mari, aducătoare aminte de fapte de bucurie ori de întristare. Romanii mai ales risipeau bogăţii uimitoare cu amintirea biruinţelor lor răsboinice. Dar sărbătorile mai au şi alt rost în fiinţa lumii, şi anume: ele dau viaţă naţiunilor, le îmbărbătează, le înveselesc şi aduc schimbare în traiul obişnuit sau de toate zilele.

1. Biserica creştină cu atât mai vârtos sărbătoreşte zilele mari în cari s'au petrecut *evenimente* sfinte, ori în cari se amintesc *bărbaţi sfinţi*, asupra cărora s'a coborît cununa cea neveştejită, pentru vitejia lor întrebuinţată în folosul creştinismului. Ea priveşte sărbătorile ca pe nişte *timpuri de solemnităţi bisericeşti, sau ca pe nişte icoane ale bucuriei şi ale sentimentelor*

curate. Sărbătorile mari creştine, îşi au urzeala lor în timpul înfiinţărei Bisericei. Chiar Domnul nostru Iisus Hristos a dat pildă şi învăţătură apostolilor săi despre modul sărbătorirei paştelor [1]; iar apostolii lui au săvârşit urzeala şi au învăţat despre sărbătoarea Duminicei [2]).

Pe temeiul acestor instituiri, urmaşii apostolilor, şi-au adus aminte de faptele mari întâmplate înainte de dânşii, şi le cântară în Biserică şi în adunările poporului. Iar prin secolul al IV-lea erau multe sărbători înfiinţate; numărul lor crescu mai pe urmă şi se împodobi cu cântări şi laude dumnezeeşti. Biserica împreună cu împăraţii pioşi bizantini, întocmiră porunci pentru creştini ca se respecte aceste zile prin încetarea lucrului, îi hotărî la închinarea în casa Domnului, facerea milosteniei şi înlăturarea desfrâului.

În Biserica ortodoxă zilele însemnate ale anului se împărţesc în 3 feluri : în sărbători **împărăteşti** (ἑορταὶ δεσποτικαὶ), în sărbători **mijlocii** sau ale sfinţilor mari, şi în sărbători **mici,** adică ale sfinţilor mai puţin însemnaţi. Pe cele 12 sărbători *împărăteşti* le deosebim iarăşi în 3 chipuri : *a)* sărbători *mutabile* cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos s. e. Duminica Stâlpărilor, Învierea Domnului, Înălţarea sa la ceruri şi Pogorîrea sfântului Spirit; *b)* sărbători *nemutabile* cu privire tot la Domnul nostru Iisus Hristos s. e. Naşterea Domnului, Tăerea sa împrejur, Botezul său, Întâmpinarea şi Schimbarea sa la faţă; *c)* sărbători *nemutabile* cu privire la *sfânta Fecioară* Maria s. e. Naşterea sfintei Fecioare, Intrarea sa în Biserică, Buna Vestire şi Adormirea ei. De şi aci sunt 13 sărbători împărăteşti, dar Învierea Domnului fiind *coroana* tuturor sărbătorilor, ea stă d'asupra celorlalte şi în aşa fel rămân 12. Să zic *mutabile* 4 sărbători din acestea, pentru că ele îşi schimbă timpul lor în fie care an după sărbătoarea Paştelor sau a Învierei Domnului; ori mai bine zis, 3 din ele se învârtesc împrejurul Paştelor, cum se învârtesc unele corpuri cereşti împrejurul soarelui. Celelalte sărbători se chiamă *nemutabile* căci ele cad în fie care an, în una şi aceeaşi zi a lunei. Iar mai vechi dintre toate sunt 3 : *Învierea Domnului*, *Înălţarea* sa şi *Pogorîrea* sfântului Spirit.

2. Aceste sărbători împărăteşti se deosebesc de altele, prin măreaţa pregătire ce o face Biserica pentru sosirea lor, şi mai ales prin strălucirea serviciului divin ce se săvârşeşte în aceste zile; iar după trecerea sărbătorei, Biserica iarăşi urmează cu amintirea ei până la încheere (odovanie). Acest fel de sărbătorire înainte, apoi în ziua sărbătorei însăşi, şi după ea, a fost imprumutat din Vechiul Testament [3]). Sărbătorile împărăteşti creştine se disting prin *vespera* lor solemnă împreunată cu *litanie* [4]), şi cu binecu-

1) Ioan, 13, 1—11.
2) I Corint. 16, 2.
3) I Reg. 8, 1—66. Evang. Ioan, 11, 55.
4) Vezi cuvântul „Litanie", Tom. II, p. 496 şi 554, n. 3, Tez. Liturg.

vântarea pâinilor, a grâului, a vinului şi a untului de lemn, săvârşite în ajun. Se mai disting cu *priveghierea*, adică cu cântarea ortrinei în noaptea ajunului sărbătorei şi în fine cu săvârşirea *liturgiei* în ziua sărbătorei în felul cel mai strălucit. La aceste solemnităţi cetirea se împuţinează, cântarea se înmulţeşte, iar Biserica este plină de lumini aprinse. Din re aceste zile sfinte, *Naşterea Domnului* şi mai ales *Învierea* sa, cum şi *Pogorirea* sfântului Spirit asupra apostolilor, au serviciul lor divin întocmit cu cea mai mare frumuseţe. În tot serviciul divin al sărbătorilor se oglindeşte necontenit evenimentul întru a cărui amintire s'a înfiinţat solemnitatea.

În sărbătorile *mijlocii* se amintesc sfinţii cei mari ai creştinismului s. e. Vasilie cel Mare, Ioan Hrisostom, sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, hramurile Bisericei, etc. Şi zilele acestor sfinţi sunt însemnate prin frumuseţea vesperei, cetirea parimiilor, a litaniei, càntarea privegherei, a polieleului [1]), doxologiei [2]), ş. a., în tonul solemnităţei şi a podoabei sfinte. Mai ales liturgia se face cu toată frumuseţea cuvenită.

Apoi în sărbătorile *mici* ni se aduce aminte de sfinţii Antonie, Eftimie, Haralambie, 40 de martiri, etc. Cultul dumnezeesc al acestor zile nu este atât de bogat, ca al celorlalte sărbători [3]).

§ 61.

Serbarea Duminicei (Ἡ ἡμέρα κυριακὴ. Dies Dominica).

O sărbătoare care nu intră în rândul celor numite mai sus, este ziua Duminicei, cu care se începe în creştinism fie care săptămână şi se repeteşte de 52 de ori pe an, după numărul săptămânilor cari alcătuesc anul. Evreii aveau şi ei «sâmbăta» (שַׁבָּת) pe care o sărbătoreau tot în fie care săptămână, cum fac şi astăzi, întru amintirea că Dumnezeu când a făcut lumea s'a odihnit în această zi de toate lucrurile lui, a bine cuvântat-o şi a sfinţit-o pe ea [4]). Iar în ziua ce urmează după sâmbătă, adică în ziua Duminicei, a înviat Domnul din mormânt; deci, întru această mântuitoare amintire sărbătorim noi Duminica în creştinism. Pentru aceea ziua aceasta a fost numită de Biserică «ziua Domnului» (ἡμέρα Κυρίου, dies Domini),

1) Despre „Polieleu", ceteşte Tom. III, p. 145, Tez. Liturg.
2) Vezi „Doxologia" Tom. II, p. 508, n. 2 şi Tom. III, p. 150, Tez. Lit.
3) Iar în celelalte *zile de rând* ale anului, când adică nu cade vr'o sărbătoare oare care, Biserica totuşi nu încetează de a lăuda pe sfinţii din acele zile, cărora nu li s'a afierosit vre-o sărbătoare. Aceştia sunt cuvioşii, martirii cei mici, mărturisitorii şi pustnicii mai mici, cum şi toţi câţi intră în rândul acestora. Serviciul divin din zilele de rând ale anului, este mai scurt; iar liturgia fără solemnitate. Ceteşte şi § „Chipul martirilor, mărturisitorilor şi al cuvioaselor femei" la pag. 265, seqq., Tom. II, Tez. Liturg.
4) Facere, 2, 2–3.

sau «ziua domnească» (ἡμέρα κυριακή, dies dominica), ori «cea d'întâi a sâmbetelor» (ἐν δὲ τῇ μιᾷ σαββάτων), sau şi «ziua soarelui» (ἡμέρα τοῦ ἡλίου), etc.

1. Cum că ziua Duminicei a fost sărbătorită din timpul apostolilor şi până în zilele noastre, voiu aduce pentru aceasta dovezile trebuincioase. În Faptele Apostolilor (cap. 20 v. 7), cetim că în prima zi a sâmbetelor (ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων), adică Duminica, «discipulii erau adunaţi ca să frângă pâine» sau să săvârşească sfânta liturgie. Iar la începutul secolului al II-lea Ignatie Teoforul scrie Magnesienilor: «*Nici decum să nu mai serbaţi sâmbăta, ci vieţuiţi după ziua Domnului*» [1]). În acelaşi secol Iustin Martirul zice că «*in ziua soarelui* (τοῦ ἡλίου ἡμέρα), *toţi se adună într'un loc pentru frângerea pâinei*» [2]). În secolul al III-lea respectul pentru această zi, îl mărturisesc Clement Alexandreanul [3]), Tertulian [4]), ş. a. Ei arată şi modul sărbătoririi cu săvârşirea sfintei liturgii, fapte umanitare etc.

Ziua Duminicei era în vechime, ca şi acum zi de bucurie şi de învăţătură sfântă; de aceea creştinii erau îndatoraţi să vină în Biserică cu deosebire în această zi, pentru ascultarea cultului şi a predicei. În legătură cu acestea, sinodul al VI-lea ecumenic prin canonul 19, îndatorează pe proistoşii bisericeşti ca «*in toate zilele dar cu deosebire in Duminici să înveţe pe credincioşi cuvintele evseviei*» (predica). Acelaşi sinod în canonul 80 hotărăşte ca episcopul, preotul, diaconul şi mireanul, lipsind de la Biserică în *3 Duminici* pe rând «nici o nevoe grea având», de va fi cleric caterisească-se; iar «de va fi mirean să se oprească de la împărtăşire». Faţă de această măsură, mulţi dintre creştini veneau în Biserică în fie care Duminică, dar eşeau mai înainte de timp, ceea ce a făcut pe mulţi Ierarhi să-i mustre pentru aceasta [5]). Dar cu mult înainte de sinodul al VI ecumenic, şi anume chiar în zilele sfântului Ioan Hrisostom, obişnuiau creştinii să iasă din casa Domnului mai înainte de finitul serviciului. De aceea sfântul Ierarh unora ca aceştia le zice într'o cuvântare a sa: «*Cei ce es din Biserică mai înainte de sfârşit, sunt ca Iuda*» [6]).

2. Postul este icoana întristărei şi a pocăinţei; pentru aceea el a fost oprit în ziua Duminicei de canonul 64 apostolic care învaţă: «*Dacă vr'un cleric s'ar afla postind în ziua Duminicei, sau Sâmbăta, afară de una* (Sâmbăta cea mare a patimilor), *să*

1) Ignat, epist. ad Magnes., n. 9: Μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζόντες.
2) Iustin. Mart. Apol. I, c. 67. Asem. Apol. II.—Conf. p. 67, Tom. III, Tez. Liturg.
3) Clem. Alexandr. Stromat. VII: Κυριακὴν ἐκείνην.
4) Tertull. Apologeticus, c. XVI: Aeque si *diem solis* laetitiae indulgemus.
5) De aceea canonul 9 al sfinţilor Apostoli hotărăşte: „Toţi credincioşii cei ce intră (în Biserică) şi aud Scripturile dar nu îngăduesc la rugăciune şi la sfânta împărtăşire... să se afurisească".
6) Chrysost. Homil. in psalm. 144.

*se caterisească; iar de va fi mirean să se afurisească»*1). Această poruncă a fost dată în contra ereticilor gnostici ca **Marcioniţii** iviţi în secolul al II-lea şi **Ebioniţii** vieţuitori în acelaşi timp pe lângă marea Moartă; apoi în contra montaniştilor **Prisciliani** din secolul al II-lea, în contra **Manicheilor** din secolul al III-lea ş. a. De şi aceşti eretici s'au ivit în primele timpuri creştine, totuşi urmaşii lor au vieţuit cu mult mai târziu de cât timpul ivirei acestor erezii. Între alte rătăciri, ereticii învăţau că Hristos nu s'a născut cu natură omenească şi pentru a se deosebi de praxa generală a creştinis-

Iisus înviază pe Lazăr din Vitania cel mort de 4 zile (Ioan 11, 39).

mului, gnosticii posteau Sâmbăta, iar ceilalţi eretici, Duminica. Poruncă aspră a dat şi sinodul din Gangra prin canonul 18 în contra celor ce postesc Duminica «pentru păruta nevoe ori din superstiţie». Cu toate acestea Biserica îngăduea postul în această zi, acolo unde nu era vr'o umbră de gânduri eretice sau su-

1) Canon. Apostol. LXIV: Εἴ τις κληρικός εὑρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου, νηστεύων, καθαιρείσθω, κ. τ. λ. Aceste cuvinte le cetim şi în Constit. Apost. cartea V, cap. 20.

perstițioase. Așa au postit din motive de pietate sfinții asceți ca Antonie cel Mare, Pavel Tibeul, Macarie cel Mare, ș. a., pe cari Biserica îi laudă pentru ale lor virtuți [1]). Totuși Tertulian zice celor ce nu intră în tagma asceților că *«În ziua Duminicei, nu este îngăduit a posti sau a ne ruga în genuchi»* [2]). Asemenea și sinodul al VI-lea ecumenic prin canonul 90 oprește plecarea genuchilor în această zi [3]).

De și era zi de bucurie, totuși în timpul Duminicei creștinii nu aveau voe a cădea în desfrânări cum făceau păgânii la sărbătorile idololatre și Evreii în Sâmbăta lor. Orgiile evreești numite **„luxus sabbatarius“** [4]), făptuite de dânșii în ziua Sâmbetei erau vestite în lume. Constantin cel Mare, după cererea Bisericei, opri în legiuirile sale judecățile (altercationibus) în această zi [5]), dădu ordin ostașilor să meargă la Biserică [6]), și opri lucrul câmpului în ziua Duminicei [7]). Împăratul Teodosie cel Tânăr ca și cel Bătrân, opri pentru această zi strângerea dărilor (birurilor) cetățenești [8]), negoțul [9]), și spectacolele publice ca d. e. teatrele, jocurile circense (circurile), păiațele, mimicii, precum și tot felul de petreceri în felul acesta [10]). Ioan Hrisostom numea aceste spectacole «adunări diavolești» (σατανικὰ συνέδρια [11]). Chiar dacă ziua împăratului ar fi căzut Duminica, solemnitatea ei se făcea în altă zi [12]).

3. După cum am văzut, rugăciunile nu se făceau Duminica în genuchi, ci stând în picioare, întru aducerea aminte de Învierea Domnului. Așa învață Irineu, Clement al Alexandriei, Tertulian, Ciprian, Sinodul I ecumenic, Ilariu din Pictavium

---

1) Vezi Canonul 64 apostolic cu tâlcuirea lui în Pidalion, op. c., p. 58.— Conf. Bingham, Orig. s. antiq. ecles., op. c., Tom. IX, p. 37.

2) Tertull. De corona militis c. III: Die dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculi adorare.

3) Concil. Trull. can. XC: Ταῖς κυριακαῖς μὴ γόνυ κλίνειν. Vezi și tâlcuirea acestui canon în Pidalion, op. c., p. 201.

4) Bingham, Orig. s. antiq. eccles., op. c., Tom. IX, p. 34.

5) Conf. Cod. Theodos. lib. II, tit. VIII. De feriis., leg. I.

6) Euseb. Vita Constantini, lib. IV, c. 18 și 19.

7) Leon. Novell. LIV: Neque agricolae, neque quiquam alii in illo die illicitum opus adgrediantus.

8) Cod. Theodos., lib. VIII, tit. VIII. De executoribus, leg. I.

9) Cod. Theodos., lib. VIII, tit. VIII. De executoribus., leg. III.

10) Cod. Theodos., lib. XV, tit. V. De spectaculis., leg. II: Nulus *Solis, die* populo spectacula praebeat. Iar în Cod. Iustin., lib III, tit. XII. De feriis. leg. XI, cetim: Nihil eodem die vindicet sibi scena **theatralis** aut circense certamen, aut forarum lacrimosa spectacula.

De altfel și astăzi se petrec lucruri urîcioase la spectacole. In ziua de 20 August 1897, am fost de față în orașul **Vicalvaro** de lângă Madrid (Ispania) la spectacolul **luptelor cu taurii.** Am rămas foarte mâhnit și scârbit de atâta cruzime a toreadorilor pe lângă aceste animale, în bucuria entuziastă a spectatorilor. Iată pentru ce în vechime nu se profana Duminica cu aceste fapte. (Autorul).

11) Chrysost. Homil. VI în Genes. Πάλιν ἐπὶ τὰ σατανικὰ συνέδρια ἐκεῖνα δράμητε.

12) Conf. Bingham, Orig. s. antiq., op. c., Tom. IX, p. 13—51.

(Galia), Vasilie cel Mare, Epifanie, Ieronim, Augustin, Casian, Sinodul VI ecumenic, etc.

Unii dintre ereticii gnostici iudaizanţi ca **Nazarenii** şi **Ebioniţii** iviţi în secolul al II-lea, serbătoreau şi Sâmbăta pe lângă ziua Duminicei. În contra unora ca aceştia sinodul din Laodicea prin canonul său 29 învaţă: «*Nu se cuvine a iudaiza şi a serba Sâmbăta, ci a lucra în această zi şi a protomisi* (a prefera) *Duminica... iar de se vor afla iudaizanţi, anatema să fie*».

Prima poruncă a Bisericii, ne povăţueşte să ne rugăm lui Dumnezeu cu deosebire «în fie care Duminică şi serbătoare» [1]). Iar popoarele creştine vechi şi moderne au întocmit şi ele legiuiri frumoase cu privire la respectul acestei zile.

În cultul nostru dumnezeesc, înşirarea Duminicilor anului, începe cu Duminica sfintei Învieri şi apoi toate se învârtesc împrejurul ei, până ce se termină cu Duminica Floriilor. Cântările din Octoih sunt pline de bucurie spirituală în ziua Duminicei şi ne amintesc necontenit Învierea Domnului. Rânduiala cultului din această zi, o aflăm mai ales în cele 4 cărţi însemnate şi anume: în *Octoih*, *Mineiu*, *Triod* şi *Penticostar*, cari sunt la rândul lor nelipsite din serviciul divin).

Se cuvine însă se serbătorim Duminica, nu cu orgii, desfrânări şi petreceri deşarte, ci cu încetarea ori cărui lucru lumesc, cu mergerea la Biserică în *haine de serbătoare,* ajutarea săracilor şi cetirea cărţilor sfinte. Legea noastră **românească** *«pentru repausul în zilele de Duminici şi serbători din 6 Martie 1897»*, stabileşte şi ea cele ce se cuvin a face în aceste zile [3]).

---

1) Vezi cele 9 porunci bisericeşti în „Confesiunea ortodoxă", Partea I.
2) Ceteşte „Cărţile ritualistice", Tom. II, p. 388—394, Tez. Liturgic.
3) Conf. Const. Hamangiu „Codul general al României", Vol. III, Bucureşti 1900, pag. 3749—3751.

Cu toate acestea la noi în **România,** nu se serbează Duminica potrivit învăţăturilor sfinte, ci în multe locuri, se petrec neorânduelі şi fapte cari profanează această zi. În luna August 1897 pe când cercetam oraşul **Londra** (Anglia), cu toate minunăţiile lui, am rămas uimit de atâta pietate ce se dă acestei zile. Totul era închis în oraş: birturile, telegrafele, spectacolele publice, pinacotecele, muzeele, ş. a. Fie care Englez mergea dimineaţa la Biserică ca să asculte serviciul divin. Catedrala sfântului **Paul** şi catedrala **Westminster,** erau plıne de lume ca şi ori ce Biserică din tot cuprinsul marelui oraş. După amează fie care om eşea din oraş la câmp, să guste aerul dulce şi sănătos în grădinile semiramidale din împrejurimile Londrei. (Autorul).

ARTICOLUL I

SARBATORILE IMPARATEŞTI MUTABILE CU PRIVIRE LA DOMNUL NOSTRU IISUS HRISTOS.

§ 62.

Duminica Stâlpărilor. (Ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων. Dominica Palmarum, Dominica in Palmis).

ântuitorul nostru Iisus Hristos, mai înainte de patima sa, a împlinit una din proorociile mesianice şi anume pe aceea a profetului Zaharia, care prezisese cu 500 de ani înainte de naşterea Domnului, intrarea sa biruitoare în Ierusalim. Iată cuvintele profetului: *«Bucură-te foarte fata Sionului, strigă fiica Ierusalimului*, zice profetul, *căci iată Împăratul tău vine la tine drept şi însuşi Mântuitor, blând şi călare pe* **asin** (עַל־חֲמוֹר) *şi pe mânz tânăr* [1]).

Cu 5 zile aşa dar, înainte de cea din urmă pashă a Domnului, el însuşi venind din Vitania [2]), a intrat în Ierusalim, în chipul arătat de profet. Evangelistul Ioan arată strălucita primire ce s'a făcut Mântuitorului de către popor. Mulţimea care venise la Ierusalim pentru serbătoarea paştelor, zice evangelistul, *«a luat stâlpări de finic şi a eşit întru întâmpinarea lui strigând: Osana* (הוֹשִׁיעָה נָּא [3]), *bine este cuvântat, Împăratul lui Israil, cel ce vine întru numele Domnului. Şi aflând Iisus un asin* (ὀνάριον [4]), *a şezut pe el precum este scris*

1) Zacharia, cap. 9, v. 9–10.

2) In vara anului 1904 când mă aflam în Palestina, am văzut şi satul **Vitania,** aproape de Ierusalim, în partea de răsărit, unde trăea Lazăr pe care Iisus l-a înviat din mormânt (Ioan, cap. 11). Acum satul Vitania este populat numai cu vre-o câteva colibi de Arabi săraci. Acolo am intrat şi în peştera în care fusese îngropat Lazăr. (Autorul).

3) Vezi explicarea cuvântului הוֹשִׁיעָה נָּא, adică „Doamne mântueşte" la pag. 200, Tom. III, Tez. Liturg. Ceteşte aceeaşi explicare în Predica mea panigirică pe care am rostit-o în ziua de Florii, în catedrala mitropolitană din Bucureşti în anul 1894. Această predică a fost publicată în revista „Vocea Bisericei", No. 1, pag. 5, anul 1894, apărută sub direcţiunea mea, (Autorul).

4) **Asinul** sau *„măgarul"*, era cunoscut şi întrebuinţat în Egipt chiar în timpul dinastiei a IV regale. In pustie erau turme numeroase de aceste animale. Demnitarul egiptean **Şafra Ankh** avea 760 de asini; iar alţii ţineau cu miile, pentru călărit şi purtat poveri. Din Egipt asinii s'au răspândit în Palestina şi Arabia. In Biblie se aminteşte adesea ori de aceste animale (I M. 12,16. I Paral.

(de profetul Zaharia 9, 9—10): *nu te teme fiica Sionului, iată Împăratul tău vine la tine şezând pe mânzul asinei»* [1]).

a) Întru amintirea acestei intrări biruitoare în sfânta cetate, Biserica a aşezat din vechime una din cele 12 sărbători împărăteşti. Această zi poartă mai multe numiri frumoase. Se cheamă «Duminica Stâlpărilor» (ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων), căci evangelistul Ioan (12, 13), arată că poporul a ţinut «stâlpări» (τὰ βαΐα) în mâinile sale când a intrat Mântuitorul călare pe asin în Ierusalim. Se mai zice a «ramurilor», fiind că cuvântul βαΐς, βαΐδος (Ioan 12, 13) însemnează «ramură» ; sau se numeşte «Duminica ramurilor purtate» (ἡ κυριακὴ τῶν βαϊοφόρων), pentru că noi credincioşii purtăm ramuri verzi în mâinile noastre, în această mare sărbătoare. În înţelesul tropului **„sinecdohi"** (συνεκδοχή [2]), Duminica aceasta se zice şi «ziua stâlpărei» (ἡ βαϊοφόρος ἡμέρα), sau se cheamă a «crengilor» (τῶν κλάδων), pentru cuvântul că evangelistul Matei (21, 8), spune că mulţimea a aşternut veşmintele sale (τὰ ἱμάτια) pe drum; iar alţii «au tăiat crengi» (ἔκοπτον κλάδους) şi le-au aşezat pe calea Domnului. Se cheamă şi ziua «plantelor» (τῶν στιβάδων), de oare ce evangelistul Marcu (11, 8), istoriseşte că acea sărbătoare a fost împodobită cu «plante» (στιβάδας). Toate aceste numiri sunt însă **identice** şi consună între ele spre a se chema această sărbătoare «Duminica Stâlpărilor», ori cum o numeşte poporul român «Duminica Floriilor», sau a «Florilor», căci ea cade totdeauna la începutul primăverei, când florile încep să răsară din pământul cel umed şi răcit de omătul ernei. În ziua de Florii arborii frumoşi şi primăvărateci ca d. e. salcia, cătina, cornul şi alţi arbori mirositori cu frunzele şi florile lor galbene ori albe, aduc bucurie sufletului nostru cu frumuseţea lor. Duminica Floriilor este sărbătoarea ce se întâmplă în fie care an în Duminica premergătoare Învierei Domnului [3]).

27,30. I M. 22,3). Asinii erau şi sălbateci prin pustii unde se prindeau şi se îmblânzeau. Viaţa patriarhală era îndulcită cu turmele de oi şi asini.

Calul nu putea suporta căldura, setea şi greutatea prin acele locuri uscate. De aceea împăraţii, regii şi puternicii naţiunilor îşi făceau intrările lor solemne în cetăţi, călări pe asini ca pe nişte animale de nobleţe (I M. 22,3); iar poporul întâmpina pe aceşti aleşi ai lui, cu veşminte aşternute pe cale şi cu stâlpări în mâini, cum se face şi astăzi în lume. Aşa a intrat ca biruitor al păcatului şi Mântuitorul în cetatea lui David, potrivit celor zise de prof. Zaharia.

Asinii mergând, nu alunecă pe pietre, nu cad cu poverile şi pipăesc cu băgare de seamă locul unde trebue să calce. Dacă călăreţul cade de pe asin, acesta stă pe loc cu blândeţe, până ce iarăşi se ridică de jos stăpânul său.

Asinul Palestinei, catârul (muşcoiul) Muntelui Athos şi cămila Africei, sunt cele 3 animale dăruite de Dumnezeu acelor locuri. Ele sunt blânde, puternice şi răbdătoare. Când mă aflam în Muntele Athos, în Palestina şi Egipt, am călătorit şi eu pe aceste blânde şi binecuvântate animale. Atunci am înţeles că ele au mai multă grijă de viaţa celui pe care îl poartă în spinare, de cât acesta de viaţa lor. (Autorul).

1) Ioan 12, 12–16.

2) Conf. Const. Vardala, Ῥητορικὴ τέχνη, Viena 1815, pag. 139.

3) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 273, n. 5, Tom. II, Tez. Liturg.

b) Cum că Duminica Stâlpărilor era sărbătorită în creştinism în finele secolului al III-lea, dovedim aceasta cu o **predică** rostită în această zi de imnograful Metodie episcopul Tirului, ori al Patarei sau mai drept al Olimpului din Licia († 311 [1]). În secolul al IV-lea lăudară această sărbătoare în cuvântările lor: Ambrosie al Mediolanului, Ioan Hrisostom, Epifanie al Salaminei, ş. a. Mai târziu, Andrei Criteanul, Cosma al Maiumei, Ioan Damascen, Teodor şi Iosif Studitul, Teofan Mărturisitorul, împăratul Leon cel înţelept, ş. a., au prea mărit această zi cu împletituri de **imne** cari se cântă şi acum în Bi-

Intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim (Ioan 12, 12 16).

serica noastră [2]). În toate acestea se aduce aminte necontenit de strălucita primire ce s'a făcut Domnului de către popor.

Duminica intrărei Domnului în Ierusalim, nu are nici înainte serbare, nici după serbare, fiind că este încungiurată de zilele postului patruzecimei şi de săptămâna patimilor. După evangelia ortrinei preotul ceteşte «rugăciunea binecuvântărei sălciei» : «Doamne Dumnezeul nostru cela ce şezi pe Heruvimi» [3]), apoi împarte credincioşilor ramuri de **salcie** verde, ori de maslin, sau de finic, ori de cătină sau şi de alţi arbori cari sunt în obiş-

1) P. Migne, Patrol. gr. Tom. 18, pag. 384.
2) Ceteşte lucrările acestor imnografi la pag. 498—502, T. II, Tez. Liturg.
3) Conf. Molitfelnicul din 1832, Bucureşti pag. 490.

nuinţele locului [1]). Ioan Hrisostom în omilia sa asupra psalmului 145 şi Ciril al Alexandriei, în cuvântarea pe care a grăit-o în această zi, explică însemnarea acestor stâlpări, zicând că ele însemnează **biruinţa** lui Hristos asupra morţei, Iar noi ţinem ramuri verzi în mâini, întru aducerea aminte de acele stâlpări, pe cari le ţinea poporul când a primit pe Domnul [2]).

§ 63.

Duminica Invierei Domnului nostru Iisus Hristos.

(Τὸ Πάσχα. Pascha).

După ce Mântuitorul şi-a făcut intrarea biruitoare în Ierusalim, trecând câteva zile, el a fost judecat de cei fără de lege, apoi răstignit [3]), a murit pe cruce [4]), şi a fost pus în mormânt [5]). Trei zile a şezut el în groapă; iar după aceea, într'una a Sâmbetei, adică Duminică dis de dimineaţă, la o săptămână după ce intrase pentru ultima oară în cetate, el însuşi a înviat din mormânt cu puterea Dumnezeirei sale [6]), ca să se împlinească Scriptura [7]), şi cele plănuite în economia divină pentru mântuirea celor păcătoşi. Mântuitorul cu învierea sa, a săvârşit *coroana minunilor* lui, cu însăşi persoana sa.

Cea mai veche şi mai strălucită sărbătoare în creştinism, este aceea în care se preamăreşte «Duminica Învierei» Domnului nostru Iisus Hristos, numită şi «sărbătoarea Paştelor». Această din urmă numire a fost împrumutată de la sărbătoarea Paştelor din V. T., instituită de Moisi în văile **Nilului** înainte de eşirea Evreilor din Egipt, cu scopul de a-i *trece* de la moarte la viaţă, cu ajutorul îngerului morţei [8]). De la această trecere (פָּסַח), sărbătoarea s'a numit în judaism פֶּסַח **„pasha"** (aram. פַּסְחָא, τὸ πάσχα [9]). Evreii ţineau în vechime această sărbătoare întru aducerea aminte

1) Datina împărţirei acestor ramuri există în tot cultul creştin oriental şi occidental. Ritualul latin pentru împărţirea ramurilor, să se vadă în Codicele lui Daniel, Tom. I, pag. 395.

2) Una din porţile zidului cetăţei Ierusalimului, din partea răsăriteană, astăzi este zidită şi închisă. Când mă aflam în acea cetate, am întrebat de rostul acelei porţi, şi mi s'a răspuns că aceea este **„poarta de aur"** numită aşa pentru că printr'însa a intrat Domnul cu mărire în Ierusalim. Iar întru aducerea aminte de acel eveniment, creştinii au mijlocit să se zidească şi să se păstreze astfel. (Autorul).

3) Mat. 27,37. Marcu 15,26. Luca 23,38. Ioan 19,19.

4) Mat. 27,50. Marcu 15,37. Luca 23,46. Ioan 19,30.

5) Mat. 27,60. Marcu 15,42. Luca 23,50. Ioan 19,30.

6) Mat. 29,6. Marcu 16,6. Luca 24,6. Ioan 20,9.

7) Psalm. 16,10. 70,20. Osia 16,3.

8) Exod. 12,13.

9) Cuvântul τὸ πάσχα nu se declină.

de eliberarea lor din sclavia Egiptului şi de cruţarea ce s'a făcut atunci celor întâi născuţi ai lor [1]).

Sărbătoarea ţinea la ei totdeauna 7 zile în luna Nısan [2]), şi se începea cu ziua a 14-a a acestei luni [3]), care coincide cu luna Martie, şi cade la un loc cu luna plină ce urmează după echinopţiul primăverei. Fie care părinte de familie era obligat la Paşti să junghie un miel de un an, să-l frigă la foc şi să-l mănânce într'o casă, iar mai târziu la templu. La mâncarea mielului pashal se întrebuinţau de Evrei numai **azime** şi verdeţuri amare, stând încinşi, încălţaţi şi cu toegele în mână [4]), adică aşa cum s'a aşezat sărbătoarea de Moisi [5]). În cele 7 zile cât ţineau paştele, nu era îngăduit Evreilor să mănânce pâine dospită, ci numai azime [6]); de aceea la dânşii se mai chema sărbătoarea aceasta «sărbătoarea azimelor» (חַג הַמַּצּוֹת, ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων [7]), sau mai scurt «azimele» (τὰ ἄζυμα [8]).

a) Această sărbătoare a Evreilor a ales-o şi Dumnezeescul Mântuitor spre a săvârşi în timpul ei minunile îndurărei sale către neamul omenesc, *murind pe cruce şi inviind a treea zi din mormânt.* Ea este zugrăvită în colorile cele mai luminoase de evangeliştii Mateiu (28, 1—10), Marcu (16, 1—16), Luca (24, 1) şi Ioan (20, 1). S'a păstrat şi în creştinism pentru această sărbătoare, numirea «pasha» (πάσχα), căci însuşi Mântuitorul s'a folosit de acest cuvânt zicând învăţăceilor săi: *«Ştiţi că după două zile, paştile* (τὸ πάσχα) *vor fi»* [9]); iar învăţăceii au întrebuinţat şi ei acelaşi cuvânt întrebând pe Mântuitorul: *«Unde voeşti să-ţi gătim ţie paştele»* (τὸ πάσχα [10]).

Dar creştinii cei vechi, sub numirea de «Paşti» aminteau patimile Domnului şi învierea sa; iar pentru însemnarea ambelor părţi ale serbărei, ei întrebuinţau două nimiri: «πάσχα σταυρώσιμον», adică «paştele crucei», şi «πάσχα ἀναστάσιμον», sau «paştele învierei» [11]) Serbarea aceasta împărţită astfel în două, să săvârşea în două chipuri deosebite: prima parte, să făcea cu post şi întristare, iar a doua, cu mare bucurie. Fiind că paştele creştinilor se serba odată cu al Iudeilor, ereticii **Ebioniţi** îl serbau întocmai ca Iudeii, adăogând numai amintirea patimilor şi învierei lui Hristos. Alţii serbau paştele tot odată cu Iudeii,

1) Exod. 12,12.
2) Vezi la pag. 115—116, Tom. III, Tez. Liturg., numirea lunilor evreeşti.
3) Exod. 12,18. Exod. 13,3—10.
4) Exod, 12, 8—20.
5) Şi astăzi Iudeii mănâncă numai azime, numite de ei **„maţăs“**, cuvânt stricat din הַמַּצּוֹת (azime), la sărbătoarea paştelor lor.
6) Exod. 12, 15.
7) Luca 22, 1: Ἤγγιζεν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων ἡ λεγομένη πάσχα.— Conf. Mat. 26, 17: Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων.
8) Marcu 14, 1: Ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας.
9) Mat. 26, 2.
10) Mat. 26, 17.
11) Bingham, Origin s. antiq. eccles., op. c., Tom. IX, pag. 87.

dar după obiceiul creştinesc şi anume: în 13 Nisan făceau o **cină** în amintirea cinei Domnului; apoi în 14 Nisan, urma πάσχα σταυρώσιμον, adică a patimilor; iar în a 3-a zi (16 Nisan) πάσχα ἀναστάσιμον, adică a învierei, în ori ce zi ar fi căzut 16 Nisan. Aşa serbau paştele creştinii din Asia proconsolară, adică cei din Siria, Cilicia şi Mesopotamia [1]). Creştinii apuseni însă din Italia, Galia, Britania, Ispania, ş. a., precum şi cei răsăriteni din Alexandria, Palestina, Fenicia, Grecia, etc., serbau învierea Domnului totdeauna într'o Duminică după 14 Nisan; iar

Vinderea Mântuitorului de Iuda (Mat. 26,47; Marcu 14,45; Luca 22,47; Ioan 18,3).

serbarea patimilor o făceau în Vinerea premergătoare, ţinând însă seamă ca 14 Nisan să fie în luna plină după echinopţiul primăverei. Cu alte cuvinte învierea se serba în prima Duminică ce urma după luna plină a echinopţiului; iar serbătoarea răstignirei în Vinerea înainte mergătoare.

1) Athanas. Epist. ad. Africanos: Οἱ κατὰ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν.

S'a luat ca punct de plecare luna plină după echinopțiu, pentru că așa calculau și Iudeii serbătoarea paștelor lor.

b) **Policarp** episcopul Smirnei († 168) merse la **Anicet** episcopul Romei († 168) în anul 155, ca să se înțeleagă amândoui asupra potrivirei timpului pashal [1]). Acești doui episcopi discutând diferența sărbătoarei, Policarp susținu că practica din Asia proconsolară, este moștenită de la apostolii Ioan martirizat în Efes și Filip martirizat în Ierapole din Frigia [2]). Anicet arătă și el că practica romană a rămas de la apostolii Petru și Pavel martirizați în Roma. Neînțelegându-se între dânșii asupra uniformizărei sărbărei paștelor, Policarp și Anicet s'au despărțit «cu pace» (μετ 'εἰρήνης [3]). Mai iute a fost cearta asupra acestei sărbători, în finele secolului al II-lea, între **Victor** episcopul Romei († 202) și **Policrat** episcopul Efesului. Fie care dintre ei convocând câte un sinod local pentru sprijinirea praxei moștenite, au terminat excomunicând Victor pe Policrat cu aziaticii lui [4]); iar acesta pe Victor cu toți părtașii săi, răspândindu-se și epistole sinodale cu aceste hotărâri [5]). **Irineu** episcopul Lionului din Galia († 202), un bărbat liniștit și înțelept, auzind de unele ca acestea, mustră pe Victor omul vanității și începătorul certei, neaprobat chiar și de episcopii săi sufragani [6]).

Quartodecimanii (τεσσαρεσκαιδεκατῖται) adică cei ce serbau paștele la 14 Nisan [7]), au fost considerați schismatici tocmai după sinodul I-iu ecumenic din Nicea, și anume cei ce nu s'au supus orânduirilor sinodale; de aceea unii cred că aceștia nu sunt de cât cei ce se țineau de obiceiul Ebioniților și al Novațienilor [8]). Dar quartodecimanii mai fură numiți după acest sinod și **„protopashiți"** (πρωτοπασχῖται), adică cei ce serbau paștele întâiu, sau de timpuriu, cum erau Maniheii, Catafrigii, Arienii, Macedonienii, Eunomienii și Novațienii [9]).

Sinodul I-iu ecumenic ținut în anul 325, hotărî cu privire la sărbătoarea paștelor, ca să se urmeze praxa romană cu aceste rânduieli: a) *Paștele să se serbeze totdeauna într'o Duminică;*

---

1) Cetește epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V-a, cap. 24.—Conf. Martigny, Diction., op. c., art. „Paques", pag. 572, n. 1.

2) Conf. Sozomen. Hist. eccles., lib. VII, cap. XIX.

3) Vezi epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V-a, cap. 24.

4) Cetește cartea V, cap. 24 din Istoria Bisericească a lui Eusebiu, unde stă scrisă cearta dintre Victor și Policrat.

5) Vezi epistola episcopului Policrat trimisă lui Victor, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu cartea V, cap. 24.

6) Vezi epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V, cap. 24.—Conf. Martigny, Diction., op. c., art. „Paques" p. 573, n. 2.

7) Vezi, Sozomen, Istoria Bisericească, cartea VII, cap. 18.—Bingham, op. c. Tom. IX, p. 89—99.—Conf. Pidalionul, p. 9.

8) Sozomen, Istoria Bisericească, cartea VII, cap. 18.

9) Bingham, Origin. s. antiq. eccles., op. c., Tom. IX, p. 97—99.

b) *această Duminică să fie imediat după 14 Nisan;* c) *14 Nisan să se aşeze după echinopţiul primăverei;* d) *întâmplându-se 14 Nisan sau luna plină într'o Duminică, să se serbeze paştele în Duminica următoare* [1]); e) *să nu coincidă paştele creştinilor cu acelu al Iudeilor, adică cu cel al Testamentului Vechiu* [2]). După hotărârea aceasta a Sinodului I-iu, timpul în care este cu putinţă a se sărbători paştele, cade între 22 Martie şi 25 Aprilie. Calculul astronomic al aflărei paştelor fiind greu, s'a lăsat atunci în grija episcopului Alexandriei, unde era focarul ştiinţei, ca să facă dânsul cunoscut în fie care an tuturor Bisericilor, timpul când trebue a se serba paştele.

c) Această sărbătoare a sărbătorilor, a fost ţinută cu strălucire din timpul apostolilor şi până în zilele noastre [3]). Sfântul Grigorie de Nazianz (Homilia XIX) zice că *«ea se înalţă ca soarele înaintea stelelor»* [4]). Ziua Învierei Domnului este cea mai mărită, îmbucurătoare şi solemnă dintre toate zilele anului. Ea ne aduce aminte de trecerea noastră de la întunerecul păcatului la lumina mântuirei prin moartea şi învierea Domnului. Creştinii petreceau toată noaptea învierei, ca şi în timpurile noastre, ascultând în Biserică frumuseţea cultului. Lumina strălucitoare din casa lui Dumnezeu şi mulţimea lumânărilor de ceară aprinse şi ţinute în mâini de credincioşi şi mai ales de neofiţii botezaţi în noaptea Învierei, contribuiau cu îndestulare la măreţia sărbătorei. Cu aceeaşi bucurie ţinem şi noi astăzi în mâini, lumini aprinse în noaptea paştelor şi în zilele acestei sărbători.

În timpul împăratului Constantin, se luminau în noaptea Învierei, casele credincioşilor, căile publice şi dealurile, tot pentru a se face mai strălucită această zi [5]). Fie care creştin se îm-

1) S'a luat ca punct de plecare la serbarea paştelor în creştinism ziua a 14-a a lunei ebraice Nisan, căci în seara acelei zile, începeau Iudeii paştele cum îl încep şi azi. Prin urmare Invierea să fie serbătorită în Duminica următoare lui 14 Nisan, *pentru că atunci a înviat Domnul.* De aceea sfinţii părinţi au rânduit ca paştele creştinilor *„să nu cadă odată cu cel mozaic, dar nici înaintea acestuea".*

2) Chiar şi canonul 7 al sfinţilor Apostoli, cateriseşte pe episcopul, preotul ori diaconul, care sărbătoreşte paştele mai înainte de echinopţiul primăverei cu Iudeii. Iar Constituţiunile Apostolice, cartea V, cap. 17, ne învaţă *„să sărbătorim zilele paştelor cu dragoste după echinopţiu.*

3) Apostolul Pavel (I Cor. 5, 7—9) sfătueşte astfel pe Corinteni: *„Hristos paştele noastre, s'a sacrificat pentru noi. De aceea să sărbătorim* (paştele) *nu în aluatul cel vechiu".*

4) Sărbătoarea Invierei leagă de ea şi subiectele Duminicilor ce urmează după Paşti s. e. în Duminica II, serbătorim arătarea Domnului apostolului Toma s. m. d., până la Duminica Rusaliilor. După aceasta iarăşi urmează Duminicile cu subiecte privitoare la Inviere, sau cu o legătură indirectă cu Invierea.

5) Pe locul unde era *Mormântul Domnului,* Impăratul Constantin a zidit o Biserică măreaţă (Euseb. Vita Constant. lib. III, cap. 28—40). Marea Biserică ce se află astăzi pe locul sfântului Mormânt, este zidită în secolul al XI-lea, din porunca împăratului bizantin **Constantin Monomahul** († 1054). Biserica aceasta are 120 paşi lungime şi 70 lăţime; este făcută în stilul corintic; cu o cupolă uriaşă la mijloc. Zidurile ei sunt tari şi groase ca şi ale unei cetăţi. Intr'însa servesc liturgia zilnic, pe rând, cu începere de la ora 11 noaptea, dar fie

brăca în veşminte noui şi în coloare luminoasă [1]). Iar în Biserică ca şi pretutindenea, pioşii în simţirile lor sfinte, se salutau între dânşii până la ziua Înălţărei Domnului, cu creştineasca şi vechea datină: **„Hristos a înviat"** (Χριστὸς ἀνέστη), păstrată până astăzi între noi ortodocşii, ca să nu uite nimeni de învierea Domnului. Apoi în ziua Înălţărei, pioşii se salutau cu cuvintele «**Hristos s'a înălţat**» cum facem şi noi cari iubim podoaba celor sfinte [2]). La aceste salutări să răspundea cu «**Adevărat, a înviat**» ori cu «**Adevărat, s'a înălţat**» [3]).

d) Împăraţii eliberau la paşti pe mulţi vinovaţi din temniţă, nu însă şi pe tâlhari, ucigaşi, nelegiuiţi, ş. a. [4]); stăpânii eliberau pe sclavi [5]); apoi toţi creştinii împărţeau milostenie [6]), şi măreau pe Domnul [7]). În Biserică se sfinţeau, ca şi azi, bucate ca acestea: ouă, pashă, adică pâine dulce, hrean, sare şi mielul pashal. Unele din aceste prinoase sunt împrumutate din Vechiul Testament, căci şi atunci se aduceau la templu în ziua de paşti un snop de grâu şi un miel (Levit. 23, 10—12).

Ouăle roşii la paşti le găsim în creştinism din primele secole şi până azi. În mormintele vechi ale creştinilor s'au aflat coji de ouă; iar la agapele din acele timpuri nu lipsea mâncarea acestui hrănitor şi gustos aliment. Oul a fost privit la Egipteni şi la alte popoare perdute în întunecimea trecutului, ca simbolul lumei şi al eternităţei, căci el nu are început în făptura lui. **Buto**, zeul materiei la Egipteni, se închipuea în forma oului; iar **Brahmanii** credeau că din ou a eşit viaţa. De aceea şi păgânii mâncau ouă la sărbătorile lor din timpul primăverei, ca pe o hrană bună şi simbolică [8]). Cu simbolizarea învierei neamului

care pe altarul său: preoţii ortodocşi, latini, sirieni şi armeni. Mormântul Domnului se află în paraclisul de sub marea cupolă. Numai horurile vocale sunt admise aci latinilor. Când am intrat în această sfântă Biserică în vara anului 1904, am rămas uimit de întocmirea ei minunată, şi de mulţimea pioşilor veniţi din toată lumea să se închine aci lui Dumnezeu. Cavazii turci păzesc uşile pentru păstrarea ordinei. (Autorul).

1) Acest frumos şi creştinesc obiceiu de a se înoi cu veşminte fie care creştin în ziua de paşti, se păstrează şi azi de poporul român.

2) In vara anului 1904, am văzut un obiceiu frumos în Muntele Athos şi anume: monahii se salutau între dânşii, ori se închinau la mâncare zicând cuvintele: *„Sfântul Munte"* (ἅγιον ὄρος), adică monahul să nu uite că se află în sf. Munte şi să-şi îndeplinească făgăduinţele ascetice. (Autorul).

3) Aceste sfinte şi vechi salutări, au început a se pierde şi a fi înlocuite mai ales pe la oraşe, cu salutările obişnuite în cursul anului.

4) Cod. Theodos., lib. IX, tit. 38, de indulgentiis criminum leg. III: „Paschae celebritas postulat...'poenaeque formido sollicitat, absolvamus". Acestea le afirmă şi Hrisostom în omilia VI, către poporul antiohean.

5) Conf. Bingham, op. c., Tom. IX, p. 114.

6) Euseb. Vita Const. lib. IV, c. 22.

7) Conf. Ambros., epist. 33.—Gregor. Nis. Homil. III. De Ressurect. Christ. Hrysostom. Homil. 30 în Genes.

8) *Egiptenii* la serbătoarea echinopţiului primăverei, aduceau ouă ca sacrificii la temple. *Evreii* de azi ca şi cei vechi, mănâncă ouă cu înţelesuri simbolice, la sărbătoarea aceluiaşi echinopţiu. *Fenicienii* închipueau pe zeul lor Creator, sub forma oului. *Indienii* tot aşa zugrăveau câte o dată pe Brahma.

omenesc prin Iisus Hristos, au intrat ouăle şi în creştinism; iar *coloarea roşie* a lor, însemnează *sângele Domnului* curs pe cruce pentru mântuirea noastră. O veche tradiţie creştină însă, ne spune că Maria Magdalena s'a înfăţişat împăratului Tiberie cu un ou roşu zicându-i: «Hristos a înviat»; de atunci s'ar fi introdus ouăle roşii în sărbătoarea paştelor [1]). Fericitul Augustin crede că oul este icoana speranţei în învierea morţilor. Iată ce zice el: «*Rămâne speranţa, care, după cum mi se pare, se aseamănă oului; căci după cum oul nu are sfârşit, aşa şi speranţa* (în înviere) *nu se termină niciodată*» [2]).

Sărbătoarea Învierei Domnului se prelungea, ca şi acum, pe timp de 7 zile, adică până la Duminica Tomei, cu cântări, predici, ş. a. Ea era cea mai potrivită şi pentru **botezul** *catehumenilor* [3]). Teatrele, circurile, desfrânările, lucrul mâinilor, judecăţile, au fost oprite de împăraţii creştini [4]). Cultul este îmbrăcat în toată strălucirea. Evangelia liturgiei «La început era Cuvântul» (Ioan 1, 1—18) cetită în mai multe limbi ca să fie înţeleasă de popoare, înaltă sufletul nostru la suişurile cereşti [5]). Iar cântările pline de veselie sfântă ca «Hristos a înviat» [6]), «Ziua Învierei», «Îngerul a strigat» şi Cuvântul de învăţătură al sf. Ioan Hrisostom: «De este cineva bun creştin şi iubitor de Dumnezeu, să se îndulcească în această sărbătoare» [7]), sunt pline de mângâere, îmbărbătare şi dulceaţă sufletească. Melodia cântărilor este solemnă, impunătoare, şi deosebită de a celorlalte cântări din cursul anului. Imnele în mare parte sunt compuse de Ioan Damascen, pe temeiul învăţăturilor scrise de Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa, ş. a. Liturgia se face de timpuriu pentru că postul încetează la miezul nopţei. Uşile împărăteşti stau deschise, căci calea noastră cea cerească s'a deschis prin Iisus Hristos [8]).

Romanii aduceau şi ei ouă la temple când serbau echinopţiul primăverei. *Perşii* de azi ca şi cei vechi, la anul nou (*nuruz*) îşi dăruesc ouă colorate. *Germanii, Francezii, Polonii, Americanii*, etc., la serbătoarea paştelor se folosesc de ouă cu multă risipă. Aşa fac şi Românii. (Autorul).

1) Vezi şi rugăciunea pentru „binecuvântarea ouălor" în ziua de Paşti, în Molitfelnicul din anul 1832. Bucureşti, pag. 487.

2) Augustin. Serm. 8. Opp. t. v., pag. 379: Restat spes, quae, quantum mihi videtur ovo comparatur, etc.

3) Constitut. Apostol. Cartea V, cap. 19: „In Sâmbăta cea mare urmaţi cu postirea până la cântatul cocoşului... şi *botezaţi catehumenii*".

4) Cod. Theodos. lib. XV, tit. V. De spectaculis. Conf. Cod. Justin. lib. III, tit. XII. De feriis. lib. VIII.

5) Muralt. l. c., pag. 142, vorbeşte astfel de cultul rusesc: Der Bischof fängt dieses Evangelium auf Slawisch... Presbyter auf Hebräisch, Griechisch und Römisch... dann auch in andern, neuern Sprachen der Völker.

6) In ziua de paşti şi în toată săptămâna luminată foarte des se repeteşte în serviciul divin troparul sărbătorei „Hristos a înviat" al cărui text original grecesc este acesta: Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θάνατον πατήσας, καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος.

7) Molitfelnicul, Bucureşti, 1832, pag. 333.

8) Vezi pictura Invierei Domnului, la pag. 273, n. 6, Tom. II, Tez. Litur.

§ 64.

Inălţarea Domnului (Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ascensio Domini).

In joia din a VI-a săptămână după paşti, adică la 40 de zile după Înviere, Biserica sărbătoreşte iarăşi cu veselie «Înălţarea Domnului nostru Iisus Hristos» cu corpul la ceruri de pe muntele Maslinilor, căci la 40 de zile după Înviere, el finind viaţa sa cea pământească, s'a înălţat la Dumnezeu Tatăl, ca să se împlinească Scriptura (Ps. 67, 18. 109, 1). Sărbătoarea şi-a luat numirea de la *minunea* aceasta făcută de Iisus cu însăşi persoana sa, şi prea mărită în Faptele Apostolilor cu aceste cuvinte: «*Până în ziua în care s'a înălţat Iisus, a dat poruncă apostolilor pe cari i-a ales, cărora viu s'a şi arătat după patima sa, dându-le dovezi în timp de patru-zeci de zile despre împărăţia lui Dumnezeu... Şi acestea vorbind* (pe muntele Maslinilor), *s'a înălţat* (ἐπήρθη) *în faţa lor, şi nour* (νεφέλη) *l'a luat de la ochii lor... Atunci s'au întors apostolii în Ierusalim de pe muntele ce se chiamă al Maslinilor* (ἐλαιῶνος), *care este aproape de Ierusalim o cale de Sâmbătă*» (σαββάτου ἔχον ὁδόν [1]).

De şi această sărbătoare a fost aşezată în primele timpuri creştine [2]), totuşi cea d'întâi urmă despre ea o aflăm abia în Constituţiunile apostolice, Cartea V cap. 19, unde cetim acestea: «*Şi numărând iarăşi de la cea d'întâi Duminică* (a Paştelor) *patru-zeci de zile, să ţineţi în ziua a 5-a a săptămânei* (adică Joi), *după ziua Domnului* (Duminica), *sărbătoarea Înălţărei Domnului, în care el... s'a ridicat în ceruri la Dumnezeu Tatăl*». Tot în Constituţiuni, cartea VIII cap. 33 mai cetim că «*Înălţarea* (τὴν ἀνάληψιν) *să se serbeze cu bucurie, căci ea este sfârşitul planului de mântuire al lui Hristos*» [3]).

Ioan Hrisostom în cuvântările sale numeşte această sărbătoare «ziua luminoasă a înălţărei» (τῆς ἀναλήψεως) celui Răstignit» [4]). Iar Grigorie Turoneanul arată şi solemnitatea cu care se prea mărea Înălţarea Domnului în Biserica din Galia [5]). Învăţături frumoase cu adânci cugetări religioase relative la această zi mare, au rămas de la Atanasie cel Mare şi Grigorie de Nisa.

1) Fapt. Apost. 1, 2—13.
Ceteşte Călătoria mea în împrejurimile Ierusalimului, pe muntele Maslinilor, în pârâul Chidronului şi în peştera Getsimani", publicată în „Revista Biserica ortodoxă Română" din Bucureşti, anul XXXI (1907), n. 3, (Iunie), pag. 327—339 (Autorul).
2) Augustin. Epist. 108 ad Ianuarium.
3) Vezi pictura Înălţărei Domnului la pag. 273, n. 7 Tom. II. Tez. Liturg.
4) Hrysostom. Homil. 37. In Pentec.
5) Gregor. Turon. Historia Francorum. II, 34.

Pe muntele Maslinilor, în vechime se începea solemnitatea în noaptea premergătoare Înălţărei Domnului, cu lumini pe munte; tot aşa şi în Biserica împărătesei Elena zidită pe locul de unde s'a înălţat Iisus (Euseb. de vita Constant. Cart. III cap. 43 [1]); apoi cu cântări frumoase se începea serviciul în Biserica din Ierusalim, în chinoviile mari monahale ca d. e. mânăstirea sfântului Sava, ş. a.

§ 65.

Duminica pogorârei sfântului Spirit

(Ἡ πεντηκοστὴ ἡμέρα).

Una din cele mai vechi şi mai mari sărbători creştine, este şi «Duminica pogorârei sfântului Spirit», cunoscută sub numirea de «ziua cincizecimei» (πεντηκοστὴ ἡμέρα), căci se întâmplă totdeauna la 50 de zile de la Paşti. Dar sub numirea de «cincizecime», creştinii vechi mai înţelegeau în general, *tot timpul* de la Paşti şi până la pogorârea sfântului Spirit [2]). Sărbătoarea se mai zice «ziua sfântului Spirit» (ἡμέρα πνεύματος) sau «sărbătoarea sfintei Treimi» numită mai ales la Români şi «Duminica Rusaliilor» (Ῥουσάλια) de la cuvântul «roza», pentru că ea cade pe timpul înflorirei rozelor sau a trandafirilor. Latinii o numesc «*Dominica Pentecostes*» [3]).

a) Origina acestei sfinte zile, este aceasta: Mântuitorul mai înainte de înălţarea sa la ceruri, ca să se împlinească profeţia lui Ioil (1, 28), făcuse apostolilor săi această făgăduinţă zicând: «*Multe am să vă grăesc vouă, dar nu le puteţi purta acum* (οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι); *iar când va veni acela, Spiritul adevărului* (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας), *va învăţa pe voi tot adevărul*» [4]). Făgăduinţa aceasta s'a împlinit în chipul minunei cum cetim în Faptele Apostolilor: «*Iar sosind ziua cincizecimei* (ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς) — adică a 50-a de la Paşti — *erau* (toţi apostolii) *cu un cuget la un loc* (într'o casă în Ierusalim). *Şi fără de veste s'a făcut sunet din cer, ca de un vânt ce vine cu vifor şi a umplut casa unde şedeau* (apostolii). *Şi li s'au arătat limbi îm-*

1) În vara anului 1904 când mă aflam în Ierusalim, m'am suit şi pe muntele Maslinilor (Olivilor) despărţit de muntele Sionului pe care se află sfânta cetate, numai prin pârâul Chidronului. În vârful muntelui Maslinilor am intrat într'o moschee zidită de Turci pe locul de unde s'a înălţat Domnul la ceruri. Împărăteasa Elena zidise în sec. IV o Biserică pe acest loc (Euseb. Vita Constantini, III, 43); Turcii dărâmând'o au înălţat moscheea de care vorbesc eu. (Autorul).

2) Tertull. De idololatr. cap. 14.—Can. 37 Apost.: „De două ori pe an facă-se sinod al episcopilor... odată în a 4-a săptămână a cincizecimei (după Paşti), al doilea în a 12-a zi a lunei Octomvre". De aci vedem că pe timpul când s'au scris aceste canoane, sărbătoarea cincizecimei era stabilită.

3) Leon Clugnet, Diction. Liturg. p. c. op. 120.

4) Ioan 16, 12—13. Conf. Marcu 4, 33. I Corint. 3, 2. Ebrei 5, 12.

părţite ca de foc, şi a şezut (câte una) *pe fie care din ei. Şi s'au umplut toţi* (apostolii) *de Spiritul sfânt, şi au început a grăi în alte limbi, precum le da lor Spiritul a vorbi»* 1).

Vechimea sărbătorei cincizecimei se ridică până în zilele apostolilor; cu toate acestea abia în secolul al II-lea ni se vorbeşte de ea de către Irineu († 202), zicând că în ziua Pentecostei nu se îngenuche la rugăciune 2). Apoi în secolul al III-lea ne aminteşte de ea Tertulian în chipul următor: «*La păgâni fiecare sărbătoare nu cuprinde decât o zi a anului... dar luaţi toate sărbătorile lor anuale şi le aşezaţi unele lângă altele şi totuşi nu vor umplea o* **„pentecostă"** *adică o sărbătoare de 50 de zile*» 3). Tot Tertulian mai zice despre această sărbătoare: «*Ziua potrivită pentru botez este a Paştelor şi apoi a Pentecostei*» 4). Iar în Constituţiunile apostolice cetim: «*Cincizecimea să o serbaţi din cauza pogorârei sfântului Spirit asupra celor ce au crezut în Hristos*» 5). Origen vorbeşte şi el de această sărbătoare ca de o zi mare în creştinism 6). Dar şi canonul 20 al sinodului I-iu ecumenic precum şi canonul 20 al sinodului din Antiohia amintesc de această sărbătoare. Iar Grigorie de Nazianz sfătueşte astfel pe fie care credincios: «*Cinsteşte ziua sfântului Spirit*» 7). Sfântul Ioan Hrisostom foarte des vorbeşte de această zi, numind-o câte-odată şi «*Duminica mântuirei*» (ἡ κυριακὴ σωζομένης 8). Apoi şi fericitul Augustin zice că «*Cincizecimea o serbăm fiindcă Spiritul sfânt a fost trimis în această zi*» 9). Iar Epifanie ne aminteşte că «*pogorîrea sfântului Spirit s'a făcut în Ierusalim*» 10).

În Biserica veche pe timpul celor 50 de zile de la Paşti şi până la Rusalii, se ceteau Faptele Apostolilor, căci acolo aflăm toate isprăvile lor cu privire la propoveduirea urmată după Înălţarea Domnului şi pogorârea sfântului Spirit. În ziua cincizecimei, ca şi de la Paşti şi până în această zi, erau oprite mătăniile şi îngenucherea la cult, potrivit orânduirilor sinodale şi bisericeşti 11). Sărbătoarea aceasta mai avea menirea ca şi Paştele şi Botezul Domnului, de a se face în noaptea ajunului la

1) Fapt. Ap. 2, 1—5. Vezi şi pictura acestei sărbători la pag. 273, n. 8. Tom. II Tez. Liturg.
2) Irenaeus, Libr. de Paschate.
3) Tertull. De idololatr. cap. 14.
4) Tertull. De Baptismo, adversus Quintillam cap. 19.
5) Constit. Apost. lib. VIII cap. 33: Τὴν πεντηκοστὴν ἀργείτωσαν, διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύσασιν εἰς Χριστόν.
6) Origen. Contra Celsum. lib. VIII: Ἡ τῆς πεντηκοστῆς.
7) Nazianz. Orat. 44 de Pentecoste: Τίμησον τὴν ἡμέραν τοῦ πνεύματος.
8) Chrysostom. Homil. XIX ad. popul. Antioch.
9) Augustin. Contra Faustum Manichaeum. lib. XXXII c. XII.
10) Epiphan. Haeres. LXXV. Aerian. § VI.
11) Canon. 20 Sinod. Nicean. Can. 20 Sinod. Antioch. Vezi şi „Starea dreaptă" la rugăciune p. 41 n. 1 Tom. III Tez. Liturg.

privighere **botezul** *catehumenilor* [1]). Se făcea noaptea botezul pentru că ei veneau de la întunerec la lumină.

b) Teatrele, circurile, petrecerile, fură oprite în această zi de către Teodosie cel Tânăr, ca şi în ziua Duminicei, a Naşterei Domnului, a Botezului său şi a Paştelor [2]). În secolul al IV-lea sf. Vasilie cel Mare, a compus rugăciunile cari se ceteau de preoţi cu genuchile plecate, la vespera ce urmează îndată după liturgia acestei zile. Prin aceste rugăciuni se mijloceşte trimiterea harului sfânt asupra noastră [3]). Cetirea lor cu genuchile plecate nu este stabilită de sfinţii Părinţi pentru ora a 3-a (a noastră a 9-a) de dimineaţă când se serveşte sf. liturgie, ci la **vesperă** când îngenucherea este îngăduită. Dar pentru a se ţine creştinii în evlavie, şi pentru o mai mare solemnitate, vespera s'a aşezat îndată după liturgie [4]). În secolul al VIII-lea Damascen, Cosma din Maiuma şi alţii, împletiră imne întru lauda acestei sărbători.

În ziua cincizecimei se împărţesc în Biserică de către preoţi foi de **nuc**, de teiu, ori de alţi pomi şi arbori, sau de plante ale locului, şi se împodobesc Bisericile şi casele cu această verdeaţă [5]). Obiceiul acesta este împrumutat din Vechiul Testament, căci şi Iudeii în ziua a 50-a (הַשָּׁבוּעוֹת) de la paşti, îşi împodobeau colibele lor cu verdeaţă şi flori, întru aducerea aminte că Legea s'a dat poporului de Moisi lângă muntele Sinai, în această zi [6]), când era primăvară şi toate erburile înverzite [7]). Paştele Iudeilor mai era şi începutul secerişului, iar ziua cincizecimei, încheerea lui ; de aceea la paşti se aducea prinos un snop de orz [8]), iar la cincizecime două pâini dospite [9]).

---

1) Ceteşte în Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IV p. 246.

2) Cod. Theodos. lib. XV tit. V De spectaculis. leg. V: Dominico, qui septimanae, totius primus est dies, et *Natale* atque *Epiphaniarum* Christi, *Pasche* etiam et *Quinquagesimae* diebus, omne theatrorum, atque circensium voluptate, per universas urbes earundem populis denegata totae christianorum.

3) Ceteşte „Rânduiala în Duminica pogorârei Duhului Sfânt" în Molitfelnicul din anul 1832, Bucureşti, pag. 291—312.

4) Muralt. l. c. p. 243: Unmittelbar nach der Liturgie fängt die feierliche Vesper an.

5) In **România** este obiceiul strămoşesc şi foarte frumos de a se împodobi casele creştinilor, uşile şi porţile lor, mai ales în ziua de sf. George (23 Aprilie), cu ramuri de jugastrii, salcie şi alţi arbori înfrunziţi. Această împodobire închipueşte speranţa în belşugul şi norocirea anului agricol. Verdeaţa este totdeauna icoana bucuriei; iar uscăciunea însemnează sărăcie, întristare şi peire. (Autorul).

6) Augustin a dovedit pe cât a putut, că în ziua a 50-a de la paşti, Moisi a dat Legea sa poporului evreu. Conf. Lerosey, Liturgique, Hist. et Symbol p. 529.

7) Unii dintre scriitori greşesc când spun că Iudeii împodobeau în ziua cincizecimei casele lor cu **„crengi"**. Aceasta o făceau ei în *sărbătoarea Colibelor* (חַג הַסֻּכּוֹת) în luna Tişri sau Septemvre al nostru, când îşi aduceau aminte de colibele făcute de ei în pustia Sinai (Levit 23, 34. Neem. 8,14). Obiceiul acesta îl poartă Evreii şi în ziua de astăzi. (Autorul).

8) Levit. 23, 10—12.

9) Levit. 23, 17.

Poate că şi apostolii după datina judaică şi-au împodobit coliba lor cu verdeaţă când s'a pogorât sfântul Spirit asupra lor. De aci obiceiul acesta a intrat şi în creştinism şi se păstrează până azi [1]). Ramurile verzi primite din Biserică însemnează reînoirea oamenilor prin puterea sfântului Spirit [2]).

ARTICOLUL II

SARBATORILE IMPARATEŞTI NEMUTABILE CU PRIVIRE LA DOMNUL NOSTRU IISUS HRISTOS.

§ 66.

Naşterea Domnului (Ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου. Nativitas Domini).

Când a venit plinirea timpului, s'a născut Mântuitorul lumei, Domnul nostru Iisus Hristos, din sfânta Fecioara Maria, în peştera din oraşul Vitleemul Iudeei, în zilele regelui Iudeei Irod Idumeul numit şi «cel Mare» şi ale împăratului roman August. Şi s'au împlinit astfel cele grăite de proorocul Isaia cu mai mult de 700 de ani înainte de acest eveniment. Cuvintele proorocului sunt acestea: *«Iată Fecioara* (הָעַלְמָה) *în pântece va lua şi va naşte fiu, şi se va chema numele său Emanuel»* (עִמָּנוּ אֵל [3]). Iar evangeliştii Mateiu (cap. 1 şi 2) şi Luca (cap. 2), arată naşterea Domnului însoţită de minuni mari, aşa cum se cuvenea să fie venirea în lume a Aceluia care a mântuit omenirea. Păstorii din împrejurimile Betleemului înştiinţaţi de înger despre naşterea Mântuitorului, veniră noaptea şi se închinară pruncului Iisus (Luca 2, 9); iar o mulţime de îngeri cântară şi ei celui născut de curând: *«Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace întru oameni bună voire»* (Luca 2, 14); apoi o stea minunată lumină calea Magilor cari sosiră din răsărit să se închine Domnului şi să-i aducă lui daruri: aur, smirnă şi tămâe (Luca

1) Vezi şi pictura Cincizecimei la pag. 273, n. 8, Tom. II, Tez. Liturg.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 230, n. 19.
3) Isaia 7, 14.

2, 11 [1]). Irod mâhnindu-se de naşterea Împăratului ceresc, porunci să se tae toţi pruncii din Betleem şi din alte locuri, de la 2 ani în jos, crezând că va nemeri şi pe Hristos (Mat. 2, 16 [2]). Dar sfinţii părinţi ai Domnului, plecaseră mai înainte cu pruncul în Egipt, unde au rămas până după moartea lui Irod, întâmplată la 4 ani după naşterea lui Hristos. Mântuitorul lumei s'a născut pe la anul 750 de la zidirea Romei, şi după cum se poartă tradiţia, în luna Decemvre ziua 25 [3]).

Oraşul Betleem din Palestina în care s'a născut Domnul. L'am cercetat Joi 12 August anul 1904. (Autorul).

Întru preamărirea naşterei Domnului, Biserica a aşezat din vechime una din cele mai mari sărbători ale anului. Dar ziua sărbătoarei nu a fost tot aceeaşi în creştinism. Biserica apuseană a

1) Magii sosiţi din orient să se închine pruncului, se crede a fi fost 3 bărbaţi astronomi din Babilonia, numiţi după tradiţie: *Gaspar*, *Melhior* şi *Baltazar*. Vezi cele despre naşterea Domnului şi la pag. 271–272, Tom. II, Tez. Lit., unde se vede şi pictura acestei sărbători.

2) Despre uciderea pruncilor din porunca lui Irod, mărturiseşte şi istoricul **Macrobiu** vieţuitor în secolul V-lea, în cartea sa „Saturnaliile" (Macrobii Saturnaliorum).

3) Unii din scriitorii vechi fură de părere că Iisus s'a născut între anii 749–754 de la zidirea Romei, în ziua de 28 Martie, sau 19 Aprilie, ori 29 Maiu. Aceste păreri fură înlăturate. Conf. Bingham. op. c. Tom. IX, p. 66.—Vezi Lerosey, Liturg. Hist. et Symbol. p. 388.

ținut de la început sfânta naștere la 25 Decemvre [1]), iar botezul său la 6 Ianuarie. Biserica răsăriteană însă, serba nașterea și botezul Domnului în ziua de 6 Ianuarie [2]). Abia pe la sfârșitul secolului al IV-lea orientul urmă și el pilda occidentului după stăruința sfântului Ioan Hrisostom [3]), și începu a se sărbători în Constantinopole nașterea în 25 Decemvre, iar botezul în 6 Ianuarie; felul acestei sărbători se răspândi pretutindenea și se urmează și azi. Dar Biserica a stabilit ziua nașterei Domnului la 25 Decemvre și pentru motivul că în acea zi Romanii aveau «*sărbătoarea Saturnaliilor*» (Saturnalia) în memoria zeului **Saturn**, despre care credeau că domnise în Italia cu fericire în timpurile preistorice [4]). Această sărbătoare o făceau Romanii cu orgii, jocuri și desfrânări mari, întru amintirea «*epocei de aur*» a lui Saturn [5]). De aceea Biserica prin sărbarea nașterei Domnului, a hotărît pentru fiii ei liniște și pietate religioasă în contra orgiilor păgâne [6]). Clement Alexandreanul [7]) și Tertulian [8]), vorbesc de această zi cu multă căldură.

Cum că nașterea Domnului se serba din vechimea creștinismului, dovedim cu mai multe texte. În Constituțiunile apostolice cartea V-a cap. 13 cetim: «*Fraților, păziți zilele sărbătorilor și mai ales* **nașterea Domnului**, *care trebue să se serbeze de noi în a 25-a zi a lunei a 9-a*» (adică în 25 Decemvre, căci anul se începea cu 1 Aprilie [9]). Iar în cartea VIII-a cap. 33 din aceleași Constituțiuni, se zice că sărbătoarea aceasta este a Celui ce a mântuit lumea. Nicefor Calist în Istoria sa bisericească, cartea VII c. VI, scrie că în timpul lui Dioclețian (284—305) «*creștinii din Nicomidia fiind adunați în Biserică la sărbătoarea nașterei lui Hristos* (Χριστοῦ γενεθλίων)... *tiranul a poruncit încungiurarea casei Domnului și aprinderea ei*» (καὶ περικλύσω

1) Augustin. De Trinitate, Lib. IV c. V: Natus traditur Christus vicesimo quinto Decembris.

2) Casian. (Collationes patrum, convorbiri călugărești cap. X c. II), zice că în Egipt chiar și pe timpul său (sec. V-lea), se serba nașterea și botezul Domnului la 6 Ianuarie.

3) Chrysostom. Homil. XXXI, De Natali Christi. Apoi Homil. XXIV, De Baptismo Christi.

4) M. N. Bouillet, Diction. d'hist., pag. 1604: „Ces fêtes (Saturnalia), durèrent d'abord un seul jour, puis 3, et même 5, le 17 Décembre et jours suivants, à partir de Claude.

5) Conf. Macrobii Saturnaliorum, lib. I, cap. 10.—Asem. Titi Livii. Hist., lib. II, cap. 21.—Cetește „Crăciunul" în cartea „Credințe și datine" a lui G. Dem. Teodorescu, București, 1874, pag. 9—24. Dar tot la 25 Decemvre, Romanii mai sărbătoreau „Dies natalis invicti solis" adică ziua nașterii soarelui învingător al naturei (solstițiul de iarnă), cu mare bucurie păgânească. Iar creștinii opuseră sărbătoarea nașterei lui Hristos „soarele dreptății" (Malach. 4, 2).

6) Cu toate acestea și unii dintre creștinii africani alunecau în saturnalii cu păgânii, căci Tertulian (De idololatr. XIV) îi mustră pentru această faptă.

7) Clement. Alex. Stromat.

8) Tertull. Contra Iudaeos, c. VIII, n. 78.

9) Constit. Apost. lib. V, c. 13: Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσητε, ἄδελφοι, καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον... εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός.

ἀνῆπτον εὐθύς). Creştinii îşi dădură sfârşitul în flacări. Marele Vasilie şi Grigorie de Nazianz lăudară mult această zi. De la Grigorie de Nazianz ne-au rămas până astăzi cuvintele catavasiilor «*Hristos se naşte, măriţi-l*» rostite de el într'o cuvântare. Iar Ioan Hrisostom zice că e una din cele mai vechi (παλαιὰ) sărbători [1]). Asemenea afirmă şi Leon episcopul Romei [2]), Petru Hrisologul, etc. Apoi imnografii: Roman Melodul, alcătuitorul condacului «*Fecioara astăzi pe cel prea înfiinţat naşte*» [3]), cum şi Sofronie, George episcopul Siracusei, Cosma, Anatolie al Tesalonicului ş. a., alcătuiră prea frumoase cântări în mărirea naşterei Domnului. Dar şi împăratul Teodosie cel Mic porunci închiderea teatrelor şi circurilor în această zi în semn de respect către ea [4]). Iar împărăteasa Elena zidise o Biserică măreaţă în peştera în care s'a născut Domnul [5]); apoi Iustinian clădi alta tot aşa de frumoasă d'asupra peşterei [6]).

Sărbătoarea naşterei Domnului sau «Crăciunul» [7]), cum o numesc **Românii**, este precedată de un mare post de 6 săptămâni şi apoi de *ziua ajunului* premergător acestei zile strălucite. În ajun se botezau catehumenii în Biserică şi se ceteau în vechime ca şi azi «orele împărăteşti», numite aşa, pentru că luau parte la ele şi împăraţii bizantini. În secolul al IV-lea exista acest ajun, căci Teofil arhiepiscopul Alexandriei, în finele acelui secol, orândueşte prin canonul său 1, felul ajunului naşterei, când el cade în ziua Duminicei [8]). În orele împărăteşti se cetesc multe profeţii din Vechiul Testament cu privire la naşterea Domnului în Betleem (Micha 5, 2. Varuh. 3, 38); apoi după miezul zilei se face liturgia Marelui Vasilie. Iar dacă este ajunul Sâmbăta sau Duminica, se face liturgia sfântului Ioan Hrisostom; în cazul acesta orele împărăteşti cu liturgia sfântului Vasilie se fac în Vinerea precedentă [9]).

---

1) Chrysostom. Homil. XXXI, De Baptismo Christi.

2) Leo Epist. 93: Natalem Christi... ecclesia veneratur, quia Verbum caro factum est.

3) Iată textul original al acestui prea frumos condac: „Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει, καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει. Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι· Μάγοι δὲ μετὰ Ἀστέρός ὁδοιποροῦσι. δι' ἡμᾶς γάρ ἐγεννήθη Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεὸς".

4) Cod. Theodos., lib. XV, tit. V. De spectaculis. leg. V: Dominica et *Natali*... omni theatrorum... populis denegata.

5) Euseb. De vita Constantini, lib. III, c. 43.

6) Joi 12 August 1904, plecând din Ierusalim am mers în oraşul Betleem. Acolo intrând în Biserica din peşteră, în partea răsăriteană a oraşului, m'am închinat cu adâncă pietate. Iar d'asupra ei este altă Biserică mare şi foarte frumoasă. Naosul, tâmpla, altarul şi obiectele sunt vrednice de mirare. Foarte mulţi închinători am văzut pe cale şi la sfânta peşteră. (Autorul).

7) Cuvântul românesc „crăciun" se crede a fi derivat din latinescul „caro" (carne), pentru că sărbătoarea începe cu multă mâncare de carne, după îndelungata postire de 6 săptămâni. De la „caro" avem şi cuvântul „carnaval" adică zilele mâncărei de carne de la crăciun şi până la lăsatul secului de brânză. (Autorul).

8) Vezi Pidalionul, op. c., p. 453. – Ceteşte şi Pravila Târgovişteană, c. 380.

9) Ceteşte Tipicul, op. cit., pag. 103.

În ajun preoţii merg pe la casele oamenilor cu icoana naşterei, vestind sosirea acestei zile cu cântarea tropariului «Naşterea ta Hristoase» (Ἡ γέννησίς σου Χριστέ) şi a condacului «Fecioara astăzi» (Ἡ παρθένος σήμερον [1]). Iar noaptea spre ziua sărbătorei se face liturgia sfântului Ioan, pentru ca postul să înceteze după aceasta şi să se înceapă bucuria.

Sfântul şi dreptul Iosif fuge cu pruncul şi cu sfânta Fecioara în Egipt de frica lui Irod (Mat., 1, 14).

La Români, Crăciunul este sărbătoarea cea mai bogată în veselie. Colindele din noaptea ajunului sărbătorei [2]), apoi umblarea

1) Nu este potrivit şi cuviincios să umble copiii sau ori ce oameni cu icoana Naşterei pe la casele pioşilor, cum se face în unele locuri. Ei nu sunt vrednici ca preoţii să vestească sosirea sărbătorei. (Autorul).

2) Prin „Colinde" înţelegem umblarea copiilor, în noaptea ajunului pe la căminele creştinilor strigând „Bună dimineaţa la moş ajun", ori cântând imne religioase. În schimb li se dă „colindeţe" adică colaci în chipul lui 8, ori covrigi, mere, pere şi alte roade pământeşti.

Despre colindele obişnuite la neamul nostru **românesc** în ajunul şi sărbă-

cu steaua [1]) şi Vitleemul [2]), în sărbătorile naşterei, adaogă la mărirea acestei zile. Datinele acestea religioase amestecate cu cele naţionale, sunt moştenite din vechime; ele sunt prea frumoase şi ne aduc aminte de cele petrecute în timpurile prime ale creştinismului.

§ 67.

Tăerea împrejur a Domnului (Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου. Circumcisio Domini).

Încă din vechime Dumnezeu poruncise lui Avraam: «*Tot pruncul parte bărbătească, de opt zile, dintre voi şi neamurile voastre, se va tăea împrejur*» [3]). Aceeaşi poruncă s'a dat de Dumnezeu şi lui Moisi zicându-i: «*Şi în ziua a opta să se tae pruncul împrejur*» [4]). Această lege a împlinit-o şi Mântuitorul în felul cum ne spune evangelistul Luca: «*Şi când s'au împlinit opt zile ca să-l tae pe el împrejur, s'a chemat numele lui Iisus*» (Ἰησοῦς [5]), ceea ce însemnează «*Mântuitor*» [6]) Din acestea înţelegem că şi Domnul nostru s'a supus legei mozaice, aşa în cât la opt zile dela naşterea sa a fost tăiat împrejur şi i s'a dat numele de «Iisus».

1) Întru amintirea acestei fapte, Biserica a orânduit ca ziua de I-iu Ianuarie, când s'au împlinit opt zile de la naşterea Domnului, şi s'a săvârşit tăerea sa împrejur sau «*circumciziunea*», să fie numărată între sărbătorile împărăteşti. Dar de oare ce Romanii sărbătoreau tot la I-iu Ianuarie (calendae Ianuarii) cu mare veselie şi desfrânare pe zeul păcei **Ianus**, despre care ei credeau că a domnit cu norocire în Italia cu 1500 de ani înainte de Hristos [7]), de aceea Biserica veche a hotărît la rândul său, ca sărbătoarea Tăerei împrejur a Domnului, să se facă cu *post* şi

---

torile Crăciunului, cum şi poeziile cântate la tot felul de colinde, ceteşte G. Dem. Teodorescu, Poesii populare române, Bucureşti 1885.

1) Cu icoana naşterei Domnului în formă de stea, umblă copiii pe la case în serile sărbătorilor crăciunului, cântând întâmplări de la naşterea lui Hristos cu privire la Irod, steaua magilor, ş. a.

2) Cu Vitleemul adică cu un chip mic de Biserică, umblă copiii pe la case în serile sărbătorilor crăciunului, îmbrăcaţi ca Irod, ca magii, păstorii şi închipuind cele ce s'au petrecut la naşterea lui Hristos.

3) Facere, 17, 12.

4) Levitic, 12, 3.

5) Luca, 2, 21.

6) Mat. 1, 21. Vezi aceste două etimologii la pag. 5 nota 7, Tom. I, Tezaur. Liturg.

7) Romul, regele Italiei (753–716 a. Hr.) a ridicat în Roma întru amintirea zeului Ianus, un templu ale cărui uşi să stea deschise în timp de răsboi şi închise în timp de pace. Insă acest templu nu a fost închis de cât odată în zilele lui Numa (716–672 a. Hr.), apoi odată după răsboiul punic şi de două ori până în zilele Cesarului August. Ianus ocrotea întregul an ca să fie cu fericire.

cu *înfrânare*. Tertulian mustră pe creştinii africani cari se amestecau printre păgâni la sărbătorile acestora de la I-iu Ianuarie [1]). Ambrosie al Mediolanului vorbind despre postul din ziua Tăerei împrejur, zice că el s'a stabilit *«întru aducerea aminte de sângele pe care pruncul Iisus l'a vărsat pentru noi în circumciziunea sa»* [2]).

Dar la începutul lui Ianuarie unii dintre Romanii şi Grecii păgâni, din provinciile călduroase, mai făceau sărbătoarea numită **„Vota"** în onoarea lui *Pan* zeul pădurilor, pentru naşterea oilor; şi tot atunci ţineau sărbătoarea **„Brumalia"** în onoarea lui *Dionisie* sau *Bachus* numit şi *Vromius* (Βρόμιος), zeul vinului şi al celor beţivi [3]). Cei mai mulţi păgâni însă, sărbătoreau Vota şi Brumalia la începutul lunei Martie. Sfinţii Părinţi erau înspăimântaţi de beţiile şi desfrânările ce se făceau la Vota şi Brumalia păgânească. De aceea Ioan Hrisostom mâhnit de aceste orgii, se rosteşte astfel într'o omilie: *«Aceste nebune nelegiuiri ce se văd în aceste zile... luminarea cu focuri a pieţelor publice, coroanele pe porţi, ş. a., sunt podoabe diavoleşti... jocurile cari se fac în peşteri, amărăsc sufletul meu, căci ele sunt pline de necurăţie»* [4]). Iar fericitul Augustin tot cu privire la aceste desfrânări zice: *«În aceste zile de nebunie, bărbaţii păgâni schimbă rânduiala îmbrăcămintei şi pun pe ei haine urâcioase şi nepotrivite... Este trist că şi unii dintre creştini urmează aceste fapte dureroase... Ce om este acela care se preface în* **cerb** *sau in alt animal? Unii se prefac în* **berbec**, *în capete de animale... se îmbracă ca femeile şi ca fecioarele»* [5]). Pentru aceea şi Sinodul al VI-lea ecumenic, prin canonul său 62, înfrânge aceste sărbători păgâneşti şi anume Calendele, Vota şi Brumalia, afuriseşte pe bărbatul ce se îmbracă mueresţe şi pe muerea ce se îmbracă bărbăteşte [6]), precum şi pe cel ce sărbătoreşte *Calendele* adică primele zile ale lui Ianuarie ori ale altei luni [7]).

---

1) Tertull. De idololatria, XIV: *„Vedeţi,* zice apologetul, *că păgânii nu vin la sărbătorile voastre şi se feresc de ele; dar voi, creştinilor, de ce vă duceţi la ale lor"?*

2) Ambros. Serm. XXX.

3) Vezi Bingham, Origin. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX p. 6.—Conf. Martigny, Diction. op. c. p. 382. Serbările în onoarea lui Pan zeul pădurilor şi în onoarea lui Dionisie numit la Romani „Bachus", erau însoţite la Greci cu tot felul de voluptăţi orientale. Ele au trecut la Romani cu toate moravurile lor. Pan era închipuit ca un om mic, cu coarne mici, cu coadă, cu păr şi cu picioare de capră. In felul acesta era un „satir", numire dată şi azi celor desfrânaţi la femei. Iar Bachus era în chipul unui tânăr cu cupa în mână şi încungiurat de struguri. Amândoi zeii aveau faţa veselă. Vezi şi închipuirile acestor zei la p. 587—588, Tom. II Tez. Lit.

4) Chrysostom. Homil. XXIII.

5) Augustin. Serm. 129.

6) Aceste îmbrăcăminţi urâcioase au rămas din nenorocire până azi la Evrei când serbează „purimul" lor şi la creştinii cari cercetează balurile josnice mascate. Travestirile acestea se fac cu scopuri imorale.

7) Sub numirea de „Calendae" se înţelegeau primele zile ale fie cărei luni

Păgânii la 1 Ianuarie se felicitau unii pe alţii şi îşi trimiteau **daruri**; de aceea se chemau aceste calende «Festa sigillarium» adică «*sărbătorile sigiliilor*» [1]). Scriitorii: Turnebus [2]), Ausoniu [3]), Seneca [4]), Suetoniu [5]), Spartian [6]) şi Aulu Geliu [7]), susţin că prin aceste daruri (strena) se înţelegeau inele cu *sigilii*, icoane şi statui (sigilli) de ale zeilor, păpuşi, cărţi, haine, ş. a. În Roma era chiar o parte a oraşului numită «sigillaria» unde se vindeau aceste obiecte. La I-iu Ianuarie se mai aprindea noul foc pe altarul Vestei şi se înfigeau ramuri verzi la curtea regelui Romei.

Încetând păgânismul cu orgiile lui în onoarea lui Ianus, Pan, Bachus şi a Calendelor, sărbătoarea creştină Tăerea împrejur a Domnului, s'a schimbat în zi de *veselie* şi au încetat ajunarea şi plecarea genuchilor, cum se făcea până aci în această sărbătoare. Avem şi cuvântări frumoase rostite în această zi de Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa, Ambrosie, Amfilochie episcopul Iconiei, Hrisostom, Augustin, Petru Hrisologul, ş. a. [8]).

2. Tot în ziua de I-iu Ianuarie Biserica a aşezat şi sărbătoarea sfântului Ierarh *Vasilie cel Mare*, arhiepiscopul Cesareei Capadociei († 379), întru amintirea faptelor lui cu care a ilustrat scaunul păstoresc ce i s'a încredinţat. Cum că în finele secolului al IV-lea era cunoscută această sărbătoare, ne mărturiseşte Amfilochie al Iconiei într'o cuvântare ţinută în acel timp, în care vorbeşte de Tăerea împrejur a Domnului şi de Marele Vasilie sărbătorit în aceeaşi zi. Amfilochie laudă pe sfântul Ierarh pentru virtuţile lui.

3. În creştinism mai este însemnată ziua primă a lunei Ianuarie şi pentru aceea că ea începe cu bucurie «*anul nou civil*», de şi Biserica îşi începe anul său cu ziua de I Septemvre, iar anul financiar, se iveşte cu I-a zi a lui Aprilie. Totuşi Biserica care ea parte la veselia şi întristarea fiilor ei, se bucură şi binecuvintează începutul anului civil şi se roagă pentru fericirea cerească şi pământească a tuturor drept măritorilor creştini.

---

sărbătorite cu tot felul de moravuri, pentru cuvântul ca toată luna să fie cu noroc şi veselie. Calendele lui Ianuarie întreceau pe toate celelalte în petreceri, fiind că în imperiul roman se începea anul nou.

1) Împărţirea de daruri la anul nou cu urări de fericire, au trecut şi în creştinism şi se păstrează până azi.

2) Turnebi. lib. XXIII.

3) Ausonius, ad Paulum. Cit. not. 12 lib. II cap. III.

4) Seneca, Epist. XII.

5) Sueton. in Claudio cap. V.

6) Spartianus in Caracala et Hadriano.

7) Aul. Gel. Noctes Atticae lib. II cap. III et lib. V cap. IV.

8) Vezi pictura Tăerei împrejur a Domnului la pag. 272, n. 2, Tom. II, Tezaur. Liturgic.

§ 68.

Botezul Domnului (Τὰ ἐπιφάνια. Epiphania).

Foarte frumos şi cu adâncă inspiraţie istorisesc evangeliştii Mateiu şi Luca, Botezul Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Iată ce cetim în evangeliile acestor doui apostoli despre acest eveniment: «*Iară în anul al cincisprezecelea al împărăţiei lui Tiberie... fost-a cuvântul lui Dumnezeu către Ioan fiul lui Zaharia în pustie* [1]). *Şi acest Ioan avea îmbrăcămintea lui de peri de cămilă şi brâu de curea împrejurul mijlocului său, iar hrana lui era acride* (ἀκρίδες, lăcuste [2]), *şi miere sălbatecă* (μέλι ἄγριον, mustul dulce din ramurile arborilor [3])... *Şi se botezau* (pioşii) *în Iordan de la dânsul, mărturisindu-şi păcatele lor* [4])... *Atunci a venit Iisus din Galilea la Iordan către Ioan să se boteze de la dânsul, iar Ioan îl oprea pe el zicând: eu am trebuinţă să mă botez de la tine şi tu vii la mine? Şi răspunzând Iisus a zis către el: lasă acum, că aşa este cu cuviinţă nouă să plinim toată dreptatea. Atunci l'a lăsat pe el. Şi botezându-se Iisus îndată a eşit din apă, şi iată i s'au deschis lui cerurile şi a văzut pe Duhul lui Dumnezeu pogorându-se ca un porumb şi venind peste dânsul. Şi iată glas din ceruri zicând: Acesta este Fiul meu cel iubit întru carele bine am voit* [5]). *Şi Iisus era ca de 30 de ani precum se socotea*» [6]). Iisus s'a botezat de la Ioan în apele Iordanului, ca de aci înainte să-şi înceapă diregătoria lui mesianică şi să se împlinească cuvintele profetului Isaia zise cu mai mult de 700 de ani înainte de Hristos: «*Glasul* (lui Ioan) *ce strigă în pustie: gătiţi calea Domnului, drepte faceţi cărările Dumnezeului nostru*» [7]), şi ca să se împlinească mai ales planul economiei divine pentru a noastră mântuire.

În amintirea acestei *minuni* făcută cu arătarea celor 3 persoane dumnezeeşti, Biserica a orânduit una din cele 12 sărbători mari. De la începutul creştinismului Botezul Domnului a fost sărbătorit în răsărit şi apus cu mare strălucire în ziua de

---

1) Luca 3, 1–3.
2) Cuvântul τὸ ἀκρίδιον însemnează „lăcustă“. Aceste insecte curate cari se hrăneau numai cu iarbă, erau îngăduite de Moisi (III, 11, 21), pentru a fi mâncate de Evrei.
3) Ca să înţeleagă cetitorul ce era „mierea sălbatecă“ (יַעֲרַת הַדְּבַשׁ) la Iudei, îi aduc aminte că şi eu, în copilăria mea, scobeam în luna Martie, în comuna mea **Spineni**, din judeţul *Oltul*, coaja arborilor numiţi „jugaştrii“ (buni pentru juguri). În scobitură se strângea seva dulce a arborelui, pe care o sorbeam cu plăcere prin ajutorul paelor de cicoare. (Autorul). Ceteşte şi Arheologia lui Isidor de Onciul, Cernăuţi 1884, pag. 113.
4) Mat. 3, 4–6.
5) Mat. 3, 13–17.
6) Luca 3, 23.
7) Isaia 40, 3–5.

6 Ianuarie, căci după tradiţie, în această zi s'a botezat Domnul în râul sfânt [1]). Sărbătoarea se mai cheamă şi **„Epifania"** (τὰ ἐπιφάνια) adică «Arătarea Domnului» ca începător al mântuirei noastre. Să mai zice şi **„Teofania"** (τὰ Θεοφάνια) sau «Arătarea lui cea dumnezeească» pentru că atunci s'a dovedit Dumnezeirea sa prin venirea sfântului Spirit peste dânsul şi prin mărturisirea Tatălui Ceresc, că Iisus este Fiul său cel iubit [2]). Această sărbătoare în care Dumnezeirea s'a arătat în 3 feţe, mai este instituită de Biserică şi ca o înfruntare a ereticilor Manihei, Arieni şi Macedonieni, cari tăgădueau deofiinţimea celor 3 persoane dumnezeeşti.

Cum că în finele secolului al II-lea sărbătoarea Botezului Domnului era cunoscută şi aşezată în ziua de 6 Ianuarie, eu dovedesc cu cartea «Stromata» (lib. I) a lui Clement al Alexandriei, în care se vorbeşte despre această zi respectată în creştinism. Iar pentru timpurile de mai târziu ne folosesc de mărturie Constituţiunile apostolice în care cetim: După sărbătoarea Naşterei Domnului *«cea mai însemnată zi, să vă fie Epifania, în care Domnul ne-a arătat Dumnezeirea sa; şi aceasta să fie în a 6-a zi a lunei a zecea»* (6 Ianuarie, socotindu-se începutul anului cu 1 Aprilie [3]). Tot în Constituţiuni mai aflăm că *«sărbătoarea Epifaniei să se ţină pentru că in ea s'a dovedit Dumnezeirea lui Hristos, când Tatăl a mărturisit pentru el la botez, şi Mângâitorul în chip de porumb a arătat celor de faţă pe cel mărturisit»* [4]). Apoi şi istoricul roman **Amian Marcelin** (Ammianus Marcelinus † 390 [5]), însoţind pe Iulian Apostatul în Galia într'o expediţiune, mărturiseşte că pe când acest împărat († 363) se afla în acea ţară, mergea la Biserică în zile de sărbători şi la *«Epifania lui Hristos din luna Ianuarie»* (mense Januario Christiani Epiphania [6]).

În Biserica veche această zi era una din acele hotărîte pen-

---

1) Şi eu am fost la **Iordan** în ziua de 13 August anul 1904. Acolo intrând în apă m-am afundat în undele acestui sfânt şi minunat râu, în locul unde spune tradiţia că s'a botezat Domnul, nu departe de Marea Moartă. Aci se face liturgia şi sfinţirea apei la Bobotează de către patriarhul Ierusalimului în faţa miilor de credincioşi veniţi din toată lumea. Râul este mare ca şi Dâmboviţa noastră până la stăvilarele Bucureştilor. Apa Iordanului este albă şi cam turbure dar foarte bună de băut. Eu am băut dintr'însa cu îndestulare pentru sfinţenie şi potolirea setei pe acea căldură arzătoare. Curgerea râului e liniştită şi blândă. Apa vine din *munţii Hermonului* asupra căruia cade multă zăpadă în timpul ernei. Pe marginea Iordanului sunt arbori verzi şi mirositori. Este o frumuseţe mare cursul râului cu împrejurimile lui bogate în verdeaţă, în mijlocul acelor locuri pustii şi uscate. (Autorul).

2) Mat. 3, 17.

3) Constitut. Apost. lib. V cap. 13.

4) Constitut. Apost. lib. VIII cap. 33.

5) Amian Marcelin a scris Istoria Impăraţilor Romani în 31 de cărţi, începând cu Neron şi finind cu Valentinian. Cele d'întâi 13 cărţi s'au perdut.

6) Greppo. Notae ined. in Martigny, Diction. op. c. art. „Fêtes immobiles", p. 315 n. 2.

tru *luminarea catehumenilor* cu sfântul **botez,** şi anume în noaptea ajunului; pentru aceea Grigorie de Nazianz o numeşte «Ziua sfântă a luminilor» (ἡ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα, dies luminum [1]). Aşa o numeşte şi Grigorie de Nisa [2]); iar catehumenii veniţi la botez se ziceau «pregătiţi spre luminare» (φωτιζόμενοι); apoi botezul se numea «lumină» (φῶς şi φωτισμός). În ziua Botezului Domnului, veneau ca şi astăzi creştini din toate părţile lumei, ca să se afunde în undele Iordanului [3]). Această zi mai era aleasă de patriarhi şi mitropoliţi, pentru a trimite episcopilor lor **epistole,** prin cari îi înştiinţau despre timpul sărbătorei paştelor, rusaliilor şi despre alte sărbători mobile [4]). Epistolele acestea se chemau «*pashale*» şi multe din ele au ajuns până la noi de la Dionisie, Atanasie, Teofil şi Ciril, episcopi ai Alexandriei; apoi de la episcopii Romei, Inocenţiu, Leon, ş. a. [5]). Cuvântări frumoase au rostit în această zi Grigorie de Nazianz [6]), Grigorie de Nisa [7]), Ioan Hrisostom [8]), Ieronim [9]), Augustin [10]), Leon cel Mare [11]), ş. a. Pentru că Biserica aminteşte în această zi de cei 3 Crai de la răsărit veniţi să se închine lui Hristos, de aceea Latinii o mai numesc şi «*Sărbătoarea celor 3 Regi*» [12]). Şi în această sărbătoare, ca şi în alte zile mari ale anului, Teodosie cel Mic, opri spectacolele publice şi sgomotul petrecerilor [13]); aşa făcu şi Iustinian, mai adăogând că Epifania să se respecte cum învaţă sfinţii părinţi, adică cu linişte şi pietate [14]).

Sărbătoarea Botezului este precedată de un *ajun* care se face după acelaşi chip ca şi ajunul Naşterei Domnului. Dacă ajunul se întâmplă Sâmbătă sau Duminică, orele împărăteşti se fac în Vinerea precedentă cu liturgia Marelui Vasilie [15]). În cântările şi cetirile ajunului, Biserica ne pune înainte şi profeţiile Vechiului Testament în legătură cu Botezul Domnului.

Tot în ajun, după serviciul divin, preoţii fac sfinţirea apei, apoi merg pe la casele credincioşilor, le botează şi le

1) Nazianz. Orat. XXXIX in Sancta lumina: Ἡ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα.
2) Nyssen. Orat. de Bapt. Christi: Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων.
3) Chrysostom. Homil. III ad popul. Antioch.
4) Cassian. Collation. patr., X, c. II. Intra Egypti regionem... epistolae.
5) Conf. Sozom. Hist. lib. VIII c. XI. Asem. Bingham, Orig. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX p. 86.
6) Nazianz. Orat. XXXIX in Sancta lumina.
7) Nyssen. Orat. De Baptismo Christi.
8) Chrysost. Homil. XXIV. De Baptismo Christi.—Conf. P. Migne, Patrol, s. gr. Tom. 50.
9) Hieron. in Ezechiel.
10) Augustin. De tempore.
11) Leo, Serm. in Epiphania.
12) Lerosey, Liturgique. Hist. et. Symbol. op. c. p. 397: On appelle encore cette solennité „la fête des rois", en souvenir des mages... venus de l'orient.
13) Cod. Theodos. lib. II tit. VIII. De feriis, in interpret. legis. II: Epiphaniae sine forensi strepitu volumus celebrari.
14) Cod. Iustin. lib. III tit. XII. De feriis leg. VII: Dies etiam Natalis atque Epiphaniorum Christi... a cunctis jure celebratur.
15) Ceteşte Tipicul, op. c. p. 118.

sfinţesc, împreună cu cei ce locuesc într'însele [1]). Iar în ziua Botezului, după liturgie, preoţii cu poporul merg la râuri ori isvoare, cu steaguri, cruci şi cu cântări, în solemnitate religioasă, şi acolo se face *sfinţirea cea mare a apei* (ὁ μέγας ἁγιασμὸς τοῦ ὕδατος), al cărei ritual ne-a rămas de la Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638 [2]). Biserica sărbătoreşte în cultul ei, 13 zile Botezul Domnului, şi anume de la 2—14 Ianuarie. Cântările acestei sărbători, întocmite de Roman Melodul, Sofronie, Cosma, Anatolie al Tesalonicului, etc., sunt pline de frumuseţe şi dulceaţă spirituală. Ele ne amintesc de undele Iordanului, de Ioan Botezătorul, Botezul Mântuitorului, etc. [3]).

§ 69.

Întâmpinarea Domnului (Ἡ ὑπαπαντή τοῦ Κυρίου).

Aşa se cheamă sărbătoarea împărătească instituită de Biserică întru aducerea aminte de întâmpinarea solemnă ce s'a făcut pruncului Iisus, când el a fost adus de părinţii lui la templul din Ierusalim. Dar să ascultăm pe evangelistul Luca în cele scrise de el cu privire la întâmpinarea Mântuitorului nostru: «*Şi când s'au împlinit zilele curăţiei ei* (ale sfintei Fecioare), *după legea lui Moisi* (40 de zile de la naştere [4]), *l'au suit pe el* (pe pruncul Iisus) *în Ierusalim ca să-l pună înaintea Domnului* (la templu)... *şi ca să dea jertfă.. o pereche de turturele sau doui pui de porumb. Şi iată, era un om în Ierusalim, anume Simeon... drept şi temător de Dumnezeu... şi îi era lui făgăduit de la Duhul sfânt, să nu vază moartea, până ce va vedea pe Hristosul Domnului... Şi acela* (Simeon) *l'a luat pe dânsul* (pe prunc) *în braţele sale şi a binecuvântat pe Dumnezeu zicând: Acum slobozeşte pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea ta* (pe Iisus)... *Şi a zis* (bătrânul) *către Maria muma lui* (Iisus)... *iată acesta este pus spre căderea şi scularea multora din Israil... şi prin sufletul tău va trece sabia* (durerea la patimile şi răstignirea fiului ei)... *Şi era* (acolo) *Ana prorociţa fata lui Fanuil... văduvă de 84 de ani, şi nu se depărta de templu, cu post şi rugăciune servind Domnului ziua şi noaptea... Şi ea mărturisea pe Domnul* (Iisus) *celor ce aşteptau mântuirea în Ierusalim. Şi săvârşindu-se toate după*

1) Preoţii intrând în casele oamenilor cântă troparul sărbătoarei „In Iordan botezându-te tu Doamne" (Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε), apoi condacul: „Arătatu-te-ai astăzi lumei" (Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ).

2) Vezi „Rânduеala sfinţirei apei la Botezul Domnului", în Molitfelnicul din Bucureşti, 1832, p. 126—141.

3) Vezi pictura Botezului Domnului Tom. II p. 272, n. 3, Tez. Lit.

4) III Moisi, 12, 1—8. Ceteşte şi Arheologia Protopresviterului Isidor de Onciul, op. c. p. 150 şi 267.

legea Domnului, s'au întors (părinţii lui Iisus cu pruncul lor) *în Galilea în cetatea Nazaret. Iar pruncul creştea şi se întărea cu Duhul»* [1]).

Aceasta este pe scurt, dar cu înţeles, istoria acestei sărbători. Din cuvintele evangelistului Luca, cunoaştem că după legea lui Moisi, femeea ce năştea parte bărbătească, rămânea necurată în casă 33 de zile, iar după interpreţi 40 de zile. Dacă însă femeea năştea parte femeească, rămânea necurată 66 de zile, iar după interpreţi 80 de zile. După trecerea acestor 40 ori 80 de zile, femeea venea cu pruncul ori prunca la cortul mărturiei, mai târziu, la templu, şi aducea jertfă un miel de un an pentru arderea de tot, apoi un pui de porumb ori o turturea pentru păcat. Cu ceremonia aceasta ea se curăţea şi primea de la preot binecuvântarea religioasă. Iar dacă femeea era săracă şi nu avea un miel, atunci ea aducea două turturele sau doui pui de porumb, unul pentru arderea de tot şi altul pentru păcat [2]). Maica Domnului s'a supus şi ea legei lui Moisi, dar fiind săracă a adus jertfă la templu din Ierusalim două turturele [3]). Acolo pruncul fu primit în braţe de Simeon bătrânul. După mărturia lui Metodie al Tirului ori al Patarei, şi după cum zic Sofronie al Ierusalimului şi Leon Înţeleptul, acest Simeon era preot; iar după părerea lui Teofilact şi Eutimiu Zigabenul, el era laic. Ana proorociţa fiica lui Fanuil (פְּנוּאֵל), care servea în templu de mult timp, a mărturisit şi ea pe Iisus cel aşteptat. În Biserica ortodoxă, sărbătoarea aceasta se numeşte *«Întâmpinarea Domnului»* (ἡ ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου, de la verbul ὑπαπαντῶ, întâmpin); iar în Biserica latină se cheamă *«Purificatio s. Mariae Virginis»*, ori *«Praesentatio Domini»* [4]).

Biserica a aşezat această sărbătoare la 2 Fevruarie, căci atunci se împlinesc 40 de zile de la 25 Decemvre când s'a născut Domnul [5]). De şi Metodie al Tirului, ori al Patarei sau al Olimpului din Licia († 311), mărturiseşte de această sărbătoare într'o cuvântare a sa întitulată «Simeon, Ana şi sfânta Fecioară» [6]); apoi de şi Grigorie de Nisa şi Ioan Hrisostom o laudă în cuvântările lor, totuşi ea nu a fost răspândită în toată Biserica de cât în timpul lui Iustinian şi anume între anii 541—542. Atunci s'a întâmplat în Constantinopole o boală secerătoare; dar ea încetând prin voinţa Cerescului Creator şi rugăciunile Bisericei, s'a

---

1) Luca, 2, 22—40.

2) III Moisi, 12, 6—8.

3) Astăzi în locul acelui templu, se află o frumoasă moschee arabă zidită luxos în stilul arab, în secolul al VII-lea, din porunca Califului Omar. Această minunată arhitectură am văzut-o şi eu în Ierusalim în vara anului 1904. Ea este aşezată în lăuntrul cetăţei în partea de răsărit. (Autorul).

4) Vezi Bingham, Origin. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX, p. 172.

5) Aceste 40 de zile se socotesc aşa: 7 zile din Decemvre, + 31 din Ianuarie, + 2 din Fevruarie = 40 de zile.

6) P. Migne, Patr. s. gr. Tom. 18 p. 348.

statornicit ca recunoştinţă către Dumnezeu, ca în toată Biserica să se serbeze de aci înainte în fie care an la 2 Fevruarie «Întâmpinarea Domnului» [1]). Aşa mărturisesc Paul Diaconul [2]), Nicefor Calist [3]), Landulfus [4]), Sigebertus [5]), etc. Roman Melodul, Andrei Criteanul, Cosma, ş. a., au compus foarte frumoase cântări pentru această măreaţă zi. Dar aşezarea acestei sărbători la 2 Fevruarie, a mai avut de motiv şi stingerea sărbătorei păgâneşti **„Lupercaliile“** (Lupercalia) ţinută pe la începutul lunei

Preoţii Romanilor prezic viitorul din cântecul şi mâncarea pasărilor.

Fevruarie [6]), în onoarea lui Pan zeul pădurilor, apărătorul tur-

1) Vezi pictura Intâmpinărei Domnului, Tom. II p. 273, n. 4. Tez. Liturg.
2) Paul Diac. Rer. Romanorum, lib. XIV.
3) Niceph. Hist. eccles. lib. XVII. cap. XVIII: Τάττει δὲ καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπαπαντὴν ἄρτι. La acestea istoricul Xilandrus adaugă: Apud Nicephorum lib. XVII cap. XVIII consentit... id. (purificatio s. Mariae Virginis) fuisse anno DXLII (542).
4) Landulfus. Vit. Justinniano XV: *Justiniani imperii mense Octobri facta est mortalitas Byzantii. Et eodem annus* (adică în al 15-lea an al împărăţiei lui şi anume în anul 542), *hipapante Domini sumsit initium, ut celebraretur apud Byzantium secunda die Februarii mensis.*
5) Sigebertus: An. DXLII. Constantinopole mortalitate, etc.
6) M. N. Bouillet, Diction. op. c. p. 1082: Lupercales, fêtes que l'on célébrait à Rome le 15 (2) Février en l'honneur du dieu Pan, destructeur des loups, etc.

melor şi ucigaşul lupilor ce se strecoară în turme[1]). Pentru aceea Pan mai purta şi numele de «Lupercus», adică cel ce distruge lupii, flămânzi mai ales în Fevruarie[2]). Dar Lupercaliile se mai serbau şi în memoria lupoaicei care a alăptat pe Remul şi Romul[3]). Tot pe acest timp se mai făcea de preoţi, la Romani, şi prezicerea cea mare a viitorului prin *cântatul* şi *mâncatul* pasărilor.

Pilda sfintei Fecioare de a duce pruncul la templu după 40 de zile de la naşterea lui, a trecut şi în Biserica ortodoxă şi se păstrează până astăzi[4]).

§ 70.

Schimbarea la faţă a Domnului (Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου. Transfiguratio Domini).

Această mare minune săvârşită de Mântuitorul cu însăşi persoana sa spre finitul diregătoriei lui mesianice, este scrisă astfel în evangelia sfântului Mateiu: «*Şi după şease zile* (de când Domnul descoperise ucenicilor săi că el va merge în Ierusalim, unde va pătimi, va muri şi va învia a III-a zi), *a luat Iisus pe Petru şi pe Iacov şi pe Ioan fratele lui, şi i-a suit pe dânşii într'un munte* (εἰς ὄρος) *înalt îndeosebi. Şi s'a schimbat* (μετεμορφώθη) *la faţă înaintea lor şi a strălucit faţa lui ca soarele, iar hainele lui s'au făcut albe ca lumina* (ὡς τὸ φῶς). *Şi iată s'au arătat înaintea lor Moisi şi Ilie împreună cu dânsul vorbind... Şi nour* (νεφέλη) *luminos i-a umbrit pe ei şi glas din nour zicând: Acesta este Fiul meu* (ὁ υἱός μου) *cel iubit întru care bine am voit, pe acesta să-l ascultaţi... Şi pogorându-se ei din munte, le a poruncit lor Iisus zicând: nimărui să nu spuneţi vederea aceasta până când Fiul Omului se-va scula din morţi*»[5]).

Prin schimbarea sa la faţă înaintea patimei şi a morţei, Mântuitorul a voit să întărească pe discipuli în credinţa despre

1) In sărbătoarea Lupercaliilor, între alte moravuri urâte, se jupuiau la Romani *capre* şi *câini*, se făceau bice din pielea lor, şi apoi cu acestea colindau tineri goi până la brâu căile oraşelor şi biciueau amarnic pe toţi oamenii întâlniţi pe drum. Acestea erau jertfe aduse zeului Pan. O rămăşiţă a Lupercaliilor a mai rămas la Români în obiceiul numit „**Tărbaca câinilor**" sau chinuirea acestor animale în râs şi veselie, a II-a zi după lăsatul secului de brânză. S'au luat însă măsuri în contra acestor obiceiuri barbare. Iată pentru ce Biserica se nevoeşte pentru desrădăcinarea acestor datine păgâne. (Autorul).

2) Până în zilele noastre se mai păstrează la Români, obiceiul roman, de se face pâini (turtele lupilor) şi a se duce pe câmp la începutul lunei Fevruarie spre a le mânca, zice-se, lupii, şi a fi astfel ferite turmele de lăcomia acestor fiare. (Autorul).

3) Vezi Ioan Mandinescu, Istoria Universală, Volumul I, ediţia III. Iaşi 1879, p. 230—231.

4) Vezi Rugăciunile cetite femeei la naşterea pruncului; apoi la cele 8 zile şi la 40 de zile de la naşterea lui, în Molitfelnicul din Bucureşti, 1832, p. 1—7.

5) Mat. 17, 1—9. Conf. Marcu 9, 2. Luca 9, 28. II, Petru 1, 16.

Dumnezeirea sa. Pentru aceea le-a arătat el strălucirea puterei lui, dovedindu-le că patima şi moartea sa sunt de bună voe. Întru aducerea aminte de această mare minune, Biserica a hotărît ca în ziua de 6 August, să fie totdeauna sărbătoarea împărătească «Schimbarea la faţă a Domnului nostru Iisus Hristos» (ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ), sau cum o numesc latinii: «Transfiguratio Domini» [1]). De şi evangeliştii nu spun cum se chema acel munte pe care Domnul a săvârşit schimbarea sa la faţă, totuşi tradiţia îl numeşte **„Tavorul“** adică acel munte înalt şi frumos ce se află în mijlocul Galileei.

Această sărbătoare era cunoscută în secolul al IV-lea, după cum se vede din multele cuvântări rostite în această zi. Efrem Sirul, Ambrosie, Ioan Hrisostom şi mai târziu Proclu, laudă minunea Domnului în predicile lor. Iar o cuvântare vrednică de amintire este a episcopului Andreiu Criteanul (711—726 [2]). În secolul al VIII-lea Cosma din Maiuma şi Ioan Damascen, alcătuiră prea frumoase imne întru mărirea acestei sărbători. Biserica ţine 9 zile această sărbătoare, adică de la 5--13 August.

În această zi, ca şi la toate sărbătorile, se sfinţeşte în Biserică, după liturgie, pârga roadelor pământului ca d. e. *struguri, spice de grâu, mere*, ş. a., cu cântarea tropariului şi a condacului sărbătorei [3]). Aceste roade apoi se dau credincioşilor spre gustare şi binecuvântare [4]). Datina aducerei roadelor în Biserică este veche, căci o găsim în epistola I către Corinteni (16,2), în canonul 3 apostolic, în canonul 28 al Sinodului al VI-lea ecumenic, în scrierile sfinţilor părinţi, ş. a. Aceste prinoase sunt icoana mulţumirei noastre către Dumnezeu dătătorul bunătăţilor [5]).

---

1) Leon Clugnet, Diction. op. c. p. 99.

2) Andrei Criteanul, Λόγος εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Conf. P. Migne, Patr. gr., Tom. 97.

3) Ceteşte în Molitfelnicul din Bucureşti, 1832, pag. 490 „Rugăciunea la gustarea strugurilor în ziua de 6 August".

4) Fericiţii mei părinţi, **Gheorghe** şi **Floarea,** din satul Spineni, judeţul Oltul, nu gustau din roadele cele noui ale pământului, până ce nu duceau din ele, mai întâiu prinoase la Biserică; iar după aceea împărţeau alte roade săracilor ca să le mănânce. În urma acestor pioase şi sfinte împărţiri, mâncau din ele şi părinţii mei, fericiţi în sufletul lor că au dat mai întâi de pomană pentru sufletele morţilor. Aşa făceau ei când se pârgueau *cireşele, merele, perele, castraveţii, pepenii, grâul, strugurii*, ş. a. Astăzi s'au slăbit aceste datine sfinte, căci şi prin satele noastre, atât de curate altă dată în elemente româneşti, s'au pripăşit destui streini şi oameni răi, cu sufletul şi trupul înecat în păcate. Contagiunea săteanului român cu aceştia, se face spre perderea şi peirea lui. (Autorul).

5) Vezi pictura Schimbărei la faţă, Tom. II, pag. 274, n. 9, Tez. Lit.

ARTICOLUL III

SARBATORILE ÎMPARATEŞTI NEMUTABILE CU PRIVIRE LA SFÂNTA FECIOARA MARIA.

§ 71.

Naşterea sfintei Fecioare (Τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Nativitas sanctae Virginae).

hiar şi mai înainte de a naşte sfânta Fecioara Maria pe Mântuitorul lumei, i s'a adus ei adâncă veneraţiune, pentru că ea trebuia să nască pe Acela care venea să vindece neamul omenesc de păcatul lui Adam. Arhanghelul Gavriil când i-a adus ei în Nazaretul Galileei vestea cea bună că va naşte fiu de la Spiritul Sfânt, a numit-o «*plină de dar*» şi «*binecuvântată între femei*»[1]; iar fiul ei «*fiul Celui Prea Înalt* (υἱὸς ὑψίστου) *se va chema*»[2]. Asemenea şi Elisaveta maica Botezătorului Ioan a numit-o iarăşi «*binecuvântată între femei*» şi «*binecuvântat este rodul pântecelui ei*»[3]. Dar şi sfânta Fecioară a zis despre sine: «*iată de acum mă vor ferici toate neamurile*» (πᾶσαι αἱ γενεαί[4]).

Iar după ce sfânta Fecioară a născut pe Iisus, veneraţiunea ei în lume a crescut pe fie ce zi, dar mai ales după Înălţarea Domnului la ceruri şi după adormirea ei. Creştinii începură a o numi acum «*Împărăteasă maică*» ori «*mijlocitoare către Fiul ei*», sau «*pururea Fecioară*», apoi «*mai mărită de cât Heruvimii*», iar în sinodul al III-lea ecumenic (anul 431) «*Născătoare de Dumnezeu*» (θεοτόκος[5]). În acelaşi timp se zugrăvi icoana sa, i se împletiră cântări, acatiste, şi se zidiră Biserici întru mărirea ei. Iar la rândul său, Biserica institui de timpuriu 4 sărbători mari, pentru aducerea aminte de cele 4 evenimente petrecute în viaţa ei. Aceste 4 sărbători împărăteşti

1) Luca, 1, 28.
2) Luca 1, 32.
3) Luca 1, 42: Εὐγολημένη σὺ ἐν γυναιξίν, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.
4) Luca 1, 48.
5) Léon Clugnet, Diction., op. c., Paris 1895, pag. 63, art. θεοτόκος.

sunt: *a)* Naşterea sfintei Fecioare, *b)* Intrarea ei în Biserică, *c)* Buna Vestire şi *d)* Adormirea ei. Ele stau în legătură cu sărbătorile împărăteşti ale Domnului nostru Iisus Hristos.

Origina sărbătorei, Naşterea sfintei Fecioare Maria, este următoarea: drepţii şi sfinţii ei părinţi *Ioachim* (יָקִים) şi *Ana* (חַנָּה), coborau din viţa aleasă a lui Israil. Ioachim era din familia împărătească a lui David; iar Ana din seminţia preoţească a lui Levi [1]). Ioan Damascen laudă mult virtuţile drepţilor Ioachim şi Ana. Amândoui se aflau bătrâni şi lipsiţi de prunci, ceea ce la Evrei astfel de oameni, erau defăimaţi în faţa semenilor lor. De aceea ei se rugară lui Dumnezeu să le dea şi lor un fiu ori o fiică, şi făgăduiră în taină că această vlăstare va fi închinată Creatorului ceresc, în templul din Ierusalim. Dumnezeu cunoscând credinţa curată şi inima nevinovată a acestor doui bătrâni, le dărui la bătrâneţe o pruncă pe care o numiră *Maria* (מִרְיָם), nume purtat de sora lui Moisi (Exod, 15, 20) şi alte alese ale lui Dumnezeu [2]). Sfânta Fecioară Maria, după învăţătura bisericească, a fost concepută în ziua de 9 Decemvre şi s'a născut după 9 luni, în ziua de 8 Septemvre [3]). Bucuria părinţilor ei fu mare şi presimţiră că această pruncă va avea o sfântă chemare în lume [4]).

1) In *Protoevangelia lui Iacov* şi în *evangelia Naşterei sfintei Fecioare*, amândouă apocrife, cetim că Ioachim avea turme de oi pe cari le păştea el singur. Era de o mare bunătate şi evlavie. La etatea de 20 de ani s'a căsătorit cu Ana fiica lui *Akhar*. Ioachim şi Ana trăeau în Nazaret. Ei fură sterili în timp de 20 de ani. La adânci bătrâneţe dobândiră pe sf. Fecioară Maria. (Autorul).

2) Făgăduinţele sfinte sau „**voturile**" erau îndatinate la Evrei din cea mai adâncă vechime. Ei făgădueau lui Dumnezeu pentru împlinirea dorinţei lor, de a-i închina persoana lor proprie, sau femeea ori pruncii, sclavii, vitele curate şi toată averea lor. Făgăduinţele erau împlinite cu multă sfinţenie. Aceste datine au trecut şi la poporul nostru român. Domnii noştrii pământeni făgădueau zidiri de Biserici, mânăstiri, spitale, fântâni, în timp de răsboae; părinţii închinară pe fiii lor preoţiei, monahismului, ş. a. Boerii făcură la fel, împlinindu-şi apoi fie care făgăduinţa sfântă. (Autorul).

3) Vezi sinaxariele din 9 Decemvre şi 8 Septemvre.

Dintre toţi urmaşii lui Adam, este liber de păcatul strămoşesc ***numai unicul Iisus Hristos, Dumnezeu omul*** (Θεάνθρωπος); el s'a conceput şi născut în chip suprafiresc prin sfântul Spirit din Fecioara Maria. Biserica romano-catolică însă, învaţă că şi Prea Curata Fecioara Maria, maica Domnului nostru Iisus Hristos, s'a conceput şi născut tot fără păcatul strămoşesc, ca maica Celui Prea Inalt. Dogma occidentalilor despre „***Immaculata conceptio sanctae Mariae Virginis***", s'a proclamat de episcopul Romei Piu al IX în 6 Decemvre anul 1854. Ea însă nu are temeiu în revelaţia dumnezeească şi în scrierile patristice. Dogmaticul latin ***R. P. Perrone,*** în „Théologie Dogmatique" Tom. II, Paris 1871, pag. 410—449, cum şi liturgistul latin *Lerosey*, în „Manuel Liturgique, Histoire et Symbolisme" Paris 1889, p. 565—570, ş. a., se silesc a dovedi temeinicia dogmei lor, însă nu pot ajunge la un sfârşit convingător. (Autorul).

4) Creştinii păstrară veneraţiune şi drepţilor bătrâni Ioachim şi Ana, părinţii sfintei Fecioare. Impăratul Iustinian I zidi o Biserică în Constantinopole în anul 550 în memoria sfintei Ana; Iustinian al II-lea făcu şi el una în anul 705. Iar Biserica îi sărbătoreşte pe amândoui în ziua de 9 Septemvre. (Autorul).

Întru aducerea aminte de această naştere, Biserica a statornicit sărbătoarea împărătească «Naşterea sfintei Fecioare» pentru ziua de 8 Septemvre. Ioan Hrisostom, Augustin şi Proclu, mărturisesc că în secolul al IV era cunoscută în răsărit şi apus această sfântă zi. Apoi imnologii: Anatolie (sec. V), Ştefan din Ierusalim (sec. VI), Sergie patriarhul Constantinopolului (sec. VII), Andrei Criteanul (sec. VIII), German (sec. VIII), Ioan Damascen (sec. VIII), Iosif Studitul (sec. IX), întocmiră cântări prea frumoase întru lauda Născătoarei de Dumnezeu [1]. În Biserica latină această sărbătoare se generaliză abia de la secolul al VII-lea încoace. Ildefons de Toledo († 667), vorbeşte de ea cu adâncă pietate [2].

§ 72.

Intrarea în Biserică a Născătoarei de Dumnezeu

(Ἡ ἐν τῷ ναῷ εἴσοδος τῆς Θεοτόκου. Praesentatio sanctae Virginae).

Când sfânta Fecioară era în vârstă de 3 ani, părinţii ei Ioachim şi Ana, împliniră făgăduinţa dată lui Dumnezeu când s'a născut prunca lor şi o aduseră la templul din Ierusalim. Aci o încredinţară arhiereului Zaharia ca prunca să vieţuiască în legea cea sfântă [3]. Învăţatul fariseu Iosif Flaviu, spune că pe lângă templul din Ierusalim, erau chilii cu 3 caturi pentru locuinţa fecioarelor închinate templului, pentru văduvele consacrate serviciului religios, pentru preoţi, leviţi şi arhierei [4]. Toţi aceştia se hrăneau din veniturile templului [5]. În acest loc sfânt trăea şi sfânta Fecioară Maria, sub priveghierea preoţilor, rugându-se necontenit, cetind sfânta Scriptură şi lucrând cu mâinile [6].

Apropiindu-se timpul, când sfânta Fecioară, după legea cea sfântă trebuea să părăsească templul şi asemenea altor fecioare

---

1) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 274, n. 10. Tom. II Tez. Lit.

2) Conf. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 593: Saint Ildefonse, qui florissait au VII-e siècle, parle de cette fête.

3) Acestea le cetim şi în Protoevangelia lui Iacov fratele Domnului. Ştim că această carte, de şi apocrifă, dar pentru conţinutul ei frumos, era cetită cu plăcere de primii creştini. (Autorul).

4) Iosephus Flavius, De bello judaico, lib. V c. 5.

5) Nu numai templul din Ierusalim, dar şi templele păgâne erau încungiurate de chilii pentru pioşi şi preoţi şi erau înzestrate ca şi cele din zilele noastre cu mari venituri. Templele vechi egiptene din Teba şi Memfis, cele asiriene, babilonene şi budiste erau foarte bogate. Iar Bisericile creştine sunt superioare tuturor acestora prin veniturile, sfinţenia şi strălucirea lor.

6) Dacă în cântările bisericeşti ale acestei sărbători s. e. în axionul zilei, cetim că sfânta Fecioară a intrat în *sfânta sfintelor*, aceasta este numai o înfloritură poetică a scriitorilor bisericeşti şi fructul pietăţei creştine către sfânta Fecioară. Se ştie însă că în sfânta sfintelor intra numai arhiereul *odată* (ἅπαξ) pe an în fum gros de tămâe şi anume la *sărbătoarea împăcărei* (Evrei 9, 7).

să treacă în starea căsătoriei, ea atunci a descoperit arhiereilor şi preoţilor templului, că este mai înainte de naştere închinată de părinţii ei lui Dumnezeu, şi *apoi ea însăşi a făcut făgăduinţa de a trăi toată viaţa în cea mai curată şi sfântă feciorie*. Iar pentru păstrarea nevătămată a făgăduinţei sale, ea după sfatul preoţilor şi al arhiereilor, a fost logodită în vârstă de 15 ani cu rudenia sa, bătrânul şi dreptul **Iosif**, care era în vârstă de 84 de ani şi cunoscut pentru viaţa lui cea sfântă. Bătrânul se hotărî şi el înaintea lui Dumnezeu, de a petrece şi restul zilelor sale cu deplină înţelepciune şi de a păstra taina fecioriei a logodnicei sale. El fu mai târziu şi hrănitorul pruncului Iisus până ce acesta a început minunile şi activitatea sa mesianică.

Biserica a mărit Intrarea în Biserică a sfintei Fecioare cu instituirea unei sărbători ce ne aduce aminte de această minunată faptă, în ziua de 21 Noemvre. Cele mai frumoase omilii la această sărbătoare le-a întocmit Grigorie de Nisa, apoi mai târziu German şi Tarasie patriarchi ai Constantinopolului (sec. VIII), etc. Iar George mitropolitul Nicomidiei (sec. IX), a compus stihuri la această sărbătoare care se cântă şi acum. Biserica sărbătoreşte această zi de la 20 până la 25 Noemvre [1]).

Latinii începură a sărbători Intrarea în Biserică, abia din secolul al XIV-lea încoace, după propunerea ce a făcut-o episcopului Romei, cancelarul **Philippe de Maizières**, lucrător pe lângă regele Ciprului din acele timpuri. Episcopul Romei Grigorie al XI-lea, care locuea atunci în **Avignon**, auzind de la cancelar solemnitatea care se face în orient în această zi, a hotărît şi el să se introducă în apus această sărbătoare [2]).

§ 73.

Buna Vestire (Ὁ εὐαγγελισμός τῆς θεοτόκου. Anuntiatio sanctae Virginis).

Sărbătoarea aceasta şi-a luat numirea de la vestea cea bună pe care îngerul Gavriil a adus-o sfintei Fecioare în cetatea Nazaret, din Galilea, zicându-i: «*Bucură-te ceea ce eşti plină de dar, Domnul este cu tine... iată vei lua în pântece şi vei naşte fiu şi vei chema numele lui* **„Iisus“** (Ἰησοῦν)... *Şi* (acesta) *va împărăţi peste casa lui Iacov şi împărăţia lui nu va avea sfârşit. Şi a zis Maria* (Μαριάμ, מִרְיָם) *către înger: cum va fi mie aceasta de oare ce nu ştiu de bărbat? Şi răspunzând îngerul a zis ei: Spiritul sfânt se va pogorî peste tine şi puterea Celui de sus* (ὑψίστου) *te va umbri... Şi a zis Maria:*

1) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 274, n. 11 Tom. II Tez. Lit.
2) Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 600: Les latins l'adoptèrent au XIV-e siècle (cette fête).

iată eu serva Domnului, fie mie după cuvântul tău. Şi s'a dus îngerul de la dânsa» [1]).

Această veste a adus-o îngerul sfintei Fecioare, în luna a 6-a a luărei în pântece a sfintei Elisaveta maica lui Ioan Botezătorul (Luca 1, 36); iar odată cu această veste sfânta Fecioară a şi luat în pântece de la Spiritul sfânt pe Iisus Hristos. Prin urmare Ioan Botezătorul era mai în etate cu 6 luni de cât Mântuitorul [2]). De aceea primii creştini numeau sărbătoarea Bunei Vestiri «*Concepţiunea lui Iisus*», şi abia din secolul al VII-lea încoace, i s'a dat în răsărit numirea «*Buna Vestire a sfintei Fecioare Maria*». Trebuia să nască sfânta Fecioară pe Mântuitorul lumei ca să se împlinească planul economiei divine şi aceste cuvinte ale profetului Isaia: «*Iată Fecioara* (הָעַלְמָה=Παρθένος) *în pântece va lua şi va naşte fiu şi se va chema numele lui Emanuel*» (עִמָּנוּ אֵל=Dumnezeu cu noi [3]).

În amintirea acestei bune vestiri spre mântuirea lumei, Biserica a aşezat această sărbătoare pentru ziua de 25 Martie. Cum că în secolul al III-lea era cunoscută, ne încredinţează Grigorie Taumaturgul († 270) prin cuvântarea sa rostită în această zi. Ioan Hrisostom şi fericitul Augustin, [4]), vorbesc de această sărbătoare ca de o zi foarte însemnată. În secolele al IV şi al V-lea ivindu-se eretici cari înjoseau fiinţa sfintei Fecioare şi se atingeau de dogma întrupărei Mântuitorului, cum erau *Antidicomarianiţii*, *Colliridienii* (sec. IV) şi *Nestorienii* (sec. V), Biserica de aceea a mărit solemnitatea acestei sărbători, în contra acelor eretici, şi o împodobi cu cântări, cuvântări şi privegheri de noapte. Mai târziu serviciul divin al acestei zile s'a îmbogăţit cu imnele de bucurie făcute de Ioan Damascen, Teofan mitropolitul Niceei şi alţi imnologi mari [5]).

Sărbătoarea Buna Vestire se ţinea la început în **ajunul** Botezului Domnului la 5 Ianuarie; iar în secolul al IV-lea s'a hotărît pentru aceasta ziua de 25 Martie, după o veche tradiţie, că atunci a adus îngerul buna vestire sfintei Fecioare. Sărbarea Bunei Vestiri nu se lasă la o parte nici când ea cade în ziua de Paşti; cântările ei se împreună şi atunci cu acelea ale Învierei Domnului, după rândueala lui *Ciril patriarhul Constantinopo-*

---

1) Luca 1, 28–38.

2) Acest calcul se face aşa: de la 25 Martie când s'a făcut Buna Vestire şi până la 25 Decemvre când s'a născut Domnul, sunt tocmai 9 luni depline. Iar de la 23 Septemvre când a conceput sf. Elisaveta pe Ioan Botezătorul (vezi sinaxariul din 23 Septemvre) şi până la 24 Iunie când s'a născut el (vezi sinaxariul din 24 Iunie), sunt iarăşi 9 luni depline. Apoi de la 24 Iunie şi până la 25 Decemvre sunt 6 luni. Deci sf. Ioan s'a născut cu 6 luni mai înainte de cât Mântuitorul. (Autorul).

3) Isaia 7, 14. Vezi şi M. N. Sander, Diction. Hébreu-Franç. op. c. p. 540.

4) Conf. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 574: C'est la date (25 Mars) que lui assigne saint Augustin dans son *Traité de la Trinité*.

5) Vezi pictura Bunei Vestiri la p. 275, n. 12, Tom. II, Tez. Lit.

lului, întocmită în anul 1817 [1]. În ori ce zi s'ar întâmpla Buna Vestire, potrivit canonului 52 al sinodului al VI-lea ecumenic, se serveşte *liturgie deplină* şi anume a sfântului Vasilie, dacă sărbătoarea cade în acele zile când se face acea liturgie, sau a sfântului Hrisostom, dacă sărbătoarea cade în alte zile [2]. Din causa bucuriei adusă lumei cu vestea îngerului, sărbătoarea este lipsită de post şi se mănâncă *peşte* în acea zi, chiar dacă ea se întâmplă în *Vinerea sfintelor patimi,* căci patriarhul Constantinopolului Nicefor (sec. IX) zice acestea în canonul său 5: «*De se va întâmpla Buna Vestire în Joia sau Vinerea cea Mare, nu păcătuim de vom deslega atunci la vin şi la peşte*» [3]. Sărbătoarea cade nu numai în postul cel mare, dar şi în cele 4 zile începătoare ale Paştelor, căci acestea se învârtesc între 22 Martie şi 25 Aprilie.

§ 74.

Adormirea Maicei Domnului (Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Dormitio sanctae Virginis).

După Înălţarea Domnului la ceruri, Prea sfânta Fecioară a rămas sub îngrijirea sfântului Ioan, după cum rânduise fiul ei când era pe cruce (Ioan 19, 26). Sfânta Scriptură nu ne mai spune nimic de dânsa după suirea Domnului la ceruri. Totuşi tradiţia bisericească împlineşte acest gol, arătându-ne că sfânta Fecioară petrecea neîncetat în post şi rugăciune, hrănind dorinţa de a vedea cât mai curând pe cel născut al ei, care şeade de a dreapta Tatălui. Ziua morţei i-a fost descoperită de Domnul; iar moartea ei a fost însoţită de minuni, făptuite de Cel ce s'a născut dintr'însa. Nicefor Calist întemeiat pe cele zise de Dionisie Areopagitul, cu privire la Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, istoriseşte că apostolii erau răspândiţi în felurite ţări ca să predice evangelia; iar în ziua Adormirei ei, sfinţii propoveduitori au fost aduşi de nouri ca să vadă şi să petreacă cu cântări până la mormânt, pe aceea care a fost mângâerea lor. Potrivit dorinţei sfintei Fecioare, corpul ei a fost înmormântat lângă Ierusalim în grădina din satul Getsimani, între mormintele părinţilor ei şi al bătrânului logodnic Iosif [4].

---

1) Vezi Tipicul din Bucureşti, 1851, p. 195—196.

2) Ceteşte când se fac cele 3 liturgii în postul cel mare, la pag. 225, Tom. III, Tez. Liturg.

3) Vezi Pidalionul op. c. p. 475.

4) Am văzut şi eu în ziua de 11 August anul 1904, *mormântul* în care a fost pus corpul sfintei Fecioare. In scopul acesta eşind de dimineaţă din cetatea Ierusalimului, pe poarta lui David de la apusul cetăţei, am încungiurat cetatea pe dinafară, până ce am coborît spre răsărit în pârâul Chidronului, şi am mers în apropiere la *fântâna* **Siloamului** de unde am băut apă. Am înaintat apoi spre nord, pe valea acestui pârâu fără apă în timpul verei, necontenit mi-

În ziua a 3-a când Toma, care nu fusese la înmormântarea Maicei Domnului, a venit la mormânt, corpul ei nu mai era în sicriu. Biserica ortodoxă şi chiar cea latină a crezut totdeauna că ea a

---

nunându-mă de cele ce vedeam, de şi era o căldură arzătoare. După aceea am suit pe potecă la *mormântul lui Avesalom* şi la acela al profetului *Zaharia*, de cealaltă parte a pârâului. Mulţime de şopârle şi guşteri mişucau pe la picioarele mele. Am trecut după aceea în apropiere la peştera în care se află *mormântul sfintei Fecioare*, aşezat lângă Ierusalim la poalele Muntelui Maslinilor.

Aci coborându-mă în peşteră pe 47 trepte de piatră, am rămas uimit de frumuseţea şi bogăţia Bisericei din sfânta catacombă. Aurul şi argintul de pe icoane străluceau ca lumina soarelui; candelele nu se sting aci niciodată, ca şi în Biserica sfântului Mormânt şi în cea din peştera Vitleemului. Preotul m'a miruit şi mi-a dat aghiazmă din puţul săpat în mijlocul Bisericei. Mormântul sfintei

Grădina Getsimani de lângă Ierusalim, în a cărei peşteră adâncă a fost îngropată sfânta Fecioară. În măreaţa Biserică din peşteră m'am coborit pentru închinare, Mercuri 11 August anul 1904. (Autorul).

Fecioare este un sicriu mare de marmoră în mijlocul naosului, înaintea căruia se închină pioşii toată ziua; lângă sicriu se află şi mormintele părinţilor ei Ioachim şi Ana. La 15 August sosesc aci închinători din Europa, Asia, Africa şi America, ca să fie de faţă la sărbătoarea Adormirei Maicei Domnului.

Insuşi patriarhul Ierusalimului săvârşeşte liturgia în peşteră în acea zi, însoţit de clerul său patriarhal. Arabii şi Abisinienii, creştini ortodocşi, veniţi de departe de la vetrele lor, postesc cu asprime de la 1—15 August în corturi albe aşezate pe muntele Maslinilor.

După ce am eşit din peşteră, am pornit la deal pe muntele Maslinilor. Din vârful muntelui am avut o privelişte măreaţă în toate părţile. In partea de apus stă *Ierusalimul*, oraşul sfânt şi străvechiu al omenirei. Cupolele înalte şi strălucitoare ale Bisericilor din oraş, arată omului că aci este centrul cultului creştin. Iar în partea de răsărit se vede în apropiere **Vitania**; apoi în depărtare,

fost luată la ceruri [1]). De aceea sărbătoarea se chiamă «Adormirea Maicei Domnului [2]).

De şi unii scriitori cred că această sărbătoare a fost aşezată de Biserică în timpurile mai noui, totuşi avem dovezi că în secolul al V-lea era bine cunoscută în creştinism. Anatolie patriarhul Constantinopolului († 452) a scris stihuri la această sărbătoare; iar în secolul al VIII lea Cosma şi Ioan Damascen, îmbogăţiră ziua aceasta cu frumoase cântări şi podoabe bisericeşti [3]). La început sărbătoarea Adormirei Maicei Domnului se ţinea în Galia şi la Copţii din Egipt în ziua de 18 Ianuarie; iar în alte ţări creştine la 15 August. Sărbarea generală însă la 15 August,s'a aşezat în anul 582 după voinţa împăratului **Mauriciu** († 602), căci în această zi biruise el pe Perşi. Sărbătoarea este precedată de un post de două săptămâni, adică de la 1—15 August [4]). Cu evenimentul Adormirei sfintei Fecioare, Biserica ne învaţă, că moartea nu este nimicirea fiinţei noastre, ci numai trecerea sufletului de pe pământ la ceruri, sau de la putreziciune la veşnica nemurire [5]).

---

râul **Iordanul**, ca o făşie de pânză perdută în ceaţă, şi tot acolo se vede şi Marea Moartă ca un lac mic. Mântuitorul cu Apostolii lui se sueau adesea ori pe vârful Muntelui şi priveau Ierusalimul cu ale lui lucruri minunate. *Foarte frumoase sunt aceste locuri pentru omul luminat şi religios.* Ele ne uimesc cu bogăţia amintirilor pioase şi istorice. (Autorul).

1) Lerosey, Liturgique, Hist. et Symbol., op. c., pag. 589: Il n'est pas de foi qu'après sa mort, *la sainte Vierge a été ressuscitée et qu'elle est montée au ciel en corps et en âme. Mais c'est une pieuse croyance admise dans toute l'Eglise.*

2) Iată tradiţiile scrise asupra Adormirei sfintei Fecioare. După Evodiu citat de Nicefor Calist în Istoria sa Bisericească (cartea II, 3), ea a adormit în etate de 57, după alţii de 70 de ani. Melito de Sardes, zice că ea a locuit, după Inălţarea Domnului la ceruri, într'o casă pe muntele Maslinilor, ori pe muntele Sionului, prigonită de Jidovi. Iar într'un fragment al Copţilor egipteni, cetim că după Inălţarea Fiului ei, ea a vieţuit 15 ani în Ierusalim, apoi adormind a fost înmormântată în peştera Ghetsimani. (Autorul).

3) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 275, n. 13, Tom. II, Tezaur Lit.

4) In comuna mea natală **Spineni** din judeţul Oltul, cătunul *Vineţii de jos*, în ziua de 15 August fiind *hramul* Bisericei de acolo, se făcea în copilăria mea *pomană mare* întru mărirea Născătoarei de Dumnezeu şi pomenirea morţilor. După liturgie, fie care familie aducea cu sine pe o poiană cu iarbă verde din mijlocul cătunului, merinde din destul: pâine multă din grâu nou, făcută în casă, gâşte şi alte păsări fierte şi fripte, poame şi băuturi. Se întindea apoi pe iarbă o pânză lungă ca de 40 de metrii şi apoi se aşezau bătrânii şi săracii satului jos pe iarbă împrejurul mesei. Oamenii mai de frunte din cătun, cu preotul în mijloc, ne aşezam în capul mesei. Preotul da binecuvântarea şi apoi începeam a ospăta cu multă cuviinţă, vorbind numai de cele sfinte. Femeile serveau repede aducând cu multă bună voinţă mâncare.

La sfârşitul mesei cântam cu preotul din cântările serbătorei, toţi stând în picioare şi ascultând cu luare aminte. Apoi ne despărţeam în linişte. Aşa erau pe atunci datinele vechi creştine, acum s'au mai împuţinat acestea. Origen (în Iob., lib. III) ne vorbeşte în secolul III de origina acestor pomeni. (Autorul).

5) Despre strălucirea acestei sărbători, ceteşte cuvântarea panigirică rostită de mine la 15 August, în Catedrala din Curtea de Argeş, şi publicată în revista „Biserica Ortodoxă Română", din Bucureşti, anul XXX (1906), n. 5, pag. 588—595. (Autorul).

§ 75.

Sărbătorile mijlocii sau ale sfinţilor mari.

Se numesc aşa pentru că ele cuprind locul de mijloc, între sărbătorile împărăteşti şi ale sfinţilor mai mici. Sărbătorile sfinţilor au temeiul lor în sfânta Scriptură a Noului Testament, în scrierile patristice şi în datina veche bisericească, după cum voiu dovedi mai departe [1]).

Sfântul apostol Pavel în epistola sa către Romani (cap. 1, 7), trimite harul şi pacea Domnului celor «*chemaţi sfinţi*» (κλητοῖς ἁγίοις), adică celor distinşi între creştini prin virtuţile şi curăţia lor. Iar apostolul Iacov (cap. 5, 16), zice că mult poate înaintea lui Dumnezeu rugăciunea drepţilor adică a «*sfinţilor*». Apoi în Apocalipsă (cap. 5, 10), cetim că «*sfinţii*» se roagă lui Dumnezeu pentru noi. Dar prin numirea de «sfânt» se înţelege de Biserică «*omul intrat în baia botezului şi apoi făcător de fapte, neîncetat potrivite cu cele zise de sfânta Scriptură*». Se mai chiamă «sfânt» omul care «*a pătimit pentru Biserică, ori şi-a dat viaţa pentru ea în chinuri, munci şi dureri venite de la păgâni şi de la tot felul de oameni răi*». Biserica venerează pe sfinţi ca pe nişte viteji ai credinţei şi ca pe nişte plăcuţi ai lui Dumnezeu.

Cum că de la începutul creştinismului, sfinţii au fost veneraţi mai ales după moartea lor, amintesc aci de veneraţiunea adusă protomartirului şi arhidiaconului Ştefan [2]), apoi de aceea ce s'a adus de Smirneni episcopului lor Policarp [3]). Mai departe, fac amintire de mărturia lui Tertulian, că în zilele martirilor se cânta pomenirea lor cu solemnitate [4]), de mărturia lui Ciprian [5]), a Marelui Vasilie [6]), a sfântului Ioan Hrisostom [7]), a fericitului Augustin [8]), etc.

Din primele timpuri creştine s'au înălţat şi Biserici în memoria sfinţilor chiar pe locul patimei lor. Eusebiu al Cesareei [9]),

1) Ceteşte în Bingham, Origin. eccles., op. c. Tom. IX, pag. 132—167: De festis in honorem apostolorum et martyrum celebratis.

2) Fapt. Apost. 8, 2. Conf. Constit. Apost. lib. VIII c. 33. Eusebiu (Hist. eccl. lib. III c. XXXVI) vorbeşte şi de adânca veneraţiune adusă lui Ignatie Teoforul, muncit în zilele lui Traian în amfiteatrul din Roma.

3) Euseb. Hist. eccles. lib. IV c. 15.

4) Tertull. De corona militis: Oblationes pro defunctis pro natalibus annuae facimus.

5) Cyprian. Epist. XXXIV: Sacrificia pro eis semper... quoties martyrum passiones.

6) Basil. Magn. Epist. ad Iulian. Apostat: „Venerez şi pe sfinţii apostoli, pe profeţi şi pe martiri", etc. Vezi textul grec la pag. 201 nota 1, Tom. II Tez. Lit.

7) Chrysostom. in Acta Apostol. Homil. XXI n. 4.

8) Augustin. Sermon. 273.

9) Euseb. Vita Constant. lib. III c. 48.

Hrisostom [1]), Augustin [2]), vorbesc de multe ori de aceste Biserici numite **„martyria"** (de la cuvântul μάρτυρ, pătimitor, chinuit, muncit [3]). Foarte frumos arată Hrisostom solemnitatea sărbătorilor sfinţilor zicând: «*Unde este mormântul lui Alexandru cel Mare? Arătaţi-mi-l şi spuneţi-mi în ce zi a murit el? Dar mormintele sfinţilor se cunosc în toate oraşele şi satele şi se ştie ziua morţei lor, căci este sărbătoare pentru toată lumea*» [4]). Dar şi Ioan Damascen zice că «*trebue să venerăm pe sfinţi ca pe amicii lui Hristos şi moştenitorii împărăţiei lui Dumnezeu*» [5]). Iar sinodul al VII-lea ecumenic înfloreşte această veneraţiune prin cuvintele: «*Tot aşa e folositoare cinstirea icoanelor sfinţilor lui Hristos, ale Născătoarei de Dumnezeu*», etc. [6]). În ajutorul creştinilor fură chemaţi sfinţii prin liturgiile vechi [7]), şi prin scrierile învăţătorilor bisericeşti, ca d. e. Dionisie Areopagitul [8]), Ciprian [9]), Vasilie cel Mare [10]), Hrisostom [11]), etc. Iată atâtea dovezi pentru veneraţiunea sfinţilor şi sărbătorirea lor din vechime şi până astăzi, în tot creştinismul ortodox şi apusean şi chiar la **Nestorieni, Abisinieni, Copţi** şi **Armeni**. Protestanţii Luterani şi Calvini, resping însă veneraţiunea şi sărbătorirea sfinţilor; iar protestanţii episcopali din Anglia, au început a se apropia de această veneraţiune şi sărbătorire [12]).

În datina bisericească se face deosebire între **sfinţi** şi **fericiţi**; veneraţiunea şi imitarea sfinţilor se porunceşte; iar veneraţiunea şi imitarea fericiţilor se îngădue să o facă cineva. Ziua care se petrece întru mărirea unui sfânt este *ziua morţei lui* [13]), căci moartea sfinţilor este trecerea lor de la viaţa pământească la cea cerească, sau mai bine zis este *ziua naşterei lor* pentru viaţa eternă [14]). Numai la sfânta Fecioară Maria (8 Septemvre)

---

1) Chrysostom. Homil. XXVI în II Corint.
2) Augustin. De civitate Dei, VIII, 26 n. 1.
3) Conf. Cyril. Ierus. Cateches. XVI. — Socrat. Hist. eccles. lib. IV c. XVIII.
4) Chrysostom. Homil. XXVI în II Corint.
5) Damascen. De fide orthodoxa, lib. IV, c. 15.
6) Conc. Nicæn. II act. IV, la pag. 209, Tom. II, Tez. Liturg.
7) Renaudot, Collectio Liturg., Tom. II, pag. 33, Paris 1716. Conf. Assemani, Codex Liturg. ecclesiae universae, Tom. IV. Roma 1751. Asem. Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, Lipsiæ 1853.
8) Dionysius Areopagita, Hierarchia ecclesiastica c. VII.
9) Cyprian. Epist. ad Cornelium.
10) Basil. Magn. Homil. 40 martyr.
11) Chrysost. Homil. 44, n. 2 in Genes.
12) In călătoriile mele făcute în Europa, Asia şi Africa, m'am încredinţat că toţi creştinii ortodocşi şi latini se închină sfinţilor şi îi sărbătoresc. Protestanţii Luterani şi Calvini nu au icoane în Bisericile lor şi nici veneraţiunea sfinţilor; iar protestanţii episcopali din Anglia, au sfinţi în pictura acestora, cum am văzut eu însu-mi în catedrala lor *sfântul Paul* din Londra. Copţii şi alţi eretici au în Bisericile lor pictura şi venerarea sfinţilor. (Autorul).
13) Origen. in Iob. trad. în latin.: Nos non nativitatis diem celebramus... sed **mortis** diem.
14) Chrysostom. Homil. 43 de Romano martyr.: Ὅτι μαρτύρων θάνατος οὐκ ἔστι θάνατος ἀλλὰ ζωή.

și la Ioan Botezătorul (24 Iunie), se serbează ziua naşterei şi a morței lor.

Creștinii se adunau la un loc la sărbătoarea morței sfinților și făceau acolo *vegheri de noapte* [1]), ceteau *istoria* patimilor și a morței lor, rosteau *cuvântări panigirice* [2]), iar preoții făceau liturgia, apoi cu toții se împărtășeau cu sfânta euharistie [3]) și dau ospețe orfanilor, văduvelor și săracilor [4]).

Acei creștini cari erau închiși pentru credință și încetau din viață înainte de condamnare se numeau **„fericiți"** ori *«mărturisitori»*. Și zilele morței acestora se însemnau pentru a fi lăudate cu ale martirilor. Mai târziu fură numiți *«mărturisitori»* și cei ce se deosebiră printr'o viață sfântă. Anul nostru bisericesc este întocmit așa, că *în fie care zi se amintește unul ori mai mulți sfinți, dându-se fie căruia venerarea mai mare ori mai mică, după cum și el a lucrat pentru înflorirea creștinismului.* Biserica deci este păstrătoare a meritului fie cărui sfânt. Iar scopul sărbătorilor sfinților este acesta: *a)* a venera pe sfinți pentru virtuțile lor și a prea mări pe Dumnezeu isvorul sfințeniei; *b)* a îndemna pe credincioși pentru ca sfinții să fie imitați cu fapte și cuvinte frumoase; *c)* a cere de la sfinți mijlocire către Dumnezeu pentru păcatele noastre. Între sărbătorile alese ale sfinților, se așează pe treapta cea mai înaltă acelea ale Născătoarei de Dumnezeu; dar ele fiind deosebite prin isvorul și urmările lor mântuitoare ale neamului omenesc, s'au așezat în rândul celor împărătești după cum am văzut. Rămâne dar să cunoaștem acum pe sfinții cei mari ai Bisericei ortodoxe, sărbătoriți cu mare solemnitate:

1. *Înălțarea* (Ἡ ὕψωσις) *sfintei cruci* (14 Septemvre [5]), sărbătoare instituită cu post, după mărturia lui Sozomen (Hist. eccles. lib. II, 1) în timpul împăratului Constantin cel Mare (secolul IV [6]).

2. *Prea Cuvioasa maica noastră Paraschiva* (14 Octomvre), viețuitoare în satul *Epivatul* Traciei în secolul XII-lea. Ea era de bun neam și a călătorit în Palestina, Asia mică și Constantinopole, săvârșind fapte mari creștine. Relicviile ei au fost aduse de Domnul Moldovei Vasilie Lupul, din patriarhia de Constantinopole în anul 1641, și așezate în Biserica «Sfinții Trei Ierarhi» din Iași. Acum ele se află în catedrala mitropolitană de acolo.

---

1) Chrysostom. Homil. 59. De martyribus adhort. ad populum.: Ἐποιήσατε τὴν νύκτα... διὰ τῶν παννυχίδων τῶν ἱερῶν.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. V, c. 3: Καὶ πανηγύρεις μαρτύρων καὶ μνείας τῶν παρ' αὐτοῖς γενομένων ἱερέων.

3) Chrysost. Homil. 59. De martyribus: Μετὰ γραφῶν ἁγίων ἀκρόασιν, μετὰ μυστηρίων θείων κοινωνίαν.

4) Origen. in Iob. lib. III, trad. în latin.: Celebramus diem mortis (sanctorum)... invitantes pauperos, pupillos et vidua saturantes.

5) Ceteşte amănunţit despre „Veneraţiunea şi închipuirea sfintei cruci", Tom. II, p. 243—256, Tez. Lit. şi „Facerea semnului sfintei cruci". Tom. III, p. 38—41, Tez. Liturg.

6) *Inălţarea sfintei cruci* este trecută de unii între sărbătorile împărăteşti, în locul Tăerei Imprejur a Domnului. Eu însă am pus Inălţarea sf. cruci

3. *Sfântul martir Dimitrie* (Δημητρίου) sărbătorit în ziua de 26 Octomvre. Mormântul lui se află în Biserica «sf. Dimitrie» din Tesalonic unde s'a născut el [1]). A pătimit martirismul în zilele lui Diocleţian în anul 296 [2]).

4. Adunarea (Ἡ σύναξις) mai marilor voevozi *Mihail* şi

Icoana sfântului martir George.

Gavriil (Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ) şi ale tuturor cereştilor puteri (8 Noemvre).

între sărbătorile sfinţilor, iar Tăerea împrejur între cele împărăteşti, căci mai mare este aceasta din urmă de cât cea dintâiu. (Autorul).

1) În ziua de 11 Iulie 1904, am fost în Tesalonic, şi acolo am intrat în Biserica sfântului Dimitrie. Aci un Turc mi-a arătat frumuseţea Bisericei de provenienţă bizantină, apoi mormântul acestui mare martir. Ceteşte cercetările mele asupra Tesalonicului, Smirnei, asupra insulelor Chios şi Rodos, publicate în revista „Biserica ortodoxă Română" din Bucureşti, anul XXX (1907), n. 10, pag. 1128–1147. (Autorul).

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 272.

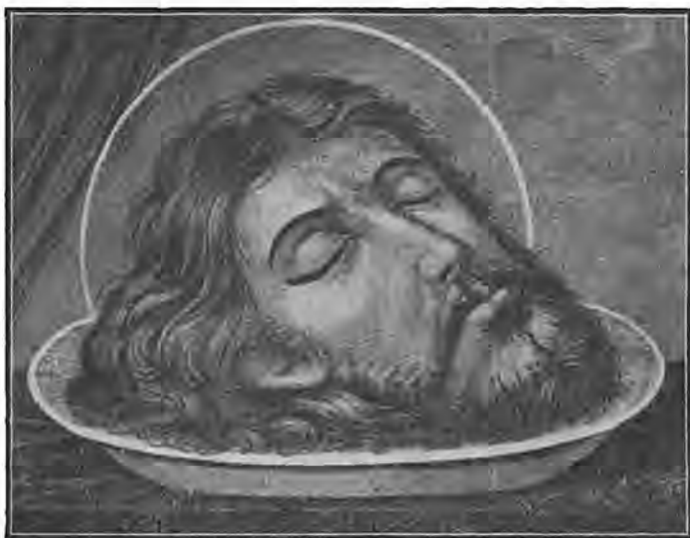
5. Sfântul Ierarh *Nicolae* (Νικολάου) arhiepiscopul Mirei din Licia († 342), sărbătorit la 6 Decemvre.

6. Sfântul arhidiacon și protomartir *Ștefan* (Στεφάνου πρωτομ.) viețuitor în timpul apostolilor (27 Decemvre [1]).

7. Sfântul Ierarh *Vasilie cel Mare* (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου), arhiepiscopul Cesareei Capadociei († 379) sărbătorit la 1 Ianuarie.

8. Sfântul *Ioan Botezătorul* (Προδρόμου) sărbătorit la 7 Ianuarie.

9. Sfinții trei Ierarhi: *Vasilie cel Mare* († 379), *Grigorie de Nazianz* sau «Teologul» († 390) și *Ioan Hrisostom* († 407)

Icoana „Tăerea capului sfântului Ioan Botezătorul" dăruită mie în mânăstirea „Prodromul" din Ierusalim, în ziua de 15 August, anul 1904. (Autorul).

— Τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου. (30 Ianuarie).

10. Sfântul și marele martir *George* (μεγαλομ. Γεωργίου) muncit în zilele lui Diocletian și sfârșit în chinuri la anul 296. Este sărbătorit în ziua de 23 Aprilie [2]).

---

1) Când eram în Ierusalim în anul 1904, am văzut în vale, aproape de pârâul Chidronului, locul unde a fost ucis cu pietre arhidiaconul Ștefan. Pe acest loc nu este nici un monument. Vezi Fapt. Apost. Cap. VII v. 59. (Autorul).

2) Vezi Cuvântarea mea panigirică la ziua Sf. George, publicată în revista „Biserica Ortodoxă Română" din București, Anul XXXI (1907) n. 1 (Aprilie) pag. 89—97. (Autorul).

11. Sfinţii Împăraţi şi întocmai cu apostolii *Constantin* (┼ 337) şi *Elena* (Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης), 21 Mai [1]).

12. Sfinţii şi întru tot lăudaţii apostoli *Petru* şi *Pavel* (Πέτρου καὶ Παύλου), amândoui ucişi în Roma la anul 67, după Hristos, Petru prin răstignire, iar Pavel prin tăerea capului din porunca lui Neron [2]). Ei sunt sărbătoriţi în ziua de 29 Iunie [3]).

13. Sfântul prooroc *Ilie Tesviteanul* (Προφήτου Ἡλίου), vieţuitor în zilele regelui Iudeei Ioram (sec. IX înainte de Hristos). Este sărbătorit la 20 Iulie.

14. *Tăerea capului sfântului Ioan Botezătorul* (Ἡ ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου) în temniţa «Maherus» de lângă Arabia Petroasă, în anul 33 de la naşterea lui Hristos. Această ucidere s'a făcut din porunca Tetrarhului Galileei *Irod Antipa*, fiul lui Irod Idumeul sau «cel Mare». Tăerea capului e sărbătorită cu post la 29 August.

15. *Hramurile Bisericilor* fiind şi ele sărbătorite cu mare solemnitate, de preoţii şi enoriaşii locului, le-am trecut şi pe ele tot în rândul acestor sărbători [4]).

§ 76.

Sărbătorile sfinţilor mai mici.

Pe lângă sărbătorile împărăteşti şi ale sfinţilor mari, mai sunt în cărţile bisericeşti şi în orânduirile liturgice, mulţi sfinţi sărbătoriţi cu o mică solemnitate în cultul ortodox [5]). În rândul sărbătorilor sfinţilor mai mici numărăm:

---

1) Vezi cuvântarea mea panigirică la ziua Sfinţilor Împăraţi, publicată în revista „Biserica ortodoxă Română", Anul XXX (1906), n. 2 (Mai), pag. 208–221. (Autorul).

2) Vezi cuvântarea mea panigirică la ziua sf. apostoli Petru şi Pavel, publicată în revista „Biserica ortodoxă Română" anul XXX (1906), n. 3, (Iunie), pag. 341–356. (Autorul).

3) Conf. Euseb. Hist. eccles. lib. II c. 35.

4) Atât zilele de *Duminici* şi *sărbători împărăteşti*, cum şi zilele *sfinţilor mari*, potrivit orânduirilor bisericeşti şi datinelor vechi creştine, se cuvine să le sărbătorim prin odihna de lucrul greu al mâinilor şi prin îndulciri sufleteşti ca acestea: mergerea la Biserică pentru închinare, ascultarea cultului şi împărtăşirea cu sfânta euharistie, aducându-ne aminte neîncetat de binefacerile dumnezeeşti. Apoi după eşirea din Biserică, să ne îndulcim cu cetirea sfintei Scripturi şi a cărţilor folositoare de suflet, cu ajutarea săracilor, a orbilor, bătrânilor lipsiţi de pâine, şi cu mângâerea bolnavilor.

Departe să fie de tot creştinul sărbătorirea acestor zile sfinte, cu beţii, orgii, şi îmbuibări de corp, căci din acestea isvorăsc crime, sinucideri, judecăţi, pierderea averei şi alte fapte diavoleşti. (Autorul).

5) Sărbătorile de origină păgână ori isvorîte din superstiţie ca: *Ropotinii* (cele 3 Marţi după Paşti), *Filipii*, *Vinerile*, *Marţile şi Joile după Paşti*, *Foca*, *Ilie Pălie*, *Pintilie Călătorul*, *Paparuda*, *Circovii* şi alte zile necuprinse în sinaxariile ortodoxe, sunt oprite de Biserică. Vezi şi „Enciclica asupra sărbătorilor" a sfântului Sinod al Bisericei ortodoxe române, publicată în „Monitorul Oficial" No. 49 din 2/15 Iunie 1907.

1. Luna Septemvre.

Concepţiunea (Ἡ σύλληψις) sfântului Ioan Botezătorul de către maica sa Elisaveta (23 Sept.). — Adormirea (Μετάστασις) apostolului, evangelistului şi teologului (Θεολόγου) Ioan (26 Sept.).

2. Luna Octomvre.

Sfântul apostol Toma (Θωμᾶ), 6 Oct. — Sf. apost. Iacov fiul lui Alfeu (Ἀλφαίου), 9 Oct. — Sf. apost. Filip (Φιλίππου ἀποστ.) unul din cei 7 diaconi (ἑνὸς τῶν ἑπτὰ διακόνων), 11 Oct. — Sf. apost. şi evang. Luca (Λουκᾶ), 18 Oct. — Sf. apost. Iacov fratele Domnului (ἀδελφοθέου), 23 Oct.

3. Luna Noemvre.

Sf. Ioan cel Milostiv (Ἐλεήμονος) arhiepiscopul Alexandriei (sec. VII), 12 Noem. — Sf. Ioan Hrisostom (Χρυσοστόμου), 13 Noem. — Sf. Filip (Φιλίππου) unul din cei 12 apostoli, 14 Noem. — Sf. apost. şi evangelist Matei (Ματθαίου τοῦ εὐαγγελιστοῦ), 16 Noemvre. — Sf. Grigorie Decapolitul (Δεκαπολίτου) născut în una din cele 10 cetăţi ale Isauriei, numită «Irinopol» în sec. VIII. El fu apărător al icoanelor în contra iconoclastilor. Relicviile lui fură aduse de Banul Barbu Craioveanul în mânăstirea Bistriţa din judeţul Vâlcea (România), 20 Noem. [1]).—Sfânta Ecaterina (Αἰκατερίνης) o nobilă din Alexandria martirizată în timpul lui Maxenţie (306—312), 25 Noem. - Sf. apost. Andrei (Ἀνδρέου) cel întâiu chemat la apostolat (πρωτοκλήτου), 30 Noem. [2]).

4. Luna Decemvre.

Sf. Varvara (Βαρβάρας) martirizată în zilele lui Maximian (286—305); şi Sf. Ioan Damascen (sec. VIII), 4 Decemvre.— Sf. Sava (Σάββα) cel sfinţit († 532 în etate de 90 de ani), înfiinţătorul Lavrei «Sf. Sava» ce există şi azi lângă Ierusalim, spre sud. 5 Decem. [3]).—Sf. Ana concepe (Ἡ σύλληψις) pe sf. Fecioară Maria;

1) Mai avem în România următoarele relicve de ale sfinţilor: relicviile sfintei *Paraschiva*, despre care am vorbit (pag. 291, n. 2); — ale sf. *Dimitrie Basarabov*, în Mitropolia din Bucureşti, 27 Oct.; — ale sfintei *Filoftea* în Curtea de Argeş, 7 Dec.; — ale sf. *Nicodim* în Mânăstirea Tismana, 26 Dec.; — ale sf. *Ioan cel Nou* în Suceava, 24 Iunie; — ale sf. *Nifon* (capul şi mâna) în Biserica lui Neagoe din Curtea de Argeş, 11 Aug.

Tot acolo mai sunt relicviile (capul) sfintei martire *Tatiana* (12 Ianuarie) şi capetele sfinţilor martiri *Serghie* şi *Vach*.

Sărbătorile acestea sunt ţinute în localităţile unde se află relicviile sfinţilor, cu serânde mari, litanii, privigheri de noapte, ortrină cu polieleu şi doxologie, liturgie solemnă ş. a. Poporul respectă mult zilele relicviilor din ţinutul său. (Autorul).

2) Vezi pictura sf. apost. Andrei la pag. 262, n. 2. Tom. II Tez. Lit.

3) O sărbătoare locală în ziua de 7 Decemvre, se află la Curtea-de-Argeş, unde se păstrează relicviile sfintei martire Filoftea, născută şi martirizată în oraşul Târnova Bulgariei, în secolul al XIII-lea. Sărbătoarea sfintei cade totdeauna în ziua arătată.

iar după 9 luni, la 8 Septemvre a născut-o, 9 Decem.—Sf. Spiridon (Σπυρίδωνος) făcătorul de minuni († d. a. 347), episcopul Trimitundei din Cipru, 12 Decem. Istoricul Sozomen (Hist. eccle. lib. I c. IX) laudă mult virtuțile sf. Spiridon. — Sfinții martiri sfârșiți în chinuri în timpul lui Diocletian (284—305): Eustratie, Axentie, Evghenie, Mardarie și Orest, 13 Decem. — Sf. martir Ignatie Teoforul (τοῦ Θεοφόρου) episcopul Antiochiei († 107 sau 116) sfășiat de lei în amfiteatrul din Roma, 20 Decem.

5. Luna Ianuarie.

Sf. cuvios și mare pustnic Teodosie începătorul monahismului chinovial (Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου) în pustiile Antiochiei († c. a. 485), 11 Ianuarie.—Sf. cuvios și pustnic Antonie cel Mare (Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου) din pustiile Egiptului († 356), 17 Ianuarie.—Sfinții părinți Atanasie (Ἀθανασίου) († 373) și Ciril (Κυρίλλου) († 444), patriarhi ai Alexandriei. 18 Ianuarie.—Sf. cuvios și pustnic Eftimie cel Mare (Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου) născut în Melitena din Armenia, a pustnicit pe lângă Ierihon și marea Moartă din Palestina († 465), 20 Ianuarie.—Sf. Grigorie Teologul (Θεολόγου) de Nazianz († 390), 25 Ianuarie.— Aducerea relicviilor sf. Ioan Hrisostom de la Pitius din Colchida, la Constantinopole, în anul 438, 27 Ianuarie[1]).

6. Luna Fevruarie.

I-a și a II-a aflare a capului sf. Ioan Botezătorul (Τοῦ Προδρόμου ἡ ά. καὶ β΄. εὕρεσις) pe la unii dintre creștini, și aducerea lui în Biserica din cetatea Emesa din Fenicia, în zilele lui Valentinian al III-lea (sec. V), 24 Fevruarie.

7. Luna Martie.

Adunarea (Ἡ σύναξις) arhanghelului Gavriil, cel ce a adus vestea cea bună Fecioarei Maria, 26 Martie.

8. Luna Aprilie.

Sf. apost. și evangelist Marcu (Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ), 25 Aprilie.

9. Luna Maiu.

Sf. apostol, evangelist și teolog Ioan (Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου), 8 Maiu. — A III-a aflare (Ἡ τρίτη εὕρεσις) a capului sf. Ioan Botezătorul tăiat din porunca lui Irod Antipa. Știm că în 24 Fe-

1) Cetește despre „Venerațiunea relicviilor“ p. 410, Tom. II, Tez. Liturgic.

vruarie se serbează aflarea şi aducerea capului în Biserica din Emesa. Iar în 25 Maiu, se serbează aducerea lui de acolo, la Constantinopole, apoi la **Cumane** şi după aceea iarăşi la Constantinopole, în zilele împărătesei Teodora (842—856), 25 Maiu.

10. Luna Iunie.

Sf. prooroc Elisei (Ἐλισαίου) vieţuitor în sec. IX înainte de Hristos, 14 Iunie. Sf. apost. Iuda fratele Domnului (Ἰούδα ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου), 19 Iunie. — Naşterea sf. Ioan Botezătorul (Τοῦ Προδρόμου γενέθλιον), 24 Iunie [1]).

11. Luna Iulie.

Aflarea veştmântului Născătoarei de Dumnezeu în Galilea de către doui pioşi şi aducerea lui în mânăstirea Vlaherne (Βλαχέρναι) din Constantinopole, în zilele împăratului Leon I (457 474), 2 Iulie [2]). — Sf. martir Procopie (Προκοπίου) † 29.) în zilele lui Diocleţian, 8 Iulie. — Sf. martira Marina (Μαρίνης) din Antiohia Pisidiei, muncită tot în zilele lui Diocleţian (284—305), 17 Iulie. — Sf. mironosiţă Maria Magdalena (Μαγδαληνῆς) care venise la mormânt în dimineaţa Învierei Domnului, ca să-l ungă pe el cu miresme (Conf. Mat. 28, 1. Marcu 16, 1. Luca 24, 1. Ioan 20, 1), Iulie 22. — Adormirea sfintei Ana (Ἄννης ἡ κοίμησις) maica sfintei Fecioare, 25 Iulie. — Sf. martir şi Doftor Panteleimon (Παντελεήμονος) † 304 în zilele lui Diocleţian, 27 Iulie.

12. Luna August.

Aducerea relicviilor (Ἡ ἐπάνοδος τοῦ λειψάνου) sf. apost. Vartolomeu (Βαρτολομαίου). Acesta fiind unul din cei 70 de apostoli a predicat în Indii, unde a dus evangelia lui Mateiu, pe care **Panten** în secolul al II-lea a adus-o de acolo în Alexandria. Din Indii Vartolomeu venind să predice şi în Armenia, aci fu jupuit de viu. Teodor Lectorul spune că relicviile lui Vartolomeu au fost ridicate din locul lor în anul 508 şi puse din porunca împăratului Anastase I (491—518) în Biserica din oraşul **Duras** din Mesopotamia. Iar Anastase Bibliotecarul († 886) istoriseşte că

1) Conf. Revista românească „Luminătorul“ din Chişineu (Basarabia), pe luna Iunie 1909.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 262, greşeşte când scrie că aducerea sf. veşmânt la Vlaherne s'a făcut în anul 418, în zilele împăratului Leon I. Noi ştim însă că acesta a împărăţit mai târziu şi anume între anii 457—474. Iar cu privire la aflarea acestui veşmânt, şi a altor relicvii sfinte după sute de ani, eu adaog că a fost cu putinţă această păstrare a lor, mai ales când se ştia de creştini ale cui au fost ele. Eu am văzut în muzeul etnografic din Berlin în anul 1907 şi în cel egiptean din Cairo (Africa) în anul 1904, pânze rămase de la vechii locuitori ai Egiptului, vieţuitori cu multe mii de ani înainte de era creştină. Aceste pânze şi alte ţesături egiptene sunt într'o aşa stare bună, în cât s'ar putea crede că ele sunt lucrate de curând. (Autorul).

relicviile apostolului au fost luate din Duras, aduse la **Lipari** (insule lângă Sicilia), apoi în anul 809 la **Benevent** (oraş în Italia). In anul 893 aceste relicvii au fost aduse în *Roma* şi aşezate în Biserica cu numele sfântului, 25 August.

De şi aceste sărbători mici nu au serviciul divin cu bogăţia celorlalte sărbători mari, însă şi ele sunt venerate de Biserică şi de pioşi. Totuşi în aceste mici sărbători **se îngădue a lucra.** Iar dacă mulţi dintre oamenii lumeşti se plâng că Biserica ortodoxă are prea multe sărbători mari şi mici, aceştia nu ştiu că în creştinism viaţa este altfel privită de cât cum o privesc iubitorii de bogăţii. În aşezarea sărbătorilor, Biserica a avut în vedere ca traiul piosului să fie mai mult în spirit şi în luminare sufletească, de cât în carnea care întunecă pe om. Prin instituirea sărbătorilor mari şi mici, Biserica a voit ca fiul ei să găsească adese ori mângâere şi învăţătură în casa Domnului, rămânându-i destul timp pentru lucrul mâinilor şi pentru odihna corpului, *numai dacă timpul este bine întrebuinţat.*

Biserica nu a oprit lucrul mâinilor în sărbătorile cele mici, ci numai în zilele de **Duminici** şi sărbători **împărăteşti,** cum şi în zilele **sfinţilor mari ;** totuşi a voit ca şi în sărbătorile mici, creştinul să nu uite pe Dumnezeu, ci să se închine lui în casa cea sfântă, şi după aceea să meargă să lucreze. Aceste sărbători mici, mai sunt potrivite pentru săteni, ca ei să se adune *la clăci* pentru înfrumuseţarea drumurilor satului, pentru săparea şi curăţirea fântânilor cu apă de băut, împrejmuirea Bisericilor satului, plantarea căilor cu arbori şi pomi roditori şi săvârşirea altor fapte tot atât de frumoase şi folositoare.

Dar astăzi fiii lumei şi ai păcatului, se plâng şi de mulţimea Duminicilor anuale, a sărbătorilor împărăteşti şi ale sfinţilor mari. Ei voesc nesfârşit lucru material, voesc bogăţie, aur, argint, palate, sclavi, şi tot felul de lucruri deşarte. Dar tocmai aceşti oameni cari se ridică în contra sărbătorilor, **nu lucrează nimic în toată viaţa lor,** *ci silesc şi chinuesc pe săraci să le lucreze la câmp ori în fabrici în toate zilele anului,* s. e. în Duminici şi în cele mai mari şi mici sărbători, fără frică de Dumnezeu şi ruşine de oameni[1]). Însă aceşti iubitori de sudoarea săracului, cari se plâng de mulţimea sărbătorilor, să se dea pe ei înşişi

1) Iată o pilduire de cruzime făptuită asupra muncitorilor sălbateci din Peru (America): Consulul englez **Casements,** a publicat în anul 1912, în *„Cartea albastră"* raportul său cu privire la sălbăticiile societăţei engleze de cauciuc din Peru. Intre alte grozăvii, Consulul arată cu multă mâhnire, că în ultimii 12 ani, 4000 de tone de cauciuc au costat viaţa a peste 30.000 de muncitori Indieni indigeni. Indienii ca să lucreze peste puterile lor în acea climă ecuatorială, sunt bătuţi de stăpânii lor până la moarte, ori lăsaţi să piară de foame, împuşcaţi, spânzuraţi sau arşi de vii. Nici femeile şi nici copii nu sunt scutiţi de aceste grozăvii, pentru a se câştiga miliarde de dolari din sudoarea lor. In Congo (Africa), şi în multe locuri africane, americane şi asiatice, tot aşa sunt chinuiţi şi suprimaţi nenorociţii sălbateci. Aceasta e civilizaţiunea modernă cu miliardele ei de dolari ! ! (Autorul).

pildă de lucrul greu cu mâinile, în toate zilele anului, și în toată viața lor, în arsura soarelui ca și în gerul cumplit al iernei. Să rabde și ei la lucrul greu foamea, setea, golătatea, ca și săracul împilat, și atunci vom vedea dacă mai cer înlăturarea Duminicilor și a sărbătorilor de odihnă și mărire a Domnului, și dacă mai voesc muncă nesfârșită în toată viața lor. Pe lângă acestea eu mai adaog, că tot acestor bârfitori în contra sărbătorilor, să li se poruncească și lor la munca chinuitoare, cu *lovituri și impunsături* de alți stăpâni *mai asprii de cât ei*, în toate zilele anului, fără deosebire, și atunci vom vedea fericirea vieței lor. Deci, *lesne este de poruncit altora să muncească, dar foarte greu de muncit* [1]).

CAPITOLUL II

CELE ŞEAPTE MISTERII CU ÎNTOCMIRILE LOR LITURGICE.

— —

§ 77.

Origina dumnezeească a sfintelor misterii.

După cum am văzut, liturgia este coroana întregului cult ortodox, la care iau parte toți creștinii, căci printr'însa se face mijlocire înaintea lui Dumnezeu pentru toți fiii Bisericei ce sunt de față și cari lipsesc, pentru vii și pentru morți. Dar sunt și alte servicii sfinte cari nu se săvârșesc totdeauna în public; *iar mântuirea și grația divină* ce se cere prin acestea, sunt numai pen-

1) Eu ca fiu de țăran, din *comuna* **Spineni,** *județul* **Oltu,** plasa **Vedea,** am muncit din greu cu mâinile, în copilăria mea, în vacanțele de vară, la lucrul câmpului, atât de frumos cântat de poeți, dar cari nu au idee de acesta. Și munceam la sapă, la secere, la coasă, la ridicatul snopilor și la toată munca chinuitoare pe arșița soarelui. Cât de grea mi-era viața în căldura arzătoare și în chinul muncei! Seara mi-era mai dorită o boală ca să mă odihnesc, de cât să plec a II-a zi iarăși la câmp. Cât de binecuvântată era Duminica ori sărbătoarea care venea să mă odihnesc și să merg la Biserică ca să cânt Celui Prea Inalt!

Şi nu munceam singur, ci cu tatăl și fratele meu, cu hrană bună, apoi eram mângâiat și încurajat de ei, ne odihneam în zilele de *Duminici* și *sărbători mari* și *mici*, pe lângă acestea munceam la lucrul meu și mai aveam și oameni streini la muncă, și totuși doream ori ce nevoe, numai lucrul chinuitor al câmpului nu-l mai doream. Dar cât de greu trebue să fie săracilor și nevoiașilor, chinuiți în toată viața: Duminica, sărbătoarea și în toate zilele anului,

tru anumite persoane. Aceste servicii ale cultului ortodox sunt **sfintele misterii**. Iar «*misterul sau taina* (μυστήριον, sacramentum), după învăţătura Bisericei ortodoxe, *este o lucrare sfântă, aşezată de Domnul nostru Iisus Hristos, prin care sub o formă văzută, se împărtăşeşte credincioşilor graţia sau harul Dumnezeesc, cel nevăzut*» [1]). Sunt 7 misterii: *Botezul*, *Mirul* (ungerea botezaţilor cu sfântul mir), *Euharistia*, *Preoţia*, *Pocăinţa*, *Căsătoria* şi *Maslul* (eleo-ungerea, sau ungerea bolnavilor cu unt de lemn, sfinţit în cetirea tainei [2]). Cum că misteriile sunt 7, iar nu mai multe ori mai puţine, despre aceasta ne învaţă Biserica, şi aşa s'au săvârşit ele de la începutul creştinismului şi până astăzi [3]).

Origina lor este dumnezeească, căci după cum vom vedea, Domnul nostru Iisus Hristos le-a aşezat pe ele şi le-a lăsat Bisericei sale pentru folosul nostru. *Botezul* l'a aşezat prin cuvintele: «*De nu se va naşte cineva din apă şi din Spirit, nu va putea să intre întru împărăţia lui Dumnezeu*» [4]). *Mirul* are temeiu în cele zise de Domnul: «*Cel ce va crede întru mine, râuri de apă vie vor curge din pântecele lui*» [5]). Această taină se mai întemeează şi pe fapta săvârşită de Petru şi Ioan cari «*puneau mâinile peste Samarinenii cei botezaţi şi aceştia primeau pe Spiritul sfânt*» [6]). *Euharistia* a întocmit-o Mântuitorul la cina cea de taină, când a luat pâinea şi a dat-o apostolilor săi zicând: «*Luaţi, mâncaţi, acesta este corpul meu*» [7]); şi apoi luând paharul l'a dat lor zicând: «*Beţi dintru acesta toţi, acesta este sângele meu*» [8]). Apoi Domnul a adăugat: «*Aceasta să faceţi întru amintirea mea*» [9]). *Preoţia* are temeiu în trimiterea apostolilor la predică de Mântuitorul nostru dându-le puterea spirituală prin porunca

---

la lucrul stăpânului *rău şi aspru*, iar iarna să fie aşteptată de muncitori, cu groază, cu datorii pe la bogaţi, cu spaima de foame, boale şi goliciune! Iată pentru ce Biserica, în mila ei pentru săraci, a rânduit *Duminici* cu *sărbători mari* şi *mici*, ca să se închine omul lui Dumnezeu, şi *să-şi odihnească şi săracul oasele lui rupte în munca bogatului.*

Dar eu am văzut şi oameni, lacomi, cari nu au ţinut nici o sărbătoare în viaţa lor, şi nici nu şi-au mai adus aminte de Dumnezeu. Rodul muncei acestora a fost strângerea milioanelor de franci, până la bătrâneţe. Iar când a sunat ora morţei, au lăsat toate în bucuria celor ce nu s'au ostenit; iar aceştia aduceau bârfeli celor ce au adunat cu atâta chin, că nu au strâns mai mult. Şi au adunat lacomii, fără să se odihnească, fără să vază câmpiile, râurile, florile, munţii şi toate darurile dumnezeeşti. Şi au plecat din lume în blestemele săracilor pe cari i-au asuprit în toate zilele anului. (Autorul).

1) Confes. ortod. Partea I, răspuns la întreb. 99.

2) In chipul acesta sunt înşirate cele 7 misterii în Confesiunea ortodoxă. (Autorul).

3) Confes. ortod. Partea I, întreb. 98.

4) Ioan 3, 5.

5) Ioan 7, 38.

6) Fapt. Apost. 8, 17.

7) Mat. 26, 26.

8) Mat. 26, 28.

9) Luca 22, 19.

aceasta: «*Mergând învăţaţi toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit*» [1]. *Pocăinţa* a aşezat-o Mântuitorul nostru prin porunca dată apostolilor zicând: «*Ori câte veţi lega pe pământ vor fi legate şi în ceruri, şi ori câte veţi deslega pe pământ vor fi deslegate şi în ceruri*» [2]. *Căsătoria* a sfinţit-o Domnul la nunta din Cana Galileei când «*au fost chemaţi la nuntă Iisus şi discipulii lui*» [3]. *Maslul* l'a aşezat dând apostolilor putere peste spiritele necurate, iar ei predicau pocăinţa «*şi ungeau cu unt de lemn pe mulţi bolnavi şi îi vindecau*» [4]. Dar şi apostolul Pavel arată origina divină a celor 7 taine zicând: «*Aşa să ne socotească pe noi omul, ca pe nişte servitori ai lui Hristos şi economi ai tainelor lui Dumnezeu*» [5]. Apoi şi părinţii bisericeşti au mărturisit aceeaşi origină a sfintelor taine. Aşa Ambrosie zice: «*Întemeetorul tainelor este însuşi Domnul nostru Iisus Hristos*» [6]. Deci, misteriile sunt înfiinţate de Mântuitorul, şi s'au săvârşit în Biserică din timpul apostolilor şi până în zilele noastre.

Pentru ca ori ce taină să fie *deplină*, se cer 3 condiţiuni la săvârşirea ei: a) *ministrul* sau săvârşitorul tainei, adică episcopul ori preotul canonic; cel ce primeşte taina este omul viu, căci *mortului nu i se poate săvârşi nici o taină* [7]; b) *materia* hotărîtă pentru mister; în fine c) *forma* adică rugăciunea prin care se chiamă sfântul Spirit [8] şi în care stă puterea tainei. Tot creştinul are trebuinţă de aceste 3 misterii: *botezul, mirul şi euharistia.* Pocăinţa este de mare folos numai pentru cel păcătos; maslul numai pentru cel bolnav; preoţia numai pentru cel ce se hirotoneşte; iar nunta numai pentru cel ce se căsătoreşte. *Botezul, mirul şi preoţia nu se repetesc; iar celelalte misterii se repetesc.*

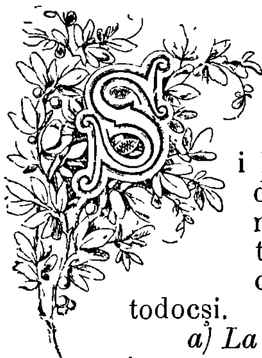
1) Mat. 28, 18–19.
2) Mat. 16, 19 şi 18, 18.
3) Ioan 2, 2.
4) Marcu, 6, 7–13.
5) I Corint. 4, 1.
6) Ambros. De sacramentis, lib. IV.
7) Canon. 25 Cartagen.
8) Confes. ortod. Partea I, întreb. 100.

ARTICOLUL I

DEOSEBIRILE DINTRE BISERICA ORTODOXA, LATINA ŞI PROTESTANTA CU PRIVIRE LA SFINTELE MISTERII.

§ 78.

Deosebirile dintre Biserica ortodoxă şi latină asupra sfintelor misterii.

Şi latinii sau romano catolicii au tot 7 misterii; dar la săvârşirea acestora, ei se deosebesc în multe puncte de rânduеala şi înţelesul celor ortodoxe. De aceea eu voiu arăta aci deosebirile cele mai însemnate dintre ei şi răsăritenii ortodocşi.

a) La botez, romano catolicii de la secolul al VIII-lea încoace, nu mai afundă pe om în apă, ci îl stropesc ori îi toarnă apă pe cap, în contra învăţăturilor sfinte şi a datinelor vechi păstrate în Biserica ortodoxă. Dar însăşi numirea de «botez» (βάπτισμα, βαπτίζειν, טָבַל), însemnează «afundare», iar nu «stropire». Apoi Mântuitorul când s'a botezat în undele Iordanului, s'a afundat pe sine în apă [1]; iar apostolul Pavel numeşte botezul «bae» ori «scăldătoare» [2]. Mai departe, cuvintele: «Botează-se servul lui Dumnezeu», latinii le-au schimbat cu nedrept aşa: «Eu te botez (Ego te baptiso) în numele Tatălui» etc. [3]. Ei mai zic că la botez poate fi *naş* (ἀνάδοχος) şi un **necreştin**; dar Biserica ortodoxă cu tot dreptul nu primeşte nici această învăţătură.

b) În *taina mirului* Biserica ortodoxă învaţă ca preotul îndată după botez să ungă pe cel botezat cu sfântul mir [4]; iar latinii de la secolul al 13-lea încoace, nu mai ung cu mir pe pruncii botezaţi, ci abia după ce ei împlinesc etatea de 7 ani. Mulţi dintre aceştia însă, mor mai înainte de această etate, lipsiţi fiind de taina mirului. La ortodocşi ministrul botezului şi al ungerei cu sfântul mir, este preotul care a săvârşit botezul; la latini mirungerea

1) Mat. 3, 6—16.
2) Efes. 5, 26. Tit. 3, 5.
3) Daniel, Codex, op. c. Tom. I p. 187.—Conf. R. P. Perrone, Théologie Dogmatique, Tom. IV. Paris 1871, p. 107.—Goar, Evhol. p. 298.
4) Confes. ortod. Partea I, Intreb. 105.

(confirmatio) o face numai episcopul după ce botezatul a trecut etatea de 7 ani, pentru ca acesta să aibă cunoştinţă de însemnătatea misterului[1]). Am văzut însă, că nu toţi pruncii ajung etatea confirmaţiunei latine.

c) La *euharistie* latinii începură prin secolul al VII-lea să calce rândueala, liturgică, şi să întrebuinţeze azime adică pâine nedospită, în loc de pâine dospită, aşa că în secolul al XI-lea întrebuinţarea azimelor era răspândită în toată Biserica apu-

Renumita catedrală din oraşul Strassburg (Germania), cu minunatul ei orologiu, văzută de mine Marţi 29 August, anul 1900. (Autorul).

seană [2]). Iar cuvintele instituirei sfintei euharistii: «Luaţi, mâncaţi» şi «Beţi dintru acesta toţi» ei le zic în locul cuvintelor

1) Episcopul latin unge cu mir la timpul hotărît de el, pe cel botezat cu cuvintele: „*Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis,* in nomine Patris", în loc să zică: „Pecetia darului sfântului Spirit, amin", cum zic ortodocşii.

2) Vezi nota 4 de la pag. 170, Tom. III Tez. Lit., cu întrebuinţarea azimei în euharistia latină.

prefacerei sfintelor daruri în corpul şi sângele Domnului. Latinii nu rostesc aşa dar la prefacere ca ortodocşii:... «*Şi fă adică pâinea aceasta*»... «*Iar ce este in potirul acesta*»..., ci zic: «Luaţi, mâncaţi» şi «Beţi dintru aceasta toţi» [1]). Apoi euharistia se dă laicilor latini numai sub forma pâinei ne adăpată cu sângele Domnului, căci după teologii lor, acolo unde este corpul lui Hristos, este şi sângele său. Numai preoţii latini eau cuminecătura sub chipul pàinei şi al vinului; iar pe prunci îi împărtăşesc numai sub forma vinului, căci, zic teologii, nu pot înghiţi şi pàinea. Dar preoţii ortodocşi, laicii şi pruncii de aceiaşi credinţă, toţi primesc euharistia sub chipul pâinei şi al vinului [2]).

d) În *taina preoţiei* Biserica ortodoxă îngădue preoţilor şi diaconilor să se căsătorească mai nainte de a fi hirotoniţi, căci aşa zic canoanele: 26 al sfinţilor apostoli, canonul 1 al sinodului din Neocesarea, canonul 1 al sinodului I-iu ecumenic, canoanele 3 şi 6 ale sinodului al VI-lea ecumenic, etc. Biserica latină însă, cu începere de la secolul al III-lea încoace, a cerut nu numai de la episcopi, ci şi de la preoţi şi diaconi să fie necăsătoriţi [3]).

e) La *pocăinţă* penitentul latin nu vede de obicei faţa confesorului în scaunul mărturisirei, căci acesta stă ascuns într'o chilie ori după o perdea şi acolo ascultând păcatele celui ce se mărturiseşte, rosteşte pedeapsa spirituală. Ascunderea de faţa penitentului se face după credinţa latinilor, ca să nu se ştie persoana celui ce vine să-şi spună păcatele şi aşa secretul mărturisirei să fie inviolabil. Felul acesta de mărturisire însă, nu împacă nici mintea sănătoasă nici datina bisericească, căci secretul păcatelor se poate păstra de preot chiar văzându-se faţa penitentului. De aceea în Pravila noastră din Tàrgovişte, la cap. 327 cetim: «*Şi duhovnicului i se cade să vadă pe omul au tânăr de este, au bătrân, au tare, au slab, şi obrazul ce a păcătuit*». Apoi la rostirea canonului sau a pedepsei spirituale, în contra învăţăturilor evangelice latinii dau ertare în felul acesta: păcătosul este ertat de pedepsele veşnice, nu însă şi de cele temporale, adică de pocăinţa pe pământ [4]). Deci, ne putând omul să se pocăească îndestul, păcatele lui vor fi pocăite în cealaltă lume, în focul cel veşnic. Dar aci vine în ajutor Biserica latină, se înduioşează şi împărtăşeşte păcătosului din meritele nefinite ale lui Hristos şi din cele de prisos ale sfinţilor, ajungând astfel la **„indulgenţe“** sau la *răscumpărarea păcatelor mari şi mici*, cu bani, moşii, case, şi alte bunuri în folosul Bisericei, după mărimea păcatului. Răscumpărarea păcatelor

1) Vezi nota 2 pag. 204, Tom. III Tez. Lit., cu cuvintele prefacerei euharistice la latini.

2) Vezi pag. 203, 204 şi 221, Tom. III Tez. Lit., cu deosebirile euharistice latine.

3) Vezi ritualul hirotoniei şi hirotesiei treptelor clericale la latini, în Codicele lui Daniel. Tom. I pag. 208–256. Conf. nota 2, p. 322, T. II, Tez. Lit.

4) Preotul latin îi zice penitentului aceste cuvinte de deslegare: *Ego te*

prin indulgențe, Biserica latină o dă și celor morți [1]). Aceste inovațiuni dogmatice ale latinilor nu au temeiuri în sfânta Scriptură și în judecata sănătoasă și de aceea s'au întâmplat în apus atâtea nenorociri religioase. *Iar rugăciunile ce le face Biserica ortodoxă pentru vii și pentru morți, precum și parastasele, pomenele și milosteniile date de pioșii ortodocși pentru sufletele lor și ale celor adormiți, nici pe departe nu se pot asemăna cu cele ce se petrec în Biserica latină* și nu sunt răscumpărări de păcate, ci numai niște *daruri aduse lui Dumnezeu* Cel ertător, îndurat și dătător de fericire cerească și pământească.

f) În *taina căsătoriei* Biserica are ca ministru al misteriului pe însuși episcopul sau preotul săvârșitor al tainei. Iar latinii și aci se depărtează de adevărul dogmatic și cred că *înșiși mirii sunt ministrii*, iar preotul sau episcopul săvârșitor al misteriului este numai martor. La ortodocși căsătoria se desface canonic la întâmplarea curviei din partea unuia dintre soți, căci Domnul a zis: «*Ori cine își va lăsa muerea sa, afară de cuvânt de curvie, și va lua alta, preacurvește*» [2]). Latinii nu desfac căsătoria nici la această împrejurare [3]).

g) La *Maslu* latinii obișnuesc de regulă u` preot; la ortodocși sunt, 3, 5 și 7 preoți și numai la nevoe se cheamă un singur preot, căci apostolul Iacov zice: «*De este cineva bolnav între voi, să cheme preoții Bisericei și să se roage pentru dânsul*» [4]); apostolul întrebuințează deci pluralul «preoții», iar nu singularul «preotul». Afară de aceasta, la latini untul de lemn nu se sfințește ca la ortodocși de preotul ce săvârșește taina, ci de episcop. Apoi la ortodocși, maslul se face celor bolnavi și celor sănătoși; iar la latini numai celor ce sunt aproape de sfârșitul vieței. De aceea maslul la ei se cheamă «Sacramentum extremae unctionis» (taina ungerei finale [5]).

---

absolvo ab omnibus censuris et peccatis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. In Daniel, Codex, Tom. I, p. 298.

1) In vara anului 1897 pe când mă aflam în Roma, am văzut cu mirare în vitrinele prăvăliilor pe strada Vaticanului ce duce la Basilica sfântului Petru și palatul papal, formule tipărite de vânzare, pentru cerere de *indulgențe.* (Autorul).

2) Mat. 19, 9.

3) Vezi ritualul căsătoriei la latini, în Codicele lui Daniel, Tom. I, p. 257—278.

4) Iacov, 5, 14.

5) Vezi ritualul maslului la latini, în Codicele lui Daniel, Tom. I, p. 305—314.

§ 79.

Deosebirile dintre Biserica ortodoxă şi protestantă asupra sfintelor misterii.

Intre Biserica ortodoxă şi protestantă este o prăpastie peste care nu se poate trece, în privinţa învăţăturilor bisericeşti exegetice, istorice, dogmatice, liturgice şi în privinţa sfintelor misterii. Protestanţii, în loc de 7 misterii, au primit la începutul organizărei lor în secolul al XVI-lea, numai două, ori trei, sau patru şi cinci, până ce le-au redus iarăşi la două: **botezul** şi **euharistia,** dar şi acestea depărtate de spiritul evangelic şi al datinelor bisericeşti. Urmaşii lui Luter şi Calvin cu numeroasele lor secte, susţin că misteriile sunt numai nişte *lucrări simbolice* ale făgăduinţelor dumnezeeşti pentru deşteptarea şi nutrirea credinţei prin care se mântueşte omul. Ele au fost introduse în Biserică, nu de la începutul creştinismului, ci abia în secolul al XII-lea, şi de aceea nu au aşezare dumnezeească. Noi am văzut însă mai nainte origina divină a misteriilor [1]), şi mai ştim iarăşi că latinii şi chiar **Armenii, Copţii, Nestorienii** şi **Iacobiţii,** cu toate că sunt de mult despărţiţi de Biserica ortodoxă, totuşi păstrează şi ei numărul de 7 misterii, bine înţeles potrivite învăţăturilor lor [2]).

a) Taina botezului o admit şi Protestanţii prin stropire, iar Anglicanii prin afundare, dar zic că materia ei poate să fie apă sau ori ce lichid. *Socinienii* [3]), *Queckerii* [4]) şi *Metodiştii* [5]), nişte secte protestante, urmară învăţătura dascalilor lor, respingând necesitatea apei în taina botezului. Să vede însă că ei nu-şi mai aduc aminte că Mântuitorul în apa Iordanului s'a botezat şi pentru aceea la botez numai apa de rîuri şi isvoare a fost întrebuinţată în toate timpurile [6]). Sectele sus amintite mai zic că botezul să se dea numai celor vârstnici, nu şi pruncilor. Biserica însă totdeauna a botezat deopotrivă pe prunci ca şi pe vârstnici, căci nu toţi pruncii ajung la maturitate, ci mulţi din ei mor mai nainte de timp [7]). Dar raţionaliştii protestanţi mai

---

1) Ioan, 3, 5. Fapt. Apost 8, 17. Mat. 26, 26–28. Luca 22, 19. Marcu 6, 7–13. Mat. 28, 19. Ioan, 2, 2. I Corint. 4, 1. Vezi şi pag. 299–301, Tom. III Tez. Liturg.

2) Confes. ort. Part. I Intreb. 98 şi 99. Iar asupra *ritualului* celor 7 taine la Armeni, Copţi, Nestorieni şi deosebirile lor, ceteşte adnotaţiunile din Codicele lui Daniel, Tom. IV p. 496–564.

3) Secta *Socinienilor* fu întemeiată în sec. XVII de medicul *Faust Socin* († 1604) din Polonia.

4) Secta *Queckerilor* fu întemeiată în sec. XVII de *Georg Fox* († 1691) din Anglia.

5) Secta *Metodiştilor* fu întemeiată în sec. XVIII de *Ioan Wesley* din Anglia.

6) Fapt, Apost. 8, 36–38. 10, 47. Justin Mart. Apol. I n. 70.

7) Mat. 19, 14. Augustin. Homil. 176 De verbis apostol. n. 2.

neagă și păcatul strămoșesc pe care îl șterge botezul [1]). Afară de acestea, botezul la protestanți (De sacramento baptismi) nu are un ritual hotărît și uniform pentru toți cei de o credință cu ei, ci aflăm ritualul lui Luter în limba germană amestecat cu părți din ritualul ducatelor Magdeburg, Würtemberg, etc. Mai au deosebite între ele, ritualuri pentru botezul tinerilor, proseliților, ș. a [2]). La ortodocși este unul și același ritual pentru toți cei ce vin la botez [3]).

b) Mirul (confirmatio) la protestanți nu este un mister, ci numai o ceremonie cu punerea mâinilor ce urmează botezului, căci și punerea mâinilor apostolilor asupra celor botezați, zic ei, nu era de cât o formă cu înțeles simbolic, iar nu li se împărțea grația sfântului Spirit. În contra acestor rătăciri protestante, vorbesc învățăturile Mântuitorului [4]), ale scriitorilor bisericești [5]), cum și canoanele [6]). La protestanți mirungerea se face de pastor copiilor cari rostesc Decalogul, Tatăl nostru, și învățături mai însemnate din Catehisul lui Luter [7]).

c) Taina euharistiei o au și protestanții (De sacramento eucharistiae), dar întrebuințează și ei ca și latinii azime în loc de pâine dospită. Apoi Zwinglie și urmașii lui, neagă prezența reală a lui Hristos în euharistie, și învață că pâinea și vinul sunt numai simbole ale corpului și sângelui Domnului. Iar Luter și cu ai săi, cred în prezența reală a lui Hristos în euharistie, dar **„per impanationem"**, adică pâinea și vinul rămân ceea ce sunt, și numai «*in pane, cum pane et sub pane*» în chip nevăzut se află corpul și sângele lui Hristos. Ei deci rătăcesc căci nu admit prefacerea elementelor în corpul și sângele Domnului, ci «*în pâine, cu pâine și sub pâine* se află Hristos [8]).

d) Taina preoției iarăși nu există la protestanți, căci după învățătura și praxa lor în contra sfintei Scripturi, la ei poate să fie preot (pastor) ori care creștin din confesiunea lor [9]). Dar au și ei rugăciuni pentru «rânduеala și investitura» (De ordinatione et investitura) pastorilor și superintendenților [10]). Iar Biserica anglicană episcopală, admite treptele ierarhice: diaconatul, presviteratul și episcopatul, dându-le prin hirotonie.

1) I Corint. 6, 1. Ioan, 3, 5—6.—Fapt. Apost. 2, 38.—Varnava, Epist. cap. **11.**—Cyril. Procatech. n. 16.

2) Vezi ritualul botezului întocmit de Luter ș. a. in Codicele lui Daniel Tom. II p 185—272 și Tom. III p. 106.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 17—39.

4) Ioan 13, 17. Luca 24, 49. Fapt. Apost. **1**, 8. 8, 14. 19, 1—6. Evrei 6, 2.

5) Dionys. Areop. Hierarch. eccles. cap. 4 n. 1 și **11.** Clem. Alex. Strom. lib. II c. 3. Tertull. De Baptiz. cap. 6.

6) Sinod. Laod. can. 7 și can. 48: „Cei luminați, după botez să se ungă cu ungerea cerească".

7) Vezi rit. Confirmațiunei la protestanți în Cod. lui Daniel, T. II p. 273—314.

8) Vezi ritualul cuminecăturei la protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. III p. 145—201.

9) Vezi învățăturile protestante contrare Ierarhiei bisericești, la pag. 306—316 Tom. II și la pag. 16, Tom. III Tez. Liturgic.

10) Vezi rugăciunile la învestitura pastorilor și superintendenților protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 517—556 și Tom. III p. 231—291.

e) Asupra *pocăinței* urmașii lui Luter și Calvin, nu mai obiectează nimic ortodocșilor, pentru că protestanții nu primesc acest mister. Totuși au și ei rugăciuni făcute de Luter pentru «pœnitentia et confessione» cari se cetesc de pastor, la pocăință, mărturisire și deslegarea păcatelor [1]). Anglicanii însă au forme de deslegare cari se apropie de cele latine.

f) Dar nici *taina căsătoriei* nu există la protestanți; Au și ei însă rugăciuni pentru logodnă și cununie (De benedictione coniugum) întocmite de Luter ca să se ceatească de pastor celor ce se căsătoresc [2]).

g) Taina maslului iarăși nu o au protestanții, cu toate acestea au și ei rugăciuni pentru cei bolnavi, fără vr'o ungere, pentru împărtășirea acestora și pentru îngroparea morților (De cura infirmorum, miserorum ac mortuorum [3]).

Cum vedem protestanții au rămas numai cu 2 taine: botezul și euharistia; iar pe celelalte 5 taine le-au transformat în «binecuvântări religioase» cetite de pastori celor ce au trebuință de ele.

ARTICOLUL II

ÎNVAȚATURILE LITURGICE ALE BISERICEI ORTODOXE DESPRE SFINTELE MISTERII.

§ 80.

Botezul.

otezul (τὸ βάπτισμα, φῶς, φώτισμα, φωτισμός [4]), baptisma) *este taina prin care cel botezat primește grația sfântului Spirit, se iartă și se desleagă de păcatul strămoșesc, se face fiu al Bisericei creștine și dobândește putere de mântuire sufletească și de intrare în împărăția lui Dumnezeu.* Pentru aceea în timpurile vechi botezul avea o mulțime de numiri, din cari mai însemnate erau: *«apa vieței»* (τὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς [5]), și *«renașterea»* (παλλιγενεσία [6]). Cu privire la efectul minunat al botezului, Grigorie de Nazianz dă acestei taine o bogăție

1) Vezi ritualul confesiunei la protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 349—424.

2) Vezi rugăciunile la cununia protestantă în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 315—348.

3) Vezi aceste rugăciuni în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 425—516 și Tom. III p. 218—230.

4) Verbul grecesc Βαπτίζειν are același înțeles ca și verbul ebraic טָבַל (a afundat).

5) Iustin. Martyr. Dialog. Τὸ βάπτισμα... τοῦτό ἐστι ὕδωρ τῆς ζωῆς.

6) Cyrill. Catech. praefat. n. X: Μέγα τὸ προκείμενον βάπτισμα... λύτρον ἁμαρτημάτων ἄφεσιν· θάνατος ἁμαρτίας παλιγγενεσία ψυχῆς.

de numiri zicând: «*Îl numim dar, grație, afundare, ungere, luminare, nestricarea îmbrăcămintei* (sufletești), *baea renașterei, sigiliu și tot ceea ce este de mântuire*» [1]). Așa îl numesc și alți părinți și scriitori bisericești răsăriteni și apuseni.

Catehumenul cel ce vine să se boteze, trebue să cunoască *învățăturile fundamentale* ale Bisericei ortodoxe pentru ca să le păzească în viața sa și să le apere în contra dușmanilor.

Biserica catedrală din orașul Helsingfors capitala Finlandei, cercetată de mine Mercuri 28 Iulie anul 1898. (Autorul).

Chiar și în Biserica veche erau 3 trepte prin cari treceau catehumenii până la botez, adică: treapta *ascultătorilor* (ἀκροώμενοι), a *îngenuchietorilor* (γονυκλίνοντες) și a *luminaților* (φωτιζόμενοι [2]). Iar dacă cel ce vine la baea botezului este în starea

1) Nazianz. Orat. XL De Bapt.: Δῶρον καλοῦμεν, χάρισμα, βάπτισμα, χρίσμα, φώτισμα, ἀφθαρσίας ἔνδυμα, λουτρὸν παλιγγενεσίας, σφραγίδα, πᾶν ὅτι τίμιον.

2) Despre instituția catehumenilor cetește amănunțit în Bingham, Orig s. antiq. eccles. Tom. IV pag. 1–62. Vezi și pag. 115–120 Tom. II Tez. Liturg.

pruuciei, altul şi anume **naşul** (ὁ ἀνάδοχος) dă pentru el chezăşie spirituală, că mai târziu cel botezat va cunoaşte cele de trebuinţă din învăţăturile bisericeşti. De nevoe este a şti preotul săvârşitor al tainei, dacă dorinţa catehumenului vârstnic este *curată* ori *necurată* când vine la sfânta scăldătoare; în imprejurarea din urmă să nu se cetească taina, *căci mai de folos este să nu intre un om în Biserică, de cât să intre un fiu vitreg şi vătămător celor sfinte* [1]).

a) Ministrul botezului este preotul ori episcopul; dar la nevoe este îngăduit să boteze şi diaconul [2]). La împrejurări grele însă, când preotul nu este de faţă şi catehumenul este în pericol de moarte, poate să săvârşească această taină şi un creştin **laic,** sau şi o **femee,** ori *chiar părinţii copilului,* afundând în apă de 3 ori pe catehumen, gol, cu faţa spre răsărit şi zicând: *«Botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit, amin»* [3]). Aşa ne învaţă pe noi canonul 37 al sfântului Nicefor Mărturisitorul şi Pravila bisericească [4]). Iar motivul pentru care Biserica a dat această întinsă îngădueală *numai în taina botezului,* a fost ca nu cumva să înceteze din viaţă pruncul ori catehumenul, fără a fi luminat cu baea renaşterei şi fără a i se şterge păcatul strămoşesc.

Dacă nu va muri cel botezat de un laic, atunci preotul ca ministru canonic al tainei, săvârşeşte rugăciunile botezului, dar *nu-l mai afundă în apă,* ci numai îl unge cu sfântul mir. Iar întâmplându-se să moară cel botezat de un laic, fără complectarea tainei de preot, botezul este *valid* sau *cu putere* pentru mântuire [5]). Dacă laicul a botezat un prunc şi nu a zis cuvintele: *«Botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui»*, ş. a., în asemenea împrejurare botezul *nu este valid* şi se face din nou. Sunt botezaţi şi pruncii asupra cărora este îndoială de botezul lor, dar atunci se zic aceste cuvinte la afundare: *«Botează-se servul lui Dumnezeu N. dacă nu este botezat, în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit, amin»* [6]). Afară de botezul prin apă, mai este şi **botezul sângelui** şi **botezul dorinţei.** Cel d'întâiu este însuşi martirismul pentru numele lui Hristos care ţine loc de *botez valid,* chiar dacă martirul nu a fost botezat, dar a încetat din viaţă în munci [7]).

---

1) Vezi în Molitfelnic catehizarea jidovilor cari vin să se boteze p. 524—541 op. c. Vezi şi catehizarea Luteranilor şi Calvinilor, cum şi ungerea lor cu sf. mir, în Molitfelnic, op. c. p. 541—548. Asemenea şi ungerea eterodocşilor, p. 549—554.

2) Fapt. Apost. 8, 38.

3) Mat. 28, 19.

4) Can. 37 al Sf. Nichifor în Pidalion p. 478. Pravila Bis. Cap. 153. Confes. ort. P. I într. 103. Pidalionul p. 42.

5) Confes. ort. P. I întreb. 103.

6) Canon. 80 Cartagen. Vezi şi Pidalionul p. 43. Pravila Cap. 150.

7) Mat. 16, 25: „Cel ce va perde sufletul său pentru mine îl va afla pe el". Conf. Constit. Apost. lib. V c. 6: „Martirul a câştigat un botez valid". Conf. Tertull. De Bapt. c. 16.

Cel de al doilea este *dorința fierbinte* a cuiva de a se mântui de și nu a fost botezat. Așa au fost profeții Vechiului Testament și bărbații mari de atunci, venerați de Biserică între sfinți [1]).

Botezul este valid la prozeliții ce vin în sânul Bisericei ortodoxe, dacă ei au fost botezați în numele sfintei Treimi s. e. cum sunt *romano-catolicii, luteranii, calvinii, armenii, răscolnicii;* aceștia trecând la ortodoxism, *nu se mai botează,* ci se ung numai cu sfântul mir [2]); iar răscolnicii *Molocani* [3]), și *Duhoborți* [4]), se botează din nou pentru că ei resping partea exterioară a tainelor. Asemenea și botezul ereticilor făcut cu o cufundare și nu cu 3 cufundări în numele sfintei Treimi, *nu este valid;* ei venind la ortodoxism, se botează iarăși după ritul nostru. Mai sunt botezați din nou cei din secta protestantă numiți *Queckerii* [5]). Ortodocșii botezați, dar trecuți la altă credință de frică, apoi venind iarăși înapoi cu căință, se ung numai cu sfântul mir. Dacă un ortodox botezat trece la altă credință de bună voe și vine înapoi cu pocăință, se unge și el numai cu sfântul mir [6]). Deci, *botezul valid nu se mai repetește* [7]), *căci el în închipuirea morței Domnului se face* [8]).

Catehumenii cei vechi se botezau cu mare solemnitate în **noaptea** *ajunului* sărbătorilor: *Botezul* Domnului, *Învierea* sa, și *Pogorârea* sfântului Spirit. Se botezau noaptea, căci aceasta închipuia *întunerecul păcatului* de unde veneau catehumenii la lumina lui Hristos. Ei însă primeau botezul și la alte sărbători; în împrejurări grele erau botezați noaptea, ziua, și în ori ce oră. De aceea și în zilele noastre se poate boteza cineva în zile de sărbători mari, mici, și în ori ce timp. Foarte nepotrivit lucru este, când *se amână sfânta taină* pentru timpuri prea târzii [9]).

---

1) Luca 7, 47. Rom. 4, 9. Ambrosie, Cuv. funebr. asupra împăr. Valentinian II n. 53, ce a murit catehumen: „Martirii se spală prin sângele lor; acesta (Valentinian) prin dorința lui".

2) In timpurile mai vechi, pe când Biserica ortodoxă se afla în ceartă mai ascuțită cu cea latină, botezul schismaticilor și al ereticilor nu era valid pentru Biserica ortodoxă. Vezi Pidalionul, op. c. p. 37, 38, 39, 40 și 508.

3) *Molocanii* sunt o sectă înființată în Rusia sudică în secolul XVIII de croitorul *Simeon Uclein.*

4) *Duhoborții* sunt o sectă înființată în Rusia sudică în secolul XVII.

5) Vezi nota 4 de la pag. 306, Tom. *III* Tez. Liturg.

6) **Botezul la musulmani.** Botezul (sunet-ul) la **Turci** ca și la multe popoare asiatice și africane, constă din tăerea împrejur (hitan) a copiilor de sex bărbătesc. Toți mahomedanii se supun acestei operațiuni până la etatea de 14 ani. Sărbătoarea aceasta se face ca și nunta, cu veselie mare între rude, cu lupte de **pehlivani**, jocuri, ospețe, cântece și împărțiri de daruri. De aceea se și chiamă „sunet—duguni" adică „nunta pentru sunet". La sfârșitul petrecerilor cari țin 4—5 zile, copiii hotărîți pentru „hitan" sunt aduși la „sunet-baba" (operatorul sunetului), care face tăerea împrejur înaintea părinților și rudelor copiilor. (Autorul).

7) Can. 121 Cartag.

8) Can. 47 Apost. Can. 57 Cartag.

9) Unii dintre Românii reci față de Biserică și de datinele sfinte, amână

Locul botezului este Biserica, potrivit canonului 59 al sinodului al VI-lea ecumenic şi anume în vasul *«colimvitra»* (κολυμβήθρα), zis şi *«baptisteriu»* (βαπτιστήριον [1]). Dar se pot boteza catehumenii şi în afară de Biserică s. e. în rîuri, lacuri curate, şi în ori ce apă limpede, curgătoare, proaspătă, vie (ἐν ὕδατι ζῶντι [2]), căci şi Mântuitorul în undele Iordanului s'a botezat [3]); iar diaconul Filip în apa din apropiere a botezat pe eunuc [4]). Se poate face botezul şi în paraclise [5]), ori în casele particulare, la întâmplări grele.

Naşul (ὁ ἀνάδοχος) este chezaşul celui botezat pentru a-l învăţa dreapta credinţă; de aceea la întrebările preotului, răspunde naşul în locul catehumenului, dacă acesta este mic şi nu poate grăi. Existenţa naşilor la botez o afirmă Dionisie Areopagitul, Constituţiunile apostolice, Tertulian, ş. a. *Naşul să nu fie păgân, schismatic, mozaic* (jidov), *desfrânat*, etc. **Călugărul** iarăşi nu poate să fie naş, căci el nu are timp să înveţe pe finul său [6]). Numai un naş e de nevoe la botez. Numele botezatului să fie cu înţeles creştinesc s. e. George, Nicolae, Teofil, Ecaterina, ş. a. luate din sinaxariele bisericeşti. Sunt însă îngăduite şi numele vechi româneşti d. e. **Badea** [7]), Radu, Traian, etc. Să nu dăm nume de acestea: Fag, Stejar, Vulpe, ş. m. d.

Primitorul sau *subiectul botezului* este un om viu [8]). Nebunii, **furioşii** şi smintiţii de minte, nu pot primi sfânta taină; iar dacă ei au şi timpuri de linişte se pot boteza atunci. Pruncul înainte de naştere, adică în pântecele mamei lui, nu se poate boteza; nici pruncii născuţi morţi; nici **monştrii** dacă nu au cap de om. Iar dacă monstrul are cap de om se botează de preot zicând: *«De este acesta om, botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui»*, etc. Dacă se naşte cineva cu 2 ori mai multe capete şi un piept, se botează **fie care cap** în deosebi.

b) Materia botezului este apa, căci cu apă s'a săvârşit bo-

---

botezul copiilor lor până la etatea de 4 sau 5 ani şi mai târziu. Foarte mare rău aduc aceştia fiilor lor şi urâte pilde le dau. (Autorul).

1) Vezi „Baptisteriele" la pag. 150, Tom. II Tez. Liturg.

2) Conf. Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων cap. VII: „Iar de n'ai apă vie, botează în altă apă; şi de nu poţi în **rece**, apoi în **caldă**".

3) Mat. 3, 16. Conf. „Mânelnic al pravoslavnicului hristian", Bucureşti, 1832, p. 299.

4) Fapt. Apost. 8, 38.

5) Vezi „Paraclisele" la pag. 147, Tom. II Tez. Lit.

6) Vezi Pidalionul p. 495.

7) Numele meu **„Badea"** l'am găsit la Români, în documente de danii domneşti şi de alte feluri, cu începere de la secolul al XIV-lea şi până astăzi. Acest nume e mult răspândit între Românii din ţară, dar mai ales între cei din judeţul Oltul. Iar în vestibulul Bisericei din mânăstirea „Horezul" judeţul Vâlcea, până acum stă zugrăvit chipul lui *Badea Ispravnicul*, omul de încredere al lui Constantin Brâncoveanul († 1714), ctitorul acelei mânăstiri. Acel frumos chip al Ispravnicului l'am văzut şi eu în ziua de 16 August anul 1911. (Autorul).

8) Canon. 25 Cartagen.

tezul în toate timpurile. Ori ce botez făcut fără apă, sau în alt lichid nu este valid. Asemenea şi stropirea cu apă, cum fac apusenii, în loc de afundare, nu este primită în Biserica ortodoxă [1]).

c) Forma botezului sunt cuvintele zise solemn la cele 3 cufundări şi scoateri în chipul următor: la I-a cufundare: «*Botează-se servul lui Dumnezeu N., în numele Tatălui, amin*»; la a II-a cufundare: «*şi al Fiului, amin*»; la a III-a cufundare: «*şi al sfântului Spirit, amin*», adăogând: «*acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin*» [2]). Cei increştinaţi fără această formă nu au botezul valid.

Ritualul botezului ca şi al celorlalte taine, se face întocmai cum este stabilit în Molitfelnicul nostru, *fără nici o schimbare, adăogire ori scădere* [3]). Sfinţirea apei la botez se făcea şi în vechime, căci ne vorbesc de ea Tertulian [4]), Ciprian [5]), Vasilie cel Mare [6]), etc. Iar actele principale ale ritualului sunt: lepădările catehumenului de satana cu *faţa spre apus*, căci de acolo vine păcatul [7]); împreunarea lui cu Hristos având *faţa spre răsărit* [8]), căci de acolo vine lumina credinţei [9]). De aceste lepădări de Diavolul şi de împreunările cu Hristos, vorbesc şi Ciril al Ierusalimului în Procatehesa şi în Cateheza sa I-a mistagogică, Petru Chrisologul, ş. a. [10]). Însemnată este rostirea simbolului credinţei [11]), şi ungerea crucis a catehumenului înainte de botez cu unt de lemn sfinţit [12]), la frunte, piept, spate şi pe tot corpul [13]). Dar cel mai mare act al botezului sunt cele 3 cufundări cu cuvintele: «*Botează-se servul lui Dumnezeu N.* (Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ [14]), după care urmează apoi marele act al ungerei crucis a catehumenului cu sfântul mir (εὐχελαίον) la frunte, ochi, nări, gură, etc., zicând preotul la fie care ungere: «*Pecetia da-*

1) Vezi tâlcuirea canonului 50 apost. în Pidalion p. 48.
2) Canon. 50 apost. Vezi Molitfelnicul op. c. p. 31.
3) Vezi ritualul botezului în Molitfelnicul din 1832, p. 13—39, care consună cu cele mai bune manuscripte vechi s. e. Cryptoferata, etc.
4) Tertull. De Bapt. cap. 4.
5) Ciprian. Epist. 70.
6) Basil. Magn. De Spirito Sancto, c. 15.
7) Ἀποτάσσῃ τῷ Σατανᾷ; aceste lepădări într'o formă schimbată le găsim şi la botezul **Copţilor, Armenilor, Iacobiţilor** şi **Nestorienilor.** Daniel Codex, Tom. IV p. 496.
8) Συντάσσῃ τῷ Χριστῷ; acestea le aflăm în alt chip şi la Copţi, Etiopeni, ş. a.
9) Vezi § „Indreptarea feţei spre răsărit“, Tom. III p. 32—35, Tez. Liturg.
10) Ceteşte şi atribuţiunele *exorcistului* p. 351, Tom. II Tez. Lit. Vezi şi rânduеala Botezului în Evhol. lui Goar, op. c. p. 274—306.
11) Vezi § „Simbolele de credinţă“ p. 558—567, Tom. II Tez. Liturg.
12) Despre ungerea cu unt de lemn vorbesc: Dionisie, Areop. Hierarh. eccl. c. 2.—Teofil Alexandr.—Vasilie cel Mare De Spirito sancto c. 27. ş. a.
13) Χρίεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ. Copţii, Etiopenii, Iacobiţii, ung şi ei cu unt de lemn sfinţit pe proselit. Daniel, Codex, Tom. IV p. 504.
14) Copţii, Etiopenii şi Nestorienii zic: „Eu te botez în numele Tatălui“, etc., ca şi latinii.

rului sfântului Spirit, amin» (Σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου, ἀμήν [1]). Se cântă «*Câţi în Hristos v'aţi botezat* (ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε), *în Hristos v'aţi şi îmbrăcat, aliluia*» [2]), ocolind preotul cu naşul şi cel botezat analoghionul sau masa cu evangelia şi crucea în semn de bucurie, de la dreapta spre stânga. Urmează apostolul (Rom. 6, 31—11) şi evangelia (Mat. 28, 16—20). Apoi în vechime după 8 zile se făcea tunderea celui botezat, în semn de servire lui Dumnezeu şi cuminecarea lui cu sf. euharistie, finindu-se cu aceasta taina botezului. În zilele noastre nu se mai face întrerupere în tot ritualul botezului [3]).

§ 81.

Mirul şi sfinţirea lui.

Ungerea *cu sfântul mir* (τὸ χρίσμα [4]), ἅγιον μύρον, unctio, confirmatio) *este taina prin care botezatul primeşte pecetia darurilor sfântului Spirit, întărindu-se în dreptatea şi sfinţenia dobândită prin botez, ca să poată sta în contra tuturor tentaţiunilor rele* [5]). Ca şi botezul aşa şi taina mirului a purtat numiri diferite în timpurile vechi s. e. «*punerea mâinilor*» [6]), «*ungerea*» (χρίσμα [7]), «*împărtăşirea sfântului Spirit*» [8]), «*confirmare*» (βεβαίωσις [9]), «*sigiliu*» (σφραγίς [10]), etc. Cu privire la partea văzută a acestei taine, se cere ca mirul să fie făcut de către episcopul superior, să aibă materia cuvenită, adică unt de lemn, balsam şi celelalte aromate; apoi îndată după botez, preotul să ungă pe cel botezat la părţile corpului hotărîte în ritualul tainei.

Pregătirea mirului se face după următoarea rânduează: se adună vasele trebuincioase de curăţenie strălucitoare [11]); apoi 38 feluri de plante şi răşini în anumite cantităţi s. e. myrrha, fructus balsamus, unt de lemn, vin ş. a., din a căror amestecare se face mirul [12]). Iar Joi şi Vineri înaintea Duminicei Floriilor se pisează

---

1) Copţii, Sirienii, Etiopenii, ung şi ei cu mir dar cu forma: „In numele Tatălui", etc. ori: „Ungerea darului sf. Spirit".

2) Vezi această cântare la pag. 184 Tom. III Tez. Liturg.

3) Despre botez ceteşte în Bingham. Orig. s. antiq. eccles. Tom. IV p. 138—344. Vezi şi Goar Evhol p. 274—306.

4) Cyrill. Ierusal. în catech. III mystag. numeşte ungerea cu mir „hrismă".

5) Confes. ort. Part. I Intreb. 104. Bingham. Orig. s. ant. eccles. T. IV p. 344—411.

6) Fapt. Apost. 8, 14—16. Conf. Mânelnicul pravosl. hristian, op. c. p. 304.

7) Tertull. De Bapt. c. 8. Cyril. Catech. 13. n. 1.

8) Isidor. Pelus. lib. I. epist. 450.

9) Constit. Apost. lib. III c. 17. Ambros. De sacrament. lib. III c. 2.

10) Cyrill. Cateches. 18 n. 33.

11) Vezi, Rândueala la prepararea, fierberea şi sfinţirea mirului, Bucureşti, 1882, p. 3.

12) Tot acolo p. 4—5. Vezi şi la Simeon Tesalonicul, op. c. p. 83—87.

măruntel[1]); în Sâmbăta lui Lazăr se aduc materiile în Biserică ca să se fiarbă. Luni în săptămâna patimilor după ortrină, se așează materiile în căldări în mijlocul Bisericei pentru fierbere; *mitropolitul* face sfințirea apei, după cum urmează, cu solemne binecuvântări, stropirea cu aghiasmă a materiilor și aprinde focul cu lemne ori cărbuni pentru fierberea mirului; apoi se stinge focul cu aghiasmă [2]).

Mântuitorul vindecă pe un orb din naștere lângă fântâna Siloamului (Palestina), din care am băut apă Mercuri 11 August anul 1904. (Autorul).

Marți se cetesc ceasurile, apoi după ortrină, iarăși se aprinde focul, acum de preotul rânduit (artificele) pentru fierberea mirului [3]). Trei zile se face fierberea socotindu-se *Luni, Marți* și *Miercuri*. Preotul artifice este ajutat și de alți preoți și de dia-

1) Vezi, Rândueala la prepararea, fierberea și sfințirea mirului, op. c. p. 5.
2) Tot acolo p. 5.
3) Tot acolo p. 6.

coni îmbrăcaţi în veşmintele liturgice pe timpul fierberei. Se ceteşte necontenit evangelia pe timpul acestei sfinte lucrări. Miercuri artificele iarăşi aprinde focul pentru a sfârşi fierberea, întocmai după rânduealâ [1]).

Sfinţirea mirului se face Joi în săptămâna patimilor de către mitropolit. După cetirea orei a III-a, a VI-a şi IX-a, preoţii liturgisitori îmbrăcaţi în veşminte liturgice aşteaptă sosirea mitropolitului. Venind ierarhul se îmbracă şi el în veşminte arhiereşti şi se începe vecernia, binecuvântând preotul cel mai bătrân. După ectenia cea mare se cântă stihirile, în timpul cărora preotul mai bătrân face proscomidia. După eşirea cu evangelia zicându-se *Lumină lină*, mitropolitul intră în altar şi cădeşte Biserica; se ceteşte prochimenul, parimiile şi se cântă troparele: al pogorârei sfântului Duh, al Joei celei mari, ş. a.

Mitropolitul ceteşte după aceea rugăciunea I-a: «*Răscumpărătorule al firei noastre Doamne*» [2]); apoi rugăciunea II-a: «*Dumnezeule cel mare şi Înalt*» [3]), se cântă «sfinte Dumnezeule» şi urmează *liturgia Marelui Vasilie*, după rândueala ei. La eşirea cu sfintele daruri, preoţii ridică vasele cu mir aflate acum în altar şi păşind înainte anagnostul cu lumini aprinse, iar diaconii asemenea cu lumini şi cădelniţe, es solemn din altar pe uşa de miază noapte zicând: «*Pe bine credinciosul regele nostru N.*», ş. a., apoi aduc vasele cu mir la uşile împărăteşti şi le predă mitropolitului; acesta le pune pe sfânta masă în stânga [4]). Urmează după aceea celelalte rândueli ale liturgiei Marelui Vasilie. Mai departe, când zice mitropolitul: «Şi să fie milele Marelui Dumnezeu», descopere el însuşi vasele cu mir, le binecuvintează şi ceteşte rugăciunea: «Doamne al milelor». Rosteşte după aceea rugăciunea III-a: «*Ţie Dumnezeului şi Împăratului tuturor*» [5]), apoi cuvintele solemne ale sfinţirei mirului: «**Sfinţească-se mirul** *acesta cu puterea, lucrarea şi pogorîrea sfântului Spirit, în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit, amin*». În fine mai zice: «*Iată acest mir se făcu mir sfinţit, în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit, amin*». Aşa se face pregătirea şi sfinţirea mirului. Apoi se fineşte şi liturgia Marelui Vasilie. Iar vasele cu mir se duc la proscomidie, pentru a se turna în altele mai mici şi a se distribui după nevoe [6]).

a) Ministrii tainei mirului sunt 2: unul *episcopul sfinţitor al mirului*, şi altul *preotul* care face ungerea la cei botezaţi [7]).

---

1) Vezi, Rândueala la prepararea, fierberea şi sfinţirea mirului, op. c. p. 7–8. Vezi şi la Simeon Tesalonicul op. c. p. 83–87.
2) Rândueala la prepararea, fierberea şi sfinţirea mirului, op. c. p. 9.
3) Tot acolo p. 10.
4) Tot acolo p. 11.
5) Tot acolo p. 12.
6) Tot acolo p. 13.
7) Canon. 6 Cartagen.

b) *Materia mirului* este sfântul mir făcut din unt de lemn şi felurite aromate.

c) *Forma tainei* sunt cuvintele zise de preot când unge cruciş cu mir pe cel botezat la frunte, ochi, nări, gură, urechi, piept, mâini şi picioare, zicând pentru fie care ungere: «*Pecetia darului sfântului Spirit, amin*» [1]). Ciril al Ierusalimului în catechesa III-a explică aceste ungeri în chipul următor: «*Cu sfântul mir se unge fruntea, ca să spălăm pata păcatului original de pe frunte; ochii, ca să vedem mărirea lui Dumnezeu; urechile, ca să auzim învăţăturile sfinte; nasul, ca să mirosim cele plăcute lui Dumnezeu; pieptul, ca să ne întărim în adevărul şi dreptatea în contra Satanei*».

După cum am văzut când am vorbit «despre origina dumnezeiască a sfintelor misterii» [2]), cum şi despre taina botezului, *ungerea cu sfântul mir nu se repeteşte*; totuşi ea se face nu numai asupra celor botezaţi, dar şi asupra celor ce au eşit din Biserica ortodoxă, au trecut la altă confesiune creştină, şi apoi iar au venit înapoi. Tot aşa se mai face mirungerea şi acelora cari au venit de la altă Biserică creştină la credinţă noastră [3]).

§ 82.

Euharistia.

Sfânta euharistie (ἡ εὐχαριστία) *este taina în care creştinul sub chipul pâinei şi al vinului, primeşte adevăratul corp şi sânge al Domnului, pentru ertarea păcatelor şi câştigarea vieţei de veci* [4]). Sacrificiul euharistic a purtat în Biserica veche diferite numiri din cari deosebim pe acestea: «*pâinea*» (ἄρτος), sau «*frângerea pâinei*» (κλάσις τοῦ ἄρτου), «*trupul Domnului*» (σῶμα τοῦ κυρίου), «*cuminecătura*» (κοινωμία), «*euharistia*» (εὐχαριστία), ş. a. [5]). Taina euharistiei se face la Liturgia credincioşilor în care distingem cuvintele rostite de Domnul la

1) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 33. Vezi şi p. 313, Tom. III Tez. Lit.
2) Vezi pag. 299—301, Tom. III Tez. Lit.
3) Ca şi împăraţii bizantini, aşa şi Domnii Munteniei şi ai Moldovei erau unşi de mitropoliţii ţărei când se sueau în vechime pe scaunele lor. Cei din Muntenia erau unşi în Biserica „*Curtea Veche*" din Bucureşti. In „Tipicul bisericesc pentru înscăunarea Domnului George Bibescu, Bucureşti 1843", iată ce cetim: „***Şi îngenuchind Domnul George Dimitrie Bibescu în ziua de 14 Fevruarie 1843 înaintea prestolului, primeşte din mâna mitropolitului ungerea cu sfântul mir***".
4) Confes. ortod. Part. I Intreb. 106. Conf. Mânelnicul pravosl. hristian, p. 319.
5) Fapt. Apost. 2, 42. Luca 24, 35. I Corint. 11, 23. Iustin. Mart. Apol. I c. 65. Orig. Cels. 8, 33. Cyrill. Catehes. 23, 22. Constit. Apost. 2, 57. Vezi şi § „Sacrificiul euhariastic şi numirile lui" p. 88—91, Tom. III, Tez. Liturgic.

aşezarea acestui mister [1]), apoi rugăciunea chemărei sfântului Spirit, şi în fine cuvintele prefacerei sfintelor daruri [2]).

a) *Ministrul tainei* este preotul canonic, şi sub nici o împrejurare nu poate săvârşi euharistia o persoană care nu are preoţia.

b) *Materia* este pâinea curată de grâu, dospită şi coaptă bine [3]), cum şi vin de struguri [4]).

c) *Forma tainei* sunt cuvintele chemărei (ἐπίκλησις) sfântului Spirit pentru prefacerea darurilor în corpul şi sângele Domnului: «*Trimite Duhul tău cel sfânt*», apoi şi cuvintele prefacerei: «*Şi fă adică pâinea aceasta, cinstit trupul Hristosului tău*»... «*Iar ce este în potirul acesta, cinstit sângele Hristosului tău*»... «*prefăcându-le cu duhul tău cel sfânt*» [5]).

Primitorul euharistiei este ori ce om botezat; chiar şi pruncii primesc sfânta cuminecătură îndată după botez. În Biserica veche erau creştini cari se împărtăşeau cu corpul şi sângele Domnului, în mai multe zile din fie care săptămână; iar credinciosul de astăzi este bine să ea sfânta împărtăşire cel puţin în fie care din cele 4 posturi ale anului [6]). Laicii de la vârsta de 7 ani în sus, sunt datori a se pregăti pentru primirea euharistiei: cu mărturisirea păcatelor, cu pocăinţă, postire şi fapte bune, cu mult mai înainte de ziua împărtăşirei [7]); apoi cu reţinerea corpului şi spiritului în zilele premergătoare, de îmbuibarea pântecelui şi gânduri rele, cum şi de plăcerile sexuale [8]); se cere apoi **totala ajunare** în ziua împărtăşirei, de la scularea de dimineaţă şi până după primirea cu frică şi umilinţă a corpului şi sângelui Domnului [9]). Oamenii slabi, bolnavi şi neputincioşi, sunt ertaţi de Biserică, şi nu li se cere această înfrânare; totuşi se cuvine ca şi ei, după putinţă, să se potrivească regulelor împărtăşirei.

Laicii nu pot primi sfânta euharistie, de cât dacă s'au mărturisit şi dacă au dobândit **voe** de la preotul confesor în

1) Mat. 26, 26–28. Ceteşte amănunţit „Despre euharistie" şi în Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. IV p. 500–592.

2) Vezi explicarea amănunţită a Liturgiei credincioşilor în Tom. III, Tez. Lit. p. 188–226.

3) Vezi Rânduеala Dumnezeeştei proscomidii în Tom. III, Tez. Lit. p. 168–178.

4) Vezi pag. 101, Tom. III, Tez. Lit.

5) Vezi pag. 202 şi 203, Tom. III Tez. Lit.

6) Confes. ort. Partea I Intreb. 90.

7) De şi cetim în Pravila cea mare, cap. 321, că mărturisirea să se înceapă pentru bărbaţi la 14 ani, iar pentru femei la 12 ani, totuşi etatea aceasta este prea târzie mai ales pentru veacul de acum, când mulţi copii se deşteaptă făcând păcate mari. (Autorul).

8) Sinopsa Mitropolitului Iacov, p. 11. Canoanele 6, 7, 32 şi 35 ale lui Ioan Pustnicul. Vezi şi Pravila cea mare cap. 170 unde citim: „*Trei zile trebue omului ce voeşte să se împărtăşească cu sfintele taine, să nu se împreune cu muerea; şi dacă se împărtăşeşte să ţie o zi*". Vezi p. 215 T. III, Tez. Lit.

9) Eu când eram în vârsta copilăriei, mă aflam într'o dulceaţă sufletească cu postirea patruzecimei, pregătirea spirituală şi aşteptarea cu bucurie a sfin-

scaunul mărturisirei, şi mai ales dacă au împlinit canonul pocăinţei rostit de preot. *Cel nevrednic este oprit de la împărtăşire* [1]). *Cei condamnaţi la* **moarte** pot şi ei să se împărtăşească, dacă cer aceasta cu credinţă şi pocăinţă. *Cei* **nebotezaţi** nu pot primi sfânta euharistie s. e. păgânii, jidovii, mahomedanii şi catehumenii; apoi nici cei eşiţi din Biserica ortodoxă, nici nebunii, nici cei ce nu pot înghiţi sfânta euharistie, nici bolnavii cari au vărsături dese, nici femeea cu menstruaţie [2]), nici ereticii şi cei de altă credinţă creştină.

Creştinii sănătoşi se împărtăşesc în Biserică la liturgie după cuvintele: «*Cu frica lui Dumnezeu cu credinţă şi cu dragoste să vă apropiaţi*» [3]); iar cei bolnavi acasă la dânşii, ori în spitale sau unde se află ei zăcând [4]). După învăţătura liturgică a Bisericei ortodoxe, sfintele daruri pentru cei *bolnavi* se pregătesc în Joea cea mare, însă ele pot să fie pregătite şi la alte liturgii depline. Pentru acest scop se scoate al doilea agneţ, tot aşa ca la liturgia mai înainte sfinţită. Agneţul acesta se adapă cu sfântul sânge, şi apoi se usucă pentru păstrare, în chipul cum este hotărîtă rândueala liturgică [5]). Bolnavului i se dă o părticică din sfintele taine, pusă în potir, unde se toarnă şi vin atât cât poate primi el, cetindu-i-se de preot şi rugăciunile din Molitfelnic [6]).

§ 83.

Preoţia cu ritualurile ei.

Preoţia (ἡ ἱερωσυνή, ἡ ἱερατεία, sacerdotium, ordinatio) *este acea taină în care prin punerea mâinilor episcopului şi prin rugăciuni în Biserică* (χειροτονία [7]), *se pogoară asupra unui bărbat botezat, ales şi pregătit, harul sfântului Spirit, care îi dă putere a învăţa, a savârşi taine şi a paşte turma lui Hristos* [8]). Totuşi diaconul de şi este hirotonit, nu are putere de a

telor Paşti, ca să ne împărtăşim toţi ai casei. Inainte de împărtăşire şi mai ales după aceea, eram în culmea fericirei. Cât de dulci erau acele sentimente evlavioase. (Autorul).

1) Canon. 80 al sinod. VI ecumenic.

2) Vezi Pravila cea mare cap. 331: „Muerea ce va fi în mueria ei... nu se poate împărtăşi, nici intra în Biserică 7 zile, adică până ce nu se va curăţi".

3) Vezi pag. 214 Tom. III Tez. Lit.

4) Canon. 9 al sf. Nicefor: „Se cuvine preotului a împărtăşi pe cel ce este aproape de moarte, şi **după ce a mâncat**".

5) Vezi Dumnezeeştile Liturgii op. c. la „Păstrarea sfintelor taine pentru cei bolnavi", pag. 275–277.

6) Vezi Rândueala împărtăşirei celor bolnavi, în Molitfelnic, op. c. p. 497–499.

7) Χειροτονία de la χείρ = mână şi τείνω, pun, aştern; adică „punerea mâinilor."

8) Confes. ortod. Partea I întreb. 109. Conf. Mânelnicul prav. hrist. p. 344.

săvârşi taine, ci numai ajută pe preot şi episcop în servirea lor. Sunt 3 trepte de hirotonie în Biserica ortodoxă: a arhiereului, preotului şi a diaconului [1]).

1. *Rânduiala hirotoniei arhiereului.* Canonul I-iu al sfinţilor apostoli hotărăşte ca «episcopul să se hirotonisească de 2 ori 3 episcopi» [2]). Cel ales pentru vrednicia arhieriei adică «*ipopsifiul*» (ὁ ὑποψήφιος [3]), vine în Biserică *după vecernia zilei premergătoare hirotoniei*, însoţit de 2 dintre episcopii ori arhiereii locotenenţi, cari vor lua parte la hirotonia sa. Aceştia şed pe scaune în mijlocul Bisericei, iar candidatul cu epitrahilul pe gât şi felonul, face începutul obişnuit, după care psalţii răspund cu «sfinte Dumnezeule»... «Tatăl nostru» şi cu cântarea tropariului şi condacului din ziua pogorîrei sfântului Spirit [4]). Candidatul acum cădeşte Biserica şi pe popor, se cântă apoi «Cuvine-se cu adevărat», însuşi face apolisul, şi se desbracă de epitrahil şi felon [5]).

După aceea Directorul cancelariei sfântului Sinod (hartofilaxul, ὁ χαρτοφύλαξ [6]), face cunoscut celui ales confirmarea regală şi chemarea sa la treapta arhieriei; iar candidatul răspunde cu supunere şi umilinţă [7]). Eşind din Biserică se mărturiseşte înaintea duhovnicului său [8]).

În ziua hirotoniei, după ce se cântă «Mărirea cea mare», *înainte de liturgie,* se face *ispitirea* celui ales, cu solemnitatea arătată în Arhieraticon. Pentru scopul acesta cei 3 arhierei adunaţi pentru hirotonie, stau îmbrăcaţi în veşmintele lor sacerdotale în mijlocul Bisericei împreună cu clerul conliturgisitor. Doui diaconi scot din altar prin uşile împărăteşti pe noul ales îmbrăcat în epitrahil şi felon, ducându-l până în mijlocul Bisericei; de aci 2 preoţi îl iau şi îl pun pe un vultur aşezat între cele 2 sfeşnice împărăteşti [9]). După cele 3 întrebări: «*Ce ai venit aici să ceri de la noi?*»; «*Arată-ne nouă mai pe larg cum mărturiseşti?*» şi «*Arată-ne nouă şi mai pe larg... înomenirea Fiului?*», făcute la timp şi pe rând de fie care arhiereu liturgisitor, noul ales explică scopul venirei sale, cererea hirotoniei, mărturiseste simbolul credinţei, face explicarea acestuia după formula

1) Simeon Tesalon. Intreb. 39: „La o liturgie se pot hirotezi mai mulţi ceteţi, dar se poate hirotoni numai un diacon, un preot şi un arhiereu... fără liturgie nu se poate hirotoni cineva". Vezi şi Pidalionul, op. c. p. 60.

2) Vezi canonul 1 al sfinţilor apostoli şi tâlcuirea lui în Pidalion, p. 1.

3) Ὁ ὑποψήφιος = ales în taină; ὁ ὑπόψηφος = candidat; ὑποψηφίζομαι = aleg, chibzuesc, calculez.

4) Vezi Arhieraticonul cu rânduelele hirotesiilor şi hirotoniilor, ediţia II Bucureşti 1899 p. 27.

5) Tot acolo p. 27. *Origina solemnităţei hirotoniilor* o aflăm în Exod. 29, 25. 40, 9 etc. Apoi în Canoanele şi Constituţiile apostolice.

6) Vezi pag. 360, Tom. II Tez. Lit. n. 4 „Hartofilaxul".

7) Vezi Arhieraticonul, op. c. p. 27–28.

8) Tot acolo p. 29.

9) Arhieraticonul, op. c. p. 30.

din Arhieraticon, că va păzi învățăturile Bisericei, dogmele, canoanele și rânduelile țărei [1]). Apoi sărută mâinile arhiereilor și intră în altar unde se îmbracă în toate veșmintele preoțești câte i se cuvin [2]).

Se începe liturgia după rânduealâ; iar sfințirea în arhiereu se face înainte de cetirea apostolului. După cântarea «Sfinte Dumnezeule», candidatul se scoate din altar pe ușa de la meazâ noapte de cei 2 preoți, cari îl duc în fața ușilor împărătești zicând pe rând: «*Poruncește*», «*porunciți*» și de aci se primește în altar de arhierei, cari încungiură împreună cu dânsul sfânta masă cântând: «*Sfinților mucenici*»... «*Mărire ție Hristoase*»... și «*Isaie dănțuește*» [3]). Ipopsifiul apoi își pleacă genuchii între arhierei și cel întâi dintre aceștia îi pune pe cap omoforul și evangelia deschisă cu fața în jos [4]), zicând cu glas tare și solemn rugăciunea săvârșitoare a tainei: «*Cu alegerea și cercarea sfântului Sinod și întărirea regală, Dumnezeescul har cela ce totdeauna pre cele neputinciose le vindecă și pre cele cu lipsă le împlinește, prohirisește pe prea iubitorul de Dumnezeu preot* (N.) *arhiereu... deci, să ne rugăm pentru dânsul ca să vină peste el harul întru tot sfântului Duh*» [5]) Horul cântă solem «*Doamne miluește*».

Arhiereul hirotonisitor și cu ceilalți doui, pun mâinile pe capul ipopsifiului și se roagă încet «Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru» apoi o ectenie tot încet și rugăciunea în taină: «Doamne Dumnezeul nostru» [6]). După aceasta cei 3 arhierei duc pe *noul hirotonit arhiereu* în ușile împărătești, și îl arată poporului zicând întâiul arhiereu **„vrednic este“** (ἄξιος) și dându-i pe rând: sacos, omofor, cruce. După obișnuitele *felicitări*, noul hirotonit are protia între arhiereii ce l-au hirotonit, până la sfârșitul liturgiei [7]). Deci în timpul cetirei apostolului șade și dânsul îmbrăcat arhierește pe tron; la intrarea cea mare el primește potirul de la arhimandrit, apoi el se împărtășește întâi. După finitul liturgiei, primul arhiereu îi dă în mijlocul Bisericei mantia și cârja pastorală în semn că acum are deplină putere sacerdotală [8]). Arhiereului ales *episcop* ori *mitropolit* după legile țărei, i se face investitura cu ceremonialul obișnuit [9]).

---

1) Arhieraticonul, op. c., p. 31—38. Conf. Daniel, Codex, T. IV, p. 560 și 578.

2) Arhieraticonul, op. c., p. 39.

3) Tot acolo p. 39.—Simeon Tesaloniceanul (op. c. p. 147 cap. 205), vede în această ocolire o **dănțuire** spirituală și plină de bucurie. Vezi și danțurile religioase în Tez. Lit. Tom. II, p. 11, n. 1.

4) Și în cartea VIII a Constituțiilor apostolice cap. 4 cetim la hirotonia arhiereului: „Unul dintre cei întâi episcopi, împreună cu alți doui stând aproape de altar... țin dumnezeeștile evangelii asupra capului celui ce trebue hirotonisit.“

5) Arhieraticonul, op. c. p. 40. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 561: Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα, κ. τ. λ.

6) Arhieraticonul, op. c., p. 42.

7) Despre sfințirea patriarhilor **nestonieni, armeni, maroniți, iacobiți, copți,** etc., cetește adnotațiunile lui Daniel, în Codicele său, Tom. IV, p. 585—586.

8) Arhieraticonul, p. 43.

9) Cetește § „Episcopul“ p. 316—322 Tom. II, Tez. Liturg. Vezi și Legea

2. *Rândueala hirotoniei preotului.* Canonul II-lea apostolic hotărăşte: «preotul să fie hirotonit de un episcop» [1]). Hirotonia diaconului în preot se face *după cântarea Heruvicului* la liturgie, adică înainte de prefacerea darurilor, căci preotul are puterea de a săvârşi taina euharistiei. La *intrarea cea mare* el împlineşte aşa dar serviciul de diacon; iar *îndată după Heruvic*, diaconul ce se hirotoneşte în preot, se aduce de 2 diaconi la altar zicând pe rând arhiereului hirotonisitor: «*Porunceşte*», «*porunciţi*». Arhiereul binecuvântându-l şade pe scaun; iar preoţii în rândul cărora intră candidatul, încungiură de 3 ori cu dânsul sfânta masă, sărutând cel ce se hirotoneşte colţurile mesei, omoforul episcopului şi mâna acestuia [2]). La ocolirea sfintei mese, se cântă ca şi la hirotonia arhiereului: «*Sfinţilor mucenici*», «*Mărire ţie Hristoase*» şi «*Isaie dănţueşte*». Aceste imne cari se zic şi la nuntă, cum şi ocolirea mesei, însemnează bucuria că cel ce se hirotoneşte se cunună cu mireasa lui sfânta Biserică [3]).

Apoi candidatul pleacă genuchii înaintea arhiereului, iar acesta punând marginea omoforului pe capul lui zice cu glas tare şi solemn: «*Dumnezeescul har*», şi cetind în taină încă două rugăciuni, grăeşte solemn: **„Vrednic este“** (ἄξιος), dându-i *noului hirotonit* pe rând hainele lui preoţeşti. Acum acesta intrând în rândul preoţilor, se împărtăşeşte cel d'întâi între dânşii şi ceteşte rugăciunea amvonului, arătând cu aceasta noua sa servire [4]). De folos este ca noul hirotonit să ţină în Biserică şi o **predică** arătând datoriile sale de păstor.

3. *Rândueala hirotoniei diaconului.* Ipodiaconul se hiroteneşte în diacon *după prefacerea darurilor*, căci el nu are puterea de a săvârşi liturgia. După cuvintele arhiereului: «*Şi să fie milele Marelui Dumnezeu*», se începe hirotonia în diacon întocmai ca şi aceea a preotului. Doui diaconi aduc pe ipodiacon la arhiereu în uşile împărăteşti zicând pe rând: «*Porunceşte*», «*porunciţi*». Arhiereul îl binecuvintează, iar diaconii ocolesc cu ipodiaconul sfânta masă de 3 ori după rândueală [5]). După rostirea de către arhiereu a rugăciunei: «*Dumnezeescul har*» cu 2 rugăciuni în taină, arhiereul dă noului diacon, orariul şi mânecuţele cu formula **„Vrednic este“** (ἄξιος); îi mai dă şi ripida să păzească sfintele daruri până la împărtăşire. Ca şi preotul, diaconul se împărtăşeşte cel d'întâi între diaconi [6]).

---

pentru alegerea mitropoliţilor şi episcopilor eparhioţi ai României, din anul 1872, în Codicele Hamangiu, op. c. Vol. II, ed. I, p. 1529 seqq.

1) Vezi canonul 2 al sfinţilor apostoli în Pidalion op. c., p. 3.

2) Arhieraticonul, op. c., p. 13.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 556. Vezi danţurile religioase în Tez. Lit. Tom. II, p. 11. n. 1. Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c. p. 147, cap. 205.

4) Ceteşte § „Presviterul“ p. 323–328, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Arhieraticonul, p. 16.

5) Ceteşte § „Diaconul“ p. 328–332, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Arhieraticonul p. 9–13.

6) Arhieraticonul p. 12. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 552.

Hirotesiile. Taina *hirotoniei* celor 3 trepte ierarhice pe cari le văzurăm, se săvârşeşte în lăuntrul altarului; *hirotesia* (χειροθεσία) însă se deosebeşte de hirotonie căci ea se face în afară de altar [1]). Hirotesia se săvârşeşte asupra anagnostului, psaltului [2]), ipodiaconului [3]), confesorului [4]), arhidiaconului [5]), sachelariului [6]), marelui econom [7]), şi protoiereului [8]); apoi asupra protosinghelului [9]), arhimandritului [10]), eclesiarhului [11]), economului mânăstirei [12]) şi egumenului [13]). Hirotesiile se fac tot de arhiereu cu rugăciuni anumite, dându-se hirotesitului şi obiectele ce poartă simbolismul serviciului său, cu afirmarea **„Vrednic este“**; iar cetețului, psaltului şi ipodiaconului, nu li se zice *«vrednic este»*.

Prin hirotesie *nu se dă harul* sfântului Spirit ca la hirotonie, *ci numai* **binecuvântarea** arhierească. Hirotesia cetețului, psaltului şi ipodiaconului se face *înainte* de liturgie; iar a celorlalte ranguri bisericeşti se face la liturgie şi anume *înainte de intrarea cu evangelia.* După alte rânduieli, şi hirotesia acestora se face tot înainte de liturgie şi anume la *finele ortrinei* [14]). La liturgia celor *mai înainte sfințite,* hirotonie şi hirotesie **nu** se face [15]).

a) Ministrul aşa dar al preoției este numai arhiereul sau episcopul.

b) Materia este punerea mâinilor arhiereului asupra celui ce se hirotoneşte.

c) Forma este chemarea sfântului Spirit de arhiereu asupra celui ce se hirotoneşte cu cuvintele pe cari le-am văzut: *«Dumnezeescul har cela ce totdeauna pe cele neputincioase le vindecă»,* ş. a.

---

1) Vezi p. 315, Tom. II, Tez. Lit.
2) Arhieraticonul p. 5. Vezi şi p. 345—350, Tom. II, Tez. Lit. despre ceteț şi psalt.
3) Arhieraticonul p. 7. Ceteşte şi p. 344, despre ipodiacon. Tom. II, Tez. Lit.
4) Arhieraticonul p. 44.
5) Arhieraticonul p. 46. Conf. p. 336 Tom. II, Tez. Lit. despre arhidiacon.
6) Arhieraticonul p. 47. Conf. p. 360, n. 2 Tom. II, Tez. Lit. despre sachelarie.
7) Arhieraticonul p. 47. Conf. p. 360, n. 1 Tom. II, Tez. Lit. despre econom.
8) Arhireaticonul p. 48. Conf. p. 362, Tom. II, Tez. Lit. despre protoereu.
9) Arhieraticonul p. 49.
10) Tot acolo p. 49.
11) Tot acolo p. 50.
12) Arhieraticonul p. 50.
13) Arhieraticonul p. 51 şi p. 378, Tom. II, Tez. Lit.
14) Arhieraticonul p. 5 şi 44.
15) Vezi în Pidalion tâlcuirea canonului 49 al sinod. Laod.

§ 84.

Pocăinţa.

Pocăinţa (ἡ μετάνοια [1]), poenitentia), *este taina prin care creştinul căindu-se de toate păcatele făcute după botez, le mărturiseşte preotului confesor* (numit duhovnic, πνευματικός πατήρ), *şi primeşte de la acesta ertare şi curăţire împreună cu harul sfântului Spirit* [2]). Omul după mărturisire, pocăinţă, ertarea păcatelor şi împărtăşirea cu sfintele taine, este curat întocmai ca atunci când ese din baea botezului; de aceea pocăinţa se mai cheamă şi «al II-lea Botez». Până în finele secolului al IV-lea mărturisirea păcatelor se făcea în auzul tuturor credincioşilor [3]); dar din împrejurarea păcatului făptuit de un diacon cu o nobilă femee, care se mărturisi în public, patriarhul din Constantinopole Nectarie (381—397), orândui ca mărturisirea să se facă în viitor, în taină [4]), aşa cum se face şi astăzi. Ioan Pustnicul patriarhul din Constantinopole († 595) întocmi cel d'întâi *chipul pocăinţei tainice* cu pedepse spirituale pentru tot felul de păcate, căci Domnul a zis: «*De-ţi va greşi ţie fratele tău, mergi şi mustră-l pe dânsul între tine şi între el singur*» etc. (Mat. 18, 15). Cartea lui Ioan Pustnicul intitulată: «Ἀκολουθεία καὶ τάξις ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων» (urmarea şi rândueala celor ce se mărturisesc), are valoare şi în ziua de acum pentru mărturisire şi penitenţă [5]). Dar şi Petru al Alexandriei (sec. IV), Vasilie cel Mare († 379), Grigorie de Nisa († 396) ş. a., compuseră canoane pentru pocăinţă. Iar despre mărturisirea vechilor creştini vorbesc: Tertulian (De Baptism.), Ciprian (Epist. 10), Augustin (Homil 351), etc.

a) Ministrul pocăinţei este episcopul şi preotul canonic; **schismaticul,** ereticul şi apostolatul, nu are putere a erta păcatele piosului ortodox [6]). Diregătoria de confesor (duhovnic, πρεσ-

---

1) In secolul IV „μετάνοιαι" se chemau nu numai îngenucherile şi faptele de pocăinţă, dar şi acel obiect prin care se numărau sutele de îngenucheri şi rugăciuni repetite. Acest obiect fu purtat totdeauna de călugări ca şi astăzi, şi învârtit în mână necontenit. El e purtat şi de popoarele orientale păgâne. Forma lui e ca o coroană de sfoară pe care stau înşirate 100 ori 200 boabe de lemn, chihlimbar, ş. a. Românii îl numesc „metanii"; latinii „rosarium" ori „rosenkranz".

2) Confes. ortod. Part. I Intreb. 112. Despre pocăinţă ceteşte şi în cartea lui Simeon Tesaloniceanul p. 166—172. Ceteşte şi Mânelnicul pravoslavnicului hristian, Bucureşti, 1832, p. 307 seqq.

3) Vezi cele 4 trepte de penitenţi în Biserica veche, Tom. II, p. 107 seqq. Tez. Lit. Ceteşte şi disciplina, mărturisirea şi penitenţa vechilor creştini, în Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. VII şi VIII.

4) Despre hotărîrea aceasta a lui Nectarie, ceteşte Ist. Bis. a lui Socrat (lib. 5, 19) şi pe aceea a lui Sozomen (lib. 7, 16). Vezi şi Tez. Lit. T. II, p. 113.

5) Canoanele lui Ioan Pustnicul ceteşte-le în româneşte, în „Cartea folositoare de suflet". Râmnicul Vâlcei 1865 p. 58 seqq.

6) Confes. ortod. Part. I, Intreb. 113.

βύτερος ἐπὶ τῆς μενανοίας, presbyter poenitentiarius), se dă de episcop prin *hirotesie* [1]), nu tuturor preoților, ci numai celor mai deosebiți prin înțelepciune și știință, căci mare este vrednicia de a asculta în scaunul mărturisirei cele mai ascunse taine ale omului, și nu toți preoții își dau seama de această înaltă chemare. Confesorul nu poate deslega pe cel legat de alt confesor, de cât numai dacă a murit acesta [2]).

Ori ce păcat mărturisit înaintea confesorului, nu se poate spune de acesta sub nici un motiv. **„Secretul inviolabil** *din scaunul mărturisirei»* se păstrează sub ori ce împrejurări, pericole, torturi și nenorociri. De aceea în Pravila cea mare din 1652, cap. 319 cetim: *«Duhovnicul de va spune păcatele celor ce i se ispoveduesc... să-i fie luat darul de tot și al preoției și al duhovniciei; iar cetățeneasca lege zice:* **să i se scoată limba pe ceafă** *și să-i o tragă până ce va muri* [3]). Motivul pentru care s'a hotărît această asprime, a fost că în această lume omul să-și găsească alinarea și ușurarea conștiinței sale cel puțin în Biserică, și să nu se atingă sfințenia tainei prin nimicirea secretului de preotul neînțelept. Iar atunci când confesorul vede pe un nevinovat că pătimește în temniță pentru vr'o crimă, și el cunoaște pe adevăratul vinovat prin scaunul mărturisirei, poate arăta înaintea judecății că nu este vinovat osânditul, dar fără a spune și fără a arăta pe cel vinovat. Confesorul să aibă o matură chibzueală și înțelepciune în aceste împrejurări, cum și în întrebările puse penitentului, și în rostirea canonului (pedepsei, ἐπιτιμία), potrivind toate acestea cu sexul, etatea și împrejurările în cari s'a făptuit păcatul [4]).

Primitorul tainei este ori ce creștin ortodox de la etatea de 7 ani înainte [5]). În toate posturile mari dar mai ales în postul patruzecimei este dator creștinul să se mărturisească și pocăească [6]). La mărturisire vine câte **unul** iar nu mai mulți; mărturisirea se face în pronaosul Bisericei sau și în case particulare. Odată pe an este dator a se mărturisi ori ce *arhiereu*, *preot*, *diacon* sau *monah*, și anume în postul cel mare sau în cele 7 săptămâni de la Paști până la Rusalii [7]). Nebunii și idi-

1) Vezi Hirotesia Duhovnicului în Arhieraticon, op. c., p. 44.

2) Canon. 32 Apost. Can. 5 sinod I ecum. Can. 52 Cartag.

3) Conf. canon. 27 al sf. Nicefor Mărturisitorul.

4) O scriere în limba română foarte însemnată pentru călăuza Duhovnicului, cu tot felul de păcate și deslegări, este „Cartea folositoare de suflet" în 3 părți: a) învățătură pentru duhovnic, b) canoanele sf. Ioan Pustnicul și c) sfătuirea dată celor ce se ispoveduesc. Tipărită în Râmnicul Vâlcei 1865, cu 136 pagini 4⁰. (Autorul).

5) In Pravila cea mare (cap. 321), se stabilește etatea de 14 ani pentru bărbați și 12 ani pentru femei ca să vină în scaunul mărturisirei. Dar în zilele noastre iuți și pline de păcate, acele etăți sunt prea târzii. Astăzi să văd copii săvârșind mari fără de legi s. e. furturi, etc. Deci etatea de 7 ani este bună pentru începutul pocăinței. Vezi și nota 7, din Tez. Lit. T. III, p. 318. (Autorul).

6) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 458 și 459. Confes. ortod. Partea I Intreb. 90.

7) Pravila cea mare cap. 321.

oţii nu se pot mărturisi, căci ei nu au lumina cugetărei asupra păcatelor lor. Bolnavii se mărturisesc şi prin **semne** sau prin **scris**; asemenea se mărturisesc şi surdo-muţii. Copiii fricoşi răspund cu «da» ori «nu» la întrebările blânde şi binevoitoare ale preotului. *Celui nepocăit nu i se dă sfânta euharistie*[1]; iar aproape de moarte se deslează ori ce păcătos, dacă se împacă cel puţin cu cei ce a avut ceartă.

b) Materia este însăşi mărturisirea (ἐξομολόγησις) păcatelor făcute de penitent după botez. Mărturisirea se face cu nevinovăţie, sfială şi căinţă.

c) Forma tainei este rugăciunea de deslegare rostită de preot celui ce se mărturiseşte: «*Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos, cu darul şi cu îndurările iubirei sale de oameni, să te erte pe tine fiule (N.), şi să şteargă ţie toate păcatele. Iar eu nevrednicul preot şi duhovnic, cu puterea care este dată mie, te ert şi te desleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh, amin*»[2]. Această deslegare se întemeează pe porunca Mântuitorului: «*Ori câte veţi lega pe pământ vor fi legate şi în ceruri, şi ori câte veţi deslega pe pământ, vor fi deslegate şi în ceruri*»[3].

§ 85.

Căsătoria.

Căsătoria (ὁ γάμος, matrimonium) *este acea taină în care prin rugăciunile şi binecuvântarea preotului, se pogoară asupra a două persoane creştine, bărbat şi femee, ce se însoţesc, graţia dumnezeească ce întăreşte şi sfinţeşte legătura lor făcută de bună voe, pentru a se ajuta unul cu altul, a naşte şi a creşte prunci*»[4]. Căsătoria fiind însoţită de multă veselie, ea nu se face în acele zile de postire, când se ţine de Biserică tristeţea pentru anumite fapte mântuitoare omului. Deci, *nunta nu se face de la Duminica lăsatului de sec de carne pentru postul Paştelor, şi până la Duminica Tomei; apoi în postul sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, în postul Adormirei*

1) Confesorul să dea pedepse spirituale aşa cum au orînduit sf. Părinţi Vasilie cel Mare, Ioan Pustnicul ş. a., şi cum sunt aşezate în Molitfelnic (op. c., p. 475 seq.). Să mai dea şi în felul acesta potrivite cu timpul: mătănii, cetirea de cărţi sfinte, învăţarea rugăciunilor pe dinafară, venirea la Biserică, zidiri de Biserici, de şcoli, de institute culturale, plantarea cu pomi şi arbori a căilor, zidiri de puţuri şi fântâni, adăparea călătorilor şi hrănirea lor, îngrijirea de săraci, etc. Dar confesorul în scaunul mărturisirei, nu numai să certe şi pedepsească, ci să şi mângâe şi să compătimească. (Autorul).

2) Vezi Molitfelnicul, op. c. p. 473. Ceteşte şi întreaga rânduează a mărturisirei (ispovedaniei) în Molitfelnic, op. c., p. 454—485. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 587—605.

3) Mat. 16, 19 şi 18, 18.

4) Confes. ort. Part. I, Intreb. 115. Conf. Mânelnicul, op. c., p. 350.

Maicei Domnului, în postul Naşterei Domnului, Miercurea şi Vinerea în tot anul, în ziua tăerei capului sfântului Ioan Botezătorul (29 August) *şi în ziua înălţărei sfintei cruci* (14 Septemvre[1]). Cununia se săvârşeşte în Biserică, iar la împrejurări grele şi într'o casă curată.

Eliezer bea apă de la Rebeca şi apoi o aduce de soţie stăpânului său Isac (I Moisi, cap. 24).

a) Ministrul tainei este preotul sau episcopul, cari săvârşesc căsătoria dacă s'au împlinit cerinţele canonice şi legale ale ţărei[2]).

b) Materia este însăşi învoeala mirilor între dânşii, vrednici de a se lega împreună.

1) Vezi în Pidalion (p. 61) tâlcuirea canonului 69 apostolic; apoi canonul 52 al sinod. din Laodicea: *„Nu se cade în patruzecime nunţi a se face şi zile de naştere a sărbători"* (adică a sărbători zilele sfinţilor). Conf. Pravila cea mare cap. 202.

2) Constituţia României art. 22 zice: „Actele statului civil sunt de atribuţiunea autorităţei civile. Intocmirea acestor acte va trebui să primească în totdeauna binecuvântarea religioasă, care pentru **căsătorie** va fi obligatoare".

c) *Forma tainei* sunt cuvintele: *«Cunune-să servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N., în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh, amin»* [1]).

Primitorii tainei sunt bărbatul şi femeea, adică mirele şi mireasa, destoinici a se căsători [2]).

Ritualul cununiei. În timpurile vechi creştine, cununiei îi premergea serviciul logodnei făcut în naosul Bisericei [3]); acum logodna şi cununia sunt împreunate amândouă. *Logodna* (ἀῤῥαβών, arvună, μνῆστρα, μνηστεία, sponsalia) se începe astfel: după obişnuita binecuvântare, se zice ectenia cea mare, şi altele până ce se pun de preot **inelele** în mâinile drepte ale mirilor cu cuvintele: *«Logodeşte-se servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N., în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh, amin»* [4]). Aceste cuvinte se zic de 3 ori pentru mire şi de 3 ori pentru mireasă. Nunul schimbă apoi inelele. Inelul nu are nici început nici sfârşit, şi de aceea el este simbolul dragostei nesfârşite dintre miri. După rândueala bisericească mirelui i se dă inel de aur, căci el se aseamănă soarelui; miresei i se dă inel de argint, căci ea se aseamănă lunei; iar luna îşi ea strălucirea de la soare [5]). Apoi urmează rugăciuni pentru bine cuvântarea logodnicilor, cu multe asemănări din Vechiul Testament [6]). Logodna se termină cu ectenia cea mică [7]).

Cununia (στεφάνωμα, matrimonium, încununarea mirilor) se începe cu cântarea psalmului 127: *«Mărire ţie Dumnezeul nostru, mărire ţie»*, în care profetul David reprezintă icoana unei căsătorii binecuvântată de Dumnezeu [8]). Se zice ectenia

---

1) Vezi Molitfelnicul, op. c., pag. 51. Căsătoria cu o fecioară premerge hirotesiei ipodiaconului cum şi hirotoniei diaconului şi preotului. Vezi can. 6 şi 13 al sinod. VI ecum. Conf. Pravila cea mare cap. 76: *„Cel ce se va preoţi acela să nu ea în căsătorie văduvă, desfrânată, roabă şi servitoare"*. Monahii nu se pot căsători (can. 16 sinod. IV ecum.). Căsătoria cu jidovii şi ereticii este oprită (can. 72 sinod. VI ecum). Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525: Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην, κ. τ. λ.

2) După codicele român civil art. 227: *„Nu îi este ertat bărbatului înainte de 18 ani şi femeei înainte de 15 ani să se căsătorească"*. De aci înainte poate să se căsătorească cineva la ori ce etate fie cât de înaintată, afară numai dacă sunt alte piedici. In **Rusia** (art. 4, codul civil rus) se opreşte căsătoria celor ce au împlinit 90 de ani. Ceteşte „Despre căsătorie" Codul civil român, Titlul V, art. 127–460, în codul C. Hamangiu, Vol. I, op. c., p. 146–197.

3) Balsamon zice că dacă se desface *logodna bisericească* a unui viitor preot ori diacon, este o piedică pentru dânsul de a mai intra în cler, căci se socoteşte a se însura a II-a oară. Această logodnă are putere mare; nu însă ca cununia. Iar logodnele din familie nu au mare valoare, chiar dacă este şi un preot de faţă ca martor, căci nu s'a cetit ritualul logodnei. (Autorul).

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 518: Ἀῤῥαβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ, τήνδε, κ. τ. λ. Vezi şi Molitfelnicul op. c., pag. 42.

5) Molitfelnicul op. c., pag. 40.

6) Pravila cea mare, cap. 172–178.

7) Molitfelnicul, op. c., pag. 44.

8) Tot acolo, pag. 45.

cea mare şi 3 rugăciuni, până ce preotul ea o cunună şi făcând cu ea chipul crucei întâiu la mire, zice de 3 ori: «*Cunune-să servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N.*», etc., şi o pune pe capul mirelui [1]). Aşa face şi cu cealaltă cunună la mireasă, punând-o pe capul ei [2]). Cununele puse pe capul mirilor «*sunt răsplata pentru* **fecioria păstrată** *până la căsătorie de mire şi mireasă*» [3]), însoţiţi pentru prima oară. De aceea şi Biserica cântă acum: «*Doamne Dumnezeul nostru, cu mărire şi cu onoare* (Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ) *îi încununează pe dânşii*» (στεφάνωσον αὐτούς [4]). Se ceteşte apoi apostolul cu cuprinsul datoriilor conjugale (Efes. 5,10—33), şi evangelia cu istorisirea minunei din Cana Galiei (Ioan 2, 1—11), săvârşită de Mântuitorul la nunta de acolo [5]). Urmează şi altele până ce se încungiură tetrapodul din mijlocul Bisericei de preot, mire, mireasă şi nuni, cântându-se: «*Isaie dănţueşte*» (Ἡσαΐα χόρευε), «*Sfinţilor martiri*» (Ἅγιοι μάρτυρες), şi «*Mărire ţie Hristoase Dumnezeule*» (Δόξα σοι Χριστὲ ὁ Θεὸς [6]). Se eau cununele de pe capul mirilor, se mai zic unele rugăciuni şi apolisul [7]).

Mare nevoe au tinerii căsătoriţi şi de o **parenesă,** adică de o predică mică, ţinută de preot mirilor, în care să le vorbească

---

1) **Nunta la musulmani.** Cu petrecere şi veselie mare se face nunta la toate popoarele şi la **Turci**. La aceştia procuratorul ginerelui şi acela al miresei, înaintea cununiei şi de faţă cu oaspeţii, întreabă cu glas tare pe mireasă şi pe ginere dacă voesc să se însoţească. După răspunsurile afirmative, procuratorii merg la **imam** (preot) care înscrie în Condica sa căsătoria şi zestrea tinerilor. Apoi şi imamul întreabă pe procuratori dacă căsătoria se face cu înţelegerea tinerilor. Aceasta este numai o „formulă" căci de multe ori însoţirea se face şi fără voea mirelui şi fără ca ei să se cunoască unul pe altul.

Imamul zice apoi următoarea rugăciune a cununiei:

„*Mulţumesc lui* **Alah,** *care prin cartea sa sfântă* **Coranul** *a poruncit să ne căsătorim. Binecuvântarea A tot Puternicului Alah, să fie asupra musulmanilor, cari miluesc şi ajută pe săraci şi cerşetori. Binecuvântarea lui să fie asupra tuturor cari cunosc pe profetul* **Mahomed** *şi se supun poruncilor lui căsătorindu-se. O, Alah, creatorul fericirei lumei întregi, dă fericire şi tinerilor ce se însoţesc acum. Dă-le lor în toată viaţa belşug, sănătate, linişte în lumea noastră şi în cealaltă. Să se împlinească toate dorinţele lor, să se iubească între dânşii şi să aibă prunci cu frica lui Alah. O, Prea Inalte Alah, dărueşte fericire şi tuturor cari s'au ostenit să însoţească pe aceşti tineri şi au luat parte la nunta lor*". (Autorul).

2) Molitfelnicul, op. c., pag. 51.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525: „Coronæ nuptiales hodie apud Graecos ex olivae ramo, candida purpureaque seta *in castitatis symbolum et posteritatis sanguine propagandæ spem*... In Rusia coronae argenteæ vel ex alio metallo confectæ". Tot aşa şi în **România,** aceste cununi se fac din aur, argint sau şi alte metaluri.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525.

5) Ioan, 2,1—11.

6) Muralt, op. c., pag. 178: „Cantatur Martyrum troparium, Dann, der Presbyter vereinigt ihre Hände auf seinem epitrachelion zum Zeichen ihres unauflöslichen Bündnißes" u. z. w. Vezi şi danţurile religioase în Tez. Lit., Tom. II, pag. 11, n. 1. Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c., p. 147, cap. 205.

7) Molitfelnicul, pag. 68. Despre „tetrapod" ceteşte la pag. 126, Tom. II, Tezaur. Liturgic.

de datoriile lor, să-i povăţuiască în numele Bisericei, ca să se iubească cu sfinţenie unul pe altul în toată viaţa [1]), să creadă în nevoi şi nenorociri unul altuia, şi să se mulţumească cu ori ce le va trimite Dumnezeu asupra lor [2]). Să-i îmbărbăteze în fine, în această cale nouă, şi să-i felicite pentru a lor sfântă legătură [3]).

§ 86.

Maslul.

Maslul (τὸ εὐχέλαιον, εὐχή rugăciune, ἔλαιον unt de lemn; extrema unctio, eleo ungerea), *este o taină în care prin ungerea unui bolnav cu unt de lemn sfinţit în cetirea maslului, şi prin rugăciunile preoţilor pentru bolnavul creştin ortodox, se cheamă asupra lui harul sfântului Spirit, se vindecă de suferinţele sufleteşti şi trupeşti, şi dobândeşte ertarea păcatelor*» [4]). Iată şi cuvintele apostolului Iacov asupra acestei taine: «*De este cineva bolnav între voi, să cheme preoţii Bisericei ca să se roage pentru dânsul, ungându-l cu unt de lemn întru numele Domnului. Şi rugăciunea credinţei va mântui pe cel bolnav, şi îl va ridica pe dânsul Domnul, şi de va fi făcut păcate, i se vor erta lui*» [5]). Dar maslul se face nu numai celor bolnavi, ci şi celor sănătoşi [6]).

a) Ministrul tainei este preotul. La săvârşirea maslului iau parte 7, 5, ori 3 preoţi [7]). La nevoe se face şi de un preot, potrivit tâlcuirilor canonului 12 al sinodului din Cartagena [8]); căci mai bine este să se facă această taină de un preot, de cât să lipsească cu desăvârşire.

b) Materia este însuşi untul de lemn sfinţit de preoţi la cetirea maslului. Cu acest unt de lemn se unge bolnavul de preoţi, în chipul crucei de 7 ori câte 7: la frunte, nări, fălci, gură, piept, la mâna dreaptă şi cea stângă [9]). Untul de lemn să

1) Mare nenorocire este asupra naţiunei noastre **române** cu desfacerea căsătoriilor atât de uşor. Vina este atât a bărbaţilor cât şi a femeilor; şi unii şi alţii nu au răbdarea şi statornicia în această sfântă legătură. Pidalionul pag. 45 zice că *„desfacerea să nu fie nici când este la mijloc* **curvie“**. (Autorul).

2) Despre căsătoria şi taina ei ceteşte şi Pravila cea mare, cap. 179—189. Conf. Goar. Evholog. op. c., pag. 310—327.

3) În Molitfelnic sunt şi rânduelele pentru nunta II-a (pag. 58—68); tot acestea sunt şi pentru nunta a III-a. *„Iar a IV-a nuntă niminea să nu îndrăsnească să cunune pentru că este lucru fără de lege“* (Molitfelnicul p. 68).

4) Confes. ort. Part. I Intreb. 117. Conf. Mânelnicnl, op. c., p. 357.

5) Iacov, 5, 14—15.

6) In Constituţiunile Apost., Cartea VIII, cap 29, aflăm această rugăciune la sfinţirea untului de lemn pentru bolnavi, şi la sfinţirea apei: „Doamne Dumnezeul puterilor“.

7) Simeon Tesaloniceanul „Despre maslu“ op. c. p. 183—188.

8) In Bulgaria şi Bucovina, se face maslul cu 2, 3, 5 şi 7 preoţi.

9) Simeon Tesaloniceanul op. c., p. 187.

fie curat și fără vr'o amestecătură; iar bolnavul să fie mărturisit înaintea duhovnicului [1]).

c) Forma tainei sunt cuvintele acestei rugăciuni: «*Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor, cel ce ai trimis pe unul născut Fiul tău, Domnul nostru Iisus Hristos, să vindece toată boala și din moarte să mântuească, tămăduește pe servul tău N., de neputința trupească și sufletească ce-l cuprinde, și fă-l să vieze cu darul Hristosului tău*» [2]).

Primitorul tainei este însuși creștinul bolnav, dar și cel sănătos, cum se face în Joia patimilor. Nu se obișnuește a se face și copiilor maslu, căci acesta se cetește pentru tămăduirea boalei, dar mai ales a păcatelor [3]).

Ritualul maslului este următorul: adunându-se preoții în Biserică sau în casă, cel mai mare dă binecuvântarea. Apoi se zic psalmii 142, 50 și canonul compus de marele **Arsenie,** un pustnic din secolul al IX-lea. După aceea fie care preot zice cu glas tare «rugăciunea untului de lemn» pentru a lui sfințire și tămăduirea celor ce se vor unge dintr'însul: «*Doamne carele cu mila și cu îndurările tale tămăduești zdrobirile sufletelor*», etc. [4]). Acum vin la rând 7 pericope din apostol [5]) și 7 pericope din evangelie [6]); între pericopa I-a și II-a se zice însemnata rugăciune: «*Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor*», etc. Evangeliile se ascultă în **genuchi** și cu mare pietate de bolnav și de cei pentru cari se face maslul; între pericope se mai zic rugăciuni, se cântă tropare si se unge bolnavul de 7 ori câte 7 cum s'a zis mai sus [7]). Fie care preot zice rugăciunea «Părinte Sfinte» când unge pe bolnav. Se deschide după aceea evangelia, se pune cu scrisul pe capul bolnavului ce stă în genuchi, și ținând-o toți preoții, cel mai mare din aceștia zice rugăciunea: «Împărate sfinte»; apoi luându-se evangelia, se dă spre sărutare bolnavului și celor ce sunt cu dânsul. Se face în fine apolisul [8]).

---

1) Confes. ortod. Part. I Întreb. 118.

2) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 88. Daniel, Codex, Tom. IV p. 624: Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν, κ. τ. λ.

3) Se aude că unii preoți fac maslu și dobitoacelor bolnave. Aceasta însă e o mare fără de lege, pentru că numai oamenii vii (canon. 25 cartagen), sunt primitorii tainelor. (Autorul).

4) Daniel, Codex, Tom. IV p. 621: Κύριε, ὁ ἐν τῷ ἐλέει καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς σου ἰώμενος τὰ συντρίμματα, κ. τ. λ.

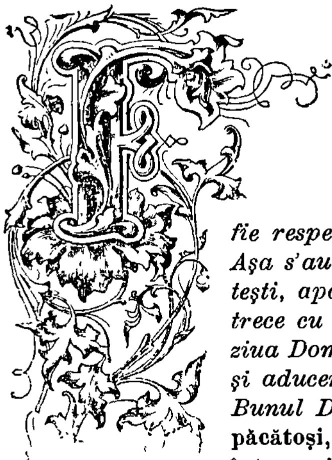
5) Pericopele apostolului: 1) Iacov. 5, 10–15; 2) Rom. 15, 1–7; 3) I Corint. 12, 27–13, 8; 4) II Corint. 6, 16–7, 1; 5) II Corint. 1, 8–11; 6) Galat. 5, 22–6, 2; 7) I Tesal. 5, 14–23.

6) Cele 7 pericope din evangelie: 1) Luca 10, 25–37; 2) Luca 19, 1–10; 3) Mat. 10, 1–8; 4) Mat. 8, 14–23; 5) Mat. 25, 1–13; 6) Mat. 12, 21–28; 7) Mat. 9, 3–13.

7) Numărul 7 are în Biserica creștină o deosebită însemnătate. Vezi înțelesul numărului 7 pag. 111, Tom. III, Tez. Lit.

8) Vezi „rândueala sfântului maslu" în Molitfelnic op. c. p. 68–110. Conf. Goar, Evholog. p. 341 seqq. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 614–634.

Spicuiri asupra secţiunei a III-a

aptele mari săvârşite în întemeierea şi viaţa Bisericei, au fost scrise cu litere neşterse în Istoria şi mersul ei regulat, pentru ca ele să se cunoască de tot creştinul şi să fie respectate zilele în cari s'au petrecut acele fapte. Aşa s'au aşezat de la început sărbătorile împărăteşti, apoi ale sfinţilor mari şi mici. Nu se putea trece cu vederea nici sărbătoarea Duminicei, sau ziua Domnului, hotărîndu-se ca ea să fie zi de odihnă şi aducere aminte de bunătăţile pe cari ni le-a dat Bunul Dumnezeu, nouă nevrednicilor oameni, răi şi păcătoşi, *cari ne învrăjbim unii cu alţii,* şi ne sfăşiem între noi mai rău de cât fiarele pădurei.

Omul de şi este coroana creaturilor divine, totuşi el când se întunecă prin păcatul ce zace şi se hrăneşte într'însul, se schimbă într'o vietate mai duşmănoasă de cât cele mai cumplite jivini sălbatice. Omul pismueşte pe fratele său; răpeşte hrana din gura săracului, de şi nu are nevoie de ea; *adună toate comorile pământului, de şi ştie că mâine le părăseşte şi se preface într'un pumn de ţărână şi mâncarea viermilor; ucide pe semenul său numai pentru pofta de a întrece animalele furioase; născoceşte atâtea răutăţi în cât mintea lui se deprinde numai cu fără de legi, şi nu mai lucrează nimic bun şi folositor, ci numai isprăvi pline de îndârjire pentru stingerea fratelui său.* Cugetul omului rău, este ascuţit spre tot ce este mai îngrozitor şi mai negru. *Negreşit că au fost şi sunt în lume şi oameni buni, dar nu de aceştia este cuvântul.*

Iată pentru ce sfânta noastră Biserică a aşezat sărbătorile *mari şi mici, ca să cheme adică pe om la Biserică, să-l îmblânzească, să-l linişteascä, să-l înveţe, să-l pocăească, şi să-i arate răutatea lui. Dar tot mai lesne ascultă şi se îmblânzesc fiarele sălbatece la cântările şi solemnităţile strălucitoare, de cât omul rău şi întunecat la suflet, când ascultă cântările dumnezeeşti. In cuşcile menageriilor mari din lume, mi s'a întâmplat să văd cele mai fioroase animale ca d. e. lei, tigri şi leoparzi, lăsându-şi furia lor şi ascultând cu răbdare cântecele muzicelor pe cari le auzeau. Insăşi firea lor se îmblânzea, când cineva dintre oameni le întindea o bucată de hrană. Imblânzitorii acestor animale şi ai şerpilor, le aduc în acea stare de supunere, în cât merg în cuşcile lor fără grijă, şi petrec împreună. Simţul recunoştinţei acestor vietăţi către hrănitorul lor, nu se stinge de cât numai la întâmplări rari. Dar omul este tot mai rău de cât animalele; el nu se îmblânzeşte de glasul clopotului de la Biserică; nu merge când sunetul de aramă îl cheamă în casa lui Dumnezeu; iar dacă se duce, o face*

aceasta ca să găsească şi acolo ceva de bârfeală. El rămâne tot rece şi rău în faţa altarului şi a învăţăturilor sfinte. **El înjură pe preot, pe dascăl, pe învăţător, pe tatăl lui, pe sora şi pe fratele său, cum şi pe toţi binefăcătorii lui cari îi arată lumina şi păcatul. El înjură pe Dumnezeu care îi dă viaţă, pâine, lumină şi toată fericirea; înjură pe sfinţi, pe pustnici şi pe toţi cari îi cad în mintea lui stricată şi păcătoasă.**

Pentru aceea Biserica a orânduit sărbătorile nu numai pentru a ne aduce aminte de întâmplările mari şi mântuitoare ale omului, ci le-a şi împodobit cu litanii, privegheri de noaptea, cântări, forme exterioare, cuvântări, tămâeri, şi cu tot ce a putut să bucure şi să cheme pe om de la întunerec la lumină, şi de la turburare la blândeţe. Să luăm de pildă **Duminica Stâlpărilor** *cu toată frumuseţea cultului ei. Atunci cântările sunt atât de dulci şi mişcătoare, încât numai omului căzut şi rău nu-i plac; acesta mai fericit să află în tina cârciumelor şi în cuiburile de putreziciune morală şi corporală, de cât în lumina din Biserică, în rândueala şi sfinţenia ce domneşte în casa Domnului. Pe aceasta o ocoleşte omul negru la suflet, o înjură, o bârfeşte, pentru că îl chiamă la bine, fericire şi linişte.*

Iar **sărbătoarea Invierei Domnului,** *întrece toate zilele anului în măreţie şi strălucire. Cultul săvârşit de preoţii Bisericei în noaptea Paştelor, cântările ne mai auzite altă dată la fel cu cele de la Paşti, bucuria şi ertarea ce răspândesc învăţăturile şi cântările Invierei, sunetul armonios şi dulce al clopotelor de la miezul nopţei, mişcă şi înveselesc toată firea, toate paserile cerului; numai omul rămâne iarăşi în răutatea lui. Mulţi dintre creştini se întunecă până acolo, în cât nici la Paşti nu se mai duc la Biserică ca să-şi ceară ertare de la Dumnezeu pentru păcatele lor negre şi fără de sfârşit. Iar unii,* **chiar dintre ţărani,** *nu calcă mai mulţi ani în casa Domnului, din cauza răutăţei şi a turbărei ce poartă în contra acestei sfinte instituţii, care predică blândeţea, iubirea între noi şi atâtea învăţături sfinte. Aceşti îndârjiţi, în toată viaţa răpesc avutul semenilor lor, prin jurăminte mincinoase, judecăţi infinite, martori mincinoşi, etc. Ei sunt cei mai mari vrăjmaşi şi turburători ai fraţilor lor; nu se sfiesc de nici un mijloc, pentru a răpi pâinea din gura celor mai nevoiaşi. Ziua şi noaptea se gândesc la căile prin cari ar înşăla pe fie ce om; atingerea de aceştia e mai nenorocită de cât atingerea de un lepros, ciumat sau holeric. In jurămintele nesfârşite îşi petrec traiul, până ce moartea îi strânge de pe drumuri şi îi preface în tină.* **Blestemul îi însoţeşte pe ei şi pe fiii lor în lumea aceasta şi în cea viitoare.**

Pline de bucurie şi aducătoare de fericire sunt şi zilele sfinte în cari sărbătorim Inălţarea Domnului, Pogorîrea sfântului Spirit, apoi Naşterea Domnului, Tăerea sa împrejur, Botezul său, Intâmpinarea şi Schimbarea la faţă. La fel sunt şi sărbătorile Maicei Domnului: Naşterea sfintei Fecioare, Intrarea ei în Biserică, Buna Vestire şi Adormirea ei. Zilele acestor sărbători împărăteşti, sue în culmea fericirei pe omul care înţelege istoria şi scopul acelor evenimente, petrecute la

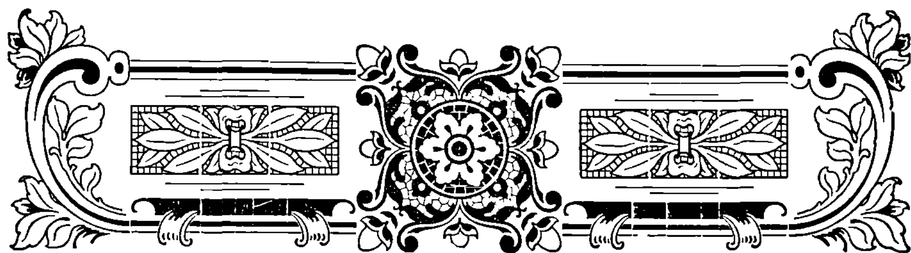
începutul creştinismului. Ele se ţin de omul înţelept cu **datine religioase**, *cu ajutoare pe la săraci şi cu petrecere în frica lui Dumnezeu.*

Sfinţii mari şi mici *veneraţi de Biserică iarăşi sunt sărbătoriţi, ca unii ce ni sunt pildă de bunătate, ştiinţă înaltă şi umanitate. Dar sărbătorile împărăteşti şi ale sfinţilor, se cade să le păstrăm, nu cu beţii, nu cu jocuri, nici cu orgii, ci cu sfială, linişte şi petrecere sfântă.*

Tot pentru ertarea păcatelor noastre şi pentru îmblânzirea firei omeneşti, Mântuitorul a aşezat cele **7 MISTERII.** *Prin* **botez** *omul intră în creştinism şi se spală de păcatul original; în* **taina mirului** *primim pecetia darului sfântului Spirit cu care suntem întăriţi în dreptatea şi sfinţenia dobândită prin botez. In* **taina eucharistiei** *luăm sub chipul pâinei şi al vinului, corpul şi sângele Domnului în realitate, pentru mântuirea, ertarea păcatelor şi câştigarea vieţei de veci. Prin* **taina preoţiei** *omul primeşte darul sfântului Spirit care îi dă putere să săvârşească taine, să înveţe şi să păstorească turma. In* **pocăinţă** *şi mărturisire, dobândim ertarea păcatelor făcute după botez; prin* **căsătorie**, *cu binecuvântarea preotului se pogoară asupra celor însoţiţi graţia sfântului Spirit care întăreşte şi sfinţeşte legătura lor. In fine, în* **taina maslului**, *bolnavul se vindecă de suferinţa sa şi dobândeşte ertarea păcatelor.*

Aceste sfinte taine, să se primească de om cu toată evlavia, pătrunderea sufletească, vrednicia şi curăţenia întregei fiinţe. Apoi să se silească creştinul a împlini în toată viaţa făgăduinţele date la primirea misteriilor.

SECŢIUNEA IV-A

BINECUVÂNTĂRILE, SFINŢIRILE, ÎNMORMÂNTĂRILE ŞI POSTURILE ANUALE CU ORÎNDUIRILE LOR LITURGICE.

---

§ 87.

Cuprinsul acestei secţiuni.

Când strămoşii noştrii Adam şi Eva au păcătuit greu în paradis[1]), cerescul Creator mâhnit de această faptă a fericiţilor locuitori ai raiului, îndreptându-se către Adam între altele i-a zis: «*Blestemat să fie pământul din cauza ta*» (אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ [2]). Răsvrătirea primei perechi de oameni în contra voinţei lui Dumnezeu, atrase după sine blestemul Prea Bunului Părinte asupra pământului şi asupra lucrurilor ce sunt pe el. Cu toate că prin răscumpărarea omului de Mântuitorul s'a şters păcatul original, totuşi este necontenită trebuinţă să chemăm **binecuvântarea** şi **sfinţirea** *dumnezeească* asupra omului, Bisericilor, apei, asupra caselor noastre, asupra grâului, cărnei, turmelor şi asupra celor ce ne încungiură spre

---

1) Genes. Cap. 3.
2) Genes. Cap. 3, 17: אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃

binele şi folosul nostru [1]). De aceea Biserica are rugăciuni pentru toate acestea şi pentru începutul lucrărilor noastre, pentru ferirea de răutăţi, de nenorociri, pentru *înmormântări*, ş. a.

Tot pentru păcatele noastre, Biserica a aşezat **posturile** mari ale anului şi posturile de câte o zi, ca prin ele să ne curăţim trupul şi sufletul, şi să ne aducem aminte de înfrânarea cea de folos. Posturile sunt înrădăcinate în însăşi firea omului; dar ele trebue păstrate cu rânduealâ, măsură şi cuget curat; căci nu este post acela care se ţine în fără de legi şi

Fiica lui Faraon * află pe Moisi ca prunc în riul Nilul şi îl ea la sine (II Moisi, 2, 6).

în fapte de cari nici nu trebue a mai grăi. Iată pentru ce Biserica a luat tot sub a ei sfântă pază şi chipul hranei noastre, pentru ca să ne arate cele ce trebue să mâncăm şi cele ce trebue să depărtăm de la noi, cum şi timpul când să ne hrănim. Deci, în cele ce urmează voiu spune ce sunt *binecuvântările şi sfinţirile bisericeşti*, apoi cari sunt *posturile* rânduite de Biserică.

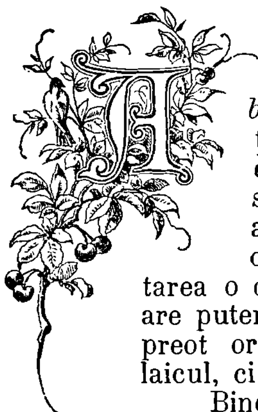
1) Formulele preotului şi episcopului pentru binecuvântări şi sfinţiri sunt de multe feluri s. e. *„Sfinţeşte vasul acesta“* ş. a. Conf. Molitfelnicul op. c. p. 315.

CAPITOLUL I

BINECUVÂNTĂRILE ŞI SFINŢIRILE.

§ 88.

Origina şi scopul binecuvântărilor şi sfinţirilor.

binecuvânta va să zică a rosti cuvinte cu înteles de fericire morală şi materială, şi a chema ajutorul dumnezeesc, asupra celui ce se binecuvintează [1]; iar *a sfinţi* însemnează a curăţi, a desface firea cu puterea divină de tot ce este rău şi necurat [2]. Binecuvântarea o dau şi laicii asupra fiilor lor [3], dar ea nu are putere ca binecuvântarea bisericească făcută de preot ori episcop; iar sfinţirea nu o face nici odată laicul, ci numai preotul sau episcopul.

Binecuvântările şi sfinţirile le găsim şi în Vechiul Testament sub numirea de «*sfinţirea lui Iehova*» (קֹדֶשׁ לַיהוָה[4]); însă cu puterea lor desăvârşită, aflăm aceste sfinte lucrări numai în creştinism şi adică de la începutul acestuea şi până acum. Mântuitorul binecuvintează pe *pruncii* cari veniră la el [5]; binecuvintează şi sfinţeşte *pâinea* şi *vinul* la cina euharistică [6], etc. În Constituţiunile Apostolice aflăm binecuvântări şi sfinţiri la *hirotonia arhiereului* [7]; în Istoria Bisericească a lui Eusebiu (lib. 10, cap. 3), cetim solemnitatea *sfinţirei Bisericilor* cum se făcea în secolul al IV-lea; în epistola 22 a lui Ambrosiu (ad Marcellum), ni se vorbeşte de *sfinţirea apei botezului*. Apoi iarăşi în Constituţiuni (lib. 7 cap. 44) şi în scrierea sfântului Vasilie «De Spirito sancto» (cap. 27), aflăm *sfinţirea untului de lemn;* în scrierea lui Tertulian «De baptismo», ni se spune *sfinţirea veşmintelor* şi *vaselor liturgice;* în Istoria Bisericească a lui Sozomen (lib. 2 cap. 26), cetim *sfinţirea aghiazmei*, etc.

---

1) *A binecuvânta* este tot aceeaşi cu a „grăi de bine".

2) *A sfinţi* va să zică a „purifica", a „curăţi", de la verbul latin *sanctifico*, curăţesc; *sanctus*, curat.

3) Vezi pag. 320, nota 5, Tom. II, şi pag. 48, Tom. III, Tez. Lit. Conf. I Moisi 27, 27—29. 48, 20. IV Moisi 6, 24. Marcu 10, 16. Efes. 1, 3. I Corint. 10, 16.

4) Exod, 28, 36. Vezi şi sfinţirea *cortului* mărturiei II Moisi, 29, 37. Apoi sfinţirea *templului* lui Solomon II Paral. 5, 13. 6, 13—42. 7, 1—13. Sfinţirea *sacrificiilor* III M. 1, 4. 5, 26. Ios. Flav. Antiqq. III, 9, 3. IV M. 28, 14. 29, 5. Sfinţirea *veşmintelor* liturgice II M. 28, 37. Sfinţirea *odoarelor* sfinte II M. 30, 29. Sfinţirea lui *Aaron* şi a *fiilor* săi II M. 30, 30.

5) Mat. 19, 13. Marcu 10, 13. Luca 18, 15.

6) Mat. 26, 29.

7) Constit. Apost. lib. VIII cap. 4—5.

Dar mai aflăm în timpurile vechi creștine și binecuvântări cu sfințiri *particulare* s. e. la mergerea în *călătorie* [1]), binecuvântările date *copiilor* de părinți pe patul morței [2]), binecuvântări asupra *bucatelor* înainte de mâncare [3]), etc. Tot așa și în ziua de astăzi, însă într'o formă mai înflorită, se fac binecuvântări și sfințiri la *hirotonia* celor ce intră în cler, apoi binecuvântări la *nașterea pruncului*, la *botezul* acestuea, la sfințirea *vaselor* și a *odoarelor* liturgice, etc.

Scopul binecuvântărilor și al sfințirilor este *câștigarea harului și ajutorului divin* ; iar *ministrul* acestor lucrări sfinte este preotul și episcopul; *materia* este facerea semnului crucei, impunerea mâinilor, ungerea cu unt de lemn, ș. a.; *forma* este cuvântul sau rugăciunea s. e. «*binecuvintează vinul acesta*» [4]), ori «*sfințește vasul acesta*» ș. a. [5]). Să nu confundăm însă cele 7 misterii cu aceste sfințiri și binecuvântări, căci este mare deosebire între unele și altele. Misteriile sunt înființate de Mântuitorul; binecuvântările și sfințirile sunt așezate de Biserică. Prin misterii se împărtășește grația sfântului Spirit și se iartă păcatele mari; prin binecuvântări și sfințiri se adaoge la împărtășirea grației și se iartă păcate ușoare. Misteriile lucrează prin ele însăși; sfințirile și binecuvântările, prin rugăciunile bisericești. În fine misteriile se primesc numai de oameni vii [6]); binecuvântările și sfințirile se primesc și de oamenii vii ca și de lucrurile neînsuflețite s. e. Biserici, cimitire, cruci, icoane, veșminte sacerdotale, apa, grâul pâinea, hrana, ș. a.

ARTICOLUL I

BINECUVÂNTARILE ȘI SFINȚIRILE PUBLICE.

§ 89.

Sfințirea Bisericei (ναὸς ἐνθρονιασμένος [7]).

ceastă solemnitate religioasă își are prototipul în Vechiul Testament, și anume în sfințirea cortului mărturiei [8]), și a templului lui Solomon [9]). De bună seamă că și în creștinism sfințirea locașurilor pentru cult,

1) Augustin. De civitate Dei.
2) Gregor. Nyss. Orat. De vita Macrinae.
3) Constit. Apost. Lib. 7 cap. 49.
4) Molitfelnicul op. c. p. 319.
5) Tot acolo p. 315.
6) Canon. 25 Cartagen.
7) Sfințirea Bisericei mai poartă numirea în grecește și Ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (**înoirile Bisericei**). Vezi și Bingham, op. c. Tom. III p. 315 seqq.
8) II M. 29, 37.
9) II Paralip. cap. 5, 6, 7. La sfințirea templului său, Solomon sacrifică 22.000 de boi și 122.000 de oi (II Paralip. 7, 5).

ca a unor case dumnezeeşti în cari se săvârşesc cele sfinte, trebue să fi început din primele timpuri ale propoveduirei evangeliei; dar abia în secolul al IV-lea se făcu sfinţirea Bisericilor cu mare solemnitate, după cum arată aceasta Eusebiu în Istoria sa Bisericească. Acest scriitor ne desfăşură în colorile cele mai mărete sfinţirea Bisericei din Tir [1]). Iar Sozomen în Istoria sa Bisericească vorbind de o Biserică din Ierusalim zidită din porunca lui Constantin cel Mare, zice că ea a fost sfinţită cu mare sărbătoare de episcopii Tirului [2]). În secolul al V-lea sinodul al IV-lea ecumenic ţinut în Halcedon (an. 451), prin canonul IV hotărăşte ca Bisericile să nu se zidească fără învoirea episcopului, care le şi sfinţeşte la terminarea lor cu forme şi rugăciuni. Asemenea şi Iustinian rândui prin Novela 131 c. 7, ca «*dacă cineva voeşte să zidească un sfânt paraclis, ori o mânăstire, nu poate altfel să înceapă zidirea, de cât numai pe locurile unde cuviosul episcop a făcut rugăciunea*» [3]). La punerea temeliei sfântului locaş, şi astăzi se ceteşte rugăciunea de episcop ori de presviter [4]).

Dar şi în Biserica latină găsim din vechime rânduеala sfinţirei, după cum cetim în canonul 26 al sinodului din Galia ţinut în anul 519. Iată cuprinsul canonului: «*Jertfelnicele cari nu sunt de piatră să nu se sfinţească*» [5]). Iar istoricul englez, abatele Beda Venerabilul († 735), vorbeşte şi el de sfinţirea Bisericilor din Anglia în secolul VIII-lea [6]). De aci înainte mărturiile se tot înmulţesc cu trecerea treptată a timpului.

Astăzi ca şi în vechime, în Biserica ortodoxă ministrul sfinţirei Bisericilor este *episcopul,* sau împuternicitul său, *protoereul* [7]). Casa Domnului se sfinţeşte dacă ea este înzestrată cu toate obiectele şi se află în măsură canonică [8]). La sfinţirea ei se pun *moaşte* de ale veri unui martir în sfânta masă [9]); iar solemnitatea se face după ritualul bisericesc neschimbat; în Biserica nouă se face liturgie neîntrerupt 7 zile. Episcopul care calcă aceste rândueli să se caterisească [10]).

Ritualul sfinţirei Bisericei se deosebeşte întru câtva la

1) Euseb. Hist. eccles. lib. X c. 3. Despre Basilici şi clădirea Bisericilor din vechime şi până azi, vezi p. 99—150. Tom II Tez. Lit. Ceteşte şi despre stilurile bisericeşti arhitectonice, p. 163—187. Tom. II, Tez. Lit.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. II c. XXVI.

3) Justinian. Novell. CXXXI c. VII: Εἴ τις βουληθείη οἰκοδομῆσαι, κ. τ. λ. Vezi acest text original la p. 110. Tom. II Tezaurul Liturgic.

4) Conf. Molitfelnicul op. c. p. 317.

5) Concil Epaunense (Galia) c. 26: Altaria nisi lapidea non sacrentur.

6) Beda Venerabilis. Hist. eccles. lib. I c. XXX.

7) Compendiul de Dreptul canonic al Mitropolitului Andrei Şaguna, ed. II Sibiiu 1885 p. 189. Bingham, Tom. III p. 323.

8) Balsamon în tâlcuirea canonului 7 al sinod. VII ecumenic.

9) Ceteşte despre sfânta masă în Tez. Lit. T. II, p. 136—140. Vezi şi § „Veneraţiunea relicviilor" p. 410, seqq. Tom. II, Tez. Lit.

10) Can. 10 Sinod. Cartag. şi can. 7 al sinod. 7 ecum.

Români [1]), de acela al Rușilor și al Grecilor. Deosebirea aceasta s'a născut de acolo că fie care din aceste Biserici a adăogat câte ceva la originalul cel vechiu din secolul al IX-lea, pe temeiul datinelor locale. Sfințirea Bisericei se săvârșește ast-fel: la vesperă se face pregătirea sfintelor moaște ce se pun a II-a zi în sfânta masă; urmează apoi privigherea de noapte. La ortrină se face sfințirea cea mică a apei; iar după pregătirea lucrurilor pentru sfințire, episcopul însoțit de presviteri, se

Iisus vindecă pe fiica Hananiencei (Mat. 15, 23).

îmbracă cu toate veșmintele arhierești, mai îmbrăcând și peste acestea un **„hiton"** (χιτών [2]), adică o cămașă albă cu mâneci ca să apere sfintele veșminte, și să ne aducă aminte de giulgiurile lui Hristos [3]). Apoi stropind cu apă sfințită cei 4 stâlpi din te-

1) Românul din părțile Olteniei zice în loc de „Sfințirea Bisericei", „Târnosirea Bisericei" de la verbul grecesc ἐνθρονίζω, întronez adică sfintele relicve în sfânta masă.

2) Cuvântul χιτών, tunică cu mâneci, cămașă, îl găsim în Omer, Erodot ș. a. Vezi și p. 419, T. II, Tezaurul Liturgic.

3) Simeon Tesaloniceanul, op. c. p. 110—111.

melia sfintei mese, toarnă pe unghiurile lor cruciş aromate amestecate fierbinţi (ceară, tămâe, smirnă, aloe, răşină, sacîz [1]), spre întărirea lespezei de d'asupra şi spre închipuirea îngropărei Mântuitorului [2]).

Terminându-se cu sfânta masă, o spală cu apă caldă, apoi toarnă cruciş pe ea vin amestecat cu apă de roze, spre a însemna că Golgota în locul căreea este sfânta masă s'a spălat cu apa şi sângele curs din coasta Mântuitorului pe cruce [3]). Apoi se ung cu mir sfânta masă, păreţii altarului, ai Bisericei, în chipul ungerei ce s'a făcut de Moisi în cortul vechiului Testament [4]). Se îmbracă după aceea sfânta masă şi se pun pe ea ilitonul şi antimisul, crucea şi evangelia.

După tainica rugăciune de mulţumire pentru revărsarea harului sfântului Spirit, ierarhul aprinde cea întâi făclie şi o pune la locul de sus în sfântul altar spre răsărit de sfânta masă, de unde vine lumina cerească [5]). Apoi cu toată adunarea merge în urma moaştelor martirice şi încungiură cu ele Biserica. După intrarea într'însa, le unge cu mir şi le pune sub sfânta masă, spre puternica ei tărie [6]). Urmează apoi liturgia obişnuită şi o **predică** ocazională [7]).

§ 90.

Sfinţirea odoarelor bisericeşti.

Sub numirea de «odoare bisericeşti» înţelegem obiectele trebuincioase în casa Domnului pentru cult, s. e. cruci, icoane, baptisterii, clopote; apoi cărţi liturgice, veşminte, vase, ş. a. Şi în Vechiul Testament se sfinţeau obiectele de la cort şi templu [8]). De aceea la Iudei era sfânt nu numai templul, dar şi toate odoarele cari serveau pentru aducerea jertfei. În scopul sfinţirei, Dumnezeu porunceşte lui Moisi ca să adune la uşele cortului mărturiei, pe Aaron, pe fiii lui şi pe leviţi, să-i spele şi să-i stropească cu sângele jertfelor, pe dânşii, veşmintele lor, şi toate vasele şi obiectele trebuincioase cortului [9]).

Cu atât mai sfinte şi mai preţioase trebue să fie în Bise-

1) Conf. II M. c. 30, 34.

2) Simeon Tesalon. op. c. p. 111. c. 106.´ Ceteşte despre ceară, tămâe smirnă, în Tom. II, p. 394—410, Tez. Lit.

3) Simeon. Tesalon. op. c. p. 112.

4) II M. cap, 29, 37.

5) Ceteşte § „Indreptarea feţei spre răsărit", p. 32, Tom. III Tez. Lit.

6) Vezi relicviile martirice în sfânta masă, Tom. II p. 139, Tez. Lit. şi § „Veneraţiunea relicviilor" p. 410 Tom. II Tez. Lit. Tot despre aceasta sf. German în scrierea sa „Θεωρία Μυστικὴ" zice: Εκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος οὐρανὸς... ἐν Μάρτυσι τελειωθεῖσα καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν λειψάνοις ἐνθρονιασθεῖσα.

7) Vezi şi Goar op. c. p. 653—670. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 680—687.

8) Exod 28, 36. 30, 29. II Paralip. 5. 6. 7.

9) Exod 40, 9 seqq.

rica creştină obiectele pentru săvârşirea serviciului divin, de oare ce aici se aduce jertfa cea mai deplină, se fac lucrări aşezate de Dumnezeu şi de a sa sfântă Biserică. Obiectele acestea precum vedem din aşezămintele dumnezeeşti, s'au sfinţit în toate timpurile creştine, şi s'au întrebuinţat numai pentru serviciul divin din Biserică, în cât canonul 73 apostolic ameninţă cu mare pedeapsă şi cu afurisanie pe cei ce le-ar folosi în lucrurile lor casnice.

Spre a le face vrednice de serviciile sfinte pentru cari sunt hotărîte, Biserica noastră a aşezat nişte ceremonii anume, la săvârşirea cărora preotul ori arhiereul prin rugăciuni, cântări, cetiri, îngenucheri, binecuvântări şi stropiri cu aghiazmă, sfinţeşte următoarele odoare: crucea [1]), icoanele [2]), baptisteriile [3]) şi clopotele [4]). Apoi cărţile bisericeşti, precum: evangelia, apostolul, psaltirea, orologiul, liturgiarul, octoihul, mineiul, triodul, penticostariul, ş. a. [5]). Mai departe, veşmintele liturgice: stihariul, orariul, mânecările, brâul. epitrahilul, epigonatia, felonul, sacosul, omoforul, mantia, etc. [6]). Pe lângă acestea se mai sfinţesc: discul, potirul, steaua, acoperemintele, antimisul [7]), copia, linguriţa, ripida şi tămâiarul [8]). Nu se trece cu vederea nici mobilierul bisericesc s. e. amvonul pentru predici, policandrul, candelele, sfeşnicele, steagurile, analoghionul, ş. a. [9]).

Prin cetirea feluritelor rugăciuni la sfinţirea obiectelor bisericeşti, se face câteodată asemănare între acestea şi cele din Vechiul Testament ca prototip al celor din creştinism, şi se cere de la Dumnezeu ca să le sfinţească şi să le facă vrednice de întrebuinţarea lor. Apoi le stropeşte cu aghiazmă zicând cuvintele: «*Sfinţească-se* (vasul, ori obiectul) *acesta, cu harul prea sfântului Spirit, prin stropirea acestei ape sfinte, în numele Tatălui, şi al Fiului şi al sfântului Spirit, amin*» [10]).

Sfinţirea apei (τὸ ἁγίασμα, aqua benedicta).

Sfinţirea apei este acea binecuvântare dumnezeească asupra acestui fluid, prin care i se dă ei putere harică spre folosul corporal şi sufletesc al credincioşilor. Cum că această sfinţire s'a îndatinat din timpurile prime ale creştinilor, dovedim

1) Ceteşte despre cruce şi veneraţiunea ei, Tom. II p. 243—256, Tez. Lit.
2) Ceteşte Iconografia bisericească, Tom. II p. 188—302, Tez. Lit. Vezi şi rugăciunile din Molitfelnic op. c. p. 518.
3) Vezi Baptisteriile p. 150, Tom. II Tez. Lit.
4) Despre „Clopote" vezi Tom. II p. 155—162, Tez. Lit.
5) Ceteşte despre cărţile bisericeşti, Tom. II p. 381—394, Tez. Lit.
6) Vezi Veşmintele liturgice Tom. II p. 414—437, Tez. Lit. Vezi şi rugăciunile din Molitfelnic op. c. p. 516.
7) Antimisul se sfinţeşte numai de episcop.
8) Vezi Vasele liturgice Tom. II p. 437—449 Tez. Lit. Vezi şi rugăciunile din Molitfelnic p. 511 şi 522.
9) Vezi Mobilierul bisericesc Tom. II p. 109—147, Tez. Lit.
10) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 511 seqq. Bingham, op. c. Tom. III p. 337.

cu textul din Constituţiunile Apostolice (cartea VIII cap. 29), unde aflăm această rugăciune la sfinţirea untului de lemn pentru bolnavi (la maslu) şi sfinţirea apei. Episcopul ori preotul se roagă aşa: *«Doamne, Dumnezeul Puterilor, Făcătorul apelor şi Dătătorul untului de lemn... sfinţeşte apa aceasta şi untul de lemn... spre păstrarea sănătăţei, vindecarea boalelor şi gonirea spiritelor rele»*. Dar mărturii despre sfinţirea apei, mai aflăm la Tertulian [1]), Ciprian [2]), Optat de Mileve [3]), Ambrosiu [4]), Grigorie de Nisa [5]), Vasilie cel Mare [6]), Teodoret [7]), etc. Fie care dintre aceşti bărbaţi arată efectele minunate ale apei sfinţite, pentru cel ce se botează cu ea, ori bea dintr'însa, sau se stropeşte de preot cum este d. e. la Botezul Domnului, la sfinţirea obiectelor, la ziua primă a fie cărei luni, ş a. Sfinţirea apei este de 2 feluri: *mare* (ὁ μέγας ἁγιασμός) şi *mică* (ὁ μικρὸς ἁγιασμός).

1. *Sfinţirea cea* **mare** *a apei* la sărbătoarea Arătărei Domnului din 6 Ianuarie, aşa cum se face acum, s'a aşezat în rânduealǎ, pe temeiul vechei datine creştine, de **Sofronie** patriarhul Ierusalimului († 638). De aci nu înţelegem însă că până la dânsul nu s'ar fi mai sfinţit apa; căci după cum văzurăm, ea s'a făcut din timpurile începătoare ale creştinismului, şi se face până astăzi.

În ziua Arătărei Domnului [8]), sfinţirea apei se face aşa: după liturgie şi rugăciunea amvonului, preoţii îmbrăcaţi în veşmintele sacerdotale, cu diaconi şi tot clerul şi poporul, purtându-se înaintea procesiunei, steaguri, cruci, ş. a., merg la rîu, la fântâni, ori la locul unde se face sfinţirea, cântând pe drum cuvintele psalmului 28 (v. 3 seqq.): *«Glasul Domnului peste ape strigă»* (Φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ [9]). Ajungând la apă se cetesc cu glas tare 3 parimii din profetul Isaia (XXXV, 1—10; LV, 1—13; XII, 1—6), după care se zice apostolul şi evangelia, ectenia mare şi altele. Apoi preotul rosteşte solemn de 3 ori forma sfinţirei apei, afundând cruciş degetele în apă: *«Însuţi şi acum, Stăpâne, sfinţeşte apa aceasta* cu *Spiritul tău cel sfânt»* [10]). Şi se zic toate după rânduealǎ cum cetim în Molitfelnic, fininǎu-se cu tropariul: *«În Iordan botezându-te tu, Doamne»* [11]),

1) Tertull. De Bapt., c. IV: Supervenit enim statim Spiritus de coelis et aquis superest.

2) Cyprian. Epist. LXX ad Ianuar: Sanctificari aquam prius.

3) Optat. Contr. Parmen. Lib. III: Fontalibus undis inseritur.

4) Ambros. De sacram. Lib. I, c. V.

5) Nysen. De Bapt. Christi: Καὶ τὸ ὕδωρ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνον ἢ ὕδωρ.

6) Basil. De Spirito Sancto c. XXVII: Εὐλογοῦμεν τὸ ὕδωρ.

7) Theodoret. in I, Corint: Τῇ ἐπικλήσει τῆς ἁγίας Τριάδος ἁγιάζεται τῶν ὑδάτων ἡ φύσις.

8) Ceteşte despre sărbătoarea „Botezul Domnului", p. 273, Tom. III, Tez. Lit. şi despre pictura acestei zile, pag. 272, Tom. II, Tez. Lit., n. 2.

9) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 652: Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ τῶν ἁγίων Θεοφανείων.

10) Molitfelnicul, op. c., pag. 139. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 656: Μέγας εἶ, Κύριε, κ. τ. λ.

11) Molitfelnicul, op. c., pag. 141. Τροπάριον: Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις.

când preotul botează cu apă sfinţită pe credincioşi, şi face apolisul [1]). Sfinţirea cea mare a apei se face nu numai la rîuri şi isvoare, dar şi în Biserică, ori în curtea Bisericei, având vase pline cu apă curată de isvor [2]).

2. *Sfinţirea cea* **mică** *a apei* se face după ritualul întocmit de **Fotie** patriarhul Constantinopolului († 891). Dând preotul binecuvântarea obişnuită, se zic cele după rânduealǎ, apoi psalmul 142: «*Doamne, auzi rugăciunea mea*» [3]). Urmează troparele: «*Către Născătoarea de Dumnezeu*», ş. a., psalmul 50, alte tropare, apostolul, evangelia, ectenia cea mare, apoi de 3 ori forma sfinţirei apei, afundând degetele în apă cruciş: «*Şi acum, Stăpâne, trimite harul prea sfântului şi de viaţă făcătorului tău Spirit, carele sfinţeşte toate, şi sfinţeşte apa aceasta*» [4]). Şi se zic toate cum arată Molitfelnicul, terminându-se cu cântarea tropariului «*Mântueşte, Doamne, poporul tău*», botezarea poporului şi apolisul [5]).

Iar *în săptămâna* **luminată** *a Paştelor*, sfinţirea cea mică a apei se face după un ritual deosebit în care se preamăreşte necontenit Învierea Domnului.

Sfinţirea cea mică a apei, se face în fiecare zi I-iu a lunei, pentru fericirea poporului [6]), la înjumătăţirea Cincizecimei, apoi la I-iu August spre aducerea aminte că în acea zi s'au eliberat Grecii de Saracini în secolul al XII-lea. Se mai face la sărbători mari şi în ori ce timp al anului: în case, pe câmp, în grădini, în vii, holde, păduri, ş. a., cerându-se de la Dumnezeu prin sfinţirea apei, binecuvântare şi sfinţire asupra celor ce se botează cu ea. Apa a fost simbolul curăţiei la toate popoarele s. e. la Iudei, Greci, Etrusci, Romani, Mahomedani, ş. a. Mai toate actele religioase erau însoţite de spălarea cu apă [7]).

---

1) Vezi rânduealǎ sfinţirei celei mari a apei în Molitfelnic, op. c., pag. 126–141.

2) În România sfinţirea apei de la Botezul Domnului, din ziua de 6 Ianuarie, se face la gârle şi rîuri cu participarea armatei, autorităţilor bisericeşti şi civile, cu muzici militare, steaguri, etc. Dar mie mi se pare că cu aceste veselii, prea mult s'a schimbat în petrecere lumească această sărbătoare. Cu toate acestea şi în alte ţări ortodoxe tot aşa se face. Iată ce cetim despre sfinţirea cea mare a apei la Ruşi, în Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 237: „An den Fluße wird auf dem Eise, welches in diesem Land sehr stark ist, eine Art von hölzernen Tempel errichtet; welcher gemalt und reich vergoldet... Sobald als die Liturgie in der Kapelle des Kaiserlichen Palastes geendiget ist, so gehen die kirchendiener, die Diaconi, die Presbyter, die Archimandriten und die Bischöfe... hierauf folget die Kaiserin... und der ganze Hof, alle Truppen", u. s. w. (Autorul).

3) Molitfelnicul, op. c., pag. 111.

4) Molitfelnicul, op. c., pag. 120.

5) Vezi rânduealǎ sfinţirei celei mici a apei, în Molitfelnic, op. c., pag. 111–125. Conf. Goar Evholog., pag. 336–374.

6) Canonistul Valsamon zice că sfinţirea apei la ziua I-a a lunei, îşi are origina în obiceiul judaic de a se face rugăciuni la începutul fie cărei luni pentru norocire.

7) Mich. Heinecii, Abbildung der alten und neuen Griechische Kirche, Leipzig, 1711 III Th. s. 227 seqq.

ARTICOLUL II

BINECUVÂNTARILE ŞI SFINŢIRILE PARTICULARE.

§ 92.

Rugăciunile la naşterea pruncului.

Venirea pruncului în lume, este întâmpinată de Biserică cu binecuvântările ei, pentru ca această fiinţă ivită pe pământ să găsească ocrotire de cele rele sub acoperemântul sfintelor rugăciuni. Pruncul acesta poate să fie în viitor un stâlp al Bisericei, al ţărei, un demnitar mare al lumei, un luminător al popoarelor, şi de aceea Biserica are grijă a-i da toată luarea aminte, de ar fi el şi un viitor sclav supus la poruncile Domnilor lui. Rugăciunile bisericeşti de la naşterea pruncului se împarte în 3:

1. *Rugăciunile din ziua I-a a naşterei pruncului.* Preotul merge însuşi el la casa celeea ce a născut şi face obişnuitul început, apoi zice 3 rugăciuni în cari se roagă pentru tămăduirea bolnavei, ferirea pruncului de răutăţi şi ertarea păcatelor maicei sale. Se termină cu apolisul [1]).

2. *Rugăciunile din ziua a 8-a de la naşterea pruncului.* Atunci aceea ce a născut fiind bolnavă şi necurăţită, moaşa aduce pruncul înaintea uşelor Bisericei. *pentru a i se da numele.* Preotul face începutul după rânduealâ şi zice o rugăciune: «*Doamne Dumnezeul nostru*», în care pomeneşte numele pruncului, şi îi doreşte acestei fiinţe plăpânde, apărarea în lume de deşertăciuni, amărăciunea vrăjmaşului, şi să fie statornic în legea cea sfântă [2]). Datina de a se tăea împrejur şi a se da numele pruncului în a 8-a zi de la naşterea sa, o aflăm la Iudei [3]). Şi însuşi Mântuitorul s'a supus acestei legi [4]). Iar Grecii cei vechi, în ziua a 7-a de la naştere, însemnau cu nume pe pruncul lor [5]); aşa făceau şi Romanii.

3. *Rugăciunile la 40 de zile de la naşterea pruncului.*

1) Molitfelnicul, op. c. p. 1—5. Goar, Evhol. p. 261 seqq.
2) Molitfelnicul, p. 4—7.
3) Facere, 17, 2. Levit. 12, 3. Goar, op. c. p. 264 seqq.
4) Luca 2, 21. Vezi sărbătoarea Tăerei împrejur a Domnului, Tom. III p. 270, Tez. Lit.
5) Ceteşte însemnătatea numărului 7, Tom. III p. 111, Tez. Lit.

Însăşi maica lui spălată şi curăţită, vine cu fiul ei la Biserică pentru curăţenia ei religioasă. Cu maica mai vine şi naşul care a botezat pruncul. Chiar şi sfânta Fecioara Maria a venit la 40 de zile cu fiul ei la templu după legea mozaică [1]). În creştinism preotul să roagă pentru curăţia de tot păcatul aceleea ce a născut, pentru binecuvântarea pruncului, creşterea, sfinţirea şi înţelepciunea lui. După «îmbisericirea pruncului», preotul îl duce în Biserică zicând: «*Intra-va in casa ta, închina-se-va către Biserica cea sfântă a ta*». Apoi în lăuntrul Bisericei: «*Îmbisericească-se servul lui Dumnezeu N., în numele Tatălui*», etc. [2]).

Dar Biserica se roagă şi pentru ertarea păcatelor femeilor, cari fără voea lor pierd pruncul [3]).

Domnul Doctor Badea Cireşeanu Autorul Tezaurului Liturgic, cu vaporul pe lacul Constanţa (Germania), mergând să cerceteze cultele şi monumentele acelor locuri, Marţi 8 August, anul 1900.

§ 93.

Binecuvântările şi sfinţirile lucrurilor casnice.

Nu numai odoarele bisericeşti se binecuvintează şi se sfinţesc, ci Biserica îngrijeşte ca şi cele de trebuinţă omului în casă şi pentru traiul său zilnic, să fie binecuvântate

1) Vezi sărbătoarea Intâmpinărei Domnului, Tom. III p. 276, Tez. Lit.
2) Vezi Molitfelnicul, op. c. p. 7—11. Conf. Goar, op. c. p. 267.
3) Molitfelnicul, op. c. p. 11. Goar, p. 271.

şi sfinţite de preot ori de episcop, şi să se cheme asupra lor harul sfântului Spirit.

Binecuvântări şi sfinţiri se fac dar la punerea **temeliei** casei [1]), când intră cineva în casă nouă [2]), la săparea fântânei [3]), când cade ceva necurat în fântâna cu apă [4]), la gustarea strugurilor [5]), la începerea vinului nou [6]), şi când cade ceva necurat în vasul cu vin, untdelemn ori miere [7]). Mai departe: se fac binecuvântări şi sfinţiri la vasul necurat [8]), la făina ori grâul în care cade ceva necurat [9]), la aducerea poamelor în Biserică [10]), precum şi la holde, vii şi la grădini [11]).

Dar se mai fac rugăciuni la suferinţa omului când nu poate dormi [12]), când omul este supărat de spirite necurate [13]), sau când este secetă [14]), ori ploae multă [15]), când se întâmplă ciumă [16]), când cineva este sub blestem şi jurământ [17]), pentru împăcarea celor învrăjbiţi [18]), pentru cei ce pleacă în călătorie [19]), când se bolnăvesc ori ce fel de dobitoace [20]), ş. a.

Biserica mai binecuvintează şi sfinţeşte steaguri militare, şcolare, ale feluritelor societăţi, corăbii, vapoare pe apă, clădiri publice, instituţii culturale, aziluri pentru neputincioşi, cetăţi, oraşe, sate, etc. Pentru toate acestea sunt rugăciuni în Evhologiu sau Molitfelnic, prin cari se cheamă asupra celor ce se binecuvintează şi se sfinţesc, puterea dumnezeească şi harul sfântului Spirit, ca să se curăţească şi să fie de folos omului. Biserica ea parte deci, la toate nevoile omului, religioase şi casnice, cu rugăciuni, stropire cu aghiazmă şi cu formele: «*Sfinţeşte* (Doamne) *apa aceasta cu Spiritul tău cel sfânt*» [21]); ori «*Binecuvintează vinul acesta*» [22]); sau: «*Sfinţeşte vasul acesta*» [23]).

---

1) Vezi aceste rugăciuni în Molitfelnic op. c. p. 314. Goar, p. 483.
2) Molitfelnicul, p. 316.
3) Tot acolo p. 323.
4) Molitfelnicul, p. 312. Goar, p. 478.
5) Molitfelnicul, p. 490.
6) Molitfelnicul, p. 324. Goar, p. 553.
7) Goar, p. 481. Conf. Molitfelnicul p. 313.
8) Molitfelnicul p. 315.
9) Goar, p. 482. Molitfelnicul p. 315. Pravila cap. 379.
10) Molitfelnicul p. 321.
11) Molitfelnicul p. 325.
12) Tot acolo p. 329.
13) Molitfelnicul, op. c. p. 337.
14) Tot acolo, p. 359.
15) Tot acolo, p. 385.
16) Tot acolo, p. 401
17) Molitfelnicul, p. 449.
18) Tot acolo, p. 486.
19) Tot acolo, p. 486.
20) Tot acolo, p. 495.
21) Molitfelnicul, p. 312.
22) Tot acolo, p. 319.
23) Tot acolo, p. 315.

§ 94.

Tunderea în monahism.

Când am vorbit despre «monahism» [1]), am arătat începutul lui şi am spus că el este aşezat în firea omului adânc cugetător asupra tainelor dumnezeeşti. Biserica desparte în 3 trepte felul de vieţuire al oamenilor din tagma monahală [2]).

1. **Rasoforii** (ῥασοφόροι). Acela care voeşte să intre în monahism, trăeşte în mânăstire câtva timp în încercare, ca să vadă dacă poate purta în toată viaţa jugul călugăriei. Dând semne de răbdare monahală, egumenul cu voea episcopului, îi ceteşte 2 rugăciuni prin cari se cere apărarea lui de cursele diavolului şi i se doreşte petrecerea sa în viaţa îngerească. Apoi îl tunde în chipul crucei «*În numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Spirit*» [3]), şi îl îmbracă cu «*rasa*» (ῥάσα, cilicium) adică cu o haină lungă cu mâneci, şi îi dă «*cuculion*» (κουκούλιον), adică o acoperitoare cilindrică pe cap; îi mai dă şi «*camelafcă*» sau «*calemafcă*» (καμηλαύχιον, καλυμμαύχιον) să acopere cuculionul. Toate aceste haine sunt de coloare neagră, simbolul întristărei şi al pocăinţei, căci cel îmbrăcat astfel, s'a lepădat de veselia şi dulceaţa lumească. Cel ce a luat chipul acesta să cheamă acum «*rasofor*» (ῥασοφόρος) pentru că a fost tuns şi poartă «*rasa*»; de aci vine şi numirea «*tunderea în monahism*». El se cheamă de cei-lalţi călugări «*frate*» ori «*incepător*» (ἀρχάριος), căci este frate de suferinţă şi începător în ascultarea şi încercarea monahală [4]).

2. *Cei ce primesc* **„chipul mic“** (μικρόσχημοι) al monahismului. Intrarea în această a 2-a treaptă, zisă a shimei mici, se face după 3 ani de rasoforie. Ea este o mare solemnitate plină de întristare şi pocăinţă. Dimineaţa la ortrină, fratele cel ce voeşte să se tundă în shima chipului mic, adică al monahilor (μόναχος, singuratic), sau al călugărilor (καλόγερος, bătrân evlavios) desăvârşiţi, ese în tinda Bisericei (ἐν τῷ νάρθηκι), şi se desbracă de hainele lui. Începându-se sfânta liturgie, el vine şi stă înaintea uşilor împărăteşti (βασιλικῶν πυλῶν), *descins, desculţ şi cu capul gol*, în chipul celei mai desăvârşite sărăcii [5]). După

1) Vezi Monahismul şi treptele lui p. 371 Tom. II, Tez. Lit.

2) Daniel, Codex, Tom, IV p. 658 n. 1: Distinguut monachos Graeci... in ἀρχαρίους, μικροσχήμους et μεγαλοσχήμους. Et ἀρχάριοι quidem novitii... μικρόσχημοι, novitios praetergressi, ut ἀσκηταί omni virtutum exercitamento vacant... μεγαλόσχημοι vero, qui et ἀγγελικὴν πολιτείαν... ad summam perfectionis... severiori vitae disciplina... Ad tertium gradum pauci tantum monachi aspirant.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 142. Goar, op. c. p. 378 seqq.

4) Rânduea1a rasoforului, vezi-o în Molitfelnic, op. c. p. 141—143. Conf. Daniel, Codex, T. IV p. 658.

5) Simeon Tesalon. op. c. p. 174.

intrarea cu evangelia, se zice tropariul şi condacul zilei, apoi se cântă de 3 ori acest **înfricoşat** tropar pentru cel ce se călugăreşte: «*Braţele cele părinteşti grăbeşte a le deschide mie, că curveşte am cheltuit viaţa mea. Uitându-te la bogăţia cea necheltuită, a îndurărilor tale Mântuitorule, nu trece acum cu vederea inima mea cea săracă... greşit-am în cer Părinte şi înaintea ta*» [1]).

După aceasta eclesiarhul aduce pe frate la egumen, care îi pune o mulţime de întrebări după ritual, dacă de bună voe îşi ea asupra sa acest jug. «*Ce ai venit, frate, căzând la sfântul jertfelnic, şi la această sfântă adunare?*» Întrebându-l astfel egumenul, fratele răspunde: «*Poftesc viaţa cea pustnicească, cinstite părinte*», ş. a. [2]). Urmează apoi ceremonia călugăriei cetind egumenul această pătrunzătoare învăţătură cu voce tare şi solemnă: «*Vezi, fiule, ce făgăduinţă ai dat Stăpânului Hristos... câştigă-ţi umilinţa... leapădă trufia lumească, să asculţi pe toţi, să nu fii cârtitor... să nu iubeşti pe tatăl tău, pe maica ta, pe fraţi* (μὴ ἀγαπήσῃς μήτε πατέρα, μήτε μητέρα, μήτε ἀδελφοὺς)... *nici pe tine... ci numai pe Dumnezeu... nici împărăţiile lumei... sau vr'o cinste... de sărăcie să nu te fereşti, nici de traiul rău, nici de defăimarea oamenilor... fii treaz, pătimeşte rău... vei flămânzi, vei înseta, vei umbla gol, vei auzi ocări... plata ta este multă în ceruri*» [3]).

Mai departe cetind egumenul câteva rugăciuni, îi arată fratelui evangelia zicându-i: «*Iată Hristos stă de faţă aici nevăzut. Vezi, că niminea nu te sileşte să vii la acest chip... de a ta bună voe pofteşti logodna marelui şi îngerescului chip*» [4]). Şi îl tunde egumenul cruciş zicând: «*Fratele nostru N., îşi tunde părul capului său, în numele Tatălui*», etc. [5]). Tunderea însemnează servirea înaintea lui Hristos, şi intrarea într'o nouă viaţă. Pentru aceea în timpul tunderei *i se schimbă* fratelui *numele* său din botez şi i se dă nume călugăresc s. e. *Pahomie, Antonie*, etc. [6]). Apoi cu formule anume, i se dă de egumen noului monah: crucea, evangelia, haina, brâul, mantia, cuculionul, camilafca, încălţămintea şi mătăniile. Toate acestea sunt de coloare neagră şi sărăcăcios făcute, în semnul umilinţei şi

---

1) Molitfelnicul, op. c. p. 143. Conf. Daniel, Tom. IV, p. 659: Ἀγκάλας πατρικὰς, διανοῖξαί μοι σπεύσον· ἀσώτως τὸν ἐμὸν κατηνάλωσα βίον. κ. τ. λ.

2) Ἐρώτ. Τί προσῆλθες, ἀδελφὲ, προσπίπτων τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ κ. τ. λ. Ἀπόκρ. Ποθῶν τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως, τίμιε πάτερ

3) Molitfelnicul, op. c. p. 145. Daniel, p. 661 Tom. IV: Βλέπε, τέκνον, κ. τ. λ.

4) Ἰδοὺ ο Χριστὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστι... ἀγγελικοῦ σχήματος. Iar „îngeresc chip" se cheamă shima monahală, căci monahii vieţuesc ca îngerii. din ceruri în mărirea lui Dumnezeu şi depărtaţi de cele lumeşti.

5) Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) κείρεται τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς κ. τ. λ.

6) Tunderea aceasta o găsim şi la „Nazirei" (נֶדֶר נָזִיר) Vechiului Testam. adică la cei ce făceau făgăduinţă de „Nazir" că se vor reţine de la vin, ş. a.

al săraciei de bună voe. Spre mângâerea lui i se dă şi sărutarea frăţească, cum şi o lumânare aprinsă în mână, icoana luminei lui Hristos [1]).

Urmează apoi *liturgia* zicându-se apostolul, evangelia, ş. a., până la fine; iar fratele stă cu lumânarea aprinsă în mână. În cele din urmă se împărtăşeşte cu *sfânta euharistie*, arătându-se părtaş al mesei celei cereşti [2]). Acum dânsul este «*monah*» din treapta 2-a sau din shima cea mică, păstrându-şi în toată viaţa făgăduinţele date lui Dumnezeu [3]).

3. *Cei ce primesc* **„chipul mare"** (μεγαλόσχημοι) sau «*îngerescul chip*» (ἀγγελικοῦ σχήματος) al monahismului. Aceştia sunt «*shimonahii*» (σχημονάχοι) sau «*schivnicii*», ori «*pustnicii*». Toată asprimea vieţei călugăreşti din treapta «rasoforilor» şi a «chipului mic», se pare unora dintre monahi prea uşoară. Posturile, ajunările, sărăcia, frigul, căldura, ocările, boalele, ascultările monahale, sunt ca o nimica înaintea unora cari voesc mai mare asprime şi desăvârşire în această viaţă. Ei trec în ultima treaptă a monahismului, şi de bună voe es din rândul fraţilor lor, se depărtează de ei şi se ascund *câte unul*, în peşterile din împrejurimea mânăstirei, în crăpăturile pământului, în râpi şi prăpăstii întunecoase, reci şi umede, şi acolo se hrănesc în tot restul vieţei, cu coji de pâine uscată, cu fructe sălbatice, cu rădăcini, erburi şi cu tot ce slăbeşte şi usucă corpul; iar băutura lor este apa.

Shimonahii dorm pe pământul gol, umed, rece, fiind îmbrăcaţi numai în sdrenţe; dar necontenit ziua şi noaptea se roagă lui Dumnezeu şi cetesc sfintele cărţi. În zile de Duminici şi de sărbători, es şi ei din peşteri, şi merg la Biserica mânăstirei lor, ascultă sfânta liturgie, se împărtăşesc cu sfintele taine, primesc puţină hrană şi iarăşi se înapoiază în sihăstria lor. Aşa se chinuesc ei în toată viaţa pentru a câştiga împărăţia cerurilor [4]). De aceea la treapta a 3-a monahală *puţini* călugări aleargă.

Intrarea în shima cea mare, se face de egumen aproape cu aceeaşi rânduealǎ ca şi la shima mică; se deosebeşte însă prin solemnitatea mai mare, mai tristă şi mai înfricoşată, potrivită cu cele mai aspre făgăduinţe, şi cu desăvârşita lepădare de lume şi ale ei deşertăciuni. Tradiţia ne spune că această solem-

---

1) Molitfelnicul op. c. p. 152.

2) Simeon Tesalon. p. 178 cap. 275.

3) Vezi Rândueala chipului mic monahal în Molitfelnic, op. c. p. 143–156. Aceeaşi rânduealǎ este şi în Codicele lui Daniel, op. c. Tom. IV p. 659–666.

4) In vara anului 1904, am văzut peşterile sihastrilor din Muntele Athos şi din munţii Ierihonului. In găurile scobite în păreţii munţilor Ierihonului Palestinei, am găsit şi pe un Român din Transilvania, numit în Ierihon *„profetul Ioan"*. Se chinuea de mulţi ani acolo. Atunci am ajuns la convingerea că omul este cea mai slabă, însă şi cea mai tare fiinţă când voeşte să se pocăiască. Dar ascunzători de ale pustnicilor au fost şi pe lângă mânăstirile şi schiturile din România s. e. **Robaea,** etc. Vezi şi nota 1, de la pag. 28, Tom. II Tez. Lit.; apoi nota 1, pag. 55, Tom. II Tez. Lit. (Autorul).

nitate este păstrată de la *Pahomie* cel Mare († 349), pustnicul de odinioară din văile Nilului.

Tunderea în shima mare se face ziua ca și în celelalte trepte. În seara zilei tunderei, hainele viitorului schivnic, se pun sub sfânta masă (τῆς ἁγίας τραπέζης [1]), ca să se sfințească. În ziua tunderei, la liturgie după intrarea cu evangelia, egumenul ispitește pe schivnic dacă de bună voe își ea acest jug greu [2]). La răspunsurile afirmative ale acestuea, îi cetește înfricoșata învățătură (ἡ κατήχησις) asupra făgăduinței ce a făcut, apoi 3 rugăciuni, și îi arată evangelia zicându-i: «*Iată Hristos stă de față aici nevăzut*» [3]); după aceea îl tunde ca și în shima mică, și îi dă *alt nume* deosebit de acela pe care l'a purtat ca rasofor ori monah s. e. *Nil*, *Isihie*, etc. Îl îmbracă apoi în haine schivnicești mai sărăcăcioase de cât cele de până acum. Ele sunt însă tot ca acelea ale chipului mic, cu deosebire că în loc de cuculion i se dă o *scufie* sihastrică, și mai primește un *pectoral* cu cruci, simbolul răbdărei și al suferinței [4]).

Atât pentru călugări cât și pentru călugărițe, este unul și același ritual asupra celor 3 trepte monahale.

ARTICOLUL III

ÎNMORMÂNTĂRILE CU DATINELE LOR RELIGIOASE.

§ 95.

Ritualul înmormântărilor (νεκρώσιμος ἀκολουθία).

Sfânta noastră Biserică ca o maică duioasă întâmpină pe fii ei când în stare de pruncie sosesc pe lume, îngrijește de creșterea lor religioasă, se veselește când ei se căsătoresc și le merge bine, le împărtășește cu blândețe misteriile sale, se roagă pentru dânșii când sunt bolnavi și nenorociți, îi petrece cu rugăciuni și cântări până la mormânt când ei încetează din viață; iar după moarte, se roagă lui Dumnezeu pentru ertarea păcatelor lor. Toată lumea ne părăsește în nenorocire, numai Biserica nu ne dă uitărei niciodată. Amicii, rudele și cei mai de aproape ai noștrii, *ne*

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 666.
2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 671.
3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 675. Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς.
4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 676–679.

laudă cât timp îi ospătăm; iar când sărăcia, lipsa şi nevoea se află la uşa noastră, *toţi ne ocolesc, toţi ne părăsesc.* Biserica singură ne mângâe şi veghează lângă noi prin servitorii ei.

Când voiu vorbi despre cimitire [1]), voiu spune că moartea este un mister nepătruns de om, care aduce mâhnire adâncă în sufletul celui ce părăseşte lumea, şi în fiinţa celor ce îl încungiură. Foarte dureros este pentru noi, când părintele nostru, fratele sau sora, amicul şi cunoscutul, închide ochii şi nu mai vorbeşte cu noi. Foarte mâhniţi suntem, când *frumuseţea lumească atât de atrăgătoare până în ora morţei, se schimbă deodată în putreziciune* şi în miros nesuferit. Pentru aceea şi sfântul Grigorie de Nisa într'o cuvântare a sa întreabă pe omul mândru: «*Nu ai fost tu la cimitire şi nu ai privit la grămezile de oase aşezate unele peste altele? Nu ai privit la acele tivgi goale cari deşteaptă în noi frică şi spaimă? Iată floarea tinereţei tale!*» [2]) Ritualul înmormântărilor la creştinii ortodocşi, nu este unul şi acelaşi pentru toţi, ci se deosebeşte în ritualul de înmormântare al *pruncilor, laicilor, preoţilor şi diaconilor de mir, al călugărilor* şi *arhiereilor;* iar în *săptămâna luminată a Paştelor*, ritualul este pătruns peste tot de spiritul Învierei Domnului.

Efrem Sirul şi mai ales *Ioan Damascen* sunt autorii ritualului înmormântărilor. Cântările acestora sunt pline de întristare, plângere, dar şi de idei mari asupra deşărtăciunilor lumeşti, cum şi de speranţa neclintită în nemurirea sufletului şi în învierea morţilor. Frica de judecata înfricoşată şi răsplata faptelor omeneşti, străbate în tot ritualul.

1. **Pruncul** adormit în Domnul, se spală (scaldă) de părinţii lui, se îmbracă în haine noui, se aşează în sicriu cu faţa spre răsărit, se încungiură de lumânări aprinse făcute din ceară, şi se presară cu flori, întocmai aşa cum făceau şi primii creştini, după cum ne spune Ciprian [3]). Părinţii şi toţi ai casei plâng pe prunc şi împreună cu preoţii îl duc la Biserică cântând pe drum: «Sfinte Dumnezeule» [4]). Ritualul înmormântărei pruncilor *mai mici de 7 ani*, este scurt, căci ei sunt nevinovaţi şi nu au avut timp când să păcătuească, ci au făcut numai greşeli mici copilăreşti. Biserica prin graiul preoţilor se roagă deci, ca Dumnezeu să-i odihnească în împărăţia cerurilor, după făgăduinţa Domnului [5]). Se ceteşte psalmul 90 fără catismă şi fără troparele: «*Bine eşti cuvântat Doamne*». În canon se aminteşte copilăria lui Iisus;

---

1) Ceteşte § „Cimitirele cu studii asupra lor", în Tom. III, p. 356–366. Tez. Lit.
2) Greg. Nysen. De Beatitud.
3) Passio Cypriani: Eius corpus.... cum cereis.... cum voto et triumpho magno. Ceteşte şi § „*Diferite obiceiuri străvechi la înmormântări*" Tom. III, p. 366 seqq. Tez. Lit.
4) Vezi această cântare în Tom. II, p. 549, Tez. Lit.
5) Marcu 10, 14.

iar în cele 4 icoase după cântarea a 6-a, se plânge întristarea părinților. Apostolul (I Corint. XV, 39–46) și evangelia (Ioan VI, 35–39), cuprind învățături despre înviere. Se fac apoi rugăciuni pentru primirea pruncului în locașurile îngerești pline de lumină, așa cum ne învață și Constituțiunile Apostolice (Cartea VIII cap. 41) și se termină cu punerea corpului în mormânt și cu apolisul [1]). Acest ritual se face și la înmormântarea pruncelor.

Regele David își cântă psalmii săi din gură însoțiți de harpă, în palatul său ale cărui urme sunt și azi la „poarta lui David" a cetății Ierusalimului. Aci am viețuit în luna August, anul 1904. (Autorul).

2. **Laicului** (mireanului) încetat din viață, i se închid ochii, gura, și i se pun mâinile cruciș pe piept; apoi este spălat de rudele lui, ca să fie curat înaintea Dreptului Judecător. Se îmbracă după aceea în haine noi, se așează în sicriu cu fața spre răsărit,

1) Vezi Rândueala înmormântărei pruncilor în Molitfelnic op. c., p. 192–204.

încungiurat de lumini, flori și plângere multă, adică așa cum făceau creștinii în vechime [1]). Preotul apoi dă binecuvântarea și se face obișnuitul început; iar după aceea cel adormit, până la Biserică este petrecut de preoți și popor, cântându-se «Sfinte Dumnezeule». Acolo, în curte, ori în pronaos, se începe de preoți serviciul înmormântărei, foarte bogat și *plin de cea mai înaltă filosofie creştină.* După obișnuitul început [2]), se zice psalmul 90, catisma 17 în 3 stări [3]), troparele: «Bine ești cuvântat Doamne», «Ceata sfinților» și canonul cu frumoasa șezândă după oda a 3-a: «*Cu adevărat deşertăciune sunt toate, şi viaţa aceasta este* **umbră** *şi vis... când dobândim lumea atuncea în groapă ne sălăşluim, unde împreună sunt împăraţii şi ostaşii*» [4]). Finindu-se cele 9 ode ale canonului, se încep stihirile pline de cele mai adânci cugetări: «*Care desfătare lumească rămâne neîmpreunată cu grija?*» [5])... «*Unde este aurul şi argintul? Unde este mulţimea slugilor? Toate sunt ţărână!*» [6]). Apoi se cântă *fericirile*, apostolul (I Tesal. IV, 13–17), evangelia (Ioan V, 24—30), și minunatele podobii ale sărutărei celei de pe urmă [7]), în cari se reproduc zicerile duioase ale adormitului: «*Eri am vorbit cu voi, şi fără de veste mi-a venit înfricoşatul ceas al morţei*» [8]). Sfârșitul se face cu punerea în mormânt a corpului și cu apolisul [9]). Acest ritual se zice și la înmormântarea femeilor, a copiilor și copilelor mai mari de 7 ani.

3. **Preotul** sau **diaconul** încetat din viață, este luat de 3 preoți și *pus pe o rogojină* [10]), în semnul umilinței pe care a avut-o adormitul înaintea Stăpânului Hristos. Pe preot ori pe diacon nu îl spală (scaldă), căci el ca servitor al celor sfinte este curat, ci îl șterg preoții cu un burete mueat în unt de lemn, sau cu o cârpă mueată în apă; apoi îl îmbracă în hainele lui, și peste acestea îi pun veșmintele liturgice. Fața i-o acoperă cu un procoveț (acoperemânt) nesfințit și îi pune evangelia pe piept, ca unuia care a predicat sfintele învățături dintr'însa. După aceea se face începutul serviciului; apoi ducându-l în tinda Bisericei se zice ritualul «înmormântărei preoților și diaconilor mireni» în toată rândueala. Se cetesc 5 pericope din apostol, 5 pericope din evangelie, canonul cu cele 9 ode ale lui, și altele; apoi se

1) Scăldarea mortului o găsim şi la Greci precum şi la Romani. La Evrei se săruta mortul (I M. 50, 1) i se închideau ochii şi gura (I M. 46, 4), şi apoi îl scăldau cu apă caldă. Despre scăldarea morţilor creştini, ş. a., vezi Fapt. Ap. 9, 37; Euseb. H. E. VII, 22, etc.

2) Molitfelnicul, op. c. p. 156.

3) Tot acolo, p. 160.

4) Tot acolo, p. 176.

5) Tot acolo, p. 181.

6) Tot acolo, p. 182.

7) I. Moisi, 50, 1.

8) Molitfelnicul, p. 170.

9) Vezi întregul ritual al înmormântărei mirenilor în Molitfelnic, op. c., p. 156–192.

10) Molitfelnicul, op. c., p. 225.

așează corpul în mormânt și se face apolisul[1]). În ritualul acesta nu se plâng păcatele ca la laici, fiind că servitorii celor sfinte sunt mai drepți; pentru aceea se plânge mai mult perderea unui păstor vrednic de chemarea sa.

4. **Călugărul** are înmormântarea lui potrivită cu viața sihastrică în care a trăit. Nici trupul său nu se spală de frații lui monahi, ca să nu se vadă a lui goliciune, ci călugărul purtător de grijă pentru înmormântare, șterge corpul celui adormit cu apă caldă, făcând cu buretele numai cruce la frunte, mâini, piept, genuchi și picioare[2]). Se îmbracă apoi repausatul în Domnul, cu hainele sale, se învelește cu camilafca în cât să nu i se vadă fața, se mai înfășoară în mantie corpul întins acum *pe o rogojină*[3]), în semnul sărăciei purtată în numele lui Hristos. După aceasta dându-se binecuvântarea de preot, se face obișnuitul început; apoi ducând pe cel adormit în tinda Bisericei dacă este monah simplu, sau în naos dacă este ieromonah, se începe serviciul după rânduială. Se zic multe antifoane, cântări sihastrice, fericirile și se așează corpul în mormânt, după care mai urmează câteva tropare și apolisul[4]).

5. **Arhiereul** adormit în Domnul, se șterge cu apă cruciș la frunte, ochi, buze, piept, mâini și genuchi. Este îmbrăcat apoi cu veșmintele arhierești și în mână îi pune evangelia ca celui ce a predicat pe Iisus Hristos. Ritualul înmormântărei este tot acela al călugărilor[5]).

6. *În săptămâna* **luminată** *a Paștelor*, ori ce creștin încetat din viață, are același ritual străbătut peste tot de firul Învierei Domnului. În aceste cântări se înlătură tristețea, plângerea păcatelor, jalea, durerea și tot ceea ce mâhnește pe om. Se cântă dar: «Hristos a înviat», canonul Paștelor, apostolul și evangelia. Se face înmormântarea și apolisul[6]).

La finitul ritualurilor pentru înmormântări, se rostesc de episcopi și preoți *cuvântări funebre*, învățând pe credincioși despre lume, deșertăciunile ei, voea lui Dumnezeu și moartea în creștinism[7]).

Din cântările cele duioase ale înmormântărilor, și din trecerea noastră în altă viață, învățăm că nu suntem stăpâni aici pe pământ, pe nimic din cele ce avem, ci numai îngrijitori ai acestor avuții. Se amăgesc deci, *bogații*, *milionarii*, *miliardarii* și toți câți cred că vor moșteni avuțiile ce au strâns cu dreptate

1) Vezi Ritualul înmormântărei preoților și diaconilor mireni, în Molitfelnic, op. c., p. 225—268.
2) Molitfelnicul op. c., p. 204.
3) Molitfelnicul, op. c., p. 204.
4) Vezi Ritualul înmormântărei călugărilor, în Molitfelnic, op. c., p. 204—225.
5) Tot acolo, p. 225.
6) Tot acolo, p. 268—279.
7) Vezi mai departe „Cuvântările funebre și pomenirea morților în timpurile vechi creștine“, Tom. III, Tez. Liturgic, p. 375 seqq.

ori cu răpire. Se amăgesc toţi câţi îşi pun speranţa în dulceţile acestei lumi trecătoare. Să vină la înmormântarea unui creştin, să vadă icoana lor în chipul celui adormit şi să plângă împreună cu cei de faţă păcatele şi deşertăciunile lumei. Dar eu vorbesc acum de chipurile noastre mici şi neputincioase; rămânem însă uimiţi când ne aducem aminte de strălucirea Sezostrilor egipteni, de puternicia autocraţilor asirieni, babiloneni, persani, romani şi islamişti, la ale căror porunci se cutremura lumea [1]). Şi aceştia s'au prefăcut de mult în praf şi cenuşă. Numai faptele bune făcute în cercul învăţăturilor sfintei evangelii, duc sufletele noastre în împărăţia eternă din ceruri.

§ 96.

Cimitirele — Κοιμητήρια — cu studii asupra lor.

Misteriul morţei omului, cum şi al zămislirei sale, sunt două fapte minunate, în faţa cărora fie cine rămâne uimit şi pe cari învăţaţii lumei nu le pot înţelege.

Din palatele cele strălucitoare în cari se desfătează bogatul, ori din umilicioasa colibă în care se adăposteşte săracul pe acest pământ, şi unul şi altul, deopotrivă trebue să meargă acolo unde este chemat fie care om, prin marea lege a Dumnezeirei.

1. În *«cetatea morţilor»*, adică în *«cimitire»*, *se întâlnesc împreună, împăratul cu ostaşul, dreptul cu păcătosul şi bogatul cu săracul. Aci toţi sunt deopotrivă înaintea lui Dumnezeu, şi se cântăresc cu cumpăna dreptăţei divine, faptele omeneşti săvârşite în această lume. Toate trupurile se transformă în pământ, potrivit sentinţei rostită lui Adam de Creatorul:* **„Întru sudoarea feţei tale vei mânca pâinea ta, până când te**

---

1) **Rugăciunea ce se zice de imam la înmormântarea musulmanilor.** *„Nemuritorule Alah, care eai sufletele oamenilor şi ucizi animalele, ajută-ne pe toţi. Iartă pe vii, pe morţi, pe bărbaţi, pe femei, pe cei de faţă şi pe cei cari lipsesc de la această înmormântare. Iartă păcatele şi greşelele acestui mort. Fă mormântul lui ca o grădină a raiului. Fă* **Coranul** *şi faptele sale cele bune, prieteni şi tovarăşi în mormânt. Ajută acestui mort să răspundă cu înlesnire la întrebările puse lui de cei doui îngeri ai tăi* **(Nekir-Munkir):** *cine e Dumnezeul tău şi care e credinţa ta? Acest mort, când va veni ora de înviere a tuturor să fie primit în santgeacul profetului* **Mahomed** *la* **„arsai-mahşer“** (locul de întâlnire al tuturor înviaţilor).

O, Alah, Alah, dă cartea faptelor acestui mort în dreapta. Du pe acest mort în raiu, fără întrebări şi socoteli grele şi fără de chinuri.

Dă, Tu, Puternice Alah, şi celor ce au rămas în viaţă, zile îndelungate cu sănătate şi mare răbdare. Şi nouă, când ne va veni ora morţei, O, Alah, fă ca să murim în credinţa în care ne aflăm.

Alah, Alah, prin mijlocirea profetului Mahomed, mai marele tuturor profeţilor, te rugăm, primeşte rugăciunile noastre.“ (Autorul).

vei întoarce în pământul *din carele eşti luat; căci pământ eşti şi în pământ te vei întoarce»* [1]).

Cu toate că sufletul este nemuritor şi îşi primeşte după moartea omului, recompensa faptelor pe cari le-a săvârşit acesta în viaţă fiind, totuşi şi pentru îngroparea trupului, la toate popoarele s'a păstrat o deosebită îngrijire. Regii egipteni îşi zidiră mausolee uriaşe în formă de **piramide** [2]), şi aci se depuseră trupurile lor neînsufleţite şi ale animalelor sfinte [3]). Asirienii îşi săpară morminte în piatră tare, şi le împodobiră cu chipuri cioplite, prin cari înfăţişau zei protectori, fiinţe regeşti şi oameni viteji. Babilonenii şi Perşii nu rămaseră mai pe jos în această privinţă [4]). Cezarii romani îşi făcură zidiri colosale pentru păstrarea trupurilor lor. O pildă de acest fapt ne prezintă şi azi «*Castelul Ângerului*» din Roma, fost odinioară mausoleul împăratului Adrian (a. 138).

Creştinismul însă, întemeiat pe dogma nemurirei sufletului şi învierea trupurilor, dădu prea puţină însemnătate mausoleelor; totuşi îngroparea trupului se cinsteşte cu cântări duioase, bine cuvântări bisericeşti şi cu mângâerea celor rămaşi în viaţă. In

---

1) I Moisi, 3,19. בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל-הָאֲדָמָה כִּי
מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי-עָפָר אַתָּה.

2) Vezi forma piramidelor egiptene la pagina 163, Tomul II, Tezaurul Liturgic.

3) Nu de mult timp s'a descoperit în ţinutul **Fayum** din Egipt, un cimitir foarte vechiu, plin de mumii de ale *crocodililor*. Cunoaştem din Istoria universală a omenirei, că Egiptenii se închinau înaintea animalelor, dar mai ales înaintea crocodililor. Inmormântarea acestor reptile, se făcea ca şi aceea a oamenilor. Aşa se explică fiinţa acestui cimitir original în felul lui. Iar în anul 1905, s'a desgropat şi cimitirul din vechiul oraş egiptean **Antinoë**, în Egiptul de sus, cu mumii omeneşti şi monumente funerare, prea bine conservate în nisipurile suprapuse.

Vechii regi ai **Iudeilor** îşi scobiră şi ei morminte în stânci de piatră, în partea nordică a Ierusalimului. Eu le-am văzut în ziua de 12 August 1904. Aceste morminte sunt ca nişte cuptoare foarte frumos şi simetric săpate. Intr'însele acum nu se mai află nimic. Până la ele am străbătut printr'un coridor adânc şi întunecos. In jos mai era un coridor, dar mi-a fost frică să mă cobor. (Autorul).

4) Cele 4 elemente, adică pământul, focul, aerul şi apa, fură întrebuinţate de omenire pentru îngroparea morţilor.

a) Semiţii întemeiaţi pe textul biblic (I. M. 3, 19) „că pământ eşti şi în pământ te vei întoarce" îngropară pe morţi în *pământ* şi peşteri.

b) Popoarele arice ***au ars*** pe morţii lor pentru raţiunea religioasă, că flacăra focului purifică flacăra sufletului.

c) Dar Perşii adorând focul şi pământul ca pe nişte zeităţi, au dat ***aerului*** cadavrele, adică lăsându-le în turnuri înalte, s'au descompus. Aşa fac şi astăzi Parsiştii din Bombai cu Calmucii şi Cirghizii.

d) Fenicienii aruncau de obiceiu cadavrele în apă.

Toate aceste moduri de îngropare se mai păstrează şi în zilele noastre. Dar creştinismul a propoveduit şi aplicat înmormântarea în pământ potrivit textului biblic din Genesa 3, 19.

In oraşul **Pnom-Penh,** capitala regatului **Cambodge** din peninsula Indochinei, a murit regele **Norodom** în luna Octomvre 1905. Cadavrul regelui, după vechea datină a acelui ţinut, a fost pus într'un mare palat (men) de lemn, anume

toate cântările îngropărei, se observă dorinţa creştinului de a se vedea în curând împreună şi anume fiii cu părinţii încetaţi din viaţă, mama cu fiicele, şi rudele cu cei mai de aproape ai lor.

În păgânism, un număr mai mare sau mai mic de morminte la un loc, purta în general numirea de *necropole*, — νεκρόπολις (cetatea morţilor). Numirea aceasta o găsim dată de Greci mormintelor egiptene, mormintelor greceşti din vechea Alexandria, apoi din Asia Mică şi mormintelor etrusce. Uriaşele mausolee egiptene luate în sensul de «cimitire» pentru că în ele se depuneau trupurile regilor şi ale animalelor sfinte, se chemau de Greci «*piramide*», de la cuvântul πῦρ=foc, fiindcă ele se termină ascuţindu-se ca şi para focului[1]; iar în limba egipteană se numeau **„paro-mo"**, adică loc regesc, mormânt regesc. Romanii numiau «*columbaria*», firizile unde se păstrau oalele cu cenuşa celor morţi, pentru motivul că aceste oale erau aşezate ca şi cuiburile de porumbei în căsuţele lor. Dar Romanii mai întrebuinţau şi numirea de «*puticuli*», pentru a arăta acele *puţuri largi şi adânci,* unde erau aruncate la un loc cadavrele sclavilor şi ale săracilor. Iar mormintele luate în parte, fură numite de păgâni τύμβος, κύμβος, τάφος, *tumulus*, şi mai rar «*mausoleum*». Creştinii însă, dădură mai multor morminte la un loc, numirea de *cimitire,* κοιμητήρια, *coemiteria* (κοιμάω=dorm), pentru că ei priviră moartea ca un «somn dulce»[2], ori ca un repaus; iar nu ca o peire şi nimicire a omului. Aşa **Emilian** prefectul roman, să adresează lui Dionisie al Alexandriei cu aceste cuvinte: «*Sub nici un chip nu va fi îngăduit nici vouă nici altora, să ţineţi adunare sau să intraţi în acele locuri numite cimitire*»[3]. Dar creştinii mai întrebuinţară şi numirea de «*criptă*» — κρύπτη (loc ascuns) pentru gropile unde se ascund trupurile celor morţi; iar unele din cuvintele întrebuinţate odinioară în păgânism, se furişară cu încetul şi în creştinism s. e. νεκρόπολις, τάφος, *mausoleum,* ş. a.[4]. Tertulian în loc de «cimitir» întrebuinţează cuvintele *areae sepulturarum*=câmpul înmormântărilor[5]; iar Ieronim preferă cuvântul «*crypta*», căci creştinii ascundeau pe

---

construit. S'a dat apoi foc palatului şi a ars împreună cu cadavrul. Toate aceste ceremonii s'au făcut în mijlocul unor mari serbări prezidate de noul rege. Ceilalţi locuitori din Cambodge ard şi ei pe morţii lor, dar cu mai puţină solemnitate. (Autorul).

1) Egiptenii au dat piramidelor forma ascuţită, căci ei ca şi toate popoarele vechi fiind închinători ai focului, au voit să dea şi piramidelor chipul focului ale cărui flacări se ascuţesc la vârf.

2) De altfel şi Cicerone în scrierea sa *„De senectute"* cap. 21 zice: „Voi ştiţi că nimic nu se aseamănă mai mult cu moartea de cât **somnul"**.

3) Apud Euseb. Hist eccl. lib. VII c. XI: Οὐδαμῶς ἔξεσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδος ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

4) Mich. Heinecii, op. c., III Th., s. 80.

5) Tertull. ad Scapulam. c. III: Sicut sub Hilarione praeside, quum de *areis sepulturarum* nostrarum adclamassent: areae non sunt; areae ipsorum non fuerunt.

morţii lor sub boltituri suterane, în cari se adunau şi pentru acte religioase [1]).

2. În cele d'întâiu trei secole, creştinii nu se îngropau nici în Biserică şi nici în oraşe, pentru că urmaşii evangeliei aveau un respect nemărginit faţă de casa Domnului, şi ei nu-şi ar fi îngăduit să îngroape într'însa trupuri omeneşti. Pe de altă parte, puţinele Biserici cari existau, erau în periferia oraşelor şi legile romane opreau cu cea mai mare asprime îngroparea morţilor în lăuntrul cetăţilor. De aceea găsim la Romani toate locurile de îngropare în afară de zidul oraşelor, ca măsură igienică şi de bun simţ. Măsura aceasta era fixată chiar în una din cele *douăsprezece* **table** de legiuiri, păstrate cu sfinţenie de acest popor, din cea mai adâncă vechime [2]); iar textul legei (Tabla X), sună astfel: «*Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito*»; adică, *în cetate să nu se îngroape nici să se ardă vr'un om mort* [3]). Alţii cred că abia după consulatul lui **Duiliu** (an. 260 a. Hr. [4]), a oprit şi a legiferat senatul roman, ca să nu se mai îngroape cineva în cetăţi [5]). Dar ori cine ar fi autorul acestui text de lege, se ştie cu siguranţă că Romanii erau credincioşi păzitori ai acestei dispoziţiuni, mai ales în timpul republicei. Unii dintre Cezari însă, nu mai respectară această datină legală, şi aşa vedem în timpul imperiului, zidindu-se mausolee (s. e. al lui Adrian a. 138), în lăuntrul oraşului Roma, şi aci fură îngropate trupurile acestor puternici

---

1) Hieronym. Comment. in Ezech. cap. XL: Dum essem Romae et liberalibus studiis erudirer... crebroque *cryptas* ingredi.

2) **Legea celor 12 table** s'a bucurat totdeauna de cea mai mare consideraţiune la Romani, fiind privite ca isvor al dreptului lor naţional public ori privat. Erau un fel de *Constituţie* romană. Cicerone spune că ele se învăţau de a rostul în şcoale, fără a schimba vr'o vorbă dintr'însele.

Iată în scurt cuprinsul lor:

Tabla I şi II, cuprindeau procedura şi călăuza justiţiei.

Tabla III, dreptul creditorilor asupra debitorilor. Creditorul putea să facă ori ce voea cu debitorul său.

Tabla IV, puterea părintească asupra fiilor. Părintele îi putea bate, închide, vinde şi ucide.

Tabla V, despre moşteniri şi tutele.

Tabla VI, privitoare la proprietăţi şi posesiuni.

Tabla VII, privitoare la edificii şi pământuri.

Tabla VIII, despre delicte. Era pedeapsa taliunei (ochiu pentru ochiu). Cel ce dă foc la o casă ori ţarină de bună voe, se ardea de viu şi el.

Tabla IX, dreptul public. Judecătorul ce lua mită era omorît.

Tabla X, dreptul sacru. **Mortul** să nu se îngroape în cetate. Legea oprea 3 veşminte de doliu, 10 flautişti, aromate pentru mort, fiind cheltueli de prisos.

Tabla XI şi XII sunt suplimente la cele precedente. Ele însă desfiinţează privilegiile şi recunosc suveranitatea poporului.

3) Marcus Tullius Cicero. De legibus, lib. II. c. LVIII.

4) Despre acest *Duillius Nepos C.*, spune Cicerone în scrierea sa „De senectute" (cap. II), că senatul roman drept recunoştinţă pentru că învinsese pe Cartagenezi, a hotărît să fie condus în Roma cu torţe aprinse şi cântări de fluere. „Această solemnitate nu mai fusese văzută în Roma", zice Cicerone.

5) Servius, Notae in Virgilium, lib. XI: Quod postea Duellio consule senatus prohibit et legavit, ne quis in urbe sepeliretur.

„divi“. Pentru muritorii de rând şi acum nu fu îngăduită înmormântarea în cetate. Aşa, Adrian promulgă o lege prin care se amenda cu *40 bucăţi de aur,* acela care ar fi îngropat pe vr'un mort în oraş [1]); iar succesorul său Antonin Piul, după cum cetim în biografia acestui monarh scrisă de Iuliu Capitolinul, a reînoit aceeaşi lege a lui Adrian [2]). Acelaşi lucru l'a făcut şi Diocleţian [3]). Romanii deci, după cum ne afirmă vechiul scriitor *Varro,* îşi îngropau morţii lor pe câmpii în afară de cetate, şi anume pe lângă căile publice; dar şi unii dintre Cezari au fost înmormântaţi în afară de periferia oraşului s. e. August şi Tiberiu pe calea Apia [4]), Domiţian pe calea Latină [5]), ş. m. d. Acum înţelegem pentru ce şi creştinii îşi îngropau pe morţii lor în catacombele săpate tot pe lângă drumurile publice, iar mai târziu în morminte scobite în suprafaţa pământului. De aceea şi Hrisostom face următoarea comparaţiune într'o omilie a lui: «*Cugetă,* zice el, *că nici un mormânt nu se pregăteşte în oraş; apoi dacă în cetatea pământească nu se îngădue îngroparea celor morţi, cu atât mai mult e greu a intra cineva în cetatea cea cerească*» [6]).

Teodosie II-lea a dat un nou edict prin care a interzis şi el îngroparea în *Biserică* şi în cetate, fie numai prin păstrarea cenuşei trupului, fie prin păstrarea sarcofagului cu trupul întreg. Edictul sună astfel: «*Toate trupurile cari se păstrează sau în sarcofage, sau în urne închise pe suprafaţa pământului, să se transporte afară din cetate*» [7]). Şi în Africa nordică, după cum aflăm din decretele sinodului al V-lea cartaginean, încă nu era îngăduită îngroparea morţilor, de cât pe câmpii şi pe lângă căile publice [8]). Aceeaşi măsură se păstra şi în Galia şi în Ispania.

3. În timpul luptelor donatiste, găsim însă un început de a se îngropa morţii chiar *în Biserici.* Aşa, Optatus de Mileve, ne arată că Donatiştii fiind călcători de legi civile şi bisericeşti,

---

1) Ulpian. in Digest. lib. XLVII. tit. XII. De sepulchro violato. leg. III § V: Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepeliunt.

2) Iulius Capitolinus, Vita Antonini Pii philosophi: Intra urbes sepeliri mortuos vetuit.

3) Conf. Codic. Iustinian. lib. III., tit. XLIV. De religiosis et sumtibus funerum leg. XII.

4) Luc. Seneca (Annaeus). Apocolocyntosis Claud: Appiae viae curator est, qua scis et divum Augustum et Tiberium Caesarem ad deos isse.

5) Sueton. Vita Domitiani, c. XVII: Cadaver eius... in suburbano suo Latina via funeravit.

6) Chrysost. Homil. XXXVII, al. LXXIV, in Math.: Ἐννόησον ὅτι οὐδεὶς τάφος ἐν πόλει κατασκευάζεται... εἰ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο ἀπείρηται, πολλῷ μᾶλλων ἐκεῖ.

7) Cod. Theodos. lib. IX, tit. XVII. De sepulchris violatis. leg. VI: Omnia quae supra terram urnis clausa, vel sarcophagis corpora detinentur, extra urbem delata ponantur.

8) Concil. Carthag. V, can. XIV.

își îngăduiau a îngropa în Biserici pe unii dintre fanaticii lor armați, numiți **„circumcelliones“**, cari cădeau în luptele ținute cu armatele împărătești. Cadavrele acestora erau însă desgropate și aruncate la o parte, orânduindu-se a se înmormânta afară din cetate [1]). Iustinian întroducând în Codicele său orînduirea lui Teodosie cu privire la înmormântări, o formulă astfel: «*Nimănuia nu-i este îngăduit a crede, că să pot îngropa trupurile în locașul apostolilor ori al martirilor*» (în Biserici [2]).

Dar măsurile riguroase luate de Teodosie și Iustinian în contra înmormântărilor în cetăți și mai ales în Biserici, nu se aplicară și la relicviile martirilor, ale apostolilor și profeților, uciși din răutatea persecutorilor. Pentru respectul și recunoștința creștinilor față de acești viteji ai credinței, s'au adunat în secolul IV-lea rămășițele și cenușa lor îngropată pe câmpii, s'au ridicat monumente și Biserici (martyria, prophetea, apostolea), în aceste locuri unde zăceau ei, iar relicviile ridicate s'au adus în cetăți și s'au așezat în Biserici.

Tot acest privilegiu s'a păstrat și față de înmormântările regilor și ale împăraților apărători ai creștinătății. De aceea Eusebiu ne spune, că Dumnezeu a voit ca corpul împăratului Constantin să fie depus — după cum el dorise — «*în Biserica sfinților apostoli*» zidită de el însuși, și aceasta «*pentru însemnatele binefaceri*» pe cari monarhul le adusese Bisericei [3]). Corpul lui Constantin, n'a fost însă depus în lăuntrul Bisericei, ci în nartica exterioară adică în curte (atrium), și anume *înaintea ușilor* Bisericei, după cum însuși Hrisostom ne lămurește acest lucru [4]). Iar Teodosie cel Mare († 395) și fiul său Arcadie († 408), fură îngropați în dreapta porticului Bisericei sfinților apostoli [5]).

Istoricul Socrat ne spune că pentru meritele cele strălucitoare ale sfântului Ioan Hrisostom, care murise în exil (an. 407) prin intrigile Eudoxiei soția lui Arcadie (395—408), Teodosie II, cu o fericită esceptie de la legile sale, a hotărît aducerea relicviilor sfântului Ioan și le-a pus pe la anul 442 în Biserica sfinților apostoli din Constantinopole [6]).

Evagriu ne amintește de asemenea, că pe timpul său, era obiceiul ca *împărații și clericii superiori* să fie îngropați în Biserica sfinților apostoli zidită de Iustinian; dar nu lesne se

---

1) Optat. Opera lib. III: In loco Octavensi occisi sunt (Donatisti) plurimi, detruncati sunt multi... Ex quorum numero quum *aliqui in basilicis sepelire coepissent*.

2) Cod. Just. lib. I, tit. II. De ecclesiis., leg. II: Nemo apostolorum martyrum sedem humandis corporibus existimet esse concessam.

3) Euseb. Vit. Constant. lib. IV, c. LXXI: Τὰ σπουδασθέντα αὐτῷ σὺν τῇ τῶν ἀποστόλων κατηξιοῦτο μνήμῃ.

4) Hrisost. Homil. XVII. in 2 Corint: Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν μεγάλῃ τιμῇν ἐνόμισεν ὁ παῖς, οἱ τοῖς προθύροις κατάθοιτο τοῦ ἁλιέως.

5) Niceph. Historia eccles. lib. XIV, cap. LVIII.

6) Socrat. Hist. eccles. lib. VII, c. XLV: Τὸ σῶμα Ἰωάνου ἐν Κομάνοις τεθαμμένον, βασιλέα πείσας, τριακοστῷ πέμπτῳ ἔτει μετὰ τὴν

îngăduia acest lucru și în alte Biserici [1]). Acest privilegiu îl aveau și *ctitorii Bisericilor*, de a fi îngropați adică în lăuntrul sfintelor locașuri zidite de ei înșiși. Împărătesele încă se îngropau în Biserici după cum ne afirmă Sozomen [2]). Vedem dar că Constantin cel Mare a fost îngropat în curte; iar prin secolul V-lea și al VI-lea aflăm pe împărați, împărătese, episcopi și ctitori, îngropați chiar în lăuntrul Bisericei și anume în nartica interioară.

Inmormântarea la Grecii cei vechi. Mortul se încununează și i se pun daruri lângă dânsul.

Creștinii de rând însă, erau îngropați și acum ca și mai nainte, în afară din orașe.

4. Din secolul VI-lea încoace și anume după moartea lui Iustinian, începu a se folosi și *poporul* de privilegiul înmormântă-

καθαίρεσιν, εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν μετεκόμισε· καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς, δημοσίᾳ πομπεύσας αὐτὸ, εἰς τὴν ἐπώνυμον τῶν ἀποστόλων ἐκκλησίαν ἀπέθετο.

1) Evagr. Hist. eccls. lib. IV, c. XXXI: Ἐν ᾧ (νηῷ=ἐκκλησίᾳ ἀποστόλων), οἴτε βασιλεῖς, οἴτε ἱερωμένοι, τῆς νενομισμένης ταφῆς τυγχάνουσι.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. IX, c. II.

rilor în nartica exterioară (curtea), ori în câmpia dinaintea Bisericei. Cea d'întâiu îngăduire oficială de acest fel, o găsim în apus la conciliul provincial I-iu din *Bracarensa* (Bracara, Braga) în Ispania, care formulă în anul 462 următoarea dispoziţiune pentru acele ţinuturi: «*Corpurile morţilor cu nici un chip să nu se îngroape în sfintele Biserici; dar dacă este necesitate, se pot face înmormântările în împrejurimile zidurilor Bisericei, însă aşa în cât să nu se aducă cu aceasta scârbă*» [1]). Tot din actele acestui conciliu, dovedim că pe acel timp, în cetăţile Galiei (civitates Galliae), se îngropau creştinii chiar în Biserici, fapt care a fost oprit şi acolo după vr'o două sute de ani, reţinându-se îngăduiala numai pentru curtea Bisericilor. Carol cel Mare de aceea chiar decretă, ca «*nullus laicus in ecclesia sepeliatur*»; însă din acest text se vede că clericii puteau să fie înmormântaţi şi în Biserici.

În răsărit, Leon cel Înţelept, pe la începutul secolului al X-lea, desfiinţă formal legile cele vechi cari opreau înmormântările în lăuntrul cetăţilor, şi îngădui de aci înainte, ca «*fie care să facă după cum voeşte şi să-şi îngroape pe morţi, ori în afară ori în lăuntrul cetăţei*» [2]). Totuşi nu cetim în nici o novelă a lui Leon, că acesta ar fi permis îngropările şi în Biserici. Tot pe timpul lui Leon Înţeleptul, un sinod apusean ţinut la *Mogunţia* (în Germania), orânduește ca «*nici un mort să nu se îngroape în Biserică, de cât numai episcopii, egumenii, preoţii vrednici şi laicii credincioşi*» (meritoşi [3]).

5. Date istorice despre *binecuvântările* preoţeşti făcute la morminte când se depun în ele morţii, găsim abia prin jumătatea II-a a secolului VI-lea la Grigorie Turoneanul, când acesta întreabă cu o ocaziune: «*dar acel loc unde trebue să se îngroape, nu este el sfinţit cu o binecuvântare preoţească?*» [4]). Nu încape însă îndoială, că aceste binecuvântări făcute la morminte, cum şi serviciul bisericesc al înmormântărilor, sunt mult mai vechi de cât secolul al VI-lea, şi poate chiar din secolul I-iu. Se ştie iarăşi că aceste ritualuri funebre s'au îmbogăţit în decursul timpului.

Binecuvântările la morminte se făceau din două puncte de vedere: *a)* pentru ca mortul să primească *binecuvântarea Bisericei* în lunga sa *călătorie* de veci; *b)* ca mormintele să dobândească prin binecuvântări, caracterul de *locaşuri sfinte* şi astfel profanatorii lor să fie pedepsiţi întocmai ca şi aceia

1) Concil. Bracar. I. can. XXXVI: Corpora defunctorum nullo modo intra basilicam sanctorum sepeliantur, *sed* si necesse est, deforis circa murum basilicæ usque adeo non abhorret.

2) Leo Novell. LIII: Quicumque autem sive extra muros, sive intra civitatem sepelire mortuos volet.

3) Concil. Moguntiæ, can. LII: Nullus mortuus intra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, aut fideles laici.

4) Gregor. Turon. De gloria confessor. Cap. CVI: Quia locus ille, quo sepeliri debet, non est *sacerdotali benedictione consecratus?*

ai Bisericilor. Chiar la păgâni, mormintele erau foarte mult respectate; iar **violatorii** lor primeau cele mai aspre pedepse. Împăratul Gordian (238—244) privea mormintele în edictele sale ca pe nişte *«res religioni destinatas, etiam religionis effectas»,* şi pedepsea foarte greu pe spoliatori. Textul edictului lui Gordian cu privire la violarea mormintelor îl găsim introdus cu aceleaşi cuvinte şi în Codicele lui Iustinian [1]). Tot aşa şi Iulian Apostatul (361—363) care aplică prădătorilor *«poena sacrilegii»* [2]), în edictul său cu privire la morminte, numeşte corpurile morţilor *grămezi sfinţite* (aggeres consecratos), cari cuvinte au trecut şi în Codicele lui Teodosie [3]).

6. Omul tuturor timpurilor şi al tuturor popoarelor, a dorit ca ultimul său locaş să fie *înfrumuseţat* după averea lui şi după împrejurări exterioare. Antonin Piul, după cum ne spune *Iuliu Capitolinul,* a dat cele mai aspre legi în *contra luxului* fără margini al mormintelor romane [4]). Creştinul de şi a fost mai înfrânat în această privinţă, totuşi 'şi a împodobit şi el casa cea de veci, după cum vedem acest fapt arătat în Codicele lui Teodosie, unde se vorbeşte de morminte creştineşti încungiurate cu *columne frumoase, cu busturi, cu inscripţii, cu împletituri de piatră,* şi cu tot felul de ornamente. După aceasta, urmează în Codice, clasificarea pedepselor, aplicate celor ce săvârşeau nelegiuita crimă, a distrugerei şi profanărei mormintelor [5]). Unii însă dintre părinţii bisericeşti, *combăteau* energic *luxul* şi risipa făcută la înmormântări. Aşa Grigorie de Nissa, ne spune în biografia lui Efrem Sirul, că acest înţelept bărbat, 'şi a testat o înmormântare umilicioasă; iar prisosul ce era să fie aruncat pe un lux funerar, Efrem a dorit ca mai bine *«să se împartă săracilor»* [6]). Acelaşi lucru l'a recomandat şi Vasilie cel Mare în omiliile sale [7]).

Creştinii s'au deosebit de păgâni şi în ceea ce priveşte modul

---

1) Cod. Iustin. lib. IX, tit. XIX, De sepulchro violato leg. I: *Res religioni destinatas,* quin imo iam religionis (al. religiosas) effectas... læsae tamen religionis inciderunt in crimen.

2) Cod. Iustin. lib. IX, tit XIX. De sepulchra violato. leg. V.

3) Cod. Theod. lib. XVII. De sepulchris violatis leg. V: Pergit audacia ad busta diem functorum et *aggeres consecratos.*

4) Capitolinus. Vita Antonini Pii Philos.: Tunc Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque asperrimas sauxerunt.

5) Cod. Theod. Lib. IX, tit. XIX, De sepulchris violatis, leg. II: „Universi, qui de monumentis columnas vel marmora abstulerunt, vel coquendæ calcis gratia lapides deiecerunt, singulas libras auri per singula sepulchra fisci rationibus inferant". Apoi în leg. IV cetim: *„Qui aedificia manium violant,* domus ut ita dixerim, defunctorum geminum videatur *facinus perpetrare*". Între multele cimitire ce am văzut în ţările europene şi asiatice, îmi aduc aminte mai ales de cimitirul Ispaniolilor din **Madrid** situat pe calea dintre acest oraş şi Vicalvaro. In acest cimitir, sculptura în genul funerar, executată în marmoră, atinge culmea luxului de acest fel. (Autorul).

6) Nyssen. Vita Ephrem: Ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁρισθὲν εἰς τὴν ἐκεῖνου τάφὴν, δοθῆναι πτοχοῖς.

7) Basil. Homil. in divites.

La noi în **România,** luxul şi risipa ce se fac cu înmormântările, cu *coroa-*

de îngropare al morţilor. Păgânii şi în special **Romanii,** puneau de obiceiu pe cei morţi *pe o grămadă de lemne, şi 'i ardeau* (corpora in rogum imposita cremabant [1]); iar *cenuşa şi oasele le puneau în oale şi le îngropau* în pământ, ori le păstrau în firizile anume făcute în *columbarii.* Închinătorii crucei însă, *s'au îngrozit de arderea fraţilor lor,* şi de aceea s'au mulţumit a 'i îngropa în pământ potrivit sentinţei Creatorului: «*că pământ eşti şi în pământ te vei întoarce*» [2]). Dar creştinii au mai avut obiceiul, de a păstra trupurile celor morţi în *catacombe,* ori, ca şi azi, în cripte. Iar când păgânii obiectau creştinilor, că aceştia nu'şi ard pe morţii lor, ca nu cumva să se peardă ceva din sufletul celui repausat, atunci *Minuciu Felix* le-a răspuns cu aceste înţelepte cuvinte: «*Tot trupul fie că seacă ca şi pulberea, fie că se desleagă în apă, ori se strânge prin cenuşă, sau se păstrează prin mirosuri tari, ori in ce chip, el totuşi se duce de la noi, şi numai lui Dumnezeu îi este in putere a păstra elementele. Să nu credeţi însă că avem vr'o pagubă şi ne temem de vr'un fel de înmormântare; dar noi creştinii făptuim pe cel mai vechiu şi mai bun obiceiu, adică de a* **îngropa** *pe cei morţi*» (iar nu a 'i arde [3]). Tot aşa mai târziu, şi anume pe timpul lui Tertulian, de asemenea se imputa creştinilor, că aceştia nu ard corpurile morţilor lor, fiindcă ei cred, că prin îngroparea în pământ, mai rămâne în corp o parte din suflet; iar prin ardere s'ar perde acea părticică. La această obiecţiune fără temeiu, Tertulian răspunde astfel: «*Alta este raţiunea creştinului pentru care îşi îngroapă pe morţi* (şi nu'i arde): *nu ca să se reţină în corp rămăşiţe de suflet; ci din cauza* **cruzimei şi îngreţoşărei**» [4]). Unii cred că cremaţiunea a încetat la Romani pe timpul lui Antonin Piul (138—161); dar de oare ce Tertulian o combate, iar Teodosie II interzice cremaţiunea şi chiar îngroparea în pământ în lăuntrul cetăţei [5]), de aci lesne putem dovedi, că arderea morţilor a durat până mai încoace [6]), cu toate că filosoful

---

nele de prisos, cu *dricurile...,* sunt fapte nechibzuite. Mai bine ar fi ca în locul acestor cheltueli, să se facă o fântână, un eleşteu la drum, o cruce, o bursă la un sărac, ş. a., tot pentru pomenirea mortului. (Autorul).

1) Cicerone după ce vorbeşte în cartea sa *„De senectute"*, cap. XXII despre nemurirea sufletului, arată că corpul amicului său Catone, a fost pus de dânsul pe rug.

2) I Moisi, 3,19.

3) Minuc. in Dialog Octavius, Cap. XI, n. 23: Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis: sed Deo elementorum custodi reservatur. Nec, ut credibis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem et meliorem consuetudinem *humandi frequentamus.*

4) Tertull. De anima. cap. LI.

5) Cod. Theod. lib. IX, tit. XVII. De sepulchris violatis. leg. VI: Omnia quæ super terram urnis clausa (crematio), vel sarcophagis corpora detinentur (humatio) extra urbem delata ponantur.

6) Arderea morţilor s'a practicat mai ales la Romani şi Indieni. La aceşti din urmă, până în zilele noastre se ard femeile chiar de vii la moartea bărbatului lor. Vezi şi T. II, Tez. Liturg., p. 25.

şi scriitorul *Macrobiu* contemporanul lui Teodosie II (nu cel din timpul lui Irod cel Mare), spune că în jumătatea primă a secolului al V-lea, prin unele locuri nu mai era în obicinuinţă această fioroasă nimicire a trupurilor [1]).

§ 97.*

Diferite obiceiuri străvechi la înmormântări.

Cum că în vechime, corpurile celor morţi se îmbălsămau la păgâni cu aromate, despre aceasta iată ce ne spune Herodot cu privire la Egipteni: «*Apoi umplând pântecele mortului cu mirrhă curată şi cu casia (scorţişoară) şi cu alte mirodenii, fără de tămâe, după aceea îl cos*» [2]). La Evrei era însă

1) Macrob Saturnal. lib. VII, cap. VII: Licet urendi corpora defunctorum usus nostro saeculo nullus est. In epoca omerică exista cremaţiunea după cum cetim în Iliada lui Omer, cânt. II, v. 433.

Susţinătorii de astăzi ai **cremaţiunei**, cred *a*) că cimitirele emanează vapori gazoşi periculoşi sănătăţei; *b)* că aduc boale contagioase prin propagarea microbilor; *c)* că infectează isvoarele de apă în cursul lor sub pământ.

S'a constatat însă de somităţile medicale: 1) că gazele putrefacţiunei, nu conţin un principiu otrăvitor; 2) că nu se propagă boale prin microbii cimitirelor, graţie razelor solare cari îi distrug; 3) nu infectează apa isvoarelor; apoi însăşi cremaţiunea înmulţeşte microbii.

Totuşi crematoriele (cremo = ard), pentru trupurile omeneşti sunt foarte numeroase astăzi.

In Paris la anul 1797 se permite oficial arderea cadavrelor omeneşti. Dar această practică nu prinse rădăcini. Iar de la anul 1875 încoace, crematoriele se tot înmulţiră prin propaganda activă a lui *Coletti* din Padua, care arată foloasele igienice prin arderea morţilor. Chirurgul englez *Thomsohn*, înfiinţă chiar o societate pentru această propagandă

In ducatul Saxa-Coburg-Gotha se aprobă oficial crematoriul în anul 1878; în Elveţia, în anul 1879; în Anglia în anul 1882; în Francia în anul 1883, ş. a.

Iar în anul 1889 erau 23 crematoare în Italia; 10 în Statele-Unite; 1 în Paris; 1 în Londra; 1 în Stockholm; 1 în Copenhaga; 1 în Gotha; 1 în Zurich.

Cadavrul omenesc pûs în cosciug, este dus pe un cărucior ce merge pe şine până la uşa cuptorului; de aci este dus mai departe pe o masă de bronz, ce alunecă în cuptor. Indată flacările de lemne îl cuprind şi mistuesc materia.

In faţă e un paraclis unde se roagă familia şi preoţii, Lucrarea durează 2 ore. In Anglia preţul unei cremaţiuni e de 250 franci; în Danemarca pentru săraci, 10 franci, ş. a. Pentru funcţionarii de la crematorii în Zurich, 5 franci; în Breslau 4 franci; în Padua 3 franci; în Japonia 2½ franci.

Eu însă resping cremaţiunea trupurilor omeneşti, căci este prea îngrozitoare, apoi strică obiceiurile noastre strămoşeşti, distruge pietatea către corpul nostru, dispar monumentele funerare atât de bogate în Istoria noastră naţională, ş. a. Din fericire, în România, nu s'au încuviinţat crematoriele. (Autorul).

2) Herodot. Historia, lib. II, cap. LXXXVI: Ἔπειτα τὴν νηδὺν σμύρνης ἀκηράτου τετριμμένης, καὶ κασίης, καὶ τῶν ἄλλων θυμιημάτων, πλὴν λιβανωτοῦ, πλήσαντες, συῤῥάπτουσιν ὀπίσω. **Erodot** cel mai vechiu scriitor care ne-a păstrat lămuriri asupra modului de îmbălsămare la Egipteni se exprimă astfel (lib. II cap. LXXXVI): „Se află în Egipt anumite persoane **„Refenii“** adică îmbălsămătorii pe cari legea i-a însărcinat cu îmbălsămările. Iată cum lucrează aceştia la corpurile celor **bogaţi:** La început Refenii scot creerii prin nări parte cu un fier curbat, parte prin mijlocul unor doftorii pe cari le introduc în cap. După aceea fac o tăetură în deşertul corpului cu o piatră de Etiopia tăetoare, şi trag

numai obiceiul de a pune lângă corpul celui mort mai nainte de îngropare *smirnă* şi *aloe,* ca un simbol al dragostei către cel repausat. Evangeliştii ne spun, că şi Dumnezeescul Mântuitor al omenirei, dându-şi sufletul pe cruce, corpul lui a fost cerut de la Pilat de Iosif din Arimatea [1]; «*Iar Nicodim... a adus o amestecătură de smirnă şi de aloe, ca o sută de litre. Şi au luat trupul lui Isus, şi l'a înfăşurat în giulgiuri cu miresme, precum este datina Iudeilor de a îngropa*» [2]. «*Şi l'au pus în mormânt, care era săpat în piatră; şi au prăvălit o piatră pe uşa mormântului*» [3]. «*Şi trecând Sâmbăta, Maria Magdalina şi Maria lui Iosif şi Salomi, au cumpărat miresme ca să meargă să-l ungă*» [4].

---

prin această deschizătură intestinele pe cari le curăţă şi le pun în vin de palmier şi apoi în aromate pisate. In urmă Refenii *umplu pântecele cu mirrhă curată pisată, cu scorţişoară şi alte mirodenii, esceptându-se tămâea, apoi cos corpul.* Aceste lucrări finindu-se, sară corpul şi'l pun în leşie tare de cenuşă (natron) pe timp de 60 de zile... Trecând aceste zile se spală corpul, se înfăşoară în legături de in fin mânjite cu un fel de cleiu pe care Egiptenii îl întrebuinţează la lipirea obiectelor. Părinţii apoi iau corpul astfel pregătit, îl aşază în sicriu de lemn făcut în chipul omului şi-l pun în cripta mortuară".

„Acei ce voesc a înlătura cheltuelile, urmează Erodot, aleg altfel de îmbălsămare: umplu o mică pompă cu lichid extras din cedru, se injectează cu acesta pântecele corpului, fără a-i face vr'o tăetură şi fără a-i scoate intestinele. Când s'a introdus acest lichid, se astupă gura pentru a nu eşi lichidul. Se ţine corpul apoi în sare 60 de zile, iar după aceea se scoate lichidul din pântece. Lichidul acesta are atâta putere în cât topeşte măruntaele şi le scoate afară cu el. In exterior leşia de cenuşă (natron), a uscat carnea în aşa fel în cât nu a mai rămas de cât pielea şi osul. Se dă apoi corpul celor în drept". „A treea specie de îmbălsămare nu e de cât pentru **săraci**. Se injectează corpul cu lichidul numit „Surmaia" se pune în leşie de cenuşă (natron) 70 de zile şi-l dau după aceasta familiei". (Vezi şi Facerea 50,3, despre îmbălsămare).

Tot aşa şi Cicerone împreună cu alţi scriitori, ne spun că Egiptenii vechi, îmbălsămau pe morţi şi aşa îi ascundeau prin casă unde se păstrau epoci întregi (Cicer. quaest. Tuscul. lib. III. § CVIII: condiunt Aegyptii mortuos, et eos domi servant). Creştinii egipteni, moşteniseră şi ei obiceiul de a nu îngropa pe morţi în pământ, ci de a-i îmbălsăma şi a-i păstra în casă ori în mausolee. Corpul astfel pregătit, se chema în limba egipteană **„gabbara"**; în limba greacă se zicea τάριχος adică *sărătura*; în limba arabă se cheamă **mum** (موم) adică *ceară*, poate pentru aceea că această substanţă juca rolul principal în îmbălsămarea cadavrelor. De aci avem până azi cuvântul *mumia*, adică *ceara* (Gataker. not. in Marc. Anton. lib. IV: ita apud illos (Aegyptios) cadaver sit τάριχος, id est salsura (sărătura), sive mummia, uti appellant recentiores medicorum fillii, ab arabico „mum", id est *cera*; quia ceromate etiam in eo negotio utebantur). Atanasie cel Mare însă, a combătut acest mod de îngropare păgânească a cadavrelor, sub motivul „că şi corpul Domnului a fost pus în mormânt şi o piatră a fost răsturnată asupra mormântului, până ce a înviat a treia zi". (Athan. vit. Anton: καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ κυρίου σῶμα εἰς μνημεῖον ἐτέθη· λίθος τε ἐπιτεθεὶς ἔκρυψε αὐτὸ, ἕως ἀνέστη τριήμερον). Medicii de azi susţin că îmbălsămările s'au mai perfecţionat; dar aceasta este o întrebare dacă e aşa. Conf. Girardin, Leçons de chimie élémentaire, vol. V, Paris 1880, pag. 192 seqq.

1) Orăşelul *Arimatea* sau vechea Rama, azi se cheamă „Ramleh". El se află cam la mijlocul drumului dintre Iafa şi Ierusalim. (Autorul).

2) Ioan 19,39–40.

3) Marcu 15,46. Conf. Mat. 27,59–61.

4) Marcu 16,1. Conf. Mat. 28,1. Luca 24,1. Ioan 20,1.

In jumătatea II-a a secolului II-lea Minuciu Felix răspunde păgânilor, că în creştinism, «*Corpul nu se face de cinste prin mirosuri; căci numai morţilor li sunt afierosite miresmele*» [1]. Iar Tertulian spune duşmanilor creştinătăţei, că «*Tămâia este trebuincioasă oamenilor în aromele medicinale; dar nouă creştinilor, pe lângă acestea, ne mai trebue şi la mângâerea* (ungerea) *celor morţi*» [2]. Poetul ispaniol Prudenţiu, la începutul secolului al V-lea, ne zice că pe timpul său, «*Corpul mortului dacă se ungea cu mirrhu Sabeilor* (un trib din Arabia), *îi folosea aceasta ca şi un medicament*» [3]. Un text şi mai clar în privinţa smirnei, îl găsim tot pe la începutul secolului V-lea la Rufin al Aquileei, care arată că «*Mirrha este mai mult de un gust amar ;. cu ea se unge corpul mortului, ca să nu putrezească şi să respingă viermii* [4]. Aşa dar din mărturiile aflate la Minuciu Felix, Tertulian, Prudenţiu şi Rufin, vedem că creştinii cei vechi obişnuiau a unge pe cei morţi cu tămâe, smirnă şi alte aromate.

1. Cât despre *timpul îngropărilor*, cunoaştem că păgânii din motive superstiţioase, obişnuiră a-şi înmormânta **noaptea** pe răposaţii lor. Despre acest fapt ne asigură cei mai buni scriitori şi interpretatori ai legilor romane ca d. e. *Seneca*, *Tacit*, *Dione Cassius* contemporanul lui Alexandru Sever, etc. [5]. Creştinii însă acomodându-se împrejurărilor, în timpul persecuţiilor îşi îngropară şi ei noaptea pe ai lor, după cum cetim aceasta în scrierea întitulată «Patimile lui Ciprian şi înmormântarea lui» că adică «*Corpul acestui martir, din cauza răutăţei păgânilor, a fost aşezat în apropiere, încungiurat cu lumânări de ceară şi cu colori frumoase, şi făcându-se rugăciuni şi mare pregătire, a fost înmormântat noaptea*» [6]. Dar când martirul pătimise munca decretată de păgâni şi încetase din viaţă în chinuri, atunci se da creştinilor corpul, şi-l îngropau ori ziua ori noaptea [7]. Aşa, Policarp episcopul Smirnei, prin vicleniile şi

1) Minuc. in Dialog. Octavius: Non corpus odoribus honestatis, reservatis unguenta funeribus.

2) Tertull. De idololatria cap. IX: Etiam hominibus ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatia sepulturæ (tura) usui sunt.

3) Prudent. Cathemerin. hymn. de exsequiis defunctorum: Adspersaque myrrha Sabaeo corpus medicamine servat. Pe când călătoream în Egipt în vara anului 1904, am văzut pe acolo destule **mumii** rămase de la vechii Egipteni. (Autorul).

4) Rufin. Aquil. ap J. Louzon. De pollinct. et balsamat. ap. vet. c. x: Myrrha est species valde amara, de qua ungitur corpus mortui, ut non putrescat, et pellit vermes.

5) Conf. Gothofred. in dict. leg. Iuliani.

6) Passio Cypriani: Eius corpus propter gentilium curiositatem in proximo positus est, cum cereis.... cum voto et triumpho magno.... et scolacibus.... (et noctu selpultum esse).

7) Despre „Obiceiurile vechi funebrale la creştini" ceteşte scrierea mea în Revista „*Vocea Bisericei*" din anul 1895 n. 2 şi 3 pag. 5, apărută în Bucureşti sub direcţiunea mea. (Autorul).

intrigile jidoveşti, fiind ars de viu d'asupra unei grămezi de lemne chiar în acest oraş, cenuşa şi oasele martirului fură dăruite creştinilor; iar aceştia le îngropară *ziua* cu o adâncă veneraţiune [1]). Încetând persecuţiunile, nu mai fu nevoe de a se mai face noaptea înmormântările, după cum cetim acest fapt şi în Codicele lui Teodosie: «*Cunoaştem,* zice acest împărat, *că se*

Un şef de trib din Patagonia (America de Sud), petrece la mormânt pe un amic al său.

transportă trupurile celor morţi cu o grămădire deasă de popor, şi cu o prea mare îmbulzeală de privitori... Dar care este ziua cea mai favorabilă ingropărilor?... Durerea la înmormântări caută singurătatea» [2]). Mai departe urmează în Codice

1) Euseb. Hist. eccles. lib. IV c. XV.

2) Cod. Theod. lib. IX tit. XVII. De violandis sepulchris. leg. V: Efferi cognovimus cadavera mortuorum per confertam populi frequentiam et per maximam insistentium densitatem... Qui enim dies est bene auspicatus a funere?... Dolor in exsequis secretum amare.

ordinele împărăteşti, ca la asemenea ocaziuni de întristare, tot omul să fie cuviincios şi **tăcut.** Iar Socrat ne spune că pe timpul lui Iulian, în ziua când s'au transportat relicvele martirului **Vavila** din Dafne în centrul oraşului Antiohia, mulţime mare de bărbaţi şi femei, tineri şi fecioare, bătrâni şi copii, toţi petreceau cu respect rămăşiţele martirului. Mulţimei îi precedau cântăreţi de **psalmi,** cărora le răspundea poporul cu armonie. La o distanţă de şase mii de paşi, împăratul Iulian asculta măreţia acestei pietăţi [1]). Dar şi la înmormântările creştinilor de rând se cântau **psalmi** şi imne până la locul de îngropare.

2. Solemnităţile funebre de şi erau foarte impunătoare în timpurile vechi creştine, totuşi nu găsim pe atunci cheltueli fără nici un folos. Aşa, Grigorie de Nazianz, vorbind de înmormântarea fratelui său Cezar, arată că înaintea pompei mergeau mulţi dintre creştini, ţinând în mâini felinare (λαμποφορία) cu lumânări de ceară [2]). Iar Grigorie de Nisa, descriind măreaţa înmormântare a sorei sale *Macrina*, se exprimă astfel: «*Poporul mergând în mare mulţime împrejurul sicriului, şi toţi având o nesfârşită admiraţiune către această petrecere sfântă, din cauza aglomeraţiunei, nouă nu ne mai era cu putinţă să mergem într'o ţinută măreaţă; de aceea pe o parte şi pe alta, mergea înaintea noastră în ordine obişnuită nu puţină mulţime de diaconi şi clerici mai mici, cari purtau în mâini făclii de ceară*» [3]). Tot asemenea şi Teodoret arătând splendoarea cu care s'a făcut aducerea relicvelor sfântului Ioan Hrisostom, din locul exilului (Pityus în Colchida) la Constantinopole (an. 438), spune că atunci când au trecut cu relicvele peste Bosfor, din ordinul lui Teodosie II (408-450), lumea era aşa de numeroasă în bărci, «*în cât făcliele ce să ţineau în mâini acopereau marea*» [4]). Iar simbolizarea imnelor funerare şi a făclielor ce se duc înaintea mortului, a arătat-o Ioan Hrisostom într'o concepţie a sa de o frumuseţe rară. «*Spune-mi mie,* zice acest Părinte bisericesc, *ce înseamnează luminele cele strălucitoare? Oare nu ducem cu ele în triumf la locaşul de veci pe cei încetaţi din viaţă, ca pe nişte atleţi la locul de încoronare? Ce înseamnează cântările de îngropare? Oare nu prin acestea prea mărim pe Dumnezeu şi-i mulţumim lui pentru că a încununat pe cel ce pleacă din mijlocul nostru?*» [5]).

---

1) Socrat. Hist. eccles. lib. III. c. XVIII: Ἅμα γυναιξὶ καὶ νέᾳ ἡλικίᾳ, χαίροντες καὶ ψαλμῳδοῦντες, ἀπὸ τῆς Δάφνης ἐπὶ τὴν πόλιν μετέφερον τὴν σορόν· κ. τ. λ.

2) Nazianz. orat. X in Caesarium.

3) Nyssen. Vita Macrinae: Τοῦ λαοῦ περὶ τὴν κλίνην πεπυκνωμένου, καὶ πάντων ἀπλήστως ἐχόντων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου θεάματος, οὐκ ἦν ἐν εὐκολίᾳ τὴν πορείαν ἡμῖν διανύεσθαι· προηγεῖτο δὲ καθ'ἑκάτερον μέρος διακόνων δὲ καὶ ὑπηρετῶν οὐκ ὀλίγον πλῆθος, στοιχηδὸν τοῦ σκηνώματος προπομπεῦον, τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας ἔχοντες πάντες.

4) Theodoret. Hist. eccles. lib. V. c. XXXVI: Τοῦ Βοσπόρου τὸ πρὸς τῇ Προποντίδη στόμα ταῖς λαμπάσι κατέκρυψε.

5) Chrisost. Homil. IV in Hebr.: Εἰπὲ γάρ μοι, τὶ βούλονται αἱ λαμπάδες

3. Scăldarea mortului, o găsim de o potrivă atât la Greci cât şi la Romani. La Evrei se săruta mortul [1]), i se închideau ochii şi gura [2]), şi apoi îl scăldau *«cu apă caldă în care se puneau flori de muşăţel* (χαμαίμηλον) *şi de roze uscate, ca să fie mortul curat, când îşi va da seamă de păcatele lui»* [3]). Pliniu ne spune că şi Romanii obişnuiau din vechime, *«să închidă ochii morţilor; dar pe rug'li se deschideau iarăşi... ca să poată vedea cerul»* [4]).

În Noul Testament încă se vorbeşte de scăldarea morţilor. Aşa, în Faptele apostolilor, se spune că **Tavita** din Iope încetând din viaţă, a fost scăldată şi pusă în foişor [5]). În epistola I către Corinteni, încă se vorbeşte de asemenea scăldări [6]). Tot aşa şi Dionisie al Alexandriei ne istoriseşte, că pe timpul său întâmplându-se o ciumă în acest oraş, au fost atinşi de boală mulţi preoţi, diaconi şi cei mai pioşi oameni. Atunci creştinii, din dragostea către fraţii lor, ne temându-se de pericolul acestei boale, s'au dus la aceşti suferinzi, *«şi după ce au ţinut trupurile sfinţilor in braţele lor, le-au închis gura şi ochii, le-au purtat pe umerii lor, le-au îmbrăţişat şi sărutat, le-au spălat şi le-au împodobit cu cele mai bune haine ale lor»* [7]). Tertulian [8]), Grigorie Turoneanul [9]), Grigorie cel Mare [10]), Beda Venerabilis, ş. a., toţi vorbesc de scăldarea creştinilor adormiţi în Domnul.

Cât despre îmbrăcarea morţilor, am văzut că Dionisie Alexandreanul arată destul de luminos acest fapt. Tot aşa şi Eusebiu descriind înmormântarea martirului *Marin*, spune că sfântul *«a fost îmbrăcat cu veşminte albe şi preţioase, iar senatorul roman Asturiu. l-a luat pe umerele sale, şi aşa l-a dus la mormânt»* [11]). Iar despre podoabele împăratului Constantin, când

---

αἱ φαιδραί; οὐχ ὡς ἀθλητὰς αὐτοὺς προπέμπομεν; τί δε ὕμνοι; ουχί τὸν θεὸν δοξάζομεν, καὶ εὐχαριστοῦμεν, ὅτι λοιπὸν ἐστεφάνωσε τὸν ἀπελθόντα;

1) I Moisi, 50, 1.

2) I Moisi, 46, 4.

3) Buxtorfius. Synagoga iudaica, c. XLIX: Aqua calida, cui addunt flores chamaemeli et rosas siccas, studiose abluitur mortuus, ut purus et mundus sit quum peccatorum ratio reddenda erit.

4) Plinius. Naturalis historia. lib XI, cap. XXXVII: Morientibus oculos operire, rursusque in rogo patofacere... et coelo non ostendi nefas.

5) Fapt. Apost. 9, 37.

6) I Corint. 15, 29.

7) Apud. Euseb. Hist eccles. lib. VII. c. XXII: Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν ἁγίων ὑπτίαις χερσὶ καὶ κόλποις ὑπολαμβάνοντες, καθαιροῦντές τε τοὺς 'οφθαλμοὺς, καὶ στόματα συγκλείοντες ὠμοφοροῦντές τε καὶ διατιθέντες· προσκολλώμενοι· συμπλεκόμενοι· λουτροῖς τε καὶ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες.

8) Tertull. Apol. cap. XLII: Rigere et pallere, post lavacrum mortuus possum.

9) Gregor. Turon. De gratia confess. cap. CIV: Pelagiam... ablutam fuisse iuxta morem ac deinde collocatam in feretro (sicriu).

10) Gregor. Magn. lib. III, Dialog. c. XVII: Quum ex more lotum et vestimentis indutum.

11) Euseb. Hist. eccles. lib. VII. c. XVI: Τὸν ὦμον ὑποθείς, ἐπὶ λαμπρὰς καὶ πολυτελοῦς ἐσθῆτος ἄρας τὸ σκῆνος ἐπιφέρεται.

era întins pe catafalc, acelaşi Eusebiu ne spune, că monarhul *«era îmbrăcat cu podoabe împărăteşti, adică cu porfiră şi diamante foarte multe şi de mare preţ, şi toate erau aşezate împrejurul lui; iar vegheri în apropierea corpului se făceau ziua şi noaptea»* [1]. Nu numai Atanasie cel Mare [2] şi Ieronim [3] mai atestă înveşmântarea morţilor, dar şi Sidoniu confirmă faptul, că creştinii îşi îmbrăcau frumos pe morţii lor, contrariu Goţilor cari aruncau în gropi cadavrele, goale, nespălate şi despreţuite. Iar Ioan Hrisostom se rosteşte într'o cuvântare a sa cu aceste cuvinte: *«Noi îmbrăcăm cu veşminte noui pe morţii noştrii, ca să dovedim cu aceasta nestricăciunea noastră»* [4].

4. Creştinul după ce înceta din viaţă, era pus în **coenaculum**, ori în vestibul sau chiar în casă, şi apoi de aci era transportat cu onoare în firizile (loculi) criptelor, sau se îngropa în pământ. Corpul lui Ambrosiu însă, *a fost dus la Biserică, şi acolo a rămas noaptea, fiind veghiat în cântări* [5]. Dar Romanii, ca nu cumva printr'o grăbită înmormântare să fie îngropat vr'un om leşinat, ţineau adesea ori în casă trupul mortului şapte zile (septem dies), în care timp îl scăldau cu apă caldă şi-l strigau pe nume la intervale mici. Dacă însă nu se deştepta în aceste şapte zile, atunci îi ardeau cadavrul. Creştinii puneau corpul mortului pentru îngropare, în cosciuge făcute din materialuri diferite. Eusebiu şi Socrat ne spun că împăratul Constantin *«a fost aşezat de căpeteniile oastei într'un sicriu de aur»* (ἐν χρυσῇ λάρνακι [6]). Se întrebuinţau însă şi cosciuge de lemn, cum spune Ambrosiu; dar aceasta se făcea *«în speranţa învierei morţilor»* [7]. Ieronim ne istoriseşte că se puneau şi acopereminte de aur pe cosciugele celor bogaţi; dar el combate luxul acesta ca fiind de prisos [8].

În cele d'întâiu trei secole, trupurile creştinilor erau purtate până la groapă de oameni săraci; dar în secolul IV-lea când creştinii se înmulţiră, găsim instituite două clase de în-

---

1) Euseb. De Vita Constantini, lib. IV, cap. LXVI: Βασιλικοῖς τε κόσμοις, πορφύρᾳ τε καὶ διαδήματι τετιμημένον πλεῖστοι περιστοιχισάμενοι, ἐπαγρύπνως δι'ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐφρούρουν.

2) Athanas. in Vita s. Antonii.

3) Hieronym. Epist. XLIX, ad. Innocent.

4) Chrysost. Homil. CXVI: Καινοῖς ἱματίοις τοὺς τεθνεῶτας ἀμφιέζομεν, τὸ καινὸν ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας ἡμῶν προμηνεύοντες.

5) Paulin. Vita Ambrosii: Ad ecclesiam... corpus ipsius portatum est, ibique eadem fuit nocte.

6) Euseb. Vita Constant. lib. IV, cap. LXVI: Ἄραντες οἱ στρατιωτικοὶ τὸ σκῆνος χρυσῇ κατετίθεντο λάρνακι.

7) Ambros. in Luc. II: Feretrum ligneum est, propter spem resurgendi.

8) Hieron. Epist. XXVII, in epitaph. Paulae: Aurem feretro velamen obtenditur.

grijitori: *a) Parabolanii* [1]) numiți și *copiații* [2]) (κοπιαταὶ, laborantes, osteniții), adică clericii inferiori cari aveau îndatorirea mai ales pe timpul boalelor contagioase, să îngrijască de bolnavi; și *b) fossorii* [3]) (groparii), *sandapilarii* adică *lecticarii* (purtătorii morților) sau *decanii* [4]), cari aveau grijă de cei morți ca să-i ducă la mormânt, să facă gropile și să îngrijască de cimitire. Scriitorii romani ca Terențiu Varo († 26 a. Hr. [5]),

Indienii ard pe morții lor.

Ovidiu († 17 d. Hr.), Sext Pompeiu († 53 d. Hr. [6]), Noniu Marcel (sec. III d. Hr. [7]), și alții, ne spun că morții Romanilor bogați, încă din vechime erau petrecuți până la mormânt cu femei

1) Cod. Theod. lib. XVI, tit. II De episcopis, leg. XLIII: Parabolani qui ad curanda debilium egra corpo.

2) Epiphanius, Expositio fidei, n. XXI: Λοιπὸν δὲ καὶ κοπιαταί, οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων. Conf. Cod. Theod. lib. XIII, tit. I De lustrali Conlatione, leg. I.

3) Hieron. De septem. ordinibus eccles.: Primus in cleris fossariorum ordo est.

4) Iustin. Novel. XLIII: Λεκτικαρίων ἤτοι δεκανῶν.

5) Terentius Varro, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praefica ut Aurelius scribit, mulier ab luctu, quæ conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret.

6) Sextus Pompeius, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praeficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductae, quae dant ceteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum praefectae.

7) Nonius Marcellus, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praeficæ dicebantur apud veteres, quæ adhiberi solent funeri mercede conductæ, etc.

bocitoare (praeficae), cari se jeleau mai întâiu înaintea casei mortului lăudându-l pe acesta, apoi pe drum făceau tot felul de mişcări şi tânguiri, în extazul lor pentru plată [1]). Dar filosoful Aristotel († 322 a. Hr.), încă de mult timp îşi bătuse joc de aceste *jeliri* pe cari le numea *obiceiuri barbare* (νόμιμα βαρβαρικὰ). Multe ieronii aruncau de asemenea şi Romanii serioşi asupra acestor bocitoare [2]). Tot aşa şi satiricul Lucian, a râs de aceste jeliri, făcute în toate tonurile şi mişcările. Romanii mai duceau la mormânt pe cei bătrâni cu cântece jalnice de *trâmbiţe;* iar pe cei tineri, cu cântece de **fluere** [3]). Dar Hrisostom a oprit cu energie introducerea în creştinism a acestor păgânisme.

5. Creştinii îşi petreceau pe morţii lor cu cântări de psalmi; de aceea *Constituţiunile apostolice*, chiar recomandă pentru asemenea ocaziuni aceşti patru psalmi: «*Petreceţi-i pe ei* (pe morţi) *cântând: «Cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioşilor lui»...; «Întoarce-te suflete al meu la odihna ta, că Domnul bine a făcut ţie»...; «Pomenirea dreptului cu laude»...;* şi, «*Sufletele drepţilor sunt în mâna lui Dumnezeu*» [4])... Tot la aceşti psalmi se referă şi Ioan Hrisostom într'o omilie a sa, asupra epistolei către Evrei [5]). Iar Ieronim spune că la îngroparea matroanei **Paula** din Betleem, s'au cântat psalmi în limbele ebraică, greacă, latină şi siriacă, fiind că era popor mult adunat, şi asculta psalmi fie care în limba sa [6]). La înmormântarea Macrinei sora lui Grigorie de Nissa, s'au cântat şi imne şi psalmi [7]); tot asemenea s'a făcut şi la înmormântarea lui Chesarie fratele lui Grigorie de Nazianz [8]). Obiceiul însă de a se întrebuinţa şi în creştinism **femei bocitoare** la înmormântări, fu aspru combătut de Hrisostom şi alţi părinţi bisericeşti, ca o rămăşiţă adusă din păgânism.

---

1) Iar în „*Letopisiţele*" lui Mihail Kogălniceanu, Tom. I, Bucureşti 1872, ed. II, pag. 28 şi 29, cetim că şi „*Muerile Dacilor, oasele părinţilor, ale feciorilor, ale bărbaţilor şi ale altor rudenii, cu bocet nespus mergeau după oase, cu plânsuri de mirat şi cu cuvinte de jale cuprindeau oasele, şi cu glas mare toată viaţa omenească o plângeau*".

2) Şi în satele noastre din România s'a păstrat până azi obiceiul străvechiu, ca femeile consângene şi streine, să jelească cântând, pe cei încetaţi din viaţă. Ele spun tot ce a făcut mortul cât a trăit şi-l roagă să ducă salutări morţilor mai vechi.

3) Vid. Rosini *Antiquitates Romanæ*, lib. V, c. XXXIX: Servius in V Aeneid. scribit: Moris fuisse ut maioris aetatis funera ad *tubam* profferentur: minoris vero ad *tibias*.

4) Constit. Apost. lib. VI, c. XXX: Ψάλλοντες προπέμπετε αὐτοὺς (νεκρούς): τίμος γὰρ ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ· καὶ πάλιν· ἐπίστρεψον, ἡ ψυχή μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι κυριος ἐυηργέτησέ σε· καὶ ἐν ἄλλοις· μνήμη δικαίων μετ'ἐγκωμίων· καὶ· δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ.

5) Chrisost. Homil. IV, in Hebr.

6) Hieronym. Epitaph. Paulae epist. XXVII.

7) Nyssen. Vita Macrinae: Ψαλμῳδίας... ὑμνοδίᾳ μελωδουμένης.

8) Nazianz Orat. X: Ὕμνοις ἐξ ὕμνων παραπεμπόμενος... ψαλμῳδίαις...

Fiind că păgânii și mai ales Romanii împodobeau pe morții lor cu **coroane** de flori, de aceea în creștinism s'a combătut acest obiceiu considerat ca de prisos și nefolositor. La imputațiunea ce aduceau păgânii închinătorilor crucei, că aceștia nu-și încoronează pe repausații lor, Minuciu Felix le răspunde cu aceste cuvinte: noi creștinii «*nu încoronăm pe morți... ci împodobim rămășițele lor cu liniștea, cu care și trăim*»[1]. Tot așa și Tertulian[2], și mai mulți apologeți se opun împodobirei morților cu coroane de flori.

§ 98.

Cuvântările funebre şi pomenirea morţilor în timpurile vechi creştine.

La locul de înmormântare al oamenilor folositori creștinătăței, se țineau discursuri funebre numite de Greci «ἐπιτάφια», întru lauda acestor încetați din viață în Domnul, pentru a-i da de pildă și altora din cei vii, și spre a arăta întristarea pentru adormirea lor. Așa, Eusebiu cuvântă la înmormântarea lui Constantin cel Mare; Ambrosiu la aceea a împăraților Teodosie cel Mare și Valentinian, cum și la înmormântarea fratelui său Satir; Grigorie de Nazianz vorbi la moartea fratelui său Cesar și a sorei sale Gorgonia; Grigorie de Nisa, la înmormântarea lui Meletie episcopul Antiohiei, ș. m. d.[3]. Ori de se rosteau discursuri funebre, ori nu, în tot cazul înmormântările se făceau cu ritualul bisericesc determinat, după cum ni se arată în «Ierarhia bisericească» atribuită lui Dionisie Areopagitul[4]. Aceasta ne-o afirmă și Ieronim, când zice că la asemenea ocaziuni, «*se cântau psalmi în Bisericile cu acoperișurile aurite, răsunând în înălțimea boltelor cântarea «Aliluia»*[5]. Tot acest părinte apusean ne mai arată, că la înmormântarea matroanei Paula, s'au cântat psalmi și pe drum, când duceau pe moartă la groapă. În Constituțiunile apostolice, găsim și formule funebre, prin cari se mijloceau ca frații încetați din viață, să meargă în sânul lui Avraam, Isac și Iacov[6].

Din punct de vedere mai mult superstițios, se da în Galia

1) Minuc. Felix. „Octavius" (cap. XII, n. 6: Nec mortuos coronamus... at enim nos exsequias adornamus eadem tranquillitate: qua vivimus.

2) Tertullianus. De corona militis, c. X.

3) Socrat. Hist eccles. lib. V, c. IX.

4) Dionys. Eccles. hierarch. cap. IV.

5) Hieron. Epitaph. Fabiolae, cap. IV.

6) Constitut. Apostol. lib. VIII c. XLI: „Diaconul să zică și acestea... Dumnezeu cel ce a primit sufletul celui adormit... să-l așeze... în sânurile lui Avraam și ale lui Isac și ale lui Iacov".

celor morţi *«sărutarea păcei»*, şi se împărtăşeau cu sfânta euharistie, când înainte de serviciul înmormântărei, se servia şi liturgie pentru sufletul lor. Faptul necanonic de a se împărtăşi morţii cu corpul şi sângele Domnului, fu aspru combătut de Ioan Hrisostom şi interzis cu desăvârşire de sinodul III-lea cartaginean, sub motivul foarte drept, că Mântuitorul numai celor vii le zice: «luaţi mâncaţi, şi beţi dintru acesta toţi» [1]). Conciliul trulan, de asemenea opri a se da morţilor sfânta euharistie [2]); iar *sărutarea păcei* fu interzisă prin un sinod provincial ţinut în Galia la anul 578.

a) Înainte de a fi mortul îngropat, preotul îl ungea cu unt de lemn sfinţit. Autorul *«Ierarhiei bisericeşti»* atribuită lui Dionisie Areopagitul, zice că fiind toate pregătite pentru înmormântare, *«în fine acum se toarnă unt de lemn asupra mortului»* [3]). Athanasie cel Mare, mai recomandă de a se arde la groapă *unt de lemn* (candele) şi *ceară* (lumânări), în semn de sacrificiu adus pentru sufletul celui adormit [4]).

Cum că să da eleimosină pentru cei repauzaţi, despre aceasta ne asigură Ioan Hrisostom, îndemnând pe creştini la această faptă frumoasă. «*Voeşti a onora pe cei morţi*, zice acest părinte bisericesc, *onorează pe alţii făcând eleimosină* [5]). Ieronim ne arată că pe morminte se semănau viorele, crini, roze şi flori roşii, pentru uşurinţa durerei celor rămaşi în viaţă [6]); dar el îndeamnă mai mult la a face eleimosină, de cât la înflorarea mormintelor.

Ziua morţii celor repausaţi, se amintea la timpuri determinate cu ospeţe religioase, din cari gustau preoţii, credincioşii, săracii, copii şi văduvele. Origen [7]) şi Hrisostom [8]), laudă cu multă căldură aceste ospeţe, prin cari se eternizează memoria celor adormiţi. Se vede însă că mesele acestea, în unele localităţi se transformau în îmbuibări necuviincioase, ca şi acelea de la arderea cadavrelor păgâneşti; căci vedem pe Tertulian combătând cu energie decadenţa aceasta, însoţită adesea ori de consecinţe urâte [9]). În secolul al IV-lea şi al V-lea, Manicheii încă

---

1) Conc. Carthag. III, c. VI: Placuit, ut corporibus defunctorum euharistia non detur. Dictum est enim a Domino: *accipite et edite;* cadavera autem nec accipere possunt, nec edere.

2) Concil. Trull. can. LXXXIII

3) Dionys. Eccles. hierarch. Cap. VII: Ἐν τέλει δὲ νῦν ἁπάντων ἐπὶ τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ἐπιχέεται.

4) Athanas. Serm. de dormientibus: Si quis diem obierit, licet in aëre deponatur humatus, *ne omiseris oleum, et ceram invocato Christo Deo, ad sepulchrum accendere.*

5) Chrysost. Homil. LXI in Ioan: Βούλει τιμῆσαι τὸν ἀπελθόντα, ἑτέρως τίμησον, ἐλεημοσύνας ποιῶν.

6) Hieron. Epist. XXVI. ad Pammachium. De obitu uxoris cap. II.

7) Origen. in Iob. lib. III.

8) Chrysost. Homil. XXVII in I Corint.

9) Tertull. De testimonio animae, cap. IV: Ipsos defunctos (gentilium) atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit.

impută ortodocșilor degenerarea acestor ospețe; dar lor le răspunde Augustin, că «*sunt în adevăr mulți cari beau cu prisos d'asupra morților, și fac mese d'asupra mormintelor când se îngroapă morții; dar lăcomia aceasta și băuturile, se purifică prin sfințenia religiunei*» [1]). Altă dată însă și Augustin combate ospețele luxoase ce se făceau în cimitire, sub forma de eleimosină pentru sufletul celui repausat, și sfătueste ca milostenia pentru mort, mai bine este să se dea în mâinile săracilor [2]). Cu toate acestea mesele pentru repausați, cu frumoasa lor intențiune de eternizare, s'au păstrat până în zilele noastre [3]).

Romanii făceau și ei **pomeniri** pentru umbra sufletului, la trei zile după îngropare; tot așa, la șeapte, la nouă, la douăzeci, treizeci și la patruzeci de zile, încă se făceau pomeniri pentru **„manes“** sau cum se zice, pentru umbrele sufletelor. Dar aceste pomeniri se mai repetau și când se împlineau zece ani, douăzeci de ani și în fine treizeci de ani de la moartea repausatului. Amintirile acestea de sufletul mortului, se făceau cu mâncări de lapte, cu băutură de vin, cu coroane de flori, și chiar cu orgii moștenite din vechime [4]). Totuși însă, *n'a fost nici o legătură între aceste pomeniri păgânești îmbuibate de desfrânări și superstițiuni crase, și între pomenirile cele din creștinism, pline de curățenie spirituală și de rugăciuni sfinte pentru sufletul fratelui nostru.*

---

1) Augustin. De moribus ecclesiæ cap. XXXIV: Novi multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant et epulas cadaveribus exhibentes super sepultos se ipsos sepeliant et varacitates ebrietatesque suas deputent religioni.

2) Apoi in Epist. LXIV, ad Aurelium, Augustin iată ce zice: Quoniam istæ in cœmiteriis ebrietates et luxoriosa convivia... si quis aliquid pecuniae effere voluerit, in praesenti pauperibus eroget.

3) **Pomenele** au două scopuri foarte frumoase: *a*) de a se aminti mortul; și *b*) de a ajunge și săracul din masa bogatului. Dar azi ca și în vechime, mesele acestea adesea ori se fac numai între neamuri; iar altă dată procură sătenilor ocazii de ceartă și bătăi. Bine e deci, a se face în curatul spirit al creștinismului.

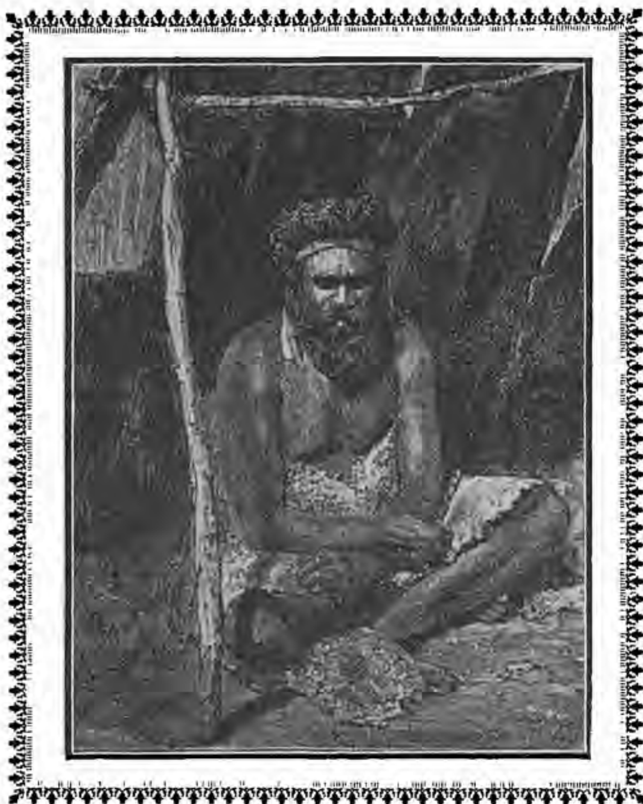
4) Rosinus. Antiquitates, lib. V, cap. XXXIX: Tertium, septimum, novum et quidam vicesimum, tricesimum, et quadragesimam, non sine quadam numerorum religione dies defunctorum manibus et memoriae statuebant: unde parentationes, feralia, novemdialia, decennalia, vicennalia, tricennalia, etc. originem traxerunt, quæ omnia tum *lacte*, et *vino*, tum sertis et floribus, tum aliis rebus ab antiquis celebrabantur.

Obiceiul de a bea vin la mesele religioase și sărbătorești din unul și același vas și a-l trece la fie care conmesean cum fac sătenii noștri, este foarte vechiu și însemnează, unirea, frăția, dragostea.

Homer în Iliada sa cântul IV v. IV spune că zeii la ospățul lor fericit beau *nectar* (νέκταρ) trecându-și spre dreapta cupele de aur (χρυσέῳ) unii altora (δειδέχατ'ἀλλήλους). In amintirea acestor gustări zeești, vechii principi greci, făceau și ei tot astfel la ospețele sărbătorești, dând cupele lor ca o deosebită favoare și altor conmeseni ca să guste din ele. Verbul care exprima acest act era προπίνω, beau în sănătatea cuiva, în amiciția (φιλοτησίαν) unei persoane, așa ca și în zilele noastre.

Sau se bea pe atunci în memoria zeilor, morților, viilor și întâmplărilor de tot felul. Toate acestea au trecut în creștinism, însă aci s'au mai temperat abuzurile, iar prânzurilor li s'au dat un caracter religios, ca sub amenințarea de

Ambrosiu, cu ocaziunea morţei lui Teodosie cel mare, recomandă pomenirea morţilor în ziua a treia, a noua, a patruzecea şi în ziua aniversară. De asemenea şi în Constituţiunile apostolice găsim aceste cuvinte: *«Iar în ceea-ce priveşte morţii,*

Un sălbatec din Australia plânge pe morţii săi.

ei să fie pomeniţi în ziua a treia cu psalmi, cetiri şi rugăciuni, din cauza Aceluia care a înviat din morţi; şi în a noua să

„păcat" să nu'şi peardă omul înfrânarea. De aceea săteanul nostru îşi face cruce când gustă din aceste băuturi, zicând: *„Dumnezeu să-i erte pe repausaţi"*; ori dacă ospăţul e de veselie exclamă: *„să trăească"* (πίε, ζήσεις, bea, să trăeşti, cum ziceau Elenii); sau *„să fii sănătos"* (bibas in pace Dei).

Ciprian se deplânge de beţiile cari se făceau în Africa; iar Augustin (in serm. 23 De tempore) încă arată mâhnirea sa zicând: *„prin o amiciţie inimică se înjură oamenii cari nu beau indestul, ca să bea mai mult de cât trebue"* (per inimicam amicitiam, adjurare homines non erubescunt, ut potum amplius accipiant quam oportet)... *„Este un fel de luptă de a bea mai mult şi acela care duce la băutură este lăudat pentru crima lui"* zice Augustin cu privire la Africani.

se facă pomenirea celor vii şi a celor morţi; şi în a patruzecea zi, după vechea predatină» [1]). Augustin pare a fi fost foarte mâhnit pentru unele superstiţii şi necuviinţe săvârşite de pioşi la mesele din ziua a treia, a şeaptea şi a noua numite împreună **„novemdiale“**; căci iată ce zice el cu o ocaziune oare care: «*Nu ştiu dacă se găseşte ceva în scripturi despre aceste nouă zile de pomeniri, cari se chiamă la Romani* **„novemdiale“**. *De aceea mie mi se pare că e mai bine să opresc* (în eparhia mea) *pe creştini de la acest obiceiu de origină păgână»* [2]). Totuşi, zilele de amintire a morţilor cu toate predatinele creştineşti legate de ele, s'au respectat şi păstrat în toate timpurile. Dar şi Iustinian în Novela sa a 102, prevede pomenirea fraţilor noştrii adormiţi, în ziua a treia, a nouă, a patruzecea şi în ziua aniversară. Iar Isidor din Pelusiu. Ioan Damascen, Nicon, Eustratiu Constantinopolitanul, ş. a., încă vorbesc cu respect de amintirea celor repausaţi.

În vechime ca şi în zilele noastre, se semănau **flori** pe morminte, după cum ne spune Ambrosiu în cuvântarea sa funebră, ţinută la moartea împăratului Valentinian: «*Eu*, zice Ambrosiu, *nu voiu semăna flori pe mormântul împăratului; ci voiu chema mila lui Hristos asupra lui»* [3]). Iar Ieromin zicea, că în loc să se samene pe morminte viorele, roze, crini şi flori roşii, mai bine e să se facă milostenie pentru sufletul celui repausat [4]).

Pentru că moartea a fost primită în creştinism ca un somn, ori repaos, de aceea în vechime nici **doliurile** prin veşminte, nu erau bine văzute de părinţii bisericeşti. Nu ne mirăm dar de Ciprian, când îndeamnă ca cei vii să nu plângă pe cei morţi, şi să nu se îmbrace în negru «atras vestes» în semn de întristare [5]). Tot aşa şi Ieronim laudă pe un oare care Iulian pentru că acesta de şi perduse pe soţia şi două fiice ale sale, totuşi nu s'a îmbrăcat în veşminte negre de cât puţine zile după moartea repausatelor, şi nu 'şi-a întins după obiceiu doliul până la patruzeci de zile, pe motivul că repausatele «au plecat — proficisci sunt», iar nu au murit [6]).

---

1) Constitut. Apost. lib. VIII. c. XLII: Ἐπιτελέσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων, ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσεσι, καὶ προσευχαῖς, διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγερθέντα· καὶ ἔννατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων· καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον.

2) August. Quaestiones CLXXII in Genes.: Nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos **novemdiale** appelant. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi... qui magis est in gentilium consuetudine.

3) Ambros. De obitu Valentin.: Non ego floribus tumulum eius adspergam, sed spiritus eius Christi odore perfundam.

4) Hieron. Epist. XXVI, ad Pammachium. De obitu uxoris, cap. II.

5) Cyprian. De mortalitate.: Frates non esse lugendos... desiderari eos debere, non plangi: nec accipiendas esse heic „atras vestes“.

6) Hieron. Epist. XXXIV, ad Iulianum: Laudent te alii... quod in quadragesimo die dormitionis earum lugubrem vestem mutaveris.

b) Îngroparea era lipsită de bine cuvântarea bisericească, când repausatul fusese în viaţă **ucigaş** de oameni [1]). Mai erau lipsiţi de această bine cuvântare, aşa numiţii «αὐτόχειρες» adică aceia cari «*de bună voe se aruncau în apă ca să se înece, sau îşi legau gâtul ca să se sufoce, sau se spânzurau, sau se străpungeau cu ferul, sau prin alte mijloace ori carele îşi găseau moartea*» [2]). Scopul pentru care Biserica, din vechime şi până azi nu împărtăşeşte mângâerea sa religioasă acestor ucigaşi ai altora sau ai lor înşişi, este că ei au răpit «viaţa» adică darul cel mai scump dat omului de Dumnezeu, şi au fugit de pe câmpul luptei cu nevoile vieţei creştine [3]). Tot aşa erau lipsiţi de înmormântarea bisericească «*afurisiţii*», adică cei excluşi din Biserică pentru tot felul de fapte rele.

Jefuitorii şi **profanatorii** de morminte, erau pedepsiţi băneşte sau cu închisoare, prin Codicele lui Valentinian [4]), şi acela al lui Teodosie cel Mare [5]). Iustinian, în *Digestele* adică *Pandectele* sale, prevede ca «*Violatorii de morminte, sau acei cari scot cadavrele din gropi pentru jefuire, şi acei cari scot oase..., dacă jefuitorii sunt mai de cinste, să fie exilaţi în insule* (probabil ale Principilor); *iar alţi jefuitori să fie închişi în temniţă, ori supuşi la pedepse băneşti*» [6]). Aceeaşi asprime se observă şi în legiuirile împăraţilor posteriori; dar pentru bucuria Învierei

---

1) *Clericul ucigaş se cateriseşte; mireanul se aforiseşte* (Canon 66 apostolic).

Canon. 13 al Marelui Vasilie: „*Pe uciderile în răsboae, părinţii nu le-au socotit între ucideri... E bine însă a-i sfătui pe luptători... în 3 ani să se depărteze de împărtăşire*".

Canon 91 al sinodului VI ecum.: „*Muerile ce dau burueni pentru perdere de prunci, şi cele ce primesc burueni, pedepsei ucigaşului se supun*".

2) Conc. Antissiodor. can. XVII: Quicumque se propria voluntate in aqua iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore praecipitaverit, aut ferro percusserit, aut qualibet occasione voluntariae se morti tradiderit, istorum oblatio non recipiatur.

3) Timoteiu al Alexandriei (sec. IV): „*Dacă cineva nefiind în minte s'a ucis... se face pentru el proaducere... Cel ce s'a ucis din bântuirea oamenilor... nu se face proaducere pentru dânsul, că ucigaş de sine s'a făcut*".

Iar în cap. 250 din Pravila cea Mare cetim: „*Carele îşi va face moarte de voe pe acela să nu-l slujească, nici să-l pomenească... de 'şi va fi eşit din minte acela ce a luat acea moarte, atunci să se slujească şi să se pomenească*".

4) Valentin. Novell. V. De sepulchris, ad calcem cod. Theodos.

5) Cod. Theod. lib. IX, tit. XVII. De sepulchris, leg. II: Universi itaque, qui de monumentis columnas vel marmora abstulerint.... viginti libras auri largitionibus nostris cogatur inferre.

6) Iustin. Digest. lib. XLVII, tit. XII De sepulchro violato leg. XI: Rei sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint... honestiores in insulam deportantur: alii autem relegantur aut in metallum damnantur.

Să ascultăm acum rostirea canonului 29 al s. Ioan Pustnicul: „Spărgătorul de morminte, hotărâm a fi neîmpărtăşit un an, după al IX-lea ceas (ora noastră a III-a după amează) mâncând uscat şi făcând în fie care zi 200 de metanii".

Se poate însă desgropa trupul, pentru a fi îngropat într'un loc mai de cinste (Canon 7 al s. Grigorie de Nisa).

Domnului, la Paşti împăraţii obişnuiau a graţia pe unii dintre condamnaţi, însă niciodată nu ertau *pe jefuitorii mormintelor*, pe cei cari comiteau sacrilegii, pe incestuoşi, pe răpitori de fecioare, pe adulteri, pe otrăvitori, pe falsificatorii de monede şi pe criminaliştii de stat. Împăraţii Valentinian I, Graţian, Teodosie I şi Teodosie II, toţi au păstrat aceste măsuri de pedepsire [1]). Desgropătorii de morminte pentru a răpi oasele, erau pedepsiţi şi cu mai mare asprime, pentru că mulţi monahi sau pseudomonahi, luau oseminte de morţi şi le vindeau drept relicve de martiri, lucru de care se plânge Augustin [2]). Motivat de acest negoţ, Teodosie al II-lea a promulgat o lege din care extragem aceste cuvinte: «*Nimine nu are voe să transporte corpul omenesc în altă parte, nimine nu are voe să destrămeze şi să vândă corpurile martirilor*» [3]).

Cam din secolul al V-lea încoace, cimitirile intrând sub scutul Bisericei, au dobândit un caracter mai puternic de sfinţenie, şi s'a îmbogăţit cu încetul ritualul înmormântărilor. Trupurile celor aleşi au fost îngropate şi mai târziu împrejurul Bisericei sau chiar în narteca interioară. Astăzi se fac ca şi în vechime mausolee, şi se obişnuiesc şi îmbălsămări provizorii [4]).

Ori cum s'ar împodobi cimitirele, se cere ca ele să fie aşezate pe *locuri ridicate*, frumoase, îngrădite cu toate regulele higienice şi cât mai depărtate de oraşe şi sate. O bisericuţă — paraclis — în mijlocul cimitirului, este o podoabă sfântă a acestor ultime locaşuri omeneşti, apoi vădeşte un aspect de pietate vizitatorilor şi serveşte pentru tot ce e necesar ritualului funebru. Simplitatea şi seriositatea în ornamentele monumentelor, sunt sfătuite după cum am văzut mai sus, de mulţi părinţi bisericeşti.

Iar după canonul 66 al Marelui Vasile „Săpătorul (spărgătorul) de morminte 10 ani va fi neîmpărtăşit". Vezi şi can. 29 al sf. Ioan Pustnicul.

Codul penal român prin art. 286 pedepseşte cu închisoare de la 3 luni până la un an şi cu amendă de la 20—300 lei pe violatorul de morminte.

1) Cod. Theod. lib. IX, tit. XXXVIII, De indulgentiis criminum, leg. III, IV, VI, VII, VIII.

2) Augustin. De opere monachorum, cap. XVIII: Callidissimus hostis tum multos hypocritas sub habitu monachorum usque, quoque dispersit... allii membra martyrum, si tamen martyrum, venditant.

3) Cod. Theod. lib. IX tit. VII De sepulchris violatis leg. VII: Humanum corpus nemo ad alium locum transferat; nemo martyrem distrahat, nemo mercetur.

4) Din călătoriile mele în ţările europene, asiatice şi africane, am văzut că Francia îşi păstrează cu sfinţenie rămăşiţele bărbaţilor ei aleşi în minunatul monument *Panteonul* din mijlocul Parisului. Ruşii venerează ramăşiţele Ţarilor, în Biserica din citadela sfântului *Pavel* din Petersburg, unde se ţin în cosciuge albe de marmoră cu multă îngrijire. Impăraţii decedaţi ai Austriei, se păstrează în cripta Bisericii *Capuţinilor* din Viena. Chiar şi la Turci eu am văzut frumoasele mausolee de la moscheele *Ieşil, Muradiè* ş. a., din Brusa, unde se păstrează corpurile sultanilor vechi şi obiecte de ale lor cu multă pietate. Numai noi Românii nu avem un loc hotărât mai de seamă, pentru rămăşiţele bărbaţilor mari ai ţărei. (Autorul).

§ 99.

Pomenirea morţilor în zilele noastre.

Am zis mai nainte, că de la începutul creştinismului s'au ţinut cuvântări funebre la morţi, şi potrivit datinelor creştine şi Constituţiunilor Apostolice, s'au făcut pome-

Parsiştii, Calmucii şi Cirghizii din Asia, lasă pe morţii lor să putrezească în aer.

niri bisericeşti pentru dânşii, la 3 zile după moartea lor, la 9 şi la 40 de zile, la 3 luni, la 6 luni, la un an, la 3 ani, ş. m. d.[1]). Dar cu cât vom pomeni mai de multe ori pe cei morţi, şi vom

1) Conf. Constit. Apost. lib. VIII, cap. 41 şi 42. Ceteşte şi despre „Diptice" (δίπτυχα), Tom. III, Tez. Lit., p. 175–176.

împărţi din averea lor săracilor, cu atât vom aduce uşurare sufletelor lor. Pomenirile acestea se fac după liturgie cu un anumit serviciu bisericesc, numit «*parastas*» (ἡ παραστάσις, aducere aminte de suflet [1]); tot pentru sufletele morţilor se dau «*sărindarele*» (σαράντα, τεσσαράκοντα, patruzeci) adică pomenirea celui adormit, în patruzeci de liturgii. Biserica deci se îngrijeşte de noi şi după ce trecem din această viaţă în cealaltă, şi afară de zilele mai sus amintite, ea mai are şi alte zile, când se roagă pentru sufletele adormiţilor în Domnul. Aceste zile după rândueala de astăzi sunt următoarele:

1. *Fie care Sâmbăta* din săptămână, este rânduită pentru pomenirea la sfântul jertfelnic a celor încetaţi din viaţă şi pentru mijlocirea înaintea lui Dumnezeu ca să-i erte pe dânşii de păcatele lor.

2. *În Sâmbăta lăsatului de carne*, Biserica se roagă pentru toţi cei adormiţi, căci mulţi din aceştia nu au avut timp să se pregătească pentru ora morţei, fiind că şi-au aflat sfârşitul, sau mâncaţi de fiare sălbatece, ori arşi în foc, îngheţaţi de ger, sau au murit în peşterile şi adâncimile pământului, în fundul mărilor, sau au murit de foame, de sete, de inimă, holeră şi de alte încercări dumnezeeşti [2]. De aceea, în Duminica lăsatului de carne, Biserica amintindu-ne de judecata înfricoşată a Domnului, în ajun face cu stăruinţă pomenirea celor morţi, mijlocind ca ei să fie uşuraţi la dreapta răsplătire.

3. *Sâmbăta a 2-a, a 3-a şi a 4-a* a marelui post, cei încetaţi din viaţă încă sunt pomeniţi de Biserică, pentru motivul că postul este rânduit nu numai spre înfrânare de hrană, ci şi pentru faceri de bine şi amintirea fraţilor noştrii cari numai sunt între noi. Iar Sâmbăta I-a, este afierosită amintirei sfântului Teodor Tiron; a V-a, laudei sfintei Fecioare, şi a VI-a amintirei învierei lui Lazăr.

4. *În Sâmbăta Rusaliilor* Biserica iarăşi pomeneşte pe cei adormiţi, pentru că a II-a zi fiind sărbătoarea pogorârei sfântului Spirit, harul divin să se resfrângă şi asupra sufletelor încărcate cu povara păcatelor, şi să le uşureze din munca cea grea a vinovăţiei lor.

---

1) Vezi Rândueala parastasului în Molitfelnic, op. c., p. 279.

2) Vezi rugăciunea de la Proscomidie, cetită de preot la prescurea a 5-a, în Liturgiar, op. c., p. 65.

CAPITOLUL II

CELE PATRU POSTURI ALE ANULUI CU SPIRITUL LOR LITURGIC.

§ 100.

Postul păzit ca măsură religioasă, morală şi higienică.

rana omului a fost preţuită în toate timpurile şi religiunile, pentru că ea este legată de viaţa, sănătatea, *moralitatea* şi puterea noastră. Biserica nu a îngăduit fiilor ei să se hrănească numai după voea şi pofta lor, căci omul din firea sa este lacom la mâncare, şi de aceea în loc de folos dobândeşte stingere din hrana sa. Pentru aceea Biserica a aşezat o prea înţeleaptă măsură *religioasă, morală* şi *higienică* cu privire la nutrirea creştinului, rânduind astfel zile de postire şi apoi de deslegare la o hrană mai plăcută. S'a întocmit adică o împletire din zile de postire şi deslegare, ca unele cu altele să fie în strânsă şi folositoare armonie pentru corpul şi sufletul nostru [1]).

1. Iar a posti va să zică *a se reţine* cineva, mai mult ori mai puţin, de mâncare şi băutură, cu scopul de a se împăca cu Dumnezeu şi a împlini porunca a II bisericească [2]). Marea lege şi poruncă a postului, ne-a fost dată de Mântuitorul cu pilda sa, când a postit 40 de zile şi 40 de nopţi [3]). Postul însă să fie însoţit de rugăciune [4]), de mărturisirea păcatelor [5]), de umilinţă [6]),

1) Prima poruncă divină pentru a posti omul o aflăm în cartea Facerei cap. II, v. 16, când Dumnezeu a zis aceste cuvinte strămoşului nostru Adam :
וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃
(Şi Iehova Dumnezeu porunci = וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ
omului zicând: din toţi pomii acestei grădini mâncând vei mânca ; dar din pomul cunoştinţei binelui şi răului, nu vei mânca).
2) Confes. Ortod. Part. I, Intreb. 88.
3) Mat. 4, 2. Marc. 1, 12. Luca 4, 1.
4) II Imp. 12, 6.
5) Neem. 9, 1.
6) Dan. 9, 3.

de întristare[1]), și de milostenie[2]). El să nu fie făcut cu mândrie[3]), căci atunci este lepădat de Dumnezeu[4]). Pilda Domnului cu privire la post, au urmat-o apostolii[5]), urmașii acestora[6]), părinții și scriitorii bisericești[7]), și toți creștinii adevărați până în zilele noastre[8]).

Posturile sunt și ele sfințite de Biserică și ne aduc aminte de niște întâmplări mari petrecute în creștinism și rămase ne uitate prin legătura strânsă ce au cu aceste zile de ajunare. Biserica a înființat și a păstrat posturile pentru aducerea aminte de acele evenimente și pentru curățirea firei noastre de păcate. Postul înfrânează poftele rele, *împuținează și nimicește* materia netrebuincioasă din corpul omului, pocăește trupul și sufletul, apoi înalță mintea noastră la privirea bunurilor suprafirești. El este o faptă bine plăcută lui Dumnezeu, și foarte potrivit firei noastre. Iată pentru ce îl aflăm așa de des amintit, în Vechiul Testament sub numirea de «țom» (צוֹם[9]), și apoi în religia vechilor Egipteni în Brahmanism, Budism, Parsism, Islamism, precum și în toate cultele sistematice ori sălbatece ale neamurilor ce vietuesc pe pământ[10]).

Dar postul în creștinism nu este tot de un fel, ci este și el ca și faptele religioase și morale de felurite grade de asprime și bunătate. Deci postul ori ajunarea (jejunium), înfrânarea (ἐγκράτεια) și asceza în alimente (ἄσκησις), se reduce la reținerea de

1) Ioil, 2, 12.
2) Zah. 7, 5.
3) Mat. 6, 16.
4) Ierem. 14, 12.
5) Fapt. Apost. 13, 3. 14, 23. I. Corint. 7, 5. II, Corint. 6, 6. 11, 27.
6) Invățătura celor 12 Apostoli, cap. VII.
7) Justin. Apol. II; Irin. ap. Euseb. Hist eccles. lib. V, cap. XXIV. Tertull. De Jejunium. c. II. Constitut. Apost. lib. V, cap. 13. V, 18. V, 19. Hrisostom. Hom. XI în Genes. Augustin. Serm. 74.
8) Cu foarte mare plăcere și bună voință postesc sătenii noștrii toate posturile anului, precum și Lunea, Mercurea și Vinerea din fie care săptămână (Autorul).
9) Exod. 34. Levit. 16, 29–31. 23, 27–32. II Imp. 1, 12. III Imp. 19. Apoi Psalmistul David și toți profeții Vechiului Testament recomandă înfrânarea în mâncare. Mai ales profeții Ieremia și Zaharia sfătuesc cu asprime postul. Fariseii posteau Lunea și Joia. Esenii erau și mai asprii în postire. Iar Talmudiștii au creat un sistem original de postire. Conf. Esdr. 8, 23. Neem. 1, 4. Dan. 9, 3. Iudit. 8, 5–6. Ioil, 1, 14. 2, 12. Isaia 58, 6. Zah. 7, 5. Iona, 3, 5. Est. 4, 3. Ps. 34, 12.
10) *Preoții egipteni*, după mărturia lui Erodot, nu mâncau carne și pește ca și preoții brahmani. La *Greci* înainte de consultarea oracolelor se ținea un post aspru. Apoi în a III-a zi a misteriilor eleusine, iarăși se postea întru aducerea aminte de întristarea zeiței Ceres. Cei ce aveau să fie inițiați în aceste misterii, posteau de 7 ori 9 zile. Și la *Romani* se țineau posturile de Marele Pontifice, de preoți, vestale, împărați, filosofi și de popor. *Turcii* între alte înfrânări au marele post din luna *Ramazan*, în care s'a comunicat profetului Coranul (Vezi Coranul, cap. II, v. 181. Vezi și nota de la pag. 103, Tom. II, Tez. Lit.). Dervișii trăesc aproape numai în post (Conf. Coranul cap. II, v. 181–183); Brahmanii tot astfel (Conf. Vedele indiene).

mâncare şi băutură spirtoasă în general, şi la diferite trepte de răbdare. Dar mult mai aspru este postul când cineva *nu mănâncă nimic*, adică se lipseşte de ori ce hrană sau băutură pe un timp scurt sau mai îndelungat, ori mănâncă hrană uscată, ceea ce va să zică pâine şi apă, odată pe zi la ora 9 (a noastră a 3-a după amiază). Aceasta se cheamă în terminologia bisericească «ξηροφαγία, *comestio* (comedo) *rerum aridarum sive siccarum*». Mai îngăduitor este postul, când piosul mănâncă hrană îndulcită cu unt de lemn, ori cu peşte şi bea vin [1]). Adevăratul post este însă înfrânarea totală sau mâncarea uscată; iar cel cu unt de lemn şi cu peşte se cheamă «*deslegarea postului*».

Postul se zice «*general*», când este ţinut de toată lumea creştină precum sunt cele patru posturi mari ale anului şi cele două ori trei zile ale săptămânei; iar «*local*» se cheamă când el este păstrat numai de pioşii unei localităţi din cauza unor nenorociri; se mai zice «*particular*» când este ţinut de un om pentru a lui pietate şi făgăduinţă. Posturile aşezate de Biserica ortodoxă sunt de mai multe zile şi de o zi. Cele de mai multe zile sunt: al *Naşterei Domnului, al patruzecimei,* al *sfinţilor apostoli* şi al *Adormirei Maicei Domnului* [2]). La cele de o zi se numără: *Lunea, Mercurea* şi *Vinerea* a fie cărei săptămâni [3]), afară de unele săptămâni cari se vor arăta la rândul lor; apoi ziua *Tăerei Capului* sfântului Ioan Botezătorul, ziua *Înălţărei sfintei cruci* şi *ajunul* înainte de Botezul Domnului [4]). Iar *Latinii* şi *ereticii* orientali, dar mai ales Armenii, au şi ei posturi în felul, credinţa şi modalitatea lor scăzută şi deosebită. *Protestanţii* au lepădat postul din Biserica lor odată cu alte aşezăminte apostolice.

2. Dar postul este folositor nu numai pentru curăţirea tru-

---

1) Mulţi m'au întrebat pentru ce Biserica îngădue fiilor ei, în anumite timpuri să mănânce *icre* (s. e. în Sâmbăta lui Lazăr) şi nu peşte; apoi să mănânce *lapte, unt, brânză* şi *ouă* (s. e. în săptămâna brânzei) şi nu carnea ce dă laptele, untul, brânza şi ouăle; în fine, să mănânce *unt de lemn* (s. e. Sâmbăta şi Duminica în Postul cel Mare) şi nu untură animalică?

Le-am răspuns: icrele nu au grăsimea peştelui; laptele, untul, brânza şi ouăle, nu conţin elementele cărnei. Probă că e aşa, noi ştim că în oul de pasăre şi de peşte, trăeşte o vietate debilă, care nu are nevoe de hrană grasă, ci de o substanţă foarte fină a oului. Dar şi pruncul, nu se poate hrăni cu carne, ci cu laptele isvorît din carne. Tot aşa şi bolnavii, mănâncă laptele şi ouăle, iar nu şi carnea de unde au eşit ele. Iată pentru ce Biserica opreşte pe unele şi îngădue pe celelalte, fiindcă e deosebire între ele, precum e deosebire între untul de lemn şi cel animalic. (Autorul).

2) In secolul al IV-lea, scriitorul apusean *Filastriu* (Philastrius) arată că erau instituite de mult cele 4 posturi (Bibl. P. t. IV): „*Per annum,* zice el, *quatuor jejunia in ecclesia celebrantur*". Aşa zice şi Leon cel Mare episcopul Romei († 461): „*Ideo ipse continentia observantia quatuor est adsignata temporibus*". (In serm. IX, De jejun. septimi mensis).

3) Clem. Alex. Strom. IV; Tertull. De jejun. c. XIV; Origen. Homil. X în Levit; Basil. Epist. 289; Epiphan. Haeres. 75, etc.

4) Confes. Ortod. Partea I, Intreb. 88.

pului și a sufletului de păcate, ci este și cea mai aleasă măsură *higienică* folositoare ființei noastre. Cu toate acestea lumea învățată de astăzi se desparte în două tabere pe cestiunea hranei omului. *a)* Unii și anume **„carnivorii"** numiți de vegetarieni și «*necrofagi*» (νεκροφάγοι), adică, «mâncători de cadavre animalice», se ridică cu iuțime împotriva posturilor bisericești și învață că omul are nevoe de energie, desvoltare, înmulțirea rasei, apoi de forță și căldură trupească. Omul, zic ei, are o nesfârșită trebuință, ca să fie în corpul său 2500 calorii de căldură, pe care și-o procură cu vr'o 600 grame de carne mâncată pe fie ce zi [1]). Irlandezii, Indienii, popoarele sclave africane, poartă jugul cel greu, din cauza slăbirei forțelor vitale, isvorâtă din traiul rău și hrana vegetală. Țăranul român pentru aceea este și el în descreștere, slab, bolnav și pipernicit, fiindcă păzește cu asprime și prea multă pietate posturile religioase. *b)* Alții și adică **„vegetarienii"** sau mâncătorii de plante și legumi vegetale, se luptă cu carnivorii, cărora le dovedesc științificește că carnea este isvorul tuturor relelor corporale. Carnea sau cadavrele animalelor, zic vegetarienii, trebue să putrezească și să se descompună în corpul omului, schimbat acum în mormântul acelor cadavre. Gazele, miasmele și tot felul de vapori infecți, eșiți din carnea descompusă, au cel mai nenorocit efect asupra plăpândului nostru organism. Și cu cât aceste cadavre vor fi în mai mare cantitate introduse, sub ori ce formă înșelătoare în corpul omenesc, cu atât se grăbește mai mult distrugerea ființei noastre. Sub imboldirea revoluțiunilor ivite în corpul omenesc din cauza cărnei, suntem cruzi, răzbunători, violenți și nerăbdători. Îndată ori mai târziu răsar și aceste boale: guta [2]), reumatismul [3]), paralizia, tâmpirea minței, diabetul și boalele de rinichi. Nu întârziază a sosi și boalele de cord, scrofulele, oftica, rachitismul, migrena, astmul, nevralgiile, boalele de piele, ș. a. Iată pentru ce suntem siliți să ne hrănim cu pâine, ouă, lapte, brânză, fructe și multe vegetale. Omul primitiv cu statura lui uriașă, Asirienii și Babilonenii cei voinici, Romanii cei mândrii, Arabii, Turcii, Scoțienii, Irlandejii, Elvețienii, Bavarezii cu figurile și corpurile lor puternice, găsesc hrana lor în fructe și multe vegetale [4]). Țăranul român, rus, suedez, italian, spaniol, apoi lucrătorii mi-

1) Teoria cu cele 600 de grame de carne mâncată de om pe fie care zi, este falsă, în fața faptei că pustnicii noștrii și toți locuitorii climelor calde se hrănesc cu pâine ori numai cu vegetale și totuși ating cele mai înaintate vârste, în toată puterea corporală și mintală. (Autorul).

2) *Guta* este prisosul de hrană suculentă și nemistuită, depusă la încheeturile corpului sub formă de noduri, pungi urâte și tari. Guta aduce mari dureri și înțepături. Se vindecă cu postul. (Autorul).

3) *Reumatismul* este răceala ca de ghiață intrată la încheeturi. El aduce umflături, dureri mari și chiar moartea. (Autorul).

4) **Vegetarianismul** a fost susținut de următorii luceferi ai științei și ai artei: *Cuvier*, părintele naturaliștilor și creatorul Anatomiei comparată; apoi de *Seneca*, *Platon*, *Socrat*, *Ovidiu*, *Virgiliu*, *Horațiu*, *Loke*, *Newton*, *Franclin*, *Lord*

nieri din Chili, muncitorii mexicani, chinezi, japonezi, ş. a., nu mănâncă de cât legume, lapte, fructe şi totuşi sunt puternici, frumoşi şi trăesc mult în toată puterea minţei [1]). Apoi bolnavii de azi se vindecă numai cu diete aspre vegetariene. Chiar şi animalele cele mai frumoase, blânde, curate, sănătoase, puternice, şi atât de folositoare omului d. e. oaia, calul, boul, asinul, catârul, se hrănesc numai cu iarbă. Înşişi dinţii şi structura omului stau în legătură şi potriveală cu hrana vegetală. Acestea sunt teoriile vegetarienilor.

3. Biserica ortodoxă însă, nu împărtăşeşte nici teoria carnivorilor, nici pe aceea a vegetarienilor, ci ne pune înainte învăţătura Domnului: «*Şi când postiţi nu fiţi ca făţarnicii, trişti şi smoliţi cu feţele, ca să se arate oamenilor că postesc. Adevăr zic vouă, că îşi eau plata lor*» [2]). Deci, Biserica porunceşte ca fiul ei drept credincios, să fie **„omnivor“** (omnis voro, omnivagus, πανφαγὸς) adică să mănânce de toate: carne, lapte, ouă, brânză, peşte, vietăţi din mare şi râuri cari sunt îngăduite, vietăţi din aer, apoi să bea vin şi să laude pe Domnul. Şi lui Petru i s'a poruncit de sus când era în Iopi şi flămânzise, ca să junghie şi să mănânce din tot felul de vietăţi cari erau înaintea lui [3]). Dar tot Biserica ne porunceşte ca în zilele rânduite de ea pentru postire, să ne înfrânăm şi cu sufletul, şi să nu mâncăm de cât pâine, verdeţuri şi fructe; iar altă dată, dacă putem, să nu mâncăm nici de acestea pe un timp de o zi, două sau şi trei, s. e. la începutul şi finitul postului patruzecimei. Iar monahii şi schivnicii cari de bună voe şi-au luat jugul cel greu, să fie în postire în toată viaţa lor [4]).

Byron, Fénelon, Pascal, Rousseau, Voltaire, Bernardin de St. Pierre, Michelet, Elisée Reclus, Wagner, etc.

Vegetarianismul sprijineşte înfrânarea şi curăţenia hranei, şi exclude excitantele: *carnea, alcoolul, tutunul, cafeaua*, etc., fiind isvorul unei forţe imaginare, dar urmată de efecte nenorocite.

Vegetarianismul înlătură *carnea*, pentru că în descompunerea ei se preface în *otrăvuri* periculoase, cari nu pot avea de cât cele mai îngrozitoare urmări pentru fiinţa omenească. Iată pentru ce mor subit mulţi nenorociţi după *ospăţuri* îmbelşugate. Afară de aceasta, carnea, nu poate să dea organismului diferite substanţe minerale de cari avem nevoe; ea conţine un exces de *azot*, şi e foarte săracă în *hidrocarbonate*, adevăratele producătoare de putere şi energie.

Vegetarianismul recomandă însă celelalte alimente de provenienţă animalică: *ouăle, laptele, untul;* apoi priveşte *cerealele, mierea, legumele* şi mai ales *fructele* ca elemente dătătoare de viaţă. Mai susţine viaţa în aer liber, munca corporală, aerisirea şi curăţenia locuinţelor, cum şi facerea de bine semenilor noştrii. (Autorul).

1) De altfel şi eu am văzut în Asia şi Africa, că oamenii de acolo hrăniţi numai cu plante şi pâine sunt sănătoşi şi cu puteri uriaşe. M'au uimit alergările lor pe jos şi poverile grele ce duceau pe spate, în timpul unor călduri istovitoare. (Autorul).

2) Mat. 6, 16.

3) Fapt. Apost. 10, 10–15.

4) De acolo din orientul asiatic ascetic, răsăriră: religiile pământului, filosofia, arta, muzica şi toată ştiinţa folositoare omului.

ARTICOLUL I

POSTURI INSTITUITE CU PRIVIRE LA PERSOANA MÂNTUITORULUI.

§ 101.

Postul Naşterei Domnului.

După cum am văzut, Biserica a voit ca sărbătorile mari să se preamărească îndeajuns, căci ele sunt amintirea evenimentelor mântuitoare omului. De aceea s'au aşezat înaintea unora din ele posturi anumite, pentru ca omenirea să se pocăească şi să se facă *vrednică* de serbarea acelor zile mari. Aşa s'a aşezat postul înaintea serbărei *Naşterei Domnului*, înaintea *Învierei* sale, apoi înaintea serbărei *sfinţilor Apostoli*, şi în fine înaintea zilei *Adormirea* Maicei Domnului.

a) Postul dinaintea Naşterei Domnului, închipueşte timpul *Testamentului Vechiu*, şi după mărturia lui Simeon Tesaloniceanul, el ne aduce aminte de pioşii patriarhi şi drepţii acelui Testament, cari au petrecut în post şi rugăciune, şi au adormit aşteptând venirea Mântuitorului. Dar Simeon ne mai arată că prin postul naşterei Domnului, ni se mai aduce aminte de postul lui Moisi de 40 de zile ţinut pe muntele Sinai[1]). «*Şi Moisi*, zice sfânta Scriptură, *rămase acolo* (pe munte) *cu Iehova patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, nemâncând pâine* (לֶחֶם) *şi ne bând apă*» (מַיִם [2]). Apoi şi profetul Ilie a postit 40 de zile[3]). Iată pentru ce cântările din zilele postului Naşterei Domnului cuprind ziceri profetice, şi aşteptarea venirei Fiului lui Dumnezeu pe pământ. De aceea şi Biserica noastră ne îndeamnă să ţinem postul cu toată vrednicia şi curăţenia sufletească, ca să fim destoinici de sărbătoaree Naşterei Mântuitorului nostru[4]).

La începutul creştinismului postul Naşterei Domnului nu avea pretutindenea aceeaşi întindere şi asprime; unii posteau numai 7 zile, alţii mai multe ori mai puţine. Cum că în secolul al IV-lea şi al V-lea exista însă acest post în răsărit şi apus, eu aduc de mărturie scrierile lui Filastriu, Grigorie de Nazianz,

1) Simeon. Tesalon. Intreb. 54.
2) Exod. 34, 28.
3) I Reg. 19, 8.
4) Vezi § sărbătoarea Naşterei Domnului p. 265, Tom. III, Tez. Lit.

Ambrosie al Mediolanului, pe ale lui Ioan Hrisostom, ale fericitului Augustin, Leon cel Mare ş. a., cari vorbesc de sfinţenia şi păstrarea postului. Scriitorul apusean *Filastriu* (Philastrius) din finele secolului al IV-lea zice că «*Pe fie care an se pastrează în Biserică patru posturi: întâi al Naşterei, după aceea al Paştelor*», etc.[1]). Iar *Leon cel Mare* mărturiseşte acestea: «*Pos-*

Deluviul (Fac. 7, 12).

turile bisericeşti sunt astfel împărţite în anul întreg, în cât măsura înfrânărei este potrivită fie cărui timp»[2]). Cu toate acestea postul Naşterei Domnului până în secolul XII-lea s'a ţinut de creştini după datinele locului.

b) Ca să fie însă aceeaşi întindere şi măsură de înfrânare

1) Philastr. Biblioth. Patrum. Tom. IV, edit. Lugd. 1698: Per annum quatuor jejunia in ecclesia celebrantur. In Natali primum, deinde in Pascha, etc.

2) Leo Serm. VIII De Jejunia Decimi mensis: Jejunia ecclesiastica ita per totius anni circulum distributa sunt, ut lex abstinentia omnibus sit adscripta temporibus.

în toată Biserica ortodoxă, sinodul din Constantinopole ținut în anul 1166 sub președinția patriarhului de acolo **Luca Chrisoberg**, a hotărît ca postul Naşterei Domnului *să se înceapă în ziua de 15 Noemvre şi să se finească în dimineața zilei de 25 Decemvre,* când avem bucuria Naşterei Mântuitorului nostru. În chipul acesta postul ține 40 de zile și anume: 15 zile din luna Noemvre, și cu 25 din luna Decemvre, fac întocmai 40 de zile (15+25=40). De aceea și postul acesta se cheamă «*patruzecimea*» (τεσσαρακοστή) ca și postul așezat înaintea Învierei Domnului, cu toate că este mare deosebire între unul și altul.

Tipicul și rânduelele bisericești, hotărăsc această hrană în timpul postului Naşterei Domnului: «*Luni, Miercuri şi Vineri, se ajunează până la ora 9* (a 3-a după amează), *când se mănâncă hrană uscată; Marți şi Joi se mănâncă plante fierte drese cu unt de lemn, şi se bea vin; apoi Sâmbătă şi Duminică se mănâncă peşte. Întâmplându-se Luni, Marți şi Joi în cursul acestui post serbarea veri unui sfânt cu Doxologie mare, se desleagă peşte; iar Miercuri şi Vineri numai unt de lemn şi vin, dar în aceste două zile mâncăm numai odată pe zi. Apoi când se întâmplă Miercuri și Vineri un sfânt cu privighere, ori hramul Bisericei atunci se mănâncă unt de lemn, peşte și se bea vin*» [1]).

Ziua de pe urmă a acestui post se numește **„ajun"**. În această zi se mănâncă la masă *grâu fiert amestecat cu alte seminte, fructe și miere,* imitându-se ajunarea profetului Daniil și a celor 3 tineri, cari se hrăneau cu seminte ca să nu se pângărească cu bucatele din masa lui Nabuhodonosor regele Haldeilor [2]). Iar pioșii creștini nu mănâncă nimic până la eșirea luceafărului de seara, care ne aduce aminte de Naşterea lui Hristos,. ca și steaua de la răsărit de odinioară [3]). Cum că în secolul al IV-lea exista acest ajun, avem mărturia lui Teofil episcopul Alexandriei, care rânduește în canonul său 1, felul ajunului când el cade Duminica [4]).

c) Protestanții au lepădat posturile din Biserica lor; prin urmare pe ei nu-i mai numărăm între postitori.

În *Biserica latină* postul Naşterei Domnului începu a lua o nouă formă din secolul al V-lea încoace. În cele 3 săptămâni ce urmau după cele 3 Duminici dinaintea Crăciunului, se postiră câte 3 zile pe săptămână: Miercurea, Vinerea și Sâmbăta, numindu-se postul acesta «postul înaintea venirei Domnului» («*Jejunium adventus Domini*» ori numai «*Adventus*» [5]). Asemenea mai postiră Latinii 3 zile: Miercuri, Vineri și Sâmbătă, la

1) Conf. canon. 19 al sf. Nicefor. Vezi și Pravila cap. 384. Conf. Pidalionul p. 62.
2) Daniel, 1, 1–21.
3) Mat. 2, 2.
4) Vezi pag. 268, Tez. Lit. Tom. III. Conf. Pravila, cap. 380.
5) Bingham, Orig. s. antiq. eccl. Tom. IX p. 247.

începutul fiecărui anotimp, adică la începutul acestor 4 luni: *Martie, Iunie, Septemvre* şi *Decemvre.* Ei numiră aceste posturi «*Jejunium quattuorum anni temporum*» sau *Jejunium* «*quatembrale*» ori numai «*quatembre*»[1]). Mai târziu prin secolul VII începură a posti şi cele 3 zile dinaintea Înălţărei Domnului, numindu-le «*Dies rogationum*»[2]). De atunci postiră şi **Sâmbăta** sub motivul, că în acea zi a şezut Domnul în mormânt[3]).

Insula Samos din Marea Egee, în care am cercetat datinele religioase în luna Iulie anul 1899.

§ 102.

Postul patruzecimei.

Cel mai de căpetenie, mai mare şi mai însemnat post în Biserica ortodoxă este postul «*patruzecimei*» sau al celor patruzeci de zile (ἡ νηστεία τεσσαρακοστὴ, jejunium quadragesimale[4]). El a fost înfiinţat în amintirea marelui ajun ţinut de Mântuitorul înainte de începerea lucrărei sale mesianice.

1) Bingham, Origin. s. antiq. eccl. Tom. IX p. 249.
2) Bingham, Origin. s. antiq. eccl. Tom. IX p. 251. Conf. A. Lerosey Introd. a la Liturg. op. c. p. 361.
3) Bingham, Origin. s. antiq. eccl. Tom. IX p. 263. Despre aceste posturi latine ceteşte şi Diction. Martigny, art. „Jeûne" p. 392 op. c.
4) Poporul Român îi zice acestui post „păressimi" de la „quadragesima" adică 40 de zile.

«Iar Iisus, plin de spiritul sfânt, zice sfânta Scriptură, *s'a întors de la Iordan* (după ce s'a botezat) *şi s'a dus de spirit în pustie, patruzeci de zile ispitindu-se de diavolul. Şi nu a mâncat nimic în acele zile»* [1]). Pustia în care a ajunat Iisus, a fost după tradiţie, muntele **„Carantania“** aşezat la nord vest de Ierihon, pe vârful căruea merg pioşii şi azi ca să postească în cele 40 de zile înainte de Paşti.

1. Postul acesta a fost ţinut de creştini, de la timpurile apostolice încoace [2]); dar de şi el se chema «patruzecimea» (τεσσαρακοστὴ), totuşi în secolul al II-lea numărul zilelor lui nu era de 40, ci de o zi, de două, ori mai multe, sau de 40 de ore [3]). Ca dovadă despre aceasta eu aduc un text din epistola lui Irineu episcopul Lionului († 202) trimisă lui Victor episcopul Romei în timpul certei asupra Paştelor ivită între apuseni şi răsăriteni [4]): Iată textul: «*Nu este vorba*, zice Irineu, *numai despre ziua în care trebue să se sărbătorească Paştele, ci şi despre modul cum trebue a se posti înaintea lui. Unii cred că o zi* (μίαν ἡμέραν) *trebue să se postească; alţii două* (οἱ δὲ δύο); *unii mai multe* (οἳ δὲ πλείονας); *alţii patruzeci de ore* (οἳ δὲ τεσσαράκοντα ὥραν) *de zi şi de noapte»* (ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς [5]). Origen arată şi el că «*zilele patruzecimei sunt de înfrânare*» [6]), dar fără a ne spune cât era de întinsă acea postire. Dionisie episcopul Alexandriei († 264) mărturiseşte că în părţile diecesei lui, patruzecimea era de o săptămână [7]).

În finele secolului al III-lea şi începutul secolului al IV-lea postul se mai mări şi se despărţi în două: postul «*patruzecimei*» ţinut înainte de Duminica Floriilor şi postul «*Paştelor*» ţinut în săptămâna patimilor cu mare asprime. Despre aceasta iată ce cetim în Constituţiunile Apostolice: «*Să ţineţi postul patruzecimei întru amintirea vieţei Domnului şi a poruncilor sale. Acest post să se sfârşească înaintea postului Paştelor; iar acesta să se înceapă în ziua a II-a* (Lunea Patimilor) *şi se ea sfârşit în Vinerea Patimilor*» (căci Vineri şi în Sâmbăta cea Mare, creştinii sănătoşi şi pioşi nu mâncau nimic până seara [8]). Ca şi până aci, tot aşa şi în secolul al V-lea postul patruzecimei nu se ţinea în creştinism în acelaşi chip, totuşi el s'a mărit până la 7 săptămâni. Iată ce zice Socrat istoricul despre patruzecimea timpului său: «*Postul dinaintea Paştelor nu e păzit pretutin-*

1) Luca 4, 1–3.
2) Theofilus Alexandrinus. Paschal.—Cyrill. Alexandr. Homil.
3) Mich. Heinecii op. c. III Th. s. 391 seqq.
4) Vezi § Duminica Invierei Domnului, Tom. III, Tez. Lit. p. 254 seqq.
5) Iren. ap. Euseb. lib. V, c. XXIV: Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς.
6) Orig. Homil. X in Levit.
7) Vezi epistola lui Dionisie al Alexandriei, în Pidalion, op. c., p. 380.
8) Constit. Apostol. lib. V, cap. 13.

denea în acelaşi fel. La Roma se postesc 3 săptămâni, afară de Sâmbăta şi Duminica; în Iliria, în Elada şi în Alexandria, 6 săptămâni, şi se cheamă postul patruzecimei (τεσσαρακοστὴν); *alţii încep postul cu 7 săptămâni înainte de Paşti»* [1]).

La fel cu Socrat ne dă mărturii despre acest post şi istoricul Sozomen, amândoi vieţuitori în secolul al V-lea «*Unii,* zice Sozomen, *ţin 6 săptămâni, postul dinaintea Paştelor, precum fac creştinii din Iliria, din Apus, Africa, Egipt şi Palestina; alţii numără 7 săptămâni cum obişnuesc cei din Constantinopole şi din împrejurimi până la Fenicia. Unii postesc însă numai 3 săptămâni din cele 6 sau 7 săptămâni. Singuri Montaniştii mai postesc acum numai 2 săptămâni»* [2]). Dar despre postul patruzecimei vorbesc toţi scriitorii şi Părinţii bisericeşti s. e. Tertulian [3]), Vasilie cel Mare [4]), Hrisostom [5]), Ieronim [6]), etc.

Prin secolul al VII-lea în fruntea celor 7 săptămâni de postire, se mai aşeză de Biserică încă una pregătitoare de semipostire zisă a **„brânzei"** (τυροφαγία), pentru că într'însa se mănâncă, ouă, brânză, lapte, peşte iar nu şi carne. *Postul aspru însă se începe Luni după Duminica lăsatului de brânză şi se fineşte Sâmbătă noaptea spre Duminica Învierei Domnului* [7]). Totuşi postul nu a încetat a se chema până în ziua de astăzi al «patruzecimei», socotindu-se 40 de zile ale lui în două chipuri: *a)* ori se numără 8 săptămâni de post cu a brânzei, din cari scoatem Sâmbetele şi Duminicile potrivit canonului 64 apostolic [8]), s. e. $8 \times 7 = 56 - 16 = 40$; *b)* sau deosebim săptămâna brânzei şi a patimilor la o parte, ca fiind cea dintâi pregătitoare în postire, iar cea din urmă de o asprime însemnată, şi aşa ne rămân 6 săptămâni sau 42 de zile, din cari mai scoatem iarăşi Sâmbăta lui Lazăr şi Duminica Stâlpărilor, şi avem întocmai 40 de zile. Aşa a rămas din vechime întocmirea acestui post până astăzi în Biserica ortodoxă de răsărit.

Latinii prin secolul al VI-lea ţineau acest post 6 săptămâni; dar scoţându-se din fie care săptămână ziua Duminicei, mai remâneau 36 de zile. De aceea Grigorie cel Mare († 604), iar după alţii, Grigorie al II-lea († 721), episcopi ai Romei,

---

1) Socrat. Hist. eccles. lib. V, cap. 22... Ἐν Ῥώμῃ, τρεῖς πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας (νηστεύουσιν)... οἱ δὲ ἐν Ἰλλυρικοῖς... πρὸ ἑβδομάδων ἓξ... ἄλοι πρὸ ἑπτὰ τῆς ἑορτῆς ἑβδομάδων τῆς νηστείας ἀρχόμενος.

2) Sozom. Hist. ecles. lib. VII, c. XIX: Οἱ (νηστεύουσιν) ἕξ ἑβδομάδας... Ἰλλυριοὶ... οἱ δὲ ἑπτὰ ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλι... ἄλλοι δὲ τρεῖς... οἱ δὲ δύο, ὡς οἱ τὰ Μοντανοῦ φρονοῦντες.

3) Tertull. De jejun. c. II.

4) Basil. Magn. Homil II. De Jejun.

5) Chrysostom. Homil. 52.

6) Ieronym. Homil. in Isaia.

7) Vezi sărbătoarea Invierei Domnului, p. 260, Tom. III, Tez. Lit.

8) Canonul 64 apostolic opreşte postul în ziua Sâmbetei şi a Duminicei, pentru că în ziua Sâmbetei s'a odihnit Domnul de lucrurile sale la creaţiune; iar în ziua Duminicei, a înviat din mormânt.

adăogiră încă 4 zile în fruntea celor 36, ca să se împlinească 40 de zile, şi începură astfel postul lor cu o «Miercure» zisă a **„cenuşei“** (dies cineris), pentru că se punea odinioară cenuşă pe cap în semn de pocăinţă (Genes. 37, 34); iar azi se face numai simbolizarea acelei cenuşe, cu procesiuni, ş. a.[1]).

2. Felul postirei patruzecimei, a fost diferit în cursul timpului până ce s'a stabilit o regulă generală. În Constituţiunile Apostolice cetim această înfrânare: «*Postiţi în zilele săptămânei celei mari* (a patimilor)... *gustând numai pâine, sare, legume şi apă; iar de vin şi carne să vă feriţi cu totul. În Vinerea şi Sâmbăta cea mare, dacă sănătatea vă îngădue, să nu gustaţi nimic până la cântatul cocoşului din noapte*»[2]). Mai departe: «*În ziua Sâmbetei ţineţi postirea până la lumina zilei Învierei Domnului. Dar din seara Sâmbetei şi până la lumina zilei Învierei, staţi în Biserică priveghiând, cetind Legea, Profeţii şi Psalmii*»[3]). Epifanie episcopul Salaminei din Cipru, tot aşa învaţă despre ajunarea săptămânei celei mari, să se ajuneze, zice el, cu «*mâncare seacă*» (ἐν ξηροφαγίᾳ) adică cu pâine, sare, verdeaţă şi apă[4]). Asprimea postului din acele zile, Epifanie a numit-o «*întrecere*» (ὑπερθέσεις) adică «întrecerea măsurei» scrise (superpositiones), mai ales când cineva *nu mânca nimic* 3, 4, ori 5 zile şi chiar întreaga săptămână a patimilor[5]).

Dar Socrate istoricul se miră că în multe părţi, în postul patruzecimei «*unii se înfrânează de carne şi de peşte, iar alţii mănâncă de toate şi chiar carne şi peşte.., unii mănâncă numai pâine, alţii nici pe aceasta*»[6]). Va să zică, nu era pretutindenea o măsură, şi de aceea Biserica a hotărît pe temeiul datinelor vechi, prin canoanele şi rânduelile sale, păzirea marelui post. Iată ce zice canonul 69 apostolic: «*Dacă vr'un episcop* (εἴ τις ἐπίσκοπος), *preot, diacon, ceteţ sau cântăreţ, sfântul şi marele post nu-l posteşte, sau Miercurea sau Vinerea, să se caterisească, fără numai de s'ar opri pentru vr'o boală*». Iar canonul 50 al sinodului din Laodicea porunceşte a nu deslega Joea patimilor, «*ci a ajuna toată patruzecimea cu mâncare uscată*». Canonul acesta fu primit şi de sinodul al VI-lea ecumenic în canonul său 29. Dar şi canonul 56 al sinodului VI-lea porunceşte ca chiar în Sâmbetele şi Duminicele postului mare

1) Bingham. Orig. s. antiq. eccl. Tom. IX, p. 184—186. Conf. A. Lerosey, Histoire et symbolisme Liturg. Paris 1889, p. 418: Grégoire le Grand pour fournir les quarante jours de jeûne, on ajouta les quatre jour... (pag. 421): le premier mercredi de Carême est appelé *des Cendres*... (pag. 422): Le mercredi le Pape allait à cheval avec les cardinaux, etc.

2) Constit. Apost. lib. V, c. 18: Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πάσχα νηστεύετε... μόνῳ χρώμενοι ἄρτῳ καὶ ἁλὶ, καὶ λαχάνοις καὶ ποτῷ ὕδατι... παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύσατε... μέχρις ἀλεκτρυοφωνίας νυκτός.

3) Constit. Apostol. lib. V, c. 19.

4) Epiphan. Exposit. fid. n. XXII.

5) Epihan. Haeres. XXIX. Conf. Evagr. Hist. eccles. lib. I, c. XXI.

6) Socrat. Hist. eccles. lib. V, c. XXII.

să se depărteze tot creştinul de *«mâncarea vietăţilor, de ouă şi brânză»*.

Apoi rânduelele, Pravilele şi Tipicul Bisericei ortodoxe, pe temeiul datinelor vechi creştine şi al canoanelor, hotărăsc această hrană în postul cel mare: *«Întru sfânta şi marea patruzecime, în ziua dintâi, adică Luni după lăsatul secului de brânză, nici decum nu se cuvine a mânca; asemenea şi Marţi. Iar Miercuri după Liturgia celor mai nainte sfinţite, mâncăm pâine, seminţe, bem apă şi mied*[1]*). Cei ce nu pot păzi această postire, mănâncă pâine şi beau apă Marţi după vecernie. Sâmbetele şi Duminicile deslegăm la unt de lemn şi vin. În celelalte săptămâni ajunăm până seara 5 zile, mâncând mâncare us-*

Biserica „Sfânta Sofia" zidită de împăratul bizantin Iustinian (527—565), dar prefăcută în moschee turcească în anul 1453. In această stare se află şi astăzi. Am intrat într'însa în anii 1898, 1899 şi 1904.

cată, ferindu-ne şi de **raci**[2]), *afară de Sâmbăta şi Duminica. Peşte nu mâncăm în patruzecime de cât în ziua de Buna Vestire*[3]), *şi Florii; icre de peşte mâncăm în ziua de 9 Martie* (40 de mucenici) *şi în Sâmbăta lui Lazăr. Bolnavii, copiii, bă-*

1) *Miedul* (ὁ μέδος) este o băutură veche călugărească făcută din fermentaţiunea mierei. Retorul *Prisc* din Tracia (an. 430 d. Hr.), călătorind la Atila care se afla atunci în Temişeana *„locuitorii ii dau pe drum mâncare de meiu, şi în loc de vin, o băutură mieroasă* (ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος). Iar *Cidrul* este tot o băutură călugărească făcută din mere, pere şi alte poame (un fel de livej). Asemenea şi băutura *Sicera* făcută din curmale se întrebuinţează în post de călugării egipteni şi din Palestina. Ceteşte despre acestea cartea „Inaintarea şi răspândirea ştiinţelor", Bucureşti 1908 p. 1219—1222.

2) Vezi tâlcuirea canonului 69 apostolic în Pidalion p. 60—63 despre post.

3) Canon. 5 al sf. Nicefor: *„De se va întâmpla Buna Vestire în Joia sau Vinerea cea Mare, nu păcătuim de vom deslega atunci la vin şi la peşte"*.

trânii și neputincioșii, sunt deslegați de această înfrânare[1]), *însă postesc și ei cel puțin cu spiritul*». Pe lângă asprimea acestei hrane ne ferim și de «*plăcerile trupești*» [2]); iar odată cu postirea trupului, postim și cu sufletul, și de aceea suntem datori a ne mărturisi păcatele [3]), a curăți gândul de dorințe deșarte, a erta pe vrăjmași, a cerceta pe cei bolnavi, și a ne umili înaintea lui Dumnezeu.

Acum se întreabă **contrarii** Bisericei și ai posturilor: poate omul să mai vieţuească cu această înfrânare? Eu le răspund: părinții noștrii au trăit păzind toate posturile anului bisericesc, și au ajuns etăți înaintate, plini de putere și înțelepciune; iar de când nu se mai păzesc posturile, s'au scurtat etățile, sănătatea și mintea [4]).

În postul patruzecimei fiind un timp de întristare, pocăință, de pregătire pentru catehumeni și pentru sărbătoarea Învierei Domnului, după învățătura Bisericei, sunt oprite petrecerile, teatrele, circurile [5]) și pedepsele corporale [6]). În vechime pe lângă acestea, se ertau datornicii și se eliberau sclavii [7]). Apoi potrivit canonului 52 al sinodului din Laodicea, nu se cade a se face într'însul nici **nunți** (γάμους) și nici sărbătorile naşterei adică ale morței martirilor. Pentru aceea și Liturgie deplină se face în patruzecime numai Sâmbăta, Dumineca și în ziua Bunei Vestiri; iar în celelalte zile se face Liturgia celor mai nainte sfințite [8]). Încetarea postului și începerea serbărei Paştelor, o facem potrivit Constituțiunilor Apostolice (Cartea V cap. 10) la cântatul cocoșului spre Duminica Învierei, și mai ales potrivit canonului 89 al sinodului al VI-lea ecumenic, începem Invierea «*în orele din mijlocul nopței celei după Sâmbăta cea mare*», după împărtășirea cu sfintele taine și finirea Liturgiei [9]).

---

1) Vezi **deslegările** de postire în „*Enciclica asupra posturilor*" a sf. Sinod al Bisericei Române ortodoxe, publicată în „Monitorul Oficial" No. 49 din 15 Iunie 1907. Deslegarea de postire se întemeează pe cuvintele apostolului Pavel din epistola către Romani cap. XIV, 3—4: „*Cel ce mănâncă pe cel ce nu mănâncă să nu-l defaime; și cel ce nu mănâncă pe cel ce mănâncă să nu-l judece*".

2) Pravila cap. 318. Pidalionul p. 62.

3) Vezi Porunca IV Bis. în Confes. ort. P. I Intreb. 90.

4) In finele secolului al XIX cunoscutul postitor vegetarian **Ricardo Sacco** a șezut închis în Viena într'o cutie de sticlă păzit neîntrerupt de medici, *21 de zile fără să guste ceva*. Fiziologistul profesor Dr. Exner a explicat atunci că „*omul poate trăi săptămâni întregi fără hrană*". Fachirii indieni șed îngropați în pământ luni de zile fără să guste ceva. Numai oamenii liniștiți însă pot să suporte foamea; iar nervoșii nu o pot suporta, căci arderile de materii se fac într'înșii foarte repede și ele trebue înlocuite cu hrană nouă.

5) Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IX p. 221.

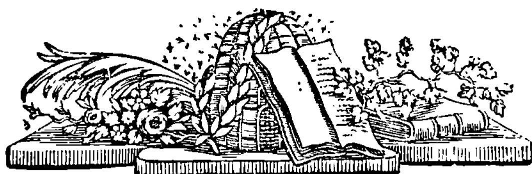
6) Cod. Theodos. lib. IX tit. XXXV, De quaestionibus. Cf. Cod. Theodos. c. XXXVIII. De indulgent. crimin.

7) Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IX p. 231 seqq.

8) Canon. 49 al Sinod. Laod. Conf. coment. can. 45 Laod.

9) Epistola lui Dionisie al Alexandriei († 264) despre încetarea postului și începerea serbărei Paștelor, conține acestea: „Unii frați încetează postul Sâm-

Tot *cultul* din acest post este străbătut de firul duioşiei, al plângerei, al umilinţei, al pocăinţei şi al păcatului. Cântările încep a fi pline de întristare cu 3 săptămâni înainte de post, adică din Duminica Vameşului şi a Fariseului (Luca 28, 10—13) când se începe Triodul[1]), şi se întinde această plângere pe tot periodul celor 70 de zile, cât se cântă această carte, adică până în ziua de Paşti. Polieleul «La Râul Vavilonului» (ps. 136[2]) ce se cântă în Duminica Fiului rătăcit[3]), a lăsatului de carne şi brânză, apoi imnele din Duminicele postului: «*Uşile pocăinţei*», «*Cărările mântuirei*», «*La mulţimea faptelor mele*», ş. a., sunt cele mai frumoase şi mângâetoare părţi pentru cei curaţi cu inima.

bătă noaptea spre Duminica Paştelor; alţii Sâmbătă seara după apusul soarelui; fraţii din Roma aşteaptă cocoşul; cei din Egipt încetează postul mai timpuriu". In Pidalion, op. c., p. 380.

1) Inceputul Triodului nu are zi stabilită, ci atârnă de lungimea carnavalului Crăciunului. Se începe dar între 11 Ianuarie şi 25 Fevruarie.

2) Iată cum se începe psalmul 136 (ebr. 137), v. 1: עַל־נַהֲרוֹת בָּבֶל
(„La râurile Vavilonului, acolo am şezut= שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃
încă şi am plâns în aducerea aminte de Sion"). Cântarea acestui psalm ne aminteşte de starea Evreilor în captivitatea babilonică şi de aflarea creştinului în robia păcatului. (Autorul).

3) Pentru ca tinerimea să nu cadă în rătăcirea fiului nenorocit din parabola Domnului, să-şi aducă aminte de aceste cuvinte ale cartei Proverbielor cap. IV v. 1: שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה׃ = (Ascultaţi fiilor, învăţătura părintelui, şi luaţi seama a învăţa pricepere).

ARTICOLUL II

POSTURI INSTITUITE CU PRIVIRE LA SFINŢII APOSTOLI ŞI SFÂNTA FECIOARA MARIA.

§ 103.

Postul sfinţilor apostoli.

ntru aducerea aminte de postul pe care l-au ţinut apostolii înainte de a săvârşi fapte mari, după Înălţarea Domnului la ceruri, a aşezat şi Biserica acest post în numele lor. Iar apostolii au postit când au trimis pe Pavel şi Varnava la propoveduire (Fapt. Apost. 13, 3); apoi Pavel şi Varnava au postit şi ei când au rânduit preoţi pe la Biserici (Fapt. Apost. 14, 23). Mai departe, apostolul Pavel îndeamnă pe Corinteni să postească (I Corint. 7, 5); altă dată arată cum dânsul îşi petrece viaţa în înfrânare (II Corint. 6, 6), şi cum el de bună voe rabdă foamea şi postul (II Corint 11,27). Dar postul sfinţilor apostoli, noi îl ţinem nu numai pentru a urma pilda discipulilor lui Hristos, ci şi pentru a ne face vrednici de darurile spirituale împărtăşite nouă la sărbătoarea Pogorîrei sfântului Spirit (Fapt. Apost. 2, 2—5) şi a ne întări într'însele.

Începutul acestui post stă în legătură cu sărbătoarea Paştelor, şi de aceea el este mai lung ori mai scurt, după cum şi Paştele se întâmplă mai timpuriu ori mai târziu. Cel mai lung post al sfinţilor apostoli are 6 săptămâni; iar cel mai scurt o săptămână şi o zi. *El se începe Luni după Duminica tuturor sfinţilor ce cade după Duminica Pogorârei Sfântului Spirit, şi se fineşte în dimineaţa zilei de 29 Iunie*, când sărbătorim pe sfinţii apostoli Petru şi Pavel[1]).

Acest post nu are asprimea postului Paştelor, ci se aseamănă postului Naşterei Domnului. De aceea în postul sfinţilor apostoli Tipicul şi Pravilele bisericeşti rânduesc această hrană: «*Luni, Miercuri şi Vineri, ajunăm până la ora 9* (a 3-a după amează) *când mâncăm hrană uscată. Marţi şi Joi mâncăm hrană dreasă cu unt de lemn şi bem vin. Sâmbătă şi Duminică mâncăm peşte. Dacă se întâmplă Marţi sau Joi serbarea unui sfânt cu Doxologie mare, atunci mâncăm peşte; iar Miercurea şi Vinerea*

1) Vezi sărbătoarea sfinţilor apostoli Petru şi Pavel p. 294, Tom. III, Tez. Lit.

numai unt de lemn şi bem vin; dar mâncăm numai odată pe zi în aceste două zile. Dacă Miercurea ori Vinerea serbăm un sfânt cu privighere, sau hramul Bisericei, atunci mâncăm unt de lemn, peşte şi bem vin» 1).

Origina acestui post o aflăm la începutul creştinismului. Constituţiunile Apostolice, rânduesc astfel felul postirei: «*După*

Catedrala din oraşul Florenţa (Italia), pe care am cercetat-o Miercuri 3 Septemvrie 1897.

ce veţi sărbători Cincizecimea (Pogorârea sfântului Spirit), *mai sărbătoriţi încă o săptămână* (a Rusaliilor) *şi după aceea postiţi una* (săptămână), *căci e drept să vă bucuraţi de darul dumnezeesc, şi apoi să postiţi după odihnă»* 2). Iar Atanasie cel Mare în Apologia sa către Constanţiu zice: «*În săptămâna după Cincizecime, poporul posteşte eşind la cimitire şi rugându-se»* 3). De

1) Conf. Pravila, op. c., cap. 384.
2) Constit. Apost. Lib. V, cap. 20.
3) Athan. Apol. De fuga: Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι.

aci vedem că până în secolul IV-lea, postul acesta se ținea numai în săptămâna după Duminica tuturor sfinților. Mai târziu, prin secolul VII-lea, s'a hotărât a se prelungi până în ziua sfinților apostoli. Ambrosie, Hrisostom, Leon cel Mare, ș. a., vorbesc și ei de acest post, și învață înfrânarea ca tot insul să se facă vrednic de sărbătoarea acelora cari au predicat evangelia cu atâta stăruință și răbdare.

Icoana Maicei Domnului în stilul vechiu bizantin, din secolul XIV, așa cum era în palatul împăratului Andronic al III-lea Paleologul († 1341).

§ 104.

Postul Adormirei Maicei Domnului.

Când s'a mutat sfânta Fecioară de pe pământ la ceruri, ea a fost petrecută cu cântări și rugăciuni până la mormânt de apostoli și de pioșii credinței creștine; iar întru prea mărirea acestei zile, s'a așezat de Biserică nu numai marea sărbătoare din ziua de 15 August[1]), dar s'a stabilit ca înainte de

1) Vezi sărbătoarea Adormirei Maicei Domnului, pag. 286, Tom. III, Tez. Lit.

sosirea ei, să se postească 15 zile, începându-se postul cu ziua de 1 August şi finindu-se cu dimineaţa zilei de 15 August.

Aşezarea acestui post (ἡ νηστεία τῆς θεοτόκου) s'a făcut pentru a se urma virtuţile sfintei Fecioare, care şi-a petrecut viaţa în post şi rugăciune, şi spre a ne pregăti şi noi cu înfrânarea pentru sărbătoarea Adormirei sale. La începutul creştinismului, postul acesta, ca şi celelalte, nu se ţinea pretutindenea în acelaşi timp şi în acelaşi fel. Unii ziceau să nu se postească nici o zi, căci Adormirea sfintei Fecioare a fost o zi de trecere a ei de la amărăciunea lumească la bucuria cerească; alţii ziceau, cu tot dreptul, ca să se postească. Creştinii din Antiohia după Tipicul acelei Biserici, posteau numai o zi şi anume în ziua de 6 August, la Schimbarea la faţă a Domnului. Cei din părţile Constantinopolului, potrivit regulei Studiţilor, posteau 4 zile; numai cei din Ierusalim, după Tipicul lor, posteau 8 zile. Iată pentru ce sinodul ţinut în Constantinopole în anul 1166 sub preşedenţia patriarhului de acolo **Luca Chrisoberg,** a hotărât o măsură pentru toată Biserica ortodoxă şi anume: *postul acesta să se înceapă în ziua de 1 August şi să se termine în dimineaţa zilei de 15 August, când începem sărbătoarea Adormirei Maicei Domnului*[1]).

Acest post este mai lin de cât al patruzecimei, dar mai aspru de cât al Naşterei Domnului şi al sfinţilor apostoli. După Tipicul şi Aşezămintele bisericeşti: «*Luni, Miercuri şi Vineri ajunăm până la ora 9* (a 3-a după amiază), *când mâncăm mâncare uscată. Marţi şi Joi mâncăm hrană fiartă fără unt de lemn. Sâmbătă şi Duminică, hrană fiartă dreasă cu unt de lemn şi bem vin. In ziua de 6 August, la Schimbarea la faţă a Domnului, mâncăm peşte de două ori pe zi şi bem vin, în ori ce zi s'ar întâmpla această sărbătoare*» [2]).

§ 105.

Posturi de câte o zi.

Nu numai pe cele patru posturi anuale, despre cari am vorbit, le-a aşezat Biserica, dar şi în unele zile din săptămână se cuvine a posti, iarăşi pentru nişte motive înalte, pe cari le voiu arăta mai departe. Aceste zile sunt: *Luni, Miercuri şi Vineri.*

1) Vezi Pravila, op. c. cap. 385: *„Pentru acest post şi sfântul Patriarh Kir Luca, cu cinstitul lui sobor.... au tocmit să se postească 15 zile".*

2) În luna August din anul 1904, pe când mă aflam în Ierusalim, am rămas plăcut mirat când am văzut pe muntele Maslinilor multe corturi albe în cari şedeau Arabi ortodocşi, veniţi din Siria, Arabia şi Egipt, cum şi Abisinieni sosiţi din ţara lor, ca să postească pe acest munte cele 15 zile ale postului Adormirei sfintei Fecioare. Ei mergeau în toate zilele şi la serviciul divin oficiat în Biserica peşteră din Getsimani, unde a fost înmormântată sfânta Fecioară. Vezi şi nota 4 de la pag. 286, Tez. Lit. T. III. (Autorul).

A.

1. Se postește ziua de *Luni* în fie care săptămână, afară de timpul când se desleagă de postire și Miercurea și Vinerea, căci atunci se desleagă și ea. Lunea se postește fiind că în rânduelile tipicale ale celor 4 posturi, se pune și ea, după cum am văzut, tot în aceeași măsură de postire ca și zilele de Miercuri și Vineri. Apoi în Pidalion cetim că «*postul Lunei este cuviincios și cu drept cuvânt*» [1]; iar în Pravila cea mare se hotărăște: «*Călugării și Lunile să le postească în tot anul ca și Miercurile și Vinerile, cum am luat de la sfinții părinți*» [2]. Pentru aceea și creștinii ortodocși crescuți în frica lui Dumnezeu, toți păzesc postirea de Luni ca și pe cea de Miercuri și Vineri [3]. Chiar și în Biserica latină se postea Lunea în vechime [4]. Totuși postul Lunei nu este atât de aspru ca al Miercurei și Vinerei, ci *mâncăm de două ori pe zi plante fierte.*

2. Dar mai puternice temeiuri sunt pentru postirea zilelor de *Miercuri* și *Vineri* (νηστείαι τῆς τετράδος καί τῆς παρασκευῆς). Vom vedea că la începutul creștinismului temeiurile postirei acestor zile au fost două: *a)* să postească piosul în ziua amintirei lui *Mercur*, zeul păgânilor și ocrotitorul înșelătorilor; să mai postească și în ziua *Venerei*, zeița păgânilor sărbătorită de dânșii cu desfrânări și plăceri urâcioase. *b)* Iar cel mai înalt și mai drept motiv al postirei acestor două zile a fost acesta: Miercuri a fost sfatul Iudeilor de a omorî pe Hristos; iar Vineri s'a îndeplinit acest sfat cu răstignirea pe cruce a Domnului. Prin urmare Biserica trebuea să venereze aceste două zile cu post și rugăciune, cum a și făcut și a poruncit aceasta și fiilor ei.

Cum că în secolul II-lea se postea Miercurea și Vinerea, eu aduc o dovadă din «Învățătura celor 12 Apostoli» cap. VII: «*Iar voi sa ajunați Miercurea și Vinerea*». Apoi pe la începutul secolului III, Clement din Alexandria († 215) scrie în cartea sa «Stromata» (cap. VII): «*Să știe,* zice el, *postirea acestor zile adică a zilei a patra* (Miercurea) *și a celei pregătitoare*» (Vinerea [5]). Mai departe Clement arată serbarea lui Mercur și Vene-

---

1) Pidalionul, op. c., p. 515.

2) Vezi Pravila, op. c., cap. 381.

3) In casa părinților mei nici o dată nu s'a făcut deosebire între ziua de Luni și între zilele de Miercuri și Vineri. Deopotrivă a fost postite fie care din ele. (Autorul).

4) Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. IX, p. 247: Jejunium antiquis temporibus a festo s. Martini usque ad natalem Christi, ter per singulas hebdomadas, diebus scilicet *Lunae, Mercurii* et *Veneris* agitabatur.

5) Clement. Stromata cap. VII: Οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς.

Și astăzi Grecii, ca și în vechime, numesc zilele săptămânei astfel: Κυριακή = Duminica; Δευτέρα = a II-a zi a săptămânei, adică Luni; Τρίτη = a III-a, adică Marți; Τετάρτη = a IV-a adică Miercuri; Πέμπτη = a V-a adică

rei la păgâni cu înşelătorii, desfrânări şi veselie mare. Tot în secolul al III-lea, Tertulian († 240) numeşte Miercurea şi Vinerea «zilele staţiunilor» (dies stationum) adică zile de «privighere», numire rămasă până astăzi în Biserica Latină. Iată textul său: «*Pentru ce ţinem staţiunile... pentru ce ajunările de Vinerea?*»[1]). Şi apoi răspunde tot el arătând scopul postirei acestor două zile. În acelaşi secol, Origen († 254) zice acestea: «*Avem pe a patra* (Miercurea) *şi pe a şasea zi* (Vinerea), *pe cari le ajunăm cu solemnitate*» [2]). În finele secolului al III-lea martirul *Victorin* muncit în zilele lui Diocleţian (284 - 305), spune şi el că *pe a patra* (Miercurea) *şi pe a şasea zi* (Vinerea), *le-a postit până la ora 9* (a 3-a după amează [3]). Dar adevăratul motiv al postirei acestor zile, îl arată Petru episcopul Alexandriei martirizat tot în zilele lui Diocleţian. Cuvintele martirului sunt acestea: «*În a patra zi şi Vinerea... se cuvine nouă să postim după tradiţie... căci în a patra sfat nelegiuit au făcut Iudeii asupra Domnului; iar Vinerea, fiind că pentru noi a pătimit el*» [4]).

O probă puternică pentru postirea acestor două zile o aflăm în canonul 69 apostolic: «*Dacă episcopul, sau presviterul, sau diaconul, sau ceteţul, sau psaltul, sfânta şi marea patruzecime nu o posteşte sau* **Miercurea** (ἡ τετράδα) *sau* **Vinerea** (ἡ παρασκευὴν) *să se caterisească*». Apoi şi Constituţiunile Apostolice rânduesc: «*Iar în ziua a patra* (τετράδα, Miercuri) *ne-a poruncit* (Biserica) *să postim, în amintirea trădărei* (τήν προδοσίαν) *lui* (Iisus); *apoi Vineri în amintirea patimilor lui* (τὴν δέ διὰ τὸ πάθος [5]). Tot în Constituţiunim ai cetim: «*Postiţi în ziua a patra şi Vineri, căci în ziua a patra s'a ţinut sfatul osândirei Domnului; Vineri el a pătimit pe cruce*» [6]). Pentru aceea în cultul acestor zile necontenit se amintesc patimile Domnului şi răstignirea lui pe lemn. Asemenea postire sfătuesc şi sfinţii Părinţi răsăriteni şi apuseni: Vasilie cel Mare [7]),

---

Joi; Παρασκευή, sau „pregătirea", adică Vineri, şi Σάββατον, adică Sâmbătă. Conf. G. Pambukis, Metod aplicat în limba vorbită elenă, Galaţi 1872, p. 179.

Iar cuvântul Παρασκευή sau „pregătire" are această origină: era obiceiul la Grecii păgâni din vechime, ca fecioarele să se pregătească, să se cureţe şi să se împodobească în ziua a VI-a a săptămânei şi aşa să meargă la altarul *Venerei* ca să aducă sacrificii de purificare. Numele zeiţei Venera s'a dat în creştinism la popoarele latine zilei Vinerei; iar la Greci, ziua a VI-a a săptămânei până azi se cheamă tot „Παρασκευή". Vezi şi nota 1 p. 117 T. III T. Lit.

1) Tertull. De Jejun. c. XIV: Cur stationibus... et jejuniis parasceven?

2) Origen. Homil. X in Levit.

3) Victorinus ap. Caveus Histor. Litter. Tom. I, edit. Genev. 1693.

4) Petr. Alex. c. XV: Τετράδα καὶ παρασκευὴν... νηστεύην ἡμῖν κατὰ παράδοσιν... τὴν μὲν γὰρ τετράδα... συμβούλιον... παρασκευὴν, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ ὑμῶν ἔπαθε.

5) Constit. Apost. lib. V c. 15: Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν, κ. τ. λ.

6) Constit. Apost. lib. VII c. 23: Ἡ τετράδα καὶ παρασκευὴν, κ. τ. λ.

7) Basil. Epist. CCLXXXIX.

Ieronim [1]), Augustin [2]), Epifanie [3]), etc. Iar chipul postirei Miercurei şi al Vinerei este mai lin de cât în zilele patruzecimei; deci, *ajunăm până la ora 9* (a 3-a după amează), *apoi mâncăm verdeţuri fierte* [4]). **Nunţi** *nu se fac în aceste două zile* [5]).

3. Totuşi se face *deplină deslegare* (ἡ κατάλυσις) de postire Miercurea şi Vinerea în următoarele timpuri: *a) În săptămâna luminată* a Paştelor, căci în toată săptămâna se face aceeaşi servire divină ca şi în ziua de Paşti. *b) De la sărbătoarea Naşterei Domnului până la aceea a Botezului său*, afară de ajunul dinaintea Botezului. *c) În săptămâna după sărbătoarea Pogorârei sfântului Spirit*, din cauza bucuriei adusă de această sărbătoare. *d)* În săptămâna *Vameşului şi a Fariseului*, în contra Armenilor, Sirienilor şi Haldeilor cari posteau această săptămână, întru aducerea aminte de postul Ninevitenilor, când i-a înştiinţat profetul Iona de pedeapsa cerească ce îi aştepta [6]). Postul acesta în limba veche armeană se zicea **„Aradşavork"** [7]). iar în cea nouă **„Arţivurţi"** (pregătitor [8]). Grecii însă în contra Armenilor numiră «Ἀρτζιβούριον» (arţivurion) ori ce deslegare de postire; de aceea şi **Românii** numesc **„Harţi"** săptămâna Vameşului şi a Fariseului, adică deslegată de post; aşa mai numesc ei şi alte săptămâni şi zile în care nu se posteşte [9]). *e)* Să desleagă la ouă şi brânză Miercurea şi Vinerea în *săptămâna brânzei* (τυροφαγία = mâncare de brânză), în contra datinei *Iacobiţilor*, cari posteau în această săptămână Marţi, Miercuri şi Joi; apoi în contra *Tetradiţilor* (τέσσαρα = patru) cari posteau numai a IV-a zi a săptămânei,

---

1) Hieron. in Galat. IV.

2) Augustin. Epist. LXXXVI.

3) Epiphan. Haeres. LXXV: Ὅτε τετρὰς καὶ προσάββατον νηστεία ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡρισμένῃ.

4) Vezi Pidalionul, op. c., p. 61.

5) Pidalionul p. 61.

6) Cartea Profet. Iona cap. 3 v. 5: וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים (שַׂק) מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם׃ („Şi bărbaţii din Ninive au = crezut lui Dumnezeu, au hotărît ajunare, şi s'au îmbrăcat în saci, de la cel mai mare al lor şi până la cel mai mic al lor").

7) Heinecii, Abbildung der gr. Kirche, III Th. s. 391: „Dieser bediente sich einer mit Fleiß darzu abgerichteten Hundes, welchen er in seine Sprache ἀρζειβούρζτ, das ist einen Boten nennete", u. s. w.

8) Armenii afară de postul patruzecimei care se aseamănă întrucâtva cu al creştinilor ortodocşi, mai au încă 10 posturi mici anuale şi anume: 1) 6 zile înainte de Botezul Domnului; 2) 5 zile în săptămâna „Artivurţi"; 3) 5 zile în săptămâna după Rusalii; 4) 5 zile în săptămâna a IV-a după Rusalii; 5) 6 zile înaintea Schimbărei la faţă a Domnului; 6) 6 zile înainte de Adormirea Maicei Domnului; 7) 6 zile înainte de Înălţarea sfintei cruci; 8) 6 zilei înaintea altei serbări a crucei pe la începutul lui Octomvre; 9) 6 zile înainte de Intrarea sfintei Fecioare în Biserică; 10) 5 zile în Decemvre înainte de serbarea sfântului Iacov de Nisibe († 338). Conf. Eusevie Popovici, Istoria Bisericească, op. c., Vol. I, p. 582.

9) Vezi, Eusevie Popovici, Istoria Bis. op. c., Vol. I, p. 582.

adică Miercurea, în tot cursul anului, apoi săptămâna brânzei întreagă [1]). *f)* În vechime erau unii creştini cari nu posteau Miercurea şi Vinerea, *de la Paşti până la Rusalii,* adică în tot timpul Cincizecimei; această datină a încetat însă de mult. *g)* Se mai desleagă Miercurea şi Vinerea, dacă în aceste zile se întâmplă sărbătoarea *Naşterei* ori a *Botezului* Domnului, după rânduеala sinodului, din Constantinopole, ţinut în anul 1166, sub preşedenţia patriarhului de acolo *Luca Chrisoberg*.

Domnul Doctor Badea Cireşeanu Autorul Tezaurului Liturgic, venind de la piramidele „Gizeh", trece cu barca rîul Nilul pentru a cerceta muzeele egiptene din oraşul Cairo (Egipt), Miercuri 18 August, anul 1904.

B.

Dar posturi de o zi mai sunt:

1. Ziua *ajunului* înaintea Botezului Domnului (5 Ianuarie) aducătoare aminte de postul catehumenilor cari se botezau în această zi.

2. Ziua *Tăerei Capului sfântului Ioan Botezătorul* (29 August) căci fapta lui Irod Antipa, care a poruncit tăerea capului [2]), a fost o fără de lege şi a adus întristare Mântuitorului [3]). Afară de aceasta Ioan Botezătorul a fost cel mai mare

1) Conf. Pidalionul, op. c., p. 61.
2) Mat. 14, 10.
3) Mat. 14, 12.

ajunător al timpului său, hrănindu-se în pustia Iordanului numai cu acride (lăcuste) și miere sălbatecă (must din coaja arborilor [1]).

3. Ziua *Înălțărei sfintei cruci* (ἡ ὕψωσις τοῦ σταυροῦ) din 14 Septemvre, pentru că ne amintește de patimile Domnului, răstignirea sa pe cruce și alte evenimente petrecute cu crucea Mântuitorului. Aceste zile se ajunează mâncând după ora 9 (a 3-a după amează) plante fierte fără unt de lemn [2]).

Spicuiri asupra secțiunei IV-a.

inecuvântările și sfințirile bisericești se îndreptează nu numai asupra oamenilor, ci și asupra lucrurilor cari ne încungiură, ca toate acestea să fie curate și umbrite de îndurarea divină. Evreii și chiar păgânii aveau numeroase datine pentru sfințirea templelor, a apei, a hranei, locuințelor, veșmintelor, poamelor, a roadelor pământului și a tuturor lucrurilor de cari ei aveau nevoe. Cu atât mai vârtos a fost trebuință în creștinism, ca **binecuvântările și sfințirile** *să fie cu îmbelșugare revărsate asupra noastră și asupra celor ce ne folosesc pentru traiul nostru. Așa se binecuvintează și se sfințesc Bisericile, odoarele sfinte, apa, etc. Apoi așa se binecuvintează pruncul când vine în lume, lucrurile casnice, ș. a.*

Dar Biserica nu numai pe acestea le pune în rândueala binecuvântărilor și sfințirilor, ci ea primește la sine cu anume întocmiri și pe cei ce intră în **monahism**, *și le arată acestora înainte toate greutățile vieței, pe cari le vor purta totdeauna fără șovăire pe umerii lor. Este foarte duios ritualul intrărei în viața pustnicească; iar rugăciunile și formele sunt atât de pătrunzătoare, în cât de aci vede omul cât sunt de trecătoare deșărtăciunile lumești, și cât de înaltă filosofie se cuprinde în sfintele învățături. Icoana lui Pavel Tibeul, a lui Antonie cel Mare, Macarie Bătrânul, a Mariei Egipteanca, a lui Sava, și a altor luceferi ai vieței sihastrice, înfățișează răbdarea, înțelepciunea, asceza, și tot ce poate să împodobească pe închinătorul tainic. Aceste calități purtate de sfinții pustnici, ne fac să mărim ale lor virtuți, căci au avut tăria să se lepede de lume cu ale ei amăgiri, și să trăească în pustie, închinându-se fericiți Celui Nemărginit. Să nu ne închipuim însă că acești sihastrii au fost de neam sărac, ori fără știință, și deci în necunoștință de lumină s'au dus în pustie; nu, ci*

---

1) Vezi pag. 273, n. 3, p. 274 n. 1, și p. 294 n. 14, Tom. III, Tez. Lit.
2) Vezi Confes. Ortod. Part. I, Intreb. 88. Conf. Pravila, cap. 381.

mulţi din ei erau de viţă aleasă, cu bogăţii părinteşti pe cari le împărţeau săracilor, şi aveau ştiinţă înaltă, după cum dovedesc cugetările lor filosofice creştine, pe cari le ascultau cu pietate oamenii învăţaţi, veniţi din depărtare pentru această hrană sufletească.

După cum pruncul este binecuvântat de Biserică când vine în lume, tot aşa şi când omul **încetează din viaţă** *este petrecut până la mormânt de sfinţiţii servitori ai altarului. Adormitul în Domnul este părăsit de lume când el nu mai este viu şi nu mai aduce folos; numai Biserica nu îl părăseşte, ci se roagă pentru al lui suflet, fie el drept ori păcătos. In ritualul înmormântărilor pruncilor, al laicilor vârstnici, al preoţilor şi diaconilor de mir, al călugărilor şi arhiereilor, găsim atâta bogăţie de cântări şi rugăciuni, deosebite prin formă şi cuprinsul lor, în cât rămânem uimiţi de înălţimea şi împletitura cuvintelor, şi mai ales de înţelepciunea marilor scriitori ca Efrem Sirul, Ioan Damascen, ş. a., cari au adus lumina lor în aceste cântări, rugăciuni, plângeri, şi întocmiri funebre.*

Corpul omului adormit în sfânta credinţă, este îngrijit de Biserică, **înmormântat** *în pământ cu toată cinstea cuvenită, iar nu aruncat spre mâncare pasărilor cum fac urmaşii lui Zoroastru, dar nici ars şi prefăcut în cenuşă cum obişnuiesc Brahmanii din India, apoi nici aruncat în apă cum făceau Fenicienii, şi nici mâncat de oameni cum fac Canibalii din Africa şi insulele oceanice. Aceste obiceiuri pline de cruzime şi neomenie, sunt necunoscute în înmormântările creştinilor ortodocşi. Locurile de odihnă ale acestora, sunt grădini frumoase, pline cu flori, cruci, monumente, cripte, zidiri tari şi alte lucruri minunate. Aceste locaşuri în care dorm fraţii noştrii, nu ne întristează când le vedem, ci privindu-le ne gândim că* **«mâine ne va veni şi nouă rândul să dormim aci»**.

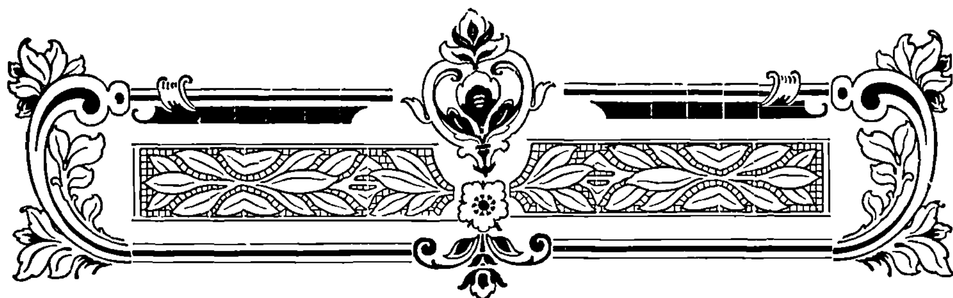
Fiii Bisericei, după încetarea lor din viaţă, fură înmormântaţi deci în catacombe (κρύπτη), *ori în cimitire* (κοιμητήρια), *cu cetiri şi cântări bisericeşti. Corpul lui Constantin cel Mare, fu îngropat în curtea Bisericei sfinţilor Apostoli zidită de dânsul în Constantinopole; iar Evagriu ne spune (Hist. eccles. lib. IV, c. XXX) că împăraţii, împărătesele şi clericii superiori, erau îngropaţi pe timpul său, în secolul VI, în Biserica sfinţilor Apostoli zidită de Iustinian. Acest privilegiu îl aveau şi ctitorii Bisericilor, de a fi înmormântaţi în lăuntrul sfintelor locaşuri zidite de ei însişi. Creştinii de rând însă, erau îngropaţi ca şi mai 'nainte în afară de oraşe.*

Foarte frumos şi însemnat este şi aşezământul **posturilor bisericeşti**. *Fiii Bisericei lăcomesc spre mâncare ca ori ce fiinţă vie, şi aşa face tot omul. Dar după cum o maică are grijă de hrana folositoare pruncului ei, tot aşa şi Biserica ortodoxă, poartă grijă de ceea ce trebue să mâncăm. Pruncul aduce la gură cu mâna sa tot ce trebue şi nu trebue de mâncat; iar dacă i se dă lui o hrană bună şi dulce, caută să o mănânce pe toată, fără să-şi dea seama că moartea îi va veni din hrană. Maica lui însă îi ea din mână hrana de prisos, ori vătămătoare, o ascunde, nu ascultă de plânsul pruncului, şi astfel îl fereşte de rău. Aşa se întâmplă şi cu fiii Bisericei ortodoxe: ei se hrănesc cu*

lăcomie, fără să-și dea seama de urmări, și consumă grăsimi drese cu gusturi felurite și amăgitoare. Grăsimea și îmbelșugarea însă, nu se pot ascunde, sub ori ce formă s'ar îmbrăca ele. De aci isvorăsc răutăți și tot felul de boale, de care nu ne mai putem scutura cât trăim în lume. Din acea hrană scumpă și plăcută, ne vine mai pe urmă amărăciunea și multe suferințe, pe cari abia le ținem pe loc, dacă grăbim să ne supunem unei hrane de post aspru.

Iată pentru ce Biserica poartă grijă de noi, și mai 'nainte de a cădea în lăcomie, ne ferește ca cea mai bună maică și ne supune posturilor rânduite de ea, apoi iarăși ne cheamă la **vițelul cel gras** *atunci când crede că ne folosește. Mulți bârfesc în contra posturilor, ne cunoscând binele pe cari ni-l aduc, și mulți rătăcesc când nu ascultă de porunca bisericească. Unii ca aceștia însă, nu știu că* **înfrânarea este isvorul vieței îndelungate, al înțelepciunei, al virtuței și al fericirei.**

BIOGRAFIA MEA

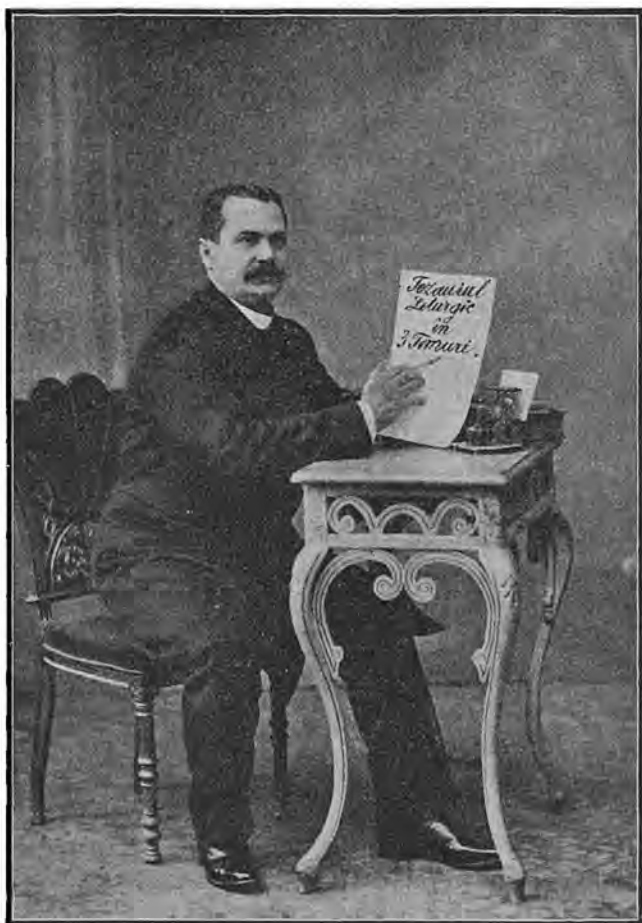
EU BADEA CIREȘEANU, DOCTOR IN TEOLOGIE, PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A UNIVERSITAȚEI DIN BUCUREȘTI.

Zidit-am cu ajutorul lui Dumnezeu această casă spirituală care poartă numirea **„Tezaurul Liturgic al sfintei Biserici creștine ortodoxe de răsărit"**, *înzestrată cu multe cămări, lucrate cu chibzueală, muncă și mare cheltuială. Casa aceasta sprijinită pe stâlpii învățăturilor liturgice, am închinat-o Bisericei și neamului meu românesc. Și am cheltuit cu călătoriile în lume pentru studiile din acest Tezaur Liturgic, apoi cu tiparul și toate podoabele cărței în 2000 de exemplare și fie care exemplar în 3 Tomuri, suma de 25.000 lei valoare românească.*

De aceea, acum la etatea mea de **53 de ani**, *mi-am păstrat și mie un colțișor în acest frumos locaș, și anume aci la sfârșitul Tomului al III-lea ca să scriu ceea ce*

am crezut de cuviinţă şi asupra **vieţei mele.** *Aceasta am făcut-o pentru ca cititorul blând şi bine voitor, să ştie* **după ducerea mea din această lume,** *cine a fost muncitorul care a scris acest Tezaur Liturgic, când s'a*

Domnul Doctor Badea Cireşeanu sfârşind Tezaurul său Liturgic, îl oferă cetitorilor săi.

născut el, din ce părinţi, ce studii a făcut, ce carieră şi demnităţi a purtat în lume, ce a pătimit în viaţă, şi alte amănunte bune de ştiut pentru fraţii de acum şi mai

ales pentru cei ce vor veni după noi. Aceeaşi plăcere pe care o avem noi când cetim viaţa celor ce au trăit înainte de epoca noastră, o vor simţi şi cei ce vor ceti cele cu privire la viaţa noastră de acum.

Pe lângă cele zise mai sus, dacă am aşezat aci şi această mică Biografie, m'am gândit că în această mare lucrare, la care m'am chinuit 17 ani din cea mai frumoasă etate a vieţei mele, am scris despre tot ce îi foloseşte, nu numai creştinului ortodox, dar şi fie cărui om din orice ramură a vieţei. Am scris deci, despre Literatura liturgică, începutul sfintelor locaşuri de inchinare în casele creştinilor şi catacombe, iconografia, servitorii altarului, odoarele liturgice, cântarea sfântă, simbolica cultului, studii amănunţite asupra liturgiilor, sărbătorilor, tainelor, binecuvântărilor, posturilor, etc. Toate acestea sunt întemeiate pe sfânta Scriptură, şi texte originale patristice, istorice, dogmatice şi altele. Dar despre mine lucrătorul şi meşterul casei, nu se cădea să zic ceva? Trebuia să aştept să zică altul despre mine, ce va voi el după al său cuget şi rânduească, iar eu să nu întind câtuşi de puţin pana, nici după munca acestor trei Tomuri? Dar cine cunoaşte firea şi tainele omului, mai bine de cât el insuşi? Eu cred că fie care autor de cărţi mari şi preţioase, face bine să zică la sfârşitul scrierei sale şi câteva cuvinte despre sine, **nu ca o mândrie, nici ca o laudă,** *ci ca să cunoască posteritatea pe înaintaşii săi cari au muncit din greu pentru folosul Bisericei şi al neamului românesc.*

Când zideşte cineva o Biserică, un monument, un palat, îşi pune şi el chipul şi numele său in fruntea clădirei, ca să ea şi alţii pildă de la dânsul şi să-l ştie cei ce vor veni după el. Aşa au făcut străvechii regi ai Egiptului, ai Asiriei, Babiloniei, Indiei, apoi ai Persiei, Greciei, Italiei şi ai tuturor ţărilor vechi cu cultură. Toţi aceştia şi-au pus chipul şi scriptura pe piramidele, templele şi monumentele lor, iar noi le admirăm, le cetim şi apoi închegăm bine firul Istoriei acestor popoare cu tot trecutul şi împrejurările lor. Tot aşa a făcut şi Marele Constantin când a zidit Bisericile sale, apoi Iustinian la Biserica sfânta Sofia din Constan-

tinopole, Constantin Monomahul la Biserica sfântului Mormânt din Ierusalim, Neagoe Basarab la minunea arhitecturei din Curtea de Argeş, şi toţi ctitorii mari şi mici ai Bisericilor şi aşezămintelor sfinte, şi-au pus chipul cu numele lor pe monumente, ca să se citească şi să se ştie cine a lucrat pentru folosul omenirei, şi cine a dormit în viaţă. Dar şi cartea este un monument mai mare ori mai mic, şi de aceea se cuvine a se cunoaşte dc aproape ctitorul ei. Eu merg mai departe şi zic că o Carte folositoare, este mai mult decât un monument; căci pe acesta poate să-l facă ori ce om bogat, poruncind adică altora să-l zidească şi să-l împodobească; iar Cartea este muncită, făcută şi dată la lumină numai de autorul însuşi.

Sfântul apostol Pavel, dacă arată cetitorilor epistolelor sale, cine a fost el în tinereţe, cum s'a convertit la creştinism în calea Damascului, ce a pătimit şi a lucrat pentru propoveduirea Evangeliei, nu a făcut aceste mărturisiri ca să se laude pe sine, ci ca să ştie cetitorii că lucrul bun se face cu greu şi trebue cineva să se jertfească pe sine pentru o faptă mare. Dar şi sfântul Grigorie de Nazianz şi-a scris biografia sa într'un chip foarte frumos şi meşteşugit (Carmen de vita sua); aşa a făcut şi fericitul Augustin (Confessiones XIII lebri), cum şi alţi scriitori vechi şi noui, fără a urmări pentru dânşii decât numai umilinţa şi mărirea Celui Prea Inalt.

Ca să scrie cineva o carte mare şi bine documentată, trebue să renunţe la ale sale bunătăţi, petreceri, ranguri lumeşti ş. a. Trebue să se închidă în casă, cum am făcut eu, 17 ani în cea mai frumoasă etate, ori şi mai mult sau mai puţin, ca să lucreze temeinic şi pentru folosul cetitorilor. Lucrătorul acesta ştie că îşi va pierde sănătatea, vederea, îşi va sdruncina organismul, dar el munceşte înainte. Eu m'am luptat şi cu frigul ca şi cu căldura, cu boala ca şi cu diferite nevoi şi supărări, dar n'am încetat de a lucra la **Tezaurul Liturgic**, *până ce l'am finit. Mai ştie scriitorul, că drept răsplată pentru osteneala sa, va dobândi cel puţin de la contemporanii săi, bârfeli, prigoniri, priviri încruntate, defăi-*

marea operei prin grai şi scris, va fi supus la tot felul de neajunsuri, ca şi când el ar fi adus asupra omenirei o mare nenorocire şi ar fi săvârşit o fără de lege. Dar totdeauna aceasta este răsplata scriitorilor şi a celor ce se jertfesc pentru o ideie mare.

Solone, Aristide, Socrat, Platon şi apoi Galileu împreună cu alţi luminători ai lumei, nu au avut decât amărăciuni şi exilări pentru munca lor. Solone († 559 a. Hr.) marele legiuitor al Atenei, a murit pribegind pe la curtea lui Cresus şi pe la alţi bogaţi, flămând şi gol până ce şi-a terminat viaţa chinuită în închisoarea din insula Cipru, drept recunoştinţă pentru folosul adus neamului său. Asemenea suferinţe a îndurat şi dreptul Aristide († 469 a. Hr.), iscusitul patriot atenian, mort în neagra sărăcie departe de ai săi. În anul 1899 când mă aflam sus pe dealul Acropolei din marginea oraşului Atena, m'am înfiorat când am văzut în apropiere, întunecoasa peşteră în care a fost aruncat Socrat († 400 a. Hr.) de elevii şi fraţii săi atenieni, până ce i-au dat cupa cu otravă ca să bea, ca o recunoştinţă pentru lumina ce a adus pe tărâmul ştiinţei şi al filosofiei. Nu mai puţin a pătimit şi Platon († 347 a. Hr.) cât a trăit în viaţă pentru scrierile şi folosul adus în lume. Apoi Galileu († 1648 d. Hr.) câte torturi dureroase nu a suferit din partea inchiziţiei papale, căci propoveduea mişcarea pământului împrejurul soarelui? Iar când martirul mai răsufla sub povara chinurilor, suspina zicând: „**E pur si muove**” *(şi cu toate acestea se mişcă pământul).*

Insuşi Domnul şi Mântuitorul nostru Iisus Hristos a fost răstignit pe cruce de Jidovi, din cauza dumnezeeştilor şi blândelor lui învăţături. Iar sfinţii săi Apostoli, nişte pescari săraci, dar întăriţi cu puterea divină a Fiului lui Dumnezeu, au fost huliţi, munciţi, hierăstruiţi, ori răstigniţi sau decapitaţi, pentru învinuirea. că propoveduiau învăţăturile mesianice. Apoi dacă Mântuitorul nostru şi Apostolii săi au pătimit pentru mântuirea lumei, ce vom mai zice de noi, nişte neputincioşi, când ne împroşcă lumea cu sudalme, pentru singura vină că facem şi noi binele pe care-l putem? Dar nu,

nu vom lua în seamă pornirile pătimaşe ale semenilor noştrii, căci de aci ar urma să nu mai săvârşim nimic bun. Ştim că jivini muşcătoare au fost totdeauna în lume, şi este plin pământul de numărul lor; oameni preţioşi şi muncitori sunt puţini; dar de cei ce stau pe la răspântii sau prin ungherele întunecoase, ca de acolo să arunce cu tină, sunt destui.

Barbarii totdeauna au prigonit lumina şi pe cei ce o purtau cu sine; totdeauna s'au sculat în contra **oamenilor geniali,** *i-au prins şi i-au nimicit. Antropofagii africani şi insulari când întâlnesc în deşerturile lor oameni luminaţi, geografi, cercetători şi apostoli ai ştiinţei, îi mănâncă ca pe nişte rău făcători. Dar dacă nu ar fi fost genii ale culturei, nu s'ar fi ridicat atâtea împărăţii puternice. Un Licurg a întemeiat o Eladă mare; un Cicerone o republică romană destul de tare; un Dante Alighieri atâţia luceferi ai ştiinţei şi artei; iar Cronicarii români, numeroşi viteji ai neamului nostru.*

Acum voiu trece la Biografia mea şi voiu arăta pe scurt locul şi timpul naşterei mele, părinţii, copilăria mea, datinele din casa părintească, studiile, cariera mea, demnităţile, recompensele, scrierile, calităţile sufleteşti, călătoriile şi patimile mele.

1. **Locul şi timpul naşterei.** *Pe malurile râului* **Vedea** *din frumoasa şi scumpa noastră* **Ţară Românească,** *între alte sate se află şi comuna* **Spineni,** *din judeţul Oltul, depărtată de oraşul* **Slatina** *capitala judeţului, cu 40 de chilometrii spre răsărit. Se cheamă „Spineni" această comună, de la nişte locuitori veniţi aci în vechime de la „***Spini***" o localitate în munţii Carpaţi. Comuna cu vr'o 2.500 de locuitori este aşezată pe malul drept al râului Vedea; ea este compusă din mai multe cătune; unul din acestea se cheamă „***Vineţii de jos***" spre deosebire de alt cătun vecin zis „***Vineţii de sus***". Cătunul Vineţii de jos stă aşezat numai pe dealul înalt din dreapta râului Vedea; iar râul acesta se varsă în Dunăre şi are apă numai când plouă ori când se topeşte zăpada. Foarte liniştit este acest cătun şi frumos aşezat pe deal, de unde se desfăşură o privelişte măreaţă*

pe lunca râului, mănoasă şi plină de sămănături. **In cătunul Vineții de jos m'am născut eu, în zorile zilei de 16 Mai, anul 1859, adică anul norocos al Unirei Principatelor Române, din părinți țărani, Români curați, și anume Gheorghe Anghel Cireașă și soția sa Floarea.**

2. **Părinții.** *Amândoui părinţii mei, agricultori de meserie, coborau din viţă preoţească şi erau pioşi, cu frica lui Dumnezeu şi cu viaţa sfântă. Strămoşii lor s'au luptat cu Turcii, Grecii, Ungurii şi cu toţi barbarii cari năvăleau în ţară şi căutau să ne cuprindă pământul şi să surpe religia noastră. Maica mea a adormit întru Domnul în floarea tinereţei sale, când eu eram prunc în faşă; iar tatăl meu a adormit în luna Noemvrie anul 1895, într'o vârstă frumoasă de 79 de ani. De aceea eu rămănând fără maică, când eream în leagăn, am rămas şi fără iubirea caldă şi atât de binefăcătoare a maicei. Şi am pătimit multe cât am crescut pe mâini streine; iar părintele meu a suferit şi el îndestul, până ce m'a văzut crescut mare. După cum era tatăl meu, tot aşa era şi maica mea, cât a trăit, bună, pioasă, liniştită, blândă şi milostivă. Ea nu lipsea de la Biserică în zile de Duminici şi sărbători; nu mergea în casa Domnului fără prinos; dar nici nu întorcea ochii de la săraci până ce nu-i miluia cu ceea ce avea. De aceea era numită de sătence* **„Floarea câmpului, a gospodăriei și a blândeței".** *Cum am zis, ea de timpuriu a plecat dintre noi plânsă de tot satul.*

Tatăl meu nu era nici el mai pe jos în fapte creştineşti. Din buna lui plăcere a fost cântăreţ al cătunului, la Biserica cu hramul „Adormirea Maicei Domnului", până la sfârşitul vieţei sale. Iar această Biserică a fost înzestrată de dânsul cu multe prefaceri şi odoare s. e. cu frumoasa turlă pe care o are acum, cu clopotul, cărţi bisericeşti, ş. a. Mare dragoste avea dânsul să se scoale în miezul nopţei, pe gerul cumplit al ernei, ori pe căldura verei, şi apoi cetind pe de a rostul rugăciuni, să meargă cu mine la Biserică, în marginea răsăriteană a satului, iar în casa lui Dumnezeu să cetească canoanele, psaltirea, ceasurile ş. a., până în zorile zilei, când venea şi preotul **Oprea.** *Acesta iarăşi un destoinic servitor al ce-*

lor sfinte, dând binecuvântarea se începea ortrina şi liturgia cu toată rânduiala şi sfinţenia deplină. Nimic nu lăsa tatăl meu necetit din ritualul zilei. El zicea că **„mai bine să piară soarele de pe cer decât să se scurteze sfintele slujbe“.**

In sat şi în localităţile vecine, tatăl meu era cunoscut ca stâlp al comunei, ca om milos, drept, şi ajutător cu ceea ce avea, faţă de neputincioşi. Mulţi săteni veneau la dânsul să ceară sfaturi şi mângâeri în timpuri grele; iar el asemenea unui **„înţelept“** *din vechime, deschidea cărţile sfinte, pildele lui Solomon, ori Noul Testament, şi aci în cărţi, aflând învăţături potrivite cu nevoea omului, mai adăogând şi înţelepciunea lui, vindeca turburarea celui suferind. Faţa senină a părintelui meu, părul şi barba lungă şi albă ca zăpada, vocea lui dulce şi blândă, toate acestea înrîureau în bine asupra celui strein.*

3. **Copilăria.** *De şi nu am avut fericirea să-mi trăească maica, totuşi copilăria mi-a fost plăcută şi am trăit bine în căminul părintesc. Tatăl meu, fratele meu cel mai mare anume* **Bratu**, *iarăşi un om înţelept şi cu viaţă sfântă, dar mai ales soţia fratelui meu anume* **Ioana**, *o femee blândă şi cu frica lui Dumnezeu, m'au iubit fără margine şi m'au respectat. Noi 4 inşi închegam o familie cinstită, în casa şi averea noastră, mulţumiţi cu cât ne da Dumnezeu. In căminul nostru nu s'au auzit înjurături de cele sfinte, nemulţumiri, ori bârfeli în contra cuiva. In zilele de sărbători şi Duminici, mai ales vara după amează, mergeam cu tatăl meu în dealul râului Vedea „la cei trei cireşi“ lângă grădina noastră „din coastă", şi acolo şezând la umbră pe iarbă, priveam în depărtare până seara spre munte, spre pădurea satului, pe lunca râului Vedea şi în jos spre meazazi, vorbind amândoui tot lucruri sfinte şi frumoase. Aceasta era cea mai de căpetenie desfătare a noastră. Eu am căpătat deci, o creştere şi o pilduire prea bună în casa părintească. Sfaturile părintelui meu, erau de obiceiu proverbe din sfânta Scriptură, zise de el cu blândeţe şi pietate religioasă.*

4. **Datine.** *Mergerea noastră la Biserică era cea din-*

tâi datorie creştinească. Posturile le păzeam cu toată rânduiala bisericească ca şi cei mai de seamă sihaştrii; de aceia boală în casa noastră n'am cunoscut. Sărbătorile mari şi mici le ţineam cu sfinţenie, şi totuşi aveam timp şi pentru munca câmpului; apoi casa noastră era „**Casa lui Avraam**", *unde se adăposteau streinii şi călătorii. Pomenirile morţilor cu împărţiri de milostenie, obiceiurile sfinte ale Crăciunului, ale săptămânei brânzei, păresimilor, ale Paştelor, Rusaliilor, Sfinţilor Apostoli, Adormirea sfintei Fecioare, şi ale tuturor zilelor bisericeşti de bucurie ori de ajunare, se ţineau cu mare sfinţenie la noi. Mărturisirea şi împărtăşirea cu sfintele Taine la Paşti, erau datorii legate de viaţa noastră. De aceea şi în zilele mari, niminea nu avea o mai mare bucurie sufletească decât noi.*

5. **Studiile.** *Când eram în vârstă de 5 ani, am început a învăţa în casă alfabetul din „Bucoavnă" şi cetirea cu litere cirilice; iar după un an, am fost dat la şcoala satului a învăţătorului* „**Dumitru Candidatul**", *unde am început a învăţa alfabetul cu cetirea literelor latine. Clasele primare însă le-am terminat deplin şi cu eminent succes în şcoala statului numită „Ionaşcu" din Slatină, în anul 1874. Dar pe când învăţam clasele primare, în anul 1870, în etate numai de 11 ani, am plecat mâhnit din cuibul părintesc, şi am mers în oraşul Piteşti, unde am intrat ca băiat de prăvălie la* **Nae Băcanul**, *în zilele acelea comerciant fruntaş din acel oraş. Tatăl meu însă nu s'a învoit cu această ocupaţiune a mea, şi de aceea am trecut la* **Niculcea Boiangiul** *din piaţa oraşului, ca să învăţ văpsirea ţăsăturilor casnice. Dar tatăl meu nu a voit să fiu nici meşteşugar, şi de aceea am plecat la Slatină ca să termin clasele primare, după ce am trecut în scurt timp prin filiera negoţului şi a meşteşugului. Chemarea mi-a fost să mă ocup cu ştiinţele, cu cari m'am muncit din copilărie până astăzi şi până va voi Cel Prea Inalt. După finirea claselor primare am intrat în anul 1874 în seminariul din Curtea de Argeş, cursul inferior, adică cu clasele I-a, II-a, III-a şi IV-a, pe care le-am terminat cu mult succes în anul 1878.*

In acel an Prea Sfinţitul episcop al Argeşului, de

atunci, **Ghenadie,** *în dorul său de a ajuta tineri muncitori şi distinşi la învăţătură şi bună purtare, m'a chemat la dânsul în episcopie, unde am rămas copist în cancelaria sa un an de zile. Iar în anul 1879 am intrat sub privigherea Prea Sfinţiei Sale bursier în seminariul „Central“ din Bucureşti, cursul superior, adică cu clasele V-a, VI-a şi VII-a, pe care l'am absolvit în anul 1882.*

6. **Cariera şi continuarea studiilor.** *In anul 1883 am fost numit profesor de Caligrafie şi Desenm la seminariul din Curtea de Argeş. Aci, în timp de 3 ani şi jumătate cât am funcţionat, nu m'am mărginit numai în instruirea elevilor la desemn, după modele şi cu mâna liberă, ci am întrodus şi teoria cu praxa şi măsura amănunţită a celor 4 feluri de scrieri*: **engleză, batardă, lapidară şi rondă.** *Fiecare elev era destoinic în caligrafie, adică în această artă frumoasă, atât de înapoiată în ţara noastră. In anul 1885 A.A. L.L. R.R. Principii Ferdinand Moştenitorul tronului României şi fratele său Carol, vizitându-mi cu suitele lor saloanele de desemn şi caligrafie în cari se aflau produsele elevilor şi ale mele, mi-au adus mulţumiri cu îndestulare pentru munca mea.*

Dar în anul 1886 am plecat cu concediu la Universitatea din Cernăuţi să învăţ studiile Facultăţei de Teologie de acolo, de unde am venit în ţară **„Doctor în Teologie“** *în anul 1891, după ce am depus în Facultate 16* **examene anuale, de stat şi riguroase cu note eminente.** *Ocrotirea Prea Sfinţitului episcop Ghenadie, mi-a folosit mult în timpul acestor studii şi în viaţă.*

In anul 1891 am fost numit profesor „suplinitor“ la Universitatea din Bucureşti în Facultatea de Teologie, la catedra de **Liturgică, Pastorală, Omiletică, şi Catechetică**; *iar în anul 1892 profesor „provizoriu“ şi apoi în anul 1895 profesor definitiv la aceeaşi catedră, unde am propus cursurile ei, cu ezactitate, căldură şi fond ştiinţific, de atunci până astăzi şi până va voi Dumnezeu. In Facultatea de Teologie, pe lângă catedra mea, am mai propus şi cursurile de* **Teologia Morală** (*1898—1901*)

şi pe cele de **Limba Ebraică** (*1904—1905*) *după poftirea Consiliului profesoral şi aprobarea ministerială.*

7. **Demnităţile.** *In anul 1893 am fost numit Director al Mitropoliei din Bucureşti, unde am muncit cu dreptate, bună cuviinţă, cinste şi mult zel, până în anul 1896 când am demisionat. Aşi fi mai primit şi alte demnităţi în cursul timpului, dar ocupaţiunea încordată şi îndelungată cu „Tezaurul Liturgic" m'a ţinut pe loc.*

8. **Recompensele.** *Ca răsplată a ostenelelor mele, sunt decorat cu* „**Coroana României**" *în gradul de Cavaler şi Oficer, apoi medaliat cu* „**Răsplata muncei pentru Biserică**" *clasa I, cu* „**Medalia jubiliară**" *Carol I şi cu* „**Medalia de aur**" *cu Diplomă specială pentru lucrări ştiinţifice.*

9. **Scrierile.** *Când eram student în Facultatea de Teologie din Cernăuţi, am scris şi susţinut un Seminariu intitulat „Infiinţarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei" pentru care am fost* **premiat** *de Juriul acelei Facultăţi. Mai târziu am scris multe articole de ştiinţă în Revista „Vocea Bisericei" apărută sub Direcţiunea mea între anii 1894—1896. Am fost Redactor la Revista* „**Biserica ortodoxă Română**" *între anii 1906—1907 în care am publicat numeroase studii teologice. Iar cea mai valoroasă scriere a mea este acest* „**Tezaur Liturgic**" *la a cărui lucrare mi-am cheltuit 17 ani din cei mai frumoşi ai vieţei mele.*

10. **Calităţile sufleteşti.** *In viaţa mea nu am făcut rău la nimeni; dar bine am făcut când am putut. Nu am răpit, nici am râvnit la munca altuea; pe săraci şi neputincioşi i-am ajutat pe cât mi-a fost cu putinţă. Când m'a bârfit cineva am tăcut, am răbdat, căci aşa zice sfânta Scriptură.*

11. **Călătoriile.** *Cu începere mai ales din anul 1897 şi până astăzi, am călătorit cu multă osteneală şi cheltuială în vacanţele de vară,* **în toate ţările europene, în Asia Mică şi în Africa nordică,** *pentru cercetări liturgice, arheologice bisericeşti şi culte păgâne. Am intrat în catacombe şi în toate muzeele mari, ca să văd trecutul cultural şi religios al omenirei. Piramidele egiptene şi monumentele vechi şi noui din lume, iarăşi au fost văzute de mine. Nu am trecut însă cu vederea nici*

comorile religioase păstrate în țara noastră românească, de la Voevozii și boerii pământeni. Călătoriile în țări depărtate luminează pe om, îl înalță cu sufletul și îi măresc cercul cunoștințelor.

12. **Patimile.** *Nu s'a născut om în lume care să nu întâmpine dureri.* **Omul se naște plângând și moare tot plângând.** *Viața îi este tot un plâns și traiul asemenea. Puține clipe înseninează fruntea omului suferind. Aceste patimi sunt grele și copleșitoare mai ales pentru oamenii eșiți din popor și cari se ridică prin ei înșiși. Eu am început să pătimesc ca prunc, când am rămas în fașă fără maică; apoi de aci ca copil, în școală, la studii, iarăși am pătimit îndestul. Ca tânăr, în lupte cu nevoi, cu dușmani, cu felurite întâmplări, de asemenea am dus greul suferințelor. Peste acestea la bătrânețe mai vin boalele și neputința. Așa, omul este totdeauna înlănțuit de patimi și dureri trupești și sufletești.* **Fericit însă este cel ce le poate purta și nu cade biruit de asprimea lor.**

CUPRINSUL TOMULUI III-LEA

AL

TEZAURULUI LITURGIC

Articolul II

Semnele exterioare ale pietăţei credincioşilor în Biserică.

CAPITOLUL II

Unele luminări ştiinţifice asupra serviciului divin.

Articolul I

Înflorirea serviciului liturgic răsăritean cu trecerea treptată a timpului.

Articolul II

Condiţiunile trebuincioase pentru săvârşirea sfintei Liturgii.

SECŢIUNEA II

Sfânta Liturgie.

CAPITOLUL I

Serviciul divin introducător în sfânta Liturgie, săvârşită în zilele de Duminici şi în zilele de rând ale săptămânei.

Articolul I

Laudele dumnezeeşti de seara.

Articolul II

Laudele dumnezeeşti de dimineaţa.

CAPITOLUL II

Explicaţiuni asupra liturgiilor sfinţilor Părinţi, Vasilie cel Mare, Ioan Hrisostom şi Grigorie Dialogul.

Articolul I

Proscomidia (Προσκομιδή).

Articolul II

Liturgiile sfinţilor Părinţi Vasilie cel Mare (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου) şi Ioan Hrisostom (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) cu explicaţinni şi cercetări ştiinţifice asupra lor.

Articolul III

Liturgia sfântului Grigorie Dialogul (Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου) sau a celor mai înainte sfinţite (τῶν Προηγιασμένων).

SECŢIUNEA III

Sărbătorile împărăteşti, ale sfinţilor, şi sfintele misterii.

CAPITOLUL I

Sărbătorile împărăteşti, ale sfinţilor, origina lor, şi serviciul divin al acestor zile.

Articolul I

Sărbători împărăteşti mutabile cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos.

Articolul II

Sărbătorile împărăteşti nemutabile cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos.

Articolul III

Sărbătorile împărăteşti nemutabile cu privire la sfânta Fecioară Maria.

CAPITOLUL II

Cele șeapte misterii cu întocmirile lor liturgice.

Articolul I

Deosebirile dintre Biserica ortodoxă, latină și protestantă cu privire la sfintele misterii.

Articolul II

Invățăturile liturgice ale Bisericei ortodoxe despre sfintele misterii.

SECȚIUNEA IV

Binecuvântările, sfințirile, înmormântările și posturile anuale, cu orânduirile lor liturgice.

CAPITOLUL I

Binecuvântările și sfințirile.

Articolul I

Binecuvântările şi sfinţirile publice.

Articolul II

Binecuvântările şi sfinţirile particulare.

Articolul III

Inmormântările cu datinele lor religioase.

CAPITOLUL II

Cele patru posturi ale anului cu spiritul lor liturgic.

Articolul I

Posturi instituite cu privire la persoana Mântuitorului.

Articolul II

Posturi instituite cu privire la sfinţii apostoli şi sfânta Fecioara Maria.

CELE 62 DE ILUSTRAŢII

ALE

TOMULUI III-LEA DIN TEZAURUL LITURGIC

SFÂRŞITUL TOMULUI III

PREŢUL TOMULUI III-lea, 14 LEI.

ERORI DE TIPAR

Pag.										
92	rândul	40	numărând de jos	în sus,	ceteşte	Articolul II	în loc de	Articoul III.
102	„	24	„	„	„	liturgisească	„	liturgiseassă.
133	„	47	„	„	„	aceea	„	cceea.
246	„	40	„	„	„	Dintre	„	Din re.
321	„	4	„	„	„	nestorieni	„	nestonieni.
325	„	50	„	„	„	μετανοίας	„	μενανοίας.